
Hazırlayan: David Forgacs

Gramsci Kitabı

Seçme Yazılar 1916-1935

Eric Hobsbawm'ın Önsözüyle

Çeviren: İbrahim Yıldız

*dipnot

Primo quaderno (8 febbraio 1939)

Note e appunti.

Argomenti principali -

- 1) Evacua della storia e della storiografia.
- 2) Sviluppo della lingua italiana fino al 1870.
- 3) Formazione dei gruppi intellettuali italiani: sviluppo, atteggiamenti.
- 4) La letteratura popolare che è romanzo d'appendice, e le sue origini della sua poetica poetica.
- 5) Caratteristiche letterarie: la sua posizione nell'evoluzione e nell'arte della lingua letteraria.
- 6) Origini e sviluppo della lingua letteraria in Italia e in Europa.
- 7) Il concetto di filologia.
- 8) Espressioni della vita in carcere.
- 9) La questione meridionale, o la questione della civiltà.
- 10) Osservazioni sulla popolazione italiana: non compresi, ma la presenza dell'emigrazione.
- 11) Il mecenatismo e il positivismo.
- 12) La questione della lingua in Italia: Manzoni, 9° secolo.

Antonio Gramsci (1891-1937)

Yirminci yüzyılın en önemli Marksist düşün ve eylem adamlarından biri olan Gramsci yedi çocuklu bir İtalyan ailesinin dördüncü çocuğu olarak Ales'te (Sardunya) doğdu. 1911'de kazandığı bursla gittiği Torino Üniversitesi'nde filoloji öğrenimi gördü, orada B. Croce'nin fikirlerinden etkilendi. 1913'de İtalyan Sosyalist Partisi'ne katılıp dergi ve gazetelerde yazmaya başladı. 1919'da yoldaşı Togliatti ile birlikte *L'Ordine Nuovo*'yu çıkardı. Yoğun işçi hareketlerine sahne olan bu dönemin sonunda İtalyan Komünist Partisi'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. 1922-1924 yılları arasında İKP'nin Komintern temsilcisi olarak Moskova ve Viyana'da bulundu. 1924'de İtalyan Parlamentosu'na milletvekili seçildi ve sonrasında İKP'nin liderliğini üstlendi. Faşizmin iyice konsolide olmasının ardından, 1929'da, tutuklandı ve yirmi bir yıl hapse mahkum edildi. Hapishanede yeniden başladığı yazı faaliyetini sağlığı iyice bozulana dek sürdürdü. Onlarca defterden oluşan hapishane yazıları, daha öncesinde gazete ve dergilerde yayımlanan yazılarıyla birlikte, Marksist teori külliyyatının önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

David Forgacs

University of London'da İtalyanca profesörü olarak çalışmalarını sürdürmekte olan Forgacs, *Antonio Gramsci: Selections from Cultural Writings* ve *Rethinking Italian Fascism* adlı kitapları hazırlamıştır.

Gramsci Kitabı
Seçme Yazılar 1916-1935

Kitabın Özgün Adı

The Gramsci Reader: Selected Writings 1916-1935

NYU Press, New York, 2000

© New York University Press, 2000

© Dipnot Yayınları, 2010

ISBN: 978-605-4412-11-2

Dipnot Yayınları: 100

Sertifika No: 14999

1-2. Baskı, 2010-2017/Ankara

3. Baskı, 2018/Ankara

Çeviri: İbrahim Yıldız

Kapak Tasarımı: Duysal Tuncer

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd. Şti.

Baskı: Sözkese Matbaacılık (Sertifika No: 13268)

İvedik O.S.B 1518. Sok Mat-Sit İş Merkezi No: 2/40

Yenimahalle/ANKARA Tel: (0312) 395 21 10

Dipnot Yayınları

Selânik Cad. No. 82/24 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32 / Faks: (0 312) 419 25 32

e-posta: dipnotkitavebi@yahoo.com

www.dipnotkitap.com

Hazırlayan
David Forgacs

Gramsci Kitabı

Seçme Yazılar 1916-1935

Eric Hobsbawm'ın Önsözüyle

İngilizceden çeviren
İbrahim Yıldız

* dipnot yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	13
METİN ÜZERİNE NOT	19
KRONOLOJİ	23

BİRİNCİ KISIM YAZILAR 1916-1926

I SOSYALİZM VE MARKSİZM 1917-1918	35
Giriş	35
1 Disiplin	39
2 <i>Kapital</i> 'e Karşı Devrim	40
3 Bizim Marx	44
4 Sınıf Uzlaşmazlığı ve İtalyan Tarihi	49
<i>Sınıf, Devlet, Partiler</i>	49
<i>İtalya Bir Sınıf Devletine mi Sahiptir?</i>	50
<i>Proletaryanın İşlevi</i>	52
5 Ütopya	55
II İŞÇİ SINIFI EĞİTİMİ VE KÜLTÜR	65
Giriş	65
1 Sosyalizm ve Kültür	68
2 Emek Okulları	74
3 İnsan mı, Makine mi?	76
4 Halk Üniversitesi	80

5 Okumamışlık.....	84
6 Eğitim Sorunu	85
7 [Kültür Sorunları].....	87
8 Devrimci Marinetti?	90
III FABRİKA KONSEYLERİ VE SOSYALİST DEMOKRASİ	93
Giriş.....	93
1 İşçi Demokrasisi.....	96
2 Devletin Fethi	101
3 Fiat Centro ve Brevetti Fabrikalarındaki Atölye Delegelerine	108
4 Sendikalar ve Konseyler.....	112
5 Kızıl Pazar	117
6 Siyasal Kapasite	121
7 Esas Sorumlular	125
8 Bir Kez Daha İşçi Sınıfının Organik Kapasitesi Üzerine.....	128
IV KOMÜNİZM 1919-1924	133
Giriş.....	133
1 Sömürgelerde Savaş.....	135
2 İşçiler ve Köylüler.....	138
3 Livorno Kongresi.....	143
4 Partiler ve Kitleler.....	147
5 PCdI ile Komintern Arasındaki İlişkiler Nasıl Olmalı.....	152
6 [Togliatti'ye, Terracini'ye ve Diğerlerine Mektup].....	154
V FAŞİST REAKSİYON VE KOMÜNİST	
STRATEJİ 1924-1926	165
Giriş.....	165
1 Orta Sınıfların Krizi.....	168
2 İtalya'daki Durum ve PCdI'nın Görevleri (Lyon Tezleri). 174	

<i>İtalyan Toplum Yapısının Analizi</i>	174
<i>İtalyan Burjuvazisinin Politikası</i>	177
<i>Faşizm ve Faşist Politika</i>	180
<i>Devrimin Motor Güçleri ve Perspektifleri</i>	185
<i>Komünist Parti'nin Temel Görevleri</i>	187
<i>Komünist Parti'nin Bir 'Bolşevik' Parti Olarak İnşası</i>	188
<i>Partinin İdeolojisi</i>	188
<i>Parti Örgütünün Esası</i>	191
<i>Parti Örgütünün Sağlamlığı. Hizipçilik</i>	193
<i>Parti Örgütünün İşlevi</i>	194
<i>Partinin Stratejisi ve Taktikleri</i>	194
3 [Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne Mektup] ..	201
4 Güney Sorununun Kimi Yönleri	209

İKİNCİ KISIM

HAPİSHANE DEFTERLERİ 1929-1935

VI HEGEMONYA, GÜÇ İLİŞKİLERİ, TARİHSEL BLOK	229
Giriş	229
1 Yapı ve Üstyapı [i]	230
2 [Yapı ve Üstyapı ii]	232
3 Yapı ve Üstyapı [iii]	233
4 ['Tarihsel Blok' Kavramı]	234
5 [Etik-Politik Tarih]	235
6 [Etik-Politik Tarih ve Hegemonya]	236
7 [Siyasal İdeolojiler]	238
8 İdeolojiler	242
9 İdeolojilerin Geçerliliği	243
10 Durumların Analizi: Güç İlişkileri	244
11 'Ekonomizmin' Kimi Kuramsal ve Pratık Yönleri	255
12 Organik Kriz Dönemlerinde Siyasal Partilerin Yapısının Kimi Yönleri Üzerine Gözlemler	266

VII POLİTİKA SANATI VE BİLİMİ	271
Giriş.....	271
1 [Mevzi Savaşı ve Manevra Savaşı]	275
2 Mevzi Savaşı, Manevra Savaşı ya da Cephe Savaşı	279
3 Siyasal Alanda da Manevra Savaşından (ve Cepheden Hücumdan) Mevzi Savaşına Geçiş.....	281
4 [Enternasyonalizm ve Ulusal Politika]	282
5 ‘Kolektif İnsan’ ya da ‘Toplumsal Konformizm’ Sorunu..	285
6 Devlet Kavramı.....	287
7 Etik ya da Kültürel Devlet	288
8 Jandarma-Gece Bekçisi Olarak Devlet.....	288
9 <i>Veilleur de Nuit</i> Olarak Devlet.....	290
10 Devletin Ekonomik-Korporatif Evresi.....	291
11 Devlet Tapınmacılığı (<i>Statolatry</i>)	292
12 [Modern ‘Prens’ Olarak Siyasal Parti]	293
13 Fetişizm.....	299
VIII PASİF DEVRİM, SEZARİZM, FAŞİZM	303
Giriş.....	303
1 İtalya’da Modern Devletin Oluşumu ve Gelişiminde Siyasal Liderlik Sorunu	307
2 Fransız Ulusal Yaşamı Üzerine Notlar	322
3 ‘Pasif Devrim’ Kavramı [i]	325
4 [Pasif Devrim Kavramı ii]	326
5 [Pasif Devrim Kavramı iii].....	326
6 [Pasif Devrim Olarak Faşizm: Birinci Versiyon].....	327
7 [Pasif Devrim Olarak Faşizm: İkinci Versiyon]	328
8 Ajitasyon ve Propaganda	331
9 Sezarizm	333
10 Sezarizm ve Siyasal-Toplumsal Güçlerin ‘Feci Sonuçlara Gebe’ Dengesi	338

IX AMERİKANİZM VE FORDİZM	341
Giriş.....	341
1 Avrupa'nın Demografik Bileşiminin Ussallaştırılması	343
2 Cinsel Sorunun Kimi Yönleri	347
3 Finansal Otarşı ve Sanayi	350
4 'Hayvansılık' ve Sanayicilik	354
5 Üretim ve Çalışmanın Ussallaştırılması	358
6 Taylorizm ve İşçinin Makinalaşması	365
7 [Babbitt]	367
8 Yine Babbitt	369
9 Amerikan Kültürü Üzerine Notlar	370
X AYDINLAR VE EĞİTİM	373
Giriş.....	373
1 [Aydınlar]	374
2 Okul Üzerine Gözlemler: Eğitimsel İlke Peşinde	386
3 [Aydınlar ve Aydın Olmayanlar]	398
XI FELSEFE, ORTAK DUYU, DİL VE FOLKLOR.....	401
Giriş.....	401
1 Felsefe Araştırması ve Kültür Tarihine	
Bir Giriş ve Yaklaşım İçin Notlar	403
i Bazı Ön Referans Noktaları	403
ii 'Popüler Sosyoloji Elkitabı'na Yönelik	
Bir Girişim Üzerine Gözlemler ve Eleştirel Notlar	425
2 Dil, Diller, Ortak Duyu	430
3 ['Bilgi' ve 'Duygu']	432
4 [Praksis Felsefesi ve 'Entelektüel ve	
Moral Reformasyon']	433
5 Gramerin Kaç Biçimi Olabilir?	437

6 Gelenek İçerisinde Dilsel Yeniliklerin ve Geniş Ulusal Kitleler İçerisinde Ulusal Bir Dilsel Uyumculuğun Çıkıp Yayıldığı Kaynaklar.....	440
7 Tarihsel ve Normatif Gramerler.....	442
8 Gramer ve Teknik.....	443
9 Folklor Üzerine Gözlemler	445
XII POPÜLER KÜLTÜR	449
Giriş.....	449
1 'Ulusal-Halksal' Kavramı.....	451
2 Popüler Romanın Değişik Türleri	458
3 Opera Kaynaklı Yaşam Anlayışı.....	462
4 Popüler Edebiyat. Operanın Biçimlendirdiği Beğeni	463
5 Hitabet, Konuşma, Kültür.....	464
XIII GAZETECİLİK	471
Giriş.....	471
1 İdeolojik Materyal	473
2 Gelgeç Heves ve Disiplin	474
3 [Bütüncül Gazetecilik]	476
4 Dergi Türleri.....	478
XIV SANAT VE YENİ BİR UYGARLIK İÇİN MÜCADELE .	487
Giriş.....	487
1 Sanat ve Yeni Bir Uygarlık İçin Verilen Mücadele	489
2 Sanat ve Kültür	492
3 Edebi Eleştiri.....	493
4 Edebi Eleştiri Ölçütleri.....	496
5 İçtenlik (ya da Kendiliğindenlik) ve Disiplin	498
6 ['İşlevsel' Edebiyat]	500
ANAHTAR TERİMLER SÖZLÜĞÜ.....	503
AD DİZİNİ.....	517

ÖNSÖZ

Eric Hobsbawm

Gramsci'nin eserinin uluslararası ölçekte başına gelenler, entelektüel solda yaşanan moda değişimlerle paralel bir dalgalanma gösterdi. Nitekim 1960'larda Althusser'in Latin Amerika'da gördüğü rağbet Gramsci'ye giden yolu büyük ölçüde bloke etti, ama öte yandan Fransa'da Althusser'in ünü, o zamanlar pek bilinmeyen bu İtalyan düşünürünün tanınmasını da sağladı (Althusser Gramsci'yi hem övmüş hem de eleştirmişti). Gramsci'nin kabul görmesinin 'yeni sol'un 1960'larla 1970'lerdeki parlak dönemiyle büyük ölçüde çakışmasında moda ögesi özellikle belirgindi; bu solun, birbiriyle ortak yönü olmayan düşünsel bileşenlerden oluşan eklektik bir karışımı tüketme kapasitesi hatırı sayılır bir düzeydeydi.

Moda ögesi 1990'larda daha bir belirgin hale geldi: neo-liberal-lere dönüşen eski solcular artık kendilerine eski coşkunklukları anımsatan hiçbir şeyi umursamıyorlardı. Bu durumu, Rusya'da 1991'den sonra, Marksist düşünce mirasının ciddi bir saldırıya maruz kalmasında görmek mümkündür.

Şurası da aşikâr bir gerçek ki Gramsci, yoldaşı ve hayranı Palmiro Togliatti'nin onun yazılarını koruma ve yayınlama ve bu yazılara İtalyan komünizminde merkezi bir konum kazandırma konusundaki kararlılığı olmasaydı, dünya düşün sahnesinde belli

başlı figürlerden biri olamazdı. Stalinizm koşullarında, özellikle de Gramsci'nin o bilinen heterodoksisi göz önüne alındığında, onun böylesi bir konuma yükselmesi (Enternasyonal'in Yedinci Dünya Kongresi'nin benimsediği çizgi bunu biraz daha az riskli kılsa bile) hiç de vuku bulması mukadder bir seçenek değildi. Togliatti'nin Gramsci üzerine görüşleri daha sonraları ne şekilde eleştiriye tabi tutulmuş olursa olsun, Gramsci'nin ölümünden sonra 'onu bugünün talihsizliklerinden uzak tutma ve partinin geleceği için koruma altına alma' (P. Spriano, *Gramsci in carcere e il partito*, Roma 1988) yönündeki kaygısı ve İtalya'ya döndüğü andan itibaren Gramsci'nin merkezi rolü üzerinde ısrar etmesi, Gramsci'nin daha sonraki akıbetinin temellerini oluşturdu. Savaş sonrası yıllarının editoryal yetersizlikleri ve atlanmış parçaları Gramsci'yi tanınır kılmak için ödenen bedel oldu; geriye dönüp baktığımızda bu bedelin ödenmeye değer olduğunu görüyoruz. Togliatti'nin azmi ve İtalyan Komünist Partisi'nin (PCI) yeni prestiji sayesinde hiç değilse *Lettere*, Stalin'in ölümünden önce 'halk demokrasileri' de dahil olmak üzere, birçok ülkede yayınlandı. Yerel komünist partilerin Gramsci'nin yazılarını yayınlamadığı ülkelerde bu işi hiç kimse üstlenmedi. Yetkin İngilizce çeviriler neredeyse vakit yitirmekszin yapıldıysa da *Lettere* Britanya'da ve ABD'de on yıllarca yayıncı bulamadı.

Buna rağmen, İtalyan Direnişi'ne dair kişisel anılara sahip birkaç yabancı ile savaş sonrası dönemde İtalyan soluyla kurulan kişisel dostluklar bir yana, Gramsci'nin *Rezeptionsgeschichte*'si¹ SBKP'nin yirminci kongresiyle başlar. Uluslararası komünist hareket yirmi yıl boyunca kendisini hem Stalin'in hem de Komünist Enternasyonal'in mirasından kurtarmaya çalıştı. 'Sosyalist kampa' bu çaba kendisini Gramsci'nin tez elden bir martir ve bir politik düşünür olarak resmen kabul edilmesinde göstermekteydi (1957-1959 yılları arasında SSCB'de Gramsci'nin üç ciltlik bir seçme eseri

---

¹ *Rezeptionsgeschichte* (Alm.): kabul ediliş tarihi (ç.n.).

yayınlandı, 1958’de düzenlenen Gramsci *Convegno*’sunda Sovyet temsilciler de yer aldı, 1967’deki ikinci *Convegno*’ya da reformist yönü örtük bir Sovyet delegasyonu ciddi bir katılım gösterdi.) Ve nihayet Gramsci’nin akademik literatüre girmesinin önü açıldı.

İşin doğrusu Gramsci İtalya dışında, esas itibariyle, Ekim Devrimi’nin bir model değil ancak bir esin kaynağı olabileceği ülkelere, yani devrimci olmayan ortam ve durumlardaki sosyalist hareketlere Marksist bir strateji sağlayan komünist bir düşünür olarak dikkatleri üzerine çekti. İtalyan Komünist Partisi’nin Yalta Memorandumu ile Enrico Berlinguer’in ölümü arasındaki yıllarda kazandığı başarı ve prestij, doğal olarak, genelde partinin stratejilerinin esin kaynağı olarak düşünülen bu düşünürün etkisini yaygınlaştırdı. Gramsci, hiç kuşkusuz, 1970’lerin ‘Avrokomünizmi’ esnasında uluslararası şöhretinin doruğuna ulaştı ve bu şöhret 1980’lerde bir bakıma geriledi –bunun bir istisnası belki de Federal Almanya Cumhuriyeti’ydi: Gramsci bu ülkede oldukça geç keşfedildi ve ona duyulan ilgi 1980’lerin birinci yarısında had safhadaydı.

Görünen o ki, Gramsci’yi konu alan uluslararası tartışmalar, İtalya’nın bu en büyük Marksist düşünürü üzerine gerçekleşen o hararetli İtalyan tartışmasından büyük ölçüde ayrı ve bağımsız tartışmalar olarak kalmıştır. Bu şaşırtıcı değildir. Yabancılar herhangi bir ulusal düşünürü, bu düşünürün ilgi gösterdiği konular ne denli evrensel olursa olsun, kaçınılmaz olarak, o kültürün okurlarından farklı bir gözle okurlar; Gramsci gibi bir düşünür kendi ulusal gerçekliğiyle çok yakından ilgilendiğinde, yabancı ve ulusal okumalar büyük olasılıkla daha da çeşitlenir. Her halükârda İtalya’da en ateşli tartışmalara sebep olan konular Gramsci üzerine olmaktan çok, PCI’nın izlediği politikanın bir evresini destekleyen (ya da daha çok ona karşı çıkan) argümanlar üzerinedir. Bunlar dışardaki uzman olmayan kişilerin her zaman ilgisini çekecek türden konular değildi. Yine de, yabancı okurları etkileyen şeyin İtalya’da Gramsci’nin yazıları etrafında biriken eleştiri ve yorum

literatüründen ziyade, bu yazıların kendisi olduğunu not edelim. Demem o ki, Gramsci'nin ilk kez çevrilen seçme eserlerinin pek çok yerde bulunabildiği, ya da daha öncesinde, ilk önemli yerel 'Gramsci'-cilerin', eserleri henüz başka dillere çevrilmemiş bu düşünürü tanıtmak üzere entelektüel sahnede boy gösterdikleri bir Gramsci dönemidir bu. Esas olarak şunu söyleyebiliriz: Gramsci'nin İtalya dışında kabul görmesi 1960'larla 1970'lerin Gramsci dönemidir.

Dolayısıyla Gramsci'nin uluslararası ölçekte kabul görmesi siyasal solun iniş çıkışlarına tabi olmuştur ve hâlâ da öyledir. Ve bu durum ileride de –bir bakıma– böyle olmaya devam edecektir ve olmalıdır da. Zira Gramsci, *par excellence*,² siyasal praksisin filozofuydu. 'Batı Marksizmi' diye anılagelen akımın içerisinde yer alan bilginlerin büyük çoğunluğu neredeyse akademisyen olarak okunabilir; bunların birçoğu gerçekten akademisyendi ya da akademisyen olabilirdi: Lukacs, Korsch, Benjamin, Althusser, Marcuse ve diğerleri... Bunlar, Henri Lefebvre gibi, şu ya da bu dönemde siyasal örgütçü olarak işe koyulduklarında bile, somut siyasal gerçekliklerden uzak bir biçimde yazmamışlardır. Gramsci de bu gerçekliklerden ayrı tutulamaz; zira onun en geniş kapsamlı genellemeleri bile, hiç şaşmazcasına, içinde yazdığı *özgül* koşullarda siyaset yoluyla dünyayı dönüştürmenin pratik koşullarını araştırmakla ilgilidir. Gramsci Lenin'in aksine, fakat Marx gibi, doğuştan entelektüeldi, fikirlerin çıplak çekiciliğinden neredeyse fiziksel heyecan duyan bir adamdı. Gramsci (pek de özgün olmayan Otto Bauer'i bir kenara bırakacak olursak) aynı zamanda Marksist bir kitle partisinin de lideri olan biricik gerçek Marksist teorisyendi; bu da azımsanacak bir şey değildir. Marksist tarihçilerin ve hatta Marksist olmayanların bile Gramsci'yi çok cazip bulmalarının nedenlerinden biri, onun somut tarihsel, toplumsal ve kültürel gerçeklikler

---

² *par excellence* (Lat.): en âlâsından (ç.n.).

alanını soyutlamalar ve indirgemeci kuramsal modeller hatırına terk etmeyi reddetmesidir tam tamına.

Dolayısıyla muhtemeldir ki Gramsci, yazılarıyla siyasete, kendi ifadesiyle 'gerçekliğe bir ilgi uyandırmada ve giderek daha sağlam siyasal içgörülerini uyarmada yararlı olan araştırmalara ve ayrıntılı gözlemlere ilişkin pratik kurallar bütününe' tuttuğu ışıktan dolayı okunmaya devam edecektir. Bu tür içgörülerini arayanların sadece solda bulunacağına inanmıyorum, gerçi belirgin nedenlerden dolayı Gramsci'nin amaçlarını paylaşılanların kendilerine rehber olarak onu almaları büyük bir olasılıktır. Ne ki kişi, Gramsci'nin sol açısından hâlâ başarılı siyasal eylem yolunda bir rehber olduğu ümidini taşısa bile, onun uluslararası etkisinin solun ve araçsal siyaset alanının ötesine geçtiği gerçeği de apaçık ortadadır.

Bir Anglo-Sakson referans kitabının Gramsci'yi tek bir sözcüğe indirgemesi önemsiz gözükabilir (bu maddeyi olduğu gibi alıyorum): 'Antonio Gramsci (İtalyan siyaset düşünürü, 1891-1937) bkz. HEGEMONYA' (A. Bullock ve O. Stallybrass (haz.), *The Fontana Dictionary of Modern Thought*, Londra 1977). Buttigieg'in alıntıladığı Amerikalı bir gazetecinin 'sivil toplum' kavramını modern siyasal söyleme sokan kişinin Gramsci olduğuna inanması absürd gelebilir. Gelgelelim, bir düşünürün kalıcı bir klasik olarak kabul edilmesi, çoğun, onun hakkında 'önemli' olduğundan öte pek bir şey bilmeyen insanlar tarafından bu düşünüre yapılan yüzeysel atıflarla kendini gösterir.

Gramsci, bu anlamda, ölümünden elli yıl sonra, İtalya dışında bile 'önemli' olmuştu (İtalya'da onun ulusal tarih ve ulusal kültür içerisindeki statüsü neredeyse başlangıçtan itibaren tanındı). Bugünse yerkürenin büyük bölümünde tanınmaktadır. Gerçekten, serpilip gelişen Kalküta merkezli 'maduniyet araştırmaları' tarih okulu, Gramsci'nin etkisinin hâlâ artmakta olduğunu ileri sürmektedir. Gramsci kendisine ilk uluslararası şöhretini kazandıran siyasal konjonktürlerden başarıyla çıkmıştır. Avrupa komünist hareketinden başarıyla çıkmıştır. Moda ideolojik dalga-

lanmalardan bağımsızlığını kanıtlamıştır. Bugün kim, Spengler'-den daha fazla bir biçimde, bir başka Althusser modası bekliyor ki? Gramsci, diğer pek çok 'Batı Marksizmi' düşünürünün kaderi olarak gözüken akademik getto duvarını aşmıştır. Bir 'izm' olmaktan bile sakınmıştır.

Onun yazılarının gelecekteki akıbeti ne olur, bilemiyoruz. Ne ki, zamanın Gramsci'yi eskitemediğı kesindir ve onun yazıları üzerinde süregelen çalışmalara yerindelik kazandıran da budur.

METİN ÜZERİNE NOT

Bu derlemede yer alan yazıların çoğu Britanya'da Lawrence and Wishart ve Birleşik Devletler'de International Publishers tarafından yayımlanan dört cilt kitapta bulunabilir: *Selections from the Prison Notebooks* (Hapishane Defterleri'nden Seçmeler), hazırlayan ve çeviren: Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell-Smith, 1971 (bundan böyle SPN); *Selections from Political Writings (1910-1920)* (Siyasi Yazılardan Seçmeler, 1910-1920), hazırlayan: Quintin Hoare, çeviren: John Mathews, 1977 (bundan böyle SPW I); *Selections from Political Writings (1921-1926)* (Siyasi Yazılardan Seçmeler, 1921-1926), çeviren ve hazırlayan: Quintin Hoare, 1978 (bundan böyle SPW II); *Selections from Cultural Writings* (Kültür Yazılarından Seçmeler), hazırlayan: David Forgacs ve Geoffrey Nowell-Smith, çeviren: William Boelhower, 1985 (bundan böyle SCW). Önemli metinlere ve parçalara mümkün olduğunca fazla yer vermeye çalıştım, fakat bir iki istisnayla, tarihsel, felsefi ya da edebi açıdan uzmanlık bilgisi gerektiren parçaları ya dışarıda bıraktım ya da budadım. Bu gibi parçaların kaçınılmaz olduğu yerlerde bunları kitaba dahil ettim ve bir dipnot ekledim (gerçi dipnotları genel olarak asgari düzeyde tutmaya ve ayrıntılı açıklamaları her bir kesimin başındaki giriş yazılarına saklamaya gayret ettim). Yine de başka metinlerdeki parçalara çapraz atıfta bulunmak için birkaç dipnot kullandım. Bazı dipnotlar mevcut İngilizce baskılardan olduğu gibi aktarılmıştır, bazılarıysa yenidir.

Bu kitaptaki her yazıya hem bir numara hem de bir başlık verilmiştir. Köşeli parantez içindeki başlıkları ben koydum: Gramsci bu yazılara ya başlık koymamıştır ya da mevcut başlık uygun düşmemektedir (sözelimi, hapishane notlarından bazılarının sadece genel başlıkları vardır). Her yazının sonunda, yazının yukarıda anılan dört kaynaktan hangisinden alındığı, sayfa numarasıyla birlikte verilmektedir. (*) işareti yazının İngilizce çevirisinin olmadığını göstermektedir, bu durumda İtalyanca kaynağın adı belirtilmektedir. Birinci Kısım'da bu kaynak kısaltılmış başlık ve sayfa numarasıyla verilmektedir. Bu kitapta zikredilen üç edisyon şunlardır: CT = *Cronache torinesi*, 1913-1917, CF = *La Città futura*, 1917-1918 ve NM = *Il Nostro Marx*, 1918-1919, hazırlayan: Sergio Caprioglio, Einaudi, Torino, 1980, 1982 ve 1984. İkinci Kısım'da hapishane defterlerindeki bir İtalyanca kaynak verilmektedir hep. Bu durumda bir defter (Q = *quaderno*) numarasıyla bir paragraf (§) numarası kullanılmakta, ardından *Quaderni del carcere*'nin (hazırlayan: Valentino Gerratana, 4 cilt, Torino, 1975) cilt numarası belirtilmektedir. VI, 4, 6 ve 7 numaralı yazılar hariç (bunları Derek Boothman çevirmiştir), yeni çeviriler benimdir. Gramsci'nin Kronoloji'de verdiğim kısa biyografisi CT'de ve Gerratana'nın hazırladığı edisyonda yer alan bilgilere dayanmaktadır.

Yazıların tarihlerine gelince: Birinci Kısım'daki metinlerin hepsi ilk yayınlandıkları ya da yazıldıkları tarihi taşımaktadır. İkinci Kısım'da metinleri ayrı ayrı tarihlendirmeye kalkışmadım, çünkü hapishane defterlerindeki bir yazıyı yazılış yılından daha doğru olarak tarihlemek her zaman mümkün değildir ve daha sonraki notların pek çoğu her halükârda önceki taslakların gözden geçirilmiş halidir. Bununla beraber, bu kitapta kullanılan defterlerin yazılış tarihlerine ilişkin şu bilgiler okura genel bir fikir verecektir (verilen tarihler Gerratana'nın eleştirel edisyonuna göredir): Q 3: 1930; Q 5, 6 ve 7: 1930-32; Q 8: 1931-32; Q 10: 1932-35; Q 11: 1932-33; Q 12: 1932; Q 13: 1932-34; Q 14: 1932-35; Q 15:

1933; Q 16: 1933-34; Q 19 ve 21: 1934-35; Q 22, 23 ve 24: 1934; Q 26, 27 ve 29: 1915.

Kitapta verilen metin çoğu yerde ilk İngilizce edisyonlardaki metinle aynıdır, fakat altı çeşit değişiklik yapılmıştır.

1. Bazı metinlerde budama yaptım, bunları [...] işaretiyle gösterdim. Bunun nedeni kimileyin yer darlığı (metnin uzun olduğu durumlarda), kimileyin bu tür bir kitapta pek de gerekli gözükmeyen spesifik referansları (örnekse, İtalyan siyasi figürlerine yapılan referanslar) çıkarma güdüsü oldu. Attığım her parça edisoryal bir yargının gereğidir; olasıdır ki kimi okurlar benim kimi yargılarımı onaylamayacaktır. Böyle bir şeyin gerçekleşmesi durumunda bu okurları ancak diğer edisyonlardaki tam metne yönlendirebilirim. Başlangıçta bu kitapta kesilip budanmış hiçbir metnin olmaması niyetiyle yola çıktım, fakat kısa sürede anladım ki böyle bir şey yaptığım takdirde kitaba ya istediğimden çok daha az sayıda yazı almak zorunda kalacağım, ya da yer darlığından ötürü 'Lyon Tezleri', 'Güney Sorununun Kimi Yönleri' ve Risorgimento¹ ile aydınlar üzerine yazılan hapisane notları gibi belli başlı yazıları dışarıda bırakacağım. Bazı metinleri iyiden iyiye budadım, fakat çoğu durumda metinden çıkardığım parçalar kısadır.

2. Birkaç noktada ek parçalar verdim. Bunlar birkaç satırı aştığında açılı parantez (< >) içine aldım. Bir örnekte (I.4) söz konusu parça basın sansür kurulu tarafından Gramsci'nin özgün gazete makalesinden çıkarılmıştır. Bu parça, Caprioglio'nun Torino'daki Devlet Arşivi'nde sansür kurulu tarafından alıkonan orijinal baskı kalıbını bulmasından sonra ilk kez NM'de yayımlanmıştır. Bu yüzden SPW I'in çevirmeninin elinin altında olmamıştır.

3. İkinci Kısım'daki kimi notlarda yer alan paragrafların sıralaması SPN'dekinden farklıdır ve bu edisyondaki dipnotlarda

---

¹ İtalyan ulusal birliği (ç.n.).

gözüken parçalar elinizdeki kitapta metnin ana gövdesine eklenmiştir. Bu bakımdan ben, Gramsci'nin elyazması defterlerini daha eksiksiz olarak yeniden üreten eleştirel edisyon metnine bağlı kaldım. Aynı nedenden dolayı, bazı durumlarda SPN'deki tekil bir not bu kitapta iki not ve hatta üç not olarak gözükmektedir, kimileyin de başka türlü ifade edilmektedir.

4. İkinci Kısım'daki notların sıralaması, genelde, SPN'deki sıralamaya karşılık gelmemektedir. İlk İtalyanca edisyonlar gibi SPN de genel olarak Gramsci'nin elyazmalarının sırasını takip etmemektedir. SPN söz konusu olduğunda, notları yeniden gruplamakta sonuç olarak kendimi özgür hissettim; bu sıralama hem elinizdeki edisyonun tikel tematik düzenlenişi açısından daha anlamlı olacak, hem de bu yazıların ilk kaleme alınış yılındaki sıralamaya mümkün olduğunca denk düşecekti (ne ki, bir istisnaıyla (VII.6), çevirilerin hepsi ikinci taslaklara ya da benzeri olmayan taslaklara dairdir).

5. Mevcut çevirinin bana doğru ya da sarıh gelmediği birkaç yerde bazı küçük düzeltmeler yaptım. Çeviriler eleştirel edisyonlarla karşılaştırılarak kontrol edilmiştir.

6. Yukarıda anılan dört cilt arasındaki tutarsızlıkları gidermek için birkaç biçimsel değişiklik gerçekleştirilmiştir; sözgelimi, bu kitap boyunca 'devlet' sözcüğü hep küçük harfle başlatılmış; siyasal partileri anlatmak için kullanıldığında 'Komünist', 'Sosyalist' ve 'Faşist' sözcüklerinin ilk harfi büyük yazılmış; 'İkinci', 'Üçüncü' gibi sözcükler yerine Roma rakamları ('II' ve 'III') kullanılmış ve alıntı yapılırken çift tırnak yerine tek tırnak tercih edilmiştir.

KRONOLOJİ

1891

Antonio Gramsci, Cagliari ili (Sardunya) sınırları içindeki Ales'te, yedi çocuklu bir ailenin dördüncü çocuğu olarak, 22 Ocak'ta doğar.

1897

Memur babası Francesco idari yolsuzluk suçlaması sonucu görevden el çektilir, daha sonra yargılanır ve beş yıl hapse mahkum edilir.

1903-1905

Ailenin içine düştüğü sıkıntılardan dolayı Gramsci yerel vergi dairesinde çalışmak zorunda kalır. 1905 yılı içerisinde, Torino'da askerliğini yapan ağabeyi Gennaro ona İtalyan Sosyalist Partisi'nin (PSI) yayın organı *Avanti!*'yi göndermeye başlar.

1908-1911

Öğrenimini tamamlamak üzere Cagliari'ye gider. Artık bir PSI aktivisti olan ağabeyi Gennaro'yla birlikte yaşar ve sosyalist hareketle ilk temasını kurar. Aynı zamanda Sardunya bölgesel politik hareketi içerisinde yer alır. Bu dönemde Karl Marx'ın eserleriyle ilk kez tanışır.

1911

Torino Üniversitesi'nde burs kazanır. Üniversitede Palmiro Togliatti ve Angelo Tasca ile tanışır. Özellikle dilbilimiyle ilgilenir.

1913

Torino'da PSI'nun yürüttüğü eylemler içerisinde yer alır.

1915

Üniversiteyi yarıda bırakır ve bütün zamanını sosyalist basın için çalışmaya adanır: *Avanti!*'nin Torino bürosu ve yerel olarak yayınlanan haftalık sosyalist gazete *Il Grido del Popolo* –Halkın Çığılığı– için çalışır. Dilbilim konusundaki tezi üzerine 1918'e dek yarı zamanlı olarak çalışmaya devam eder.

1917

Şubat. PSI'nun bölgesel gençlik hareketinin gazetesi olan *La Citta futura*'nın tek sayısını hazırlar.

Nisan. Lenin'i ve Rus devrimini destekleyen ilk makalelerini yazar.

Ağustos. Torino'da yiyecek ayaklanmaları ve savaş karşıtı protestolar baş gösterir. Birçok yerel PSI lideri bu olayların ardından tutuklanır.

Eylül. Torino PSI'nun geçici yönetiminin sekreteri ve *Il Grido del Popolo*'nun vekil editörü olur.

Aralık. '*Kapital*'e Karşı Devrim' başlıklı makalesini yayınlar. Makale, Bolşevikleri desteklemekte ve determinist bir Marksizm karşı çıkmaktadır.

1918

Il Grido del Popolo'nun yayını sona erer. Togliatti ve diğerleriyle birlikte *Avanti!*'nin Torino baskısını yayınlamaya başlar.

1919

Mayıs. Gramsci, Togliatti ve Tasca haftalık *L'Ordine Nuovo*'yu (Yeni Düzen) çıkarmaya başlar.

Haziran. *L'Ordine Nuovo*'da 'İşçi Demokrasisi' başlıklı makalesini yayınlar. Bu makalede işyerlerinde 'kapitalist iktidarın yerine proleter iktidar organları' olarak gelişecek iç komisyonların kurulması yönünde çağrıda bulunur. Fabrika konseyleri ve sendikal hareketle ilgili birçok yazıyı İtalyanca'ya çevirir.

Ekim. Torino'da Sylvia Pankhurst'la tanışır. Pankhurst'un 'İngiltere'den Mektuplar'ı Toliatti'nin çevirisiyle *L'Ordine Nuovo*'da yayınlanır.

Kasım-Aralık. Fabrika konseyi hareketi Torino'da gelişir.

1920

Nisan. Torino'da PSI'nın ya da sosyalist sendika (CGL) liderlerinin desteklemediği gayri resmi genel greve 200.000 işçi katılır.

Temmuz-Ağustos. Gramsci ve *L'Ordine Nuovo* grubu 'komünist fabrika grupları' kurulmasına onay verir (bu gruplar daha sonra Komünist Parti'nin yerel nüveleri olacaktır). Komünist Enternasyonal'in (Komintern) Petrograd'da düzenlenen İkinci Kongresi 21 maddelik üyelik koşullarını belirler. Lenin, ayrı tel-den çalan İtalyan delegasyonu içerisinde 'Sosyalist Parti'nin yenilenmesi doğrultusunda' hareket eden Gramsci'yi över.

Eylül. Fabrika işgalleri. Kuzeydeki sanayi kentlerinde 500.000 işçi bu eylemlerde yer alır. Gramsci'nin 'Kızıl Pazar' başlıklı makalesi yayınlanır. CGL devrime dönüşmekte olan işgale karşı oy kullanır. Hareket çöker.

Kasım. Gramsci Imola'daki PSI Kongresine katılır; kongrede komünist fraksiyon oluşur.

1921

Ocak. Gramsci ve arkadaşları Torino'da, Sovyet Proletkult'una bağlı olan Proleter Kültür Enstitüsü'nü kurarlar. PSI'nın Livorno kongresi yapılır. Komünist fraksiyon hareketi oyların üçte birini kazanır. Komünist fraksiyon ayrılarak İtalya Komünist Partisi'ni (PCdI) oluşturur. Genel sekreterliğe Amadeo Bordiga getirilir.

Aralık. Komintern, hem parti hem de sendikalar düzeyinde komünistlerle sosyalistler arasında işçi sınıfının birliğini sağlamayı öngören 'birleşik cephe' politikasını başlatır. PCdI bu politikaya muhalefet eder.

1922

Mart. PCdI'nın İkinci Kongresi Roma'da yapılır. Birleşik cephe politikasına karşı çıkan 'Roma Tezleri' büyük çoğunlukla kabul edilir.

Mayıs. Komintern'de PCdI temsilcisi olarak görevlendirilen Gramsci Moskova'ya gider. Sağlığı yerinde değildir. İtalya'ya iki yıl boyunca dönmeyecektir.

Haziran. Komintern'in etkinliklerine katılmaya başlar, fakat sağlık durumu kötüleşir. Moskova'daki bir sanatoryumda birkaç ay kalır, orada gelecekteki karısı Julia Schucht'la tanışır.

Ekim. 'Roma Yürüyüşü'. Mussolini iktidarı ele geçirir.

Kasım-Aralık. Komintern'in Dördüncü Kongresi 'İtalya Sorunu'nu ele alır ve PCdI ile PSI'nın birleşmesi yönünde tavsiyede bulunur. PCdI'nın büyük çoğunluğu bu birleşmeye karşıdır, fakat disiplin gereği bunu kabul eder. Ne var ki bu birleşme hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir.

1923

Şubat. Bordiga ile diğer birçok komünist lider tutuklanır. Togliatti, Yürütme Komitesi'ne girer.

Nisan-Haziran. Bordiga hapisneden, PSI ile birleşme konusunda Komintern'in izlediği çizgiye karşı çıkılması için partiye başvuruda bulunur. Gramsci bu çağrını imzalamayı reddeder. Yeni bir öncü parti grubunun çekirdeği (Togliatti, Gramsci, Umberto Terracini) oluşmaya başlar.

Aralık. Gramsci, PCdI ile diğer Avrupa komünist partileri arasında irtibat kurmak üzere Moskova'dan Viyana'ya tayin edilir.

1924

Şubat. PCdI ile PSI'nın 'Üçüncü Enternasyonalist' fraksiyonunun (bu fraksiyon Ağustos ayında PCdI ile birleşecektir) ortak çıkardığı günlük gazete *L'Unità*'nın ilk sayısı yayınlanır.

Nisan. Genel seçimler. Gramsci parlamentoya seçilir.

Mayıs. İtalya'ya döner. Como'da gizli parti konferansı. Gramsci, Yürütme Komitesi'ne seçilir, Bordiga'nın politikalarına muhalefet eder. Daha sonra partinin yeni Genel Sekreteri olur.

Haziran. Faşistler muhalif milletvekili Giacomo Matteotti'yi öldürürler. Gramsci diğer muhalefet partilerinin yasal protesto girişimlerine karşı genel grev ve işçi sınıfının anti-faşist birliği çağrısında bulunur.

Ağustos. Julia Schucht ilk çocukları olan Delio'yu doğurur.

Ağustos-Eylül. Komintern, komünist partilerin 'Bolşevizasyonu' yolunda çağrıda bulunur (birleşik cephe politikasının uygulanması, 'işçi-köylü hükümeti' sloganı, parti örgütünün işyeri hücreleri temelinde yeniden yapılanması).

1925

Ocak. Faşist 'olağanüstü yasalar' uygulamaya sokulur.

Ekim. Delo'yla birlikte Roma'da Gramsci'ye katılan Julia Sovyet Elçiliğinde çalışmaya başlar.

1926

Ocak. PCdİ'nin Lyon'daki Üçüncü Kongresi. 'Lyon Tezleri' olarak bilinen ve Togliatti'yle birlikte hazırladığı ana kongre belgesi ezici bir çoğunlukla (yüzde 90.8) kabul edilir; yeni öncü grubun Bordiga muhalefeti karşısındaki zaferidir bu.

Temmuz. İkinci çocuğuna hamile olan Julia siyasal iklimin kötüleşmesinden ötürü İtalya'dan ayrılır.

Ağustos. İkinci oğlan çocuğu, Giuliano, Moskova'da dünyaya gelir. Gramsci onu sadece fotoğraflarından görecektir.

Ekim. Gramsci Bolşevik Parti Merkez Komitesi'ne, parti içi mücadelelerden (Stalin-Buharin çoğunluğu ile Trotski-Zinoviev-Kamenev Ortak Muhalefeti arasındaki mücadele) ve bunun uluslararası hareket üzerindeki etkisinden duyduğu rahatsızlığı ifade eden bir mektup yazar. Yine de çoğunluktan yana olduğunu belirtmekten geri kalmaz. Mektup Moskova'daki Togliatti'ye gönderilir; Togliatti mektubu Buharin'e gösterse de kendisine saklar.

Gramsci 'Güney Sorununun Kimi Yönleri' başlıklı makalesini yazar.

Kasım. Parlamenter dokunulmazlıkları çiğnenerek diğer komünist milletvekilleriyle birlikte tutuklanır. Önce Roma'da hapsedilir, daha sonra (Aralık ayında) Sicilya'daki Ustica adasına sürgüne gönderilir. Orada kısa bir süre Bordiga ve diğer komünistlerle bir evde kalır. Marksist bir iktisatçı olan Cambridge'deki dostu Piero Sraffa, mahpusluğu sırasında Gramsci'nin kitap okumasını sağlamak amacıyla, onun adına Milano'daki bir kitapçıda sınırsız bir hesap açtırır.

1927

Ocak. Duruşma tarihini beklemek üzere Ustica'dan Milano'daki hapis haneye nakledilir.

Mart. Baldızı Tatiana Schucht'a (Tatiana bu kerte de Piero Sraffa'nın aracısı gibi davranmaktadır) yazdığı bir mektupta hapis hane defterlerinin ilk planından söz eder. Dört konu başlığı çıkarmıştır: İtalyan aydınlarının tarihi, Pirandello tiyatrosu, karşılaştırmalı dilbilim ve halk edebiyatı.

Ekim. Piero Sraffa'nın Gramsci'nin içinde bulunduğ u durumu kamuoyuna bildiren ve 'Faşizmin yöntemleri'ne hücum eden bir mektubu 21 Ekim tarihinde *Manchester Guardian*'da yayınlanır.

1928

Mayıs. Gramsci Roma'ya nakledilir. Özel Mahkeme'de diğer komünist liderlerle birlikte yargılanır. Savcı Michele Isgrò, Gramsci için 'Bu beynin çalışmasını yirmi yıl süreyle durdurmalıyız,' der.

Haziran. 20 yıl 8 ay hapis cezasına çarptırılır.

Temmuz. Sağlığının kötü oluşundan dolayı güneyde, Bari yakınlarındaki Turi'de özel bir hapis haneye gönderilir. İlk in bir hücrede beş mahkumla birlikte kalır, daha sonra tek başına bir hücrede kalmasına izin verilir.

1929

Ocak. Hücresinde yazı yazmak için izin alır. Çeviri çalışmalarıyla işe başlar.

Şubat. İlk 'defterini' yazmaya başlar.

Mart. Tatiana Schucht'a hapishaneden yaptığı araştırmaların yeni planını özet olarak bildirir: on dokuzuncu yüzyıl İtalyan tarihi, aydın grupların tarihi, tarih yazımı kuramı ve tarihi, Amerikanizm ve Fordizm. Bu ilk döneme (1929-1931) ait defterler değişik konular üzerine yazılan çok sayıda yazıyı içerir.

1930

Togliatti'nin Komintern'in 'Üçüncü Dönem' politikasını ('sınıfa karşı sınıf') kabul etmesinin bir sonucu olarak PCdI'de bir iç kriz yaşanır. Bu politikaya karşı çıkan üç önde gelen üye (Leonetti, Tresso, Ravazzoli) ihraç edilir. Gramsci, kendisine Togliatti tarafından gönderilen kardeşi Gennaro'ya, Üçüncü Dönem çizgisini ve bu üç üyenin ihraç edilmesini yerinde bulmadığını bildirir. Gennaro kardeşinin bu düşüncesini, suçlamalara maruz kalır korkusuyla, Togliatti'ye aktarmaz. Gramsci, daha sonra, hapishanedeki yoldaş komünistler tarafından, Faşizmin kısa süre içerisinde yıkılacağı ve hemen devrimci bir durumun doğacağı yönündeki görüşe karşı çıktığı ve geçiş dönemi için birlik sloganını ortaya attığı için eleştirilir ve tecrit edilir.

1931

Gramsci'nin sağlığı kötüleşir. 3 Ağustos gecesi öksürürken kan tükürür. Yazılarının ikinci dönemi (1931-34) başlar; bu dönemde daha önce yazdıklarını yeniden elden geçirip gruplandırır ve tuttuğu notları konularına göre düzenler.

1932

8. Defter'de defterlerin gözden geçirilmiş planı on başlık altında toplanır: Aydınlar ve eğitim, Machiavelli, Ansiklopedik nosyonlar ve kültürel konular, felsefe araştırmalarına Giriş ve Buharin'in *Popüler Sosyoloji Elkitabı* üzerine eleştirel notlar, 'Geç-

miş ve bugün', İtalyan Risorgimentosu, Edebiyat ve halk edebiyatı, 'Lorianizm', Gazetecilik.

Karısı ile iki çocuğunun yaşamakta olduğu Sovyetler Birliği ile İtalya arasında mahkum değişimi sağlanması yönünde bir girişim başlar. Sovyet yetkililerin İtalyan hükümetine bu yönde yaptığı başvurular sonuçsuz kalır.

Ağustos. Gramsci'nin Tatiana'ya yazdığı mektuptan: 'Direnme gücümün tamamen çökmek üzere olduğu bir noktaya ulaştım, bunun ne gibi sonuçları olur, bilmiyorum.'

Kasım. Faşist 'devrimin' onuncu yıldönümü dolayısıyla hükümetin çıkardığı affın sonucunda Gramsci'nin cezası 12 yıl 4 aya indirilir.

Aralık. Gramsci'nin annesi ölür. Yakınları ondan bu haberi saklar.

1933

Mart. Gramsci hücresinde yere yığılır. Mahpus arkadaşları gece gündüz iki hafta boyunca ona bakarlar. Bir doktor (profesör Arcangeli) tarafından muayene edilir; profesör raporunda, Gramsci'nin mevcut koşullarda uzun süre yaşayamayacağını, şartlı salıvermeden yararlanması gerektiğini, bu olmazsa sivil bir hastaneye ya da kliniğe nakledilmesinin zorunlu olduğunu belirtir. Gramsci Faşist yetkililerden affedilme talebinde bulunmayı reddeder.

Mayıs-Haziran. Arcangeli'nin raporu *L'Humanité*'de yayınlanır. Paris'te, Henri Barbusse ve Romain Rolland öncülüğünde, Gramsci'nin ve Faşizmin diğer kurbanlarının serbest bırakılmasını sağlamak için çalışmalar yapacak bir komite kurulur.

Aralık. Gramsci Roma ile Napoli arasında bir kent olan Formia'daki bir kliniğe nakledilir. Burada, sağlığı giderek bozulsa da, yazılarının üçüncü dönemini (1934-35) başlatır: bir dizi 'özel' defterde eski yazılarını temize çeker, gözden geçirir ve belli başlıklar altında yeniden gruplandırır.

1934

Ekim. Gramsci şartlı tahliye için talepte bulunur. Başvurusu 25 Ekim'de işleme konur. Klinikten ayrılmasına izin verilir, fakat yerinden kıpırdayamayacak kadar takatsizdir. Faşist yetkililer Gramsci'nin başka bir kliniğe nakledilmesi yönündeki talebini, kaçma şüphesi gerekçesiyle bekletirler.

1935

Ağustos. İyice kötüleşen Gramsci Roma'daki bir kliniğe nakledilir.

1936

Karısı ve çocuklarıyla mektuplaşmaya devam eder. Nekahet dönemini geçirmek için Sardunya'ya dönmeyi düşünmekte, fakat bunun kendisini 'tam bir tecrite, şimdikinden daha ağır düşünsel gerilemeye, kendisine cefa çektirmiş olsa da hayatına belli bir içerik de katan şu son yıllarda oluşan belli beklentilerinin tümünden ya da neredeyse tümünden silinmesine' (Julia'ya mektup, 1936 yazı) yol açmasından korkmaktadır.

1937

Nisan. Şartlı tahliye dönemi sona erer, Gramsci artık yasal olarak serbesttir. Fakat hareket edemeyecek kadar hastadır. 25 Nisan günü beyin kanaması geçirir ve 27 Nisan'da ölür.

Haziran. Hapishane mektuplarından ilk parçalar Paris'te, PCdI'nın dergisi *Lo Stato Operatio*'da yayınlanır.

Temmuz. Tatiana Schucht hapishane defterlerinin tümünü (Schucht, Gramsci'nin ölümünden sonra bu defterleri ve diğer ürettiği şeyleri toplamıştı) Roma'daki Banca Commerciale'de bir kasaya koyar. Ertesi yıl tüm bunları Moskova'ya yollar. Defterler ve diğer şeyler Togliatti'ye ulaştırılır.

1945

Nazi-Faşist işgalinden kurtulduktan sonra, hapishane mektuplarından bir bölük daha (defterlerden alınan ilk parçalarla birlikte) PCI'nın yayın organında yer alır.

1947

Hapishane mektuplarının 218'inin ilk baskısı yayınlanır (*Lettere dal carcere*, Einaudi, Torino). Bordiga ve Trotskiy'e yapılan atıflar mektuplardan çıkarılmıştır.

1948-1951

Hapishane defterlerinin ilk baskısı (*Quaderni del carcere*). El-yazması defterler editör Felice Platone tarafından konularına göre altı cilt olarak yeniden düzenlenir: *Il materialismo storico e la filosofia di Benedetto Croce* (1948), *Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura* (1949), *Il Risorgimento* (1949), *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno* (1949), *Letteratura e vita nazionale* (1950), *Passato e presente* (1951).

1954-1974

Gramsci'nin 1913-1926 yılları arasında yazdıklarının büyük bir bölümü 1954-1974 arasındaki dönemde yayınlanır.

1957

Gramsci'nin seçme yazılarından oluşan ilk İngilizce kitap, *The Modern Prince and Other Writings* (Modern Prens ve Diğer Yazılar), yayınlanır.

1971

Selections from Prison Notebooks (Hapishane Defterleri'nden Seçmeler) ilk kez İngiliz dilinde okuyucusuna ulaşır.

1975

Hapishane defterlerinin eleştirel bir baskısı Valentino Gerratana'nın editörlüğünde ve dört cilt halinde yayınlanır (üç cilt metne, bir cilt eleştirilere ayrılmıştır).

1980

Gramsci'nin hapishane öncesi yazılarının birden fazla ciltten oluşan eleştirel bir edisyonu, kronolojik sıraya göre düzenlenmiş olarak İtalya'da yayınlanır.

BİRİNCİ KISIM
YAZILAR 1916-1926

I

SOSYALİZM VE MARKSİZM 1917-1918

Giriş

Gramsci İtalyan Sosyalist Partisi'ne (PSI) 1913 yılında katıldığında, parti, Avrupa'daki diğer sosyal demokrat partiler gibi, 'reformist' sağ ve 'devrimci' sol olmak üzere iki ayrı kanada bölünmüştü. Reformistler parlamenter çoğunluk, reformlar, sendikal kazanımlar, kooperatif hareketinin yaygınlaşması ve yerel devletin elde edilmesi yoluyla 'legal' yoldan sosyalizme geçişi öngörüyorlardı. Yirminci yüzyılın başından itibaren parlamentoda Giovanni Giolitti (Birinci Dünya Savaşı'nı önceleyen on yılın büyük bölümünde İtalya'da başbakanlık görevini yürüten kişi) etrafında toplanan liberalleri desteklemişlerdi; liberallerin oluşturduğu bu merkezi platformun siyasal stratejisi kuzey İtalya'nın vasıflı işçilerinin temsilcileri ile kuzey sermayesi arasında bir ittifak oluşturmaktı. Bu ittifak, sosyal reformlar da dahil olmak üzere, gelişmemiş güneyin sanayileşmiş kuzeye ekonomik ve siyasal bağımlılığının yanı sıra, emek hareketinin ılımlı kanda verilen ödüllere dayanıyordu. İtalya'da partinin maksimum (devrimci) programına verdikleri destekten dolayı 'maksimalistler' olarak bilinen sol, bir dizi fraksiyondan oluşan hete-

rojen bir yapıya sahipti. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında maksimalistler parlamentodaki partiden resmen ayrı olan PSI liderliğini ellerinde tuttular ve parti gazetesi Avanti!'yi kontrol ettiler. Büyük bir kısmı parlamentoyu devrimci propaganda için bir platform olarak kullanma düşüncesinde olsa da, parlamenter yoldan sosyalizme geçilebileceğine inanmıyorlardı. Ulaşmaz bir tavır benimsemişlerdi: burjuva partileriyle koalisyon kurup hükümette yer almayı reddediyor, Giolitti'ye şiddetle karşı çıkıyor ve 'işbirlikçiliklerinden' dolayı reformistlere hücum ediyorlardı.

Gramsci'nin Sardunya'ya (ekonomik açıdan güneyin bir parçasıdır burası) siyaseten duyduğu ilgi ve Torino'da ağır sanayinin benzersiz biçimde yoğunlaşması ve buradaki örgütlü ve mücadeleci emek hareketi, onu reformizme karşı oldukça eleştirel kıldı (reformizmin liderliğini esas olarak kuzeyli orta sınıf yürütüyordu, Milano'daki vasıflı işçiler ile merkezi İtalya'daki kooperatif hareketi ise onun tipik güç tabanını oluşturuyordu). Ancak Gramsci, açıkça partinin 'uzlaşmaz devrimci' sol kanadında yer alsın ve Avanti!'nin yerel sayfasında çalışsa da, maksimalizmin alameti farikası olan anarşist isyancılığı ya da 'ekonomik yıkıcılığı' benimsemiyordu. O, daha çok, adamakıllı anti-pozitivist olan, idealizm ve voluntarizm (Croce, Sorel, Bergson) öğelerinin Marksizm öğeleriyle harmanlandığı heterojen bir kültür edinmişti. Üniversitedeki öğretmenlerinden birinin daha sonra anımsadığı gibi, 'düşünüş biçiminin kişiyi nasıl eyleme sevk ettiği... kişinin fikirlerden hareketle nasıl ve niçin eyleme geçebildiği... fikirlerin nasıl pratik güçlere dönüştüğü'yle ilgilenmekteydi (Fiori 1970: 93). 1917 Şubatında Rusya'da patlak veren devrim Gramsci'nin düşünüşü üzerinde canlandırıcı bir etki yarattı. Daha Nisan ayında devrimin 'doğal olarak sosyalist

bir rejime yol açması gerektiğini' yazıyordu (SPW I, s. 28); Bolşevikler (Gramsci Bolşeviklerden ilk başlarda 'maksimalistler' diye söz eder) Kasım'da iktidara geldiklerinde bu devrimin Karl Marx'ın Kapital'iyle tersleştiğini yazdı. Gramsci, Bolşevik devrimini, ortodoks kestirimlere pabuç bırakmayan ve dolayısıyla Marksizmi gayri şahsi ekonomik 'yasaların' tedrici açılanmasına dönüştürmüş olan İkinci Enternasyonal ortodoksisinin 'pozitivist katılıkları'yla tersleşen bir devrim olarak gördü. Devrim, Gramsci'nin daha otantik bir Marksizm anlayışını haklı çıkarmıştı: bu anlayış 'halkın kolektif iradesi'ne dairdi. Gramsci, 'Bizim Marx' başlıklı makalesinde (1918), Marksizmi ne fikirlerin kendinde bir güç olmasına ilişkin, ne de ekonomik gelişmenin gayri şahsi ve mekanik yazgıcılığına ilişkin bir öğreti olarak betimler. Marksizm, daha çok, nesnel gerçekliğin bilincine varan insanlarla ve fikirlerin maddi üretim güçleri ve disiplinli bir işçi sınıfı hareketi içerisinde hayata geçme imkânına kavuşmasıyla ilgilidir. Marksizm, devrimci eylem hakkındadır, 'samimi kardeşlik' ile 'sevgi ve saygıya ilişkin yumuşak bildirimler' (Gramsci, bu sözleriyle, reformistlerin propagandalarında genel olarak yansıtılan sosyalizm vizyonuna atıfta bulunur) hakkında değil.

Gramsci'nin daha sonraki eserlerinde ele alacağı konuların ipuçlarını veren bu ilk yazılar, pek çok bakımdan olağanüstü bir duruluk sergiler. Bu yazılarda özellikle üç argüman öne çıkar. Birincisi kendini geliştirme ve kolektif özgürleşmeye götüren bir araç olarak disiplin hakkındaki (bkz. 'Disiplin') ahlaki argümandır: devrimci bir hareketin üyelerinin hem 'pasifliğin' (ya da 'eylemsizliğin') hem de bireysel isyankârlığın üstesinden gelmeleri gereği söz konusudur; daha sonraki tartışmalarda Gramsci'nin tekrar tekrar ele alıp vurgulayacağı bir konudur bu. İkincileyin, yapı-üstyapı paradigmasının herhangi bir 'mekanik' ya da 'eko-

nomist' yorumuna, bir başka deyişle karmaşık siyasal ve ideolojik alanları ekonomik temele indirgeyen yoruma karşı durmak vardır. Bolşevik devriminin ekonomik açıdan olgunlaşmamış koşullar üzerinde radikal bir siyasal çözümü zorlamış olduğu yolundaki görüşe hücum eden Gramsci, 'Ütopya' başlıklı makalesinde şunları yazar: 'Siyasal etkinliği doğrudan belirleyen şey ekonomik yapı (temel) değildir, bu yapının ve onun gelişimine hükmeden yasaların yorumlanma biçimidir... Olaylar... çok sayıda insanın iradesine ve azınlığın bu iradeyle ilgili olarak sahip olduğu bilgiye bağlıdır.' Üçüncüleyin, devlete ilişkin olarak 'sınıf araçsallığından' kaçınan bir görüş söz konusudur; yani Gramsci devleti, önceden birleşmiş bir toplumsal sınıfın dışavurumuna ya da aracına indirgemez. O, olgun burjuva devletini, daha çok, burjuvazinin rakip fraksiyonları arasındaki çatışmaların düzene kavuşturulduğu ve bir fraksiyonun diğer fraksiyonlar üzerindeki egemenliğinin güvence altına alındığı bir arena olarak görür ('Sınıf Uzlaşmazlığı ve İtalya Tarihi'). Dahası, 'devleti genel olarak' durağan bir biçimde betimlemekten kaçınır ve özellikle de İtalyan devletinin özgül niteliklerini ve son zamanlarda geçirdiği dönüşümleri ele alır. İtalyan devletinin modern burjuva devletine kıyasla eskimiş karakteri üzerinde durur: İtalyan kapitalizminin olgunlaşmadığının, pre-kapitalist ekonomik biçimlerin ve İtalya'nın güneyinin kuzey sermayesine yarı-sömürge ilişkisi içerisinde bağımlı olmasının bir göstergesidir bu. Gramsci'ye göre sosyalistlerin görevi, reformistlerin ('işbirlikçilerin') yaptığı gibi, bu burjuva devlet biçimini sürdürmenin yollarını aramak değil, üretimi ve mübadeleyi örgütlemekle sınırlı bir role sahip olan sosyalist devleti onun yerine geçirmektir.

1 Disiplin

Rudyard Kipling *Jungle Book*'taki hikayelerden birinde güçlü bir burjuva toplumunda disiplinin ne şekilde işlediğini gösterir. Burjuva devlette herkes itaat eder. Bataryadaki katırlar batarya çavuşuna itaat eder, atlar kendilerini süren süvari askerlere itaat eder. Askerler teğmene, teğmenler alay komutanlarına, alaylar tuğgenerale, tugaylar Hindistan genel valisine itaat eder. Genel vali de Kraliçe Victoria'ya (Kipling bunları yazdığı sırada kraliçe hâlâ hayattaydı) itaat eder. Kraliçe bir emir verir: genel vali, generaller, albaylar, teğmenler, askerler, hayvanlar... hepsi hep birlikte hareket eder ve fetih için yola koyulurlar. Hikayenin kahramanı geçit törenini izleyen bir yerliye şöyle der: 'Sizler böyle bir şeyi yapamadığınız için bizim tebaamızsınız.'¹

Burjuva disiplini burjuva yığınıny sıkı sıkıya bir arada tutan biricik güçtür. Disipline disiplinle karşılık verilmelidir. Fakat burjuva disiplini mekanik ve otoriter bir disiplinken, sosyalist disiplin özerk ve kendiliğindendir. Sosyalist disiplini benimsediğinizde bu, sizin bir sosyalist olduğunuz ya da eğer genç biriyseniz gençlik hareketine katılarak daha gelişkin bir sosyalist olmayı istediğiniz anlamına gelir. Sosyalist biri ya da sosyalist olmak isteyen biri itaat etmez: o, kendi kendini kumanda eder; dürtülerine, başıbozuk özlemlerine bir yaşam kuralı dayatır. Birileri, çok sık olarak, anlamadığı ve hissetmediği bir disipline ses çıkarmaksızın itaat ederken, bizim bizatihi kendimizin vazettiği ve birbiriyile adamakıllı tutarlı kıldığımız bir davranış dizisine göre hareket etme yeterliğini göstermememiz tuhaf kaçacaktır. Özerk disiplinler, onlara uyan kişinin yaşamının, kafasındaki düşüncenin ta kendisidir. Burjuva devletince yurttaşlara dayatılan disiplin onları tebaa haline getirir: bu kişiler olayların akışına etkide bulundukları zehabına kapılırlar. Sosyalist Partinin disiplini ise tebaayı yurttaşla dönüştürür: kendi kişiliğinin bilincine vardığı ve onun

¹ 'Servants and the Queen', *The Jungle Book* içinde, Londra, 1894.

zincire vurulduğunu hissettiği ve onu özgürce ifade edemediği için artık başkaldıran bir yurttaştır bu.

La Città futura, 11 Şubat 1917.*
(CF, 19-20)

2 *Kapital'e* Karşı Devrim

Bolşevik Devrimi kesin bir biçimde Rus halkının genel devriminin bir parçasıdır artık. Maksimalistler [Bolşevikler] iki ay önce-sine dek, olayların durgunlaşmaması, gelecek itkisinin birdenbire durmaması ve nihai bir çözüme –burjuva bir çözüme– izin vermemesini temin etmek için gerek duyulan etkin özneler konumundaydı. Bugün bu maksimalistler iktidarı ele geçirdiler ve kendi diktatörlüklerini kurdular. Şimdi, devrimin –eğer kafa kafa çarpışmalar olmaksızın, daha öncesinde elde edilen devasa kazanımlar temelinde uyum içinde gelişmeye devam edecekse– içerisinde yerleşmek zorunda olduğu sosyalist çerçeveyi yaratıyorlar.

Bolşevik Devrimi, olaylara ilişkin olmaktan çok ideolojilere ilişkin bir devrimdir. (Ve bu nedenle bizim, esasında, bildiğimizden daha fazlasını bilmeye ihtiyacımız yoktur.) Bu Karl Marx'ın *Kapital'*ine karşı bir devrimdir. Rusya'da Marx'ın *Kapital'*i proletaryadan çok burjuvazinin kitabıydı. Olayların nasıl da önceden belirlenmiş bir doğrultuda seyredeceğine dair eleştirel bir tanıtılama olarak kendini gösterdi: Rusya'da proletarya kendi isyanı, kendi sınıfsal talepleri, kendi devrimi bazında bile düşünemezken, Batı tarzı bir uygarlığın kurulmasıyla birlikte bir burjuva sınıfının nasıl gelişmek zorunda kaldığına ve kapitalist bir çağın nasıl açılmak zorunda kaldığına dair bir tanıtılamaydı bu. Fakat olaylar ideolojileri alt etti. Olaylar, Rusya tarihinin tarihsel materyalizmin kanonlarına göre ne şekilde açılacağını belirleyen eleştirel şemaları berhava etti. Bolşevikler Karl Marx'ı bir tarafa atıyorlar; onların göz önündeki eylemleri ve zaferleri, tarih-

sel materyalizm kanonlarının düşünöldüğü ve inanıldığı kadar katı olmadığını ortaya koyuyor.

Ne ki bu olaylarda bile bir yazgı ögesi var, ve Bolşevikler *Kapital*'deki önermelerden bazılarını bir tarafa atıyorlar, onun dinçleştirici/içkin düşüncesini değil. Bu insanlar 'Marksist' değil, hepsi bu. Onlar asla sorgulanmayacak dogmatik sözlerden oluşan katı bir öğreti derlemek için Usta'nın eserlerini kullanmadılar. Onlar Marksist düşüncüyü –ebedi olan, Alman ve İtalyan idealizminin devamını temsil eden ve Marx örneğinde pozitivist ve natüralist katılıklarla kirlenen bir düşüncüyü– yaşıyorlar. Bu düşünce, tarihte baskın faktör olarak kaba ekonomik olguları değil, tekil insanı, toplumlardaki insanları, birbiriyle ilişki içerisinde olan, birbiriyle sözleşmelere giren, bu sözleşmeler aracılığıyla kolektif/toplumsal bir irade geliştiren; ekonomik olguları anlamaya başlayan, bunlar hakkında hüküm veren ve bu ekonominin itici gücü oluncaya ve nesnel gerçekliği –ki nesnel gerçeklik bu iradenin belirlediği yere ve yola yönlendirilebilen volkanik bir lav akışına benzer biçimde yaşar ve hareket eder –yoğuruncaya dek onları kendi iradelerine uyarlayan insanları görür.

Marx önceden görölebileni gördü. Fakat Avrupa'daki savaşı önceden görmedi, daha doğrusu bu savaşın bu kadar uzun süreceğini ya da böylesine sonuçlar doğuracağını önceden görmedi. Söze dökölmesi imkânsız acı ve sefaletin yaşandığı şu son üç yılda bu savaşın Rusya'da halkın kolektif iradesini uyandıracığını öngöremedi. *Normal zamanlarda* böylesine kolektif bir iradenin oluşması için uzun bir tedrici sürecin toplumun bütününe yayılması gerekir; geniş kapsamlı bir sınıfsal deneyim gerekir. İnsanlar tembeldir, onları örgütlemek gerekir: önce haricen, korporasyonlar ve birlikler halinde; sonra dahili olarak, sonu gelmez bir süreklilik ve çok sayıdaki dış uyaran ortamında kendi düşünce ve kendi iradeleri içerisinde örgütlemek... *Normal koşullar altında* Marksist tarihsel eleştirinin kanonlarının gerçekliği yakalamasının ve onu açıklığa kavuşturmasının sebebi işte budur.

Normal koşullar altında kapitalist dünyanın iki sınıfı giderek şiddetlenen bir sınıf mücadelesi yoluyla tarih yaparlar. Proletarya kendi yoksulluğunun ve süregiden rahatsızlığının farkındadır ve yaşam standartlarını iyileştirmek için burjuvaziye baskı uygular. Mücadeleye girer, burjuvaziye üretim tekniklerini geliştirmesi için zorlar ve onu proletaryanın acil ihtiyaçlarını karşılamaya daha bir uygun hale getirir. Sonuçta gelişme, üretim ritminin hızlanması ve toplum yararına olan ürün çıktısının sürekli olarak artması yönünde doludizgin bir itki ortaya çıkar. Ve bu itkide pek çok kişi saf dışı kalır, böylece geriye kalanların ihtiyaçları daha acil hale gelir; kitleler sonu gelmeyen bir çalkantı içerisine girerler ve bu kaostan kendi düşüncelerinde bir düzen geliştirirler ve kendi potansiyellerinin/toplumsal sorumluluk yüklenme kapasitelerinin daha bir bilincine varır ve kendi kaderlerinin hâkimi olurlar.

Normal koşullar altında olup biten şey budur. Olaylar belli bir düzenlilikle kendini yinelediğinde; tarih, anlam ve değer bakımından giderek daha karmaşık ve zengin olsa bile, yine de benzer evreler boyunca geliştiğinde olup biten budur. Fakat savaş Rusya'da halkın iradesini ateşledi. Bu üç yıl boyunca biriken acıların bir sonucu olarak onların iradesi neredeyse bir günde oluştu. Kıtık çok yakındaydı ve açlık/açlıktan ölüm herkesin başına gelebiliyor, bir darbeye on milyonlarca insanı ezebiliyordu. Halkın iradesi birinci devrimden sonra başlangıçta mekanik, ardından etkin ve bilinçli bir biçimde oluştu.

Sosyalist propaganda Rus halkını diğer proleterlerin deneyimiyle temasa soktu. Sosyalist propaganda proletaryanın tarihine bir anda dramatik bir biçimde hayat verdi: onun kapitalizme karşı verdiği mücadelelerdi, onu böylesine zillete düşüren kölelik zincirlerinden bütünüyle kurtulması için gerekli olan ve yeni bir bilinç kazanmasına ve henüz kurulmamış bir dünyanın bugünden bir kanıtı olmasına imkân veren uzun/zorlu gayretlerdi bunu başaran. Rus halkının iradesini oluşturan şey sosyalist pro-

pagandaydı. İngiltere tarihinin Rusya'da da tekerrür etmesini ne diye bekleyeceklerdi ki? Burjuvazinin yükselişini, sınıf mücadelesinin başlamasını ve böylece sınıf bilincinin oluşmasını ve kapitalist dünyanın nihai felaketinin en sonunda kendilerini de vurmasını ne diye bekleyeceklerdi ki? Rus halkı –ya da en azından Rus halkının azınlığı– bu deneyimleri düşüncede çoktan yaşadı. Bu deneyimlerin ötesine geçti. Şimdi artık kendini hızla Batı dünyasıyla aynı üretim düzeyine getirmek için Batılı kapitalist deneyimden yararlanmasına tıpatıp benzer şekilde kendini ortaya koymak üzere bu deneyimlerden yararlanacaktır. Kapitalist açıdan Kuzey Amerika İngiltere'den daha ileridir, çünkü Kuzey Amerika'daki Anglo-Saksonlar İngiltere'nin ancak uzun bir evrim sürecinden sonra ulaştığı düzeyden hareketle işe koyuldular hemen. Şimdi sosyalist bir eğitimden geçen Rus proletaryası kendi tarihine İngiltere'nin bugün ulaşmış olduğu en yüksek düzeyden başlamaktadır. En başından başlamak zorunda olduğu için de başka ülkelerde mükemmel hale getirilmiş olan noktadan işe başlayacak ve dolayısıyla Marx'ın kolektivizm için gerekli bir koşul olarak mütalaa ettiği ekonomik olgunluk düzeyine erişmeye yönelecektir. Devrimciler de kendi hedeflerine *tam ve eksiksiz* olarak ulaşmak için gerekli olan koşulları yaratacaklardır. Ve bunları kapitalizmin yaratabileceğinden daha hızlı yaratacaklardır. Sosyalistlerin, burjuva sisteminin bozukluklarını ve bu sistemde zenginliğin çarçur edilmesini vurgulamak üzere getirdikleri eleştiriler, artık devrimciler tarafından daha iyisini yapmak, israfı önlemek ve bozuklukların pençesinde kıvranmamak için uygulanabilecektir. Kolektivizm önce yoksulluk ve ıstırapta söz konusu olacaktır. Fakat bir burjuva rejimi de aynı yoksulluk ve ıstırap koşullarını miras olarak alabilirdi. Kapitalizm *elini çabuk tutup* Rusya'daki kolektivizmin yaptığından daha fazlasını yapamaz. Gerçekte kapitalizm bugün çok daha az şey yapacaktır, çünkü hoşnutsuz ve istim üzerindeki bir proletaryayla karşılaşacaktır *hemen*; o proletarya ki artık başkalarının yerine (ekonomik

yerinden etmenin ardı sıra gelen) ıstırap ve yoksulluğu çekemeyecektir. Dolayısıyla, mutlak/beşeri anlamda sosyalizm bugün Rusya'da geçerli kılınabilir. Barıştan sonra onları bekleyen sıkıntılar ancak proleterler işlerin kontrolünün kendilerinde olduğu duygusuna sahip oldukları ve harcayacakları çabalarla bu sıkıntıları mümkün olan en kısa zamanda azaltabileceklerini bildikleri takdirde katlanılır olacaktır.

Kişi, şu anda maksimalistlerin *biyolojik* bir zorunluluğun kendiliğinden ifadesi olduğu, yani onların Rus halkı korkunç bir felaketin pençesine düşmeyecekse, Rus halkı (kendini yeniden diriliş için gerekli olan muazzam bir gayret içerisinde girerek) açlıktan ölmek üzere olan kurdun dişlerini daha az hissedecekse, Rusya birbirlerini parçalayan vahşi hayvan sürüleriyle dolmayacaksa, iktidarı ele geçirmek *zorunda* oldukları yönünde bir izlenime kapılıyor.

Avanti!, 24 Aralık 1917.

SPWI, 34-37

3 Bizim Marx

Bizler Marksist miyiz? Marksistler var mı? Ey ahmaklık: bir tek sen ölümsüzsün. Bu soru önümüzdeki birkaç gün içerisinde, Marx'ın doğumunun yüzüncü yıldönümü vesilesiyle, muhtemelen yeniden ele alınacak ve üzerinde tonlarca mürekkep ve ahmaklık akıtılacak. Ayaküstü edilen laflar ve üslup cambazlıkları insanoğlunun asla bozulmayan mirasıdır. Marx hoş/nazenin bir öğretisi yazmadı; o ardında, zaman ve mekan kategorilerinin ötesinde kesin buyruklarla, mutlak/sorgulanamaz normlarla yüklü bir dizi mesel bırakan bir Mesih değildir. Biricik kesin buyruk, biricik norm şudur: 'Dünyanın işçileri, birleşin!' Dolayısıyla, Marksistleri Marksist olmayanlardan ayıran şey örgütlenme görevidir/örgütlenme ve birleşme görevinin yaygınlaştırılmasıdır. Soru çok basit ama çok önemli: bu durumda kim Marksist olmaz?

Herkes, farkında olmasa da, bir parça Marksisttir. Marx, yoktan var ettiği için değil, kendi imgeleminden *özgün* bir tarih görüşü çıkardığı için değil; fakat parçalı, eksik, olgunlaşmamış şeyler onda olgunluğa, sisteme, farkındalığa kavuştuğu için büyüktü, eylemi doğurgandı. Onun kişisel farkındalığı herkese geçebilir, pek çok kişiye de geçmiştir zaten: bundan ötürü Marx sadece bir alim değildir, o bir eylem adamıdır: büyüktür ve düşüncede olduğu kadar eylemde de doğurgandır, kitapları düşüncüyü dönüştürdüğü gibi dünyayı da dönüştürmüştür.

Marx zekânın insanlık tarihine, farkındalık hükümdarlığına girmesini anlatır.

Onun eseri tam da Thomas Carlyle ile Herbert Spencer arasında insanın tarihteki rolü üzerine kopan büyük kavgayla aynı döneme denk düşer.

Carlyle: kahramanlar, büyük bireyler, ruhsal bir katılımın mistik sentezleri, insanlığın kaderini o hayali mükemmeliyet ve kutsallık ülkesinde bilinmeyen/fani bir hedefe doğru yönlendirirler.

Spencer: doğa, evrim, mekanik ve cansız soyutlama. İnsan: doğal bir organizmanın atomu; soyut bir yasaya uyan, fakat tarihsel açıdan bireylerde somutlaşan bir atom: dolaylımsız yarar.

Marx, bileğinin hakkıyla ve kelimenin tam anlamıyla bir dev olarak tarihe geçer. O ne bir mistiktir, ne de pozitivist bir metafizikçi. O bir tarihçidir; geçmişe ait belgelerin, sadece bir kısmının değil, hepsinin yorumcusudur.

Toplumsal olaylar hakkındaki araştırmaların, anlatımların yapısal kusuru buydu: belgelerin sadece bir kısmını inceleyip göz önüne almak. Ve bu kısım tarihsel irade sonucu değil, bilinçsiz ve iyi niyetle yapılsa da taraflı önyargılar sonucu seçilmekteydi. Bu araştırmanın amaçladığı şey hakikat, belginlik, geçmiş yaşamın bütüncül bir şekilde yeniden yaratımı değil, fakat tikel bir etkinliğin vurgulanması, önsel bir hipotezin doğrulanmasıydı. Tarih bir fikirler alanıydı salt. İnsan ruh olarak, saf bilinç ola-

rak düşünülüyordu. Bu anlayıştan iki yanlış sonuç türedi: doğrulanamayan fikirler çoğun salt keyfiydi/kurmacaydı. Önem verilen olgular anekdottu, tarih değil. Kelimenin gerçek anlamıyla tarih yazıya döküldüyse bu, tekil bireylerin parlak sezgisinden dolayı gerçekleşmiş olan bir şeydi, sistematik ve bilinçli bir bilimsel etkinlikten dolayı gerçekleşen bir şey değil.

Marx'la birlikte tarih, fikirlerin, ruhun, tekil ya da birleşmiş bireylerin bilinçli etkinliğinin alanı olmaya devam eder. Ancak fikirler, ruh maddi temele kavuşur, keyfiliklerini yitirirler; onlar artık kurgul dinsel ya da sosyolojik soyutlamalar değildir. Onların özü ekonomidedir, pratik etkinliktedir, üretim ve mübadele sistemleriyle ilişkilerindedir. Olup bittiği kadarıyla tarih salt pratik (ekonomik ve ahlaki) etkinliktir. Bir fikir saf hakikatle, saf insanlıkla (sadece bir plan olarak, insanoğlunun genel bir etik hedefi olarak varolan insanlık) mantıksal olarak uyum içerisinde olduğu için değil, fakat ekonomik gerçeklikte kendi gerekçesini, kendisini hayata geçirecek gereci bulduğu için gerçek olur. Bir ülkenin, bir toplumun, bir toplumsal grubun tarihsel amaçlarının ne olduğunu kesin olarak bilmek için kişi, her şeyden önce, o ülkede, o toplumda hangi üretim ve mübadele sistemleriyle ilişkilerinin geçerli olduğunu bilmek zorundadır. Bu bilgi olmaksızın ancak tarafgir monografiler, tezler yazılabilir; bunlar kültür tarihi açısından yararlıdır, kişi böylece ikincil düşünceleri, uzak sonuçları öğrenir, ancak tarih yapıyor olmaz, pratik etkinlik bütün o katı sıklığı içerisinde açığa vurulmaz.

İdoller kendi sunaklarında tuzla buz oluyor, tanrılar kokulu tütsü bulutlarının dağıldığını görüyor. İnsan nesnel gerçekliğe ilişkin bir farkındalık ediniyor, gerçek olayların gerisinde yatan gizli vakıf oluyor. İnsan kendini biliyor, bireysel iradesinin değerinin ne olduğunu ve bu iradenin nasıl daha güçlü kılınabileceğini biliyor; irade, zorunluluğa uyarak, kendini zorunluluk karşısında terbiye ederek, en sonunda zorunluluğu kendi amaçlarıyla özdeşleştirerek onu hükmü altına alıyor. Kim kendini bilir? Genel anlamda

insan değil, fakat zorunluluk boyunduruğuna giren kişi bilir kendini. Tarihin özünü neyin oluşturduğunu bulma, bu özü üretim ve mübadele sistemi ve ilişkileri içerisinde ortaya çıkarma çabası kişiyi, insan toplumunun gerçekte iki ayrı sınıfa bölünmüş olduğunu keşfetmeye götürür. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan sınıf zaten zorunlu olarak kendini bilir, kendi gücünün ve kendi misyonunun bilincindedir (bu bilinç karışık ve parçalı olsa da). Kendi hedefleri vardır ve bu hedeflere, ilerlediği yolun açlığını vurduğu ya da savaş meydanlarında hayatını kaybeden insanların cesetleriyle dolu olmasına aldırış etmeksizin, soğuk ve nesnel biçimde organize olma kapasitesi sayesinde ulaşır.

Gerçek tarihsel nedenselliğin örgütlenişi diğer sınıf için bir vahiy değeri kazanır, başlarında bir çoban olmayan o kocaman sürünün düzenleyici ilkesi olur. Sürü, kendisine ilişkin, kendisini bir sınıf olarak öne sürmek için yerine getirmesi gereken göreve ilişkin olarak farkındalık kazanır; kendi hedeflerinin salt keyfi, salt söze dayalı, boş ve temelsiz dilekler olarak kalacağının (araç gereçlere sahip olana dek, bu dilekler iradeye dönüşene dek) bilincine varır.

Volontarizm mi? Bu sözcük anlamsızdır, ya da keyfi irade anlamında kullanılmaktadır. Marksist anlamda irade, hedeflere ilişkin farkındalık demektir, bu da kişinin kendi gücünün tam bilgisi ve onu eylemde ifade etme aracı demektir. Dolayısıyla irade, her şeyden önce, sınıfın belirgin ve kendileşmiş olması, kendi özgül amaçları doğrultusunda –tereddüde düşmeksizin ya da yolundan sapmaksızın– sıkıca örgütlenmesi ve disiplin altına girmesi demektir. Düz bir hat üzerinde en son varış yerine doğru, yeşilliğin ve nazik sevgi-saygı bildirimlerinin yumuşattığı samimi kardeşlikten bir bardak içmek için yol kenarındaki yeşil çayırlara sapmadan edimde bulunan bir dürtü demektir.

Fakat 'Marksist anlamda' ibaresi yersizdir; boş ve kaçamak sözlerle yol açabilir. Marksist anlamda Marksist ... Terimler de, elden ele geçen madeni paralar gibi, yıpranmaktadır.

Karl Marx, bizim için, değneğini sallayan bir çoban değil, manevi ve ahlaki yaşamın bir ustasıdır. Zihinsel tembelliğin düşmanıdır, uyuklayan ve kıran kırana bir kavga için uyanması gereken büyük enerjiyi ayağa kaldıran kişidir. Soyutlamalar hakkında boş yere konuşmamak için gerekli olan düşünce duruluğuna ve sağlam bir kültüre ulaşma yolunda harcanan yoğun ve azimli çabanın timsalidir. Konuşmak için kendi diline bakmayan, hissetmek için elini kalbi üzerine koymayan, fakat gerçekliği bütün özüyle çepeçevre kuşatan ve ona hükmeden demirden tasımlar –bunlar insanların zihinlerine nüfuz eden, tortulaşmış önyargıları ve sabit fikirleri darmadağın eden ve ahlaki karakteri güçlendiren tasımlardır– kuran kişidir, insanlığı tanıyan ve düşünen monolitik bir bloktur.

Karl Marx, bizim için, beşiğinde inleyen çocuk ya da rahipleri korkutan sakallı adam değildir. Biyografisinde yer alan anekdot/epizotlardan hiçbirisi değildir, kendi dış insani dirikselliğinin parlak ya da beceriksiz hareketi değildir. Geniş ve sakin düşünen bir beyindir, insanlığın kendi varlığının ve kendi oluşunun bilincine varmak, tarihin gizemli ritmini yakalamak ve o gizem havasını dağıtmak, düşüncede daha güçlü ve eylemde daha iyi olmak için yüzyıllardır yürütegeldiği o zorlu arayışta bireysel bir uğraktır. Maneviyatımızın zorunlu ve ayrılmaz bir parçasıdır: O yaşamamış olsaydı, düşünmemiş olsaydı, kendi tutkuları/kendi fikirleri/kendi acıları/kendi idealleriyle olan çarpışmadan çıkan ışık kıvılcımlarını üzerimize göndermemiş olsaydı, maneviyatımız bugünkü gibi olmazdı.

Uluslararası proletarya Karl Marx'ı doğumunun yüzüncü yılında yüceltirken aslında kendini, kendi bilinçli gücünü, ayrıcalıkların egemenliğini tahrip eden ve proletaryanın harcadığı bütün çabaları ve yaptığı bütün fedakârlıkları taçlandırarak nihai mücadelenin koşullarını hazırlayan kavgacılığının dinamizmini yüceltiyor.

Il Grido del Popolo, 4 Mayıs 1918.*
(NM, 3-7)

4 Sınıf Uzlaşmazlığı ve İtalyan Tarihi

[...]

Sınıf, Devlet, Partiler

Sosyalist bakış açısından devlet neyi temsil etmektedir? Devlet, burjuva sınıfının ekonomik-politik örgütüdür. Devlet, modern/somut ifadesiyle, burjuva sınıfının kendisidir. Burjuva sınıfı devletin dışında birleşik bir kendilik değildir. Serbest rekabetin işleyişinin bir sonucu olarak, rejimin ekonomik kapasitesini ifa etmek üzere, sürekli olarak yeni kapitalist üretici gruplar oluşuyor. Bu grupların her biri, tekelleşme yoluyla, o kanlı rekabet mücadelesinden kendini kurtarma arzusunda. Devletin işleviyse sınıf içi anlaşmazlıklara, muhalif gruplar arasındaki çatışmalara hukuksal bir çözüm getirmektir; böylelikle devlet farklı grupları birleştirir ve sınıfa sağlam ve birleşik bir dış görünüm kazandırır. Gruplar arası rekabet hükümet/devlet erki noktasında yoğunlaşır. Hükümet burjuvazinin en güçlü grubunun ya da tarafının ödülüdür; bu grup, gücü sayesinde, devlet erkini düzenleme, onu belli bir yöne çevirme ve kendi ekonomik ve politik programıyla uyumlu kılmak üzere herhangi bir zamanda manipüle etme hakkına sahip olur.

Burjuva partileri ile Sosyalist Parti devlete yönelik olarak birbirinden tamamen farklı tutumlara sahiptirler.

Burjuva partileri ya üreticiler kategorisinin temsilcileridir, ya da basitçe, devletin çerçevesi üzerinde en ufak bir etki yaratmayan, fakat vızıldayıp duran ve kayırmacılık balını emen 'at sineği' sürüsüdür.

Sosyalist Parti ise bir kesime ait değildir, bir sınıf örgütüdür: onun morfolojisi diğer partilerden oldukça farklıdır. O devleti, burjuva sınıfının iktidar şebekesini, kendi antagonist benzeri olarak görebilir ancak. İntihara yeltenmeksizin, doğasını yitirmeksizin, proletaryanın tarihsel etkinliğine yabancılaşan basit bir siyasal hizip olmaksızın, bir sütlü pelte çanağına yapışıp kalan ve onur-

suzca yok olup giden 'at sineği' sürüsüne dönüşmeksizin devletin zaptı yolunda doğrudan ya da dolaylı rekabete giremez. Sosyalist Parti devleti zaptetmez, onu yerinden eder; rejimi yerinden eder, parti hükümetini ortadan kaldırır, üretim ve mübadelenin örgütlenmesi yoluyla serbest rekabeti yerinden eder.

İtalya Bir Sınıf Devletine mi Sahiptir?

Tartışma ve polemiklerde sözcükler çoğun tarihsel gerçeklikle örtüşür. İtalya hakkında konuşurken kapitalistler, proleterler, devletler, partiler gibi sözcükler kullanırız, sanki bunlar kendi tarihsel gelişimlerinin tepe noktasına ulaşmış olan toplumsal kendilikleri ya da ekonomik yönden ileri ülkelerde erişilen düzeyle karşılaştırılabilir bir olgunluk düzeyini temsil ediyorlarmış gibi. Fakat İtalya'da kapitalizm emekleme aşamasındadır, hukuk da hiçbir şekilde gerçek duruma uyarlı değildir. Hukuk eski bir yapı üzerindeki modern bir çikıntıdır. Ekonomik evrimin değil, uluslararası siyasal taklitçiliğin, hukuk biliminin düşünsel evriminin ürünüdür, emeğin araçlarının değil.

Giuseppe Prezzolini 'demokrasi' üzerindeki polemikle bağlantılı olarak bu konuya yakınlarda dikkat çekti.² İtalyan devleti, demokratik kurumlar görünüşü altında, despotik bir devletin özünü ve çerçevesini muhafaza eder (aynı şey Fransa için de söylenebilir). Burada Napolyonvari zorba bir sistem üzerine kurulu, herhangi spontane bir itki ya da hareketi kesin olarak ezmeyi ya da çevrelemeyi amaçlayan bürokratik, merkeziyetçi bir rejim mevcuttur. Dış meseleler en yüksek gizlilikle yürütülür tartışmalar aleni olarak yapılmaz, hatta antlaşmaların koşulları bunlardan etkilenecek olanlardan bile saklanır. Ordu (savaş, eskimiş sistemi savunulması imkânsız hale getirene dek) bir kariyer yapısına sahipti;

---

² Giuseppe Prezzolini, 'Il processo della democrazia', *Il Popolo d'Italia*, 24 Nisan 1918. Bu paragrafın geri kalanı Prezzolini'nin neredeyse tüm makalesini yeniden üretmektedir.

silahlanmış ulus değildi. Devlet tarafından parasal olarak ve diğer yollardan desteklenen bir devlet dini vardır; dinle devlet birbirinden ayrı değildir, dinler arasında bir eşitlik de yoktur. Ya okul yoktur, ya da yoksul halktan sınırlı sayıda çıkan ve çok düşük ücret alan öğretmenler ulusal eğitimin taleplerine cevap vermemektedir. Son seçimlere dek oy kullanma hakkı sınırlıydı, bugün bile [bu sistem] ulusa kendi iradesini ifade etme kapasitesi sunmaktan hâlâ çok uzaktır.

Kapitalist burjuvazinin temel ilkesi olan serbest rekabet, ulusal meselelerin en önemli yönlerine henüz dokunmuş değil. Dolayısıyla siyasal biçimlerin salt keyfi üstyapılar olduğu bir konumdayız –bu siyasal biçimler etkili olmaktan uzaktır ve hiçbir şeye ulaşmazlar. İktidar mevkileri hâlâ karmakarışıktır ve birbirine bağımlıdır; tarım ve sanayi burjuvazileri tarafından örgütlenmiş büyük partiler yoktur.

<Parlamento, gerçekte, yürütme erkine tabidir; etkin bir denetim kapasitesine sahip değildir. Milletvekilleri, yerel köylü gruplarının ulaklarından ya da katıksız kan bağının geçerli olduğu bir feodal rejimdeki gibi, sermayeye, hukukun egemenliğini kurmak için değil, ondan belli ayrıcalıklar talep etmek için yönelen üçüncü zümreden başka bir şey değildir.>

Dolayısıyla, serbest rekabet ilkesinin etkinliğinin doruğa vardığı, farklı üretim sektörlerinin geniş çıkarlarını temsil eden büyük partilerin söz konusu olduğu bir sınıf devleti mevcut değildir. Öteden beri varolan şey tek adam [Giolitti] diktatörlüğüdür, İtalya'yı bir arada tutmak için ona merkezi ve despotik bir sömürgeci tahakküm sistemi dayatan Piedmont'un dar siyasal çıkarlarının temsilcisi olagelmıştır. Sistem artık çöküyor; yeni burjuva kuvvetleri ortaya çıkmıştır ve bunlar giderek de güçleniyorlar –kendi çıkarlarının tanınmasını ısrarla talep ediyorlar. Müdahalecilik olumsal bir görüngüdür, pasifizm de öyle –savaş sonsuza dek sürmeyecektir. Fakat yakın tehlike içerisinde olan şey Giolitti'ci despotik devlettir, bu eski devlet üzerinde kabuk bağlamış olan tüm bir asa-

lak kitlesidir ve kendi süper ayrıcalıklarının hükümette kendine yer isteyen, siyasal rekabet oyununun bir parçası olmak isteyen burjuva gençliğinin ajitasyonu sonucu tehdit altına girdiğini gören eski/zayıflamış burjuvazidir. Bu yeni burjuva kuşağı, kendi evrimini sekteye uğratacak yeni bir olayla karşılaşmazsa, muhakkak surette devleti gençleştirecek ve bütün geleneksel tortuyu söküp atacaktır. Zira demokratik bir devlet iyi kalpliliğin ya da liberal bir eğitimin ürünü değildir; büyük ölçekli üretim için, arı kovanı gibi işleyen bir mübadele için, nüfusun modern/kapitalist kentlerde yoğunlaşması için yaşamsal bir zorunluluktur.

[...]

Proletaryanın İşlevi

Tıpkı Sosyalist Parti gibi proleter sınıf örgütü de, yönetimi zaptetmek için, kendi yapısal değerini yitirmeksizin ve bir at sineği sürüsüne dönüşmeksizin rekabete giremez; ve gene, zarara yol açmaksızın, telafi edilmesi ve düzeltilmesi gereken yalancı olgular yaratmaksızın herhangi bir örgütlü burjuva parlamenter grubuyla işbirliği yapamaz. Sınıf işbirliğinin getirdiği siyasal dekadans; devlete sımsıkı tutunmaktan tatmin olmayan, fakat aynı zamanda devlete karşı antagonist bir tutum sergileyen partiden de istifade eden bir burjuva partisinin spazmodik genişlemesinden kaynaklanır. Dolayısıyla o, salt devletin üzerinde pas gibi kabuk bağlayarak onu ele geçirmekle ilgilenen, iradede ya da belli amaçlardan yoksun tarihsel bir canavar haline gelir. Devlet etkinliği salt yasal alanlara, anlaşmazlıkların resmi yoldan çözümü kavuşturulmasına indirgenir ve asla işin özüne dokunmaz; devlet odun ve bez parçalarının bir araya getirilmesinden oluşmuş bir çingene karavanına –dört küçük tekerlek üzerindeki bir mastodanta– dönüşür.

Sosyalist Parti, proletaryanın yürütme organı olarak kendi konumunu muhafaza etmek ve sağlama almak istiyorsa, en katı uzlaşmazlık metoduna uymalı ve herkesin buna saygı gösterme-

sini sağlamalıdır. Ve burjuva partileri de kendi güçlerini kullanarak bir hükümet oluşturmak istiyorlarsa evrimleşmek, kendilerini ülkeyle temasa sokmak, kendi kesimleri arasındaki tartışmalara bir son vermek ve belirgin bir siyasal-ekonomik yapı edinmek zorunda kalacaktır. Eğer böyle bir şeye yanaşmazlarsa, bu durumda, hiçbir parti kendi başına ayakta kalma yeterliğine sahip olmadığı için, kalıcı ve tehlikeli bir kriz baş gösterecektir: sağlam ve sıkıca kenetlenmiş proletarya, bu krizde, kendi yükselişini ve evrimini hızlandıracaktır.

Uzlaşmazlık eylemsizlik değildir, çünkü o başkalarını da harekete geçmeye ve edimde bulunmaya zorlar.³ Uzlaşmazlık, *La Stampa*'nın çok zekice ima ettiği gibi, ahmaklıklara dayanmaz. O, ilkeli bir politikadır; toplumun kapitalist evriminin hızlandırıcısı olarak, burjuva üretim sistemi ve politikasının kaosu tasfiye eden ve modern devletleri eski toplumların çöküşünden sonra bile yaşamaya devam eden ve tarihsel gelişimi köstekleyen feodal kurumların sökücü olarak kendi doğal misyonlarını yerine getirmeye zorlayan bir reaktif olarak, üstlendiği devrimci misyonun bilincinde olan bir proletaryanın politikasıdır.

Uzlaşmazlık, sınıf mücadelesinin ifade edilebileceği biricik yoldur. Tarihin, özdeyişteki su ve ateş gibi kendi alanlarına birlikte çıkan bir tezle bir antitez arasındaki karşılıklı anlaşmayla kotarılan 'ayrıcalıklı'/keyfi 'sentezler' olmadığının, ama gelişmekte olduğunun, sağlam/hatırı sayılır başarılar yarattığının elimizdeki tek kanıtıdır o.

Kapitalist toplumun en önemli yasası bütün toplumsal güçler arasındaki serbest rekabettir. Tacirler pazar için, burjuva gruplar hükümet için, iki sınıf devlet için rekabet ederler. Her bir burjuva

---

³ Bu makalenin tam versiyonu *La Stampa*'da (Giolitti'yle bağlantılı Torino gazetesi) PSI'deki bölünmeler üzerine yayınlanan makaleler dizisini yanıtlarak işe başlar. PSI reformistleri, eğer ülke 'harekete geçmek/edimde bulunmak ve eylemsizliği kırmak' (SPW I, s. 43) durumundaysa, Sosyalist işbirliğinin gerekli olduğunu ileri sürmüşlerdi.

grubu hükümeti tekeline almayı ve yönetimsel rekabetin dışarı-sında olan sınıfın büyülü enerjisini sadece kendisi kullanabilme-yi ister. Bunlar ister çeker ve elik baronları, ister hükümetteki baronlar olsun, hiçbir baron istemezler. zgrlk yasası kısıtsız işleyime imkân vermelidir; bu yasa burjuva etkinliğine içkindir, kendi kadrolarını sürekli olarak dağıtan ve onları kendilerini ge-liştirip yetkinleştirmeye zorlayan kimyasal reaktiftir. Güçlü Ang-lo-Sakson burjuva kadroları kendi modern üretim kapasitelerini o amansız serbest rekabet oyunu sayesinde edindiler. İngiliz devleti, en sonunda kendilerini Liberaller ve Muhafazakrlar olmak üzere iki büyük tarihsel parti halinde oluşturan burjuva toplum güçlerinin serbestçe atışması sonucu evrildi ve o kötücül öğelerinden arındı. Proletarya bu çatışmadan dolaylı biçimde krlı çıktı, yasa ve görenek bir dizi önemli hakkı güvence altına aldı: toplantı hakkı, grev hakkı, İtalya’da imkânsız bir mit olarak kalan bireysel güvenlik.

Sınıf mücadelesi boş bir rüya değildir –zerinde serbestçe ka-rar verilen bir edim, toplumsal düzenin bir i zorunluluğudur. Onun apaçık gittiği yönü iflah olmaz hayalcilerin oluşturduğu önceden kurulu sentezleri kullanarak keyfi olarak tıkamak aptal-ca bir hatadır, tarihsel bir zaman kaybıdır. Bugün iktidardaki Gi-olitti’ci olmayan partiler (bir olumsuzluk olan savaş olgusundan oldukça ayrı olarak ve küçük ülkelerin egemen sınıflarının siya-sal kapasitesini haddinden fazla kanıtlayacak biçimde) Giovanni Giolitti’nin kendi diktatörlüğünün aracı kılmak için sürdürdüğü feodal/militarist despotik devleti parçalara ayırma işini bilinçsiz bir biçimde yerine getiriyor. Giollitci’ciler devlet tekelinin kendi ellerinden kayıp gittiğini hissediyorlar. Tanrı aşkına, bırakın ha-reket etsinler, bırakın mücadele etsinler, bırakın ülkeden hüküm vermesini talep etsinler. Ama hayır, kendileri yerine proletarya-ya hamle yaptırmayı yeğleyeceklerdir, ya da daha iyisi, sosyalist milletvekillerine oy kullandırtmayı isteyeceklerdir.

Uzlaşmazlık eylemsizlik demek oluyor, öyle mi? Ne ki hareket asla bir fiziksel edim değildir salt, o aynı zamanda düşünsel bir edimdir. Gerçekten, hareket fiziksel olmadan önce daima düşünseldir –iplere bağlı kuklaların hareketi hariç. Proletaryadan sınıf bilincini çıkarıp atın, ne kalır geriye? İpin ucunda dans eden kuklalar!

Il Grido del Popolo, 18 Mayıs 1918.

SPWI, 38-47

5 Ütopya

Siyasal anayapılar zorunlu olarak ekonomik yapıya, üretim ve mübadele biçimlerine bağımlıdır. Birçok kişi, bu formülü açıkça ortaya koyarak, her ekonomik ve siyasal sorunu çözeceğine inanır, sağa ve sola ders verecek ve olaylar hakkında kesin yargılarda bulunacak bir konumda olduğuna inanır –ve örnekse şu sonuca varır: Lenin bir ütopyacıdır, talihsiz Rus proleterleri bütünüyle ütöpik bir illüzyonun kurbanıdır, dolayısıyla da korkunç bir uyanış amansızca onları beklemektedir.

Hakikat şudur ki hiçbir iki siyasal anayapı birbirinin aynısı değildir, tıpkı hiçbir iki ekonomik yapının birbirinin aynısı olmadığı gibi. Hakikat şudur ki söz konusu formül, hiçbir şekilde apaçık gözler önündeki doğal bir yasanın kuru ifadesi değildir. Öncüller (ekonomik yapı) ile doğurgu (siyasal anayapı) arasındaki ilişkiler asla basit ve doğrudan ilişkiler değildir; ve bir halkın tarihi salt ekonomik olgularla belgelenemez. Nedenselliğin gizini çözmek karmaşık ve zorlu bir süreçtir. Onu çözmek, her düşünsel ve pratik etkinliğin adamakıllı ve geniş kapsamlı bir biçimde incelenmesini gerektirir. Bu tür bir inceleme ancak olaylar belli bir sürekliliğe kavuştuktan sonra, yani olayların üzerinden çok uzun zaman geçtikten sonra mümkündür. Akademisyen, belli bir siyasal anayapının belli bir ekonomik yapıya ayrılmazcasına ve yapısal olarak bağlı olmadıkça başarılı olmayacağını (kalıcı bir temel üzerinde varolmayacağını) kesin olarak belirtebilir, fakat onun bu önermesi

genel bir gösterge olmanın dışında bir değere sahip olmaz. Ve olgular sahiden gerçekleşirken akademisyen hangi bağımlılık örüntüsünün kurulduğunu nasıl bilebilir? Bilinmeyenlerin sayısı, kesinliğe kavuşturulabilen ve doğrulanabilen olguların sayısından daha fazladır; bu bilinmeyenlerden her biri nihai sonucu altüst edebilir. Tarih matematiksel bir hesaplama değildir; ondalık bir sisteme sahip değildir, dört temel işleme cevaz veren eşit niceliklerin artan oranda sayılmasına, denklem çözümüne ve kök almaya elverişli değildir. Nicelik (ekonomik yapı) niteliğe dönüşür, çünkü nicelik insanların elinde bir eylem aracı haline gelir –o insanların değeri sadece ağırlıkları/büyüklikleri açısından ve kaslarıyla sınırlarından aldıkları mekanik enerji açısından değil, fakat aynı zamanda acı çekmelerine, anlamalarına, sevinmelerine, arzu etmelerine ve reddetmelerine neden olan bir dimağa sahip olmaları olgusu göz önüne alınarak da değerlendirilir. Proleter bir devrimde bilinmeyen ‘insanlık’ değişkeni başka herhangi bir olaydakinden daha gizemlidir. Rus proletaryasının ortak zihin yapısı, genelde diğer proletaryalar için de geçerlidir bu, hiçbir zaman araştırılmamıştır; belki de bunu araştırmak imkânsız bir şeydi. Devrimin başarılı ya da başarısız sonucu bize onun tarih yapma yeterliği hakkında güvenilir belgesel kanıtlar verecektir. Şu an beklemekten başka yapabileceğimiz bir şey yok.

Beklemeyenlerin, tez elden kesin bir hükme varmaya bakanların başka amaçları vardır –bu halihazırdaki siyasal amaçlara, propaganda yürüttükleri insanlar arasında ulaşacaklardır. Lenin’in bir ütopyacı olduğu yolundaki sav ne kültürel bir olgu, ne de tarihsel bir hükümdür; dolaysız sonuçları olan siyasal bir edimdir. Siyasal anayapıların vs. [ne’liğini] böylesine açıkça belirtmek öğretisel bir önerme değil, fakat belli bir zihniyet kalıbını uyandırma, eylemi şu şekilde değil de bu şekilde yönlendirme girişimidir.

Yaşamda hiçbir edim sonuçsuz kalmaz; belli bir kurama inanmanın da eylem üzerinde kendi tikel etkisi vardır. Bir hata bile iz

bırakır, bu hata kabul gördüğü ve yayıldığı ölçüde hedefe ulaşılmasını *geciktirebilir* (fakat elbette ki engelleyemez).

Siyasal etkinliği doğrudan belirleyen şeyin ekonomik yapı değil, fakat daha çok bu yapının ve onun gelişimine hükmeden sözde yasaların yorumlanma biçimi olduğunun bir kanıtıdır bu. Bu yasaların doğa yasalarıyla hiçbir ortak noktası yoktur –doğa yasalarının da nesnel/olgusal varoluşa sahip olmadığı, anlayışımız tarafından eğitim ve öğretimi kolaylaştırmak üzere tasarılanmış yapılar olduğu kabul edilse bile.

Olaylar tekil bireyin iradesine bağlı değildir, hatta kalabalık bir grubun iradesine de bağlı değildir. Muazzam sayıdaki insanın iradesine bağlıdır, bu irade bu insanların belli edimleri yapıp yapmamaları ve kendi düşünsel tutumları ekseninde açığa vurulur. Ve olaylar bu iradelerle ilgili olarak bir azınlığın sahip olduğu bilgiye ve azınlığın bu iradeleri devlet erki içerisine eklemledikten sonra onları az ya da çok ortak bir amaca kanalize etme konusundaki yeterliğine bağlıdır.

Bireylerin büyük çoğunluğu niçin sadece belli eylemlerde bulunur? Çünkü onların kendi fizyolojik ve moral bütünlüklerini korumaktan başka hiçbir toplumsal hedefleri yoktur. Dolayısıyla olan biten şudur: bu insanlar koşullara uyum sağlarlar ve belli hareketleri mekanik olarak yinelerler; bu hareketler, insanların kendi deneyimleri sayesinde ya da aldıkları eğitim (başkalarının deneyimlerinin getirisi) sayesinde, arzulanan hedefe (hayatta kalma) ulaşmaya elverişli olduklarını kanıtlamışlardır. Çoğunluğun eylemliliğindeki bu benzerlik yarattığı sonuçlar açısından da bir benzerliğe sebep olur, böylelikle ekonomik etkinliğe belli bir yapı kazandırır: hukuk kavramı ortaya çıkar. Çevreye olan bu adaptasyonu ancak daha yüksek bir hedefin peşinde koşmak yok edebilir. Eğer beşeri hedef artık salt hayatta kalmak değil, fakat belli bir hayat standardı ise, bu durumda büyük çabalar harcanır ve, o yüksek beşeri hedefin yaygınlaşmasına bağlı olarak, çevre başarıyla dönüştürülür ve yeni hiyerarşiler kurulur. Bu hiyerarşiler haliha-

zırda bireyler ile devlet arasındaki ilişkileri düzenlemek üzere varolan hiyerarşilerden farklıdır ve, o yüksek beşeri hedefe giderek daha yaygın bir şekilde ulaşıldıkça, yavaş yavaş onların yerini kalıcı olarak almaya başlar.

Bu sözde yasaları, bireylerin zayıflığından (örgütlü olmayışlarından ve dolayısıyla son kertede geleceğin belirsiz oluşundan) ötürü çevreye olan psikolojik bir adaptasyon olarak koymaktan çok bireysel iradenin dışında yatan mutlak gerçeklikler olarak koyan biri, psikolojinin değişebileceğini, zayıflığın güce dönüşebileceğini görme yeterliğinden uzaktır. Gelgelelim, bu tür şeyler olup bitmekte ve yasaya, ya da sözde yasaya, uyulmamaktadır. Bireyler kendi ıssız varoluşlarını terk etmekte ve bir araya gelmektedirler. Fakat bu birleşme nasıl gerçekleşmektedir? Buna da ancak mutlak yasa/normalite bazında akıl erdirilebilir –ve eğer yasa, ahmaklık ya da önyargı yüzünden, apaçık değilse, hüküm verilir ve ceza kesilir: ütopya, ütopyacılar.

Dolayısıyla Lenin bir ütopyacıdır. Bolşevik devriminden bugüne değin Rus proletaryası dünyaya bakışında bütünüyle ütopyacı olagelmıştır ve korkunç bir uyanış aman vermezcesine onu beklemektedir.

Batı dünyasındaki ekonomik ve siyasal etkinliğin olağan gelişim evrelerini izlemek üzere inşa edilmiş o soyut/genel şemalar Rus tarihine uygulandığı takdirde elde edilecek sonuç başka türlü olmayacaktır. Gelgelelim, her tarihsel görüngü ‘kendine özgüdür’; gelişmeye hükmeden şey ‘özgürlük’ ritmidir; araştırmalar türdeş zorunluluk üzerinde değil, tikel olanın üzerinde yoğunlaşmalıdır. Rusya’da olup bitenler bağlamında, nedensel süreç her yönüyle incelenmelidir, bu olaylara soyut ve türdeş bir perspektiften bakılmamalıdır.

Rusya’daki olaylarda hiç kuşku yok ki bir zorunluluk ilişkisi vardır ve bu da kapitalist zorunluluk ilişkisidir. Savaş, yeni devletin gelişimini belirleyen ve proletarya diktatörlüğünü zorunlu hale getiren ekonomik durum/günlük pratik hayatın örgütlenme biçimi-

mi üzerineydi: *geri Rusya'nın daha ileri kapitalist devletler gibi aynı şekilde vermek zorunda olduğu bir savaş.*

Ataerkil Rusya'da bireylerin yoğunlaşmaları endüstrileşmiş bir toplumdaki gibi –ki bu, proleterler birbirlerini tanımak, evrensel bir beşeri hedefe ulaşmak için kullanılabilecekleri kendi sınıfsal güçlerine ilişkin bir farkındalığı örgütlemek ve edinmek durumunda iseler, zorunlu bir koşuldur– gerçekleşemez. Büyük bir tarım ülkesi bireyleri birbirinden yalıtır ve tekbiçimli ve yaygın bir farkındalığı engeller: insanlara kendi öz güçleriyle iradelerinin bir göstergesini sunan (bu güç sayesinde kalıcı bir temel üzerinde meşrulaştırılan bir rejim kurulacaktır) proleter toplum birimlerini ve somut sınıf bilincini imkânsız kılar.

Savaş, ekonomik etkinliğin birkaç elde (devletin liderlerinde) maksimum derecede toplanmasını temsil etmektedir; gene ona bireylerin kışlalarda ve siperlerde maksimum ölçüde toplanması karşılık gelmektedir. Savaşta Rusya gerçekten de ütopya ülkesiydi: devlet, barbar istilacılarla birlikte, teknoloji, örgüt, manevi direnç talep eden bir savaş yürütmeyi denedi –bunların tümü ancak fabrikalar ve makineler aracılığıyla düşünsel ve fiziksel olarak birbiriyle kaynaşmış bir halk tarafından gerçekleştirilebilirdi. Savaş ütopyaydı; ataerkil Çarlık Rusya'sı girmiş olduğu gayretin doğurduğu ve savaşa savaşa çelikleşmiş bir düşman tarafından kendisine dayatılan bu gerginliğe dayanamayarak çöktü. Fakat despotik devletin herkesi saran gücünün yapay olarak yarattığı koşullar zorunlu sonuçları da beraberinde getirdi: toplumsal olarak birbirinden yalıtılmış bireylerden oluşan geniş kitleler küçük bir coğrafi alanda bir araya geldiler ve yeni duygular ve eşi benzeri görülmemiş beşeri dayanışma örnekleri geliştirdiler. Kendilerini eski yalıtılmış hallerinde ne denli zayıf hissediyor ve despotizm önünde ne denli eğiliyorlardıysa, şimdi mevcut kolektif güçlerini o denli ortaya döküyorlar ve iradeleri bu güçlerini koruma ve onu yeni toplum üzerinde inşa etme konusunda o denli inatçı ve gözü pek bir nitelik taşıyor.

Despotik disiplin tasfiye edildi, ardından bir kaos dönemi geldi. Bireyler kendilerini örgütleme arayışına girdiler, ama nasıl? Çekilen acılardan doğan bu beşeri birliği nasıl koruyacaklardı?

Burada hamhalat biri (*philistine*) çıkagelir ve yanıt verir: burjuvazi düzeni restore etmek zorundaydı, çünkü hep böyle olmuştur –ataerkil ve feodal bir ekonomiyi her zaman bir burjuva ekonomisi ve burjuva siyasal anayapısı takip etmiştir. Hamhalat biri önceden kurulu şemaların dışında hiçbir kurtuluş görmez; o, tarihi, sabit ve tahmin edilebilir gelişme evrelerinden geçen doğal bir organizma olarak algılar. Toprağa palamut ekerseniz bir meşenin filizleneceğinden ve o meşenin büyümesi ve meyve vermesi için birkaç yıl beklemeniz gerekeceğinden emin olabilirsiniz. Fakat ne tarih bir meşe ağacıdır, ne de insanlar meşe palamudu.

Rusya’da bu görevi yerine getirme yeterliğine sahip olan burjuvazi takriben nerelerdeydi? Ve eğer burjuvazinin hüküm sürmesi bir doğa yasası ise, bu yasa bu durumda nasıl oldu da işlemedi?

Bu tikel burjuvazi henüz görülmemiştir. Birkaç burjuva sorumluluğu almayı denedi ve hüsrana uğradı. Çok az sayıda olmalarına, yetersiz ve zayıf olmalarına rağmen kazanmak zorunda mıydılar, sorumluluğu üstlenmek zorunda mıydılar? Fakat bu talihsiz insanlar yenilgiden bile zaferle çıkmak için hangi kutsal yağı sürmüşlerdi? Tarihsel materyalizm bu durumda lejitimizmin/ilahi hukukun basit bir reenkarnasyonu mudur?

Lenin’i ütöpik bulan, Rusya’da bir proletarya diktatörlüğü kurma girişiminin ütöpik bir çaba olduğunu belirten biri bilinçli bir sosyalist olamaz, kültürünü tarihsel materyalizm öğretisi üzerinde çalışarak edinmiş olamaz. O bir Katoliktir, Kutsal Kitap’a saplanıp kalmıştır. Asıl ütöpik olan odur.

Ütopyacılık, gerçekte, tarihi özgür bir gelişme olarak algılayamamakta, geleceği zaten rağbette olan bir meta olarak görmektedir, önceden oluşturulmuş planlara inanmakta düğümlenmektedir. Ütopyacılık Heinrich Heine’in alay ettiği türden bir filistinizmdir. Nasıl korumacılar ve milliyetçiler kapitalist burjuvazi-

nin hamhatlatları ve ütopyacılarıysa, reformistler de sosyalizmin hamhatlatları ve ütopyacılarıdır. Tıpkı Auguste Comte ile Hippolyte Taine'in Fransız filistinizmini, Vincenzo Gioberti'nin İtalyan filistinizmini temsil etmesi gibi, Heinrich von Treitschke de Alman filistinizminin timsalidir (Alman devletine tapınanlar onun manevi mirasçılarıdır). Ulusal tarihsel misyonlar vazeden ya da bireysel uğraşlara inanan insanlardır bunlar; hepsi de geleceğe ipotek koyan ve onu kendi önceden kurulu şemaları içerisinde hapsetme arayışında olan insanlar, ilahi özgürlüğe aklı yatmayan ve işler adamakıllı sarpa sardığı için sürekli olarak geçmişten yakınan insanlardır.

Onlar tarihi, tıpkı insanın ve insan birliklerinin moleküllerden ve molekül yığılımlarından farklı olması gibi, doğal evrimden oldukça farklı olan özgür bir gelişme –serbest enerjilerin doğuşu ve serbestçe entegrasyonu– olarak almazlar. Özgürlüğün tarihteki içsel güç olduğunu, önceden kurulu her şemayı berhava ettiğini öğrenmemişlerdir. Sosyalizmin hamhatlatları sosyalist öğretiyi itibardan düşürüp lekelediler; buna saygı göstermediklerini düşündükleri herkese de gülünç biçimde öfkelenildiler.

Rusya'da bireysel ve birleşik enerjilerin özgürce ifadesi önceden oluşturulmuş söz ve plan engellerini süpürüp bir kenara attı. Burjuvazi kendi hegemonyasını dayatmaya çalıştı ve başarısız oldu. Bundan ötürü proletarya siyasal ve ekonomik yaşamın dizginlerini ele geçirdi, şimdiyse kendi düzenini kuruyor. Onun kendi düzeni sosyalizm değil, zira sosyalizm büyümlü bir buyrukla oluşturulabilecek bir şey değildir. Sosyalizm tarihsel bir süreçtir, bir toplumsal aşamadan –kolektif değerler bakımından– daha zengin bir başka aşamaya evrilmedir. Proletarya kendi düzenini kuruyor, bu gelişmenin özerkliğini temin edecek siyasal kurumları inşa ediyor, bu da onun iktidarını kalıcı bir payanda üzerine oturtuyor.

Diktatörlük, hizipsel azınlıkların yarattığı *coups de main*'ı⁴ önleyerek, özgürlüğü garanti eden temel kurumdur. Özgürlüğün garantisidir, çünkü daimi kılınacak bir metot değil, fakat diktatörlüğün –kendi misyonunu tamamladıktan sonra– içerisinde çözüneceği kalıcı organizmaların yaratılmasına ve konsolidasyonuna imkân veren geçici bir aşamadır.

Devrimden sonra Rusya henüz özgür değildi, zira özgürlüğün garantörleri mevcut değildi, zira özgürlük örgütlenmemişti.

Sorun bir hiyerarşi yaratmakta düğümleniyordu: fakat açık olan, bir sınıf ve kast düzeni şeklinde katılaşmayan bir hiyerarşi.

Kitleden hareketle birliğe ulaşmak zorunluydu; öyle ki toplumsal birlik mevcut olsun, öyle ki otorite yalnızca manevi otorite olsun.

Bu hiyerarşinin canlı çekirdekleri Sovyetler ve halk partileridir. Sovyetler bütünleştirilecek ve geliştirilecek olan temel örgütlerdir; Bolşevikler de, devlet erkinin Sovyetlere dayanması ve Sovyetler tarafından kontrol edilmesi gerektiğini ileri sürdükleri için, hükümet partisi olmaktadır.

Rusya'daki kaostan bu tür düzen öğeleri kristalize oluyor: yeni düzen başlamış durumda. Bir hiyerarşi oluşturuluyor: dağınık ve acılı kitlelerden örgütlü işçi ve köylülere, sonra Sovyetlere, sonra Bolşevik Partisi'ne ve sonunda bir adama, Lenin'e, uzanan bir yapı. Prestij ve güvene dayanan, kendiliğinden oluşan ve özgür iradeyle sürdürülen hiyerarşik bir sıralama.

Bu kendiliğindenlikte ütopya nerede? Ütopya otoritedir, kendiliğindenlik değil; bir şey kariyerizme, kast sistemine dönüştüğü ve ebedi olmak iddiasında bulunduğu ölçüde ütopyadır. Özgürlük ütopya değildir, çünkü o temel bir özlemdir; tüm bir insanlık tarihi maksimum bir özgürlüğü temin edebilecek toplumsal kurumlar yaratma mücadeleleri ve gayretlerinden oluşmaktadır.

---

⁴ *coups de main* (Fr.): ani baskın (ç.n.)

Bu hiyerarşi bir kez oluştuktan sonra kendi mantığını geliştirir. Sovyetler ve Bolşevik Partisi kapalı organizmalar değildir; bunlar sürekli olarak birbiriyle bütünleşiyorlar. Özgürlük, hükmünü işte bu şekilde icra eder, bu şekilde temin edilir. Onlar kast değil, sürekli gelişme halinde olan organizmalardır. Onlar bilincin gelişimini temsil etmektedir, Rus toplumunun örgütlenme kapasitesini temsil etmektedir.

Bütün işçiler Sovyetlerde yer alabilir ve bütün işçiler Sovyetleri değiştirmek ve istenilen/gerek duyulan çizgiye çekmek için etkide bulunabilir. Rus siyasal yaşamının şu an girdiği yön ülkenin moral yaşamının, Rus halkının genel maneviyatının girdiği yönle çakışma eğilimde. Hiyerarşik düzeyler arasında sürekli bir hareketlilik var: eğitimsiz bir birey bir Sovyet'e temsilci seçilmesi konusunda yapılan tartışmada kendisini geliştirme şansı bulmakta, hatta bizzatı kendisi de temsilci olabilmektedir. Bu organları kontrol etmektedir, çünkü bunlar topluluk içerisinde sürekli olarak dikkatle incelenmekte ve el altında tutulmaktadır. Bu birey toplumsal sorumluluk duygusu edinmekte ve ülkesinin yazgısına karar vermede aktif bir yurttaş haline gelmektedir. Güç ve farkındalık, bu hiyerarşi yapısı sayesinde, bir kişiden pek çok kişiye geçmektedir: böyle bir topluma tarihte daha önce hiç rastlanmamıştır.

Yeni Rus tarihinin *élan vital*'i⁵ budur. Nasıl ütöpik olabilir ki bu? Halkın, ekonomik ve siyasal koşulların doğasına aykırı da olsa, uygulamaya koymak istediği (önceden oluşturulmuş) planı nerede? Rus devrimi özgürlüğün parlak bir başarısıdır; onun örgütlenmesi kendisini şiddet yoluyla dayatan bir 'kahramanın' buyruklarına değil, kendiliğindenliğe dayanmaktadır. Hiyerarşi saflarını benimseyen ve yeni toplumsal düzenin talep ettiği organları kendisi için birer birer yaratan bir halkın sürekli ve sistematik yükselişidir.

---

⁵ *élan vital* (Fr.): yaşam gücü (ç.n.).

Peki öyleyse bu sosyalizm değil mi? ... Hayır, bu hamhalatların sosyalizm kelimesine yükledikleri o muazzam ama gülünç anlam açısından sosyalizm değildir. Proletaryanın önderliği altında gelişen bir toplumdur bu. Proletaryanın büyük çoğunluğu bir kez örgütlendimiydi, toplumsal yaşam bugünkünden daha zengin bir sosyalist içerik kazanacak ve sosyalizasyon süreci sürekli olarak yoğunlaşıp yetkinleşecektir. Sosyalizm bir günde kurulmaz –o kesintisiz bir süreçtir, yurttaşların çoğunluğu –proletarya– tarafından organize ve kontrol edilen bir özgürlük ülkesine doğru hiç bitmeden devam eden bir gelişmedir.

Avanti!, 25 Temmuz 1918. SPWI, 48-55

II

İŞÇİ SINIFI EĞİTİMİ VE KÜLTÜR

Giriş

Eğitim ve kültür sorunları Gramsci’de hep merkezi önem taşıyan sorunlar olmuştur. Onun eğitim konusundaki ilk düşünceleri işçi sınıfından insanların düşünsel açıdan nasıl özerk olabilecekleri sorusu etrafında döner. Eğer bu başarılabilirse işçiler karar verme işini ‘kariyer entelektüellerine’ havale etmek zorunda kalmaksızın kendi hareketlerine önderlik edebileceklerdir.

İşçi sınıfı ve köylü çocuklarına eğitim fırsatı sağlanması, Giolitti döneminde gerçekleştirilen bazı ilerici reformlara rağmen, İtalya’da yirminci yüzyılın ilk yıllarında oldukça yetersiz kaldı. Devlet okulları kaynak açısından çok kötü durumdaydı. Çok az ücret alan öğretmenlerde çalışma şevki yoktu. Zorunlu eğitim dokuz yaşında sona eriyordu. 1859 tarihli Casati Yasası’ndan itibaren ilköğretim sonrası eğitim üç ana mecraya ayrılmıştı: Amerikan ortaokul ve liselerine benzeyen *ginnasio* ve *liceo*, alt meslekler ve beyaz yakalı işler için *scuola tecnica* ya da *professionale* ve ilköğretim öğretmenlerinin eğitim gördüğü *scuola normale*. Eğitimin üst kademeleri (*liceo* ve üniversite) orantısız miktarda parasal destek alıyordu ve sistem bir bütün olarak işçi sınıfından çocuklara karşı ayrımcılık güdüyordu. Ayrıca İtalya’da okuma yazma bilmeyenlerin oranı Avrupa’nın en yüksek oranları arasındaydı: büyük kentlerden kırsal alanlara, kuzeyden güneye gidildikçe bu oran hızla artmaktaydı. 1911 nüfus sayımı, altı yaş

zerindeki insanlar arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranını Piedmont'ta % 11, Lombardy'de % 13, Toscana'da % 37, Sardunya'da % 58 ve Calasria'da % 70 olarak vermektedir.

İtalyan emekçi hareketi ve belirgin bir biçimde PSI'nın reformist kanadı, bu duruma, 1890'lardan itibaren, eēitimi kendi programının ana başlıklarından biri yaparak karşılık vermişti. Sosyalistler hem yetişkinler hem de çocuklar için kendi akşam ve gündüz okullarını kurdular ve okumamıřlıēı yok etmek ve zorunlu, parasız, laik bir eēitim için parlamento içerisinde ve dışarısında kampanya yürüttüler (laik eēitim Katolik Kilisesi'nin eēitimdeki etkisini kırmak için gerekliydi). Ne var ki, genel olarak ve ilerici niyetlere raēmen, reformistlerin sosyalist eēitim anlayışları, bilginin aydınlanmamış kitlelere götürülmesi ve bu kitlenin yüksek bir 'kültür düzeyine yükseltilmesi' olarak, burjuva-vesayetçi (paternalist) eēitim modelini yeniden üretti. Dahası, birçok durumda, ēretilen şeyin ieriēi ya basitleştirilmiş sosyalist propagandaydı/moral ve siyasal derslerdi ya da geleneksel müfredatın aynısıydı.

Gramsci'nin yaklaşımı birçok yönüyle daha radikaldir. Gramsci 'herkesin zaten kültürlenmiş' olduēu, fakat bunun ilkel ve disiplinsiz bir şekilde gerekleřtiēi sayılıısından yola çıkar (SCW, s. 25). Bir başka deyişle, ēretmenin bakış açısından deēil, ērencinin bakış açısından işe başlar ve ērenme sürecinin benlik bilgisine, kendi kendini yetiştirmeye ve dolayısıyla özgürleşmeye doēru bir hareket olduēunu vurgular. Eēitim 'ansiklopedik bilgiler' verme meselesi deēildir, ērencinin zaten sahip olduēu farkındalıēı geliştirme ve discipline etme meselesidir. Gramsci sonuç olarak Halk niversitelerini (genellikle PSI'nın parasal destek verdiēi bu niversiteler Fransa'daki *universits populaires*'e ve Britanya'daki *university extension*'a¹ benziyordu), işçi sınıfı halkının farklı gereksinimlerini ve toplumsal/kültürel birikimini göz önüne almaksızın 'bilgi parçaları' daēıttıkları için eleştirir. Ayrıca, sosyalist düşüncelerin basit bir dile indirgenmesini paternalist bir yaklaşım olarak görüp defalarca eleştirir, karmaşık düşüncelerin –anamları arpıtılmaksızın– vulgarize edilemeyeceēini savunur: siya-

¹ Bir niversitenin tam zamanlı ērenci olmayan kişilere yüksek ērenim fırsatı sunan kısmı (.n.).

sal bir harekette aktif olan işçiler bu düşünceleri kavramak için gerekli olan gayreti göstermek zorundadır (sözgelimi bkz. 'Kültür ve Sınıf Mücadelesi', SCW içinde, s. 31-34). Gramsci'ye göre eğitim siyasal partide merkezi bir rol oynar, çünkü işçi sınıfı üyeleri eğitim yoluyla içinde bulundukları duruma ve devrimci ödevlere ilişkin eleştirel bir anlayış geliştirebilir ve böylece işçi sınıfının taleplerini reformist çözümlere kaydırma eğiliminde olan bir üst aydınlar katmanına bağımlı olmaktan kendilerini kurtarabilirler.

Bu kitapta yer verilen iki konu daha, Gramsci'nin o dönemde eğitim ve kültür üzerindeki düşüncelerinin doğrultusuna işaret etmektedir. Birincisi, onun modern bir proletaryayı oluşturabilecek bir okul türünü ('Emek Okulları') ve işçilere mesleki eğitimden çok beşeri bilimler eğitimi sağlayabilen bir okulu ('İnsan mı, Makine mi?') savunmasıdır. Birbiriyle tersleşir gibi gözüken bu iki görüş, onun devrim sonrasında Rusya'da ortaya çıkan 'yeni eğitimsel gelenek'e (bu yaklaşımda işçi sınıfı 'kol emeği ile kafa emeğini' birbiriyle kaynaştırmaktadır) ilişkin bakişi içerisinde uzlaştırılabilir belki (bkz. 'Kültür Sorunları'). Uzmanlaşmadan önce geniş bir genel eğitimin sunulduğu 'avam okulları' Gramsci'nin kavramlaştırmasında hep başat konumdaydı. O 'düşünsel ve endüstriyel çalışma arasında yeni ilişkiler' kurma ve 'yeni bir tür psiko-fiziksel bağ' yaratma gereğinden söz ederken, ileride 'Amerikanizm ve Fordizm'de ve eğitim üzerine olan hapisane notlarında (bkz. aşağıda IX. ve X. Kesimler) açımlayacağı düşünceleri kabaca ortaya koymuş olmaktadır.

İkinci konu devrimci kültüre ilişkindir. Gramsci, 1921'de yazarken, İtalyan yenilikçi (avangard) hareketi Fütürizmin, 'prodüktivizminden' ve burjuva sanatının donmuş geleneklerine olan putkırıcı düşmanlığından dolayı, devrimci olduğunu ileri sürer ('Devrimci Marinetti?'). Gerçi Gramsci bu yargısını daha sonra epey değiştirir (krş. 'Fütürizm Hakkında Trotskiy'e Mektup', SCW içinde, s. 52-54), ama 1921'de yazılan o makale sosyalist kültürü burjuva kültürünün ıslah edilmiş hali ya da bu kültürün proleter bir 'mirası' olarak gören çağdaş anlayışlarla çarpıcı bir zıtlık sergilemekte ve Gramsci'nin zamanın pro-avangard Sovyet görüşlerine olan yakınlığını açığa vurmaktadır.

Gramsci'nin eğitim konusundaki yaklaşımının kimi yönleri – disiplin üzerine tekrar tekrar vurgu yapması, geleneksel müfredatı sa-

vunması, eleştirel düşünmeyi öğrenmek için gramer ve mantık konularında 'ter dökmenin' erdemlerini ısrarla öne çıkarması- 'muhafazakâr' diye nitelenmiş ve bazı çevrelerin eleştirisini çekmiştir. Bunda elbetteki bir miktar haklılık payı vardır. Gramsci'nin eğitim konusunda yazdıkları sol açısından sorunlu bir vasiyet oluşturmaktadır. Fakat bu yazıların muhafazakâr yönlerinin hem Gramsci'nin yaşadığı dönemin kültürüyle, hem de Sardunya'da bir 'burs öğrencisi' olarak yaşadığı deneyimle ilişkilendirilerek anlaşılması gerekmektedir. Ve gene bu yazıların onun eğitim konusundaki bütünsel yaklaşımında mevcut olan ve bu ilk yazılarda da kendini açıkça gösteren radikal demokratik ve özgürlükçü yönlerle bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir.

* * *

1 Sosyalizm ve Kültür

Kısa bir süre önce Enrico Leone'nin bir makalesi dikkatimizi çekti; Leone bu yazısında, o bulanık ve çapraşık üslubuyla, ki bu onun çoğu kez müptelası olduğu bir şeydir, kültürün ve entelektüalizmin proletarya ile ilişkisi üzerine birkaç beylik sözü yineliyor ve bu sözlerin karşısına *pratiği* ve işçi sınıfının kendi geleceğini kendi elleriyle inşa etmekte olduğu yönündeki *tarihsel gerçeği* çıkarıyordu.² Daha önce *Il Grido [del Popolo]*'da ortaya konulan ve gençlik federasyonunun *Avanguardia*'sının Napoli'li Bordiga ile bizim Tasca arasındaki polemik bağlamında daha katı bir öğ-

---

² Enrico Leone, devrimci sendikalist. Burada atıfta bulunulan makale 15 Ocak 1916 tarihli *Guerra di Classe*'de (sendikalist birlik USI'nın yayın organı olan dergi) 'Democrazia in frantum' ('Makine Kırıclarda Demokrasi') başlığıyla yayınlanmıştır: 'Modern işçi resmi bilgi kitabından öğrendiklerinden çok daha fazlasını kendi sınıf örgütlerinden öğrenmektedir. ... Dolayısıyla işçilikten, nasırlı elleri ve kültürden ve derslik salgınından kirlenmemiş beyinleriyle... politikayı defeden sınıftan gayri kurtuluş yoktur! Yol açıktır. Cehalet genel grev metodunu keşfetmiş durumda ve bu düşüncüyü büyütürken ondan besleniyor. Bu düşüncenin cahillerin ve ilkel sınıfların zihinlerinde kök salması için gerek duyulan şey savaşlardır.'

retisel yaklaşımla ele aldığı bu konuya dönmemizin hiç de verimsiz olmayacağı kanaatindeyiz.³

İki parçayı anımsayalım. Birincisi bir Alman Romantiği olan ve 1772-1801 yılları arasında yaşayan Novalis'e ait; parça şöyle diyor: 'En önemli kültür sorunu kişinin kendi aşkın benliğine sahip olmasına, aynı zamanda da kendisi olmasına ilişkindir. Dolayısıyla başkalarını hissetmek ya da bütünüyle anlamak gibi bir şeyin söz konusu olmayışı bizi şaşırtmamalıdır. Kendimiz hakkında yetkin bir kavrayışa sahip değilsek, başkalarını tanımayı asla umamayız.'

Özetleyeceğimiz diğer yazı Giambattista Vico'dan; Vico, *Scienza Nuova*'sında 'ilk ulusların poetik karakterlerinde yer alan konuşma hakkındaki İlk Gerekçe'de', Solon'un ünlü diktumunun (Sokrates bunu, daha sonra, felsefe bağlamında kendi diktumu yapmıştır: 'Kendini bil') siyasal bir yorumunu verir. Vico, Solon'un bu diktumda, kendilerinin *hayvandan geldiğine*, soyluların ise *tanrısal kökene* sahip olduğuna inanan plebleri paylamak, onları kendileri üzerine düşünmelerini ve *soylularla aynı beşeri doğaya sahip olduklarını* görmelerini ve dolayısıyla *yurttaşlık hukukunda onların eşit olma* iddiasında bulunmalarını sağlamak istediğini ileri sürer. Vico, daha sonra, plebler ile soylular arasındaki bu beşeri eşit-

---

³ *Avanguardia* Sosyalist gençlik federasyonu FGSİ'nin çıkardığı dergidir. Federasyonun Eylül 1912'de Bologna'da yapılan ulusal kongresinde Amadeo Bordiga tarafından gençliğin eğitimi ve kültür üzerine bir tartışma açılmıştı. Torino delegesi Angelo Tasca, partinin geniş kapsamlı kuramsal ve kültürel bir yeniden canlanma hareketine ihtiyaç duyduğunu, *Avanguardia*'nın eğitime ve kültüre öncelik vermesi gerektiğini savunarak bu tartışmaya müdahil olmuştu. Bordiga buna karşı çıkıyordu: 'Kişi, eğitim sayesinde değil, fakat ait olduğu sınıfın dayattığı gerçek yaşam zorunluluklarından dolayı sosyalist olur.' Tasca, buna şöyle cevap veriyordu: 'Bordiga "ateşlemek" istiyor, biz "ikna etmek" istiyoruz. ... Biz sosyalizmi kendimizin "ateşleyeceği" yolunda bir ümit ya da kesinlik vazetmek istiyoruz, sosyalistlerin üretilmesini öngören bir ümit ya da kesinlik "ateşlemeyi" değil.'

lik bilincine, antikitede demokratik cumhuriyetlerin yükselişinin temel ve tarihsel sebebi diye işaret eder.

Bu iki parçayı bütünüyle rastgele bir biçimde seçmedik. Bu parçalarda yazarların, işin doğrusu kapalı ifadeler ve tanımlarla da olsa, kültür kavramının, sosyalizmle ilişkisi bağlamında bile, sınırlarına ve onun doğru anlaşılmasına hükmeden ilkelere değindiklerine inanıyoruz.

Kültürü ansiklopedik bilgi olarak, insanları da empirik verilerle ve birbiriyle ilintisiz ham olgularla (bir sözlükteki maddeler gibi beyinde sıralanması gereken bu verilerle olgular, sahibini, dış dünyadan gelen çeşitli uyaranlara tepki vermesini sağlar) tepeleme doldurulacak kaplar olarak görme alışkanlığından kendimizi kurtarmamız gerekiyor. Kültürün bu biçimi gerçekten zararlıdır, özellikle de proletarya açısından. Bu ancak uyumsuz insanların, belli sayıda olgu ve tarihi ezberlemiş oldukları için insanlığın geri kalanından üstün olduklarına inanan ve bu ezberledikleri şeyleri her fırsatta tekrarlayan, böylece bunları kendileriyle diğerleri arasında neredeyse bir bariyer haline getiren insanların yaratılmasına hizmet eder. Bu ancak Romain Rolland'ın acımasızca yerden yere vurduğu türden zayıf ve renksiz bir entelektüalizmin yaratılmasına hizmet eder; o entelektüalizm ki tüberküloz ya da frengi mikrobunun bedeninin güzelliği ve fiziksel sağlığı üzerinde yarattığı tahribattan daha büyük bir tahribatı toplumsal yaşam üzerinde yaratan bir sürü kendini beğenmiş geveze doğurmuştur. Birazcık Latince ve tarih bilen toy bir öğrenci, diploma diye adlandırılan bir kâğıt parçasını hocalarının tembelliği ve gevşek/uyuşuk tutumu sonucu almayı başaran genç bir avukat, kendisini, yaşamda kati ve vazgeçilmez bir görevi yerine getiren ve yaptığı iş bakımından öğrenciyle avukatın yaptığı işe kıyasla yüz kez daha değerli olan maharetli bir ustadan farklı ve üstün görmeye başlar. Fakat bu kültür değil, ukalalıktır; zeka değil, anlıktır; ve buna tepki göstermek kesinkes haklı bir davranıştır.

Kültür oldukça farklı bir şeydir. O, kişinin kendi iç benliğinin örgütlenmesi, disipline edilmesidir; kişinin kendi kişiliğiyle barışık olmasıdır. Kişinin kendi tarihsel değerini, yaşamdaki işlevini, haklarını ve yükümlülüklerini anlamasına yardımcı olan yüksek bir farkındalık düzeyine erişmesidir. Fakat bunların hiçbiri, hayvanlar ve bitkiler dünyasında her bir birimin –şeylerin fatalistik yasası uyarınca– seçilmesinde ve kendi organlarını bilinçsiz olarak tespit ve tayin etmesinde olduğu üzere, kendiliğinden bir evrim sonucu, kişinin kendi iradesinden bağımsız olan bir dizi eylem ve karşı eylem sonucu meydana gelmez. Her şeyden evvel insan zihindir, yani doğanın değil, tarihin bir ürünüdür. Aksi halde, tarih boyunca hep sömürenlerle sömürülenlerin, servet yaratanlarla bu serveti bencilce tüketenlerin varolduğuna bakıp da sosyalizmin henüz varlık kazanamamış olmasını nasıl açıklayabiliriz? Gerçek şu ki insanlık tarihte ancak derece derece, aşama aşama kendi değerinin bilincine varmış ve bir önceki dönemde azınlıklar tarafından kendisine dayatılan örgütlenme örüntülerini kaldırıp atma hakkını kendisinde görmüştür. Ve bu bilinç o kaba fizyolojik gereklilik gönderi altında değil, fakat başlangıçta sadece birkaç kişinin, daha sonra tüm bir sınıfın belli koşulların varoluş nedenleri ile vasalaj olgularının isyan sinyallerine ve toplumsal yeniden inşaya en iyi şekilde nasıl dönüştürülebileceği üzerinde zekice düşünmesinin bir sonucu olarak oluşmuştur. Bu, her devrimi yoğun bir eleştiri çabasının, kültürel yayılmanın ve fikirlerin başlangıçta bunlara direnç gösteren ve sadece kendi dolaysız ekonomik ve siyasal sorunlarını çözmeyi düşünen, aynı durumda olan diğer insanlarla dayanışma bağlarına sahip olmayan kitleler arasında yayılmasının öncelediği anlamına gelmektedir. En son örnek, bize en yakın ve dolayısıyla kendi zamanımıza en az yabancı duran örnek Fransız Devrimi'dir. Fransız Devrimi öncesinde yaşanan ve adına Aydınlanma denen kültürel dönem, ki kuramsal usun o boş konuşan eleştirmenleri tarafından alabildiğine yanlış betimlenen bir dönemdir

bu, hiçbir şekilde ya da en azından bütünüyle, her şey ama her şey üzerinde şaşmaz bir soğukkanlılıkla ahkâm kesen ve sırf Alembert ile Diderot'nun *Encyclopédie*'sini okumuş oldukları için kendi zamanlarının adamları olduklarına inanan yüzeysel/ansiklopedik entelektüellerin bir deprenişi değildi; özetle Aydınlanma, bugün gözlerimizin önünde cereyan ettiği ve en düşük mertebeden Halk Üniversitelerinde en gelişkin haliyle kendini gösterdiği haliyle, salt ukala ve kuru bir entelektüalizm değildi. Aydınlanma kendinde muhteşem bir devrimdi ve, De Sanctis'in *İtalyan Edebiyatı Tarihi*'nde zekice not ettiği gibi, bütün Avrupa'ya birleşik bir bilinç formunda Enternasyonal bir burjuva ruhu kazandırdı: bu ruh sıradan insanların çektiği bütün acılara ve yaşadığı bütün talihsizliklere duyarlıydı ve Fransa'da sonradan vuku bulacak olan kanlı devrime mümkün olan en iyi hazırlıktı.

İtalya'da, Fransa'da ve Almanya'da aynı konular, aynı kurumlar ve aynı ilkeler tartışılıyordu. Voltaire'in her yeni komedisi, her yeni broşür öteden beri devletler arasında, bölgeler arasında uzanan hatlar boyunca bir şimşek hızıyla ilerliyor ve kendisine her yerde ve her zaman aynı destekçileri ve aynı muhalifleri buluyordu. Napoleon ordularının süngüleri, kendi yollarını, on sekizinci yüzyılın birinci yarısından itibaren Paris'ten çıkıp arı oğlu gibi yayılmış ve hem insanları hem de kurumları o zorunlu yeniden canlanmaya hazırlamış olan görünmez bir kitap ve broşür ordusunun düzleştirdiğini fark etti. Daha sonra, Fransa'daki olayların birleşik bir bilinç yaratmasının ardından Paris'teki bir gösteri yürüyüşü, benzer kargaşalıkları Milano'da, Viyana'da ve daha küçük merkezlerde provoke etmeye yetiyordu. Tüm bunlar yüzeysel bakan gözlemcilere doğal ve kendiliğinden olan şeyler gibi gözükür, ne ki ortak bir dava olarak görülen şey adına gerçekleşen bu patlamalara zihinsel bir hazırlık durumu yaratmaya yardım eden kültürel faktörlerin farkında değilseniz, bunu kavramamız olanaksız olur.

Aynı görüngü bugün sosyalizm örneğinde de kendini tekrar ediyor. Kapitalist uygarlığın eleştirisi yoluyla proletaryanın birleşik bilinci oluşturuldu ya da hâlâ oluşturulma aşamasında; ve bu eleştiri, kültürü imlemektedir, basitçe kendiliğinden ve doğacı bir evrimi değil. Bu eleştiri, Novalis'in kültürün amacı olarak düşündüğü öz-bilinci imlemektedir kesinkes. Başkalarına muhalif olan, farklılaşmış ve kendine bir hedef belirledikten sonra, olguları ve olayları kendinde ve kendileri için yargılayabilmenin dışında, aynı zamanda tarihi ileriye ya da geriye doğru çekip götürme eğilimi gösterdiği ölçüde bir benlik bilinci. Kendini bilmek kendi olmak demektir, kendinin efendisi olmak, kendini [başkalarından] ayırt etmek, kendini kaos durumundan kurtarmak, bir düzen ögesi olarak –fakat burada söz konusu olan şey bir ideal uğruna çabalarken kişinin kendi düzeninin ve kendi disiplininin bir ögesi olmasıdır– varolmak demektir. Ve biz aynı zamanda başkalarını, onların tarihini bilmedikçe, bugünkü noktaya gelmek, yarattıkları ve yerine bizim kendi uygarlığımızı koymayı amaçladığımız uygarlığı yaratmak için birbiri ardınca ne gibi gayretler sarf ettiklerini bilmedikçe, bunda başarılı olamayız. Bir başka deyişle, zihni yöneten yasaları bilme noktasına gelmek için doğaya ve onun yasalarına ilişkin bir fikir oluşturmak zorundayız. Ve tüm bunları nihai amacı (kişinin kendini başkaları aracılığıyla, başkalarını da kendisi aracılığıyla [daha iyi] tanıması/bilmesi) gözden kaçırmaksızın öğrenmek zorundayız.

Doğrudur: evrensel tarih insanın kendisini ayrıcalıktan, önyargıdan ve putperestlikten kurtarmak için sarfettiği çabalardan oluşan bir zincirdir; o halde bu zincire bir halka daha eklemeyi amaçlayan proletaryanın kendisini kimlerin önelediğini, kendisinden önce olan bitenlerin nedenini ve nasılını ya da bu bilgilerden hangi avantajı elde edebileceğini bilmemesini anlamak güçtür.

Il Grido del Popolo,
29 Ocak 1916. SPWI, 10-13

2 Emek Okulları

1870 savaşından sonra hükümler dimağların karakteristiği olan bir ruh özgürlüğüyle Sorbonne'daki profesörlük kürsüsüne dönen Gaston Paris, yeni Alman üniversitelerine muhteşem bir methiye düzdü (bu üniversiteler yeni Almanya'nın karakterini ve enerjisini bir kalıba dökmüştü) ve öğrencileriyle meslektaşlarına Fransa'nın dönüşümünün nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin olarak bu nefret edilen rakibin [Almanya'nın] yarattığı modelin örnek alınmasını önerdi.

Kırk yılı aşkın bir süredir dikkatleri bir bütün olarak okula, eğitim sistemine yeniden çekmek ve ülkemizde yüksek ilimler (*liberal arts*) öğrenimi gören kitle ile üretim/emek sanatı eğitimi alan kitle arasında muazzam bir orantısızlık bulunduğunu insanların anlamasını sağlamak için yeni ve korkunç bir savaş verilmektedir. Birçok kişi sayısal değerleri alıntılarmaktan, istatistikleri teşhir etmekten bile utanmaktadır. Yeni olan her şeyden nefret eden geri Latin burjuvazilerinin karakteristiği olan bu körlükle devlet, dikkatini münhasıran küçük burjuvazinin orta kategorilerinde yer alan, *liceo*'dan ya da teknik okuldan aldıkları bir mezuniyet belgesine sahip hukukçulardan, doktorlardan ve beyaz yakalı işçilerden oluşan bir lejyonun yaratılmasına çevirdi. Devlet proletaryaya, ulusun belkemiğini ve yaşamsal gücünü oluşturan o muazzam yurttış kitlesine, kendilerini geliştirme, yükseltme, endüstri/ticaret ve tarımı canlandıran güçlere kaynaklık eden o profesyonel kültürü edinme şansını verme konusunda hiçbir şey yapmadı.

Emek okulu, hizmet meslekleri ve uğraşları okuluna feda edildi. Bürokrasi üretimi katletti. Elli yıl önce İtalyan eğitimi üzerine verimli olabilecek, geniş ölçütlere sahip bir yasa kaleme alan bakan Casati, bu yasayı yeni koşullara uyarlayabilecek ardıllar bulamadı (yasanın özellikleri böylesi bir uyarlamaya elvermesine rağmen). Teknik okul, onu planlayan Casati'nin okulun amacı olarak 'kendilerini kamu hizmeti, endüstri ve ticaretteki ve tarım

faaliyetlerinin yürütülmesindeki spesifik kariyerlere adanmak niyetinde olan genç insanlara uygun genel ve spesifik eğitim vermeyi' öngörmesine karşın, aynı zamanda beyaz yakalı işçiler için bir fabrika haline geldi. Casati derslerin, 'pratik sonuçları ve özellikle de devletin doğal ve ekonomik koşullarında bu derslerin oluşturduğu uygulamalar göz önüne alınarak' verilmesi gerektiği üzerinde duruyordu. Ancak yeni servet üretimi tüm bu yatırımlardan hiçbir yarar elde etmedi: yönetim ve paylaşım alanları, geri kalan herkesin aleyhine muazzam ölçüde büyüdü. Bugün, savaş derslerinden sonra insanlar, yönetmenin ve paylaşmanın nasıl olacağını bilmenin yeterli olmadığını, kişinin özellikle üretmeyi bilmesi gerektiğinin farkındalar. Bir ülkenin potansiyeli hukukçularının boşboğazlığından ve dehalarının zekice buluşlarından değil, ürettiği zenginlikten ve onu üretme biçiminden kaynaklanır. Deha, kendisi üzerinde planlar yapılamayacak kadar tuhaf bir üründür, herhangi bir iradenin kontrolünün çok ötesindedir. Büyük bir gayretle çalışmak, küçük ölçekli yeterlik, profesyonel bir kültürün yayılması: bunlar, bir başına, refah içerisinde olmanın emareleri/tarihsel meziyetin diplomaları olabilir.

İtalya, emek okulları kıtlığı çekmektedir. [Bu konuda] yapılan çok az şey de rastlantı eseridir; katı organizmaların yanı başında yararsız, sağlıksız, zararlı şeyler üreten bir gerekliliğin o kör dürtüsünden dolayı ortaya çıkmıştır. İtalya'da emek, öğrencilere yazdırılan denemelerin konusu olmasına rağmen, sivil ya da toplumsal bir itibar görmemektedir. Baş teknisyen avukattan, maki-ne işçisi profesörden daha aşağı görülmektedir. Devlet liseler için 50 milyon liret ayırırken, meslek okullarına sadece 2.5 milyon liret harcamaktadır. Eski eğitim bakanı Rava'ya göre her bir lise öğrencisinin devlete maliyeti yılda yaklaşık 1.000 liredir. Yine de, her otuz yargıç kadrosu için 300 başvuru yapılmaktayken ve bunların ancak 15'i gerekli niteliklere sahipken, atölyelerimiz teknik personel ithal etmek zorunda kalmakta, ticaret yabancıla-

rın eline geçmekte ve para, tasarruflar halinde ülkenin zenginliğini artırmak ve sınırlarımız içerisinde refahı ve istihdamı yaygınlaştırmak yerine ülkeyi terk etmekte, kambiyo sisteminin daha da kötüleşmesine, aşağılık bir egoizmin ve hunhar/şovenist duyguların kamçılanmasına hizmet etmektedir.

Emek eğitimini talep etmesi, dayatması gereken kesim proletaryadır. Üretimin yoğunlaşmasına, gelişmesine hizmet eden her şey sosyalizmin ve proletaryanın ilgisi kapsamındadır. Endüstrilerimizin ve İtalyan ticaretinin vasıflı İtalyan işçilerini istihdam etmesini ve bunun da diğer ülkelerin en vasıflı emek gücüyle aynı değerde ve yeterlikte olması gerektiğini öngören bir planla mutabık olmak zorundayız. İktisadi savaşın amaçları açısından hiçbir dışlama yapılmamalı, proletarya için bile korumacılık uygulanmamalı, fakat yetenekler dürüstçe rekabet etmeli, kafa emeğinin yarattığı ürünlerden daha fazla yararlanmak için bir yarış olmalıdır; böylelikle herkese, kendi içsel gelişimi için, kendi iyi niteliklerinin değerlendirilmesi için gerekli olan bütün araçlar verilmiş olur. Proletarya, devleti, bir sürü çenebaz ve işinin adamı olmayan insan üreten birçok üniversiteyi, yanı sıra, pahalıya oturan ve ne kültür ne de haysiyet kazandıran pek çok *licei* ile *ginnasi*'yi ulusal organizmadan çıkarıp atmaya zorlamalıdır. Yönetmekten aciz yöneticiler üreten bu eski okulların yerine emek okulları konulmalıdır; bu okullarda yetişecek olan yeni üreticiler kuşağı ülkeye daha az sone ve roman, ama daha çok makine ve fabrika bacası kazandıracaktır.

Avanti!, 18 Temmuz 1916.* (CT, 440-442)

3 İnsan mı, Makine mi?

Son konsey toplantısında yoldaşlarımız ile çoğunluğun bazı temsilcileri arasında mesleki eğitim programları konusunda gerçekleşen o kısa tartışma, kısa ve öz de olsa, bazı yorumlarda bulun-

mayı hak ediyor.⁴ Yoldaş Zini'nin mütalaaları ('Halk eğitimi meselesi üzerinde hâlâ hümanist taraf ile mesleki taraf arasında bir çatışma var: bu iki akımı, işçinin her şeyden önce bir insan olduğunu, maneviyatın en geniş alanlarını keşfetme olasılığının ilk gençliğinden bu yana makineye köle edilen işçiden esirgenmemesi gerektiğini unutmaksızın, uzlaştırmaya bakmalıyız') ve Konsey üyesi Sincero'nun [bu] felsefeye (özellikle geniş çıkar şebekesine darbe vuran hakikatleri dile getirdiğinde insanları karşısında bulan felsefe) yönelik hücumları salt polemiksel epizotlar değildir: bunlar temelde karşıt çıkarları temsil eden insanlar arasındaki zorunlu çatışmalardır.

1. Partimiz, geleneksel eğitim programlarından herhangi bir şekilde farklı olan somut bir eğitim programı henüz belirlemediştir. Bugüne dek, ister ilk, ister orta-teknik, ister yüksek düzeyde olsun, kültür ihtiyacına ilişkin o genel ilkeyi desteklemekle yetindik, bu ilke lehine kampanya yürüttük, onu büyük bir gayret ve enerjiyle yaydık. İtalya'daki okumamışlık oranının azalmasını zorunlu eğitim yasasından çok düşünsel uyanışa, sosyalist propagandanın İtalya'daki proleter saflar arasında başarıyla uyandırdığı belli manevi ihtiyaçlara ilişkin farkındalığa bağlı olduğunu belirtebiliriz. Fakat bundan daha öteye gidebilmiş değiliz. Eğitim, kelimenin en berbat anlamıyla, İtalya'da hâlâ düpedüz bir *burjuva* meselesidir. Devletin güdümünde olan ve dolayısıyla devlet gelirleriyle, yani proletaryanın ödediği dolaysız vergilerle finanse edilen ortaokullar ve liselere ancak burjuvazinin çocukları gidebilmektedir, çünkü kesintisiz öğrenim için

---

⁴ 1916 yılının Aralık ayında Torino konseyinin genç işçilere eğitim veren ve konseyin mali desteğine sahip mesleki bir eğitim enstitüsünü tartışmak üzere yaptığı toplantı. Zino Zini, enstitünün müfredatında beşeri bilimlerin de bulunması yanlısı olan sosyalist bir konsey üyesi ve felsefe öğretmeniydi. Francesco Sincero ise Liberal çoğunluktan biriydi ve böylesi bir yaklaşımın işçilerin düşük eğitim düzeyine uygun olmadığını savunmuş ve enstitünün rolünün teknik eğitimle sınırlı olması gerektiğini söylemiştir.

gerek duyulan ekonomik bağımsızlığa bir tek onlar sahiptir. Bir proleter, ne denli zeki olursa olsun, bir kültür adamı olmaya ne denli yatkın olursa olsun, ya sahip olduğu nitelikleri başka etkinliklerde çarçur etmeye ya da bir asi ve kendi kendini yetiştiren biri, yani (birkaç göze çarpan istisna dışında) vasat biri, okul bitirmiş ve okul disipliniyle güçlenmiş olması durumunda verebileceği şeylerin hiçbirini veremeyen biri olmaya zorlanır. Kültür bir ayrıcalıktır. Eğitim bir ayrıcalıktır. Ve biz bunun böyle olmasını istemiyoruz. Gençlerin tümü kültür önünde eşit olmalıdır. Devlet, proletaryanın yetenekli ve zeki çocuklarını dışlarken, herkesten aldığı parayı varlıklı anne babaların vasat ve akılsız çocuklarının eğitimi için kullanmamalıdır. Ortaokullar ve liseler ancak bu okullarda okumaya layık olduğunu kanıtlayabilenler için olmalıdır. Tercihen devlet tarafından desteklenen ve düzenlenen bu eğitim biçimlerinin varolması kamu yararına ise, bunların, ekonomik potansiyellerinden bağımsız olarak bütün zeki çocuklara açık olması da gene kamu yararına. Ortak fedakârlık ancak en çok hak edenlerin yararına işlediği zaman haklı bir gerekçeye sahip olur. Dolayısıyla bu ortak fedakârlık, özellikle, zamanlarını ciddi bir öğrenime ayırmaları durumunda ekonomik bağımsızlığa gerek duyacak olan en değerli çocuklar için yapılmalıdır.

2. Halihazırdaki toplumsal koşulların –insanlar arasındaki işbölümünün doğal olmamasını (farklı kapasitelere dayalı olmamasını) temin eden ve dolayısıyla üretimi geciktiren ve onu ketyleyen koşullardır bunlar– bir sonucu olarak ortaokullar ile liselerden dışlanan proletarya, paralel bir eğitim sistemine dayanmak zorundadır: teknik ve mesleki eğitim veren kolejler. Caseti'nin bakanlığı döneminde demokratik bir anlayışla kurulan teknik kolejler, devlet bütçesi tarafından dayatılan anti-demokratik kısıtlamaların bir sonucu olarak, niteliklerinin büyük ölçüde tahrip olmasına yol açan büyük bir dönüşüm geçirdi. Çoğu

durumda bu okullar klasik okulların birer yavrusu, küçük burjuvazinin güvenli bir iş bulma çılgınlığına cevap veren masum bir pazar haline geldi. Sürekli artan giriş harçları ve pratik yaşam için vaat ettiği ümitler, bu okullarda okumayı bir ayrıcalığa dönüştürdü. Her halükârda da, proletaryanın ezici çoğunluğu otomatik olarak, belirsizlik ve tehlikelerle dolu bir yaşam –belli bir dalda verimli bir biçimde öğrenim görmeye pek de elverişli olmayan bir yaşam– sürmeye zorlandıkları için, bu okullardan dışlanmaktadır.

3. Proletaryanın ihtiyacı olan şey herkese açık olan bir eğitim sistemidir. Çocuğun gelişmesine, olgunlaşmasına ve karakterinin gelişmesine yarayacak genel özellikleri edinmesine imkân veren bir sistem. Kısaca, eskilerin ve daha yakınlarda ise Rönesans insanlarının düşündüğü hümanist bir okul. Çocuğun geleceğine ipotek koymayan bir okul; çocuğun iradesini, zekâsını ve giderek artan farkındalığını önceden belirlenmiş bir istasyona giden yol boyunca koşturmaya zorlamayan bir okul. Kölelik ve mekanik kesinlemeler okulu değil, özgürlük ve özgür inisiyatifler okulu. Proleterlerin çocuklarına da bütün imkânlar açık olmalıdır, onlar da kendi bireyselliklerini hem kendileri hem de toplum için en uygun ve en verimli biçimde geliştirebilmelidir. Teknik okulların sırf belli bir iş için eğitilen; genel düşüncelere, genel kültüre, entelektüel itkiye değil, sadece yanılmaz bir göze ve sağlam bir ele sahip olan küçük canavarların yetiştirildiği kuluçka makineleri olmasına izin verilmemelidir. Teknik eğitim de bir çocuğun yetişkin olmasına yardımcı olur –meğerki eğitsel özellikler taşısin; basitçe bilgi aktarmaktan, basitçe el becerileri kazandırmaktan öteye geçsin. Bir sanayici olan Konsey üyesi Sincero, felsefeye karşı çıkarken, çok bayağı bir burjuva olmaktadır.

Elbette ki bayağı burjuva sanayiciler insandan çok makineye benzeyen işçileri tercih edebilirler. Fakat ilerlemeleri çoğaltmak ve toplumu daha da ileriye götürecektir en iyi ve yetkin insanları

yetiştirmek için toplumda herkesin isteyerek yaptığı fedakârlıklar, sadece bir kategoriye ya da bir sınıfa değil, toplumun tümüne yarar sağlamalıdır.

Bu bir hak ve güç meselesidir. Proletarya, öteden beri mustarip olduğu suiistimallere bir başkasının daha eklenmesini önlemek için tetikte durmalıdır.

Avanti!, 24 Aralık 1916.

SPWI, 26-27

4 Halk Üniversitesi

Önümde Halk Üniversitesi'nin (*Università Popolare*) 1916-1917 yılı birinci dönem programı duruyor. Beş ders: üçü doğal bilimlere, biri İtalyan edebiyatına, biri de felsefeye ayrılmış. Çeşitli konularda altı konferans: bunlardan sadece ikisinin başlığı konferansın ciddiyetini bir miktar garanti ediyor. Kimileyin, Torino'da kültürün halka götürülmesi için sağlam bir kurumun geliştirilmesinin niçin bugüne dek mümkün olmadığını, Halk Üniversitesi'nin niçin böyle silik kalarak ve kamunun dikkatini, saygısını ve sevgisini kazanamadığını, bu üniversitenin niçin kendi kamuoyunu oluşturmayı başaramadığını kendi kendime soruyorum.

Bunun cevabı kolay değil, ya da çok kolay. Besbelli ki üniversiteye bilgi veren örgütlerle ve ölçütlerle ilgili sorunlar var. En iyi tepki daha iyisini yapmak, daha iyisini yapmanın mümkün olduğunu somut biçimde göstermek ve halkı kültürel bir ısı kaynağı etrafında toplamak –bunun canlı ve gerçekten de ısı yayan bir kaynak olması koşuluyla– olacaktır. Torino'da Halk Üniversitesi ölgün bir alevdir. Ne üniversitedir, ne de halkla bir ilgisi vardır. Yöneticileri kültürel örgütlenme meselelerinde amatörce davranmaktadır. Onları harekete geçiren şey, eğitim yoluyla yığınların maneviyatının yükselmesine canlı ve verimli bir şekilde katkıda bulunma arzusu değil, yumuşak ve yavan bir yardımse-

verlik ruhudur. Vulger yardım kuruluşları örneğinde görüldüğü gibi bu kişiler de mideleri dolduran, belki de hazımsızlığa yol açan yiyecek paketleri dağıtıyorlar; fakat bunlar hiçbir iz bırakmıyor, insanların yaşamında hiçbir değişiklik yaratmıyor. Halk Üniversitesi'nin yöneticileri çekip çevirdikleri kurumun, spesifik bir kategorinin/bir okulda düzenli öğrenim görme imkânından yoksun insanlar kategorisinin ihtiyaçlarını tedarik etmek zorunda olduklarını biliyorlar. Hepsi bu. Bu insanların en etkin bir şekilde bilgi alemine nasıl çekilebileceği konusunda kendilerini hiç sıklmıyorlar. Mevcut kültürel kurumlarda kendilerine bir model buluyor, onu kopya ediyor, daha da kötüleştiriyorlar. Şöyle bir uslamlamada bulunuyorlar: Halk Üniversitesi'ne devam eden insanlar devlet üniversitelerine giden insanlarla aynı yaşta ve aynı genel arkaplana sahipler; öyleyse onlara devlet üniversitelerinin yerine geçen bir kurum verelim. Ve bundan başka her şeyi göz ardı ediyorlar. Devlet üniversitelerinin daha önceki bütün öğrenimlerin doğal bir varış noktası olduğu gerçeğini hesaba katmıyorlar: bir öğrenci üniversiteye geldiğinde onun lise deneyiminden geçmiş olduğunu ve lise eğitiminin onun araştırma ruhunu disipline etmiş olduğunu, onun amatörvari dürtüselliğini yöntemsel bir yaklaşımla geliştirmiş olduğunu hesaba katmıyorlar. Bir başka anlatımla, bu öğrenci bir *oluş* süreci yaşamıştır; hata yaparak ve kendisini bu hatalardan çekip çıkararak, yanlış yönlerde saparak ve sonrasında doğru yöne girerek, yavaş yavaş, kül yutmaz hale gelmiştir. Bu yöneticiler, bütün bu önceki bireysel araştırma etkinliğinden devşirilen *bilgi* kırıntılarının dogmadan/mutlak hakikatlerden başka bir şey olmadığını anlamıyorlar. Yönettikleri haliyle Halk Üniversitesi'nin bilginin kesin, kendinden menkul ve sorgulanamaz bir şey gibi sunulduğu teolojik bir öğretim biçimine, Cizvit okullarının yeni bir versiyonuna indirgendliğini anlamıyorlar. Üniversiteler bile böyle değil. Bugün artık bir hakikatin ancak ona vâkıf olmak için çaba harcandığında do-

ğurgan olabileceği, kendinde ve kendi için varolmadığı, fakat maneviyat alanının fethedilmesi olduğu ve alimlerin buna erişmeden önce geçtikleri asabiyet halini her bireyin kendi içinde yeniden üretmesi gerektiği yolunda yaygın bir kanaat var. Gerçekten amirane öğretmenlerin bir şeyler öğretirken kendi konularının tarihine büyük önem vermelerinin sebebi işte budur. İnsanların bugünkü bilgi düzeyine erişmek için görüp geçirdiği girişimlerden, çabalardan ve başarılarından yararlanarak izleyici kazanmak, bilginin şematik serimlenişinden çok daha fazla eğitsel bir değere sahiptir. Bu yaklaşım alimi biçimlendirir, onun dimağına bir amatörü ciddi bir kişi kılan, merak duygusunu (sözcüğün yaygın anlamında) artıran ve onu giderek artan ve yetkinleşen bilgiye yönelik sağlıklı ve doğurgan bir uyarana dönüştüren yöntemsel bir kuşkunun esnekliğini verir. Bu satırların yazarı burada kısmen kendi deneyimlerinden söz etmektedir. Üniversiteye başladığında en canlı olarak anımsadığı dersler, o dersi veren öğretim üyesinin araştırma yöntemini mükemmel hale getirmek için yüzyıllar boyunca etkin bir biçimde yürütülen araştırma çabasını onun hissetmesini sağladığı dersler olmuştur. Sözelimi doğa bilimlerinde, su kaynaklarının denizden değil atmosferik yağışlardan ötürü oluştuğunu sonucuna ulaşmak için insanın önyargılardan ve dinsel ya da felsefi *a priori* nosyonlardan kendini kurtarmasına yol açan bütün çabalar bize gösterilmiştir. Filolojide, geleneksel empirisizmin denemeyanılma-larıyla tarihsel yöntemle nasıl ulaşıldığını ve, örnekse, Francesco De Sanctis'in İtalyan edebiyatı tarihini yazarken kendine rehber aldığı ölçütler ile kanaatlerin, yorucu araştırmalar sonucu ortaya çıkan hakikatlerden, insanı geçmişteki edebiyat incelemelerini kirlletmiş olan o duygusal ve retoriksel tortudan kurtaran hakikatlerden başka bir şey olmadığını görmüşüzdür. Ve bu diğer dersler için de geçerlidir. Öğrenim görmenin en diri kısmı buydu: ansiklopedik bilgilerin özümzenmesini ve yeni bireysel yaşamla

birlikte yanan bir aleve dönüştürülmesini sağlayan bu yeniden yaratma ruhuymdu.

Bu şekilde yapılan eğitim bir özgürleşme edimi olur. Bu eğitim bütün önemli şeylerin büyümesine sahiptir. Onun özellikle de Halk Üniversitelerinde kendi verimliliğini kanıtlamasına gerek vardır; bu üniversitelerdeki öğrenciler kişinin kendi araştırmalarına ait bireysel parçaları organize bir bütünlük içinde düzenlemesi için ihtiyaç duyduğu düşünsel hazırlıktan tamamen yoksundurlar. Onlar açısından özellikle en etkili ve ilginç olan şey araştırmanın tarihidir; hakikati yavaş yavaş, sabırlı bir biçimde, azimle ele geçiren, hakikati zapteden insanın o büyük kahramanlığının tarihidir. Kişi hatadan bilimsel hakikate nasıl varır? Herkesin gitmesi gereken yol bu yoldur. Başkalarının bu yoldan nasıl gittiğini göstermek en iyi sonuçlar veren derstir. Ve üstelik, bellekleri birkaç tarihi ve bazı dağınık bilgi parçalarını yerli yerine oturtacak kadar talihli olduğunda evrenin derinliklerini bütünüyle kavradıklarına inanan o sinir bozucu bilgiçlerin yetişmesini önleyen bir alçakgönüllülük dersidir bu.

Fakat Halk Üniversiteleri, Torino'daki üniversite gibi, 'Yakın Kuşaklarda Edebiyat Sanatındaki İtalyan Ruhu' gibi yararsız ve anlaşılmasız dersler koymayı ya da 'Vico'nun Avrupa'daki Savaşa İlişkin Değerlendirmeleri' gibi konferanslar vermeyi –bu konferanslarda etkin bir biçimde öğretmekten çok dinleyicileri etkilemeye özen gösterilir ve çalımından yanına yaklaşılmayan konuşmacı en azından eğitimsiz insanlara hitap ettiğini bilen mütevazı bir öğretmeninin harcadığı çabaların önüne geçer– tercih ederler.

Avanti!, 29 Aralık 1916.* (CT, 673-676)

5 Okumamışlık

İtalya'da niçin hâlâ okuma yazma bilmeyen çok sayıda insan var? Çünkü İtalya'da yaşamlarını kendi köyleri ve aileleriyle sınırlı tutan haddinden fazla insan bulunmakta. Bunlar İtalyan dilini öğrenme gereği duymuyorlar, çünkü konuştukları diyalekt kendi yerel ve aile yaşamları için yeterli, çünkü tüm ilişkileri kendi diyalektlerini kullandıkları konuşmalarla dolu. Okuma yazma bir ihtiyaç değil; ve dolayısıyla bir eziyet, iktidar sahiplerinin dayattığı bir şey haline gelmekte. Okuma yazmanın bir ihtiyaç olabilmesi için genel yaşamın daha büyük şevk kazanması gerekir, giderek daha fazla sayıda yurttaşı kendisine çekmesi ve dolayısıyla bu ihtiyaç duygusunun okuma yazmaya ve İtalyan diline olan zorunluluktan kendiliğinden kaynaklanmasını sağlaması gerekir. Sosyalist propaganda, okur yazarlık konusunda, zorunlu eğitim yasalarının yaptığından hepsinden daha fazlasını başarmıştır. Yasa bir dayatmadır: sizi okula gitmeye zorlayabilir, fakat öğrenmeye ya da bir kez öğrendikten sonra unutmaya zorlayamaz. Sosyalist propaganda sadece küçük bir dolaysız çıkarlar çemberi (yerel topluluk ve aile) içerisinde olmayı değil, geniş bir dünyanın yurttaşı olma duygusunu yakıcı bir biçimde ve doğrudan uyandırır: kişi burada diğer yurttaşlarla fikir, umut ve ıstırap alışverişinde bulunma gereği duyar. Bu nedenledir ki kültür/okuryazarlık bir amaç edinmiştir; ve bu amaç insanların bilincinde yaşadığı sürece bilgi sevgisi zorlayıcı bir kuvvet olacaktır. Sosyalistlerin gurur duyabileceği kutsal bir hakikattir bu: okumaz yazmazlık ancak sosyalizm onun yok olmasını sağladıktan sonra tamamen yok olacaktır; çünkü sosyalizm, kelimenin tam anlamıyla, halihazırda sadece kendi küçük kişisel çıkarları temelinde yaşayan bütün İtalyanlardan, yalnızca toprağın ürünlerini tüketmek için doğmuş olan insanlardan birer yurttaş yaratabilecek biricik idealdir.

6 Eğitim Sorunu

[...]

Eğitim sorunu (devletin genel bir etkinliğini, toplumdaki zorunlu bir işlevi ilgilendiren tüm sorunlar gibi), işçi ve köylü konseyleri devletin eylem alanının bir parçası olarak incelenmelidir.⁵ Bizler bir yapılanmanın zihniyetini, ideal olarak Konseyler devletinde örgütlenmiş, yeni toplumsal yaşamın bütün organlarını uyandırmada ideal olarak etkin ve işlek olmuş yoldaşların zihniyet kalıbını kamçulamayı amaçlıyoruz. Sosyalistler tarafından bugüne dek yürütülen eğitimsel propaganda büyük ölçüde olumsuz ve eleştirel olmuştur: başka türlü de olamazdı. Bugün, Rus yoldaşlarımızın olumlu deneyimlerinden sonra, onların bu deneyimlerinin bizim için boşa gitmediğini temin etmek istiyorsak, başka türlü olabilir ve olmalıdır da. Bu deneyimleri, bunlardan Rusya'ya özgü olanları, Sovyet Cumhuriyeti iktidara geldiğinde Rus toplumunun içinde bulunduğu tikel koşullara bağlı olanları ayıklayarak, eleştirel bir yaklaşımla geliştirmemiz gerekmektedir. Bu deneyimlerdeki, yerkürenin dört bir yanında eşit derecede sömürülen işçi-köylü sınıfının ihtiyaçlarına ve özlemlerine bağlı olarak, komünist toplum için kalıcı zorunluluk teşkil eden şeyleri seçmemiz ve saptamamız gerekmektedir.

Eğitim sorunu hem teknik hem de siyasal bir sorundur. Parlamenter-demokratik bir devlette eğitim sorununun teknik ve siyasal çözümü olamaz. Eğitim bakanları, devletin eğitim işlevini yönetmeyi ve yönlendirmeyi bildikleri için değil, siyasal bir partinin mensubu oldukları için bu makama gelirler. Hatta işin doğrusu, burjuva sınıfının, eğitimi, kendi tahakküm amaçları doğrultusunda kalıpladığı bile iddia edilemez. Bunun gerçekleşmesi burjuva sınıfının bir eğitim programına sahip olduğu ve onu kendi bildiğince hayata geçirdiği anlamına gelirdi: o durumda

---

⁵ Bu makale 1919'da *L'ordine Nuovo*'da yayınlanmıştır ve fabrika konseyleriyle konsey demokrasisine ilişkin tartışmaların (bkz. III. Kesim) bir parçasıdır. Buradaki 'konsey' sözcüğü Rusça *sovyet* sözcüğüne karşılık gelmektedir.

da eğitim yaşayan bir şey olurdu. Oysa durum bu değildir. Devleti kontrol eden sınıf olarak burjuvazi eğitime ilgi duymamaktadır. O, bürokratların eğitimi güçleri yettiğinde yapıp bozmalarına izin vermekte ve eğitim bakanlarının siyasal rekabetin kaprislerine göre, kabinedeki partiler arasında mutlu bir dengeye ulaşmak için çevrilen partizanca entrikalarla seçilmesine imkân tanımaktadır. Bu koşullarda eğitim sorununun teknik incelenmesi, sorunun kendisine ciddi ve somut bir katkı değil, (usandırıcı bir feryat ve devletin eğitici rolünün yetkinliği/ eğitimin yararları vs. hakkındaki harcıalem lafların yeniden ısıtılması olmadığında da) salt zihinsel bir satranç oyunu, entelektüel bir jimnastik meselesi olmaktadır.

Konseylar devletinde eğitim en önemli ve başat kamusal etkinliklerden birini temsil edecektir. Gerçekten, eğitimin gelişmesi ve başarısı komünist devletin gelişmesine, proletarya diktatörlüğünün içine söğürülmüş olan bir demokrasinin gelişine bağlıdır. Bugünkü kuşak, birliklerle ve sosyalist devletin karar alma ve yönetme işine doğrudan katılımla, komünist toplumun realizasyonu için gerekli olan sosyalist disiplin pratiği içinde eğitilecektir. Eğitimin, yaptığımız fedakarlıkların ve harcadığımız çabaların semeresini görecek, geçici ulusal proletarya diktatörlükleri döneminden sonra, uluslararası komünist demokrasinin gelişmesini ve yaşamın bütünlüğünü devşirecek olan yeni kuşakları yetiştirme görevi olacaktır. Komünist okullar bu görevi nasıl yerine getirecektir? Devletin eğitici işlevi Konseylerin genel sistemi içerisinde nasıl organize edilecektir? İlk ve ortaokul öğretmenler sendikasıncı ne tür yönetsel ödevlerin gerçekleştirilmesi gerekecektir? Üniversiteler ve politeknik okullar genel kültürel etkinlik içerisinde nasıl dönüştürülecek ve koordine edilecektir? Anayasa değiştikten ve hukukun temel ilkeleri yenilendikten sonra Hukuk Fakültesi ne gibi bir niteliğe sahip olacaktır? Abonelerimiz ve okurlarımızdan gelen eleştiri/değerlendirme yazılarının sayısı, bu problemleri eleştirel olarak ortaya koyma ve çözmeye so-

yunma yeteneğine ve eğitimine sahip farklı düzeylerdeki genç öğrenciler, sanatçılar ve öğretmenlerden oluşan güçlü bir grubun varolduğunu göstermektedir. Biz onların iyi niyetine, yeni komunizm düzeninin gelişi doğrultusunda yararlı işbirliğine girme yolunda hissettikleri aktif iradeye çağrıda bulunuyoruz.

L'Ordine Nuovo, 27 Haziran 1919. SCW, 39-40

7 [Kültür Sorunları]

Proleter devrim bütünsel bir devrimden başka bir şey olamaz. O, kapitalist süreçte onun tarihsel belirlenimi içerisindeki işçi sınıfına özgü yeni emek tarzlarının, yeni üretim ve bölüşüm tarzlarının kuruluşunu içerir. Bu devrim, aynı zamanda, işçi sınıfına özgü olması gereken, onun tarafından yaratılması gereken, işçi sınıfı egemen sınıf olduğunda 'egemen' olan yeni bir dizi ölçütün, yeni bir psikolojinin, yeni duyuş, düşünüş ve yaşayış biçimlerinin oluşturulmasını da önvarsayar. Proleter devrim, esas itibarıyla, burjuva toplumda varolan üretici güçlerin özgürleşmesidir. Bu güçleri ekonomik ve siyasal alanlarda teşhis etmek mümkündür; fakat proleter bir uygarlığın ya da kültürün yaratılmasına yol açacak gizli öğeleri teşhis etmeye başlamak mümkün müdür? Sanatta, felsefede ve ahlakta (ölçütlerde) işçi sınıfına özgü öğeler var mıdır? Sorulması ve cevap verilmesi gereken bir sorudur bu. Siyasal ve ekonomik güç kazanma sorununun yanı sıra proletarya, entelektüel güç kazanma sorunuyla da yüzleşmelidir. Kendini siyasal ve ekonomik yönden örgütlemeyi nasıl düşündüyse, kültürel yönden örgütlenme konusunu da düşünmek zorundadır. Her ne kadar bu tür örgütlenmelerle burjuva egemenliği sistemi kırılmadan önce olumlu/yaratıcı sonuçlar elde etmek henüz imkân dahilinde olmayacaksa da, temel soruları ortaya koymak ve yeni uygarlığın gelişmesindeki en karakteristik özellikleri kabaca belirlemek mümkün olacaktır. 'Proleter Kültür' (Prolekult) yaratma yolunda tam bir örgüt ağı oluşturan Rus yoldaşlarımıza göre, işçilerin bu soruları ortaya atması ve onları cevaplamaya girişmesi, özgün bir pro-

leter uygarlığın öğelerinin önceden varolduğu, kültürel değerlerin üretimine ilişkin olarak proleter güçlerin önceden söz konusu olduğu anlamına gelir; tıpkı işçilerin kendi kültürel etkinliklerini gerçekleştirmek için sınıf örgütleri oluşturmalarının bu değerlerin de, burjuva dönemindeki aksine, işçi sınıfı tarafından örgüt temelinde yaratılacağı anlamına gelmesi gibi.

İşçilerin kendi 'dünya kavrayışları' var mıdır? İşçi sınıfına özgü dünya kavrayışı bugün, tarihsel gelişimi sınıf mücadelesi temeline oturtan eleştirel komünizm anlayışıdır. Ne ki, tam da bu kavrayıştan dolayı, işçi sınıfı, siyasal ve ekonomik iktidarı fethetmesinin sırf toplumsal döneminin sonunun işareti olacağını bilir. Peki, artık tarihsel gelişme olmayacak mıdır, sınıflar ortadan kaldırıldıktan ve sınıf mücadelesi bastırıldıktan sonra ilerlemenin makinesi kırılabilecek midir? Birçok işçi muhakkak ki bu soruyu sormuştur, tıpkı bazılarının bu soruya bir cevap bulamadıklarından ötürü muhakkak ki kaygı duyduğu gibi. Dolayısıyla işçi sınıfının yalnızca kendisine uygun olan 'metafizik ihtiyaçları' vardır. Bir burjuva bile dünyayı sınıf mücadelesi açısından görebilir, fakat bu mücadeleyi daimi bir şey olarak düşündüğü için kendisine 'sınıflar ortadan kalktıktan sonra' diye başlayan bir soru sormaz. Sınıf mücadelesinin ortadan kalkması, gelişmenin bir ilkesi olarak mücadele etme ihtiyacının ortadan kalkması anlamına gelmez. Doğanın acımasız güçlerine karşı hâlâ bir mücadele olacaktır ve bu mücadele daha önce hiç görülmemiş bir ölçekte uygulanacaktır. Gelgelelim, canlı varlıkları birbirlerinin karşısına yerleştirmeyen bu mücadele tarzı hangi nosyonları, hangi tikel görüş, düşünüş ve duyuş biçimlerini, kişinin halktaki fetih ruhunun aynısını, kişinin bugün sınıf mücadelesi içinde bulacağı yayılcı enerjinin aynısını tahayyül etmesi için önvarsaymaktadır?

Öyleyse bu temelde şunu düşünmeye başlayabiliriz: işçi sınıfı, kendi özerk tarihsel yaşamının bütünlüğü içerisinde kendi özgün dünya kavrayışına da sahip olacaktır ve bu kavrayışın bazı temel özellikleri önceden ortaya konabilir.

Bugün olduğu gibi yarın da eğitim, hiç kuşku yok ki, yeni insanların yetiştirildiği bir pota olacaktır. Gerçekten, yarın eğitim bugünkünden çok daha fazla önem taşıyacaktır. Rusya'da çeşitli eğitim örgütlerinde (ev yakınında ya da işyerinde) kişi elli yaşına kadar eğitim görmektedir. Rusya'da okulların örgütlenme biçimiyle Marksist bir ilke uygulamaya konulmaktadır: egemen sınıf, kendi toplumsal yaşamında, kendi tikel varoluş tarzlarını karakterize eden ilişkileri yansıtar. Rus eğitimi de işçi sınıfının karakteristiğini araştırma biçimini yansılamaktadır. İşçi öğrenim görür ve çalışır; emeği öğrenimdir ve öğrenim emektir. İşçi işinde uzman olmak için, ortalama olarak, bir uzmanlık derecesi almaya harcanan yıl sayısı kadar zaman harcar. Ne ki işçi kendi öğrenim faaliyetlerini üretken bir iş yapma edimi içerisinde gerçekleştirir. Endüstriyel ilerleme işçiye özgü bu 'öğrenim faaliyetlerini' imha etme eğilimindedir, uzmanlaşmış zanaatları tahrip etme eğilimindedir. İşçi sınıfı, egemen olduktan sonra, kol ve kafa emeğinin okullarda bir araya gelmesini ister ve böylelikle yeni bir eğitimsel gelenek yaratır.

İşçi sınıfı kendi özgürlüğünü kazandığında, güzellik nosyonunu kökten değiştirmese de, tarih ışığına yeni dilbilimsel ifadelerden oluşan kompleksler getireceği kolaylıkla öngörülebilir. Esperanto'nun varlığı, kendi içinde fazla bir şey tanıtlamamasına ve proletarya enternasyonalizminden çok burjuva kozmopolitizmiyle ilintili olmasına rağmen, işçilerin bu dile çok ilgi duymaları ve zamanlarını ona harcamaları gerçeğine dayanarak söyleyebiliriz ki, ulusal sınırları ve halihazırdaki ulusal dillerin günümüz diyalektlerinininkiyle aynı role sahip olacağı konusunu aşan sözel komplekslerin oluşumuna doğru tarihsel bir itki ve bu yönde bir arzu olduğunu göstermektedir bize.

Bunları çözmeye ya da çözmeye kalkışma isteğinde olanların karşısına sonsuz sayıda sorun çıkmaktadır. Bu problemlerle ilgilenmek zaman kaybı mıdır? Rus yoldaşlarımız bunun bir zaman kaybı olmadığını, tam tersine, eğer işçi sınıfı bu sorunlarla ilgilen-

mezse bunun işçi sınıfının ‘yönetici sınıf’ nosyonunun bütün içermelerini anladığı evre olan devrimci gelişme aşamasına henüz ulaşmadığı anlamına geldiğini söylemektedirler. Rus yoldaşlarımız, burjuvazinin siyasal boyunduruğundan henüz kendilerini kurtarmamış olan işçi sınıflarına bu alanda da yardım etmek için, Proletkult ile dünyanın çeşitli yerlerinde rüşeym halinde bulunan proleter kültür örgütleri arasında ilişkiler kurmak istemektedir.

Avanti!, 14 Haziran 1920. SCW, 41-43

8 Devrimci Marinetti?

Gerçekleşen bu inanılmaz, muazzam, büyük olay, eğer ifşa olursa, Komünist Enternasyonal’in bütün prestijini ve şöhretini yerle bir etme tehlikesini içinde barındırıyor: Moskova’daki İkinci Kongre’de, yoldaş Lunaçarski İtalyan delegelerine yaptığı konuşmada (dikkatinizi çekerim, bu konuşma İtalyanca yapılmıştır, hatta mükemmel bir İtalyancadır bu: dolayısıyla olay hakkında herhangi bir kuşku yorur *a priori* reddedilmelidir), İtalya’da Filippo Tommaso Marinetti adında devrimci bir aydının yaşadığını söylemiştir. İşçi hareketinin filistinleri büyük şoka uğramış durumdalar. Artık şurası kesin ki ‘Bergson’cu voluntaristler, pragmatistler ve spiritüalistler’ diye adlandırılarak uğranılan hakaretlerin yanına çok daha ağır bir hakaret olan ‘Fütüristler! Marinetti’ciler!’ eklenecek.⁶ Bizi böyle bir yazgı beklediğine göre, kendi yeni entelektüel pozisyonumuza ilişkin yeni bir öz-farkındalık kazanıp kazanamayacağımıza bir bakalım.

Birçok işçi grubu Fütürizme sıcak bakmaktaydı (Avrupa savaşından önce). Savaştan önce çok sık bir biçimde işçi grupları Fütüristleri profesyonel ‘sanatçı’ ve ‘edebiyatçı’ kliklerinin hücumlarından koruyorlardı. Bu husus belirtildikten, bu tarihsel gözlem

---

⁶ PSI reformistleri *Ordine Nuovo* grubunu ‘Bergson’cu Voluntarizm’e kaymakla suçluyorlardı. Henri Bergson (1859-1941) Gramsci üzerindeki ilk entelektüel etkilerden biri olmuştu. Bergson mekanistik kuramları eleştirmiş ve iradenin özgürlüğü (voluntarizm) ile rastlantıyı yüceltmıştır.

ortaya konulduktan sonra, akla otomatik olarak şu soru takılmaktadır: İşçilerin bu tutumunda proleter alanda tatmin edilmemiş bir ihtiyaca dair bir sezgi mi (işte burada sezgi sözcüğünü görüyoruz: Bergson'cular, Bergson'cular!) vardı? Cevabımız şu olmalı: 'Evet. Devrimci işçi sınıfı yeni bir devlet kurmasının şart olduğunun, büyük bir gayret ve sabırla yeni bir ekonomik yapı geliştirmesi ve yeni bir uygarlık kurması gerektiğinin farkındaydı ve farkındadır.' Bu andan başlayarak yeni devletin ve yeni ekonomik yapının biçimini kabaca betimlemek görece kolaydır. Bu kesenkes pratik alanda (kanaatimizce) belli bir süreliğine yapılacak biricik olası şey, mevcut örgütlenme üzerinde, burjuvazi tarafından inşa edilen örgütlenme üzerinde demirden bir güç uygulamak olacaktır. Bu kanaatten, iktidarın fethi yönünde mücadele etme uyarısı, ondan da Lenin'in işçi devletini karakterize eden formülü çıkmaktadır: 'İşçi devleti, belli bir süre için, burjuvazisi olmayan bir burjuva devletten başka bir şey olamaz.'⁷

Öte yandan, yeni bir uygarlık yaratma yolunda verilen savaş şaşmazcasına gizemlidir, önceden kestirilemeyen ve beklenmeyen şeylerce şaşmazcasına karakterize edilmektedir. Kapitalist iktardan işçi iktidarına geçen fabrika, bugün ürettiği maddi şeylerin aynısını üretmeye devam edecektir. Fakat şiir, drama, roman, müzik, resim ile moral ve dilbilimsel eserler ne şekilde ve hangi biçimler altında doğacaktır? Bu eserleri üreten şey fabrika değildir. Bir plana göre işçiler tarafından yeniden örgütlenemez bu. Kişi, dolaysız ihtiyaçları tatmin etmek üzere onun üretim hızını belirleyemez. Bu alanda hiçbir şey öngörülebilir değildir, şu genel hipotez hariç: burjuva kültüründen bütünüyle farklı bir proleter kültür (bir uygarlık) olacaktır ve sınıfsal ayrımlar bu alanda da tuzla buz olacaktır. Burjuva kariyerizmi parçalanacak ve proleter uygarlığına/proleter toplum örgütlenmesinin süsüne ve taçlanmasına özgü

---

⁷ Lenin, *The State and Revolution, Collected Works* içinde, Cilt 25, s. 471: 'Bundan şu sonuç çıkar ki komünizmde bir süreliğine sadece burjuva hukuku değil, burjuvazinin olmadığı burjuva devlet de kalacaktır!'

şiiir, roman, tiyatro, ahlaki kurallar, dil resim ve müzik olacaktır. Yapılması gereken nedir? Mevcut uygarlık biçimini yok etmekten başka hiçbir şey. Bu alandaki 'yok etmek', ekonomik alandaki yok etmeyle aynı anlama gelmemektedir. Geçinmek ve gelişmek için gerek duyduğu maddi ürünlerden insanlığı yoksun bırakmak demek değildir bu. Manevi hiyerarşileri, önyargıları, idolleri ve taşlaşmış gelenekleri yok etmek demektir. Yeniliklerden ve riske girmekten korkmamak demektir, canavarlardan korkmamak demektir; bir işçi gramer hataları yaparsa, bir şiiir aksarsa, bir resim bir afişe benzerse ya da genç insanlar akademik ve ebleh bunaklığı hor görürse dünyanın sonunun geldiğine inanmamak demektir. Fütüristler bu işi burjuva kültürü alanı içerisinde gerçekleştirdiler. Kendi etkinliklerinin ürettiği yeni yaratılar, genel olarak, yok edilen şeylerden daha üstünse, hiç endişeye kapılmaksızın yok ettiler, yok ettiler, yok ettiler. Kendilerine, gençlik enerjilerinin taşkınlığına güveniyorlardı. *Çağımızın, büyük sanayi çağının, büyük proleter kentler ile şiddetli ve dağdağalı yaşam çağının yeni sanat, felsefe, davranış ve dil biçimlerine ihtiyacı olduğunu kesin ve net olarak kavramışlardı.* Bu keskin devrimci ve kesenkes Marksist düşünce, Sosyalistler böylesi bir sorunla ucundan tutarak da olsa ilgilenmediklerinde, Sosyalistler siyasette ve ekonomide kesin bir fikre sahip olmadıklarında, devletteki ve fabrikadaki burjuva iktidar aygıtını parçalamanın şart olduğu düşüncesi karşısında (pek çoklarının halihazırda duyduğu korkudan da belli olduğu üzere) ödleri koptuğunda, Fütüristlerin kafasına yerleşti. Fütüristler, kendi alanlarında, yani kültür alanında, devrimcidirler. Bu alanda emekçi sınıfların Fütüristlerin yapmış olduğundan daha yaratıcı bir şeylere imza atmaları için muhtemelen epey zamana ihtiyaç vardır. İşçi grupları Fütüristleri desteklediklerinde *yıkımdan* korkmadıklarını, Fütüristler gibi şiiir, resim ve oyun üretebileceklerinden emin olduklarını göstermektedirler; bu işçiler tarihsiciliği, işçilerin kendilerinin yarattığı proleter bir kültür olasılığını destekliyorlardı.

III

FABRİKA KONSEYLERİ VE SOSYALİST DEMOKRASİ

Giriş

1919'da İtalya'daki durumu karakterize eden şey emek cephesindeki şiddetli çatışmalar ile zayıf bir devlettir. Savaştan hem sanayi burjuvazisi hem de emek hareketi güçlenerek çıkmıştı. Grevler daha önce görülmemiş düzeye ulaştı ve giderek siyasal bir nitelik kazandı. Sovyet Rusya güçlü bir model oluşturunuyordu. 1919'da sekiz saatlik işgünü ve ulusal asgari ücret kazanımları elde edildi. Aynı yılın yaz aylarında hayat pahalılığına karşı yaygın sokak kalkışmaları yaşandı.

Gramsci ve arkadaşları (Palmiro Togliatti, Umberto Terracini, Angelo Tasca) gene bu yılda Torino'da *L'Ordine Nuovo* (Yeni Düzen) adıyla haftalık bir gazete çıkarmaya başladı. Haziran 1919'dan beri bu gazetenin canlandırıcı fikri –büyük ölçüde Gramsci'nin esinlediği bir şeydi bu– fabrika konseyi fikriydi. Buradaki amaç, savaş sırasında ortaya çıkmış olan fabrika atölye komitelerini (*commissioni interne*), Rus sovyetleri modeline dayanarak, işçilerin doğrudan fabrika yönetimine geçmesini (ekonomik rol) ve demokratik özyönetimi (siyasal işlev) eşzamanlı olarak gerçekleştirerek üretim noktasında üretim araçlarını ele geçirebilecek seçilmiş delege birliklerine dönüştürmektir. Bu fabrika konseyleri de, işlevi bir bölgedeki bütün işçileri koordine etmek olan bir bölge komitesine (*comitato rionale*) delege seçecek ve bütün topluluğun demokratik

komiteleri haline gelecekti. Köylü sınıfı içersinde de benzer örgütlenmeler geliştirilecekti.

1919'un sonuna gelindiğinde *Ordine Nuovo*'nun önerileri metal işçileri sendikası FIOM'un 16.000 üyeli Torino şubesi ile PSI'nın yerel seksiyonu tarafından benimsenmişti. Kentin büyük fabrikalarında (Fiat, Lancia, vb.) oluşturulan fabrika konseylerinden ürken işverenler Mart 1920'de lokavt ilan etti. İşçiler buna 200.000 kişinin katıldığı bir genel grevle karşılık verdiler –açıkça siyasal bir ilkeyle, işçilerin fabrikalarda kontrolü ele alması ilkesiyle ilgili olan bu eylem, çoğu kişiye göre, Torino'da 'iki kızıl yıl' (*biennio rosso*) diye anılan 1919-1920 döneminin tepe noktasıydı. Grev yenilgiye uğradı; bunun nedeni çok iyi örgütlenmiş işverenlerin işçiler üzerine asker ve grev kırıcıları göndermesi değildi salt, PSI ile reformist sendika konfederasyonu CGL liderlerinin greve destek vermeyişi de bu başarısızlıkta etken oldu.

Eylül 1920'de Kuzey İtalya'da, özellikle de Milano, Torino ve Ceno-va'da fabrika işgalleri baş gösterdi. İşgaller, makine endüstrisi kolunda yeni asgari ücret üzerindeki görüşmelerin kesilmesinin ardından gerçekleşti. İşgal edilen fabrikalar işçilerin kontrolünde üretim yapmaya devam etti; polis ve ordu, fabrikaları kuşatmış olsa da, müdahalede bulunmadı. Başbakan Giolitti, askerlere işgali kırma emri vermekten kasıtlı olarak kaçınıyor, daha taktiksel bir yaklaşım sergiliyordu. Sorunu incelemesi için bir komite kurdu ve işçilerin fabrikalarda söz ve karar sahibi olmasını sağlayan bir yasayı parlamentodan geçirmeyi vaat etti; böylelikle reformistlerin ağzına bir parmak bal çaldı ve devrimcileri boşa düşürdü. PSI ve CGL liderleri Milano'da 9-11 Eylül arasında toplandılar ve 93.623 red oyuna karşılık 409.569 oyla, sendikaların fabrikalarda kontrolü ele almasının fabrika sahiplerince tanınmasını amaçlayan işçi eyleminin amaçlarını sınırlama kararı aldılar. Ardından fabrikalar boşaltıldı ve 4 Ekim 1920'de yeniden işbaşı yapıldı.

Fabrika işgallerinin sona ermesi İtalya'daki sınıf mücadelesinde bir dönüm noktası oldu. Haziran 1921'de işverenler elbirliğiyle karşı saldırıya geçtiler: işyeri disiplini arttırıldı, 1920 eylemlerinin liderleri cezalandırıldı ya da işten atıldı. Giolitti'nin daha sert önlemlere başvurmayı red-

detmesi yüzünden hükümete duydukları güven zayıflayan işverenler artık saflarını daha bir sıklaştırıyor, bu arada faşist hareket de giderek güçleniyordu. Fabrika konseyleri Faşist reaksiyonun gelişme sürecinde en sonunda yok edildi.

Fabrika konseyleri fikri hem çağdaş Komünist kaynaklara –Lenin’in ‘ikili iktidar’ üzerine düşünceleriyle Rosa Luxemburg’un ve Spartakist yayın organı *Arbeiter Rat*’ın (İşçi Konseyi) düşüncelerine– hem de devrimci sendikacılığa –Fransa’da Georges Sorel’in yazılarına, Britanya’da işçi temsilcileri hareketine ve Birleşik Devletler’le diğer ülkelerdeki Dünya Sanayi İşçileri’ne– dayanmaktaydı. Fabrika konseyleri hareketindeki bu sendikalist öğeler PSI içerisinde hem sağ (reformistler ve CGL) hem de sol kanat tarafından eleştiriliyordu. Örneğe, PSI içerisindeki diğer büyük komünist fraksiyonun lideri olan Amadeo Bordiga, hareketin ekonomik tedriciliğin bir biçimi olduğunu söylüyor ve konseylerin, sendikalar gibi, işverenler tarafından korporatist örgütler olarak ‘yeniden soğurulacağı’ yolunda tahminde bulunuyordu. Ayrıca, *Ordine Nuovo* grubunu, devrime öncülük etme konusunda sıkı disiplinli bir siyasal partinin oynayacağı başat role gereken önemi vermemekle suçluyordu.

Gramsci daha sonra bu eleştirilerden bazılarına hak verdi. O dönemde fabrika konseyleri hareketini partiyle yeterince irtibatlandırmadığını, partinin rolünü bir bakıma muğlak bıraktığını söylüyordu. 1925’te, *Ordine Nuovo* grubunun kitle eylemi üzerine yoğunlaşmasının ‘bu grubu, parti genel örgütü içerisinde aşağı bir konuma yerleştirdiğini’ yazıyordu. Kendisi de *Ordine Nuovo* grubunu, partide ve sendikalar da reformistlerin tasallutunu kırabilecek ve kendi siyasal yalıtılmışlığını önleyebilecek ulusal bir fraksiyonu *biennio rosso* esnasında PSI içerisinde örgütlediği için eleştiriyordu (bkz. SPW II). Bununla beraber Gramsci, fabrika konseyleri ile sendikalar arasında esaslı bir farklılık olduğunu ileri sürüyor ve Bordiga’nın işçi sınıfının aşağıdan harekete geçirilmesi ve örgütlenmesinin *aleyhine* olarak tavandan yönetime/katı parti liderliğine yaptığı vurguyu reddediyordu. Fabrika konseyleri hareketinin en özgün ve güçlü yönünü oluşturan şey, işçi sınıfının özerkliği-ne ve sosyalist demokrasiye yapılan bu vurguydu.

Oysa, Gramsci'nin daha sonra ileri süreceği gibi, hareketin belli başlı sınırlılıklarından ve yenilgiye uğramasının temel nedenlerinden biri, onun görece coğrafi yalıtılmışlığıydı. Hareket, sanayileşmiş kuzeyden öteye yayılamadı, Nisan 1920'de Piedmont'taki köylülerle bir ittifak kurmayı başarmış gibi gözükse de güneydeki yoksul köylülerle siyasal bağlantılar oluşturamadı. *Ordine Nuovo* grubu köylülerle bir ortak eylem platformu inşa etmenin önemini vurguluyordu (Gramsci'nin 'İşçiler ve Köylüler' başlıklı makalesine bakınız), fakat bu platform ulusal düzeyde kurulamadı. Bu, işverenlerin karşı hücumları ve Faşizmin yükselişi karşısında hareketin varlık gösteremeyişinin temel nedenlerinden biriydi. Hareketin yenilgisinden çıkarılan bu ders, Gramsci'nin stratejik yeniden düşünüşünün 1923'ten sonraki belli başlı alanlarından birinin temelini oluşturacaktır.

* * *

1 İşçi Demokrasisi

Bugün yakıcı bir tarihsel sorumluluk duygusuna sahip her sosyalist, işçi sınıfına ve bu sınıfın misyonunun eleştirel ve aktif bilincini temsil eden partinin omuzlarına düşen acil bir sorunla karşı karşıyadır.

Savaşın açığa çıkardığı muazzam toplumsal güçler nasıl kontrol altına alınacaktır? Bu güçler nasıl disipline edilecektir? İçerisinde proletarya diktatörlüğünün tecessüm edeceği sosyalist devlet iskeletine (genelde ve sürekli olarak) evrilme potansiyeline sahip olan bir siyasal biçime nasıl kavuşturulacaktır? Bugün, gelecekle nasıl kaynaştırılacaktır? Öyle ki birinin acil ihtiyaçlarını karşılar-ken diğerini yaratmak ve 'önceden görmek' için etkin, biçimde çalışabilelim.

Bu makalenin amacı düşünce ve eylemi tahrik etmektir. En nitelikli ve en bilinçli işçileri (her biri kendi yeterlik ve etkinlik alanı içerisinde olmak üzere) sorun üzerinde düşünmeye ve bu sorunun çözümünü doğrultusunda, yoldaşlarının ve örgütlerinin dikkatini bu

konu üzerine çekerek onları işbirliği yapmaya davet etmektedir. Aydınlatma, ikna etme ve karşılıklı eğitime çabası içerisindeki yaygın dayanışma ancak, somut/yapıcı eylemi doğuracaktır.

Sosyalist devlet, sömürülen işçi sınıfına özgü toplumsal yaşamın kurumlarında potansiyel olarak mevcuttur. Bu kurumları, her birinin zorunlu özerkliğine ve kendini ifade etmesine saygı göstererek birbiriyle ilintilendirmek, koordine etmek ve oldukça merkezîyetçi bir yetki ve yeterlik hiyerarşisi altında sıralamak, ivedilikle gerçek bir işçi demokrasisi yaratmak demektir –burjuva devlete etkili ve aktif bir biçimde muhalif olan işçi demokrasisi onu, ulusal mirası yönetme ve denetlemeye ilişkin bütün asli işlevleriyle birlikte, derhal yerinden etmeye hazırlıklıdır.

İşçi hareketi bugün Sosyalist Parti ile Emek Konfederasyonu'nun [CGL] önderliğindedir. Fakat büyük işçi kitlesi için, partinin ve Konfederasyon'un toplumsal gücü dolaylı olarak (prestij ve coşku, otoriter baskı ve hatta eylemsizlik yoluyla) uygulanmaktadır. Partinin etkisi günden güne artmakta, daha önce ulaşılmamış halk katmanlarına yayılmaktadır; parti, şimdiye dek siyasi mücadelede yer almamış gruplarla bireyler arasında komünizm yönünde etkin biçimde çalışma arzusu ve rızası elde etmiştir. Bu düzensiz ve kaotik güçlere kalıcı bir biçim ve disiplin kazandırılmalıdır. Bunlar soğurulmalı, örgütlenmeli ve güçlendirilmelidir. Proleter ve yarı-proleter sınıf kendini eğitebilecek, deneyim kazanabilecek ve devlet erkini elde eden sınıfların omzuna düşen yükümlülöklere değgin bir sorumluluk bilincine erişebilecek örgütlü bir topluma dönüştürülmelidir.

Sosyalist Parti'nin ve sendikaların tüm işçi sınıfını soğurması yıllar, hatta on yıllar sürecek olan zorlu bir süreçtir. Bu iki kurum proleter devletle hemen özdeşleşmeyecektir. Gerçekte, Komünist Cumhuriyetlerde bu kurumlar devletten bağımsız olarak Varolmaya devam etmiştir: parti itici bir güç olarak, sendikalar ise sınırlı

reformların denetlenmesi ve başarıya ulaştırılması yolunda birer enstrüman olarak işlev görmüştür. Parti; komünist eğitim organı olarak, inanç ocağı olarak, öğreti deposu olarak, işçi ve köylü sınıflarının örgütlü ve disiplinli kuvvetlerini birbiriyle uyumlulaştıran ve onları nihai hedefe doğru yönlendiren üstün güç olarak kendi rolünü ifa etmelidir. Parti tam da bu görevi titizlikle yerine getirmek zorunda olduğu içindir ki kapılarını sorumluluk ve disiplin uygulamasına alışık olmayan yeni üyelere açamaz.

Fakat işçi sınıfının toplumsal yaşamı, bu sınıfın bütününe soğurmaya ve disipline etmeye muktedir olan geniş ve esnek bir sisteme doğru geliştirilmesi, eksiksiz biçimde örgütlenmesi ve koordine edilmesi gereken kurumlar ve etkinlikler açısından zengindir.

Kendi iç komisyonlarına sahip atölyeler, sosyalist kulüpler, köylü toplulukları: bunlar proleter yaşamın merkezleridir, bizim buralarda doğrudan çalışmamız gerekmektedir.

İç komisyonlar, işçi demokrasisinin girişimciler tarafından kendilerine dayatılan kısıtlardan kurtarılması ve yeni bir yaşama/yeni bir enerjiye kavuşturulması gereken organlarıdır. İç komisyonlar günümüzde fabrikadaki kapitalistin gücünü sınırlandırmakta ve hakem kurulu ve disiplin işlevi görmektedir. Yarın, gelişmiş ve zenginleşmiş halleriyle bu komisyonlar, kapitalistin – onun yönetime ilişkin bütün yararlı işlevleriyle birlikte– yerini alan proleter iktidarın organları olmalıdır.

İşçiler bir an önce, en üstün nitelikli ve en bilinçli yoldaşları arasından, şu slogan altında, çok geniş delege birlikleri seçme yoluna gitmelidir: 'Atölyelerdeki bütün iktidar atölye komitelerine'; ve bunun tamamlayıcısı bir başka slogan: 'Bütün iktidar İşçi Köylü Konseylerine'.

Dolayısıyla partide ve kulüplerde örgütlenen komünistler somut, devrimci propaganda için geniş bir alana sahip olarak kendilerini göstereceklerdir. Kulüpler, partinin kent seksiyonlarıyla an-

laşma içerisinde, kendi bölgelerindeki işçi sınıfı güçlerine dair bir araştırma yapmalı ve atölye delegeleri bölge konseyinin üyesi, bölgedeki bütün proleter güçlerin koordine edildiği ve merkezleştirildiği nüve olmalıdır. Seçim sistemi atölyelerin büyüklüğüne göre değişebilir: ne ki amaç, her on beş işçi için bir delege seçmek olmalıdır; kategorilere ayrılmış olan (İngiliz fabrikalarında yapıldığı gibi) ve çalışma sürecinin her yönünü (kol işçileri, büro çalışanları, teknisyenler) temsil eden bu işçiler bir fabrika delegeleri komitesini bir dizi seçim yoluyla belirlemelidir. Bölge komitesi, aynı zamanda, bölgede bulunan diğer işçi kategorilerinden (garsonlar, taksi şoförleri, tramvay çalışanları, demiryolu çalışanları, yol işçileri, özel işçiler, katipler ve diğerleri) delegeleri de kendi bünyesine katmanın yollarını aramalıdır.

Bölge komitesi bölgede oturan *işçi sınıfının bütününün* bir dışavurumu olmalıdır; meşru ve otoriter, aldığı yetkiyle kendiliğinden bir disiplin icra edebilen ve bölgenin her yerinde tez elden ve bütünüyle iş bırakma talimatını verebilen bir dışavurum.

Bölge komiteleri Sosyalist Parti ve işçi federasyonları tarafından kontrol ve disipline edilen kent komiserliklerine dönüşecektir.

Köylü örgütleriyle bütünleşmiş böyle bir işçi demokrasisi sistemi kitlelere kalıcı bir yapı ve disiplin kazandıracaktır. Siyasal ve yönetsel deneyim açısından muhteşem bir okul olacak ve kitleleri azimli ve sebatlı olmaya ve kendilerini –mahvolmak/köle olmak istemiyorlarsa– savaş meydanında birbirine sınıksız kenetlenmesi gereken bir ordu gibi düşünmeye alıştıran, onları son kişiye kadar kucaklayacaktır.

Her bir fabrika kendi onbaşı ve çavuşlarına, irtibat hizmetlerine, subaylarına ve generallerine sahip olacak bu ordunun bir ya da daha fazla sayıdaki alayını oluşturacak, otoriter bir tarzda değil serbest seçim yoluyla bütün yetkiyi elinde toplayacaktır. Fabrika içinde düzenlenen toplantılar, en bilinçli unsurların dur durak

bilmeden gerçekleştirdiği propaganda ve ikna çabalarıyla birlikte, işçilerin zihniyet yapısının kökten dönüşmesine yol açacak, kitleleri güçlerini göstermeleri için daha donanımlı kılacak ve nihayet işçi ve yoldaşların haklarıyla yükümlülüklerine ilişkin bir bilinci (canlı tarihsel deneyimden kendiliğinden kaynaklandığı için hem somut hem de etkin olan bir bilinç) yayacaktır.

Bu kısa öneriler, yukarıda söylediğimiz üzere, düşünce ve eylemi tahrik etmek için ortaya konmaktadır. Sorunun her yönü; üzerinde özel olarak çalışmayı, ayrıntılı incelemeyi, tutarlı genişletme ve bütünleştirmeyi hak etmektedir. Fakat sosyalist yaşama ilişkin sorunların somut ve eksiksiz çözümü ancak komünist pratikten (insanların bilincini duygudaş bir biçimde değiştiren, onları birleştiren ve onlara verimli bir coşku esinleyen kolektif tartışmadan) doğabilir. Hakikati anlatmak, birlikte hakikate varmak komünist ve devrimci bir edimdir. 'Proletarya diktatörlüğü' formülü salt bir formül olmaktan, devrimci retoriğin bir süsü olmaktan çıkmalıdır. Amacı isteyen, araçları da istemelidir. Proletarya diktatörlüğü, ezilen sınıfın kurumsal deneyimlerini yönlendiren ve işçi sınıfıyla köylülüğün toplumsal etkinliğini geniş ve güçlü bir biçimde örgütlenen bir sisteme dönüştüren yeni, proleter bir devletin kurulmasını temsil etmektedir. Bu devlet doğaçlama ortaya çıkmaz: Rus Bolşevik komünistleri kendi sloganlarını yaymak ve katılaştırmak için sekiz ay boyunca emek harcadılar: 'Bütün iktidar Sovyetlere!' –ve Rus işçileri 1905'ten beri Sovyetlere aşınaydılar. İtalyan komünistleri bu deneyimi el üstünde tutmalı, zaman ve gayretten tasarruf etmelidir. Yeniden inşa işi öylesine zaman ve çaba harcamayı gerektirmektedir ki her gün ve her edim bu işe adanmalıdır.

Palmiro Togliatti'yle birlikte
L'Ordine Nuovo, 21 Haziran 1919, SPWI, 65-68

2 Devletin Fethi

Üretim tarzının belirleyiciliğindeki kapitalist yoğunlaşma işçi kitlelerinin de [belli yerlerde] yoğunlaşmasını doğurur. Bu, Marksizmin bütün devrimci tezlerinin, yeni proleter yaşam tarzına ait koşulların, burjuva yaşam tarzını ve kapitalizmin serbest rekabetle sınıf mücadelesinden kaynaklanan düzensizliğini yerinden etmeye mahkûm yeni komünist düzenin temelini oluşturan olgudur.

Genel kapitalist etkinlik alanında işçi de serbest rekabet düzeyinde faaliyette bulunur; o bir birey ve yurttaştır. Fakat mücadeledeki başlangıç koşulları herkes için aynı değildir. Özel mülkiyetin mevcudiyeti toplumsal azınlığı ayrıcalıklı bir konuma yerleştirir ve mücadeleyi eşitsiz kılar. İşçi sürekli olarak en ölümcül tehlikelere maruz kalır: zaruri temel ihtiyaçları, kültürü, ailesinin yaşamı ve geleceği... bunların hepsi emek piyasasındaki bir değişimin ani sonuçlarına maruz kalır. Bu nedenle işçi rekabet ve bireycilik alanından kendini kurtarmaya kalkışır. Birleşme ve dayanışma ilkeleri işçi sınıfı açısından en önemli şey haline gelir; bu ilkeler işçilerle köylülerin yaşam tarzını ve zihniyetini dönüştürürler. Bu ilkeleri cisimleştiren organlar ve kurumlar ortaya çıkar: üretim ve mübadele araçlarında komünizmin başlamasına yol açan tarihsel gelişme sürecinin temelini oluşturan ilkelere bunlar.

Birleşme ilkesi proleter devrimin başat özelliği olarak görülebilir ve görülmelidir de. Yaşadığımız dönemi (biz bunu Birinci ve İkinci Enternasyonaller dönemi ya da acemilik dönemi diye adlandırabiliriz) önceleyen dönemde Sosyalist Parti'nin ve sendikaların ortaya çıkışı ve gelişmesi bu tarihsel eğilime bağlıydı.

Ancak bu proleter kuruluşların ve bütün proleter hareketin gelişimi, genel olarak, özerk değildi. Bu gelişme sömürülen işçi sınıfının yaşam koşullarında ve tarihsel deneyiminde içkin olan yasaların kısıtlayıcılığına tabi değildi bütünüyle. Gerçekte, tarihsel gelişme yasaları devlette örgütlenmiş mülk sahibi sınıf tarafından

tain ediliyordu. Devlet her zaman tarihin başkahramanı olagelmıştır. Onun organlarında mülk sahibi sınıfın iktidarı merkezileşir. Devlet içerisinde, mülk sahibi sınıf kendi disiplinini ve birliğini, rekabet tartışmaları ve çarpışmalarının üzerinde, rekabetin üst aşamasında (iktidarı almak , topluma düzen vermek ve liderlik etmek doğrultusunda sınıf mücadelesinin yoğunlaştığı aşama) kendi ayrıcalıklı konumunu korumak için, geliştirir.

Proleter hareket bu dönemde kapitalist serbest rekabetin bir fonksiyonuydu salt. Proleter kurumlar iç zorunluluktan dolayı değil, dış etkiler sonucu, kapitalist rekabete bağımlı olan olaylarla zorlanımların korkunç baskısı altında gelişti. İçinde bulunduğumuz dönemin öncesinde bütün bir proleter hareketin varoluşunu karakterize eden ve bugün İkinci Enternasyonal'in iflasıyla en üst noktaya çıkmış olan iç çatışmaların, sapmaların, ikircikli tutumların, uzlaşmaların kökeni burada yatmaktadır.

Sosyalist ve proleter hareket içerisindeki bazı akımlar sendika örgütüne devrimin temel özelliği olarak vurgu yapmış ve kendi propagandalarıyla etkinliklerini de buna göre yönlendirmişlerdir. Belli bir evrede sendikal hareket, Marksizmin asıl tercümanının, gerçekliğin asıl tercümanının ışığında ortaya çıkmıştır.

Sendikalizmin hatası şudur: sendikaların mevcut biçim ve işlevlerinin kalıcı olduğunu ve birleşme ilkesine ilişkin daimi bir biçimi temsil ettiğini düşünür; oysa gerçekte bunlar sendikaların önerdiği şeyler değil, onlara dayatılan biçim ve işlevlerdir, dolayısıyla sabit ve kestirilebilir bir gelişme çizgisine sahip olamazlar. Sendikalizm, kendisini 'kendiliğindenci'/liberter bir geleneğin başlatıcısı olarak takdim etse de, gerçekte Jakoben ve soyut ruhun büründüğü birçok kılıktan biriydi.

İşçi sınıfını devrim için eğitime görevinde Sosyalist Parti'nin yerini almayı başaramayan sendikalist akımın hatalarının kökeninde bu vardı. Mülklü sınıf ve demokratik-parlamentar devlet tarihin yasalarını kendileri dikte ettikleri sürece, işçiler ve köylüler, bu yasaların işlediği alandan çıkmaya yönelik herhangi bir girişimin boş

ve gülünç olduğunu düşünüyorlardı. Şurası yadsınamaz bir gerçek ki, sanayi toplumunun genel konfigürasyonu içerisinde her insan, bir birey ve yurttaş olarak, demokratik-parlamentar devlet bir üyesi olarak faaliyette bulunduğu ölçüde ancak, olayların gidişine aktif biçimde katılabilir ve kendi çevresini değiştirebilir. Liberal deneyim değersiz değildir ve ancak yaşandıktan sonra aşılabilir. Apolitiklerin apolitisizmi siyasetin dejenerasyonuydu sadece: devleti reddetmek ve ona karşı mücadele etmek, Parlamente'ye, belediye meclislerine, devletin popüler kurumlarına kanallara edilen genel tarihsel etkinlikte yer almak kadar siyasal bir edimdir. Siyasal edimin niteliği değişkenlik gösterir. Sendikalistler gerçekliğin dışında çalıştılar ve dolayısıyla politikaları da esas olarak hatalıydı. Öte yandan, parlamentar sosyalistler olaylarla yakın temas içerisinde çalıştılar ve hata yapsalar da (gerçekte pek çok hata yaptılar, hem de vahim hatalar) girdikleri yönden sapacak bir hata yapmadılar ve dolayısıyla 'rekabetten' başarıyla çıktılar; geniş kitleler, toplumsal ilişkilere müdahale ederek onları nesnel olarak değiştiren insanlar Sosyalist Parti'ye meylettiler. Parti, bütün hatalarına ve kusurlarına rağmen, son tahlilde, kendi misyonunu yerine getirmede başarılı oldu: proletaryayı, daha önce hiçbir şeyken bir şeye dönüştürmek, ona bir farkındalık kazandırmak, kurtuluş hareketini genel çizgileriyle toplumun tarihsel gelişme sürecine tekabül eden yöne şaşmazcasına ve coşkuyla sokmak.

Sosyalist hareketin en vahim hatası sendikalistlerin hatasına benziyordu. Devlet içerisindeki toplumun genel etkinliğine katılan sosyalistler, kendi rollerinin esas olarak eleştiriye, antiteze ilişkin bir rol olması gerektiğini unuttular. Gerçekliğe vakıf olacaklarına, gerçekliğin kendilerini soğurmasına imkân verdiler.

Marksist komünistler 'maieutic'¹ zihniyet diye adlandırılacak bir şeyle karakterize edilmelidir. Onların etkinliği burjuva re-

---

¹ *maieutic*: Sokratesçi sorgulama yöntemi. Ardı ardınca sorulan diyalektik ya da mantıksal sorularla karşıdaki kişinin gizli kavramları ya da istenilen yanıtları bizzat kendisinin formüle etmesi sağlanır (ç.n.).

kabetinin belirlediği olayların akışına kendilerini kaptırmakta değil, fakat içinde yaşadıkları zamana eleştirel bir biçimde kumanda etmekte düğümlenmektedir. Tarih kesintisiz bir gelişme sürecidir ve dolayısıyla özünde tahmin edilemez. Fakat bu, tarihin gelişme sürecinde 'hiçbir şey' tahmin edilemez demek değildir; bir başka deyişle, tarih keyfiliğin ve sorumsuz kaprisin alanıdır demek değildir. Tarih aynı anda özgürlük ve zorunluluktur. Kurumlar ortaya çıkmıştır (bu kurumların gelişimi ve etkinliği içerisinde tarih cismleşmektedir) ve var olmaya devam etmektedir, çünkü bunların başarması gereken bir görevi ve misyonu vardır. Maddi zenginliğin üretiminin ve insanın düşünsel farkındalığının belli nesnel koşulları ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu nesnel koşullar, kendi mekanik doğaları gereği handiyse matematiksel olarak birbiriyle kıyaslanabilir koşullardır bunlar, değiştiği takdirde, insan toplumunu bilgilendiren ve düzenleyen ilişkiler bütününde ve insanın farkındalığının derecesinde de bir değişim olur. Toplumsal konfigürasyon dönüşür; geleneksel kurumlar fakirleşir ve görevini yapamaz, hantal ve ölümcül hale gelir. İnsan zekası tarihin akışındaki ritmi sezemez ya da o akıştaki bir süreci tespit edemezse eğer, uygar yaşam imkânsız olur. Politik deha, bir gelişme sürecini belirlemek için gerekli ve yeterli olan somut koşullara mümkün olan en yüksek oranda vakıf olma kapasitesiyle tanınabilen bir şeydir tam tamına; dolayısıyla da hem yakın hem uzak geleceği önceden görmeyi ve bu sezgi temelinde bir devletin etkinliğine ve bir halkın kötü talihinin değişmesine ilişkin önerilerde bulunmayı sağlayacak bir kapasitedir bu. Bu anlamda Karl Marx en büyük çağdaş politik dehaydı.

Sosyalistler kapitalist inisiyatif tarafından üretilen tarihsel gerçekliği basitçe ve çoğun rehabet içerisinde kabul ettiler. Liberal iktisatçılarla aynı yanlış zihniyete sahipler: demokratik devletin kurumlarının daimiliğine ve yetkinliğine inanıyorlar. Onların görüşüne göre, bu demokratik kurumların biçimini şurasından burasından düzeltmek mümkündür, fakat temelde ona saygı gösteril-

melidir. Bu dar kafalı fikrin örneğine Filippo Turati'nin, Parlamento'nun Sovyet'e olan benzerliğini kent ile barbar güruh arasındaki benzerlikle bir tutan Minos'çu yargısında açıkça rastlamaktayız.²

'Devletin fethi'ne ilişkin bugünkü modern formül tam da tarihsel gelişmeye değgin bu yanlış kavrayıştan, o eski uzlaşma oyunundan ve o 'alıkça' parlamentarizm taktiklerinden kaynaklanmaktadır.

Öte taraftan bizler, Rusya, Macaristan ve Almanya'daki devrimci deneyimlerin ışığı altında, sosyalist devletin kapitalist devletin kurumlarında tezahür edemeyeceği inancımızı korumaktayız. Proletaryanın kurumlarına değil de bu kurumlara gelince, sosyalist devletin esas olarak yeni bir yaratı olması gerektiği yolundaki inancımızı korumaktayız. Kapitalist devletin kurumları serbest rekabeti kolaylaştıracak şekilde örgütlenir: bu kurumlardaki personeli basitçe değiştirmek onların etkinliğinin yönünü hemen hiç değiştirmeyecektir. Sosyalist devlet henüz komünizm (yani komünal bir pratiğin ve iktisadi yaşam tarzının tesisi) değildir, bir geçiş devletidir: bu geçiş devletinin misyonu özel mülkiyeti, sınıfları ve ulusal ekonomileri kaldırarak rekabeti kaldırmaktır. Bu misyon parlamenter demokrasi yoluyla gerçekleştirilemez. Dolayısıyla 'devletin fethi' formülü şöyle anlaşılmalıdır: demokratik parlamenter devletin yerine yeni tür bir devleti geçirmek, proleter sınıfın ilintili deneyiminin ürettiği bir devleti geçirmek.

Ve burada başlangıç noktamıza geri dönüyoruz. İçinde yaşadığımız dönemi önceleyen dönemdeki sosyalist ve proleter hareketin kurumlarının özerk biçimde değil, fakat kapitalizmin buyurgan yasalarının hükmü altındaki insan toplumunun genel konfigürasyonuna bir cevap olarak geliştiğini söylemiştik. Savaş,³ sınıf mücadelesinin stratejik koşullarını altüst etti. Kapitalistler üstünlüklerini yitirdiler; özgürlükleri sınırlı; güçleri en alt düzeye inmiş

² Filippo Turati (1857-1932), önde gelen PSI reformistlerinden. Minos, Yunan mitolojisinde acımasız bir yargıç olmasıyla meşhurdur.

³ Birinci Dünya Savaşı (ç.n.).

durumda. Kapitalist yoğunlaşma, üretim ve mübadelenin küresel ölçekte tekelleşmesiyle birlikte, mümkün olan en yüksek düzeye çıktı. Buna karşılık işçi kitlelerinin de yoğunlaşması, devrimci proleter sınıfın benzersiz bir güç kazanmasına yol açtı.

Hareketin geleneksel kurumları devrimci etkinliğin böylesine palazlanmasını sınırlamaya muktedir olamadı. Bu kurumların yapısı, bilinçli tarihsel sürecin bir parçası haline gelen güçleri disipline etme görevi karşısında yetersiz kalmaktadır. Bu kurumlar ölü değildir. Serbest rekabete cevaben doğmuş olan bu kurumlar rekabetin son kalıntısı silinip gidene dek, sınıflar ve partiler tamamen ortadan kaldırılana ve ulusal proleter diktatörlükler Komünist Enternasyonal'le birleşene dek varolmaya devam etmelidir. Fakat bu kurumların yanı sıra yeni, devlet yönelimli kurumlar da ortaya çıkmalı ve gelişmelidir –parlamentar-demokratik devletteki özel ve kamu kuruluşlarının yerini alacak olan kurumlardır bunlar. Kapitalist bireyin yönetsel işlevlerinin ve endüstrideki iktidarının yerini alacak ve böylelikle fabrikadaki üreticinin özerkliğini gerçekleştirecek olan kurumlardır. Bir fabrikadaki çeşitli atölyeleri temel bir ekonomik birim oluşturmak üzere birbirine bağlayan, tarımsal endüstrinin çeşitli etkinliklerini birbirine bağlayan o karmaşık üretim ve mübadele ilişkileri sisteminde içkin bütün işlevlerin yönetimini üzerine almaya muktedir olan bu kurumlar, yatay ve düşey planlama yoluyla özel mülkiyet sahiplerinin köstekleyici ve asalak zorbalığından kurtulmuş ulusal ve uluslararası ekonominin uyumlu yapısını inşa etmek zorundadır.

Batı Avrupa proletaryasının itkisi ve devrimci coşkusu hiç bu denli güçlü olmamıştı. Ancak bize öyle geliyor ki, amaca ilişkin açık ve kesin bir farkındalığa, halihazırda bu amaca ulaşmak için gerek duyulan araçlara ilişkin nispeten açık ve kesin bir farkındalık eşlik etmemektedir. Proleter devletin, işçi/köylü/asker Konseyleri sistemi içerisinde cisimleşeceği yolundaki görüş kitlelerde zaten yerleşmiş durumda. Fakat bu devletin vücut bulmasını nesnel olarak temin edecek taktik anlayış henüz belirgin değil. Dola-

yısıyla vakit yitirmeksizin bir proleter kurumlar ağı oluşturulmalıdır: geniş kitlelerin bilincine işlemiş, kitlelerin disiplinine ve kalıcı desteğine dayanan, içerisinde işçi ve köylü sınıflarının bütünsel olarak dinamik ve gelecekte büyüme imkânına sahip bir biçimi benimseyebildikleri bir ağ. Şurası kesin ki, devrimci nitelikteki bir kitle hareketi bugün, proleter örgütlenmenin halihazırdaki koşullarında gelişmek durumundaysa, başaracağı tek şey demokratik devletin salt biçimsel yönden düzeltilmesi olacaktır. Sonuç (bir kurucu meclis yoluyla) Millet Meclisi'nin yetkilerinin artması ve beceriksiz/anti-komünist Sosyalistlerin güç kazanması şeklinde olacaktır. Demokratik devlet ile kapitalist sınıfın gücü hâlâ muazzamdır: kapitalizmin esas olarak kendi dalkavukları ve uşaklarının etkinlikleri sayesinde ayakta durduğu gerçeğine gözümüzü kapamamalıyız; ve bu aşağılık soy olanca haşmetiyle varlığını sürdürmektedir.

Özetle, proleter devletin yaratılmasının büyüyle-sihirle bir ilgisi yoktur: o, bizatihi bir gelişme sürecidir. Örgütlenmeyi ve propagandayı içeren bir hazırlık dönemini önvarsayar. Önceden mevcut olan proleter fabrika kurumlarına büyük önem ve yetki verilmelidir, köylerde de buna benzer örgütler oluşturulmalıdır, bunlar bu kurumların başarmak zorunda olduğu devrimci misyona ilişkin komünist bilinçten meydana gelmelidir. Aksi halde bütün coşkumuz, işçi kitlelerinin bütün inancı; devrimin entrikacılar, boş konuşanlar ve sorumsuzlardan oluşan yeni bir parlamento biçiminde yozlaşmasını engellemeyi ve de proleter bir devlet yaratmak için daha fazla ve daha korkunç fedakarlıklar yapma zorunluluğundan kaçınmayı başaramayacaktır.

L'Ordine Nuovo, 12 Temmuz 1919, SPWL, 73-78

3 Fiat Centro ve Brevetti Fabrikalarındaki Atölye Delegelerine

İç komisyonun fabrikalarınızdaki atölye delegelerinin seçimiyle aldığı yeni biçim, bu dönüşüme yol açan ve eşlik eden tartışmalarla birlikte, Torino'daki işçiler ve patronların dikkatinden kaçmadı. Bir yandan, kentin ve ilin diğer fabrikalarındaki işçiler sizi takip etmeye hazırlanırken; öte yandan, mülk sahipleri ve onların doğrudan ajanları –büyük sanayi kuruluşlarının yöneticileri– hareketi giderek artan bir ilgiyle izliyor, kendilerine ve size şu soruyu soruyorlar: tüm bu olup bitenin nihai hedefi ne olabilir? Torino işçi sınıfının peşinde olduğu program ne olabilir?

Gazetemizin bu hareketin meydana gelmesinde oynadığı hatırı sayılır rolün pekâlâ farkındayız. Gazetemizin sayfalarında sorun salt kuramsal ve genel bir bakış açısıyla ele alınmamış, aynı zamanda diğer ülkelerde yaşanan deneyimlerin sonuçları da, pratik uygulamalara ilişkin araştırmalar için malzeme tedarik etmek üzere, bir araya getirilmiş ve analiz edilmiştir. Ne ki yaptığımız işin, bir ihtiyacı karşıladığı ölçüde ve işçi kitlelerinin bilincinde saklı olan bir özlemin somut bir ifade kazanmasına yardımcı olduğu ölçüde değer taşıdığını biliyoruz. Bizim bu denli çabuk anlaşılmanızın sebebi işte budur, tartışmadan realizasyona bu denli hızlı geçiş yapılmasının sebebi işte budur.

Biz inanıyoruz ki bu ihtiyaç ve bu özlem, ki tarafınızdan başlatılan işçi sınıfı örgütünü yenileme hareketi kendi kökenlerini buradan hareketle çizmektedir, gerçekliğe kazılı haldedir; gene inanıyoruz ki bunlar, hareketin gelişme sürecinde üretim ve mübadele araçlarının özel ellerce mülk edinilmesine dayanan toplumsal ve ekonomik sistem tarafından ulaşılan noktanın dolaysız bir sonucudur. Bugün atölyedeki işçi ve tarladaki köylü, İngiliz madenci ve Rus mujik –dünyanın bütün işçileri–, çalışkan insanların önceden görmüş olduğu ve insanlık tarihinin bu evresinde yaşanan olayları gözlemlediğinde giderek daha bir emin olduğu bu hakikati az ya da çok bir kesinlikle hissediyor ve az ya da çok

doğrudan bir biçimde deneyimliyor. İşçi sınıfı, kendi eylemlerinde ve kendi iradesinde içkin olan yeniden inşa görevinde başarısız olmak istemiyorsa, kendisini ulaşılabilecek hedefler doğrultusunda olumlu ve uygun bir şekilde örgütlemeye başlamasının şart olduğu bir noktaya ulaşmış durumdayız.

Yeni toplumun çalışmaya ve üreticilerin enerjilerinin koordinasyonuna dayanacağı bugün artık doğruysa, yarın üreticilerin yaşayacağı ve hep birlikte bir işlev göreceği işyerleri toplumsal organizmanın merkezleri olacak ve günümüz toplumunun yönetici organlarının yerini almak durumunda kalacaktır. İşçi mücadelelerinin ilk evrelerinde işkolu temelinde gerçekleştirilen örgütlenme; savunma amaçları açısından, ekonomik koşulların ve çalışma rejiminin iyileşmesi yolunda verilen mücadelenin gereklilikleri açısından en uygun örgütlenme biçimiydi. Bugün de öyledir; yeniden inşa etmeye yönelik amaçların ortaya çıkmaya başladığı ve işçilerin kafasında giderek tutarlılık kazandığı günümüzde, bir fabrika örgütlenmesinin, işçilerin yeniden inşa edici kapasitelerini geliştiren gerçek bir okul olarak, işkolu örgütlenmesiyle paralel ve onu destekleyici bir biçimde zuhur etmesi çok önemlidir.

İşçi kitleleri tam bir özyönetime erişmek için yeterli önlemleri almak zorundadır; bu yolda ilk adımı atölyelerde –özerk, kendiliğinden ve sınırlanmamış, ama mümkün olan en sıkı biçimde– kendilerini disipline etmeleri oluşturmaktadır. Yeni sistemle kurulacak olan disiplinin üretimde bir iyileşmeye yol açacağı yadsınamaz –fakat sosyalizmin tezlerinden birinin doğrulanmasından başka bir şey değildir bu: üretici güçler ne denli bilinç kazanırlarsa, kapitalizmin onları sonsuza dek mahkûm etmek istediği kölelikten kurtularak kendilerini ne denli özgürleştirir ve serbestçe örgütlerlerse, onlardan o denli çok faydalanılır (bir insan bir köleden her zaman daha iyi çalışır). Bu yöntemle kendi hasımlarımızla, fabrika sahipleriyle işbirliği yaptığımız itirazını yöneltenlere bizim cevabımız şudur: tam tersine, bu yöntem fabrika

sahiplerine, egemenliklerinin sona ermesinin yakın olduğunu somut olarak bildirmenin biricik yoludur; çünkü işçi sınıfı artık *şeyleri kendisinin yapabileceğinin* ve de çok iyi yapabileceğinin farkındadır. Gerçekten de işçi sınıfı şunu günden güne giderek daha net bir kesinlikte kavıyor: dünyayı yıkımdan ve perişanlıktan ancak o kurtarabilir. Dolayısıyla giriştiğiniz her eylem, önderliğiniz altında verilen her savaş, bütün niyetlerinizde yer alan o nihai hedefin ışığıyla aydınlanacaktır.

Ve dolayısıyla, çok önemsiz gibi gözüken edimler (size verilen vekalet bu edimlerde somutlaşır) muazzam bir değer kazanacaktır. İçerisinde hâlâ birçok örgütlenmemiş unsurun olduğu bir işgücü tarafından seçildiğiniz için yapmanız gereken ilk iş, doğaldır ki, bu unsurları işçi örgütlerinin saflarına katmak olacaktır –bu insanların sizi kendi savunucuları, kendi kılavuzları, fabrika yaşamlarına önyak olan kimseler olarak görmesi işinizi kolaylaştıracaktır. Onlara, bir işçinin gücünün birlik olmakta ve yoldaşlarıyla dayanışmakta yattığını göstereceksiniz.

Sendika federasyonlarının belirlediği ve sözleşmelerde kabul edilen çalışma kurallarına atölyelerde riayet edilmesini de temin edeceksiniz; zira, bu alanda da tespit edilen ilkelerden en ufak bir sapma işçinin haklarına ve onun şahsına ölümcül bir tehdit oluşturabilir –ve siz onun bükülmez ve sebatkâr savunucusu ve koruyucusu olacaksınız. Ve bizatihi sizler işçiler arasında sürekli olarak işbaşında olacağınız için, teknolojik ilerlemenin ya da bizatihi işçilerin gelişmiş bilinçlerinin ve kapasitelerinin bir sonucu olarak, kurallarda zaman zaman ne gibi değişiklikler yapılması gerektiğini bilen bir konumda olacaksınız. Bu şekilde bir fabrika *yaşam tarzı* kurulmuş olacak, gerçek ve etkili bir emek yasası – yani üreticilerin kendilerinin yaptığı ve belirlediği yasalar– icra edilecektir. Tüm bunların öneminin farkında olduğunuzdan ve bunun kendinize biçtiğiniz görevin değerini ve önemini hemen ve büyük bir coşkuyla kavrayan bütün işçiler açısından da açık

ve seçik olduğundan eminiz. Teknik ve disiplin alanlarında emek güçlerinin aktif müdahalede bulunacakları çağ başlamıştır.

Teknik alanda, bir yandan, hem sendika federasyonları hem de yeni fabrika örgütlenmelerinin merkezi yönetici organları için kesin veriler ve olgusal materyaller toplama gibi oldukça faydalı bir iş yapabilirsiniz. Dahası, atölye işçilerinin giderek daha fazla beceri kazanmasını ve onların bölünmesine yol açan işkolu kaynaklı kıskançlık duygularının sonsuza dek uzaklaştırılmasını kendinize görev belleyeceksiniz. Bu yolla onları, artık patronları için değil kendileri için çalışacakları güne hazırlayacaksınız; ve büyük proletarya ordusunun –ki onlar bu ordunun ilk birlikleridir– gücü artmak durumundaysa, birlik ve dayanışma içinde olmak zorunda kalacaksınız. Niçin fabrika içinde her bir işçiyi, insanı hayvanlaştıran o yorgunluktan kurtarıp onun zihnini üretim süreçlerine ilişkin bilgilere açan ve böylece onu daha da geliştiren uygun eğitsel bölümler, gerçek meslek okulları kuramayasınız?

Tabii tüm bunlar başarılacaksa disipline gerek duyulacaktır, ancak işçi kitlelerinden talep ettiğiniz disiplin, gücünü ona ayrıcalıklı bir konum kazandıran mülkiyet haklarından alan patron tarafından dayatılan ve talep edilen disiplinden oldukça farklı olacaktır. Gücünüzü bir başka haktan, emek hakkından alacaksınız: bu hak yüzyıllardır onu sömürenlerin ellerinde bir enstrüman olageldi, fakat bugün kendi kendisinin efendisi olmaya hazır durumda. Patronların ve onların görevlilerinin sahip olduğu gücün aksine, sizin gücünüz geçmişin kuvvetlerini değil, geleceğin özgür kuvvetlerini temsil etmektedir –kendi saatini bekleyen ve ona hazırlanan, bunun köleliğin her türünden kurtuluşun saati olacağını bilen kuvvetlerdir bunlar.

Ve böylelikle, her atölye grubu, her fabrika grubu, her kent ve her bölge için ulusal bir üst İşçi Konseyine dek yaratılacak olan merkezi organlar, tüm işçi sınıfını fetih ve yönetim görevleri

doğrultusunda kontrol etme, hazırlama ve örgütlenme işinin peşine düşecek ve onu yayıp yoğunlaştıracaktır.

Bu yolun kısa ve kolay olmadığının farkındayız: pek çok zorluk ortaya çıkacak ve yolunuzu kapayacak. Bunlarla baş etmek için büyük bir beceriyle hareket etmeniz gerekecek, belki de zaman zaman örgütlü işçi sınıfının gücüne başvurmanız gerekecek, eylemde bulunurken davanıza duyduğunuz üstün inançtan esinlenmeniz gerekecek. Fakat yoldaşlar, en önemlisi, sizin kılavuzluğunuzda ve sizi takip edecek olanların kılavuzluğunda işçiler bugün kendi şaşmaz hedefleri doğrultusunda geleceğin muhteşem yolunda yürüdüklerini kesinkes hissedecekler.

L'Ordine Nuovo, 13 Eylül 1919. SPWI, 94-97

4 Sendikalar ve Konseyler

Sendika önceden belirlenmiş bir görüngü değildir. Sendika muayyen bir kurum *haline gelir*; yani, işçilerin gücü ve iradesinin bir politika belirleyip ve bir amaç önerdiği (bunlar sendikayı tanımlar) ölçüde kesin bir tarihsel biçim kazanır.

Nesnel anlamda sendika, emeğin bir meta olarak kapitalist sistemde (sistem, pazarı kontrol etmek için kendisini örgütlediğinde) bürünmek zorunda kaldığı biçimdir. Bu biçim; içerisinde memurların, örgüt teknisyenlerinin (bunlara teknisyen denilebildiğinde) ve uzmanların (bunlara uzman denilebildiğinde) işçilerin gücünü işçi sınıfı ile sermaye iktidarı arasında uygun bir denge oluşturacak şekilde yoğunlaştırmaya ve yön vermeye çalıştığı bir bürodan ibarettir.

Sendika örgütünün gelişmesini iki olgu karakterize eder: 1. sendika giderek daha fazla sayıda işçiye kucaklar; 2. sendika, hareketin gücü ve disiplini merkezi bir büroda toplanana dek kendi faaliyet alanını yoğunlaştırır ve genelleştirir. Bu büro, sıkı bir kontrol altında tuttuğu kitlelerden bağını koparır ve kolayca tahrik olan geniş kitlelerin gelgeç heveslerinin ve aptalca tutkularının yarattığı anaforlardan ve akımlardan kendini kurtarır. Sendika böy-

lece sözleşmeler müzakere etme ve sorumluluk üstlenme yeteneği kazanır. Bu şekilde işvereni, işçilerle olan ilişkilerinde belli bir legaliteyi tanımaya zorlar, bu legalite işverenin sendikanın *çözüm üreten gücüne* ve işçi kitlelerinin sözleşmedeki yükümlülüklerine saygı göstermesini temin etme kapasitesine duyduğu inanca bağlıdır.

Endüstriyel bir legalitenin doğuşu işçi sınıfı açısından büyük bir zaferdir, fakat bu nihai ve kesin bir zafer değildir. Endüstriyel legalite işçi sınıfının yaşam standardını iyileştirmiştir, fakat bir uzlaşmadan daha fazlası değildir o –güç dengesi işçi sınıfından yana değişene dek yapılması ve desteklenmesi gereken bir uzlaşmadır. Sendika yetkilileri endüstriyel legaliteyi zorunlu bir uzlaşma (fakat bu zorunluluğun kalıcı olmadığı bir uzlaşma) olarak gördükleri, güç dengesini işçi sınıfı lehine iyileştirmek için bütün araçları sendikanın emrine sundukları ve işçi sınıfı sermayeye karşı herhangi bir anda başarılı bir saldırı başlatmak ve onu kendi hukukuna tabi kılmak durumunda kaldığında bütün maddi ve manevi hazırlığı gerçekleştirdiği takdirde, işte o zaman sendika devrimin bir gereci, sendika disiplini de, işçileri endüstriyel legaliteye saygı göstermeye zorlamak için kullanıldığında bile, devrimci disiplin olur.

Sendikalar ile Fabrika Konseyleri arasında gelecekte hüküm sürecektir olan ilişkilerin şu soru ışığında değerlendirilmesi gerekmektedir: endüstriyel legalitenin doğası ve değeri nedir?

Konsey, endüstriyel legalitenin olumsuzlanmasıdır: onu hep tahrip etmeye, işçi sınıfını endüstriyel iktidarı fethetmeye doğru yönlendirmeye ve onu endüstriyel iktidarın kaynağı yapmaya uğraşır. Sendika legaliteyi temsil eder, ve sendika, kendi üyelerinin bu legaliteye saygı göstermesini sağlamayı amaçlamalıdır. Sendika sanayicilere karşı sorumludur, fakat kendi üyelerine de... Sendika işçiye ve ailesine sürekli iş ve ücret, yani yiyecek ve başlarını soka-
cak bir ev temin eder. Fabrika konseyi, devrimci kendiliğindenliği sayesinde, herhangi bir anda sınıf savaşını harekete geçirme eğilimindeyken sendika, bürokratik biçimi sayesinde, sınıf savaşının

patlak vermesini engelleme eğilimindedir. Bu iki kurum arasındaki ilişkiler öyle bir haldedir ki Konseyler hesabına kaprisli bir dürtü, işçi sınıfı için bir gerileme ya da yenilgiye neden olamaz; bir başka deyişle, Konsey sendikanın disiplinini kabul ve asimile edecektir. Konseyin devrimci karakteri sendika üzerinde etki yaratacak ve sendika bürokrasisini ve bürokratizmi çözen bir etkin madde olarak işlev görecektir.

Konsey endüstriyel legaliteyle hep bozuşmaya çalışır. Konsey kölece çalışmak zorunda bırakılanlardan, sömürülenlerden ve zorbalığa maruz kalanlardan oluşur: böyle olduğu içindir ki her başkaldırıyı genelleştirmeye ve kendi iktidar edimlerinin her birine kararlı bir boyut ve değer kazandırmaya uğraşır. Sendika ise, legaliteden ortak sorumlu bir örgüt olarak, bu legaliteyi genelleştirmeye ve daimi kılmaya uğraşır. Sendika ile Konsey arasındaki ilişkiler, legaliteden kopuşun (işçi sınıfının hücumu geçmesi) işçi sınıfı için en elverişli anda gerçekleştiği koşulları yaratacaktır (işçi sınıfı sürekli bir zafer için zaruri olan minimum hazırlığa sahipken).

Sendikalar ile Konseyler arasındaki ilişkileri Konsey seçmenlerinin çoğunluğunun ya da önemli bir kısmının sendikalarda örgütlenmesinden başka hiçbir önlem istikrara kavuşturamaz. Bu iki kurumu hiyerarşik bağımlılık temelinde birbirine bağlama girişimi her ikisinin de tahrip olmasından başka bir sonuç vermez.

Sendika mücadelesinde Konseyleri salt bir enstrüman olarak gören anlayış, sendikanın Konsey üzerinde doğrudan bir kontrole sahip olduğu bürokratik bir disiplin ve hiyerarşik bir yapı içerisinde maddi bir görünüm kazandığı takdirde, Konsey, devrimci büyümenin bir etkeni olarak (yeni üretim ve emek tarzlarını, yeni disiplin tarzlarını ve sonunda komünist toplumu kendiliğinden yaratmaya eğilimli proleter devrimin asıl gelişme biçimi olarak) sterilize olur. Konseyin yükselişi, işçi sınıfının üretim alanında ulaştığı konumun bir fonksiyonu ve işçi sınıfı açısından tarihsel bir zorunluluk olduğu için, onu hiyerarşik olarak sendikaya bağımlı

kılmaya yönelik herhangi bir girişim, er ya da geç, bu iki kurum arasında bir çatışmaya yol açacaktır. Konseyin gücü, kendi özerk kurtuluşları peşinde koşan ve kendi inisiyatifleriyle tarih yapmak arzusunda olan işçi kitlelerinin bilinciyle yakın temas içerisinde olmasında ve hatta onunla özdeşleşmesinde yatmaktadır. Kitleler, bir bütün olarak, Konseyin etkinliğine katılır ve süreç içerisinde bir öz-saygı ölçüsü kazanırlar. Buna karşılık, çok sınırlı sayıda üye sendikanın etkinliğine katılır; sendikanın asıl gücü bu olguda yatar, fakat bu olgu çok büyük risklere girmeksizin sınamaya tabi tutulamayacak olan bir zayıflıktır aynı zamanda.

Dahası, sendikalar Konseylere egemen olmak değil de onların üst biçimi olmak üzere bu kurumlara yaslanırsa, Konseyin hep endüstriyel legaliteden kopma ve sınıf savaşının son evresini başlatma yönündeki eğilimini yansılamış olur. Sendika müzakere etme kapasitesini yitirir, işçi sınıfının istim üzerindeki kuvvetlerini düzenleyen ve disipline eden bir fail olarak oynadığı rolü yitirir.

Konsey üyeleri sendika içerisinde devrimci bir disiplin kurdukları takdirde (kitleler bu disiplini, sermayeye köleliğin değil, işçi devriminin zaferi için zorunlu bir şey olarak görürler), bu disiplini hiç kuşku yok ki Konsey kabul edecek ve kendisinin kılacaktır. Bu disiplin Konseyin etkinliğinin doğal bir veçhesi olacaktır. Sendika karargahları devrime yönelik hazırlığın merkezi olduğu ve başarıyla yürüttüğü kampanyalar sayesinde kitlelerde bu yönde bir izlenim yarattığı takdirde, onun merkezileşmiş ve mutlakçı karakteri, kitlelerin her şekilde mahkum oldukları mücadelenin başarılı olmasının koşullarından biri (çok önemli bir koşuldur bu) olarak, kitleler tarafından büyük bir devrimci kudret olarak görülecektir.

İtalya'daki koşullarda, sendika yetkilisi endüstriyel legaliteyi kalıcı bir durum olarak görür ve onu çok sık olarak mülk sahipleriyle aynı perspektiften savunur. Sendika yetkilisi işçi kitleleri arasında olup biten her şeyde sadece kaos ve söz dinlemezlik görür. O, işçilerin kapitalist disipline isyanını isyan olarak genelleştirmez; onu fiziksel bir edim, kendi içinde oldukça önemsiz bir edim ola-

rak algılar. Nitekim 'kapıcının yağmurluğu' hikâyesi aptal gazeteciler tarafından, 'Rusya'da kadınların sosyalizasyonu' mitinde olduğu gibi, hemen her yere yayılmış ve yorumlanmıştır. Bu koşullarda sendika disiplini sermayeye verilen bir hizmetten başka bir şey olamaz; bu koşullarda Konseyleri sendikalara bağımlı kılma yönündeki herhangi bir girişim ancak gerici olarak değerlendirilebilir.

Komünistler devrimci edimin mümkün olduğunca bilinçli ve sorumlu bir edim olmasını isterler. Dolayısıyla da işçi sınıfının hücumu geçeceği ânın (böylesi bir ânın seçilebilmesi ölçüsünde) işçi sınıfının en bilinçli ve en sorumlu kesimince –Sosyalist Parti içerisinde örgütlenen ve örgütün yaşamında en etkin rolü oynayan kesimdir bu– seçilmesini isterler. Bu nedenle komünistler, sendikanın disiplin kaynaklı enerjisini ve sistematik merkeziyetçiliğini yitirmesini muhtemelen isteyemezler.

Sendika ve fabrikalarda daimi gruplar halinde örgütlenen komünistler bu organları Üçüncü Enternasyonal'in fikirlerine, tezlerine ve taktiklerine sokmak gereği duymaktadırlar; sendika disiplini üzerinde etkide bulunmak ve sendikanın amaçlarını belirlemek gereği duymaktadırlar; Fabrika Konseylerinin kararlarını etkileme ve kapitalizmin işçi sınıfı için yarattığı koşulların alevlendirdiği isyankâr dürtüleri devrimci bir bilince ve yaratıcılığa tahvil etme gereği duymaktadırlar. Partideki komünistler en ağır tarihsel sorumluluğu taşıdıkları için, bitmek bilmeyen etkinlikleriyle, çeşitli işçi sınıfı örgütleri arasındaki doğal/karşılıklı bağımlılık ilişkilerini ve karşılıklı nüfuz ilişkilerini canlandırmaya büyük ilgi duymaktadırlar. Disiplin ve örgüte devrimci bir ruh katan şey de işte bu ilişkilerdir.

L'Ordine Nuovo, 12 Haziran 1920. SPWI, 265-268

5 Kızıl Pazar

Burjuvazinin kalemşorları, işçi sınıfının işgal edilen fabrikalardaki etkinliğini tanımaya yanaşmıyor, öfke içinde kıvranıyorlar.⁴ İşçi sınıfının etkinliği: üretimde, iç düzende ve askeri savunmada işçi sınıfınca geliştirilen inisiyatifler! Toplumsal hiyerarşiler ezildi, tarihsel değerler altüst edildi. 'İcracı' sınıflar, 'araçsal' sınıflar, 'kontrol eden' sınıflar haline geldi. Bu sınıflar liderliği üstlendi ve kendi saflarında kendi temsilcilerini buldu: yönetim erkini alacak olan insanlar; elemental ve mekanik bir yığını organik bir bütüne, canlı bir mahlûka dönüştüren bütün işlevleri kendi üzerlerine alacak olan insanlar. Tüm bunlar, karar verme yetkisinin ve tarihsel inisiyatifin Tanrı tarafından burjuva sınıfına verildiğine inanan burjuvazinin kiralık kalemlerinin öfkelenmesine, karınlarına ağırlar saplanmasıya neden oldu.

İşçilerin başardığı işin muazzam bir tarihsel önemi vardır, ve işçi sınıfının bunu bütün yönleriyle anlaması gerekmektedir. İşçilerin kendilerini düşünceye, tartışmaya ve gerçekleşen olayların envanterini çıkarmaya adayacakları gün bugündür: böylesi bir gün, işçiler için, olağan etkinliklerle, olağan propagandayla ve devrimci nosyonlar ve kavramların olağan soğurulmasıyla geçen on yıla değer bir gündür.

Şu son birkaç yılda neler oldu? Metal işçileri federasyonu ücretlerde iyileşme sağlamak için işçileri sendikal mücadelede yer almaya çağırmıştı. Sanayiciler işçilerin taleplerinin geçerli talepler olduğunu kabul etmeye yanaşmadı. Ardından federasyon liderleri, komünist olmamalarına ve halkı Bolşevik metotlarla özgürleştirmeye karşı çıkan manifestolar imzalamalarına rağmen, durumu inceledikten sonra mücadeleyi yeni bir alana –şiddetin dolaysız bir zorunluluk olmasa da, onun incelenmesi ile örgütlenmesinin tez elden bir zorunluluk olduğu bir alan– taşımaları gerektiğini gör-

---

⁴ Bu makale Eylül 1920'deki fabrika işgallerini takip eden ilk Pazar günü yayınlanmıştır.

düler. Bu arada bu yeni mücadele metodundan yeni bir olgu doğdu hemen. İşçiler greve gitmek suretiyle kendi ekonomik durumlarını iyileştirme kavgası verdiklerinde, onların mücadeledeki rolü uzaktaki kendi liderlerine güven duymakla sınırlıydı; tam da bu genel güven temelinde dayanışma ve direniş erdemleri geliştirmekle sınırlıydı. Fakat, mücadele süreci içerisinde işçiler üretimi devam ettirme niyetiyle fabrikaları işgal ederlerse, kitlelerin moral pozisyonu kısa sürede farklı bir biçim ve değer kazanır. Sendika liderleri işçilere artık öncülük edemezler, üye işçilerin muazzam kalabalığı içerisinde kaybolurlar; kitleler fabrikayla ilgili sorunları kendi başlarına, kendi kaynakları ve kendi insanlarıyla çözmek durumunda kalırlar.

Fabrika, kapitalistlerin elindeyken, zorba bir efendi tarafından yönetilen minyatür bir devlettir. Kol işçilerini, büro işçilerini, usta-başlıları ve uzmanları seçme ve onları atölyelere, bürolara ve laboratuarlara dağıtma hakkı sadece bu efendiye aittir. Fabrika despotik biçimde örgütlenmiş bir devlettir, bütün güç mülk sahibinin ya da onun atadığı kişilerin ellerindeydi. Bütün kapitalist fabrikalarca oluşturulan bu çok sayıdaki devlet, birleşik ifadesini burjuva devlette buldu: bu burjuva devlet mülksüzlere yalancı bir güç ve hükümlanlık vererek, onları her beş ya da yedi yılda bir Parlamento'ya ve belediye meclislerine kendi temsilcilerini aday göstermeye çağırarak, onların itaat etmelerini ve disiplin altına girmelerini sağladı. Bugün, işçilerin işgalinden sonra, fabrikalardaki bu despotik iktidar yerle bir oldu; sanayi yöneticilerini seçme hakkı işçi sınıfının eline geçti. Her fabrika illegal bir devlet, günlük yaşayan, olayların sonucunu bekleyen birer proleter cumhuriyet haline geldi. Fakat bu proleter cumhuriyetlerin geleceği konusunda hâlâ büyük bir belirsizlik söz konusu olsa da, düşman güçlerin kendilerini henüz açığa vurmadıkları ve gerçek niyetlerinin ne olduğuna ilişkin hiçbir ipucu sunmadıkları göz önüne alındığında, bu cumhuriyetlerin 'yaşamakta olduğu' gerçeğinin çok büyük bir öneme ve tarihsel değere sahip olduğu görülür. Yaşamın, bireylerin irade ve

kapislerinin ötesinde kendine özgü bir mantığı ve iç enerjisi vardır. Bu proleter cumhuriyetler yaşarken, herhangi bir özerk ve bağımsız iktidarın kendi hükümlanlığını sınırlı bir bölge üzerinde uyguladığı esnada karşılaştığı sorunların hepsiyle baş etmek durumunda kalacaktır. İşçi sınıfının siyasal kapasitesi, inisiyatif gücü ve devrimci yaratıcılığı şimdi bir sınamadan geçmektedir.

Fabrika devletinin yurttaşlarının karşı karşıya kaldığı ilk sorun—temel ve kaçınılmaz bir sorundur bu— askeri savunmayla ilgilidir. Bu sorun yeni bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Burjuva devleti kendi ordusunu üç toplumsal katman üzerine inşa eder: burjuvazi, küçük burjuvazi ve çalışan halk. Halk asker kitlesini sağlarken, büyük mülk sahibi burjuvazi ve aristokrasi üst kademe subayları, küçük burjuvazi ise alt kademe subayları sağlar. Aynı örgüt yapısı kapitalist fabrikadaki kapitalist orduda da kendini gösterir: burada mülk sahibi sınıf (ya da finansal çıkarlar aracılığıyla onlara asimile olmuş olanlar) despotik bir komuta yetkisine sahiptir, proletarya pasif/toy kitleyi oluşturmaktadır, küçük burjuvazi ise alt komuta kademelerini doldurmaktadır.

Fabrika cumhuriyetinde sadece tek sınıf vardır: proletarya. Orduya ve endüstriye pasif/toy bir kitle tedarik eden sınıf. Ama proletaryanın artık kendi ordusunu, kendi örgütlü ve disiplinli ordusunu yaratması gerekmektedir: düşman kuvvetlerine direnmeye ve onları mağlup etmeye muktedir bir ordu. İşçiler, savunmayı, her birinin üzerine düşen bir yükümlülük olarak görme eğilimindedirler ve doğru olan da bu anlayıştır. Fakat daha sonra herkesin, ayırım gözetmeksizin, bu yükümlülüğü bir an önce yerine getirmesi gerektiği yolunda bir sonuca ulaşırlar, ki bu yanlıştır. Askeri savunma, kendine özgü birliklere ve rollere sahip özel bir ordu halinde örgütlenmeyi gerektirir: hiyerarşi kavramı böylesi bir formasyona artık uygulanamaz, çünkü 'sadece tek bir sınıf söz konusudur'. Bu formasyonlar sayı bakımından sınırlamaya tabi tutulmamalıdır, zira herhangi bir andaki savunma saldırının ve askeri inisiyatifin önünü açabilir.

Bu askeri inisiyatif sorunu bir başka sorunla bağlantılıdır: İşçilerce işgal ve kontrol edilen bu fabrikaların meydana getirdiği bu çok sayıdaki proleter cumhuriyet –tarihsel gelişimin iç diyalektiği sonucu– zorunlu olarak bir konfederasyon çatısı altında toplanmaya, birlik oluşturup burjuva devletin merkezi iktidarının karşısına kendi merkezi iktidarını koymaya yönelmeyecek midir? Bugün işçi sınıfı kent genişliğinde bir Sovyet oluşturma gibi somut bir sorunla karşı karşıyadır. Böyle bir Sovyet oluşturulduğu takdirde, kendi kullanımında olan silahlı bir güce gerek duyacaktır. Bu güç, düzenli biçimde oluşturulan ve komuta edilen fabrika tugayları tarafından sağlanabilir ve sağlanmalıdır (bu tugaylar, yardımcı bataryalar aracılığıyla, bir kent milisi oluşturacak şekilde birleştirilebilir). Fakat diğer yandan, fabrikalarda askeri çekirdekler yaratmak Sovyetle ilgili olarak sorun çıkarır; çünkü savunmanın bir sınırı yoktur ve kendi mantığına göre ilerlemek zorundadır.

Bugün bu sorunlar proleter fabrika cumhuriyetlerinin gücünü ve hükümranlığını ifade eden organlar olan fabrika genel asamblelerinde işçiler tarafından ele alınıp tartışılmalıdır. İşçi vekillerinin adaylığına yönelik hazırlık ve propaganda çalışmalarının, herhangi bir zamanda, olayların akışı tarihi yeni ve beklenmedik şeylerin gerçekleşmeye mahkûm olduğu bir tepe noktasına getirip bıraktığında, proletarya iktidarının biçimlerinin –proletarya kendini özgülleştirme yolunda mücadele verirken– her bir fabrikadan ya da fabrikalar grubundan kaynaklanacak şekilde yürütülmesi gerekir. Aynı uyarılar, silahlı güç için olduğu kadar, bu tikel devrimci yaratı için de geçerlidir.

Burjuva devleti içerisinde üst komuta (hükümet) işlevleri kapitalistlerin ya da finansal çıkarları gereği mülk sahibi sınıfa bağımlı olan toplumsal sınıfın elindedir. Alt makamlar –milletvekilleri tarafından oynanan rol– kendisini ekonomik ve moral açıdan kapitalistlerin tahakkümüne bırakan küçük burjuvazinin elindedir. Çalışan halk kitleleri ise mülk sahiplerinin maddi çıkarlarını ve kü-

çok burjuvazinin ideolojik tutkularını tatmin etmeleri için politik olarak manipüle edilir. Devlet bu sınıflar hiyerarşisinin dağılmasını sağlamak için, milletvekillerinin otoriter vekaletlere bağlı olmasının illegal olduğunu ileri sürer. Burjuvazi, milletvekillerini – bunlar işçiler olduğunda bile–, zorunlu bir vekaletin bağlayıcılığı altında değillerse, yozlaştırmak için zihinleri şaşırtmaya ve kişisel ihtirasları tatmin etme olasılığıyla ilgili olarak imalarda bulunmaya bel bağlar. Proletaryanın merkezi iktidarı kurulurken tüm bu koşullar değişir. Sadece bir sınıf kalır, bu sınıf kendi vekillerini kendi arasından seçer; seçim heyeti fabrika olur, vekaletler ise otoriter ve bağlayıcı. Bu, eski hiyerarşilerin yerle bir olduğu ve işçi iktidarının salt endüstriyel ve yönetsel bir temel üzerine inşa edildiği anlamına gelir. Bu iktidar örgütlenmesini hoş karşılayacak ilk kişilerin anarşistler olması gerekir, çünkü onların idealleri böylelikle somut bir ifadeye kavuşmaktadır.

Bugün, metal işçilerinin Kızıl Pazar'ında, bizatihi işçiler, genel durumun o doğal görüngünün karşı konulamaz gücüyle birlikte doğurduğu proleter devrimin ilk tarihsel hücrelerini inşa etmek zorundadırlar.

Avanti!, 5 Eylül 1920. SPWI, 340-343

6 Siyasal Kapasite

Bugün metal işçileri, referandum yoluyla, kendi federasyon kongreleri tarafından oylanan önergeyi onaylamak ya da reddetmek durumundadır.⁵ Fabrikalardaki işgücüne danışılmasının ne gibi bir sonuç vereceğini tahmin etmek zor değildir. Referandum alabildiğine demokratik ve karşı-devrimci bir biçimdir; amorf halk kitlesinin değerlendirilmesine ve bu kitlelere önderlik ederek onlara siyasal bilinç veren öncülerin ezilmesine hizmet eder.

---

⁵ FIOM'un fabrika işgallerinin sona erdirilmesi yönünde aldığı karar 24 Eylül 1920'deki referandumla işçilerin onayına sunuldu. Çok az bir oy farkıyla anlaşma onaylandı.

Dolayısıyla devrimci hareketin bu şekilde sonuçlanmasından ötürü proleter öncülerin moralleri bozulmamalı ve dağılmamalıdır. Onun öncü niteliğini, başarıyla tanıtladığı zihinsel gücü ve siyasal kapasitesi doğrulayacaktır. Son birkaç gün hareketin başında olan işçi grupları kendi edimde bulunma güçlerine ve kitleler içerisinde varolan pasif direniş kuvvetlerine ilişkin olarak kesin bir önlem aldılar mı? Kendi tarihsel misyonlarına dair bir bilinç kazandılar mı? İşçi sınıfının katılığı içerisinde boy gösteren iç zaaf-lara –bireysel olmayan, mevcut tarihsel evrede proletaryanın devrimci ruhuyla ilgili olarak yaptığımız değerlendirmeyi değiştirmeyen, fakat izi sendika örgütlenmesinin genel ilişkilerine dek sürülebilecek zaaflardır bunlar– dair bir bilinç kazandılar mı? Kendi deneyimlerini aktif ve işlemsel bir bilince dönüştürdüler mi? Halkın zihnini etkileyen (en derindeki) saklı duygular ile olumsuz duyguları, en cömert ve cüretli dürtüleri bitkin düşürüp hareketsiz kılan önleyici güçleri teşhis etmede becerikli hale geldiler mi?

Proleter öncünün siyasal kapasitesi (ve dolayısıyla İtalyan işçi sınıfının gerçek devrimci kapasitesi) bugünün referandumunun ortaya koyduğu tutumlar tarafından meydana çıkarılacaktır. İşçi sınıfını birçok tehlike tehdit etmektedir; bunlar dışsal değil, esas olarak içsel tehlikelerdir. En büyük tehlike de üst koşullara ‘adaptasyon ruhu’ndan, oportünizmle karıştırılması imkânsız olan ve karıştırılmaması gereken eleştirel, bilinçli ve öncesinden ölçüp biçilmiş bir adaptasyon ruhundan yoksunluktur. İşçi sınıfını oportünizme –ya da, ki bu da aynı şeyi demeye gelir, kitleler arasında oportünistlerin zafer kazanmasına ve devrimci hareketi onun halihazırdaki durumuna getiren hiyerarşilerin sürdürülmesine– sürükleyen şey bu ruhun eksikliğidir. Devrimci öncü daha yeni olup biten olayları kendi arzularına, ihtiraslarına ve iradesine göre değil, fakat nesnel olarak (siyasal yargıya tabi kılınan dışsal veriler olarak ve bilinçli yayılma ve gelişmeye duyarlı tarihsel bir hareket olarak) düşünmek ve analiz etmek zorundadır. Salt nesnel bir bakış açısından hareketle işçi sınıfı ileriye doğ-

ru büyük bir adım atabilir. Fabrikada kendi doğrudan temsilcileri tarafından yönlendirilen ve disipline edilen bir kitle olarak o, endüstriyel ve siyasal özyönetim yeteneğine sahip olduğunu kanıtlamıştır. Devrimci komünistler için yalın bir gerçek olması gereken bu olgunun hesaplanamaz ölçüde önemli sonuçları vardır. Nüfusun orta sınıfları proletaryanın gücünü girişimci sınıfın yetersizliğiyle kıyasladılar. Yarım yüzyıl önce işçi sınıfı, Marx'ın da belirttiği gibi, henüz fikirden, iradeden ve üniter bir perspektiften yoksun bireylerden meydana gelen amorf bir yığın, ölçülemez bir genellik, *bir çuval patates* idi. Bugünse siyasal kapasiteden, iç güçten yoksun *bir çuval patates*, bir eblehler ve ahmaklar yığını haline gelen sınıf, girişimci sınıftır. Geçmiş birkaç günün devrimci olayları üretimin ve toplumun yönetimi için birbiriyle mücadele eden bu iki sınıfın konumuna ışık tuttu. Kapitalistlerin elindeki basının kamuoyunda yaydığı önyargı ve budalalıklar çöktü; genç ve enerjik işçi sınıfının uygarlığın ve beşeri ilerlemenin anahtarını elinde tuttuğuna kanaat getiren orta sınıflar onun yanında saf tutuyorlar. Her iki sınıf da bir sınamadan geçmek zorunda kaldı ve bundan kapitalizm kendi yetersizliklerini ve ehliyetsizliğini daha fazla açığa vurarak çıkarken, proletarya kamuoyu nezdindeki saygınlığını daha da artırarak çıktı. Bu yeni siyasal durum proletaryayı kesenkes yönetici bir sınıf olarak öne çıkardı; proletaryayı iktidarın fethine doğru karşı konulmaz bir biçimde sevkeden şey bu yeni durumdur.

Peki o zaman bu sonuca niçin ivedilikle erişilmedi? Ya da en azından, buna erişmek için niçin girişimde bulunulmadı? Bu sorunun cevabı bugüne dek güdülen ve referandumla tepe noktasına ulaşan taktiklerde aranmalıdır. Proleter hareketin liderleri 'kitlelere' dayanırlar; bir başka deyişle, eyleme geçmeden önce kitlelerden izin ister, onların seçtiği biçimlerde ve zamanda onlara danışırlar. Fakat devrimci bir hareket ancak proleter öncülere dayanabilir ve önceden danışılmaksızın, temsilci asambleler aygıtı olmaksızın yürütülmelidir. Devrim savaş gibidir; işçi sınıfı

genelkurmayı, tıpkı savaşa hazırlanan ordu genelkurmayı gibi, büyük bir titizlikle devrim ortamını hazırlamalıdır. Asambleler ancak daha öncesinde olup biten şeyleri onaylayabilir, başarıları yüceltebilir ve başarısızları amansızca cezalandırabilir. Devrimci ruhu kitlelerde sürekli olarak uyanık tutmak, onları eyleme hazırlıklı kılan koşulları yaratmak (bu koşullarda proletarya devrim çağrısına hemen karşılık verecektir) proleter öncülerin görevidir. Aynı şekilde, milliyetçiler ile emperyalistler de, çılgıncasına vazettikleri boş vatanseverlik laflarıyla ve yabancılara duydukları nefretle, daha öncesinden ordu genelkurmayı ile diplomatik servisin üzerinde anlaştıkları bir savaşı kalabalıkların da onaylamasını sağlayacak koşulları yaratmaya çalışıyorlar. Savaş ilan etmeden önce kitlelerden izin alma zorunluluğu olsa hiçbir savaş patlak vermez; parlamentolar savaşları onaylarlar, çünkü savaşların daha öncesinden kararlaştırıldığını, eğer karşı çıkacak olurlarsa bir kenara itileceklerini bilirler. Keza, devrimci harekete de ulusal bir işçi asamblesi karar veremez. Böyle bir asambleye çağrıda bulunmak devrime inanılmadığını peşinen itiraf etmek demektir; dolayısıyla bu, devrime karşı zararlı bir basınç uygulamak anlamına gelir.

Bugün hayal kırıklığı yaşayan ve çözülme tehlikesiyle karşı karşıya kalan proleter öncüler kendilerine bu durumun sorumlusunun kendileri olup olmadığını sormalıdır. Genel İşçi Konfederasyonu'nda önde gelen şubeler üzerinde kontrol kuracak denli merkezileşmiş ve bir adamı bir diğer adamla değiştirmekle kalmayıp bir metodu bir başka metotla, bir amacı bir başka amaçla ve bir iradeyi bir başka iradeyle de değiştirebilen örgütlü bir devrimci muhalefetin olmadığı bir gerçektir. Durum budur ve bu durumu ağıt yakarak, lanet okuyarak ve yeminler ederek değil, ancak azimli ve sabırlı bir şekilde örgütlenip hazırlık yaparak değiştirmek mümkündür. Dolayısıyla da kitlelerin başını çeken işçi gruplarının, gerçekliği etkin bir biçimde değiştirmeleri için, onu olduğu gibi kabul etmeleri büyük önem taşımaktadır.

İşçi grupları, kendi programları ve sloganları arkasında kitlelerin sınıfsal toplanmasını sağlamalıdır; kendi içlerinden, cesaret ve akılla geniş bir kitleli eylem düzenleyebilen enerjik bir genel-kurmay çıkarmaya muktedir olmalıdır. Bugün elimizde referandum var; onun sonucu ümitsizlik ve çözülmeye vesile olmamalı, daha sıkı, daha disiplinli ve daha iyi örgütlenmiş eylemlere duyulan ihtiyaca ilişkin bir uyarı olarak alınmalıdır. Proletaryanın kurtuluşu küçük insanların az bir emek harcayarak gerçekleştirebilecekleri bir şey değildir; genel bir hayal kırıklığının iyice koyulaştığı anda yüreğini güçlü, iradesini de kılıç kadar keskin tutabilen biri ancak, işçi sınıfı savaşıncısı olarak görülebilir ya da bir devrimci diye adlandırılabilir.

Avanti!, 24 Eylül 1920. SPWI, 347-349

7 Esas Sorumlular

Eylül 1920’de Torino komünistleri komünist değil de anarşist olsalardı, fabrika işgalleri hareketi gerçekte sonuçlandığından çok daha farklı bir şekilde sonuçlanırdı: *Umanità Nova*’da⁶ yayınlanan ve devrim yapamayışımızdaki ağır sorumluluğumuzu yeniden ileri süren makalenin özü budur. Ne acınası bir şey! Torino komünistleri Eylül 1920’de gerçekten anarşist değil komünistti. O zaman bile ‘proleter devrimin’ devrimci bir hükümet yaratmak anlamına geldiğine ve ancak bu anlama gelebileceğine inanıyorlardı. O zaman bile devrimci bir hükümetin ulusal ölçekte örgütlenmiş olan ve bu tarihsel-somut hedefe yönelik kitleli bir eyleme önderlik edebilen devrimci bir parti varolduğunda ancak, yaratılabileceğine inanıyorlardı.

---

⁶ *Umanità Nova* gazetesi Unione Anarchica Italiana’nın (bu örgütün önde gelen şahsiyeti Errico Malatesta’ydı) yayın organıydı. Bu makaledeki ‘Torino komünistleri’ ibaresi PSI içindeki komünist fraksiyona atfen kullanılmıştır; bu makale yazıldığı sırada söz konusu fraksiyon, diğer fraksiyonlarla birlikte, Komünist Parti’yi oluşturmak üzere Sosyalistlerden kopmuştu.

Torino komünistleri İtalyan Sosyalist Parti'sine mensuptu ve bu partinin Torino seksiyonunun birer üyesiydi; Genel İşçi Konfederasyonu'nun reformist liderleri de bu partinin ve bu seksiyonun mensubuydu. Hareket reformistler tarafından başlatılmıştı. Haftalık gazete *L'Ordine Nuovo*'nun 15 Ağustos 1920 tarihli sayısı Torino komünistlerinin FIOM tarafından başlatılan eyleme karşı muhalif bir tutum aldıklarını açıkça göstermektedir –eylemin başlatılış biçimi, eylem öncesinde hiçbir hazırlığın yapılmamış olması ve eylemin somut bir amacının olmaması bu muhalefetin sebepleri arasındaydı. Bu somut koşullarda hareket ancak reformistlerin ona önderlik etmeye devam etmesi şartıyla devrimle sonlanabilirdi. Reformistler, eylem başladıktan ve gerçekte kazandığı boyut ve karakteri kazandıktan sonra onu mantıksal sonucuna götürmüş olsalardı, elbette ki proletaryanın büyük çoğunluğunun yanı sıra küçük burjuvazi ve köylü sınıfının geniş katmanları da onların sloganlarını benimserdi.

Öte yandan, Torino komünistleri kendi inisiyatifleriyle ayaklanma başlatmış olsalardı, Torino izole edilirdi, proleter Torino devletin silahlı kuvvetleri tarafından acımasızca ezilirdi. Eylül 1920'de Torino Piedmont bölgesiyle bile dayanışma içinde olmazdı (oysa bir önceki Nisan ayında Piedmont'la dayanışma içine girmişti). Nisan greviden sonra Torino komünistlerine karşı sendika yetkilileri ile Serrati'ci oportünistler⁷ tarafından başlatılan karalama kampanyası özellikle Piedmont'ta amacına ulaştı. Torino'lu yoldaşlar Piedmont'lu yoldaşlara yaklaşımadılar bile. Söyledikleri hiçbir söze inanılmıyor, onlara hep parti liderliğinden

---

⁷ Giacinto Menotti Serrati (1872-1926), PSI'nın maksimalist lideri. Serrati Ekim 1919'da PSI'nın Üçüncü Enternasyonal'e (Komintern) bağlanması yolunda çağrıda bulunmuştu. Ne var ki üyeliğin kilit koşullarından birini –reformistlerin ihraç edilmesi– yerine getirmeyi reddetti (ki bu koşul 1920'deki İkinci Komintern Kongresi'nde Lenin tarafından getirilmişti). Serrati böylelikle PSI'nın parçalanmasına ve Ocak 1921'de Komünist Parti'nin kurulmasına katkıda bulundu. Reformistleri nihayet 1922'de ihraç etti.

özel bir vekalet alıp almadıkları soruluyordu. Torino merkez alınarak inşa edilen tüm bir bölgesel örgütlenme bütünüyle dağılmıştı. O dönemde gerçekleştirilen örgütsel çabaları belki de bilen *Umanità Nova*'nın Torino muhabiri, kesinlikle pek çok başka şeyi bilmemektedir. Komünistler Torino proletaryasını, olası bir ayaklanma noktasından hareketle, en iyi koşullara kavuşturmayı amaçlıyorlardı. Ne var ki, diğer yerlerde hiçbir şeyin yapılmadığını, hiçbir sloganın dolaşımında olmadığını biliyorlardı. Hareketin savaşmak gibi bir niyetinin olmamasının sorumlusunun sendika liderleri olduğunu biliyorlardı.

Sendika liderleri çok kısa bir süre, üç ya da dört gün, bir ayaklanmadan yana tavır sergilediler, ayaklanma çağrısı yaptılar. Niçin? Görünüşe bakılırsa Giolitti, askeri bir *pronunciamento* yoluyla açıkça hükümeti devirme tehdidinde bulunan sanayicilerden gelen baskılar sonucunda, 'homeopati'den 'ameliyat'a geçmek istedi. Açıktan bazı tehditler savurdu. Sendika liderleri de pusulayı şaşırdı. Reformist geleneklerle uyumlu olarak ulusal düzeyde bir anlaşmaya ulaşmalarını mazur gösterecek bir 'zorbalık', yerel bir katliam istediler. Torino proletaryasının kanıyla oynanacak olan bu rezil oyunda yer almayı reddetmekte haklı mıyız, haksız mıyız? Nisan ayından itibaren Torino komünistlerinin sorumsuz/tez canlı 'yerelciler' ve maceracılar olduğunu tekrarlayıp duran reformistler gerçekten de buna -ve bizim onların oyununa katılacağımıza- inanma noktasına gelmişlerdi. 1920 Eylül'ü kolay günler değildi. O günlerde, belki de gecikmiş bir şekilde, ayrılmanın şart olduğu yolunda kesin ve kararlı bir kanaate vardık. Birbirine güvenmeyen, tam da eylem anında kendilerini diğer yoldaş üyelerden korumaları gerektiğini gören insanlar nasıl aynı partide kalabilirlerdi ki?

Durum buydu ve bizler anarşist değil komünisttik, yani proleter devrim en ufak bir başarı şansına sahip olacaksa eğer, ulusal bir partiye gerek olduğuna inanıyorduk. Fakat anarşist bile olsaydık başka türlü davranır mıydık? Bu soruya cevap verecek bir re-

ferans noktamız var: Eylül 1920'de İtalya'da gerçekten de anarşistler vardı, ulusal bir anarşist hareket vardı. Anarşistler ne yaptı? Hiçbir şey. Eğer biz anarşist olsaydık, Torino'da, Eylül 1920'de yapılan şeyleri –yani hazırlıkların yardım olmaksızın, tavsiye olmaksızın ve ulusal ölçekte koordinasyon olmaksızın salt yerel çabalarla tamamlanması, gerçekleştirilen bu hazırlıkların elbette ki çok önemli olması– bile yapmazdık.

Anarşistler Eylül 1920 olayları üzerinde çok iyi düşünürlerse tek bir sonuca ulaşmaktan kaçamazlar: güçlü bir biçimde örgütlenmiş ve merkezileşmiş bir siyasal partiye duyulan ihtiyaç. Yetersizliği ve sendika yetkililerine olan bağımlılığıyla Sosyalist Parti, elbette ki, devrimin başarısızlığından sorumluydu. Fakat tam da bu nedenden dolayı, ulusal örgütünü proleter devrimin hizmetine koşan ve –tartışma ve demir bir disiplin vasıtasıyla– ileriye görebilen ve ikircikli davranmayan ya da yalpalamayan becerili insanları hazırlayan bir partinin varlığı şarttır.

L'Ordine Nuovo, 20 Eylül 1921. SPWII, 68-70

8 Bir Kez Daha İşçi Sınıfının Organik Kapasitesi Üzerine

1920'den bu yana altı yıl geçti. O günden bugüne, Eylül 1920'de metal endüstrisi kolundaki fabrikaları işgal eden işçi sınıfı kitleleri içersinde pek çok şey değişti. O kahramanca mücadele yıllarında işçi sınıfının öncü gücünü temsil eden en aktif ve en savaşçı işçilerin önemli bir bölümü artık İtalya dışında. Bu işçiler kara listelerde isimlerinin yanına üç kez çarpı işareti konulduktan, aylarca işsiz kaldıktan, devrimci mücadeleye devam etmek ve her gün bozulan bağlantıları her gün yeniden kurmak için kendi memleketlerinde kalmanın her yolunu denedikten (iş değiştirerek, kendilerini küçük fabrikalarda izole ederek vs.) ve sessizce fedakarlıklarda bulunup acılar çektikten sonra göç etmek zorunda kaldılar. Altı yıl uzun bir süredir. Yeni bir kuşak fabrikalara girmiş durumda: bunlar 1920'de henüz birer yenidoğan ya da çocuktuk ve politik yaşamları da, olsa olsa, sokaklarda Kızıl Ordu ile Polonya Ordusu ara-

sındaki savaşı canlandırmaktan ve bu oyunda bile Polonyalı olmayı reddetmekten ibaretti. Yine de fabrika işgalleri kitleler tarafından unutulmuş değil ve bu durum sadece işçi sınıfı kitleleri için değil, aynı zamanda köylü kitleleri için de geçerli. Bu, bir sınıf olarak olgunlaştığını, inisiyatif alabileceğini, çok önemli bir yaratıcı ve örgütsel enerjiye sahip olduğunu gösteren İtalyan devrimci sınıfının genel bir sınavıydı. Hareket başarısız olduysa bunun sorumluluğu işçi sınıfına değil, görevini yapmayan, ehliyetsiz ve beceriksiz, işçi sınıfının başına geçmeyip kuyruğuna takılan Sosyalist Parti'ye yüklenmelidir.

Fabrika işgalleri tabanda, öncü unsurlarla geri ve pasif unsurlar arasında ya da öncü unsurlarla sınıf düşmanları arasında gerçekleşen tartışma ve konuşmalarda hâlâ güncelliğini korumaktadır. Geçenlerde Güney İtalya'nın bir köyünde köylülerle zanaatçıların (hepsi de partimiz [Komünist Parti] sempatizanıydı) bulunduğu bir toplantıda, mevcut durum hakkında kısa bir rapor sunulmasının ardından, orada bulunanlar iki soru yönelttiler.

1. Rusya'da neler oluyor? Yerel yetkililer Rusya'da nasıl bir örgütlülüğe sahip? İşçilerin gıda ürünlerini ucuza almak, köylülerinse onları iyi bir fiyattan satmak istediği bir ortamda, yerel yetkililer bu iki grubun birbiriyle anlaşmasını sağlamayı nasıl başarıyorlar? Kızıl Ordu subayları ile Sovyet devlet memurları ülkemizdeki subaylara ve memurlara benziyor mu? Onlar farklı bir sınıf mı, yoksa birer işçi ve köylü mü?

2. Biz işçiler (bir demirci ustası konuşuyor) 1920 Eylülünde işgal ettiğimiz fabrikaları niçin terk ettik, bunu bize açıklayın. Yüksek sınıf bize hâlâ şöyle diyor: 'Fabrikaları işgal ettiniz mi? Evet ya da hayır. Peki niçin terk ettiniz? Çünkü "sermaye" olmadan insan elbette hiçbir şey yapamaz. Kapitalistleri kovdunuz, böylece "sermaye" de sırra kadem bastı ve iflas bayrağını çektiniz.' Tüm meseleyi bize açıklayın ki biz de bir cevap verebilelim. Yüksek sınıfın yanlış düşündüğünü biliyoruz, fakat görüşlerimizi nasıl ifade ede-

ceğimizi bilmiyor ve çoğunlukla da ağzımızı kapamak zorunda kalıyoruz.

Fabrika işgalleri hem İtalya'da hem de yurtdışında muazzam bir devrimci etki yarattı. Niçin? Çünkü sanayisi Rusya'dan daha ileri olan Batılı bir ülkede; Ekim 1917'deki Rus proletaryasından daha iyi örgütlenmiş, teknik olarak daha becerili ve endüstriyel bakımdan daha homojen ve tutarlı bir işçi sınıfına sahip Batılı bir ülkede işçi kitleleri, bu eylemle Rus devriminin doğrulandığını gördü. İşçiler merak ediyordu: Üretimi, kendi çıkarlarımız doğrultusunda ve kendi planladığımız şekilde gerçekleştirebilir miyiz? Üretimi, bütün bir toplumu sınıfların ortadan kalkmasına ve ekonomik eşitliğin sağlanmasına elveren yeni yollara transfer edecek şekilde, yeniden örgütleyebilir miyiz? Bu sınama, onun gerçekleştiği ve geliştiği sınırlar içerisinde, bu deneyin gerçekleştirildiği sınırlar içerisinde, ortaya konulan ve çözülen sorunların alanı içerisinde, olumlu sonuç verdi.

Deney, genel olarak, fabrika içerisindeki ilişkilerle sınırlıydı. Bir fabrikayla diğeri arasındaki temaslar minimal düzeydeydi: bu temaslar sadece askeri savunma amacına yönelik olarak gerçekleşti, bu anlamda bile oldukça empirik ve gelişmemiş kaldı.

Fabrika işgallerinin olumlu yönleri kısaca şu başlıklar altında toplanabilir.

1. İşçi kitlelerinin özyönetim kapasitesi. Normal kitle etkinliğinde işçi sınıfı genelde emir bekleyen pasif bir unsur gibi görünür. Mücadeleler, grevler vs. esnasında kitlelerin aşağıdaki nitelikleri göstermesi şarttır: dayanışma, kitle örgütüne itaat, onun liderlerine güven, bir direniş ve fedakarlık ruhu. Fakat kitleler statiktir, gövdesi kocaman ama kafası küçüktür.

Fabrika işgalleri eşi görülmedik çoklukta aktif ve öncü unsurlar gerektirdi. Her bir fabrika, siyasal ve endüstriyel yetkeye sahip kendi hükümetini kurmak zorundaydı. Teknisyenlerin ve beyaz yakalı işçilerin ufak bir kısmı kendi işlerinde kaldı; çoğunluk fabrikaları terk etti. İşçiler kendi aralarından teknisyenler, kâtipler,

yöneticiler, ustabaşılar, muhasebeciler vs. seçmek zorunda kaldılar. Bu iş çok parlak bir biçimde yerine getirildi. [Öyle ki] eski yönetim yeniden işe başladığında yönetsel güçlüklerle karşılaşmadı. İşletmenin normal işlevleri, teknik ve idari personelin çok sınırlı olmasına ve 'kaba, cahil' işçilerden oluşmasına rağmen, modernize edilmişti.

2. İşçi kitlelerinin kapitalist düzenin üretim düzeyini aynen muhafaza etme ya da aşma kapasitesi. Şunlar gerçekleşti. İşgücü azaldı –çünkü işçilerin ufak bir kısmı işlerini terk etti; çünkü belli bir kısmı askeri savunma işiyle görevlendirildi; çünkü belli bir kısmı cari kullanımda olmayan, fakat proletarya için çok yararlı olan nesneleri üretmek için çalışıyordu, ve çünkü işçiler fabrikalardan ayrılmış olan teknisyenlerin ve beyaz yakalı işçilerin çoğunluğunun yerini doldurmak zorunda kalmıştı –tüm bunlara rağmen üretim eski düzeyinde seyretti ve çoğun onu geçti. Fiat'ta işgal öncesine kıyasla daha fazla araba üretildi, proleter Fiat tarafından günlük olarak halka sergilenen 'işçi arabaları', işgalin genel olarak Torino kenti sakinlerinden, aydınlardan ve hatta işçilerin ürünlerinin epey sürüm yaptığını kabul eden dükkancılardan gördüğü o yadsınamaz sempatinin nedenleri arasında hiç de önemsiz değildi.

3. İşçi kitlelerinin sınırsız inisiyatif ve yaratım kapasitesi. Bu hususu eksiksiz olarak ele almak için koca bir cilt kitap yazmak gerekir. İnisiyatif her yönde gelişti. Endüstri alanında endüstriyel örgütlenme ve üretime ilişkin teknik sorunları çözme gereğinden dolayı. Askeri alanda, her zayıf olasılığı bir savunma enstrümanına dönüştürmek için. Sanat alanında, teatral gösterilerle ve diğer performanslarla (bu performanslarda *mise-en-scène*, üretim... her şey işçilerce tasarlanıyordu) kitleleri eğlendirmenin yollarını bulmak için Pazar günleri sergilenen kapasite aracılığıyla. Doğrusu, on yıllardır baskı ve sömürü altında darmadağın olmuş yaşlı işçilerin işgal dönemi esnasında fiziksel anlamda bile dimdik durduğunu kendi gözlerinizle görmeliydiniz –onların nasıl yaratıcı et-

kinlikler geliştirdiğini, gece gündüz hep aktif olarak nasıl çalıştığını, onerilerde bulunduğunu, yardım ettiğini... Kitlelerin gizli güçlerinin ne denli sınırsız olduğuna, kitleler arasında kendi kaderlerinin hakimi ve efendisinin yine kendileri olduğu yolunda bir kanaat kök salar salmaz bu gizli güçlerin nasıl açığa çıktığına ve hızla geliştiğine inanmak için bu ve buna benzer diğer görüntüleri görmek zorunluydu.

Fabrikaları işgal eden İtalyan işçileri, bir sınıf olarak, kendi görevlerinden ve işlevlerinden hoşnutsuz olduklarını ortaya koydular. Hareketin zorunluluklarının onların önüne koyduğu bütün problemler parlak çözümlere kavuşturuldu. Stoklama ve haberleşme sorunlarını zemezlerdi, çünkü demiryolları ve ticaret filosu işgal edilmemişti. Finansal sorunları zemezlerdi, çünkü kredi kuruluşları ve ticari firmalar işgal edilmemişti. Büyük ulusal ve uluslararası sorunları zemezlerdi, çünkü devlet erkini ele geirmemişlerdi. Bu sorunlarla Sosyalist Parti ve sendikalar yzleşmeliydi; oysa bu ikisi kitlelerin olgunlaşmadığı bahanesine sığınıp utanç verici bir biçimde teslim oldular. Gerçekte olgunlaşmamış ve yetersiz olan liderlerdi, sınıf değil. Livorno ihtilafının yaşanmasının ve yeni bir partinin (Komünist Parti) kurulmasının sebebi de işte buydu.

[...]

L'Unit, 1 Ekim 1926. SPWII, 417-420

IV

KOMÜNİZM 1919-1924

Giriş

PSI'nın Livorno'daki 17. Kongresinde parti içinde iki yıl boyunca süregelen şiddetli ihtilafın bölünmeyle sonuçlanmasının ardından, Ocak 1921'de İtalya Komünist Partisi (PCdI) kuruldu. Parti üç ana akımın bir araya gelmesiyle oluşturuldu: sol maksimalistler grubu ve iki komünist fraksiyon; komünist fraksiyonlardan biri Amadeo Bordiga'nın Napoli'de yayınladığı *Il Soviet* dergisi, diğeri ise Torino *Ordine Nuovo* grubu etrafında toplanmıştı. Bu gruplar delegelerin üçte birini yeni partiyi kurmak üzere kendileriyle birlikte taşıdılar; Bordiga partinin ilk genel sekreteri oldu. Onun 1921-1923 yılları arasındaki liderliği esnasında yeni parti, Faşizm devlet erkini ele geçirirken (1922) ve onu konsolide etme mücadelesi verirken, siyasal açıdan feci sonuçlar doğuran bir çizgi izledi.

Ekim 1921'de Komünist Enternasyonal (Komintern) 'birleşik cephe' politikasını başlattı. Bu politika Komünist partileri Sosyalistlerle hem parti hem de sendika düzeyinde ortak eylem yapmaya çağırıyordu. İtalya'da bu, pratikte, Komünistler ile Komintern'le yakınlaşma arayışında olan bir grup sol kanat Sosyalist arasında bir kaynaşma anlamına gelecekti. 1922'nin başlarında böylesi bir kaynaşma solu faşizme karşı muhtemelen güçlendirirdi; ne var ki PCdI'nın çoğunluğu, ki bu çoğunluk Sosyalistlerle yaşanan kopuştan sonra oluşmuştu, birleşik

cephe politikasını lanetli bir şey olarak gördü ve ona 1923'ün sonuna dek karşı çıktı. Bordiga, Faşist hareketi kapitalist krizin bir semptomu olarak görüyor, onun ya çökeceğini ya da devrileceğini düşünüyordu. Dolayısıyla da faşistler Ekim 1922'de iktidara geldikten sonra bile İtalya'da devrimci bir hesaplaşmanın hâlâ gündemde olduğunu, bu koşullarda işçi sınıfının devrimci iradesinin Sosyalistlerle işbirliği yapılarak sulandırılması yerine, bir öncü parti tarafından kararlı bir biçimde yönlendirilmesi gerektiğini savunuyordu. Partinin Mart 1922'de Roma'da düzenlediği İkinci Kongresinde, büyük çoğunluk Bordiga'nın birleşik cephe politikasına karşı çıkan taktikler üzerindeki tezlerini onayladı ('Roma Tezleri'nin metnine SPW II'de (s. 93-117) yer verilmektedir).

Ancak 1923 sonbaharından itibaren partinin yeni bir öncü grubu Gramsci ile Togliatti'nin etrafında oluşmaya başladı. İzleyen iki buçuk yılda bu grup partiyi Bordiga'nın görüşlerinden uzaklaştıracak, Faşizmin daha özellikli ve daha doğru bir değerlendirmesini yapacak, partinin potansiyel olarak bir kitle örgütü olduğu yolunda bir anlayış geliştirecek, diğer örgütlerle ortak eylemde bulunmaya ve taktik ittifaklar kurmaya daha olumlu yaklaşacaktır.

Livorno Kongresi'nden Ağustos 1924'te parti liderliğini üstlenene dek Gramsci'nin PCdI'nın bu ilk döneminde yazdığı siyasal yazıların belki de dört belirgin özelliği vardır. Birincisi köylü sorununun merkezi bir yer işgal etmesidir. Gramsci'ye göre, savaşın sonunda büyük ölçüde radikalleşen köylülerin İtalya'nın gelişmemiş güneyinde devrimi sonuna dek götürmeleri gerekiyordu. Burjuvazi güneyin gelişmesiyle ilgilenmiyordu; tam tersine, güneyin siyasal ve ekonomik bağımlılığını sürdürmesi burjuvazinin çıkarıydı. Dolayısıyla tarım ancak sosyalizmde modernize olabilirdi. Bu da işçilerle köylülerin Komünistlerin öncülüğünde bir ittifak kurması demekti.

İkinci nokta, Gramsci'nin hızla değişen siyasal durumu dikkatle gözlemlemesi ve sınıfsal güç dengesindeki kaymaları gerçekçi bir biçimde değerlendirmesidir. Gramsci PSI'nın köylülüğün ve kent küçük burjuvazisinin savaş sonundaki politizasyonuna karşılık veremediğini ileri sürer. Bu yüzdendir ki köylüler yeni Katolik partide -PPI- toplanmış, küçük

burjuvazi ise Faşistlere yönelmişti. Sonuç olarak bu iki siyasal güç sol partilerin aleyhine olacak şekilde güçlenmişlerdi.

Üçüncü nokta Gramsci'nin Komintern'le olan ilişkileriyle ilgilidir. Bordiga gibi Gramsci de 'tavandan' bir birleşik cephe oluşturulmasına (yani, PSI soluyla resmi bir birlik kurulmasına) karşı çıktı ve Komintern'in ülkeler arasındaki farklılıkları hesaba almaksızın merkeziyetçilik gibi politikalar dikte etmesini eleştirdi. Ancak, Bordiga'nın tersine, Komintern'i açıkça karşısına almayı istemedi ve PCdI'nın temsilcisi olarak bir süre Moskova'da kaldıktan sonra (Haziran 1922-Aralık 1923) bir yandan tikel ulusal koşulların büyük bir titizlikle keşfedilip ortaya çıkarılmasına dayanan bir parti stratejisine gerek duyulduğunu savunurken, bir yandan da disiplinli bir enternasyonalizme giderek daha fazla öncelik verdi.

Dördüncü nokta partinin doğasıyla ilgilidir. Bordiga'nın daha ortodoks nitelikteki öncü parti anlayışına karşı Gramsci, üyelik ile liderlik arasında diyalektik bir hareket tasavvur ediyordu: bu yaklaşımda demokratik bir kitle örgütünün dürtüleri şeffaf bir liderlikle birleştirilebilirdi. Bu anlayış partinin 1926'daki Lyon Kongresine dek uzanan dönem içerisinde iyice derinleştirilecek ve hapishane defterlerindeki demokratik merkeziyetçiliğe karşı 'organik' (ya da bürokratik) merkeziyetçilik tartışmalarında kuramsal olarak geliştirilecektir.

* * *

1 Sömürgelerde Savaş

Cezayir Sosyalist İşçi Partisi'nin 1902'de Konstantin'de düzenlenen Beşinci Kongresinde alınan bir kararda Fransız kapitalistlerine şöyle sesleniliyordu:

Bu işi (yerli halkı eğitmek, ona bir bilinç ve ahlaki farkındalık kazandırmak) yerine getiremeyeceğinizi kendi kendinize ilan ediyor ve dolayısıyla acizliğinizi ortaya koyuyorsanız, bizim de size bu ülkede ne aradığınızı, sırf Türk¹ vergi tahsildarlarının yerine Fransız tahsildarları geçirmek için mi geldiğinizi sorma hakkımız doğar.

Yerli halkların metropol ülkelere yönelik bu tutumu savaşla birlikte hatırı sayılır ölçüde şiddetlendi. Kapitalist emperyalizmler arasındaki savaşın hemen ardından sömürgeler muzaffer emperyalizmlere başkaldırdılar. Savaş sırasında sömürgeler, uygarlığın ancak kapitalizmindeki kadar olağanüstü dönemlerinde düşünülebilecek biçimde katı ve insanlık dışı metotlar kullanılarak, eşi benzeri görülmedik ölçüde sömürüldü. Sömürgelerdeki yerli halkların gözünün yaşına bakılmadı: gıda ürünleri, hammaddeler, mümkün olan her şey savaşıyan metropol halkların dirençlerini sürdürmeleri için sömürgelerden tıttıklandı. Sömürge-leri kısıkıvrak kuşatan bu kapitalist mengene fevkalade iyi işledi: milyonlarca Hintli, Mısırlı, Cezayirli, Tunuslu ve Tonkinli [Vietnamlı], Avrupalı kapitalist güçlerin zaten perişan haldeki sömürge ekonomilerini büyük bir yıkıma sürüklemeleri sonucu, açlık ya da hastalıktan öldü. Mısırlı ya da Hintli bir köylü ürettiği ürünün fiyatı konusunda İngiliz, Fransız ya da İtalyan devletiyle nasıl rekabet edebilirdi ki? Pirinç, buğday, pamuk, yün... tüm bunlar biz Avrupalılar için elde ediliyordu; sömürgelerdeki köylü ise karnını doyurmak için ot ve kök yemek, sırf hayatını idame

---

¹ Osmanlı (ç.n.).

ettirmek için en acımasız çalışma *corvée*'sine² kendini tabi kılmak, Hindistan'ı kasıp kavuran o zorlu ve dizginlenemez kıtlıklardan mustarip olmak zorundaydı. Biz Avrupalılar farklı renkten halkların ölümü pahasına yaşadık yıllarca. Onların masum kanıyla beslenen şuursuz vampirleriz biz. Balzac'ın romanındaki gibi, bizim ayrıcalıklı soframıza konulan bir tabak sıcak pirinç aşı, uzaktaki bir insan kardeşimizin ölüme mahkûm edilmesini doğuruyordu.³

Fakat bugün sömürge dünyasının her yerinde isyan ateşleri harlanıyor. Bu, farklı renkten halkların beyaz sömürgecilere ve katillere karşı verdiği bir sınıf savaşımıdır. Tüm bir sömürge dünyasının, bütün manevi zenginliğiyle birlikte, özerklik ve bağımsızlığa duyduğu karşı konulmaz/geniş itkisidir. Avrupa egemenliğinin son kez ve hepten birbirinden ayırdığı halkları bir kez daha bir araya getirmek için bağlayıcı dokular yeniden yaratılıyor. Uğradığı yenilgiden yeniden prestij kazanarak çıkan Türkiye dünyaya bir örnek oluşturuyor. Milyonlarca insanın gözündeki Anadolu'yu bir çoban Manchester pamuk imalatçısından daha değerlidir; Sultan, Liverpool'lu bir armatörden daha parlak ışık saçan bir işaret fişegidir. Zırhlı arabalar, tanklar ve makineli tüfekler Arap ve Hintli köylülerin esmer tenleri üzerinde bütün hünerlerini sergiliyor. Fakat kapitalizmin zorbalıkları modern silahlardan çok daha ölümcüldür: onlar kadınları, çocukları ve yaşlıları açlık ve ümitsizliğe terk ederek yavaş yavaş, acımasızca öldürmektedirler. Derin uykudaki bu halklar bugün artık bağımsızlıklarını kazanmak, kanlarından beslenen o canavar vampiri ezmek için savaş uçaklarına, makineli tüfeklere ve tanklara meydan okuyorlar.

L'Ordine Nuovo, 7 Haziran 1919. SPWI, 59-60

² *corvée* (Fr.): angarya (ç.n.).

³ *Goriot Baba'*da Goriot, Rastignac'a, her yediği portakala karşılık Çin'de birinin öleceğini bilse, yine de portakal yiyip yemeyeceğini sorar. Rastignac bu soruya olumlu cevap verir, çünkü portakal onun günlük dünyasının aşına bir parçasıdır, buna karşılık Çin uzak ve bilinmeyen bir ülkedir.

2 İşçiler ve Köylüler

[...]

Rusya, İtalya, Fransa ve İspanya gibi kapitalist açıdan hâlâ geri ülkelerde kırsal ile kent arasında, işçiler ile köylüler arasında net bir ayrım vardır. Tarımda, az ya da çok feodal ekonomik örüntüler, bunlara karşılık gelen bir mentaliteyle birlikte, hüküm sürmektedir. Modern liberal-kapitalist devlet henüz bilinmemektedir. Ekonomik ve siyasal kurumlar tarihsel kategoriler olarak, yani bir başlangıcı olan, sonrasında bir gelişme süreci yaşayan ve daha ileri bir toplumsal sistemin koşullarını yarattıktan sonra nihayet dağılan kategoriler olarak görülmek yerine; doğal, daimi, indirgenemez kategoriler olarak görülmektedir. Gerçekte büyük toprak sahipliği [sistemi] serbest rekabete kapalı kaldı –ve modern devlet de, *fidei commissum*⁴ gibi feodal rejimin resmi unvanlarını ve ayrıcalıklarını etkin bir biçimde sürdüren hukuksal formüller icat ederek onun feodal özüne saygı gösterdi. Dolayısıyla köylü hâlâ bir toprak serfinin zihniyetine sahiptir: ‘soylulara’ karşı arada sırada şiddetli isyanlara kalkışsa da, kendini ne bir kolektivitinin üyesi olarak görmekte (bu kolektivitinin adı toprak sahipleri için ulus, proleterler içinse sınıftır), ne de toplumdaki ekonomik ve siyasal ilişkileri değiştirmeyi amaçlayan sistematik ve kalıcı bir kampanya yürütmektedir.

Böylesi koşullarda köylülerin psikolojisinin sırrına ermek mümkün değildi: onların gerçek duyguları salt bireyci, mantıksal devamlılıktan yoksun, büyük ölçüde hilebaz ve düzmece bir zilletin telkin ettiği sömürüye karşı bir savunma sistemi içerisinde esrarlı, dolaşık ve karışık kaldı. Sınıf mücadelesi haydutlukla, şantajla, orman yakmakla, sığırlara zarar vermekle, kadın ve çocuk kaldırmakla, kent meclisine tacizde bulunmakla karıştırıldı –uzun erimli ya da etkili hiçbir sonuca yol açmayan, esaslı bir terörizm

⁴ *fidei commissum* (Lat.): Roma imparatorluk hukukunda üçüncü kişiler lehine teberrularda bulunma işlemine verilen ad (ç.n.).

biçimiymi bu. Dolayısıyla köylü psikolojisi, nesnel açıdan, demokratik-parlamentar devlet tarafından yaratılan toplumsal koşullara bağımlı bir iki basit/temel duyguyla sınırlıydı. Köylü bütünüyle toprak sahiplerinin, onların çanak yalayıcılarının ve yolsuzluğa batmış devlet görevlilerinin insafına terk edilmişti; onun başlıca kaygısı doğa güçlerinin saldırılarından, toprak sahiplerinin ve devlet görevlilerinin suiistimalleri ile acımasız barbarlıklarından kendisini fiziksel olarak korumaktı. Köylü her zaman yasa hakiyetinin dışında yaşadı –ne hukuksal bir kişiliğe, ne de ahlaki bir bireyselliğe sahip oldu. O kaotik bir ortamda bağımsız bir atom, anarşik bir unsur olarak yaşamaya devam etmektedir; onu kısıtlayan tek şey polis ve şeytan korkusudur. Örgüt, devlet, disiplin anlayışı yoktu. Doğadan azıcık ürün devşirmek için sabırla ve bin bir zahmetle çalışmasına ve aile yaşamında hiç iştirilmedik fedakarlıklarda bulunmasına rağmen, sınıf mücadelesinde sabırsız ve vahşi bir biçimde tahripkârdı; kendine genel bir hedef belirleme ve bu hedef doğrultusunda azimli ve sistematik bir mücadele verme yetisinden yoksundu.

Siperlerde geçirdiği dört yıl ve sömürülen kanı, köylünün psikolojisini kökten değiştirdi. Bu değişim özellikle Rusya’da yaşandı ve devrimdeki belli başlı etkenlerden biri oldu. Sanayiciliğin kendi normal gelişim sürecinde yaratmadığı şeyi savaş yarattı. Savaş, kapitalist açıdan daha az gelişmiş ve dolayısıyla daha az teknolojik donanıma sahip ülkeleri, mevcut bütün erkekleri askere almaya ve bu canlı bedenleri Mihver Devletlerinin savaş enstrümanlarının dalga dalga karşısına dikmeye zorladı. Rusya için savaş, geniş bir ülkeye dağılmış durumdaki bireylerin birbiriyle temasa geçmesi demekti. İnsanların durup ara vermeden dört yıl boyunca büyük fedakarlık gerektiren koşullar altında her an ölümle burun buruna yaşaması, birbiçimli ve gaddar bir disiplin altında bir araya toplanması demekti. Bu kolektif yaşam koşullarının uzun sürmesi derin psikolojik etkiler ve öngörülmeven sonuçlar yarattı.

Bencil, bireysel içgüdüler törpüldü; ortak, birleşik bir ruh rağbet kazandı; duygular evrenselleşti; toplumsal disiplin alışkanlığı oluştu. Köylüler, devleti, o bütün karmaşık heybeti, ölçüsüz gücü, girift yapısıyla görmeye başladılar. Dünyayı artık evren gibi sonsuzcasına geniş ya da köydeki çan kulesi kadar sınırlı ve küçük bir şey olarak değil, devletler ve halklardan, toplumsal güçlülük ve zayıflıklardan, ordular ve makinelerden, zenginlik ve yoksulluktan oluşan somut bir gerçeklik olarak görmeye başladılar. On yıllar sürecektir bir tarihsel deneyimi ve aralıklarla mücadele verilmesini gerektiren dayanışma bağları kısa sürede oluşturuldu. Dört yıl içerisinde, siperlerdeki kan ve çamur deryasında, kendini kalıcı ve dinamik toplumsal yapılar ile kurumlara dönüştürmeye hevesli [yeni] bir manevi dünya doğdu.

Bu yolla Rus cephesinde askeri delegelerden oluşan Konseyler ortaya çıktı; köylü askerler Petrograd (Moskova) Sovyetlerinde ve diğer sanayi merkezlerinde aktif bir rol oynayabildiler ve böylelikle de işçi sınıfının birliğine dair bir bilinç kazandılar. Gene bu yolla, Rus ordusu terhis edildikten ve askerler işlerine döndükten hemen sonra, Vistula'dan Pasifik'e dek tüm İmparatorluk ülkesi sıkı dokunmuş bir yerel Konseyler (bu Konseyler Rus halkının kendi devletlerinin yeniden inşasının temel organlarıydı) ağıyla kaplandı. Sanayi kentlerinden çıkıp yayılan komünist propaganda işte bu yeni psikolojiye dayanıyordu; aynı şey kolektif devrimci yaşam deneyiminin bir sonucu olarak kabul edilen ve özgürce savunulan yeni toplumsal hiyerarşiler için de geçerliydi.

İtalya'daki tarihsel koşullar Rusya'dakinden çok farklı değildi ve hâlâ değildir. İşçilerle köylülerin sınıfsal birliği sorunu aynı terimlerle ifade edilmektedir: bu birlik sosyalist devlet pratiği sayesinde gerçekleştirilecek ve siperlerdeki komünal yaşamın yarattığı o yeni psikolojiye dayanacaktır.

İtalyan tarımı savaşın yol açtığı krizden çıkacaksa eğer, kendi prosedürlerini kökten dönüştürmek zorundadır. O kadar çok

hayvan telef oldu ki makineleşmeye gidilmesi gerekli olacaktır: bol miktarda araç gereçle donatılmış teknik kuruluşlara sahip merkezleşmiş bir endüstriyel tarımcılığa hızla geçmek zorunluluğu söz konusu olacaktır. Fakat bu mertebeden bir dönüşüm, bir özel mülkiyet rejiminde bir felaketi kıskırtmaksızın gerçekleştiremez: bu dönüşümün sosyalist bir devlet tarafından ve komünist emek birimlerinde birleşmiş işçi ve köylülerin çıkarları doğrultusunda yürütülmesi gerekecektir. Geçmişte üretim sürecine makinelerin girmesi beraberinde hep işsizlik krizlerini getirdi; bu krizler emek piyasasının esnekliği sayesinde ancak, yavaş yavaş atlatıldı. Bugün çalışma koşulları köklü biçimde değişmiş durumda; tarımdaki işsizlik, göç etmenin âdeta imkânsız olmasının bir sonucu olarak, epeydir çözümsüz bir sorun halinde. Tarımdaki endüstriyel dönüşüm ancak, sanayi işçileri ile yoksul köylüler Konseylerinde cisimleşen bir proletarya diktatörlüğü yoluyla, yoksul köylülerle mutabık kalınarak başarılabılır.

Fabrika işçileri ile yoksul köylüler proleter devrimin iki itici gücüdür. Komünizm özellikle onlar açısından yaşamsal bir zorunluluktur: özel mülkiyetin süregelen varlığı çok yakın bir gelecekte ezilmeyi, kişinin yaşamı da dahil olmak üzere her şeyini yitirmesi tehlikesini ifade ederken, komünizmin gelişi yaşamı ve özgürlüğü ifade etmektedir. İşçi ve köylüler devrimin indirgenemez unsurudurlar; devrimci coşkuyu sürdürürler; uzlaşmaları kabul etmeyen, fakat her şey başarıyla tamamlanana dek, geçici ve kısmi gerilemelerden ya da kolay zaferlerin bir sonucu olarak üretilen pek çok illüzyondan dolayı demoralize olmaksızın, yoluna devam eden demirden iradeyi temsil etmektedirler.

Onlar devrimin belkemiğini, çıplak ağırlığıyla engelleri deviren ya da sabırla çalışarak ve yorulmak bilmez fedakârlıklarda bulunarak bu engelleri tahrip edip aşındıran insan dalgalarıyla kuşatma altına alan proleter ordunun demirden taburlarını temsil etmektedirler. Komünizm onlar için uygarlık demektir: komünizm, onların bir kişilik, bir haysiyet, bir kültür kazanacakları

ve ilerleme ve güzellik yaratan bir insan olacakları tarihsel koşullar sistemini ifade etmektedir.

Herhangi bir devrimci çalışma, bu insanların sürdüğü hayatın zorunluluklarına ve onların kültürünün gerektirdiği şeylere dayandığı ölçüde başarılı olma şansına sahiptir. Sosyalist ve proleter hareketin 'liderlerinin' bunu anlaması büyük önem taşımaktadır. Ve gene bu liderlerin, bu bastırılması imkânsız devrimci güce, onun yaygın zihniyetine en uyarlı bir yapı kazandırma gereğinin aciliyetini görmeleri de büyük önem taşımaktadır.

Savaş öncesi kapitalist ekonominin geri koşullarında, içerisinde tarım işçilerinin organik bir sınıf mücadelesi anlayışı ve yanı sıra kapitalist yıkımdan sonra devleti yeniden inşa etmek için gerekli olan bir disiplin edinebilecekleri köylü kitle örgütleri, ortaya çıkma ve geniş bir ölçekte gelişme fırsatı bulamadı.

Savaş sırasında gerçekleştirilen manevi ilerlemeler, kolektif olarak yaşanan o dört yıllık kanlı sömürü dönemi boyunca kan ve balçık içindeki siperlerde dirsek dirseğe durarak biriktirilen komünistvari deneyimler... tüm bunlar, her bir birey yeni bir kolektif yaşamın organları içerisinde yer almadıkça azar azar israf olup gidecektir. Bu organların işlevleri ve pratiği içerisinde ilerlemeler konsolide edilebilir, deneyimler geliştirilebilir, birbiri arasında bağlantı kurulabilir ve somut bir tarihsel hedefe bilinçli bir biçimde yönlendirilebilir. Bu şekilde örgütlenen köylüler düzen ve ilerlemenin bir unsuru olacaklardır; kendi hallerine bıraktıklarında ise herhangi bir sistematik ve disiplinli eylemde bulunamayacak, giderek daha ürkütücü bir aşikârlık kazanan o eşi görülmedik acıların sonucu olarak en zalim barbarlıklara sürüklenen başıbozuk bir ayaktakımına, her kafadan ayrı ses çıkan bir gürüha dönüşeceklerdir.

Komünist devrim esas itibarıyla bir örgütlenme ve disiplin sorunudur. İtalyan toplumunun içinde bulunduğu fiili nesnel koşullarda devrimin başoyuncuları, homojen işçi kitlelerini yoğun biçimde içerisinde barındıran sanayi kentleri olacaktır. Do-

layısıyla bizim, sınıf mücadelesinin bu yeni biçiminin fabrikalarda ve endüstriyel üretim süreci içerisinde zihinlerde uyandırdığı yeni yaşama maksimum ölçüde dikkat etmemiz gerekmektedir. Fakat devrim, sırf fabrika işçileriyle, kendini istikrarlı ve geniş bir temel üzerinde kuramayacaktır. Kentlerin kırla kaynaşması şarttır; kırdaki yoksul köylü kuruluşlarının kurulması şarttır, bu temelde sosyalist devlet kurulup geliştirilebilecek, bu temel sayesinde sosyalist devlet tarımın makineleşmesini teşvik edebilecek ve tarım ekonomisinin o muazzam dönüşüm sürecini yönlendirebilecektir. İtalya’da bu iş görüldüğü kadar zor değildir. Savaş sırasında kırsal nüfusun önemli bir bölümü kentlerdeki fabrikalara işçi olarak girdi; komünist propaganda bu işçiler arasında hızla etkisini gösterdi. Bunlar artık kent ile kıyı birbirine bağlayan bir etken olarak hareket edebilirler. Bu insanlar kuşku ve küskünlükleri yok etmek üzere kırlarda büyük bir propaganda kampanyası başlatma yolunda kullanılmalıdır. Bu kişiler kır psikolojisine derinlemesine vakıftırlar ve oralarda bir güven havası yaratacaklardır, onların bu özelliğinden yararlanmak gerekir; dolayısıyla bu insanlar çok sayıda tarım işçisini komünist harekete çekecek yeni kurumların doğuşunu ve gelişimini sağlamak için gerekli olan eylemliliği başlatmakta kullanılmalıdır.

L’Ordine Nuovo, 2 Ağustos 1919. SPWI, 83-87

3 Livorno Kongresi

Livorno Kongresi çağdaş İtalyan yaşamında en önemli tarihsel olaylardan biri olmaya yazgılıdır.⁵ Livorno’da İtalyan işçi sınıfının kendi saflarından özerk bir sınıf partisi oluşturma kapasitesine sahip olup olmadığı sorusu nihai bir çözüme kavuşacaktır. Dört yıl süren emperyalist savaşta yaşanan deneyimlerin ve sonraki iki yılda dünyanın her yerindeki üretici güçlerin karşı karşıya kaldığı

⁵ Bu yazı PSI’nın Livorno’daki 17. Kongresinden (15-21 Ocak 1921) hemen önce yazılmıştır: bu Kesim’in Giriş yazısına bakınız.

sefaletin İtalyan işçi sınıfını kendi tarihsel misyonunun bilincine varmasını sağlamakta başarılı olup olmayacağı sorusu da cevabını bulacaktır.

İşçi sınıfı hem ulusal hem de uluslararası bir sınıftır. O, kendilerini sanayi kapitalizmi ile finansal kapitalizmin boyunduruğundan ulusal ve uluslararası ölçekte kurtarmak için mücadele veren işçilerin başına geçmelidir. İşçi sınıfının ulusal görevi İtalyan kapitalizminin ve onun resmi ifadesi olan burjuva devletin gelişme süreci tarafından belirlenmiştir. İtalyan kapitalizmi aşağıdaki gelişme çizgisini takip ederek iktidara geldi: Kırları sanayi kentlerine, orta ve güney İtalya'yı ise Kuzey'e tabi kıldı. İtalyan burjuva devletinde kır ile kent arasındaki ilişkiler sorunu salt büyük sanayi kentleri ile onları hemen çevreleyen kırlar arasındaki ilişkilere ilişkin bir sorun olarak değil, aynı zamanda ülkenin bir kısmıyla diğer –oldukça belirgin ve karakteristik– bir kısmı arasındaki ilişkilere ilişkin bir sorun olarak da ifade edilmektedir. Kapitalizm kendi hakimiyetini ve sömürü pratiklerini aşağıdaki biçimde uygulamaktadır: fabrika içerisinde doğrudan işçi sınıfı üzerinde; fakat devlet içerisinde, yoksul köylülerden ve yarı-proleterlerden oluşan İtalyan halkının geniş tabakaları üzerinde. Buradaki su götürmez nokta şudur: sadece işçi sınıfı, siyasal ve ekonomik iktidarı bankerlerin ve kapitalistlerin elinden almak suretiyle, İtalya'daki ulusal yaşamın o başat sorununu –Güney sorunu– çözme konumundadır. Gene su götürmez bir husus da şudur ki ancak işçi sınıfı Risorgimento'nun başlattığı o sancılı birleşme işini başarılı bir sonuca götürebilir. Burjuvazi İtalyan halkını ülke bazında birleştirdi. İşçi sınıfının ise burjuvazinin bu işini sonuçlandırma ve İtalyan halkını ekonomik ve manevi açıdan birleştirme görevi vardır. Bu da ancak, sanayi kapitalizmi ile finansal kapitalizmin ülkenin diğer üretici güçleri üzerindeki hiyerarşik hakimiyeti üzerine inşa edilen burjuva devlet aygıtının parçalanmasıyla mümkün olabilir. Böyle bir olay doğrudan kapitalizme bağımlı kılınan işçi sınıfının devrimci çabalarıyla gerçekleştirilebilir ancak. Bu Milano, Torino, Bolog-

na'da; sanayi kapitalizmiyle finans kapitalizminin ülkenin üretici güçlerinin geri kalanı üzerindeki hakimiyet ağını oluşturan o milyonlarca ipliği üreten büyük sanayi kentlerinde gerçekleşebilir ancak. İtalya'da, ülkenin ekonomik ve siyasal yapısının o tikel konfigürasyonunun bir sonucu olarak, işçi sınıfının kendi kurtuluşuyla birlikte diğer ezilen ve sömürülen bütün sınıfların da kurtuluşunu sağlayacağı ve aynı zamanda bu sınıfların kendilerini kurtarmalarının biricik yolunun işçi sınıfıyla yakın bir ittifaka girmelerinden ve bu ittifak sayesinde en büyük acılar ve en insafsız denemeler karşısında sağlam durmalarından geçtiği apaçık bir gerçektir.

Livorno'da komünistler ile reformistler arasında gerçekleşecek olan kopuşun özel bir anlamı vardır. Devrimci işçi sınıfı artık parazit bir yapıya dönüşmüş olan o yoz sosyalist akımlardan kopacaktır. Proleter aristokratlar yaratmak üzere Kuzey'in Güney üzerindeki üstün pozisyonunu istismar etmeyi amaçlayan; işçi sınıfını emekçi halkın çoğunluğundan ayrı olarak kurtarabilecekleri inancıyla burjuva korumacı tarifeler sisteminin (endüstriyel ve finansal kapitalizmin diğer üretici güçler üzerindeki hakimiyetinin legal ifadesidir bu) yanı başında korumacı bir kooperatif sistemi kuran akımlardan kopacaktır.

Reformistler Reggio Emilia'nın sosyalizmini 'mükemmel bir örnek' diye gösteriyorlar; tüm İtalya'nın ve tüm dünyanın tek bir büyük Reggio Emilia olabileceğine inanmamızı bekliyorlar.⁶ Devrimci işçi sınıfı bu tür uyduruk sosyalizm biçimlerini reddediyor. İşçilerin kurtuluşu işçi aristokrasisi ya da parlamenter uzlaşma ve hükümet şantajları aracılığıyla birkaç ayrıcalık elde ederek sağlanamaz. İşçilerin kurtuluşu ancak Kuzey'in sanayi işçileri ile Güney'in yoksul köylüleri arasında bir ittifak kurularak sağlanabilir – bu ittifakın amacı burjuva devletini parçalamak, işçi-köylü devletini kurmak ve tarımın ihtiyaçlarına/İtalya'nın geri kalmış tarımının sanayileşmesine ve böylelikle milli hasıla seviyesinin emekçi

---

⁶ Orta İtalya'daki Reggio Emilia reformist sosyalizmin kalesiydi.

kitlelerin yararına yükselmesine hizmet edecek yeni bir endüstriyel üretim aygıtı inşa etmektir.

İtalyan işçi devrimi ve İtalyan emekçi halkının dünya işlerine katılımı ancak dünya devrimi bağlamında vuku bulabilir. Dünya işçileri hükümetinin tohumları Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresinde oluşturulan Yürütme Komitesi'nde zaten mevcuttur. Livorno'da, Sosyalist Parti'nin komünist fraksiyonu (İtalyan işçi sınıfının öncü gücü) işçi sınıfının ilk dünya hükümetine disiplinli bir sadakatin zorunlu ve kaçınılmaz olduğunu vurgulayacak, bunu Kongre'deki tartışmaların ana noktası yapacaktır. İtalyan işçi sınıfı maksimum bir disiplini kabul etmektedir, çünkü o diğer bütün ülkelerin işçi sınıflarının da benzer şekilde maksimum bir disiplini benimseyip ona uymalarını istemektedir.

İtalyan işçi sınıfı kendi kurtuluşunun, İtalya'da kapitalizm tarafından ezilen ve sömürülen diğer bütün sınıfları kurtarabilmesinin koşulunun, aynı amaç doğrultusunda hep birlikte hareket eden bir dünya devrimci güçleri sisteminin varlığı olduğunu bilmektedir. İtalyan işçi sınıfı kurtuluş doğrultusunda harcadıkları çabalarda diğer emekçi sınıflara yardım etmek arzusundadır, fakat aynı zamanda diğer sınıfların da kendisine yardımcı olması hususunda bir garanti istemektedir. Bu güvence, tüm üyelerinin tam ve samimi güvenine sahip ve kendi güçlerini dünya kapitalizminin (kendi hesabına ve burjuvazinin çıkarına) eriştiği hızın ve belginliğin aynısıyla harekete geçirecek bir pozisyonda olan, adamakıllı merkezileşmiş uluslararası bir otorite tarafından verilebilir ancak.

Dolayısıyla, halihazırda Sosyalist Parti'nin başına bela olan sorunlar ile Livorno Kongresinde çözüme kavuşturulacak olan sorunların basitçe parti içi sorunlar ya da bireyler arasındaki kişisel çatışmalar olmadığı apaçık ortadadır. Livorno'da İtalya emekçi halkının yazgısı tartışılacaktır. Livorno'da İtalyan ulusunun tarihinde yeni bir çağ başlayacaktır.

L'Ordine Nuovo, 13 Ocak 1921, SPWI, 375-377

4 Partiler ve Kitleler

[...]

Politik açıdan, geniş kitleler ancak siyasal partilerde örgütlendikleri kadarıyla varolurlar. Belirleyici ekonomik güçlerin basıncı altında kitlelerde meydana gelen görüş değişiklikleri partiler tarafından yorumlanır; bu partiler önce eğilimlere, daha sonra çok sayıda yeni organik partiye ayrılır. Bu kopuşa, yeni birliklere, homojen kendiliklerin kaynaşmasına sahne olan süreç, demokratik topluma ilişkin daha derin bir çöküş sürecini ortaya koymaktadır. Bu da, birbiriyle çatışan sınıfların, devlet ve üretici aygıt üzerindeki iktidarın korunması ya da fethi için, kati olarak yenden dizilimine yol açar.

Silah bırakışmasından fabrika işgallerine dek süren dönemde Sosyalist Parti, üç temel sınıftan (proletarya, küçük burjuvazi ve yoksul köylüler) oluşan İtalyan emekçi halkının çoğunluğunu temsil ediyordu. Bu üç sınıftan sadece proletarya esas itibarıyla ve dolayısıyla daimi olarak devrimciydi. Diğer iki sınıf 'bazen' devrimciydi: onlar savaş sırasında hükümete karşı isyan duygularının filizlenmesinden ötürü genel anlamda devrim fikrini kabul eden 'savaş sosyalistleriydi'. Sosyalist Parti'ye hakim olan unsurlar küçük burjuvazi ve köylüler olduğu için, parti, devrimi ancak silah bırakışmasından sonraki ilk dönemde, yani hükümete yönelik isyan duygularının hâlâ canlı ve etkin olduğu dönemde yapabiliyordu. Üstelik, Sosyalist Parti ağırlıklı olarak küçük burjuvazi ve köylü unsurlardan (bunların düşüncüsü kent küçük burjuvazisinininkinden çok da farklı değildir) oluştuğu için, açık ve net bir program olmaksızın, bir yürüyüş hattı olmaksızın ve özellikle de enternasyonalist bir bilinç olmaksızın, Parti'nin yalpa yapmaması ve ikircikli davranmaması mümkün değildi.

Esas olarak proleter nitelikte bir eylem olan fabrika işgalleri Sosyalist Parti'yi hazırlıksız yakaladı (Sosyalist Parti ise ancak kısmen proleterdi ve Faşizmin ilk darbeleri karşısında onun diğer kurucu bileşenlerinde bir bilinç krizi yaşanıyordu). Fabrika

işgallerinin sona ermesi Sosyalist Parti'yi tam bir karmaşaya itti. Partinin devrime ilişkin çocukça ve duygusal inançları bütünüyle allak bullak oldu. Savaşın acıları kısmen geride kalmıştı (geçmişin anılarından ötürü devrim yapılmaz!). Burjuva egemenliği Giolitti'nin şahsında ve Faşistlerin etkinliklerinde hâlâ güçlü görünüyordu. Reformist liderler komünist bir devrimi düşünmenin tam anlamıyla bir çılgınlık olduğunu iddia ediyorlardı. Serrati İtalya'da böylesi bir dönemde komünist devrimi düşünmenin çılgınlık olduğunu ileri sürüyordu.⁷ Partide sadece sanayi proletaryasının en ileri ve eğitilmiş kişilerinden oluşan bir azınlık kendi komünist ve enternasyonalist görüşünü değiştirmede, her gün olup bitenlerden dolayı moralini bozmadı ve burjuva devletin görünürdeki gücü ve enerjisi karşısında faka basmadı. Böylece Komünist Parti, sanayi proletaryasının (özü gereği ve her zaman devrimci olan biricik halk sınıfı) ilk özerk ve bağımsız örgütü doğdu.

Komünist Parti hemen en geniş kitleleri içine alan bir parti olmadı. Bu ancak bir şeyi tanıttı: fabrika işgallerinin siyasal açıdan başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından kitlelerin büyük bir demoralizasyon ve yeise kapıldığını. Liderlere inanç kalmamıştı. Daha önce övgüyle karşılanan şeyler şimdi alay konusu olmuştu. Proleter bilincinin en kalbi ve en ince duyguları, liderliğin bu genç görevlileri tarafından ayaklar altına alınıp çiğneniyordu; bu kişiler geçmişte yaptıkları maksimalist demagojiden duydukları pişmanlıkla kuşkucu/yoz bireylere dönüşmüşlerdi. Silah bırakışmasından hemen sonra Sosyalist Parti etrafında kümelenmiş olan halk kitleleri parçalandı, akışkan hale geldi, dağıldı. Önce-

---

⁷ Serrati 16 Aralık 1920 tarihli *Avanti!* gazetesinde yayınlanan yazısında (bkz: III. Kesim, 5. dipnot) Lenin'in reformistlerin partiden ihraç edilmesi yönündeki çağrısına karşı çıktı ve partinin birliğini savundu. Serrati'ye göre reformistler karşı-devrimci değildi; burjuvazi güçlüydü ve yakın gündemde bir devrim yoktu ('Risposta di un comunista unitario al compagno Lenin': G. Manacorda (haz.) içinde, *Il socialismo nella storia d'Italia*, Bari 1966, s. 488-501).

sinde sosyalizme sempati duyan küçük burjuvazi şimdi Faşizme sempati duyuyordu. Sosyalist Parti'de desteksiz kalan köylüler artık Halk Partisi'ne teveccüh göstermeye başladı.⁸

Sosyalist Parti'nin eski güçlerinin bir yandan Faşistlere öte yandan *popolari*'ye meyletmesinin yarattığı bu karışıklık sonuçsuz kalmadı. Halk Partisi Sosyalist Parti'ye yanaştı. Milletvekili seçimlerinde Halk Partisi'nin her seçim bölgesindeki 'açık' aday listesi yüzlerce ve binlerce Sosyalist adayın isimleriyle dolduruldu. Genel seçimden bu yana bazı illerde yapılan belediye seçimlerinde Sosyalistler çoğu kez bir azınlık listesi çıkarmak yerine taraftarlarına Halk Partisi listesine oy vermelerini salık verdiler. Bergamo'da bu görüngü sansasyonel bir biçime büründü: sol kanat *popolari*, Katolik örgütünden ayrıldı ve Sosyalistlerle birleşti; Sosyalistlerle *popolari* birlikte (ortak yönetecekleri) bir Emek Meclisi ve (ortak çıkaracakları) bir haftalık gazete kurdular.

Nesnel açıdan, Halk Partisi-Sosyalist Parti arasındaki buzların erimesi bir ilerlemeyi temsil etmektedir. Köylü sınıfı giderek birleşiyor, bilinç ve genel dayanışma fikri kazanıyor, Halk Partisi'ndeki dinsel kabuğu kırıyor, Sosyalist Parti'deki küçük burjuva damgalı anti-klerikal kültürün kabuğunu kırıyor. Sosyalist Parti, kırdaki yaşayan üyeleri arasındaki bu eğilimin bir sonucu olarak sanayi proletaryasından giderek ayrı düşüyor, Sosyalist Parti'nin kır ile kent arasında kurmuş olduğu o güçlü birlik bağı dağılıyor gibi bir görüntü oluşuyor. Ne var ki bu bağ gerçekte mevcut olmadığı için, bu yeni durumdan gerçek bir hasar çık-

---

⁸ İtalyan Halk Partisi (PPI) Luigi Sturzo tarafından Ocak 1919'da kurulan Katolik bir kitle partisiydi. O yıl yapılan seçimlerde (bu seçimlerde ilk kez herkese oy hakkı tanındı ve nispi temsil sistemi uygulandı) 100 sandalye kazandı ve PSI'dan (155 sandalye) sonra parlamentodaki ikinci büyük parti oldu. Mussolini iktidara geldikten sonra Faşistlere karşı nasıl bir tavır benimsenmesi gerektiği hususunda PPI içerisinde bir bölünme yaşandı ve parti, diğer muhalefet partileri gibi Kasım 1926'da ezilmeden önce, pro-faşist Katolik sağ (Vatikan, Cizvitler) tarafından tedrici bir biçimde terk edildi.

madı. Tersine, gerçek bir avantaj giderek netleşiyor: Halk Partisi sola doğru oldukça güçlü bir kayma yaşıyor ve giderek sekülerleşiyor. Nihai sonuç, partinin büyük ve orta toprak sahiplerinden oluşan sağ kanadının kopması şeklinde olacaktır. Bir başka deyişle, parti sınıf mücadelesi alanına kararlı bir biçimde girecek, bu da burjuva egemenliğinin çok büyük ölçüde zayıflamasına yol açacaktır.

Aynı görüngü Faşist kampta da gözükmeye başlıyor. Sosyalist Parti'den kopmaların yaşanması sonucu siyasal güç kazanan kentli küçük burjuvazi, silah bırakışmasından sonra, savaş sırasında askeri örgütlenme ve eylem konusunda edinmiş olduğu beceriyi kendi avantajına kullanmaya çalışmıştı. İtalyan savaşı, etkin bir genelkurmayın yokluğunda, genç subaylar, yani küçük burjuvazi tarafından yürütüldü. Savaş esnasında yaşanan düş kırıklıkları bu sınıf içerisinde hükümete karşı aşırı derecede güçlü isyan duyguları uyandırdı (silah bırakışmasından sonra kendi kadroları arasındaki askeri birliği yitiren bu sınıf çeşitli kitle partilerine dağıldı ve onlara isyan mayası kattı—ama bunun yanında belirsizliği, ikircikliliği ve demagojiyi de).

Fabrika işgallerinden sonra Sosyalist Parti'nin gücü azaldığında bu sınıf, şimşek hızıyla, savaş esnasında kendisini sömürmüş olan aynı genelkurmaydan gelen basıncın etkisi altında, kendi kadrolarını askeri bakımdan yeniden inşa etti ve kendisini ulusal ölçekte örgütledi. Aşırı hızlı evrimleşme, aşırı hızlı bir anayasa krizi görüntüsü ortaya çıkardı. Genelkurmayın ve hükümetteki en gerici güçlerin elinde bir oyuncak olan kentli küçük burjuvazi büyük toprak sahipleriyle ittifaka girdi ve bu sınıfın lehine köylü örgütlerini parçaladı. Faşistlerle Sosyalistler arasında imzalanan Roma paktı, kentli küçük burjuvazinin bu kör ve siyasal açıdan vahim sonuçlar doğuran politikasının geldiği son noktaya işaret ediyordu; bu da kentli küçük burjuvazinin 'doğuştan kazandığı hakkını' bir tas çorba için sattığı

şeklinde anlaşılmaya başlandı.⁹ Faşizm Treviso, Sarzana ya da Roccastrada'da yaşandığı türden tenkil edici baskınlarına devam etmiş olsaydı, nüfus *en masse*¹⁰ ayaklanırdı.¹¹ Dahası, halk yenilmiş olsaydı bile, iktidarı küçük burjuvazi değil, genelkurmay ve büyük toprak sahipleri alırdı kesinlikle. Faşistler bir kez daha Sosyalistlere yanaşıyor; küçük burjuvazi ise büyük ölçekli arazi mülkiyetiyle bağlarını koparma ve tuhaf şekilde Turati ve D'Aragona'nın programına benzeyen siyasal bir programa sahip olma peşinde.¹²

İtalyan halk kitlelerinin bugünkü durumu budur –büyük bir karışıklık; savaşın yarattığı ve Sosyalist Parti'nin kişileştirdiği yapay bir birliğin yerinden edilmesi. Kendi diyalektik kutuplaşmasını sanayi proletaryasının bağımsız örgütü Komünist Parti'de, köylü sınıfının örgütü Halk Partisi'nde ve küçük burjuvazinin örgütü Faşizmde bulan büyük bir karışıklık. Silah bırakmasından fabrika işgallerine dek emekçi halkın bu üç sınıfının demagojik karışıklığını temsil eden Sosyalist Parti bugün, demokrasinin çöküşünün bir sonucu olarak İtalyan halk kitlelerinin yaşamakta olduğu ayrışma sürecinin (yeni, kati bir düzene doğru akan bir süreç) başlıca timsali ve en tanınmış kurbanıdır.

L'Ordine Nuovo, 25 Eylül 1921. SPW II, 71-74

---

⁹ 3 Ağustos 1921'de PSI parlamento grubu, Faşist şiddetin sona ermesini temin etmek ümidiyle, Faşist milletvekilleriyle Roma'da bir 'barış paktı' imzaladı; fakat Faşist baskınlarda bir azalma olmadı ve pakt feshedildi.

¹⁰ *en masse* (Fr.): toptan, hep birlikte (ç.n.).

¹¹ Treviso'da 12 Temmuz 1921'de Faşist müfrezeler yerel Katolik ve Cumhuriyetçi gazetelerin binalarını yakıp yıktılar. Sarzana'da 21 Temmuz'da küçük bir *carabinieri* gücü 600 kişilik silahlı bir Faşist grubu dağıttı. Roccastrada'da 1 Temmuz'da Faşist bir kol Sosyalist belediye başkanının evini yerle bir etti ve daha sonra başkanı istifaya zorladı. Bir başka baskın 24 Temmuz'da gerçekleştirildi.

¹² Turati hakkında bkz. III. Kesim, 1. dipnot. Ludovico D'aragona (1876-1961) CGL'nin reformist genel sekreteriydi.

5 PCdİ ile Komintern Arasındaki İlişkiler Nasıl Olmalı

Bu zamana dek Komintern'e karşı muğlak gibi gözüken bir tutum benimsedik. En katı şekliyle resmi disiplinden bahseder ve eşitler arasında kullanılan bir dilden ziyade üstleriyle konuşan astlara daha uygun düşen bir dil kullanırken, Enternasyonal Kongrelerinin ve Yürütme Komitesi'nin oluşturduğu yönergelere kaçmak için her şeyi yapmaya hazırmışız izlenimi verecek şekilde hareket ettik. Artık esas haline gelen bir yönelim (oryantasyon) ilkesidir bu: her yerel tutum uluslararası bir yansıya sahip olmalıdır ve bu tutumlar Komintern içerisinde hiziplerin doğuşuna neden olacak uluslararası bir örgütlenme sürecine ya da en azından bir harekete yol açabilir. Şurası kesin ki Yürütme Komitesi bu türden bir tezahüre karşı şiddetle mücadele edecektir. Yürütme Komitesi'nin en çok önem verdiği prosedürlerden biri kararların oybirliğiyle alınmasıdır. Bu salt biçimsel bir husus değildir. Rus devrimi deneyiminden açıkça görülmektedir ki önemli oylamalarda oybirliğinin sağlanamaması geniş kitleler arasında oldukça spesifik tutumlara yol açmaktadır: siyasal hasımlar azınlığa doğru kutuplaşmakta, azınlığın pozisyonlarını büyütüp genelleştirmektedirler; hatta belki de muhalifler tarafından ya da kendi arkadaşlarından oluşan bir grup tarafından imzalanan manifestoları ve programları vs. el altından yayınlamaktadırlar; ve belli bir anda epey tehlikeli olabilecek bir ajitasyon etkinliğinde bulunmaktadırlar. Böylesi manevralara karşı savunmacı yaklaşım, kararların oybirliğiyle alınmasıdır; kamuya bir anlaşma olarak ve açık bir birliğin kanıtı olarak gözükecektir bu. Yarının pozisyonlarını bugünden almak zorunda oldukları ölçüde Komünist partiler için temel ilke haline gelen bu ilkeden, bizim tutumlarımız açısından da geçerli olan sonuçlar çıkmaktadır: örnekse, aklımıza yatmasa bile disipline riayet edeceğimiz savı, istifa tehdidi... vs. Gerçekten, bu tutum söylentilere ve fısıltılara neden olduğu ya da neden olabileceği ölçüde tehlikeli bir hâl alır; sahne gerisinden sözde açıklamalar yapılmasına yol açar-

bilir, bunun da uluslararası arenada vahim yansımaları olabilir. Dolayısıyla özel tartışmalarda kişinin kendi görüşünü vakarla savunarak ve mücadeleye hazır olduğunu da göstererek, sorunları bütün boyutlarıyla ortaya koyması daha iyidir. Doğaldır ki, bu tür sorunlar ancak çeşitli Kongre ve Konferanslarca alınmış olan kararlar ve tüzükler çerçevesinde ortaya çıkabilir.

Uluslararası durum yüzünden tartışmalı bir pozisyondayız. Rus yoldaşlar tarafından büyük bir kesinlikle ortaya atılan birleşik cephe taktiği, hem teknik açıdan hem de onun pratik uygulamasına yönelik genel yaklaşım açısından, *hiçbir ülkede* kendisini somutlaştırabilecek parti ya da insanlar bulamadı. Son zamanlara dek örnek başarıların elde edildiği bir ülke olarak gözüken Almanya'da bu taktik ağır biçimde eleştirildi. Alman partisinin büyük çoğunluğu bu taktiği anlamış değildir; azınlık ise bu yaygın ruh hâlinin ifadesidir. Amsterdam'a gönderilen Frankfurt delegasyonu ancak bürokratik bir uygulamanın peşinden koştu; bundan dolayı da geri çağrıldı. Tüm bunların bir tesadüf olamayacağı açıkça ortadadır. Bir bütün olarak uluslararası alanda yerinde gitmeyen bir şeyler var, liderlik hususunda bir zafiyet ve yetersizlik var. İtalyan sorunu bu çerçevede görülmeli, bireylerin kötü niyetine bağlı olan ve Marcellus¹³ olmaya karar veren ilk baldırı çıplak yoldaşın iyi niyetiyle birlikte değişebilen bir şey olarak değil. Sorunu diğer partilerin önüne bu şekilde koymak istediğimizi belirtmeliyiz ve iyi niyetimizi ve doğru tavrımızı tanımayı reddetme yönünde bir eğilim varsa, elimizdeki mevcut unsurlardan istifade etme yoluna gitmeliyiz.

Komünist Parti'nin bugünkü çoğunluğu İtalya'daki konumunu ve tarihsel rolünü sonuna kadar savunmak niyetinde (birleşik Komünist Parti İtalya'da ne geleneksel Sosyalist ne de onunla bir uzlaşma olan ideolojik bir merkez anlayışıyla inşa edilmelidir). Biz İtalyan devriminin geleceğini savunuyoruz. Sosyalist Par-

---

¹³ Roma ile Kartaca arasındaki savaşlarda Hannibal'in yenilmez olmadığını gösteren ilk Romalı general.

ti'nin durumu, büyük ölçüde, Sosyalist liderler grubu içindeki benzer bir tutuma bağlıdır. Onlar kendi siyasal profillerini ve kendi geleceklerini sonuna kadar ve her şekilde savunmaktadırlar ve savunacaklardır. Hata yapmış olabiliriz ve bu hataları düzeltmek arzusundayız, fakat Komintern'in İtalyan şubesine giren yeni unsurların çekim merkezinin ve asimilasyonunun onu yeni bir temele –bu temelin temsilcileri esas meselede Sosyalistlerle uzlaşmak isteyen bireylerdir– kaydırmasına izin vermek arzusunda değiliz.¹⁴ Komintern'in tutumu ve onun temsilcilerinin faaliyetleri Komünist safların dağılmasını ve yozlaşmasını beraberinde getiriyor. Partimizi tasfiye etmek isteyen unsurlara karşı ve yozlaşmış/çürümüş unsurlara karşı mücadele etmeye kararlıyız. İlegalite ve sürgün durumu bunu zorunlu kılıyor. Macaristan'da ve Yugoslavya'da olup bitenlerin İtalya'da tekrarlanmasını istemiyoruz. Bu uğurda savaşırken Komintern de birkaç darbe alırsa bunun kabahati bizde olmayacak: zira güvenilmez unsurlarla ittifak yapmak bir hatadır.

Muhtemelen Moskova'da, Haziran 1923'te, el yazısıyla yazılmış notlar.
SPWII, 154-156

6 [Togliatti'ye, Terracini'ye ve Diğerlerine Mektup]

Viyana, 9 Şubat 1924

[...] Sadece partimiz tarihinde değil ülkemiz tarihinde de yeni bir evre başlıyor. Dolayısıyla parti içi ilişkilerde ve parti ile Enternasyonal arasındaki ilişkilerde büyük bir açıklık evresine girmemiz zorunludur. Sözü fazla uzatmak istemiyorum. Bir kenara atılan soruları aydınlatmaya yeterli olması ümidiyle sadece birkaç noktaya değineceğim.

Partimizin etkinliğini karakterize etmiş olan ve etmeye de devam eden en ciddi hatalardan biri taktikler üzerine tezlerin ikincisinde kullanılan sözcüklerin aynısıyla özetlenebilir: 'Bilinç ve

---

¹⁴ PCdI içerisinde Angelo Tasca'nın etrafında toplanan sağ kanat azınlığa atıfta bulunuluyor.

irade faktörlerini bireylerden elde edilebilen ya da onlardan talep edilmesi gereken yetiler olarak görmek yanlıştır, çünkü bunlar ancak pek çok bireyin etkinliğinin üniter bir kolektif organizmaya entegrasyonu sayesinde gerçekleşir.' Bu kavram, eğer işçi sınıfına atfen kullanılıyorsa doğru, partiye atfen kullanılıyorsa yanlış ve aşırı ölçüde tehlikelidir. Livorno'dan önce, içinde çeşitli renk ve biçimde sosyalistler bir arada yaşasa bile partinin bir bütün olarak devrimci olduğunu savunan Serrati'nin kavrayışıydı bu. Rus Sosyal Demokratlarının koptuğu kongrede bu anlayış Menşevikler tarafından savunuldu; Menşevikler asıl önemli olanın birey üyeler değil, partinin bütünü olduğunu söylüyorlardı. Üyeler söz konusu oldukça, onların kendilerini sosyalist olarak ilan etmeleri yeterliydi. Bizim partimizdeki oportünist tehlikenin sorumlusu kısmen bu anlayıştır. Zira bir azınlığın doğduğunu ve parti içi tartışma ve polemğin olmayışından ötürü, yani birey yoldaşlara önem vermememizden ya da onları emirler ya da kesin talimatlarla yapılabilenden biraz daha somut bir biçimde yönlendirme arayışına girmememizden ötürü, bu azınlığın kendisine yeni havariler kazandığı gerçeği yadsınamaz.

Partimizde tehlikenin bizi üzen bir yönü daha var: bütün bireysel etkinliklerin kuruması, çok sayıda üyenin pasifliği; her şeyi düşünen ve her şeye dikkat eden birilerinin hep olduğu yönündeki o aptalca güven. Bu durum en ciddi yansımalarını örgütsel alanda bulmaktadır. Parti, ussal ölçütler kullanarak güvenilir unsurları, kendisine belli görevler yüklenebilecek unsurları seçme imkânından yoksundu. Bu seçim, empirik olarak, lider bireylerin kişisel bilgisine göre ve çoğunlukla da yerel örgütlerin güvenine sahip olmayan unsurlardan yana yapıldı ve dolayısıyla işler sabote oldu. Şu hususun da eklenmesi gerekmektedir: gerçekleştirilen iş ancak en minimal düzeyde kontrol edildi ve bu nedenle parti içerisinde üyeler ile liderler arasında gerçek bir ayrışma ortaya çıktı.

Bu durum hâlâ devam etmekte ve bana göre içerisinde sayısız tehlike barındırmaktadır. Moskova'da kalırken, İtalya'nun her yerinden gelmelerine ve en aktif unsurlar arasında olmalarına rağmen, partimizin pozisyonunu anlayan ya da Merkez Komite'yi ağır bir biçimde eleştirmeyen (bu arada, elbette ki, disiplin ve itaat normlarına uyan) tek bir politik sürgüne rastlamadım. Partinin hatası, partinin örgütlenme sorununa soyut bir tarzda öncelik vermiş olmasıydı; bu da pratikte kendi ortodoksileri doğrultusunda resmi görüşe bağımlı olan bir görevliler aygıtı yaratmak anlamına geliyordu. Devrimin ancak böylesi bir aygıtın varlığına bağılı olduğuna inanılıyordu ve hâlâ da inanılmaktadır; onun varlığının devrime neden olabileceğine inanıldığı bile oluyor kimi zaman.

Parti organik bir ajitasyon ve propaganda faaliyetinin eksikliğini çekti, oysa bütün dikkatimizi buna yöneltmeli ve bu alanda gerçek uzmanların oluşturulmasına çalışmalıydık. Kitleleri her fırsatta kendilerini Komünist Parti'yle aynı yönde ifade etmeye teşvik edecek hiçbir girişimde bulunulmadı. Yerel, ulusal ya da dünya çapındaki her olay ve her yıldönümü komünist hücreler aracılığıyla kitlelerin ajite edilmesine (alınan kararları sonuçlandırarak, broşürler dağıtarak) hizmet etmeliydi. Bu ilineksel bir nitelik taşımıyordu. Komünist Parti, fabrika hücrelerinin oluşturulmasına bile karşıydı. Merkezden yayınlanan resmi bir talimat ya da büyük olaylar dışında, kitlelerin partinin etkinliklerine ve iç yaşamına katılması diyalektik bir sürecin sonucu olarak görülüyordu (bu süreçte devrimci kitlelerin kendiliğinden hareketi ile merkezin örgütleyici ve yönlendirici iradesi birbirine yakınsar). Havada asılı bir şey gibi görülüyordu bu, kendi özerkliğine ve kendi kendini üreten gelişmeye sahip bir şey, kitlelerin durum uygun olduğunda ve devrimci dalga en yüksek noktaya ulaştığında ya da parti merkezi bir hücum başlatmaya karar verdiğinde ve kitleleri ayağa kaldırmak ve eyleme sevk etmek için onların düzeyine indiğinde katılacağı bir şey. Doğaldır ki işler bu şe-

kilde gitmediği için oportünist enfeksiyon alanları oluştu ve merkezin bunlardan hiç haberi olmadı. Bunların parlamento grubu içerisinde ve ardından, daha organik bir formda olmak üzere, azınlık içerisinde yansımaları oldu.

Bu anlayış birleşme meselesi üzerinde de etkisini gösterdi. Komintern'in her zaman önüne getirilen soru şuydu: 'Partimizin hâlâ oluşma aşamasında mı olduğunu, yoksa oluşumunu tamamladığını mı düşünüyorsunuz?' Gerçek şu ki bir parti tarihsel yönden asla tam ve eksiksiz olmaz ve olamayacaktır. O ancak nüfusun tümü olduğunda, bir başka deyişle ortadan kalktığı anda ancak tam ve eksiksiz olur. Ortadan kalkana kadar da (komünizmin nihai amaçlarına ulaşmış olduğu için) bir dizi geçici evreden geçecek ve zaman zaman yeni unsurları tarihsel açıdan mümkün iki biçimde soğuracaktır: bireysel bazda üye kaydetme yoluyla ya da küçük-büyük gruplar halinde üye kaydetme yoluyla. Komintern'le yaşadığı anlaşmazlıklardan dolayı durum partimiz açısından daha zor hale geldi. Enternasyonal bir dünya partisi ise, hatta bunu büyük bir ihtiyatla karşılıyorsa, açıktır ki partinin gelişimi ve alabileceği biçimler sadece bir değil, iki faktöre bağlı olmaktadır. Bir başka deyişle, bu biçimler sadece ulusal Yürütme Komitesi'ne değil, fakat aynı zamanda ve özellikle, daha güçlü olan Enternasyonal Yürütme Komitesi'ne de bağlıdır. Durumu iyileştirmek, partinin gelişmesinde oryantasyonun öneminin açıkça anlaşılmasını sağlamak (Amadeo'nun [Bordiga] istediği şeydir bu) için Enternasyonal Yürütme Komitesi'ni ele geçirmek, bir başka deyişle genel muhalefetin merkezi olmak zorunludur. Siyasal açıdan ulaşılan sonuç budur ve Enternasyonal Yürütme Komitesi'nin İtalyan Yürütme Komitesi'nin belini kırmanın yollarını araması da doğal bir şeydir.

Amadeo bu konuda koca bir kurama sahiptir ve onun sisteminde her şey mantıksal olarak birbiriyle uyumlu ve tutarlıdır. Amadeo Enternasyonal'in taktiğinin Rusya'daki durumu yansıttığını, yani geri ve ilkel bir kapitalist uygarlığın toprakları üze-

rinde doğduğunu düşünüyor. Ona göre bu taktik aşırı derecede volontarist ve teatraldır, çünkü Rus kitlelerinden ancak aşırı bir iradi çabayla tarihsel durum tarafından belirlenmemiş devrimci bir etkinlik elde etmek mümkündü. Amadeo Avrupa'nın daha gelişmiş orta ve batı ülkeleri açısından bu taktiğin yetersiz ve hatta faydasız olduğu kanısında. Bu ülkelerde tarihsel mekanizma Marksizmin kabul edilmiş şemalarına göre işlemektedir. Gene bu ülkelerde Rusya'da eksik olan tarihsel determinizm mevcuttur ve dolayısıyla en önemli görev de partinin kendinde bir amaç olarak örgütlenmesi olmalıdır.

Ben durumun oldukça farklı olduğunu düşünüyorum. Birincileyin, Rus komünistlerinin siyaset anlayışı ulusal değil uluslararası topraklar üzerinde oluştu. İkincileyin, kapitalizmin orta ve batı Avrupa'daki gelişimi sadece geniş bir proleter tabakanın oluşumunu belirlemekle kalmadı, fakat aynı zamanda –ve bir sonuç olarak– sendika bürokrasisindeki ve sosyal demokrat gruplardaki uzantılarıyla yüksek tabakayı, yani işçi aristokrasisini yarattı. Rusya'da doğrudan bir nitelik taşıyan ve kitleleri devrimci bir kalkışma için sokağa döken bu belirlenim, orta ve batı Avrupa söz konusu olduktan, kapitalizmin büyük bir gelişme kaydetmesiyle birlikte ortaya çıkan bütün bu siyasal üstyapılar yüzünden karmaşık hale gelmektedir. Bu durum kitlelerin hareketini daha yavaş ve sakıncan kılmakta ve dolayısıyla devrimci partinin, 1917 yılının Mart ayından Kasım ayına dek süren dönemde Bolşevikler için elzem olan strateji ve taktiklere kıyasla, daha karmaşık ve uzun erimli bir strateji ve taktik gütmesini zorunlu kılmaktadır.

Fakat Amadeo'nun bu anlayışta olması ve bu anlayışı sadece ulusal ölçekte değil uluslararası düzeyde de zafere kavuşturmayı amaçlaması bir şeydir. Amadeo inanmış bir adamdır ve büyük bir beceri ve esneklikle kendi amacına ulaşmak için, tezlerinden ödün vermekten kaçınmak için, batı ve orta Avrupa'daki devrimin Rusya'yı bugün elinde tuttuğu hegemonik pozisyondan yoksun bırakacağı tarihsel döneme dek kendisini yolundan alıkoyabilecek

Komintern yaptırımlarını ertelemek için mücadele etmektedir. Fakat bu anlayışın tarihsel bir hakikati yansıttığına inanmayan kimseler olarak bizim bu anlayışla siyasal açıdan ittifak içerisinde olmaya devam etmemiz ve böylelikle ona şu anda sahip olduğu uluslararası statüyü vermemiz çok başka bir şeydir. Amadeo olaylara uluslararası bir azınlığın bakış açısıyla yaklaşıyor, oysa biz ulusal bir çoğunluğun bakış açısıyla yaklaşmalıyız.

Dolayısıyla biz parti liderliğine, Enternasyonal ile anlaşma içerisinde oldukları gerekçesiyle azınlık temsilciliklerinin verilmesini isteyemeyiz, manifestonun yol açtığı tartışmalardan sonra parti çoğunluğu halihazırdaki liderlerle kalsa bile. Bana göre esas mesele budur ve bizim siyasal tutumumuzu bunun belirlemesi gerekmektedir. Amadeo'nun tezlerine katılıyorsak kendimize şu soruyu sormalıyız: partinin çoğunluğunun bizimle birlikte olduğu göz önüne alındığında, azınlığa dayanan bir ulusal liderlikle zamana oynayarak ve durumun bizi kuramsal olarak doğrulayacak şekilde tersine dönmesini bekleyerek Enternasyonal'de kalmak mı, yoksa Enternasyonal'den kopmak mı daha iyi olacaktır? Fakat bu tezlere katılmıyorsak, söz konusu manifestoyu imzalamak şu belirsiz alternatiflerin bütün sorumluluğunu üstlenmek anlamına gelir: ya, Amadeo'nun tezleri açısından bir çoğunluk söz konusuysa, bir azınlık liderliğini kabul etmek (biz bu tezlere katılmıyoruz ve dolayısıyla durumu organik olarak bir çözüme kavuşturabiliriz), ya da Enternasyonal ile ittifak kurabilen çoğunlukla (fikirlerimizin niteliğinden ötürü) mutabık olduğumuz zaman bir azınlık içinde kalmak. Bu bizim siyasal açıdan tasfiye olmamız anlamına gelir; böylesi bir durumun ardından Amadeo'dan kopmak çok nahoş ve tiksindirici gözükecektir.

Gelecekte ne yapmamız gerektiğine dair öneriler. Bu konuya çok derinlemesine girmek istemiyorum, çünkü bu konuyu layıkıyla ele almak sayfalarca yazmayı gerektirecektir. Ben birkaç öneri sunmakla yetineceğim. Partinin gelecekteki faaliyeti hem örgütsel hem de siyasal açıdan yenilenmek zorundadır.

Örgütsel alanda Merkez Komite'ye, mevcut durumda mümkün olduğu ölçüde daha büyük bir rol verilmesinin ve onun daha fazla iş yapmasının sağlanmasının zorunlu olduğunu düşünüyorum. Çeşitli parti organları arasında daha açık ilişkiler kurmanın, işbölümünü ve sorumluluk dağılımını daha kesin ve katı sınırlar içerisine sokmanın zorunlu olduğunu düşünüyorum. İki yeni yapı ve etkinlik yaratılmalıdır. Ağırlıklı olarak yaşlı işçilerden oluşan bir denetim komisyonu, son kerte de, dolaysız siyasal yansılar olmayan, bir başka deyişle Yürütme Kurulu'nun acil müdahalesini gerektirmeyen ihtilafli sorunlar üzerinde karar vermelidir. Bu komisyon, aynı zamanda, periyodik denetimlerle parti üyelerinin statüsünü sürekli gözden geçirmelidir. Ve bir ajitasyon ve propaganda komitesi de partinin ajitasyon ve propaganda faaliyeti için gerekli ve yararlı olan bütün yerel ve ulusal malzemeyi toplamalıdır. Bu komite yerel durumları incelemeli, ajitasyon biçimleri önermeli ve yerel organların çalışmalarını yönlendirecek broşürler ve programlar üretmelidir. Bu, kurucu çekirdeği büyük kent merkezlerinde semt, kırlarda ise kırsal bölge olan ulusal bir örgütün bütününe dayanmalıdır. Faaliyetine parti üyelerinin bir sayımını yaparak başlamalıdır; parti üyeleri örgütsel amaçlar doğrultusunda kıdemlerine, bulundukları mevkiye, gösterdikleri yeteneklere ve elbette ki ahlaki ve politik becerilerine göre bir ayrıma tabi tutulmalıdır.

Yürütme Kurulu ile Gizli Büro arasında net bir işbölümü tesis edilmelidir. Kesin ve net sorumluluklar ile işlevler belirlenmelidir, bunlar yerine getirilmediği takdirde ciddi yaptırımlar uygulanmalıdır. Sanırım bu bizim partimizin en zayıf yönlerinden biridir ve merkeziyetçiliğin sağlam bir örgütlenme sistemi olmaktan çok bürokratik bir formalite, sorumluluklar ve işlevlere ilişkin banal bir karışıklık olduğunu en açık bir surette tanıtlamaktadır.

Politik alanda İtalya'daki durum ile onun ileriki gelişiminin olası evreleri üzerine ayrıntılı tezler hazırlamak zorunludur.

1921-1922 arasında parti, faşist ya da askeri bir diktatörlüğün gelmesinin imkânsız olduğu yönünde bir resmi anlayışa sahipti. Büyük güçlkle de olsa, bu anlayışın tezlerden çıkarılmasını ve yazıya dökülmesini engellemeyi, taktikler konusundaki 51 ve 52 no'lu tezlerde esaslı değişikliklere gidilmesini sağlayarak, başardım. Şimdi parti, bana göre, bir önceki hatayla yakından ilintili bir başka hataya düşüyor. Daha öncesinde, sanayi burjuvazisinin faşizmine yönelik o sessiz/gizli muhalefete hiç önem verilmiyor ve sosyal demokrat bir hükümet imkân dahilinde görülmüyordu; sadece şu üç alternatif üzerinde duruluyordu: proletarya diktatörlüğü (gerçekleşme olasılığı en zayıf alternatif), sanayi burjuvazisinin ve yargıçların yararına genelkurmay diktatörlüğü ve faşist diktatörlük; bu anlayış bizim siyasal eylemimizi kısıtlamakta ve bizi birçok hataya sürüklemektedir.

Bugün, bir kez daha, sanayi burjuvazisinin yükselen muhalefeti hesaba alınmıyor –bu muhalefet özellikle Güney'de şekillenmeye başlıyor ve giderek daha bir teritoryal nitelik kazanarak ulusal bir sorunun belli yönlerini sunuyor. Proletaryanın canlanışının ancak bizim partinin işine yarayabileceğine ve öyle de olması gerektiğine az çok inanılıyor. Ne var ki ben bir canlanma olsa bile partimizin hâlâ azınlıkta olduğunu, işçi sınıfının çoğunluğunun reformistlerle birlikte hareket edeceğini ve liberal-demokrat burjuvazinin hâlâ söyleyecek çok sözü olduğunu düşünüyorum. Durumun devrimci bir durum olduğundan hiçbir kuşku yok, ve dolayısıyla belli bir zaman dilimi içerisinde partimizin çoğunluğu sağlayacağı kanısındayım. Fakat bu dönem kronolojik olarak uzun olmasa da, şüphesiz ki, takviye evreleriyle sarmalanacaktır (manevra yapabilmek ve proletaryaya musallat olan hatalardan kaçınmak için belli bir kesinlikle önceden görmemiz gereken evrelerdir bunlar).

Dahası ben partinin, pratik açıdan, daha önce hiç yüzleşmemiş ve çözümünü de partinin bunlardan doğrudan etkilenen unsurlarına bırakılmış sorunları ele alması gerektiğine inanıyor-

rum. Milano proletaryasını kazanma sorunu partimiz açısından ulusal bir sorundur ve Milano'daki araçlardan çok partinin elinin altındaki bütün araçlar kullanılarak çözülmesi gerekmektedir. Eğer biz, istikrarlı bir şekilde, Milano proletaryasının ezici çoğunluğunu yanımıza çekmezsek, devrimi İtalya'nın bütününde ne gerçekleştirebilir ne de sürdürebiliriz. Dolayısıyla diğer kentlerden işçi unsurlarını Milano'ya getirmek, onları fabrikalarda işe sokmak, Milano'daki legal ve gizli örgütü İtalya'nın her yerinden gelen en nitelikli unsurlarla zenginleştirmek zorunludur. Böylelikle sanırım, genel olarak söylersek, Milano işçi sınıfına parti için ölümlüne çalışmak arzusunda olan en az yüz yoldaş enjekte etmek zorunlu olmaktadır.

Bu türden bir başka sorun da denizcilerle ilgilidir ve askeri donanma sorunuyla yakından ilişkilidir. İtalya geçimini denizden sağlamaktadır; denizcilerin sorunuyla ilgilenmemek, ki bu en önemli sorunlardan biridir ve partinin maksimum ölçüde dikkatini yöneltmesine değer bir sorundur, devrim hakkında somut olarak düşünmemek demektir. Uzunca bir süredir denizciler arasındaki çalışmalarımızın liderliğini Caroti'nin oğlu gibi bir oğlanın yürüttüğünü düşündüğümde içim ürperiyor.¹⁵ Gene bir diğer sorun da demiryolcularla ilgilidir: biz bu soruna hep salt sendikal açıdan baktık, oysa o bu tanımı aşmaktadır ve birinci mertebeden ulusal/siyasal bir sorundur.

Bu sorunların dördüncüsü ve sonuncusu ise Güney sorundur, ki biz bu sorunu tıpkı Sosyalistlerin yaptığı gibi yanlış anladık: onun bizim genel siyasal etkinliğimizin normal çerçevesi içerisinde çözülebileceğini düşündük. Ben hep Güney'in Faşizmin mezarı olacağına inanmışımdır; fakat aynı zamanda onun, devrimden önce bölgenin sorunlarını yeterince incelemeyen ve her şeye ha-

---

¹⁵ Arturo Caroti Pisa'lı bir maksimalist lider ve milletvekiliydi; Komünist Parti kurulduğunda partiye katıldı. Metinde sözü geçen oğlu Leopoldo, daha öğrenciyken, Livorno'da 1919'da *Spartacus* adlı bir dergi çıkarmıştı.

zırlıklı olmazsak eğer, ulusal ve uluslararası gericiliğin en büyük rezervuarı ve ayrışma zemini olacağını da düşünmekteyim.

Size kendi pozisyonumla ve manifestodan çıkan pozisyonla kendi pozisyonum arasında varolan farklılıklarla ilgili olarak açık ve seçik bir fikir verdiğimi sanıyorum. Sizin de büyük ölçüde benimle aynı görüşte olduğunuzu düşünüyorum (biz kendimizi epey uzun bir zaman birlikte bu görüş zemini üzerinde bulduk), dolayısıyla da sizin hâlâ karar vermek üzere olduğunuz şeyden farklı yönde karar verme olasılığına sahip olmanızı ümit ediyorum.

Kardeşçe selamlar.

Masci

SPWII, 196-203

V

FAŞİST REAKSİYON VE KOMÜNİST STRATEJİ 1924-1926

Giriş

Bu yazılar Gramsci'nin PCdl'nin liderliğini yürüttüğü döneme (Ağustos 1924-Kasım 1926) aittir ve esas olarak üç konuya eğilmektedir: Faşizm, Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeler ve İtalya'da devrim olasılığı.

İktidara geldikten sonra 1924 yazında yaşadığı ilk ciddi kriz Faşist hareketi sarstı (bkz. 'Orta Sınıfların Krizi' ve 'Durumun Öğeleri' başlıklı makaleler). Gramsci, hem Sosyalist milletvekili Giacomo Matteotti'nin Haziran ayında öldürülmesiyle ivme kazanan siyasal krize, hem de kapitalistler ile küçük burjuvazi (bu Kesimin ilk parçasında küçük burjuvaziye orta sınıflar diye atıfta bulunmaktadır) arasındaki sınıf ittifakının çözülüşü olarak gördüğü şeye odaklandı. 1921-1922 yılları arasında orta sınıflar işçi sınıfına karşı kapitalistlerle ittifak kurarak Faşist hareketin kitlesel tabanını oluşturmuşlardı, oysa şimdi ekonomik açıdan Faşizmin kısıp altında eziliyorlardı. Gramsci'ye göre bu durum onları proletarya ile bir ittifak kurmaya zorlayacaktı.

Matteotti'nin öldürülmesi halk arasında bir protesto dalgası yarattı ve parlamentodaki diğer partilerin (Liberaller, Katolikler, Sosyalistler) katılımıyla Aventine diye bilinen bir muhalefetin oluşturulmasına yol açtı. PCdl başlangıçta bu muhalefet komitesine katıldı, fakat genel grev yönündeki istemini diğer partiler desteklemeye yanaşmayınca komiteden

çekildi. Her ne kadar partinin sağ kanadından kimi üyeler Aventine ile işbirliğine gidilmesinden yana tavır koysa da, çoğunluk (Gramsci de dahil olmak üzere) buna karşı çıktı, çünkü Aventine'nin muhalefetine zayıf bir yasallık anlayışına yaslandığını, burjuva demokrasisinin sınırlarını aşmadığını düşünüyorlardı ve durumun demokratik bir geçiş evresinden sonra işçi sınıfı lehine döneceğine ve sosyalist devrim için olgunlaşacağına inanıyorlardı.

Sonradan bakıldığında, Gramsci'nin 1924'teki durumu okuma biçiminin Faşizmin krizini fazlaca önemseydiği, buna karşılık onun siyasal ve ideolojik kaynaklarının derinliğini azımsadığı kolayca görülebilir. Gene Gramsci'nin yasalıcı muhalefete yönelik tutumunun o koşullarda, yani 1926 yılının sonlarında Faşistlerin bir diktatörlük tesis ettikleri ve bütün muhalif partileri yasakladıkları göz önüne alındığında, çok sektir bir tutum olduğu da görülebilir. Bununla beraber Gramsci, solun yakın geleceğini devrimci olmaktan çok 'demokratik' diye nitelerken –bu nitelermeye PCdI'nın sol kanadı karşı çıkıyordu– ve birleşik cephe taktikini uygulayarak anti-faşist muhalefetin kitle tabanını genişletme gereğini kabul ederken oldukça haklıydı.

Gramsci Moskova'da kaldığı esnada Rusya'daki durum hakkında ilk elden bilgi edinmişti; Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeler onun İtalyan parti lideri olarak stratejik düşüncesinin esaslı bir referans noktasını oluşturmaktaydı. 1924'de Lenin'in partideki ardılları devrimin izleyeceği doğrultu konusunda derin görüş ayrılıklarına düştüler. Trotskiy hem parti içindeki bürokratik hantallığı, hem de tarımda pazar ekonomisinin yuvalanmasına yol açarak sosyalizmi geciktirdiği için Yeni Ekonomi Politikası'nı (NEP) eleştiriyordu. Partinin 1917 öncesindeki önyargıya, yani devrimin birbirinden ayrı evrelerden geçmesi gerektiği ve kapitalizm olgunlaşana dek sosyalizme geçilemeyeceği yönündeki önyargıya geri döndüğünü söylüyordu. Bunun yerine, 'sürekli devrim' kavramını, bir evreden diğerine (dünyadaki devrim dalgasının da desteğiyle) kesintisiz bir geçişi savunuyordu.

Gramsci başlangıçta, Bolşevikler arasında yaşanan bölünmeyi Trotskiy'in bakış açısından değerlendirdi. Togliatti ile diğerlerine Viyana'dan

Şubat 1924'te şöyle yazıyordu: 'Onlar [Trotskiy ve sol muhalefet] proleter unsurların parti yaşamına daha fazla müdahil olmasını ve bürokrasinin yetkilerinin azaltılmasını talep ederek, esas olarak, devrimin sosyalist ve proleter karakterini temin etmeyi ve Kasım 1917'de hâlâ Zinoviev ile diğer üyelerin programı olan bu demokratik diktatörlüğe –gelişen kapitalizmin dış kabuğudur bu– tedrici geçişi engellemeyi istiyorlar.' (SPW II, s. 192). Gramsci, Stalin'in Trotskiy'e yönelik eleştirilerinin dozu karşısında dehşete kapılmıştı. Karısına yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: 'Ne Trotskiy'in ne de Stalin'in makalesinden haberim var... Stalin'in hücumunu anlayamıyorum, bana oldukça sorumsuz ve tehlikeli gözüküyor.' (*Duemile pagine di Gramsci*, G. Ferrata ve N. Gallo (haz.), Milano 1964, Cilt II, s. 29). Parti içinde yaşanan krizin iyice şiddetlendiği 1926'da da benzer kaygıları ifade edecekti (bkz. 'SBKP Merkez Komitesi'ne Mektup'). Ne ki o an Gramsci'nin muhalefete ilişkin yargısı değişmişti. Ortak muhalefetin (Trotskiy, Zinoviev, Kamenev) görüşlerine karşı çoğunluğun (Stalin ve Buharin) NEP yanlısı görüşlerini kabul etmeye başlamıştı. Yine de SBKP'nin kendi iç bölünmelerini idare etme biçimini dobraca eleştirdi. Moskova'da Gramsci'nin mektubunu alan Togliatti, onu Buharin'e gösterse de, Merkez Komite'ye göndermedi (Togliatti bu konu üzerinde Gramsci'yle daha sonra da yazışmıştır: bkz. SPW II, s. 432-440).

1923'te köylü enternasyonalinin (Krestintern) oluşturulmasına ve de 'tarım sorunu'na ilişkin olarak Sovyetler Birliği'nde yaşanan tartışmaların, Komintern'in 'Bolşevizasyon' çağrısının –bu, kırsal alanlarda Komünist parti hücrelerinin inşa edilmesini içeriyordu– hepsi de Gramsci'nin PCdI'nın politikasını 'işçi-köylü hükümeti' ve 'federal işçi-köylü cumhuriyeti' sloganları etrafında kati bir (yeniden) oryantasyona tabi tutmasını etkiledi. Gramsci özellikle de Buharin'in 'işçi-köylü bloğu' anlayışından etkilenmiş gözüküyordu. Buharin'e göre, dünya nüfusunun çoğunluğu köylülerden oluştuğu için, dünya devrimi sanayi proletaryası ile kolonyal köylülük arasında kurulacak olan ittifaklara dayanmalıydı (bu ittifaklarda sanayi proletaryası 'hegemonya' kuracak, yani ittifakın liderliğini üstlenecekti). Buharin bu kavrayışı, Trotskiy'in proletaryanın köylülük üzerindeki diktatörlüğü fikrine karşı ortaya attı; Buharin'e göre bu fikir

Çok dar bir 'Batılı' pencereden bakılarak, yani sadece ileri sanayi lkele-
rindeki devrim olasılıkları baz alınarak ifade edilmekteydi.

Bu dönemde Gramsci'nin görüşlerinin PCdl içerisindeki yenilikçi ni-
teliği en açık şekilde onun en ünlü iki siyasi belgesinde görülebilir belki
de: Togliatti ile birlikte yazdığı Lyon Tezleri ve Kasım 1926'da tutuklan-
masıyla birlikte yarım kalan 'Güney Sorununun Kimi Yönleri' başlıklı
makalesi. Birinci belgedeki İtalya'daki durumun özgüllükleri ve sınıf ya-
pısı bağlamında Faşizm ve parti stratejisine ilişkin tartişma somut bir
Marksist analiz modelidir. İkinci belgede ise Gramsci, ağdaş Sovyet-
ler'deki işçi-köylü ittifakına dair tartişmaları İtalya'daki koşullarla ustaca
ilintilendirir ve ileride hapishane defterlerinin ana temaları olacak he-
gemonya ve aydınlar konusuna kabaca değinir.

1 Orta Sınıfların Krizi

[...]

Orta sınıfların krizinin niçin diğer ülkelere kıyasla İtalya'da daha
radikal sonuçları oldu? Bu kriz niçin Faşizmi yarattı ve onu iktida-
ra taşıdı? Çünkü bizim ülkemizde, sanayinin yetersiz gelişmesi ve
varolan sanayinin de bölgesel bir karakter taşıması sonucu küçük
burjuvazi hem sayıca çoğalmış, hem de 'teritoryal anlamda' ulusal
nitelikli biricik sınıf olmuştur. Savaş izleyen yıllarda baş gösteren
kapitalist kriz, aynı zamanda, üniter devletin çöküşünün akut bi-
imine bürünmüş ve böylelikle kafa karıştırıcı bir yurtsever ideolo-
jinin yeniden doğuşunu teşvik etmişti; dolayısıyla da –işçi sınıfının
1920'de İtalyan toplumunun üniter ulusal ihtiyaçlarını karşılama-
ya da muktedir olan bir devleti kendi araçlarıyla yaratma görevini
yapamamasının ardından– Faşist çözümden başka bir çözüm söz
konusu olmadı.

Faşist rejim ölüyor, dur durak bilmediği için değil, orta sınıfla-
rın savaştan sonra başlayan krizini hızlandırdığı için. Bu krizin
ekonomik yönü küçük ve orta ölçekli firmaların mahvolmasında
düğümleniyor: son iki yılda iflasların sayısı hızla arttı. Kredi tekeli,
fiskal rejim ve rant yasaları küçük ticari ve sinai işletmeleri ezip

geçti. Küçük ve orta boy işletme sahiplerinden büyük burjuvaziye doğru gerçek bir servet transferi yaşandı; bu arada üretici aygıtta hiçbir gelişme olmadı. Küçük üretici, proletere bile dönüşmedi. O artık karnı sürekli aç, gelecekte ümidini kesmiş bir adamdır. [...]

İtalya'daki ekonomik kriz ancak proletarya tarafından çözülebilir. İtalyan halkı ancak bir Avrupa ve dünya devrimine katılarak kendi üretici güçlerinden bütünüyle yararlanma ve ulusal üretici aygıtın gelişmesini restore etme yeterliğini yeniden kazanabilir. Faşizm, proleter devrimi olsa olsa erteledi, onu imkânsız kılmadı. Gerçekte o, proleter devrimin alanını genişletmeye ve zenginleştirmeye yardımcı oldu (Faşist deneyimden sonra gerçek anlamda bir halk devrimi olacaktır bu devrim).

[...]

Faşizmin krizini neler oluşturmaktadır? Bunu anlamak için kimileri önce Faşizmin özünü tanımlamanın şart olduğunu söylemektedir. Fakat hakikat şudur ki Faşizmin böyle bir özü yoktur. 1922-23 arasında Faşizmin özünü tedarik eden şey İtalyan toplumunda varolan tikel bir güç ilişkileri sistemiydi. Bugün bu sistem adamakıllı değişmiştir ve 'öz' bir ölçüde buharlaşmıştır. Faşizmin karakteristik özelliği onun bir küçük burjuva kitle örgütü yaratmayı başarmasında düğümlenmektedir. Bu, tarihte ilk kez gerçekleşmektedir. Faşizmin özgünlüğü herhangi bir iç tutunuma ya da üniter ideolojiye hiçbir zaman sahip olamayan bir toplumsal sınıfa uygun düşen bir örgütlenme biçimi bulmuş olmasında yatmaktadır: bu örgütlenme biçimi sahadaki ordudur. Milis gücü Ulusal Faşist Parti'nin destek noktasıdır: partiyi tümünden dağıtmadan bu milisleri dağıtmak mümkün değildir. Niceliği niteliğe dönüştürebilen bir Faşist Parti, yani bir sınıfın ya da bir tabakanın siyasal seçimine yönelik bir aygıt söz konusu değildir. Farklılaşmamış, düşünsel ve siyasal yetenekler açısından da farklılaşması olanaksız mekanik bir yığın söz konusudur sadece; bu yığın, iç savaşta aşırı derecede güçlü (kabaca ulusal ideolojiyle özdeşleşmiş) bir *esprit de*

*corps*¹ edindiği için yaşar ancak. Faşizm, askeri örgütlülük alanı dışında hiçbir şeye katkı sağlamadı ve sağlayamaz da; bu alanda bile katkıda bulunabildiği şey oldukça nispidir.

Bu koşulların ürünü olan Faşizm kendi ideolojik öncüllerini hayata geçirme yetisinde değildir. Bugün Faşizm, devleti fethetmeyi amaçladığını söylüyor: aynı zamanda, kırlarda hâkim bir görüngü haline gelmeyi amaçladığını da söylüyor. Bu iki iddianın birbiriyle nasıl bağdaştığını anlamak güçtür. Devleti fethetmek için, toplumu yönetmek açısından başat önem taşıyan işlevleri yerine getiren egemen sınıfı yerinden etme yeterliği göstermek zorunludur. Bütün kapitalist ülkelerde olduğu gibi İtalya'da da devleti fethetmek her şeyden önce fabrikayı fethetmek demektir; ülkenin üretici güçlerinin yönetimini kapitalistlerden alma yeteneğine sahip olmak demektir. Bu iş işçi sınıfı tarafından yapılabilir; üretim alanında hiçbir esaslı işlevi olmayan, endüstriyel bir kategori olarak fabrikadaki üretimle değil de esas itibarıyla inzibatlıkla ilgili bir işlev gören küçük burjuvazi tarafından yapılamaz. Küçük burjuvazi, devleti ancak işçi sınıfıyla ittifak kurarak, işçi sınıfının programını (devlet örgütlenişinde parlamento yerine sovyet sistemi, ulusal ve uluslararası ekonominin örgütlenişindeyse kapitalizm değil komünizm) kabul ederek zaptedebilir.

[...]

Hali hazırdaki durumda partimizin siyasal tutumu ve taktiği ne olmalıdır? Durum 'demokratiktir', çünkü geniş işçi kitleleri birbirinden farklılaşmamış haldedir: örgütsüzdür, dağınıktır ve parçalanmıştır. Dolayısıyla, kriz yakın gelecekte ne yönde evrilirse evrilsin, biz işçi sınıfının iktidar mücadelesinden zaferle çıkmasını değil, siyasal pozisyonunun gelişme kaydetmesini öngörebiliriz ancak. Partimizin can alıcı görevi işçi sınıfının çoğunluğunu kendi yanına çekmesinde düğümlenmektedir. Şu anda içinden geçtiğimiz evre iktidarı ele geçirmek için doğrudan bir mücadele veremeye elvermeyen bir hazırlık evresidir, iktidar mücadelesine geçiş

¹ *esprit de corps* (Fr.): takım/ekip ruhu, birlik duygusu (ç.n.).

evresidir; özetle bir ajitasyon, propaganda ve örgütlenme evresidir. Bu, elbette ki, şiddetli çatışmaların gerçekleşmesi olasılığını ortadan kaldırmaz. Ve bu, partimizin bunları göğüslemek için kendisini ivedilikle hazırlıklı kılmak zorunda olmadığı anlamına gelmez. Tam tersine. Fakat bu çatışmalar da geçiş evresi bağlamında, çoğunluğu kazanmak için girilen propaganda ve ajitasyonun birer ögesi olarak görülmelidir. Partimiz içerisinde koşulları zorlamak arzusunda olan fanatik gruplar ve eğilimler varsa, partinin bütünü adına, İtalyan proleter devriminin yaşamsal ve kalıcı çıkarları adına, bunlara karşı mücadele etmek zorunlu olacaktır.

Matteotti krizi bize bu bakımdan pek çok ders sundu. Üç yıllık bir terör ve baskı döneminden sonra kitlelerin çok ihtiyatlı hale geldiklerini ve kendilerine ellerindeki kumaşa göre giysi biçtiklerini öğretti. Bu ihtiyatlılık reformizm diye, maksimalizm diye, 'muhalif blok' diye adlandırılmaktadır. Elbette ki yok olmaya, hem de çok da uzak olmayan bir gelecekte yok olmaya mahkûmdur. Fakat şimdilik mevcuttur ve her zaman, her an ve her vesileyle bir bütün olarak işçi sınıfıyla teması sürdürdüğümüz takdirde ancak, bunun üstesinden gelinebilir. Nitekim, muhalif blokla bir uzlaşma arayışında olan, taktiklerimizin devrimci gelişmesini ve bir sonraki aşamaya hazırlık çalışmamızı engelleme arayışında olan her sağcı eğilimle mücadele etmek zorundayız.

Partimizin ilk görevi kendi tarihsel misyonuna uygun düşecek şekilde kendisini teçhiz etmesinde düğümlenmektedir. Her fabrika ve her köyde partiyi ve Enternasyonal'i temsil eden, siyasal çalışmanın nasıl yapılacağını bilen, inisiyatif gösteren bir Komünist hücre bulunmalıdır. Dolayısıyla, yoldaşlarımız arasında hâlâ varlığını sürdüren belli bir pasifliğe karşı, partinin saflarını dar tutma eğilimine karşı mücadele etmek zorunludur. Biz büyük bir parti olmalıyız, örgütlerimize mümkün olan en yüksek sayıda devrimci işçi ile köylüyü çekmenin (onları mücadele yolunda eğitmek, birer örgütçü ve lidere dönüştürmek ve onların politik düzeylerini yükseltmek üzere) yollarını aramalıyız. İşçi-köylü devleti, devrimin

emrinde politik açıdan nitelikli pek çok unsur bulunduğu takdirde ancak, inşa edilebilir. Devrim mücadelesi ancak geniş kitleler, bütün yerel formasyonlarıyla birlikte, sağlam/becerikli yoldaşlar tarafından örgütlenir ve yönlendirilirse başarıyla yürütülebilir. Aksi halde, gericilerin de şamatayla istedikleri gibi, 1919-1920 yıllarına, bir başka deyişle, proleter iktidarsızlık yıllarına, maksimalist demagoji yıllarına, işçi sınıfının yenilgiye uğradığı yıllara gerçekten de geri dönmeye başlarız. Biz komünistler 1919-1920 yıllarına dönmek istemiyoruz.

Parti, sendikal alanda muazzam bir çalışma içerisine girmelidir. Büyük sendikal örgütler olmaksızın parlamenter demokrasi-den çıkış yolu bulunamaz. [...]

Komünist Parti, işçi sınıfının çıkarlarının ve özelemlerinin bütünü temsil etmektedir: biz parlamenter bir parti değiliz salt. Dolayısıyla partimiz sahih bir sendikal etkinlik yürütmektedir. Aynı zamanda, kitlelerin ücretler, çalışma saatleri, endüstriyel disiplin, barınma ve ekmek için verdikleri gündelik mücadelelere de önderlik etmektedir. Hücrelerimiz, iç komisyonları, bütün proleter etkinlikleri kendi operasyonlarına eklemlemeye itmelidir. Dolayısıyla, kente yayılmış bir proleter komiteler örgütünü (doğrudan kitleler tarafından seçilen) doğurma noktasına varıncaya değin gelişebilecek geniş bir fabrika hareketi yaratmak zorunlu olmaktadır. Bu komiteler, ufukta gözüken toplumsal krizlerde, tüm çalışan nüfusun genel çıkarlarının kaleleri olabilir. Fabrikalardaki ve köylerdeki bu etkinlikler, bütün öncü unsurların mevcut reformist ve maksimalist liderlere karşı mücadele etmek üzere örgüte geri gitmesiyle birlikte, sendikaları canlandıracak ve onlara bir miktar içerik ve etkililik kazandıracaktır. Bugün her kim kendisini sendikalardan uzak tutarsa o, devrimci bir militan değil, reformistlerin bir müttefikidir. Bu kişi anarkoid ibareler üretebilecektir, fakat içerisinde asıl mücadelenin devam ettiği demirden koşulları bir parça olsun yerinden oynatamayacaktır.

Bir bütün olarak partinin, bir başka deyişle bütün bir üye kitle-sinin, işçilerin çoğunluğunu kendi safına çekme ve moleküler bir tarzda demokratik devletin temellerini dönüştürme görevini yeri-ne getirmede göstereceği başarının derecesi, aynı zamanda, dev-rim yolunda kaydedeceğimiz ilerlemenin de derecesi olacak ve ge-lişmenin bir sonraki evresine geçmemize imkân tanıyacaktır. Bütün parti, onun bütün organları, fakat özellikle de onun yayın or-ganı, her bir yoldaşın çalışmasından maksimum fayda temin et-mek için birleşik bir tarzda faaliyet göstermelidir. Bugün Faşist re-jime karşı genel bir mücadele örgütliyoruz. Muhalif basın o ahmakça kampanyalarına sadece Mussolini ve Farinacci'nin Fa-şizmini değil, fakat aynı zamanda Amendola, Sturzo ve Turati'nin yarı-faşizmini de alaşağı etme kararlılığımızı göstermek suretiyle cevap veriyoruz.² Bunu başarmak için geniş kitleleri yeniden ör-gütlemek ve büyük bir parti olmak gerekmektedir: çalışan nüfu-sun kendi siyasal iradesinin ifadesini onda bulduğu, kendi dola-yımsız ve sürekli tarihsel çıkarlarının kalesi olan biricik parti ol-mak.

L'Unita, 26 Ağustos 1924. SPWII, 255-256

---

² Roberto Farinacci, 'azılı' Faşist, 1924-26 yılları arasında parti sekreteri; Giovanni Amendola, Liberal parlamenter, 1924'te Faşizme yönelik Aventine muhalefetine liderlerinden; Luigi Sturzo, Katolik Halk Partisi lideri; Filippo Turati, reformist Sosyalist lider. Gramsci'nin bu parçada Faşizme karşı çıkan 'yasalci' muhalefeti 'yarı-faşizm' diye nitelemesi 1924'te Komintern'de yay-gın kabul gören bir görüşü yansıtmaktadır. Bordiga Temmuz ayındaki Be-şinci Kongre'de 'bütün burjuva partileri, özellikle de sosyal demokrasi, gide-rek faşist bir karakter kazanıyor" demişti; Stalin de Eylül'de sosyal demokra-siyi 'nesnel açıdan bakıldıkta faşizmin ılımlı kanadı' olarak adlandıracaktı.

2 İtalya'daki Durum ve PCdI'nın Görevleri (Lyon Tezleri)

[...]

İtalyan Toplum Yapısının Analizi

4. Kapitalizm İtalyan toplumunda mütehakkim unsurdur ve onun gelişmesini kesin bir surette belirleyen güçtür. Bu temel olgu, sosyalist olmayan bir devrimin İtalya'da imkânsız olduğu anlamına gelmektedir. Kapitalist ülkelerde gerçek/derin bir toplumsal dönüşümü gerçekleştirebilecek biricik sınıf işçi sınıfıdır. Sadece işçi sınıfı, ülkemizin gayret ve ilgisi eksiksiz bir özgürlüğe ve gelişme imkânına sahip olmak yönünde kendini gösterecekse eğer, ekonomik ve siyasal bir karakter taşıyan değişimleri eyleme tahvil edebilir. Onun bu devrimci işlevi başarıyla yerine getirme tarzı kapitalizmin İtalya'daki gelişme derecesiyle ve ona tekabül eden toplumsal yapıyla ilintilidir.

5. Kapitalizmin temel parçası olan sanayicilik İtalya'da çok zayıftır. Onun gelişme olanakları hem coğrafi konumundan hem de hammadde kıtlığından ötürü sınırlıdır. Dolayısıyla da İtalyan nüfusunun çoğunluğunu soğurmayı başaramamaktadır (4 milyon sanayi işçisinin yanı sıra 3.5 milyon tarım işçisi ve 4 milyon köylü mevcuttur). Sanayiciliğin karşısında, doğal olarak kendisini ülke ekonomisinin temeli diye sunan tarım konumlanmıştır. Gelgelelim, ülke topraklarının aşırı derecede değişik koşulları ile toprağı işlemedeki ve kiracılık sistemlerindeki bileşke farklılıklar kırsal tabaka arasında oldukça yüksek derecede bir farklılaşmaya yol açmaktadır: bu farklılaşmada ağırlıklı unsur, proletaryanın koşullarına yakın duran ve proletarya tarafından etkilenmeye ve onun liderliğini kabul etmeye daha yatkın olan yoksul tabakadır. Sanayi ve tarım sınıfları arasında, adamakıllı yaygın şekilde, bir kentli küçük burjuvazi uzanmaktadır. Çok büyük öneme sahip olan bu sınıf esas olarak zanaatçılardan, meslek sahiplerinden ve devlet çalışanlarından oluşmaktadır.

6. Kapitalizmin yapısal zayıflığı, sanayi sınıfını, ülke ekonomisi üzerindeki kontrolünü garanti altına almak için önlemler almaya itmektedir. Bu önlemler, temelde, sanayicilerin bir kısmı ile tarım sınıflarının bir kısmı (özellikle de büyük toprak sahipleri) arasındaki bir ekonomik uzlaşmalar sisteminden başka bir şey değildir. Bu nedenle burada, ne sanayiciler ile toprak sahipleri arasındaki o geleneksel ekonomik mücadeleyi, ne de diğer ülkelerde bu durumun ürettiği egemen sınıflar rotasyonunu bulmak mümkündür. Sanayiciler, toprak sahiplerine karşı, kırlardan fabrikalara sürekli bir işçi akışını temin eden bir ekonomi politikasını savunmaya hiçbir koşulda gerek duymamaktadırlar; çünkü bu akış İtalya'nın karakteristiği olan bol miktardaki yoksul kırsal nüfus tarafından garanti edilmektedir. Sanayi-tarım anlaşması, üretimin genel çıkarlarının ve çalışanların çoğunluğunun aleyhine olarak, belli ayrıcalıklı gruplar arasında gerçekleştirilen çıkar dayanışmasına dayanmaktadır. Bu anlaşma, servetin büyük sanayicilerin elinde birikmesini doğurmaktadır, bu da nüfusun bütün kategorilerinin ve ülkenin bütün bölgelerinin sistematik bir biçimde talan edilmesinin sonucudur. Bu ekonomi politikasının sonuçları gerçekte şunlar olagelmıştır: bütçede açık verilmesi, tüm bölgelerde (Güneyde, Adalarda) ekonomik gelişmenin durması, ülkenin yapısına ve kaynaklarına daha uygun bir ekonominin doğuşunun ve gelişiminin kösteklenmesi, çalışan nüfusun giderek yoksullaşması, demografik niteliksizleşmeyi de beraberinde getiren sürekli bir göç akışının varlığı.

7. Sanayi sınıfı doğal olarak ekonominin tümünü nasıl kontrol edemiyorsa, toplumun tümünü ve devleti tek başına örgütlemekte de başarı gösterememektedir. Bu sınıf açısından ulusal bir devletin inşası, uluslararası politikalara ilişkin faktörlerin (Risorgimento denilen olgunun) istismar edilmesiyle mümkün olmaktadır ancak. Onun tahkimi ve savunması, üzerinde sanayinin sınırlı bir hegemonya kurduğu sınıflarla, özellikle de toprak sahipleri ve küçük burjuvaziyle bir uzlaşmaya girmesini zorunlu kılmaktadır. Bura-

dan da tüm bir toplumsal yapının ve onun dışavurumu olan devletin heterojenliği ve zayıflığı türemektedir.

[...]

8. İtalya'da sanayi ile tarım arasındaki ilişkiler, ki bunlar bir ülkenin ekonomik hayatı ve siyasal üstyapılarının belirlenimi açısından çok önemlidir, teritoryal bir temele sahiptir. Kuzeyde, tarımsal üretim ve kırsal nüfus birkaç büyük merkezde yoğunlaşmıştır. Bunun bir sonucu olarak ülkenin toplumsal yapısına içkin bütün çatışmalar, devletin birliğini etkileyen ve onu tehlikeye düşüren bir unsuru içinde barındırmaktadır. Sorunun burjuva grupla tarımdaki egemen grup tarafından öngörülen çözümü bir uzlaşmadan geçmektedir. Bu gruplardan hiçbiri doğal olarak üniter bir karaktere ya da üniter bir işleve sahip değildir. Dahası, birliğin korunduğu uzlaşma, durumu daha ciddi kılacak türdendir. Güneydeki ezilen kitleleri bir sömürge halkınıninkine benzer bir konuma düşürmektedir. Kuzeyin büyük sanayisi onlara yönelik olarak kapitalist metropol işlevi görmektedir. Güneydeki büyük toprak sahipleri ve hatta orta burjuvazi, kendi paylarına, çalışan halk kitlesini boyunduruk altında tutmak için metropol ülkelerle ittifaka giren sömürgelerdeki bu kategorilerin rolünü üstlenmektedir. Böylelikle ekonomik sömürü ve siyasal baskı, Güneyin çalışan nüfusunu devlete karşı sürekli olarak mobilize olan bir kuvvet haline getirmek üzere birleşmektedir.

9. İtalya'da proletarya, kapitalist açıdan daha ileri diğer Avrupa ülkelerindeki proletaryaya kıyasla, daha büyük bir öneme sahiptir: o ancak devrim öncesi Rusya'sının proletaryasıyla kıyaslanabilir. Bu da, her şeyden önce, sanayinin, hammadde kıtlığından ötürü, kendisini tercihen işgücü (uzmanlaşmış, becerili işçiler) üzerinde kurmasıyla ilintilidir. Bu durum egemen sınıfları zayıflatan heterojenlikle ve çıkar çatışmalarıyla da ilintilidir. Bu heterojenlik karşısında proletarya, doğası gereği, birleştirici bir işleve sahip, toplumun tümünü koordine etmeye muktedir biricik unsur olarak gözükmektedir. Onun sınıf programı biricik

'üniter' programdır: bir başka deyişle, uygulandığı takdirde ekonominin ve toplumun çeşitli unsurları arasındaki çatışmaların derinleşmesine ya da devletin birliğinin dağılmasına yol açmayacak olan biricik programdır. Sanayi proletaryasının yanı sıra özellikle Po Vadisi'nde yoğunlaşmış büyük bir kır proleter kitlesi de mevcuttur, bunlar sanayideki işçilerden kolaylıkla etkilenmekte ve dolayısıyla kapitalizme ve devlete karşı mücadele yolunda kolaylıkla harekete geçirilebilmektedir.

Proleter devrim için en elverişli koşulların hep kapitalizmin ve sanayiciliğin en yüksek gelişme düzeyine ulaştığı ülkelerde gerçekleşmesi gibisinden bir zorunluluğun olmadığı, bu koşulların kapitalist sistemin dokusunun devrimci sınıfın ve onun müttefiklerinin saldırısına (kendi yapısal zayıflığından ötürü) en az direnç gösterdiği yerlerde de ortaya çıkabileceği yolundaki tezin İtalya'da doğrulanması söz konusudur.

İtalyan Burjuvazisinin Politikası

10. Üniter devletin köklendiği andan itibaren İtalyan egemen sınıflarının kendilerine amaç edindikleri şey, çalışan halk kitlesini boyunduruk altında tutmak ve onları –sanayi ve kır proletaryası etrafında örgütlenerek– eksiksiz bir toplumsal ve siyasal dönüşümü gerçekleştirebilecek devrimci bir güç olmaktan ve proleter bir devleti vücuda getirmekten alıkoymak oldu. Ne ki kapitalizmin yapısal zayıflığı, onu, burjuva sınıfının ekonomik eğilimini homojen olmayan gruplar arasındaki uzlaşmalardan elde edilen birliğe dayandırmaya itti. Geniş bir tarihsel perspektiften bakıldığında bu sistemin kendi amacı açısından yetersiz kaldığı açıkça görülür. İtalyan toplumuna hükmeden farklı gruplar arasındaki her uzlaşma biçimi, gerçekte ülke ekonomisinin şu ya da bu kısmının gelişmesinin önünü kesen bir engel haline gelmektedir. Bu suretle çatışmalar ortaya çıkmakta ve nüfusun çoğunluğundan yeni reaksiyonlar gelmektedir; kitleler üzerindeki baskıyı artırmak zorunlu olmaktadır; sonuçta kitlelerde devlete isyan ederek

mobilize olma doğrultusunda giderek daha bir kati eğilim oluşmaktadır.

[...]

12. [...] Sanayi-tarım diktatörlüğünün kurulması devrim problemini, devrimin tarihsel koşullarını belirleyerek, kendi gerçek anlamına kavuşturdu. Kuzeyde bir sanayi ve kırsal proletaryası doğarken, Güneyde 'kolonyal' bir sömürü sistemine tabi olan kırsal nüfusun giderek daha güçlenen bir politik baskıyla zapturapt altına alınması gerekiyordu. 'Güney sorunu'nun koşulları bu dönemde açık ve seçik olarak ortaya konuldu. Ve spontane olarak da –herhangi bir bilinçli faktörün müdahalesi olmaksızın ve de Sosyalist Parti'nin işçi sınıfı partisi olarak bu olgudan kendi stratejisi için herhangi bir emare çıkarmaksızın– bu dönemde ilk kez, Kuzey proletaryasının ayaklanma girişimleri ile Güneyli köylülerin isyanı arasında bir yakınlaşma hasıl oldu (Sicilya Fasci'si).³

[...]

14. Sanayi alanında en büyük ekonomik yoğunlaşma savaş sonrası dönemde gerçekleşti. Proletarya en yüksek örgütlülük düzeyine ulaştı; bu da egemen sınıflarla devletin maksimum ölçüde birbirinden ayrışmasına tekabül etti. İtalyan toplumsal organizmasında içkin bütün çelişkiler, savaşın ve onun dolaysız sonuçlarının yarattığı en geri kitlelerin bile siyasal yaşama yeniden uyanmalarının bir sonucu olarak, aşırı bir şiddetle su yüzüne çıktı. Her zaman olduğu gibi, sanayi ve tarım işçilerinin ilerleyişine, hem Güneyde hem de diğer bölgelerde köylü kitlelerin

---

³ Sicilya Fasci'si (on dokuzuncu yüzyılda *fascio* basitçe 'topluluk' ya da örgüt anlamına geliyordu) 1893-94 yılları arasında Sicilya'da yoksul köylüler, kökürt işçilerini ve kentli orta sınıf unsurlarını sosyalist ve otonomist talepler etrafında birbirine bağlayan yaygın bir halk hareketinin adıydı. Hareket Başbakan Francesco Crispi tarafından şiddetle bastırıldı. Aynı dönem PSI'nın oluşumuna (1892) ve pek çok kentte işçi sınıfının ajitasyonlarına (1898) tanık oldu, bunlar da en acımasız Milano'da gerçekleşmek üzere güç kullanılarak bastırıldı.

yoğun bir şekilde ajite olmaları eşlik etti. Büyük grevler ve fabrika işgalleri toprak işgalleriyle eşzamanlı olarak gerçekleşti.

Gerici güçlerin direnişi bir kez daha geleneksel tutumların dışına çıkmadı. Vatikan, Katolik Eylem'in yanı sıra gerçek bir partinin oluşturulmasına izin verdi; bu parti köylü kitlelerini, onların ekonomik kurtuluş ve siyasal demokrasi yönündeki özlemlerini görünürde tatmin etmek suretiyle, burjuva devletin çerçevesine entegre etmeyi amaçlıyordu. Egemen sınıflarsa, oportünist liderlerin gözleri önünde bir işçi aristokrasisinin hükümetle işbirliği içerisinde olma ihtimalini sunarak, devlet sorununa 'reformist' bir çözüm (sol hükümet) sunma gayreti içerisinde, işçi sınıfı hareketini yozlaştırmak ve onu içeriden tahrip etmek için kendi planlarını azametli bir biçimde uygulamaya koydular. Fakat İtalya gibi yoksul ve parçalanmış bir ülkede devlet sorununa 'reformist' bir çözüm getirilmesi, kaçınılmaz olarak, devletin ve toplumun birlikteliğinin çözülmesini provoke eder; zira bu çözüm bizatihi egemen grupların ve ara sınıfların birçok gruba parçalanmasının yarattığı şoka direnemez. Her bir grubun ekonomik korunmaya ve siyasal otonomiye ihtiyacı vardır; ülke bütününe bir çalışma ve üretim disiplini empoze etme, sömürge kapitalistler ile büyük toprak sahiplerini hezimete uğratarak bertaraf etme yetisine sahip homojen bir sınıf çekirdeğinin yokluğunda, yönetim imkânsız ve iktidar krizi de süregen hale getirilmektedir.

Bu can alıcı dönemde devrimci proletaryanın uğradığı yenilgi, işçilerin partisinin politik, örgütsel, taktiksel ve stratejik yetersizliklerinden kaynaklandı. Bu yetersizliklerin bir sonucu olarak proletarya, halkın büyük çoğunluğunun katıldığı ayaklanmanın başına geçmeyi ve onu bir işçi devletin yaratılmasına doğru kanallandırmayı başaramadı. Bunun yerine, bizatihi kendisi diğer toplumsal sınıfların etkisi altına girdi; bu da onun etkinliğini paralize etti. Bu nedenle Faşizmin 1922'deki zaferi devrime karşı kazanılan bir zafer olarak değil, devrimci güçlerin kendi yapısal

zayıflıkları yüzünden uğradıkları bozgunun bir sonucu olarak görülmelidir.

Faşizm ve Faşist Politika

15. İşçi sınıfını hareketsiz kılmak için onu parçalayıp dağıtmayı kendisine görev bellemiş silahlı bir tepki hareketi olarak Faşizm, geleneksel İtalyan egemen sınıf politikalarının çerçevesine ve kapitalizmin işçi sınıfına karşı verdiği mücadeleye uygun düştü. Dolayısıyla da kökenleri, örgütlenmesi ve gelişimi itibariyle, istisnasız bütün eski egemen grupların, özellikle de kırsal nüfusun basıncı sebebiyle kendisini en fazla tehdit altında hisseden toprak sahiplerinin teveccühünü kazandı. Ne ki, toplumsal açıdan bakıldıkta Faşizm, kendi tabanını, kentli küçük burjuvazi ile belli bölgelerde kırsal mülkiyetin dönüşümüyle (Emilia’da tarımsal kapitalizm görüngüsü, kırlarda bir araçlar kategorisinin başlangıcı, ‘toprak bağışları’, yeni arazi bölünmeleri) ortaya çıkan yeni bir kırsal burjuvazide bulmaktaydı. [...] Faşizm, özünde, gerici güçlerin birleşme sürecinin farklı bir şekilde algılanması sayesinde İtalyan politikalarına hep egemen olagelen muhafaza ve tepki programını âdeta değişikliğe uğratır. Anlaşma ve uzlaşma taktığının yerine, bütün burjuva güçlerinin tek bir merkezin kontrolü altındaki tek bir siyasal organizma içerisinde organik bir birliğe kavuşturulması projesini geçirir; bu da eşzamanlı olarak partiyi, hükümeti ve devleti yönlendirecektir. Bu proje, herhangi bir devrimci hücumu sonuna kadar direnme kararlılığına tekabül etmektedir; dolayısıyla da Faşizmin sanayi burjuvazisiyle toprak sahiplerinin en gerici kesiminin desteğini almasına imkân vermektedir.

16. Düzeni, mülkiyeti ve devleti savunmaya ilişkin Faşist metot, geleneksel uzlaş sistemi ve sol politikalara kıyasla, toplumsal birlikteliği ve onunla uyumlu siyasal üstyapıları daha fazla sarsma eğilimindedir. Provoke ettiği tepkiler onun hem ekono-

mik, hem de siyasal alandaki uygulaması bağlamında incelenmelidir.

Siyasal alanda, her şeyden önce burjuvazinin Faşizmdeki organik birliği, iktidarı kazandıktan hemen sonra elde edilmedi. Rejime yönelik bir burjuva muhalefетinin merkezleri Faşizmin dışında kalmaktadır. [...]

Faşizm, ayakta kalmaya devam eden bu gruplara karşı oldukça şiddetli bir mücadele vermeye, bundan daha şiddetli bir mücadeleyi ise farmasonluğa karşı vermeye zorlanmaktadır (Faşizm, farmasonluğu, haklı olarak, devleti destekleyen bütün geleneksel güçlerin örgütleyici merkezi olarak mütalaa etmektedir). Muhafazakâr ve anti-proleter güç bloğundaki çatlağın işareti olan bu mücadele, niyet ne olursa olsun, siyasal durumun bir üçüncü ve etkili faktörü olarak proletaryanın gelişmesine ve ön almasına belli koşullarda kolaylık sağlayabilir.

Ekonomik alanda Faşizm, bir sanayi ve tarım oligarşisinin ülkenin bütün zenginliği üzerindeki denetimin kapitalizmin elinde toplanması için kullandığı bir enstrüman olarak hareket eder. Bu durumun, Faşizmin gelişyle birlikte kendi egemenliğinin başladığına inanan küçük burjuvazide bir hoşnutsuzluk yaratmaması mümkün değildir.

Faşizm, yeni bir endüstriyel yoğunlaşmayı teşvik etmek için bir dizi önlem alıyor (ölüm rüsumunun kaldırılması, finansal ve fiskal politika, korumacılığın artırılması), bunlara da toprak sahiplerini kollayan ama küçük ve orta çiftçilerin aleyhine olan diğer önlemler (vergiler, tahıla konan resim, 'buğday savaşı') teka-bül ediyor. Bu önlemler ulusal zenginlikte bir artışa yol açmıyor, fakat bir sınıfın bir başka sınıf lehine, bir başka deyişle işçi sınıfıyla orta sınıfın plütokrasi lehine soyulması anlamını taşıyor. Plütokrasiyi kayırma niyeti yeni ticaret yasasındaki hisse sistemi tercihini yasalaştırma planıyla hayasızca açığa vuruldu; bu yolla bir avuç sermayedar, hiçbir kısıtlama olmaksızın, orta ve küçük burjuvaziden kaynaklanan geniş tasarrufları kullanabilir hale ge-

lecek, orta ve küçük burjuvazi kategorileri ise kendi servetlerini kullanma hakkından yoksun bırakılacaktır.

Aynı düzleme, daha büyük siyasal sonuçları olan, bankaları birleştirme (yani, pratikte iki büyük Güney bankasını bertaraf etme) planı da konulmalıdır. [...] Emisyon bankaları olarak Güney bankalarının bertaraf edilmesi yoluyla bu işlev, Banca Commerciale üzerinden İtalya Bankası'nı kontrol eden Kuzeyin büyük sanayine aktarılacaktır. Bu suretle, Güneyde 'kolonyal' ekonomik sömürünün ve yoksullaşmanın artışına ve Güneyli küçük burjuvazinin devletten kopuş sürecinin hızlanmasına tanık olacağız.

Faşizmin ekonomi politikasını liranın değerini yükseltmeyi, dış ticaret dengesini sağlamlaştırmayı, savaş borçlarını ödemeyi ve İtalya'da Anglo-Amerikan sermayesinin müdahalesini teşvik etmeyi amaçlayan önlemler tamamlamaktadır. Tüm bu alanlarda Faşizm, nüfusun yaşam koşulları giderek kötüleşen büyük çoğunluğunun aleyhine, plütokrasinin [...] ve sanayici-toprak sahibi azınlığın programını uygulamaktadır.

Faşizmin bütün ideolojik propagandası ve siyasal-ekonomik etkinliği 'emperyalizme' olan eğilimiyle taçlanmaktadır. Bu eğilim, İtalya'nın sanayici-toprak sahibi egemen sınıflarının İtalyan toplumunun krizini ulusal sınırlar dışında çözecek unsurları bulma gereği duyduklarını ifade etmektedir. Bunun içinde savaş da vardır; görünüşte İtalyan yayılcılığı için verilecek olan bu savaşta, gerçekten de Faşist İtalya dünyaya hükmetme çabasında olan emperyalist gruplardan birinin elinde bir enstrüman olacaktır.

17. Faşizmin uyguladığı politikaların bir sonucu olarak kitlelerde derin tepkiler oluşmaktadır. En ciddi görüngü ise Güneyin ve Adalar'ın kırsal nüfusunun devlete egemen olan güçler sisteminden giderek daha keskin bir biçimde uzaklaşmasıdır. Eski yerel egemen sınıf [...] devletle bağ kurma işlevini artık sistematik bir tarzda yerine getiremiyor. Böylelikle de küçük burjuvazi

köylülükle yakınlaşma eğilimine giriyor. Güneydeki kitleleri sömüren ve baskı altına alan sistem Faşizm tarafından uç noktalara taşınıyor; bu da ara kategorilerin radikalleşmesini kolaylaştırıyor ve Güney sorununu gerçek anlamıyla, yani hem kapitalistlere hem de toprak sahiplerine karşı verilen mücadelede köylülerin proletarya ile ittifak kurarak ayaklanmaları sayesinde çözülebilecek bir sorun şeklinde, ortaya koyuyor.

İtalya'nın diğer bölgelerindeki orta ve yoksul köylüler de, ağır aksak bir biçimde olsa bile, devrimci bir işlev kazanıyor. Vatikan -Vatikan'ın gerici işlevini Faşizm üstlenmiştir- artık kırsal nüfusu rahipler, Katolik Eylem ve Halk Partisi aracılığıyla bütünüyle kontrol edemiyor. Köylü sınıfın, kendi çıkarlarını savunma doğrultusunda bir mücadele vermeye uyandırılan bir kesimi mevcuttur, bu uyandırma işlevi kesenkes dinsel otoriteler tarafından yetkilendirilen ve yönlendirilen örgütlerce yerine getiriliyor. Bugün, Faşizmin ekonomik ve siyasal baskısı altında bu unsur kendi sınıf oryantasyonunu yoğunlaştırıyor ve kendi yazgısının işçi sınıfının yazgısından ayıramayacağını düşünmeye başlıyor. [...]

Proletaryaya gelince, onun kuvvetlerini sarsma yönündeki etkinlikler devrimci öncünün aktif direnişiyle, geniş kitlelerinse pasif direnişiyle (esasen sınıfsal bilincini koruyan ve Faşizmin fiziksel baskısı gevşer gevşemez ve sınıf çıkarına ilişkin uyarıların onların kendilerini daha güçlü hissetmelerini sağlar sağlamaz tekrar harekete geçmeye başlayacaklarının işaretlerini veren kitlelerin pasif direnişiyle) bir sınır buluyor. Faşist birlikler yoluyla onların saflarını dağıtma girişiminin başarısız olduğu düşünülebilir. Faşist birlikler, programlarını değiştirerek, devletin hizmetindeki gerici baskının dolaysız enstrümanları haline geliyorlar artık.

18. Faşizm, kendi politikalarının kuvvetler dengesinde provoke ettiği tehlikeli değişimlere ve yeni kümelenmelere, toplumun bütününe askeri gücün nüfuzuna ve baskıcı sisteme (bun-

lar halkı üretimin mekanik olgusuna –halkın kendi hayatına sahip olma, kendi iradesini ifade etme ya da kendi çıkarlarını savunma amacıyla örgütlenme ihtimali olmaksızın– perçinlenmiş halde tutar) tabi kılarak tepki veriyor.

Faşist yasama denilen şeyin bu sistemi konsolide etmekten ve onu kalıcı kılmaktan başka bir amacı yoktur. Yeni seçim yasası, kırsal komünlere *podestà*'nın⁴ sokulmasıyla birlikte idari yapıda meydana gelen değişiklikler vs. ülkenin politik ve idari yaşamına kitlelerin herhangi bir şekilde katılımının sona erişini işaret etmek üzere tasarılanmıştır. Dernekler üzerindeki denetim kitlelerin sürekli-‘yasal’ örgütlenişinin önünü kesmektedir. Yeni sendika politikası İşçi Konfederasyonu ve sınıf sendikalarını anlaşıma müzakere etme imkânından yoksun bırakmaktadır; amaç, bu yapıları, kendileri etrafında örgütlenmiş olan kitlelerle temas kurmaktan alıkoymaktır. Proleter basın baskı altındadır. Proletaryanın sınıf partisi salt illegal bir varoluşa indirgenmiştir. Fiziksel şiddet ve polis zulmü, dehşet salmak ve olağanüstü hali muhafaza etmek için, başta kırlarda olmak üzere, sistematik bir biçimde kullanılmaktadır.

Bu karmaşık tepki ve baskı faaliyeti gerçek toplumsal güçler ilişkisi ile örgütlü güçler ilişkisi arasında bir dengesizlik doğurmaktadır; öyle ki normal ve istikrarlı hale dönüş, gerçekte, herhangi bir kertede yeni biçimlerde patlak vermeye hazır çelişkilerin yoğunlaşmasına tekabül etmektedir.

18. *bis.* Matteotti'nin katlinin ardından baş gösteren kriz, faşist rejimin görünürdeki istikrarının tabandan gelen bir hareketle, farkına varılmasa da giderek keskinleşen ekonomik ve siyasal çatışmaların ansızın patlak vermesiyle sarsılabileceğinin bir örneğini vermektedir. Aynı zamanda, mevcut tarihsel dönemde küçük burjuvazinin sanayici ve toprak sahibi sınıfların verdikleri

---

⁴ *Podestà*; seçilmiş pre-Faşist *sindaco*'nun (belediye başkanı), komün konseyi ve yürütme organının yerine geçmek üzere komünün (İtalyan yerel hükümetinin en alt birimi) başına merkezden atanan Faşist görevli.

tepkiye karşı mücadeleye önderlik etme kapasitesine sahip olmadığını da tanıtlamaktadır.

Devrimin Motor Güçleri ve Perspektifleri

19. İtalyan devriminin motor güçleri, analizimizden de açıkça görülebileceği gibi, önem sıralarına göre şunlardır:

- a) işçi sınıfı ve kır proletaryası;
- b) Güneyin ve Adalar'ın [Sicilya ve Sardunya] köylü sınıfıyla İtalya'nın diğer bölgelerindeki köylü sınıfı.

Devrimci sürecin gelişimi ve hızı öznel unsurların bir değerlendirmesi yapılmadan, yani işçi sınıfının kendi siyasal profilini – tam bir sınıf bilinci ve diğer bütün sınıflardan bağımsızlık– edinmede ne ölçüde başarılı olduğunun; kendi güçlerini örgütlemekte, yani fiili olarak diğer unsurlar üzerinde liderlik icra etmede ve her şeyden önce köylü sınıfıyla kurduğu ittifakı siyaseten somutlaştırmada ne ölçüde başarılı olduğunun bir değerlendirmesi yapılmadan kestirilemez.

İtalyan deneyimine dayanarak, Kuzeyin sanayi ve kır proletaryası –nesnel durumdaki gelişme sayesinde ve spesifik/dolaylımsız bir dizi mücadele sonucunda– yüksek düzeyde bir örgütlenme ve mücadele gücünü yeniden kazanmayı başardığında, devrimci hazırlık döneminden 'doğrudan doğruya' bir devrim dönemine geçileceği yönünde genel bir tez ileri sürülebilir.

Köylü sınıfına gelince, Güneydeki ve Adalar'daki köylülerin, sanayici-toprak sahibi sınıflar diktatörlüğüne karşı girişilen ayaklanmanın dayanmak zorunda olduğu güçler arasında ön saflara dahil edilmesi şarttır (gerçi proletarya ile ittifak kurmadıkları sürece onlara can alıcı bir önem atfetmemek gerekir). Köylü sınıfıyla işçiler arasındaki ittifak, İtalyan devletin bütün bir geçmiş deneyiminin teşvik ettiği doğal ve derin bir tarihsel sürecin sonucudur. İtalya'nın diğer bölgelerindeki köylüler açısından proletarya ile bir ittifaka yönelik oryantasyon süreci ağır işlemektedir ve bu sürecin proleter partinin dikkatle yürüttüğü bir siyasal etkinlik tarafından

teşvik edilmesi gerekecektir. Dahası, İtalya'da bu alanda zaten elde edilmiş olan başarı, köylü sınıfının gerici güçlerle kurduğu ittifakın kırılması sorununun, büyük ölçüde, diğer batı Avrupa ülkelerinde de, Katolik örgütlerin kırdaki kitleler üzerindeki etkisinin yok edilmesi sorunu olarak konulması gerektiğine işaret etmektedir.

20. Devrimin gelişmesinin önündeki engeller sadece Faşist baskılardan türememekte, fakat aynı zamanda burjuvazinin çeşitli gruplara bölünmesiyle de ilintili olmaktadır. Bu gruplardan her biri çalışan nüfusun bir kesimi üzerinde etkide bulunmak, proletaryanın etkisinin yayılmasını önlemek, proletaryanın devrimci bir sınıf olarak kendi profilini ve özerkliğini yitirmesine yol açmak çabası içerisindedir. Bu şekilde Faşizmden başlayan ve şunları içeren bir gerici güçler zinciri yaratılmaktadır: geniş bir kitle tabanından yoksun anti-faşist gruplar (Liberaller), köylüler ve küçük burjuvazi arasında bir tabana sahip olanlar (demokratlar, büyük savaş katılmış olanlar, Halk Partisi, Cumhuriyetçiler) ve kısmen de işçiler arasında bir tabana sahip olanlar (Reformist Parti), proleter bir tabana sahip olanlar ve işçi sınıfı kitlelerini pasif halde tutma ve diğer sınıfların politikalarını takip etmeye yönlendirme eğiliminde olanlar (Maksimalist Parti).⁵ [...]

21. Demokratik anti-faşist gruplar denilen gruplarca gerçekleştirilen eylemlerin Faşist rejimi alaşağı etme olasılığı, bu grupların proletaryanın etkinliğini nötralize etmesi ve proletaryanın gelişimini frenleyecek şekilde kitle hareketini kontrol altına almada başarılı olması halinde söz konusu olacaktır. Demokratik burjuva muhalefетinin işlevi, işçi sınıfının reorganizasyonunu ve onun sınıf programını gerçekleştirmesini engelleme noktasında Faşizmle işbirliği yapmaktır. Bu bakımdan, Faşizm ile burjuva muhalefeti arasında bir uzlaşma yürürlüktedir ve Aventine'nin

---

⁵ 1922'den beri PSI iki partiye bölünmüştü: bir maksimalist parti (bu parti PSI adını kullanmaya devam etti) ve Turati'nin etrafında oluşturulan bir reformist azınlık partisi (PSU).

kalıntılarından yükselen her 'merkez' formasyonun politikalarına esin kaynağı olacaktır. Bu muhalefet, Faşist baskı dizginlerinden boşanmış sınıf çatışmasını önlemeyi artık başaramadığında ve köylü savaşıyla kaynaşmış bir proleter başkaldırı ciddi ve yakın bir tehlike olarak gözüktüğünde ancak, bir kez daha kapitalist rejimin savunma etkinliğinin kahramanı olabilecektir. Dolayısıyla, burjuvazi ile bizatihi Faşizmin gerici sistemine başvurmaları ve bunu bir 'sol hükümet' kisvesi altında gizlemeleri olasılığı bizim perspektifimizde sürekli olarak bulunmalıdır (Faşizm ile demokrasi arasındaki işlev bölümü, *Beşinci Dünya Kongresi Tezleri*).

22. Devrime ve onun perspektiflerine ilişkin faktörlerin bu analizinden Komünist Parti'nin görevleri çıkarsanabilir. Partinin örgütsel ve siyasal etkinliğinin ölçütleri onun programının temel koordinatlarına kaynaklık eden analizle ilintilendirilmelidir.

Komünist Parti'nin Temel Görevleri

23. Kendisini yutmayı amaçlayan gerici dalgaya başarıyla karşı koyan (1923), işçi sınıfı güçlerinin yaşadığı dağınıklık sürecinin ilk kez durdurulmasına yaptığı eylemlerle katkıda bulunan (1924 seçimleri), Matteotti krizinden proleter bir öncüyü dikkate değer bir başarıyla yeniden örgütlemek üzere yararlanan, küçük burjuvazinin siyasal yaşama hakim kılınması girişimine (Aventine) muhalefet eden ve İtalyan proletaryasının gerçek bir köylü politikasının esasını ortaya koyan parti, bugün kendisini devrimin siyasal hazırlık evresinde bulmaktadır.

Onun temel görevi üç noktada toplanabilir:

- (a) sanayi ve kır proletaryasını devrim için örgütlemek ve birleştirmek;
- (b) devrimin zafere ulaşması ve işçi devletinin kurulması için bütün güçleri proletaryanın etrafında örgütlemek ve mobilize etmek;

- (c) proletaryanın ve onun müttefiklerinin önüne burjuva devlete karşı ayaklanma ve proletarya diktatörlüğü için mücadele etme problemini koymak ve bir dizi kısmi mücadele yoluyla onları politik ve maddi açıdan kendi çözümüne doğru yönlendirmek.

Komünist Parti'nin Bir 'Bolşevik' Parti Olarak İnşası

24. Proleter öncünün bir Komünist Partide örgütlenmesi bizim örgütsel etkinliğimizin başlıca özelliğidir. İtalyan işçiler kendi deneyimlerinden (1919-1920) şunu öğrendiler: işçi sınıfının ve devrimin partisi olarak inşa edilmiş bir Komünist Partinin liderliğinin olmadığı yerde kapitalist düzeni alaşağı etme mücadelesinin başarıyla sonuçlanması mümkün değildir. Gerçek anlamda işçi sınıfının ve devrimin partisi –bir başka deyişle 'Bolşevik' bir parti– olan Komünist Partinin inşası şu temel noktalarla doğrudan ilişkilidir:

- (a) partinin ideolojisi;
- (b) örgütlenme biçimi ve birliktelik derecesi;
- (c) kitlelerle temas içerisinde faaliyette bulunma kapasitesi;
- (d) stratejik ve taktik kapasitesi.

[...]

Partinin İdeolojisi

25. Komünist Parti işçi sınıfının önderi olarak işlevini her an yerine getirmeye muktedir olmak için tam bir ideolojik birliğe ihtiyaç duyar. İdeolojik birlik Parti'nin kudretinin ve siyasal kapasitesinin bir ögesidir; onun Bolşevik bir parti haline gelmesi için elzemdir. İdeolojik birliğin esası Marksizm ve Leninizm öğretisidir; Leninizm emperyalizm ve proleter devrim döneminin sorunlarına uyarlanmış Marksist öğreti olarak anlaşılmaktadır (Nisan 1925'teki Genişletilmiş Yürütme Kurulu Toplantısı'nın *Bolşevizasyon Üzerine Tezleri*, sayı 4 ve 6).

[...]

26. İşçi hareketinin sağcı ve merkezci dejenerasyonlarına karşı bir mücadelenin başlamış olmasına rağmen, İtalya Komünist Partisi içerisinde sağcı sapmalar bulunmaktadır. Kuramsal alanda bu tehlikeyi, yoldaş Graziadei'nin Marx'ın öğretisinin kimi temel kavramlarının 'bilimsel' tesviyesi kisvesi altında Marksizmi revize etme yönündeki girişimleri temsil etmektedir.⁶ Graziadei'nin girişimleri partinin ideolojik birliğini, iç tutunumunu (birlikteliğini) tehlikeye sokan bir akım ve dolayısıyla bir hizip yaratamaz elbette. Ne ki bu girişimler sağcı akımlara ve siyasal sapmalara bir destek anlamı taşımaktadır. Her halükârda partinin Marksizme ilişkin derin bir araştırma yapması ve daha yüksek ve daha sağlam bir kuramsal bilinç kazanması gereğine işaret etmektedir.

Bir sağ kanat eğiliminin yaratılabilmesi tehlikesi ülkenin genel durumuyla bağlantılıdır. Faşizmin uyguladığı baskı da, proleteryanın yakın bir zamanda rejimi yıkamayacağı için en iyi taktiğin, Faşizmin yapısal olarak bertaraf edilmesi yolunda fiili bir burjuva-proleter bloğu olmasa da, en azından sıcak siyasal mücadelede devrimci öncünün pasif kalmasını ve Komünist Parti'nin müdahalede bulunmamasını ve böylelikle burjuvaziye proletaryayı Faşizme karşı seçim zamanında birer nefer olarak kullanma imkânı vermeyi amaçlayan taktik olduğu yönündeki görüşü güçlendirme eğilimindedir. Bu program, Komünist Parti'nin Faşist rejimi alaşağı etmek için elbirliğiyle hareket eden bütün muhalif güçlerin 'sol kanadı' olması gerektiği yolundaki formülle ifade edilmektedir. İşçi sınıfının devrimci yeterlikleriyle ilgili derin bir kötümserliğin ifadesidir bu.

Aynı kötümserlik ve aynı sapmalar, günümüzde, sosyal demokrat partilerin doğasına ve tarihsel işlevine ilişkin yanlış bir yo-

---

⁶ PCdI'nın sağ kanadının önde gelen isimlerinden olan Antonio Graziadei (1873-1953) 1923 yılında revizyonist bir kitap (*Prezzo e sovrapprezzo nell'economia capitalistica*) yayınlamış, bu yüzden de Komintern'in Beşinci Kongresi'nde (1924) Zinoviev'in hücumuna maruz kalmıştı. Graziadei partiden 1928'de ihraç edilecektir.

ruma yol açmaktadır. Sosyal demokrasinin, her ne kadar kendi toplumsal tabanını büyük ölçüde proletarya içerisinde muhafaza etse bile, bugüne dek, kendi ideolojisi ve yerine getirdiği siyasal işlev bakımından, işçi sınıfı hareketinin sağ kanadı olarak değil, fakat burjuvazinin sol kanadı olarak düşünülmesi ve bunun kitlelerin gözünde apaçık kılınması gerektiği gerçeğinin unutulmasına yol açmaktadır.

Sağ kanat tehlikeye karşı ideolojik propaganda yoluyla, işçi sınıfının ve onun partisinin devrimci programını sağ kanat programının karşısına koyarak ve gerektiği zaman sıradan disipliner önlemler alarak mücadele edilmelidir.

27. Partinin kökenleri ve ülkedeki genel durum ile Marksist ve Leninist ideolojiden sol sapma tehlikesi arasında da benzer bir bağlantı vardır. Bunu yoldaş Bordiga liderliğindeki ultra-sol eğilim temsil etmektedir. Bu eğilim, o spesifik çözülme koşullarında ve İtalyan Sosyalist Partisi'nin savaşın bitiminden Livorno Kongresi'ne dek kendisini programatik, örgütsel, stratejik ve taktik açıdan yetersizlik içerisinde bulmasıyla birlikte oluştu. Dahası, onun kökeni ve akıbeti, işçi sınıfı İtalyan çalışan nüfusu içerisinde bir azınlık olduğu için işçi sınıfı partisinin diğer sınıflardan, özellikle de küçük burjuvaziden gelen sızmalar nedeniyle sürekli olarak bir yozlaşma tehlikesinin söz konusu olması olgusuyla ilintilidir. Uç sol eğilim, işçi sınıfının bu durumuna ve İtalyan Sosyalist Partisi'nin durumuna belli bir ideolojiyle, yani Partinin doğasına ve onun işleviyle taktiklerine ilişkin bir anlayışla, ki bu Marksizm ve Leninizmin anlayışıyla çatışmaktadır, tepki verdi.

(a) Partinin toplumsal özünü ihmal eden ya da önemsemeyen uç sol, partiyi, işçi sınıfının –heterojen unsurların sentezi yoluyla oluşturulmuş– bir 'organı' olarak tanımlamaktadır. Gerçekte partiyi tanımlarken her şeyden önce onun işçi sınıfının bir 'parçası' olduğuna vurgu yapmak gerekmektedir. Partinin tanımındaki bir hata, örgütsel sorunlara ve taktik sorunlara yanlış yaklaşılmaya yol açar.

(b) Uç sol açısından Partinin işlevi sınıfı her an yönlendirmek, nesnel durumdaki bütün değişimler boyunca onunla temas halinde olma gayreti göstermek değil, kadrolar oluşturmak ve hazırlamaktır; bu kadrolar, durumun evrimi kitleleri partiye getirdiğinde ve onları partinin belirlediği programatik ve ilkesel görüşleri kabul etmelerini sağladığında kitlelere önderlik edebilecektir.

(c) Taktikler konusunda uç sol, bunların nesnel durum ve kitlelerin konumu –öyle ki bunlar gerçeklikle hep uyum içerisindedir ve çalışan nüfusun en geniş katmanlarıyla sürekli bir temas sağlamaktadır– temelinde belirlenmemesi gerektiğini, bunun yerine biçimselci kaygılar temelinde belirlenmesi gerektiğini ileri sürer. [...] Sonuç olarak, kitle hareketlerinin durumu ancak biçimci ve sekter kaygılar temelinde çıkarsanan çizgiyi kontrol etmek amacıyla incelenmektedir. Dolayısıyla, partinin politikasını belirlemede o spesifik öge hep eksik kalmaktadır; bizim siyasal sorgulama yöntemimizi (diyalektik) karakterize eden vizyonun birliği ve tamlığı kırılmaktadır; partinin etkinliği ve sloganları etkisini ve değerini yitirmekte, geriye sadece propaganda faaliyeti ve propaganda sloganları kalmaktadır.

[...]

Parti Örgütünün Esası

29. Örgütlenmeye ilişkin bütün problemler siyasal problemlerdir. Bunların çözümü partiyi, kendi temel görevini, yani proletaryaya bir fizyonomi, bir kişilik ve tam bir devrimci bilinç vererek ve kapitalizmle zıt çıkarlara sahip olsalar bile ona karşı verilen mücadeleyi nihai sonuçlarına götürmeye yanaşmayan sınıf ve unsurlardan kaynaklanan sızmalara ya da ayrıştırıcı etkilere engel olarak, onun eksiksiz bir siyasal bağımsızlık kazanmasını sağlama görevini yerine getirmeye muktedir kılmalıdır.

Her şeyden önce ortada bir siyasal problem vardır, bu da örgütlenmenin esasına ilişkin bir problemdir. Parti örgütü üretim ve dolayısıyla işyeri (hücre) temelinde inşa edilmelidir. 'Bolşevik'

bir partinin oluşturulması açısından yaşamsal önem taşıyan bu ilke, partinin, kapitalizmin üretim süreciyle uyum içerisinde gelişmesi sonucu doğal olarak bir araya gelen işçi sınıfının kitlesel hareketine önderlik edecek donanımda olması gerektiği olgusuna dayanmaktadır. Parti, örgütsel esasını üretim yerine oturarak, üzerinde kendisini temellendirdiği sınıfsal bir tercih edimi gerçekleştirir. Kendisinin bir sınıf partisi, tek bir sınıfın (işçi sınıfı) partisi olduğunu ilan eder.

[...]

Elbette Komünist Parti salt işçilerin partisi olamaz. İşçi sınıfı ve onun partisi aydınlar olmaksızın yapamaz, kendileri etrafındaki gruplaşma problemini ve kapitalizme karşı şu ya da bu şekilde isyan etmeye itilen bütün unsurlara önderlik etme problemini de ihmal edemez. Dolayısıyla Komünist Parti kapılarını köylülere kapatamaz; parti köylüleri de kapsamalı ve onları proletarya ile kırsal sınıflar arasındaki siyasal bağı sıkılaştırma yolunda kullanılmalıdır. Fakat partiyi heterojen unsurların bir 'sentezi' haline getiren herhangi bir anlayışı, karşı-devrimci bir nitelik taşıması hasebiyle, şiddetle reddetmek şarttır (bu türden ödünler verilmeksizin partinin proletaryanın bir parçası olduğu, partiye proletaryanın damgasını vurması gerektiği ve parti içerisinde proletaryaya öncü bir işlev temin edilmesi gerektiği ileri sürülmelidir).

30. Üretim (hücreler) temelinde örgütlenmeye yöneltilen pratik itirazlarda bir tutarlılık yoktur; bu itirazlara göre bu örgütlenme yapısı bizim farklı işçi kategorileri arasındaki rekabeti aşmamıza imkân tanımayacak ve partiyi memur zihniyetinin insafına terk edecektir. Fabrika hareketi pratiği (1919-1920) göstermiştir ki, ancak üretim yeri ve üretim sistemine uyarlı bir örgütlenme işçi kitlelerinin üst ve alt katmanları (vasıflı işçiler, vasıfsız işçi ve emekçiler) arasında bir temas kurulmasını ve herhangi bir 'işçi aristokrasisi' görüngüsüne temel oluşturacak şeyi bertaraf

edecek dayanışma bağlarının oluşturulmasını mümkün kılmaktadır.

[...]

Parti Örgütünün Sağlamlığı. Hizipçilik

31. Bolşevik Parti örgütü partinin yaşamında her zaman merkezi bir örgüt olmalıdır, sadece sözde değil aynı zamanda eylemde de Merkez Komite tarafından idare edilmelidir. Proletaryanın demir disiplini parti saflarında hükmünü icra etmelidir. Bu, partinin tepeden/otokratik yöntemlerle yönetilmesi gerektiği anlamına gelmez. Hem Merkez Komite hem de alt yönetici organlar seçimiyle oluşturulur ve yetenekli unsurların seçilmesi de çalışma temelinde sınanmaya ve hareketin deneyiminden geçmeye göre gerçekleştirilir. Bu ikinci öge yerel yönetici grupların ve merkezi yönetici grubun formasyonundaki ölçütlerin mekanik, dışsal ve 'parlamenter' olmamasını garanti etmekte, kitlelerle bağlantılı homojen bir proleter öncünün formasyonuna ilişkin gerçek bir sürece karşılık gelmektedir.

[...]

32. Partinin merkezileşmesi ve birlikteliği, parti içerisinde hizip karakteri kazanan örgütlü grupların varolmamasını gerektirmektedir. Bir Bolşevik Parti bu konuda sosyal demokrat partilerden oldukça farklıdır; sosyal demokrat partilerde çeşitli gruplar yer alır ve hizip mücadelesi siyasal bir oryantasyonu planlama ile önder bir grubu seçme işleminin normal yöntemidir. Komünist Partiler ve Enternasyonal, Enternasyonal içerisinde baş gösteren bir hizip mücadelesinin ardından ortaya çıktı. Kendilerini proletaryanın partileri ve proletaryanın dünya örgütü olarak kuran Komünist Partiler ve Enternasyonal, kendi iç yaşamlarının ve gelişimlerinin normu olarak hizip mücadelesini değil, bütün eğilimlerin yönetici organlara katılımı yoluyla organik bir işbirliğini tercih ederler.

[...]

Parti Örgütünün İşlevi

Bir Bolşevik Parti, koşullar ne olursa olsun, kitlelerle temas halinde işlev görebilecek şekilde örgütlenmelidir. Bu ilke, Faşizmin gerçek güçler ilişkisinin örgütlü güçler ilişkisine tahvil edilmesini önlemek amacıyla uyguladığı baskıdan ötürü, kendi aramızda çok büyük bir önem kazanmaktadır. Parti etkinliğinin en üst düzeyde yoğunlaşması ve yeğînleşmesi sayesinde ancak, bu negatif faktör en azından kısmen nötrale edilebilir ve onun devrimci süreci büyük ölçüde baltalamasının önüne geçilebilir.

Partinin Stratejisi ve Taktikleri

35. Partinin stratejik ve taktik kapasitesi devrimin başarıya ulaşması için gerekli olan bütün güçleri proleter öncü ile işçi sınıfı etrafında örgütlenme ve birleştirme, onları nesnel koşullardan ve güç dengesi itibariyle hem çalışan nüfus arasında hem de işçi sınıfının düşmanları arasında yarattıkları değişikliklerden istifade etmek suretiyle devrime doğru yönlendirme kapasitesidir. Parti, kendi strateji ve taktikleriyle, büyük tarihsel hareketlerde ve gündelik mücadelelerde 'işçi sınıfına öncülük eder'. Bir liderlik biçimi diğeriyle bağlantılıdır ve onun tarafından koşullandır.

36. Partinin işçi sınıfına önderlik etmesi ilkesi mekanik bir tarzda yorumlanmamalıdır. Partinin işçi sınıfına dışarıdan bir otorite dayatarak önderlik edebileceğine inanmak şart değildir. Bu, iktidara gelinmeden önceki dönem için de, onu izleyen dönem için de doğru bir ilke değildir. Bu ilkenin mekanik bir tarzda yorumlanması yanlışlığına karşı, İtalyan partisi içerisinde, uç solun ideolojik sapmalarının olası bir sonucu olarak, mücadele edilmelidir. Zira bu sapmalar partinin, sınıfın lideri olarak yerine getirdiği işlev söz konusu olduğu sürece, keyfi/biçimsel olarak gözlerde büyütülmesine yol açar. Bize göre, sınıfa önderlik etme kapasitesi partinin kendisine kendi devrimci organını 'ilan etmesi' olgusuyla değil, fakat partinin işçi sınıfının bir parçası olarak 'gerçekten de' o sını-

fın bütün kesimleriyle başarıyla irtibat kurması ve kitleler üzerinde istenilen yönde ve nesnel koşulların elverdiği ölçüde etkide bulunması olgusuyla ilintilidir. Partinin kitleler arasındaki etkinliğinin bir sonucu olarak ancak kitleler onu 'kendî' partileri olarak tanıyacak (çoğunluğu kazanmak) ve ancak bu koşul gerçekleştiğinde partinin işçi sınıfını arkasından sürükleyebileceği varsayılacaktır. Kitleler arasındaki bu etkinliğe duyulan ihtiyaç parti 'yurtseverliğine' ağır basmaktadır.

37. Parti, işçi sınıfının bir araya geldiği bütün örgütlere nüfuz ederek ve bu örgütlerde ve bu örgütler aracılığıyla, sınıf mücadelesi programıyla uyum içerisinde, enerjilerin sistematik bir mobilizasyonunu ve çoğunluğu Komünist direktiflere uymalarını amaçlayan bir etkinliği gerçekleştirerek sınıfa önderlik eder.

Partinin içerisinde çalıştığı ve doğaları gereği tüm bir işçi kitesine eklemlenme eğilimi gösteren örgütler, devrimcilerin siyasal örgütü, bir başka deyişle proletaryanın öncüsü olan Komünist Parti'nin yerini asla tutamaz. Bu, kitle örgütleri ile parti arasında herhangi bir tabiiyet ya da 'eşitlik' ilişkisini dışlar. [...] Sendikalar ile parti arasındaki ilişki liderliğe dair özel bir ilişkidir, bu da Komünistlerin sendikalar içerisinde yürüttükleri etkinlikler aracılığıyla hayata geçirilir. Komünistler sendikalarda ve bütün kitlesel formasyonlarda fraksiyonlar halinde örgütlenir, kendi parti programlarını ve sloganlarını muhafaza ederek bu formasyonların ön safalarında mücadeleye katılırlar. Kişiyi bu örgütlerin (bu örgütlerde işçi kitleleriyle temasa geçmek mümkün olmaktadır) yaşamından koparma yönündeki her eğilim, kötümserliği anlatan ve edilgenlik üreten tehlikeli bir sapma olarak görülmeli ve ona karşı mücadele edilmelidir.

38. Kapitalist ülkelerde sendikalar işçi kitlelerinin kümелendiği spesifik organlardır. Sendikalar içerisindeki faaliyetlerin partinin amaçlarına ulaşması açısından çok önemli olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Sendikalarda kendi etkinliğini icra etme ve onların liderliğini elde etme doğrultusunda mücadele etmekten vazgeçen

parti, *de facto* işçi kitlesini kendi safına çekmekten ve iktidarı almak için devrimci bir mücadele vermekten vazgeçer.

İtalya'da sendikalardaki etkinlik özellikle önem kazanmaktadır; zira böylesi bir etkinlik sanayi ve kır proletaryasının yeniden organizasyonunda daha büyük bir yeğlilikle ve daha iyi sonuçlar alarak çalışmayı mümkün kılmaktadır; bu durum proletaryanın diğer toplumsal sınıflar karşısında hakim bir pozisyona yükselmesini sağlamalıdır. Ne ki Faşist baskı ve özellikle de Faşizmin yeni sendika politikası oldukça tikel bir durum yaratıyor. [...] Parti, sınıfsal birliği savunmak ve ona özgürlük talep etmek için bir etkinlik yürütebilmelidir; aynı zamanda da, üretim sistemine uyarlı temsili kitle organizmaları yaratma eğilimini tahrik ve teşvik etmelidir. Sınıfsal birlik faaliyetinin paralize olmasıyla birlikte işçilerin dolaysız çıkarlarının savunusu –fabrika, kategori, işyeri vs. nezdinde– direniş ve mücadelenin çözülmesi yoluyla icra edilme eğilimine girer. Komünist Parti bütün bu mücadelelere sahip çıkabilmeli ve onlara gerçek anlamda liderlik edebilmelidir: sınıf çatışmalarının üniter ve devrimci karakterinin bu mücadeleler içerisinde kaybolmamasını sağlayarak ve bu çatışmalardan tüm bir proletaryanın ve onun örgütünün bir mücadele cephesi boyunca harekete geçirilmesine yardım edecek şekilde yararlanarak (Sendika Tezleri).

39. Parti, kısmi nitelikli bütün mücadelelerde yer alarak ve işçi sınıfının dolaysız çıkarını dillendiren bir talepler programını formüle ederek ve bu program doğrultusunda ajitasyonda bulunarak işçi sınıfına önderlik eder ve onu birleştirir. Kısmi ve sınırlı eylemler, parti tarafından, bütün işçi sınıfı güçlerinin ilerici mobilizasyonunu ve bir araya gelmesini başarmak için atılması gereken adımlar olarak mütalaa edilir.

Parti, kısmi eylemleri desteklemekten ya da bu eylemlerde bulunmaktan imtina etmek gerektiği yolundaki anlayışa karşı mücadele etmelidir, çünkü işçi sınıfını ilgilendiren sorunlar an-

cak kapitalist düzenin yıkılmasıyla ve bütün anti-kapitalist güçlerin genel bir eylem gerçekleştirmesiyle çözülebilir. [...]

39 *bis*. Dolaysız taleplerin ve kısmi eylemlerin ancak ekonomik bir nitelik taşıyabileceğine inanmak bir hatadır. Kapitalizmin krizinin derinleşmesiyle birlikte, yönetici sınıflar (kapitalist sınıf ile toprak sahipleri) kendi iktidarlarını korumak için proletaryanın örgütsel ve siyasal özgürlüklerini sınırlamaya ve bastırmaya yönelirler. Sonuçta, bu özgürlüklere gösterilen talep çalışan nüfusun geniş tabakalarının mobilizasyonuna yol açabilecek ajitasyon ve kısmi mücadeleler için mükemmel bir alan sağlar. Dolayısıyla, İtalya'da Faşistlerin işçi sınıfının en temel özgürlüklerini bile bastırmak için çıkardığı bütün yasalar, Komünist Parti'ye, kitleleri ajite etme ve harekete geçirme yolunda temalar sağlamalıdır. Bu alanda ortaya attığı her bir sloganı kendi etkinliğinin genel direktifleriyle, özellikle de rejimin Faşizm tarafından uygulamaya sokulan radikal sınırlamalar ve dönüşümler yüzünden 'liberal' ve 'demokratik' bir yöne girmesinin (Faşizme karşı zincirlerinden boşanmış ve kaçınılmaz olarak bir iç savaşla nihayetlenecek kitlesel bir mücadele olmaksızın) imkânsız olduğu yolundaki pratik gerçekle irtibatlandırmak Komünist Parti'nin görevi olacaktır. Bu düşüncüyü kitleler arasında, 'devrimci demokratik' hareketleri işçi sınıfı/sosyalist devrimci hareketlere dönüştürme bağlamında, siyasal nitelikli kısmi talepleri ekonomik taleplerle birleştirerek, mümkün mertebe yaymak gerekmektedir.

[...]

40. Proletaryanın güçlerini ve bütün bir işçi sınıfını mücadele alanında birleştirme görevi birleşik cephe taktığının 'olumlu' kısmıdır; İtalya'da, halihazırdaki koşullarda bu, partinin temel görevidir. Komünistler, kapitalizmin kendi planını daimi bir biçimde uygulamasını ve proletaryayı parçalamasını ve bütün devrimci mücadeleyi imkânsız hale getirmesini önlemek için, işçi sınıfının birliğini, ulaşılabilecek somut/gerçek bir sonuç olarak görmek zorundadır. Bu amaca ulaşmak için her yolu denemelidir.

Her şeyden önce de yersiz düşmanlıkların ve anlaşmazlıkların üstesinden gelerek ve her halükârda kendi savunması ve kurtuluşu için mücadelede sınıfsal birliğin taraftarları olarak kendilerini takdim ederek diğer partilerin işçilerine ve partisiz işçilere yakın durabilmelidir.

Komünistlerin canla başla oluşturmaya çabaladıkları anti-faşist ve anti-kapitalist 'birleşik cephe' örgütlü bir birleşik cephe olmayı, yani kitlelerin bir bütün olarak etrafında yeniden toplanabileceği ve bir biçime kavuşabileceği organlara dayanmayı amaçlamalıdır. Bunlar kitlelerin, sendikaların normal olarak işlev görme imkânlarının sınırlanmaya başlanması yüzünden, bugün fabrikalarda ve her türlü mücadelede yaratma eğiliminde oldukları temsili organlardır. Komünistler kitleler arasındaki bu eğilimi, onun içerdiği olumlu öğeleri geliştirerek ve yol açabileceği tikelselci sapmalarla savaşıarak, hesaba katmalı ve onu teşvik edebilmelidir. Mesele üzerinde herhangi bir tikel örgütlenme biçiminin fetişleştirilmesine gidilmeksizin düşünülmelidir; temel amacımızın güçlerin organik birliğini ve giderek artan bir şekilde mobilize edilmesini sağlamak olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Bu amaca ulaşmak için kendimizi gerçeklik tarafından bize sunulan her alana adapte edebilmemiz, her ajite edici temadan istifade etmemiz ve, neye gerek duyulduğuna ve her bir örgütün gelişme imkânlarına bağlı olarak, şu ya da bu örgütlenme biçimine vurgu yapmamız şarttır. [...]

42. Kitle tabanına sahip o sözde proleter ve devrimci partilerin ve grupların maskesini indirmeyi amaçlayan siyasal bir etkinlik (manevra) olarak birleşik cephe taktiği, Komünist Parti'nin kitlelere nasıl önderlik edeceği ve çoğunluğu nasıl kendi safına çekeceği problemiyle yakından bağlantılıdır. Dünya Kongreleri tarafından tanımlandığı haliyle birleşik cephe taktiği, karşısında mücadele ettiğimiz gruplar kitle desteğine sahip oldukları için, onlara karşı bir cephe mücadelesinin bize hızlı ve çok etkili sonuçlar vermekte yetersiz kaldığı bütün durumlarda uygulanabi-

lir bir taktiktir. Bu taktiğin başarısı, kitlelerin etkili birlikteliği ve mobilizasyonunun bu taktiği önceleme ya da ona eşlik etme derecesiyle ilintilidir, bu da partinin tabandan eylemiyle gerçekleştirilecek bir şeydir.

İtalya'da birleşik cephe taktiği, parti işçi sınıfının ve çalışan nüfusun çoğunluğu üzerinde kati bir etki yaratmaktan hâlâ uzak olduğu için, parti tarafından kullanılmaya devam etmelidir. [...]

43. Parti, kendi acil sınıfsal talepler programını ortaya koyar ve kendi etkinliğini işçi sınıfı güçlerinin mobilizasyonunu ve birlikteliğini sağlamak üzerinde yoğunlaştırırken, kendi etkinliğinin gelişmesini kolaylaştırmak için genel siyasal sorunlara ara çözümler sunabilir ve bu çözümleri hâlâ karşı-devrimci parti ve formasyonları destekleyen kitleler arasında ileri sürebilir. Hem partinin kendi sloganlarından, hem de kendilerine karşı mücadele etmeyi istediğimiz grupların eylemsizlik ve edilgenlik programlarından çok uzak olan ara çözümlerin bu sunumu ya da bu çözümler etrafında gerçekleştirilen ajitasyon, partinin arkasında geniş güçleri bir araya getirmemize, karşı-devrimci kitle partileri liderlerinin ettikleri sözlerin gerçek niyetini ortaya koymamıza, kitleleri devrimci çözümlere doğru itmemize ve etkimizi yaymamıza imkân verir (örnek: 'Anti-parlamento'). Bu ara çözümlerin hepsi önceden sezilemez, çünkü bunların her halükârda gerçekliğe adapte edilmesi gerekir. Fakat bunlar partinin sloganlarıyla bir köprü oluşturabilecek türden çözümler olmalıdır; bunlar hayata geçirilme durumundaysa her zaman kitleler nezdinde aşikâr kılınmalıdır, bu da devrimci sürecin ivme kazanmasına ve daha geniş çaplı mücadelelerin başlamasına yol açacaktır.

Bu tür ara çözümler sunmak ve bu çözümler doğrultusunda mücadele vermek, sözde demokratik partilere –bu partiler gerçekte kapitalist düzeni ayakta tutan en güçlü payandalardan biridir ve gerici gruplarla dönüşümlü olarak iktidara geçerler; ve gene bu sözde demokratik partiler, İtalya'da Matteotti krizinin ilk aylarında yaşandığı üzere, çalışan nüfusun büyük ve önemli

katmanlarıyla bağlantılı olduğunda ve ciddi bir gerici tehlike ufukta görüldüğünde– karşı kullanılması gereken özgül bir mücadele biçimidir (Kornilov darbesi esnasında Bolşevikler tarafından Kerenskiy’e karşı kullanılan taktik).⁷ Böylesi durumlarda Komünist Parti sözde demokratik partilerin –durumun gerektirdiği bütün araçlarla demokrasi için tutarlı bir mücadele verme yetisinde oldukları takdirde– çözümleri olacak gerçek çözümler ortaya koyarak en iyi sonuçları elde edecektir. Böylelikle eylemin sınamasına tabi olan bu partilerin kitleler önünde maskesi düşecek ve onlar üzerindeki etkisi kaybolacaktır.

44. Parti tarafından yönetilen bütün tikel mücadeleler ve partinin her cephede işçi sınıfı güçlerini birleştirme ve mobilize etme yönünde yürüttüğü etkinlikler bir araya gelmeli ve kitleler tarafından kolayca anlaşılabilir ve onlar için mümkün olan en büyük ajitasyon değerine sahip siyasal bir formül içerisinde sentezlenmelidir. Bu formül ‘işçi-köylü hükümeti’dir. En geri kitlelere bile, kendilerini ilgilendiren yaşamsal sorunların çözümü için iktidara gelmek gerektiğini göstermekte ve onları daha ileri proleter öncünün sahasına (proletarya diktatörlüğü için mücadeleye) aktarma yolunda araçlar sağlamaktadır. Bu bakımdan ajite edici bir slogandır bu, fakat bir önceki paragrafta ele alınan ara çözümler gibi tarihsel gelişmenin gerçek bir evresine tekabül eder ancak. Parti bu sloganı, doğrudan bir devrimci mücadelenin, yani proletaryanın köylü sınıfıyla ittifak içerisinde ve iktidara gelme amacıyla yürüttüğü bir iç savaşın başlangıcı olarak almadığı sürece, hayata geçirmeyi tasavvur edemez. Parti, işçi-köylü hükümetini iktidar mücadelesinin gerçek bir gelişme evresine teka-bül eden bir şey olarak yorumlayacaksa, bir başka deyişle, bu sloganın devlet sorununun işçi sınıfının çıkarları adına prole-

---

⁷ Ağustos 1917’de Kornilov (Rus silahlı kuvvetlerinin başkomutanı) Petrograd üzerine yürümek ve bir Bolşevik iktidarının önüne geçmek için askerlerini topladı. Kerenskiy (geçici hükümetin başı) Kornilov’un yakalanması emrini verdi. Bu olay Bolşeviklerin güçlenmesine yaradı.

ya diktatörlüğünden başka bir biçimde çözülebileceğini gösterdiğini düşünüyorsa, devrimin önderi olarak yüklendiği görev-den ciddi sapmalara girebilir.

Lyon, Ocak 1926. SPWII, 340-375

3 [Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne Mektup]

[Ekim 1926]

Sevgili yoldaşlar,

İtalyan Komünistleri ve ülkemizin bütün bilinçli işçileri sizin tartışmalarınızı hep büyük bir dikkatle takip etmiştir. Rus Komünist Partisi'nin her kongresi ve her konferansı arifesinde, polemiklerin sertliğine rağmen, bizler Rus partisinin birliğinin tehli- kede olmadığından emindik. Gerçekten emindik ki, böylesi tartışmalar sayesinde büyük bir ideolojik ve örgütsel homojenliğe ulaşan parti, bir işçi devletindeki iktidar uygulamasına refakat eden çok sayıda güçlüğün üstesinden gelmeye daha bir hazırlıklı ve donanımlı olacaktır. Bugün, On Beşinci Konferans arifesinde, geçmişte taşıdığımız güveni duymuyoruz artık. İstirap duymak- tan kendimizi alamıyoruz. Bize öyle geliyor ki, muhalefet bloğu- nun mevcut tutumu ve SSCB Komünist Partisi içerisindeki po- lemiklerin sertliği, kardeş partilerin müdahalesini gerekli kılmak- tadır. Tam da bu kanaatten dolayı bu mektubu size hitaben yaz- maya güdülendik. Belki de partimizin izole bir biçimde varol- maya zorlanması, SSCB Komünist Partisi'ndeki iç durumla ilgili- li tehlikeleri abartmamıza yol açtı. Her halükârda, bu durumun uluslararası yansımalarına ilişkin yargımız elbette abartılı de- ğildir, bizler birer enternasyonalist olarak görevimizi yapmak arzu- sundayız.

SSCB'deki kardeş partimizdeki mevcut durum bize önceki tartışmalardan farklı ve çok daha ciddi gözükmektedir, çünkü bugün partinin ve Enternasyonal'in her zaman öncü çekirdeği olagelmiş merkez Leninist grupta bir yarıлма oluştuğunu ve bu

yarılmanın giderek derinleştğini görüyoruz. Kongrede verilen oyların sayısal sonuçlarından bağımsız olarak bu tür bir yarılma, sadece muhalif azınlık büyük bir sadakatle devrimci parti disiplinin temel ilkelerini büyük bir bağlılıkla kabul etmediği takdirde değil, fakat aynı zamanda, polemiklerini ve mücadelesini sürdürürken, özellikle biçimsel demokrasinin belli sınırlarını aştığı takdirde de, çok ciddi yansımalara sahip olabilir.

Lenin'in öğrettiği en değerli derslerden biri sınıf düşmanlarımızın düşüncelerine büyük önem vermemiz gerektiğiydi. Sevgili yoldaşlar, şurası kesin ki en güçlü basın organları ve uluslararası burjuvazinin devlet adamları, SSCB Komünist Partisi'nin temel çekirdeği içerisindeki çatışmanın bu organik karakterine bel bağlıyorlar; kardeş partimizdeki çatlağa bel bağlıyorlar ve bunun proletarya diktatörlüğünün çözülmesine ve ağır ağır ölmesine yol açması gerektiği yönünde, istilaların ve beyaz-muhafız isyanlarının başaramadığı şeyin, yani devrimin mahvolmasının, bu şekilde gerçekleşeceği yönünde bir kanaate sahipler. Burjuva basınının bugün Rusya'daki olayları soğukkanlı ve ihtiyatlı bir biçimde analiz etmeye çalışması, geçmişte sıkça başvurduğu keskin demagojiden şu ana dek mümkün olduğunca kaçınmaya çalışması, Rus yoldaşlarımızı düşünmeye sevk etmesi ve kendi sorumluluklarının daha fazla bilincine varmalarını sağlaması gereken semptomlardır.

Uluslararası burjuvazi, bir başka nedenden dolayı da, SSCB Komünist Partisi'ndeki olası bir çatlağa ya da iç krizin giderek tırmanmasına bel bağlıyor. İşçi devleti Rusya'da dokuz yıldır varlığını sürdürüyor. Şurası kesin ki, diğer ülkelerde sadece ufak bir azınlık (salt çalışan sınıfların değil, fakat bizatihi Komünist partilerin de azınlığı), devrimin gelişmesini kendi bütünselliği içerisinde yeniden yapılandırmaya ve Sovyet devletinde gündelik yaşamı oluşturan ayrıntılarda bile sosyalizmin inşasına değgin genel bir perspektife yol açan kıvılcığın damarın sürekliliğini bulmaya muktedir. Bu durum, sadece toplantı özgürlüğünün

artık mevcut olmadığı ve basın özgürlüğünün tümüyle bastırıldığı ya da eşi benzeri görülmemiş sınırlamalara tabi tutulduğu ülkelerde (mahkemelerin müsadere edildiği; Trotskiy'in, Lenin'in, Stalin'in, Zinoviev'in kitaplarının, son zamanlarda ise *Komünist Manifesto*'nun basımının yasaklandığı İtalya örneğinde görüldüğü üzere) değil, aynı zamanda partilerimizin kendi üyelerine ve genel olarak kitlelere yeterli bir dokümantasyon sağlama imkânına hâlâ sahip olduğu ülkeler için de geçerlidir.

Bu ülkelerde geniş kitleler SSCB Komünist Partisi'nde gerçekleşen tartışmaları anlayamamaktadır, özellikle de bunlar haliha-zırdaki tartışma kadar sert olduğunda ve belli bir sorunu ayrıntılarıyla irdelemektense partinin genel politik çizgisiyle ilgilendiğinde. Genel olarak çalışan kitleler değil sadece, fakat partilerimizdeki çok sayıda üye de Sovyetler Cumhuriyeti'nde ve orada iktidarda olan partide, sosyalizmin genel perspektifi içerisinde çalışan tekil bir savaş birimi görmekte ve bunu görmeyi istemektedirler. Batı Avrupalı kitleler Rusya'yı ve Rus partisini bu bakış açısından gördükleri kadarıyla ancak, SBKP'nin Enternasyonal'in önder partisi olması gerektiği yönündeki tarihsel açıdan zorunlu olguyu özgürce kabul ederler; ancak bu sayede Sovyetler Cumhuriyeti ve SBKP bugün devrimci örgütlenmenin ve atılımın aman vermez bir unsuru olur.

Aynı nedenden dolayı burjuva ve sosyal demokrat partiler de SBKP'deki iç polemikleri ve çatışmaları istismar etmektedirler. Rus devriminin bu etkisine karşı mücadele etmek, tüm dünyada SBKP etrafında oluşturulan devrimci birliğe karşı mücadele etmek istemektedirler. Sevgili yoldaşlar, Faşist devlet ile parti örgütünün geniş işçi-köylü kitleleri payına özerk yaşama ilişkin her dikkate değer tezahürü boğmakta başarı gösterdiği İtalya gibi bir ülkede, Faşist gazetelerin, özellikle taşradakilerin, propaganda amaçlı olarak teknik açıdan çok iyi inşa edilmiş, minimum oranda demagoji ya da hakaretimiz söz içeren, bugün SBKP içerisindeki Ortak Muhalefet'in en çok tanınan liderlerinin de tanıt-

ladığı gibi, Sovyetler devletinin kaçınılmazcasına salt bir kapitalist devlet haline gelmekte olduğunu ve dolayısıyla dünyada Faşizm ile Bolşevizm arasındaki düelloda Faşizmin galebe çalacağı yönünde bir nesnelliği gözle görülür bir gayretle kanıtlamaya çalışan makalelerle dolu olması önem arz etmektedir. Bu kampanya, Sovyetler Cumhuriyeti'nin hâlâ İtalyan halkının geniş bir kesiminin sınırsız sempatisine sahip olduğunu göstermesinin yanı sıra, İtalya'daki gerçek iç durumu çok iyi bilen ve kitlelerle nasıl uğraşacağını öğrenmiş olan Faşizmin, işçilerin Mussolini hükümetine duydukları nefreti kati biçimde kırmak ve -uyguladığı zulümlere ve diğer fenalıklara rağmen- kendisinin en azından kaçınılmaz bir tarihsel gereklilik olarak gözükebileceği bir ruh hali yaratmak için Ortak Muhalefet'in politik duruşundan yararlanma peşinde olduğunu da göstermektedir.

Biz, Enternasyonal içerisinde, SBKP'deki ciddi durumun yansımalarını en keskin biçimde hisseden partinin bizim parti olduğuna inanıyoruz. Bu durum, yukarıda belirtilen nedenlerden, deyim yerindeyse *dışsal* (ülkemizdeki devrimci gelişimin genel koşullarıyla ilintili olan) nedenlerden dolayı ortaya çıkmamıştır salt. Enternasyonal'deki tüm partilerin hem eski sosyal demokrasiden, hem de çeşitli ülkelerde varolan farklı ulusal geleneklerden (anarşizm, sendikalizm vs.), bütün sağ ve sol sapmaların çoğaldığı zemini temsil eden önyargıları ve ideolojik özellikleri kendisine miras aldığını biliyorsunuz. Son yıllarda, özellikle de Beşinci Dünya Kongresi'nden sonra partilerimiz, acı deneyimlerden ve zorlu/yorucu krizlerden geçerek sağlam bir Leninist istikrara kavuşmaya başladı, gerçek anlamda birer Bolşevik parti haline gelmeye başladı. Tabandan, fabrikalardan yeni proleter kadrolar yaratılıyordu. Aydın unsurlar katı bir seçme sürecine, kendi pratik eserleri/eylem alanı temelinde acımasız bir sınava tabi tutuldu. Bu yeniden çalışma, birleşik bir topluluk olarak SBKP'nin ve SBKP'nin bütün büyük liderlerinin kılavuzluğunda gerçekleşti.

Bugünkü krizin şiddeti ve onun içerdği açık ya da gizli bir çatlak tehlikesi, sağ ve sol sapmaları kristalize ederek ve dünya partisi işçilerinin organik birliğinin sağlanmasını bir kez daha erteleyerek bu gelişme ve ilerleme sürecinin önünü kesiyor. İşin özellikle bu veçhesinden hareketle, enternasyonalistler olarak görevimizin SBKP'deki en sorumlu yoldaşların dikkatini çekmek olduğuna inanıyoruz. Yoldaşlar, siz dünya tarihinin şu son dokuz yılında tüm ülkelerdeki devrimci güçlerin örgütleyici ve itici unsuru oldunuz. Yerine getirdiğiniz işlevin tüm bir insanlık tarihinde genişlik ve derinlik bakımından bir benzeri yoktur. Fakat bugün kendi eserinizi baltalıyorsunuz. SBKP'nin Lenin'in katkısı sayesinde kazanmış olduğu önderlik işlevini bozuyor, yok olma riskine sokuyorsunuz. Bize öyle geliyor ki Rusya'da bütün şiddetiyle yaşadığınız zorlu meseleler bunların uluslararası veçhelerini gözden kaçırmanıza sebep oluyor, Rus militanları olarak görevinizin ancak uluslararası proletaryanın çıkarları çerçevesinde yerine getirilebileceğini ve yerine getirilmesi gerektiğini unutmanıza sebep oluyor.

İtalyan Komünist Partisi Siyasi Bürosu, bugün SBKP'de tartışma konusu olan bütün problemleri, yapabildiği ölçüde büyük bir dikkat ve özenle inceledi. Bugün sizin karşınıza çıkan sorunlar belki de yarın bizim partinin karşısına çıkacaktır. Bizim ülkemizde de kırdaki kitleler çalışan nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Dahası, proletaryanın hegemonyasına içkin bütün problemler ülkemizde, Rusya'ya kıyasla, elbette ki daha karmaşık ve keskin bir biçimde sunmaktadır kendisini –çünkü İtalya'da kırsal nüfusun yoğunluğu çok daha büyüktür; çünkü bizim köylüler oldukça zengin bir örgütlenme geleneğine sahiptir ve kendi özgül kitlesel ağırlıklarının ülkenin siyasal yaşamında epey derinden hissedilmesini sağlamakta her zaman başarılı olmuşlardır; çünkü ülkemizde Kilise'nin örgütsel aygıtı iki bin yıllık bir geleneğe sahiptir ve köylülerin örgütlenmesinde ve onlar arasında propaganda yürütmede başka hiçbir ülkede bir benzeri görülmeyecek biçimde uzmanlaşmıştır. Ülkemizde sanayinin daha bir gelişmiş ve prole-

taryanın hatırı sayılır bir maddi temele sahip olduğu doğruysa, bu sanayinin ülke içinde hammaddelere sahip olmadığı ve dolayısıyla krizlere daha sık maruz kaldığı da doğrudur. Bu nedenledir ki proletarya, fedakâr bir ruha sahipse ve her türlü reformist ve sendikalist korporatizmden kendisini tamamen kurtarmışsa ancak, öncü işlevini yerine getirebilecektir.

Bu gerçekçi ve bize göre Leninist bakış açısından bakarak İtalyan Komünist Partisi Siyasi Bürosu tartışmalarınızı irdeledi. Bugüne dek biz parti görüşümüzü sadece hiziplere değgin katı disiplinler sorun üzerinde ifade ettik, çünkü On Dördüncü Kongrenizin ardından Rusya'daki tartışmayı Enternasyonal'in diğer şubelerine taşımama yönündeki ricanıza saygı duymak arzusundaydık. Bugün SBKP Merkez Komitesi'ndeki çoğunluğun izlediği politik çizgiyi esas itibariyle doğru bulduğumuzu ve meselenin tümünü ortaya koymak gerekli olduğu takdirde İtalyan partisinin çoğunluğunun kesinlikle aynı tavrı takınacağını buradan ilan ediyoruz. Ajitasyon ya da propagandanın doğrudan size ya da Ortak Muhalefet'teki yoldaşlara yöneltilmesini istemiyoruz ve bunun yararsız olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla biz bütün spesifik sorunların bir listesini yapıp altına da kendi görüşümüzü yazmayacağız. Yineliyoruz ki muhalefetin tutumunun Merkez Komite'nin tüm bir politik çizgisini ilgilendirmesi ve Leninist öğretinin ve bizim Sovyet partisinin politik eyleminin özüne dokunması karşısında şaşırılmış durumdayız. Mesele haline getirilen şey proletarya hegemonyasının ilkesi ve pratiğidir, rahatsız edilen ve tehlikeye sokulan şey işçi-köylü ittifakına ilişkin temel ilişkilerdir: yani, işçi devleti ile devriminin temel direkleridir.

Yoldaşlar, tarih, tabi ve güdümlü sınıfın belli unsurlarıyla katmanlarınınunkinden aşağı koşullarda yaşayan bir egemen sınıfı (onun bütünü içerisinde) asla görmemiştir. Bu eş benzeri görülmemiş çelişki tarih tarafından proletaryanın yazgısı olarak saklı tutulmuştur. Bu çelişkide proletarya diktatörlüğü açısından çok büyük tehlikeler barınmaktadır, özellikle de kapitalizmin üretici

güçleri birleştirmede büyük bir gelişme ya da başarı kaydedemediği ülkelerde. İşte bu çelişkiden (ki bu çelişki proletaryanın nesnel olarak yüksek bir toplumsal işleve ulaştığı kapitalist ülkelerde belli biçimlerde ortaya çıkar) reformizm ve sendikalizm, işçi aristokrasisinin ortak ruhu ve tabakalaşmaları doğar.

Ne ki proletarya, kendi birleşik çıkarlarını feda ederek bu çelişkinin üstesinden gelmediği takdirde, egemen sınıf olamaz. Egemen hale gelse bile, bu dolaysız çıkarları sınıfın genel ve kalıcı çıkarlarına feda etmezse eğer, kendi hegemonyasını ve diktatörlüğünü muhafaza edemez. Elbette ki bu alanda demagoji yapmak kolaydır. Çelişkinin olumsuz tarafları üzerinde ısrar etmek kolaydır: 'Üstü başı dökülen, kötü beslenen işçiler, siz mi yöneticisiniz; yoksa yeryüzünün bütün malları elinin altında olan, kürkler içindeki Nepman mı⁸ gerçek yönetici?' Keza, reformistler de, kitlelerin birlikteliğini ve disiplinini artıran, fakat o uzun süresinin bir sonucu olarak işçi bireyleri daha da yoksullaştıran devrimci bir dalga-dan sonra şöyle demektedirler: 'Mücadele etmenin ne anlamı vardı ki? Mahvoldunuz ve yoksullaştınız!' Bu alanda demagoji yapmak kolaydır, sorun proletarya hegemonyasının öğretisi olan ve tarihsel olarak kendisini tikel bir konum içerisinde (bir başkasında değil) bulan Leninizm açısından ve birleşik bir ruh açısından koyulduğundaysa demagoji yapmak zordur.

Bize göre tartışmalarınızın başlıca ögesi budur; Ortak Muhalefet'in yanlışlıklarının kökü ve onun etkinliklerinde bulunan gizli tehlikelerin kökeni bu öğede yatmaktadır. Ortak Muhalefet'in ideolojisiyle pratiğinde, bir kez daha, olanca cesametiyle tüm bir sosyal demokrasi ve sendikalizm geleneği doğmaktadır; ve bu gelenek bugüne dek Batı proletaryasının kendisini önder bir sınıf olarak örgütlemesini engellemiştir.

İşçi devletini yöneten partideki sağlam bir birlik ve sağlam bir disiplin, Yeni Ekonomi Politikası rejimi altındaki, yani sözünü et-

---

⁸ Nepman: NEP (Yeni Ekonomi Politikası) ve 'man' (adam) sözcüklerinden oluşturulmuştur.

tiğimiz çelişkinin eksiksiz gelişimi ortasındaki proletarya hegemonyasını temin edebilir ancak. Fakat bu durumda birlik ve disiplin mekanik ve zoraki olamaz. Bunlar sadakat ve inanmışlıktan kaynaklanmalıdır; hapsedilmiş ya da kuşatılmış, tek düşüncesi kaçmak ya da beklenmedik bir huruç harekâtı yapmak olan düşman birliğinin disiplini ve birliği olmamalıdır.

Sevgili yoldaşlar, sizden genç olsak da, kardeşlik ve dostluk ruhuyla size söylemek istediğimiz şey budur. Yoldaş Zinoviev, Trotskiy, Kamenev bizim devrim yolunda eğitilmemize çok etkili bir biçimde katkıda bulundular; bizi zaman zaman büyük bir güç ve şiddetle düzelttiler; bizim ustalarımız arasında oldular. Haliha-zırdaki durumun başlıca sorumluları olarak özellikle onlardan bir şeyler bekliyoruz, çünkü SSCB Merkez Komitesi'nde çoğunluğun bu mücadelede ezici bir zafer kazanmak niyeti taşımadığından ve aşırı önlemlerden kaçınma eğiliminde olduğundan emin olmak istiyoruz. Rusya'daki kardeş partimizin birliği dünyada devrimci güçlerin gelişmesi ve zafere ulaşması için gereklidir. Bu gereklilik doğrultusunda her Komünist ve her enternasyonalist çok büyük fedakârlıklarda bulunmaya hazır olmalıdır. Birleşik bir partinin hatası sonucu oluşan tahribat kolaylıkla onarılabilir; bir yarılma ya da uzunca bir süre devam eden gizli bir yarılmanın yol açtığı tahribatsa kolaylıkla onarılamaz ve ölümcül olabilir.

Komünist selamlar.

PCdI Siyasi Bürosu
SPWII, 426-432

4 Güney Sorununun Kimi Yönleri

[...]

L'Ordine Nuovo'nun Ocak 1920 tarihli 3. sayısından alınan şu pasaj [İtalya'nın Güney sorunu üzerine] Torino komünistlerinin görüşünü özetlemektedir:

Kuzey burjuvazisi Güney İtalya'yı ve Adalar'ı kendi boyunduruğuna aldı ve onları sömürmeye müsait koloniler haline getirdi; Kuzeyli proletarya, kendisini kapitalist kölelikten kurtararak, Kuzeyin bankalarına ve asalak endüstrisine köle kılınmış Güneyli köylü kitleleri de kurtaracaktır. Köylülerin ekonomik ve siyasal yeniden dirilişi, işlenmemiş ya da verimsiz bir şekilde işlenen toprakların bölünmesinde değil, sanayi proletaryasının dayanışmasında aranmalıdır. Buysa köylü sınıfının dayanışmasını gerekli kılmaktadır ve kapitalizmin ekonomik yönden toprak mülkiyetinden (yeniden) doğmadığını ve Güney İtalya ile Adalar'ın kapitalist karşı-devrimin askeri üssü olmadığını temin etmede bir 'çıkarı' vardır. Proletarya, işçilerin sanayi üzerinde denetim kurmasını getirerek, sanayiye, köylüler için tarım makinelerinin üretimine, köylüler için giysi, ayakkabı ve aydınlatma gereçlerinin üretimine yönlendirecek, sanayinin ve bankaların köylülerini sömürmesini ve onları kendilerine köle kılmasını engelleyecektir. İşçiler, fabrika otokrasisini parçalayarak, baskıcı kapitalist devlet aygıtını parçalayarak ve kapitalistleri faydalı emek yasasına tabi kılacak olan bir işçi devletini kurarak, köylünün boynuna geçirilmiş olan o yoksulluk ve ümitsizlik zincirini de kıracaktır. Proletarya, işçi diktatörlüğü kurarak ve sanayiler ile bankaları ele geçirerek, devlet bürokrasisinin o muazzam ağırlığını toprak sahiplerine karşı, doğa güçlerine ve yoksulluğa karşı verdikleri mücadeleye köylülerden yana kullanacaktır. Proletarya köylülere kredi sağlayacak, kooperatifler kuracak, yağmacılara karşı kişinin can ve mal güvenliğini garanti altına alacak ve toprakların tarıma elverişli hale getirilmesi ve sulama kanallarının açılması gibi kamusal işleri gerçekleştirecektir. Proletarya tüm bunları yapacaktır; çünkü tarımsal üretimdeki bir artış onun çıkarıdır, köylülerle dayanışmaya girmek ve bunu sürdürmek onun çıkarıdır, sanayi üretimini kır ile kent arasındaki ve de Ku-

zey ile Güney arasındaki barışı ve kardeşliği özendirecek çalışmaya yönlendirmek onun çıkarıdır.⁹

Bunlar Ocak 1920'de yazıldı. Aradan yedi yıl geçti ve biz de politik açıdan yedi yıl daha yaşlandık. Bugün belli kavramları daha iyi ifade edebilir haldeyiz. Devlet erkinin fethinden hemen sonra gelen dönem (bu dönemi karakterize eden şey işçilerin sanayi üzerindeki kontrolüdür) daha sonraki dönemlerden çok net bir biçimde ayırt edilebilir ve edilmelidir. Fakat burada belirtilmesi gereken önemli husus şudur: Torino komünistlerinin temel kavramı büyük malikanelerin bölünmesini öngören o 'sihirli formül' değil, Kuzeyli işçiler ile Güneyli köylüler arasındaki – burjuvaziye devlet erkinden uzaklaştırmak üzere– siyasal ittifaktı. Üstelik, Torino komünistlerinin bizzat kendileri de (toprakların bölünmesini ve bu iki sınıfın dayanışmacı eylemine tabi kılınmasını desteklemelerine rağmen) büyük malikanelerin mekanik bir tarzda paylaşılması gibi 'mucizevi' illüzyonlara kapılmamak gerektiği yönünde uyarıda bulundular. 3 Ocak tarihli aynı makalede şunları okuyoruz:

Yoksul bir köylü, makine olmadan, çalışılan yerde barınma imkânı olmadan, hasat zamanına dek onun idare etmesini sağlayacak kredi olmadan, mahsulü satın alacak ve onu tefecilerin pençesine düşmekten kurtaracak kooperatifler olmadan (hasat zamanından çok önce köylü, o kıraç toprağının en sağlam çalısına ya da en sağlıklı gözüken yabancı incir ağacına kendisini asmamışsa tabii!)... tüm bunlar olmadan, tarıma elverişsiz ya da az elverişli toprakları işgal ederek ne kazanabilir ki?

[...]

Proleter kampta Torino komünistlerinin yadsınamaz bir 'meziyetleri' vardı: Güney sorununu işçilerin öncüsünün dikkatine sunmak ve bunu devrimci proletarya açısından ulusal politikanın belli başlı sorunlarından biri olarak teşhis etmek.

⁹ Bu parça SPW I'deki makaleden alınmıştır: s. 146-149.

Torino komünistleri 'proletaryanın hegemonyası' sorununu, yani proletarya diktatörlüğü ve işçi devletinin toplumsal temeline ilişkin sorunu somut olarak ortaya koydular. Proletarya, çalışan nüfusun çoğunluğunu kapitalizme ve burjuva devlete karşı mobilize etmeye imkân verecek bir sınıf ittifakları sistemi yaratmada başarılı olduğu ölçüde, yönetici (*dirigente*) ve egemen sınıf haline gelebilir. İtalya'da, burada varolan gerçek sınıf ilişkileri içersinde bu, proletaryanın geniş köylü kitlelerinin rızasını kazanmada ne ölçüde başarılı olduğu anlamına gelir. Fakat köylü sorunu İtalya'da tarihsel olarak belirlenmiş bir sorundur; 'genel anlamda köylü ve tarım sorunu' değildir. İtalya'da köylü sorunu, spesifik İtalyan geleneği ve İtalyan tarihinin spesifik gelişimi sonucu, iki tipik ve tikel biçim kazandı: Güney sorunu ve Vatikan sorunu. Dolayısıyla köylü kitlelerinin çoğunluğunu kazanmak, İtalyan proletaryası açısından, bu iki sorunu toplumsal bakış açısından hareketle kendi sorunu haline getirmek, bunların temsil ettiği sınıfsal talepleri anlamak, kendi devrimci geçiş programına eklemek, uğruna mücadele ettiği amaçlar arasına bu talepleri yerleştirmek anlamını taşır.

Torino komünistleri açısından çözülmesi gereken ilk problem, devlet topluluğu yaşamında varolan ve bilinçsizce burjuva eğitiminin, burjuva basınının ve burjuva geleneklerinin etkisine tabi olan ulusal bir unsur olarak proletaryanın politik duruşunun ve genel ideolojisinin nasıl değiştirileceğiydi. Kuzeydeki kitleler arasında burjuvazinin propagandistleri tarafından ne tür bir ideolojinin yayıldığı çok iyi bilinmektedir: Güney, İtalya'yı daha hızlı ilerlemekten alıkoyan prangadır; Güneyliler biyolojik açıdan aşağı varlıklardır, doğa onları yarı-barbar ya da tam barbar olarak yaratmıştır; Güney geriye, bu hata kapitalist sistemin ya da başka bir tarihsel sebebin değil, doğanın hatasıdır, buysa Güneylileri tembel, yeteneksiz, cani ve barbar yapmıştır –bu haşın yazgıyı birkaç büyük dehanın, kuru ve çorak bir çöldeki palmiye ağaçları gibi, bireysel çıkışları değiştirebilir ancak. Sosyalist Parti, büyük öl-

çüde, Kuzeyli proletarya içerisindeki bu burjuva ideolojisinin vasiyasıydı. Sosyalist Parti, pozitif okul denilen okulu oluşturan yazarlar klığının ürettiği bütün 'Güneyci' literatürü hayırhah karşıladı: Ferri, Sergi, Niceforo, Orano ile onların alt düzeydeki takipçileri, değişik türlerde verdikleri eserlerde (makale, hikâye, kısa hikâye, roman ve anı) aynı nakaratı tekrarladılar. Bir kez daha 'bilim', sefilleri ve sömürülenleri ezmek için kullanıldı; fakat bu sefer sosyalist renklerle bezenerek ve bunun proletaryanın bilimi olduğu iddia edilerek.

[...]

Söylenmesi bile fazla: proletarya politik yönden etkin olmak için Torino komünistlerinin yaklaşımını benimsemek zorundaydı. Kitler ulaşmak istedikleri hedeflere ve uygulanacak metotlara ikna olmamışlarsa hiçbir kitlesel eylem mümkün olmaz. Proletarya, bir sınıf olarak yönetme yeterliğine sahip olmak için her korporatizm artığından, her sendikalist önyargı ve taşlaşmış hükümden kendisini kurtarmalıdır. Bu şu anlama gelir: bir işkolu ile diğeri arasında varolan ayrımların üstesinden gelme gereğinin yanı sıra, köylülerin ve kimi yarı-proleter kentli kategorilerin güvenini ve rızasını kazanmak için, işkolu tikelciliği ortadan kalkmış olsa bile işçi sınıfı arasında mevcut olabilen ve olan belli önyargıları ve belli egoizm biçimlerini yenme gereği de vardır. Metal işçisi, doğramacı, inşaat işçisi vb. birer proleter olarak ve artık birer metal işçisi, doğramacı, inşaat işçisi vb. olarak düşünmemeli, daha ileri bir adım atmalıdırlar. Köylülere ve aydınlara önderlik etmeyi amaçlayan bir sınıfın üyesi olan işçiler olarak düşünmelidirler. Bu toplumsal katmanların büyük çoğunluğunun desteğini ve taraftarlığını kazanması şartıyla ancak sosyalizmi inşa edebilecek olan bir sınıfın üyeleri olarak düşünmelidirler. Bu başarılmazsa proletarya öncü sınıf olmaz; ve burjuva liderliği altında kalmaya devam eden bu katmanlar (İtalya'da bunlar nüfusun çoğunluğunu temsil etmektedir) sayesinde devlet proletaryanın hücumuna karşı koyar ve onu yıpratır.

Güney sorunu çerçevesinde olup bitenler proletaryanın bu görevleri anladığını göstermiştir. İki olayın hatırlanması gerekmektedir: bunlardan biri Torino’da, diğeryse Reggio Emilia’da, yani reformizmin, sınıf korporatizminin ve ‘Güneycilerin’ Güneydeki köylüler arasında yürüttükleri propagandada başlıca örnek diye zikrettikleri işçi sınıfı korumacılığının kalesi olan yerde gerçekleşti.

Fabrikaların işgalinden sonra Fiat idare heyeti işçilere şirketi bir kooperatif olarak yönetmeleri önerisinde bulundu. Doğaldır ki reformistler gözde konumdaydı. Ufukta bir sanayi krizi gözüküyordu; işsizlik heyulası işçi ailelerini perişan etmişti. Fiat bir kooperatif olursa vasıflı işçiler, özellikle de işten çıkarılacaklarına inanan en aktif/politik işçiler, bir ölçüde iş güvencesine kavuşabilirlerdi. Sosyalist Parti’nin komünistlerin yönetimindeki şubesi soruna enerjik bir biçimde müdahale etti. İşçilere şunlar anlatıldı:

Fiat gibi büyük bir şirket, işçiler bugün İtalya’yı yöneten burjuva politik güçlerine ait sisteme girmeye karar verdiklerinde ancak, onlar tarafından bir kooperatif olarak teslim alınabilir. Fiat idare heyetinin önerisi Giolitti’nin siyasal planının bir parçasını oluşturmaktadır. Bu planda neler yer almaktadır? Burjuvazi, savaş öncesinde bile, artık rahatlıkla yönetemiyordu. Sicilya köylülerinin 1894’teki ayaklanması ve 1898 Milano kalkışması İtalyan burjuvazisinin *experimentum crucis*’iydi.¹⁰ Burjuvazi, 1890-1900 arasındaki o kanlı on yıldan sonra, çok münhasır, çok şedit, çok dolaysız bir diktatörlükten vazgeçmek zorunda kaldı. Zira, Güneyli köylüler ile Kuzeyli işçiler, koordineli bir tarzda olmasa bile, *eşzamanlı olarak* kendisine karşı ayaklanmışlardı.

Bu yeni yüzyılda egemen sınıf sınıfsal ittifaklara, sınıfsal-politik bloklara ilişkin yeni bir politika başlattı: burjuva demokrasisi. Ya bir kırsal demokrasiyi, yani Güneyli köylülerle bir ittifak kurmayı, serbest ticaret politikasını, genel oy hakkını, ademi merkezi yönetimi ve sanayi ürünlerinin fiyatlarının düşük tutulmasını; ya da genel oy hakkı olmaksızın, gümrük duvarlarıyla, epey merkezileşmiş bir devletin (burjuvazinin köylüler, özellikle de Güney’deki ve Adalar’daki köy-

¹⁰ 2. dipnota bakınız.

lüler üzerindeki hakimiyetinin ifadesi) idamesiyle ve ücretler ve sendikal özgürlükler konusunda izlenen reformist politikayla maruf bir kapitalist/işçi endüstriyel bloğunu tercih etmek zorundaydı. O, tesa-düfi olmayan bir tutumla, ikinci çözümü seçti. Giolitti kendi şahsında burjuva egemenliğini temsil etti; Sosyalist Parti ise Giolitti'nin politikalarının enstrümanı haline geldi.

Daha yakından bakarsanız sosyalist ve işçi sınıfı hareketinde en radikal krizlerin 1900-1910 yılları arasında gerçekleştiğini görürsünüz. Kitleler bu dönemde reformist liderlerin politikasına kendiliğinden bir tepki gösterdi. Burjuvazinin de içinde bulunduğu bloğa karşı ve köylülerin de *-her şeyden önce Güneyli köylülerin-* yer aldığı bloğun lehine işçi sınıfının verdiği tepkinin içgüdüsel, yalın, ilkel ama sağlıklı bir ifadesi olarak sendikalizm doğdu. Tam tamına böyle. Gerçekten sendikalizm, belli anlamda, Güneyli köylülerin payına, onların en ileri aydınlarınca *-proletaryaya önderlik etmek üzere-* temsil edilen zayıf bir girişimdir. İtalyan sendikalizminin öncü çekirdeğini bu aydınlar oluşturmaktadır. Peki onun ideolojik özü nedir? Sendikalizmin öncü çekirdeği neredeyse sadece güneylilerden (Labriola, Leone, Longobardi, Orano) meydana gelmektedir. Sendikalizmin ideolojik özü geleneksel çeşitlilikten daha enerjik, daha saldırgan, daha kavgacı yeni bir liberalizmdir. [...]

Bu on yılda kapitalizm güçlendi ve gelişti ve etkinliğinin bir kısmını Po Ovası'ndaki tarıma yönlendirdi. Bu on yılın en karakteristik özelliği Po Vadisi'ndeki tarım işçilerinin kitlesel grevleriydi. Kuzeyli köylüler arasında önemli bir karışıklık gerçekleşti: sınıfsal farklılaşma bir hayli derinleşti (1911 nüfus sayımına göre *bracciante* [gündelikçi işçi] sayısında yüzde 50 artış oldu) ve bu duruma siyasal akımlar ile manevi tutumların yeniden düzenlenmesi tekabül etti. Hristiyan demokrasisi ve Mussolinizm dönemin en belirgin ürünleriydi. Romagna bu iki yeni etkinliğin bölgesel potasıydı; *bracciante* siyasal mücadelenin toplumsal kahramanı haline gelmiş gibiydi. Sosyal demokrasinin sol organları (Cesena'daki *L'Azione* gibi) ile Mussolinizm kısa sürede 'Güneycilerin' kontrolüne girdi. Cesena'daki *L'Azione*, Gaetano Salvemini'nin *L'Unità*'nın bölgesel bir edisyonuydu. *Avanti!*, Mussolini'nin editörlüğünde, yavaş yavaş fakat kesin bir biçimde sendikalist ve Güneyci yazarların gazetesine dönüştü. [...] Mussolini

Avanti!'den ve Sosyalist Parti'den ayrıldığında etrafında bu sendikalist ve Güneyci kümenin bulunduğunu herkes hatırlıyor.

Devrimci kamptaki bu dönemin en kayda değer yansıması ise 1914 Haziranının Kızıl Hafta'sıydı: Romagna ve sınır boyları Kızıl Hafta'nın merkez üssüydü. Burjuva siyaseti alanında en dikkate değer yansıma Gentiloni paktydı.¹¹ Po Vadisi'ndeki kır hareketlerinin bir sonucu olarak, Sosyalist Parti 1910'dan sonra uzlaşmaz bir taktiğe dönüş yaptığı için, Giolitti tarafından desteklenen ve temsil edilen endüstriyel blok etkililiğini yitirdi. Giolitti tüfeğini diğer omzuna aldı. Burjuvazi ile işçiler arasındaki ittifakın yerine burjuvazi ile Katolikler (Güney ve Orta İtalya'nın köylü kitlelerini temsil ediyordu Katolikler) arasındaki ittifakı koydu. Bu ittifakın bir sonucu olarak Sonnino'nun muhafazakâr partisi tümüyle yok oldu, ondan geriye ancak Güney İtalya'da Antonio Salandra'nın etrafında toplanmış küçük bir hücre kaldı.¹²

[...]

Bugün Giolitti bir kez daha iktidarda, ve bir kez daha büyük burjuvazi –halk kitlelerinin coşkunca harekete geçmesinden önce kapıldığı paniğin bir sonucu olarak– ona bel bağlamış durumda. Giolitti Torino işçilerini ehliileştirmek istiyor. O işçileri iki kez yendi: geçen Nisan grevinde ve fabrika işgallerinde –CGL'nin, yani birleşik reformizmin yardımıyla. Şimdiyse işçileri burjuva devlet sistemine bağlayabileceğini düşünüyor. Fiat'ın vasıflı işgücü, idare heyetinin önerilerini kabul ederse gerçekte ne olacak? Halihazırdaki sanayi hisseleri temi-

---

¹¹ Ancona'da askerlerin savaş karşıtı göstericilerin üzerine ateş açarak üç kişinin ölümüne, on beş kişinin yaralanmasına yol açmaları üzerine 7-14 Haziran 1914 arasında (Kızıl Hafta) gösteriler düzenlendi ve genel greve gidildi. Gentiloni paktı ise 1913 genel seçimlerinin hemen öncesinde Katolik seçmenler ile Katolik politikaları (özel Katolik okullarının savunulması, boşanmaya karşı çıkış vs.) desteklemeyi vaat eden Liberal adaylar arasındaki gizli bir anlaşmaydı. 200'den fazla milletvekilinin bu pakt yoluyla seçildiği tahmin edilmektedir.

¹² Sidney Sonnino (1847-1922) ve Antonio Salandra (1853-1931) önde gelen sağ kanat Liberallerdi. 1915'te, İtalya'yı Birinci Dünya Savaşı'na sokan gizli Londra Antlaşması'nı biri Dışişleri Bakanı diğeri Başbakan olarak müzakere etmiş ve antlaşmanın ortak sorumlusu olmuşlardır.

natsız tahviller haline gelecek: bir başka deyişle, sermaye devri ne olursa olsun, kooperatif teminatsız tahvil sahiplerine sabit bir temettü payı ödemek zorunda kalacaktır. Fiat şirketi, çıkarını işçileri kendi insafına tabi kılmakta gören burjuvazinin elinde kalan kredi kuruluşlarından her şekilde koparılacaktır. Vasıflı işgücü, ister istemez, kendisini devlete bağlamak zorunda kalacaktır; devletse işçi sınıfından gelen milletvekillerinin faaliyetleri, işçi sınıfı partisinin hükümet politikalarına tabi kılınması aracılığıyla 'işçilerin yardımına' koşacaktır. Giolitti'nin bütünüyle uygulandığı haliyle planı budur. Torino proletaryası artık bağımsız bir sınıf olarak değil, burjuva devletin tali bir parçası olarak varolacaktır. Sınıf korporatizmi galebe çalacak, buna karşılık proletarya lider ve kılavuz rolünü ve pozisyonunu yitirmiş olacaktır. Yoksul işçi kitlelerine ayrıcalıklı gözükecektir. Köylülere tıpkı burjuvazi gibi sömürücü bir sınıf olarak gözükecektir; çünkü burjuvazi -her zaman yaptığı gibi- köylü kitlelere, onların sorunlarının ve çektikleri sefaletin biricik nedeni olarak işçi sınıfının ayrıcalıklı çekirdeğini sunacaktır.

Fiat'ın vasıflı işçileri bizim görüşümüzü neredeyse oybirliğiyle kabul etti ve böylece idare heyetinin önerileri reddedildi. Fakat bu deney yeterli olamaz. Torino proletaryası, yaptığı bir dizi eylemle, oldukça yüksek bir siyasal olgunluk ve yeterlik düzeyine ulaşmış olduğunu göstermiştir. Fabrikalardaki teknisyenler ve beyaz yakalı işçiler 1919'da kendi durumlarını iyileştirebilmişlerdir, sırf işçiler tarafından desteklendikleri için. İşverenler, teknisyenlerin savaşırlığını kırmak için, işçilere, seçimler yoluyla yeni takım ve atölye ustabaşlarını aday göstermelerini önerdi. İşçiler, öteden beri patronların uyguladığı baskı ve zulmün bir enstrümanı olagelmış teknisyenlerle pek çok konuda görüş ayrılığı içerisinde olsalar da, bu öneriyi geri çevirdiler. Sonrasında basın, teknisyenleri izole etmek amacıyla azgın bir kampanya başlattı: onların ayda 7.000 lireti bulan yüksek maaşlarına dikkat çekti. Vasıflı işçiler düz inşaat işçilerinin ajitasyonuna da destek verdi, ancak böylelikle bu grup taleplerini elde etmeyi başardı. Fabrika içerisinde bütün ayrıcalıklara ve az vasıflı grupların daha vasıflı gruplar tarafından sömürülmesine son verildi. Bu eylemler sayesinde proleter öncü, toplumsal

öncü olarak kendi pozisyonunu kazandı. Komünist Parti'nin Torino'da üzerinde geliştiği temel işte buydu. Peki ya Torino dışında? Biz problemi özellikle Torino dışına, tam olarak Reggio Emilia'ya taşımak istiyorduk: bu bölge reformizm ve sınıf korporatizminin en yoğun olduğu yerdı.

Reggio Emilia 'Güneycilerin' hedefi olmuştur hep. Camillo Prampolini'nin ifadesi: 'İtalya Kuzeylilerle pis Güneylilerden oluşur' sözü, Güneyliler arasında Kuzeyin işçilerine duyulan o keskin nefretin en karakteristik dışavurumu olarak alınabilir.¹³ Reggio Emilia'da Fiat'takine benzer bir sorun ortaya çıktı: büyük bir fabrika işçilerin eline kooperatif bir işletme olarak geçecekti. Reggio reformistleri projeyi coşkuyla karşılıyorlar, kendi basın organlarında ve toplantılarında ona övgüler düzüyorlardı. Torino'lu bir komünist Reggio'ya gitti, fabrika toplantısında kürsüye çıktı, Kuzey ile Güney arasındaki sorunu her yönüyle özetledi ve bir 'mucize' gerçekleşti: işçiler, ezici bir çoğunlukla, reformist görüşü reddetti. Reformistlerin Reggio işçilerinin ruhunu temsil etmediği böylece gösterilmiş oldu; reformistler salt onların edilginliklerini ve diğer olumsuz yönlerini temsil ediyordu. Onlar –kendi örgütçüleri ve propagandistleri arasında belli profesyonel yeteneklere sahip kişilerin dikkate değer bir yoğunlukta olması sayesinde– siyasal bir tekel kurmada ve dolayısıyla devrimci bir akımın gelişmesini ve örgütlenmesini önlemede başarılı olmuşlardı. Fakat yetenekli bir devrimcinin varlığı onların işinin bozulmasına ve Reggio işçilerinin hükümetten yemlenen domuzlar değil yiğit birer savaşı olduğunu göstermeye yetti.

Nisan 1921'de Fiat'ta 5.000 devrimci işçi geçici olarak işten çıkarıldı, işçi konseyleri kaldırıldı, reel ücretlerde kesintiye gidildi. Reggio Emilia'da da muhtemelen buna benzer şeyler yaşandı. Bir başka anlatımla, işçiler bozguna uğradı. Fakat onların yaptığı fedakârlık boşuna mıydı? Biz öyle olduğuna inanmıyoruz: gerçekte,

¹³ Camillo Prampolini (1859-1930); PSI Reggio Emilia federasyonun reformist lideri.

biz bunun yararsız olmadığından eminiz –gerçi bu eylemlerin dolaylımsız/göz açıcı etkisini kanıtlayan bir dizi büyük kitlesel olayı örnek olarak göstermek elbette güç olacaktır. Her halükârda, köylüler söz konusu olduğu sürece, böylesi kanıtlar her zaman güç, hatta neredeyse imkânsızdır: ve bu, Güneydeki köylü kitleleri örneğinde çok daha güçtür.

Güney büyük bir toplumsal ayrışma olarak tanımlanabilir. Güneyin nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan köylüler kendi aralarında bir iç birlikten yoksundur (elbette bunun bazı istisnaları vardır: Güneyin yapısının o büyük tuvali içerisinde özel karakteristikler barındıran Apulia, Sardunya ve Sicilya gibi). Güney toplumu büyük bir tarımsal bloktur, üç toplumsal tabakadan oluşmuştur: amorf, ayrılmış, büyük bir köylü kitlesi; küçük ve orta kırı burjuvazisinin aydınları; büyük toprak sahipleri ve büyük aydınlar. Güneyli köylüler sürekli olarak içten içe kaynamakta, fakat kitle olarak kendi özlem ve ihtiyaçlarına merkezi bir ifade kazandıramamaktadırlar. Orta aydın tabaka kendi siyasal ve ideolojik etkinliğine kaynaklık eden dürtüleri köylü tabanından almaktadır. Siyasal alandaki büyük toprak sahipleri ile ideolojik alandaki büyük aydınlar, son çözümlemede, tüm bu görüngüler kompleksini merkezileştirmekte ve hakimiyeti altına almaktadır. Doğal olarak, bu merkezileşmenin en etkin ve tam olduğu yer ideolojik alandır. Bu nedenledir ki Giustino Fortunato ve Benedetto Croce, Güney sisteminin köşe taşlarını temsil etmektedir ve bir bakıma da İtalyan reaksiyonunun iki önemli figürüdür.¹⁴

Güneyli aydınlar İtalyan ulusal yaşamının en ilginç ve önemli toplumsal katmanlarından biridir. Buna kani olmak için devlet bürokrasisinin beşte üçünü Güneylilerin oluşturduğu gerçeğini göz

---

¹⁴ Giustino Fortunato (1848-1932); güney sorunu üzerine bir kitap yazmış olan (*Il Mezzogiorno e lo Stato italiano*, 1911) önemli bir liberal muhafazakâr yazar. Benedetto Croce (1866-1952) Abruzzo’da doğdu, sonrasında kendi aydın çevresinin mekânı olan Napoli’de yetişti.

önüne almak yeterlidir. Güneyli aydınların o tikel psikolojisini anlamak için belli olgusal verileri akılda tutmak şarttır.

1. Her ülkede aydın tabakası kapitalizmin gelişmesiyle birlikte köklü bir değişime uğramıştır. Eski tip aydın, esas itibarıyla köylü ve zanaatkâra dayanan bir toplumda örgütleyici unsurdu. Egemen sınıf; devleti örgütlemek, ticareti örgütlemek için belli tip bir örgütçü aydın (uygulamalı bilimde uzman kişi) üretti. Ekonomik güçlerin kapitalist yönde, bu güçlerin ulusal etkinliğin büyük bölümünü massettiği noktaya doğru gelişme gösterdiği toplumlarda hüküm süren grup, bütün düzen karakteristikleri ve entelektüel disiplinleriyle, bu ikinci tip aydın grubudur. Öte yandan, tarımın hâlâ hatırı sayılır ve hatta başat bir rol oynadığı ülkelerde eski tip aydının egemenliği söz konusudur. Bu eski tip aydınlar devlet personelinin büyük kısmını oluşturmakta, köylerde ve küçük kır kasabalarında ise köylü ile genel anlamda yönetim arasında aracılık işlevi görmektedirler. Bu aydın tipi, bütün karakteristik özellikleriyle, Güney İtalya'da hüküm sürmektedir. Köylüye dönük yüzü demokratik, büyük toprak sahibine ve hükümete dönük yüzü gericidir (politik kulis yapan, yozlaşmış ve sadakatsiz). Bu toplumsal katmanın karakteristikleri hesaba alınmazsa Güneydeki siyasal partilerin geleneksel kasti anlaşılamaz.

2. Güneyli aydın, esas olarak, Güneyde hâlâ önemli olan bir tabakadan, kır burjuvazisinden gelmektedir. Bir başka deyişle, köylü olmayan, toprağı kendisi işlemeyen, çiftçi olmaktan utanç duyacak olan, fakat sahip olduğu küçük toprak parçasından – kiralama ya da elde edilen ürünün paylaşılması yoluyla– bir şeyler istihraç etmek isteyen (uygun bir şekilde yaşamak, oğullarını okula ya da üniversiteye göndermek ve subaylarla ya da devletin sivil memurlarıyla evlenmesi şart olan kız evlatlarına drahoma tedarik etmek için gerekli olan paranın kaynağı budur) küçük ve orta toprak sahibinden gelmektedir. [Güneyli] aydınlar bu toplumsal tabakadan, emekçi köylüye (ölesiye çalıştırılacak bir makine olarak görülen, çalışan nüfusun fazlalığından ötürü yeri rahatlıkla doldu-

rulabilen köylüye) karşı şiddetli bir antipati türetirler. Aynı zamanda, atavistik ve içgüdüsel bir duyguyla, köylülerin yıkıcı şiddetinden alabildiğine korkarlar; rafine bir ikiyüzlülük, köylü kitleleri aldatma ve ehlileştirme yolunda epey inceltilmiş bir sanat icra ederler.

3. Din adamları aydınlar grubuna ait oldukları için, bir bütün olarak Güneyli din adamlarını Kuzeyli din adamlarından ayırt eden özellikleri belirtmek gerekmektedir. Kuzeyli rahip genellikle bir zanaatkârın ya da köylünün oğludur, demokratik eğilimlere sahiptir, köylü kitlesine daha bir bağlıdır. Bir kadınla şöyle ya da böyle açık bir surette yaşayan güneyli rahipten ahlaken daha dü-rüsttür. Dolayısıyla, toplumsal açıdan bakıldıkta, daha eksiksiz bir manevi işlev görür: bir ailenin bütün etkinliklerine kılavuzluk eder. Kuzeyde Kilisenin devletten ayrılığı ile kiliseye ait malları kamulaştırma uygulaması Güneye kıyasla daha radikaldi; Güneyde kilise cemaatleri ve manastırlar, sabit ve taşınabilir olmak üzere, hatırı sayılır ölçüde mal/mülkü ya muhafaza etmişler ya da yeniden oluşturmuşlardır. Güneyde rahip, köylüye 1. köylünün kiralar meselesinde çatışmaya girdiği bir toprak yöneticisi olarak; 2. aşırı yüksek oranda faiz talep eden ve rant gelirini ya da faizini toplamayı kesinleştirmek için dinsel öğeyi manipüle eden bir tefeci olarak; 3. bütün dünyevi tutkulara (kadın ve para) tabi olan ve dolayısıyla, manevi açıdan bakıldıkta, incelik ve tarafsızlığına gölge düşüren bir adam olarak gözüktür. Bu yüzden dinsel inanış, ancak minimal bir rehberlik rolü icra eder; ve Güneyli köylü, çoğunlukla pagan anlamda boş inançlı olsa da, rahiplerin nüfuz siyasetinden yana biri değildir. Tüm bunlar bir arada alındığında, Halk Partisi'nin Güney'de niçin hiçbir büyük pozisyona ya da herhangi bir kurumlar ve kitle örgütleri ağına sahip olmadığını (Sicilya'nın bazı yerleri hariç) açıklamayı kolaylaştırmaktadır. Köylülerin rahip sınıfına yönelik tutumunu şu özdeyiş özetlemektedir: 'Rahip kilisede rahiptir, kilisenin dışında herkes gibi bir adamdır o.'

Güneyli köylü, aydınlar dolayısıyla büyük toprak sahibine bağımlıdır. Köylü hareketleri, biçimsel anlamda bile olsa özerk, bağımsız kitle örgütleri (yani, köylü kadrolarını seçip ayırabilen, kendisi de köylü kökenli olan, hareket içerisinde elde edilen farklılaşmayı ve ilerlemeyi kaydedip biriktirebilen örgütler) biçimini almadığı müddetçe, kendilerini her zaman devlet aygıtının sıradan boğumları –komünler, iller, Millet Meclisi– içerisinde bulur. Bu süreç, yerel partilerin oluşumu ve dağılması boyunca gerçekleşen bir süreçtir; yerel partilerin personeli aydınlardan oluşsa da, bunlar büyük toprak sahipleri ve onların ajanları (Salandra, Orlando, Di Cesarò gibi) tarafından kontrol edilir.

Savaş, savaş gazileri hareketiyle birlikte, bu örgütlenme türüne yeni bir unsur getirmiş gibi gözüküyordu. Bunda, köylü askerler ve aydın subaylar daha bir birleşik ve bir ölçüde de büyük toprak sahipleriyle uzlaşmaz bir karşıtlık içerisinde olan müşterek bir blok oluştu. Bu blok uzun ömürlü olmadı, onun son kalıntısı da Amendola'nın tasavvur ettiği Ulusal Birlik'tir; bu birlik anti-faşizminden ötürü biraz hayali bir varoluşa sahiptir. Ne ki, Güneyde *demokratik* aydınların *açıktan* örgütlenme geleneğinin olmaması göz önüne alındığında, bu grubun bile önemsenmesi ve hesaba katılması şarttır; çünkü bu grup, değişen genel siyasal koşullarda, küçük bir su birikintisi olmaktan çıkıp coşkun/çamurlu bir sele dönüşebilir.

Savaş gazileri hareketinin daha kati bir profil kazandığı ve daha katı bir toplumsal yapı yaratmada başarılı olduğu tek bölge Sardunya'ydı. Bu da anlaşılabilir bir şeydir. Çünkü Sardunya'da büyük toprak sahibi sınıf oldukça yetersizdir, bir işlevi yoktur ve Güney anakarasının o kadim kültürel ve yönetsel geleneklerine sahip değildir. Köylü ve sığırtmaç kitlesinin aşağıdan uyguladığı basınç, büyük toprak sahiplerinin o üst toplumsal katmanında boğucu bir karşı ağırlık yaratamamaktadır. Önde gelen aydınlar bu basıncı bütün ağırlığıyla hissetmekte ve Ulusal Birlik'ten daha dikkate değer adımlar atmaktadırlar.

Sicilya'daki durum, onu hem Sardunya'dan hem de Güneyden ayıran oldukça spesifik özelliklere sahiptir. Burada büyük toprak sahipleri Güney anakarasına kıyasla çok daha sıkı ve kararlıdır. Dahası, belli ölçüde gelişmiş bir sanayi ve ticaret vardır (Sicilya tüm Güneyin en zengin bölgesi, İtalya'nınsa en zengin bölgelerinden biridir). Üst sınıflar ulusal yaşamdaki önemlerini çok şiddetli hissetmekte ve kendi ağırlıklarının hissedilmesini sağlamaktadırlar. Sicilya ve Piedmont 1870'ten beri çok seçkin bir rol oynamış olan iki bölgedir. Sicilya'daki halk kitleleri Güneydekinden daha ileridir, fakat onların ilerlemesi tipik Sicilyalı bir biçim kazanmıştır. Koca bir geleneğe ve kendine özgü bir gelişime sahip kitlesel bir Sicilya sosyalizmi vardır. 1922 Meclisinde adadan seçilen 52 milletvekilinin 20'si Sicilyalıydı.

Güneyli köylünün aydınlar dolayımıyla büyük toprak sahibine bağlandığını daha önce söylemiştik. Bu tür örgütlenme en çok Güney anakarasında ve Sicilya'da yaygındır. Bir bütün olarak, Kuzey kapitalizminin ve büyük bankaların aracısı ve denetçisi olarak işlev gören devasa bir kırsal blok yaratmaktadır. Onun biricik amacı *status quo*'yu korumaktır. Onun içerisinde ne bir entelektüel ışık, ne bir program, ne de gelişme ya da ilerlemeye doğru bir itki vardır. Fikirler ya da programlar ortaya konulsa bile bunların kökeni Güneyin dışına, Parlamentoda Güneyin kırsal bloğunun muhafazakârlarıyla bağlantılı olan muhafazakâr kır politikacılarına (özellikle Toskana'daki) uzanmaktadır. [...]

Güneyde kır bloğunun yanı sıra bir aydın bloğu da iş görmektedir; bu blok, pratikte, kır bloğundaki (çok tehlikeli olmaya başlayan ve heyelana yol açan) yarılımları önlemeye hizmet etti bugüne dek. Giustino Fortunato ve Benedetto Croce bu aydın bloğunun önde gelen iki ismidir ve dolayısıyla tüm yarımadanın en etkin reaksiyonierleri olarak düşünülebilirler.

Güney İtalya'nın büyük bir toplumsal ayrışmayı temsil ettiğini daha önce söylemiştik. Bu formül sadece köylülere değil, aydınlara da uygulanabilir. Dikkate değer bir olgu da şudur: Güneyde,

büyük mülklerin yanı sıra, tek tek bireylerde ya da büyük aydınlardan oluşan ufak gruplarda büyük bir kültür ve zekâ birikimi oluşmuştur ve oluşmaya devam edecektir; buna karşılık, orta kültüre ilişkin herhangi bir örgütlenme yoktur. Güneyde Laterza yayınevi ile *La Critica* dergisi vardır. Büyük bir vukufla faaliyet gösteren akademiler ve kültürel organlar vardır. Fakat çevresinde Güneyli aydınların orta büyüklükteki gruplanmaların oluşabileceği küçük ya da orta boy dergiler ve yayınevleri yoktur. Kır bloğunu terk etmenin ve Güney sorununu radikal bir biçimde ortaya koymanın yollarını arayan Güneyliler, Güney dışında basılan dergiler tarafından hoş karşılandılar ve bu dergiler etrafında kümelendiler. Gerçekten de, Orta ve Kuzey İtalya'da bu yüzyılda orta aydınlar eliyle gerçekleşen bütün kültürel inisiyatifleri karakterize eden şey Güneycilik olmuştur, çünkü güneyli aydınlar bu inisiyatifleri adamakıllı etkilemiştir.

Tüm bu inisiyatiflerin en tepedeki politik ve entelektüel yöneticileri Giustino Fortunato ile Benedetto Croce olmuştur. Fortunato ile Croce, o boğucu kır bloğundan daha geniş bir alanda, Güneyin sorunlarının belli sınırları aşmayan, devrimci olmayan bir tarzda konularak halledilmesinden yana olmuşlardır. En yüksek kültüre ve zekâyâ sahip adamlar (Güneyin geleneksel mekânında hasıl olan ama Avrupa kültürüyle ve dolayısıyla dünya kültürüyle bağlantılı olan kişilerdir bunlar), Güneydeki kültürlü gençlerin su katılmadık temsilcilerinin düşünsel ihtiyaçlarını karşılamak, onların mevcut koşullara isyan etme yönündeki dürtülerini yatıştırmak, onları düşünce ve eylemde klasik bir orta yol dinginliğine yönlendirmek için gerekli olan bütün yeteneklere sahiptiler. O sözde neo-Protestanlar ya da Kalvinistler, modern uygarlığın koşulları kitle-sel bir dinsel reformu imkânsız kıldığı için İtalya'da tarihsel açıdan mümkün biricik reformasyonun Benedetto Croce'nin felsefesiyle birlikte gerçekleştiğini anlayamamışlardır. Düşüncenin yönü ve metodu değişmiş ve Katolisizmi ve her türlü mitolojik dini aşan yeni bir dünya anlayışı inşa edilmiştir. Bu bakımdan Benedetto

Croce oldukça önemli bir ‘ulusal’ işlevi yerine getirmiştir. Güneyin radikal aydınlarını ulusal kültür ile Avrupa kültürü içerisinde yer almaya zorlayarak onları köylü kitlelerden koparmış, bu kültür aracılığıyla da bu aydınların ulusal burjuvazi ve dolayısıyla kır bloğu tarafından massedilmesini temin etmiştir.

L'Ordine Nuovo ve Torino komünistleri –bunlar, bir bakıma, yukarıda atıfta bulunduğumuz entelektüel formasyonlarla ilintilendirilebildikleri ve bu suretle onlar da Giustino Fortunato’nun ya da Benedetto Croce’nin etkisini hissettikleri takdirde–, yine de, bu gelenekle ve çoktan meyvelerini vermiş ve vermeye de devam edecek olan yeni bir gelişmenin başlangıcıyla tam bir kopuşu temsil etmektedirler aynı zamanda. Daha önce de söylendiği gibi onlar kent proletaryasını İtalyan tarihinin, dolayısıyla ve aynı zamanda Güney sorununun modern kahramanı olarak koydular. *L'Ordine Nuovo* ve Torino komünistleri, proletarya ile sol aydınların belli katmanları arasında aracı olarak hizmet görerek –bütünüyle olmasa da en azından hatırı sayılır bir ölçüde– onların zihinsel görüntüsünü değiştirmeyi başardı.

Dikkatle düşünülecek olursa bunun Piero Gobetti’deki ana faktör olduğu görülür.¹⁵ Gobetti Komünist değildi ve muhtemelen hiçbir zaman da olmayacaktı. Fakat proletaryanın toplumsal ve tarihsel pozisyonunu anlamıştı ve artık [olguları] bu unsurdan soyutlayarak düşünemezdi. [...] Gobetti ve onun temsil ettiği hareket İtalya’nın yeni tarihsel ikliminin spontane ürünleriydi. Partideki yoldaşlar *Rivoluzione Liberale*’nin halihazırdaki fikirlerine karşı mücadele etmediğimiz için kimileyin bizi hafif yollu payladılar.

---

¹⁵ Piero Gobetti (1901-1926); *Ordine Nuovo* grubuna sempati duyan sol liberal. Gobetti, İtalya’da ‘demokratik devrim’in kilidinin işçiler, köylüler ve aydınlar arasında kurulacak ittifakta olduğuna inanıyordu. 1921’de *L'Ordine Nuovo*’da tiyatro eleştirmeni olarak çalıştı. Kendi yayınevini kurdu ve 1922-1925 arasında *La Rivoluzione Liberale* adıyla anti-faşist bir haftalık dergi çıkardı. Derginin Faşist hükümet tarafından kapatılmasından hemen sonra sürgünde öldü.

Gerçekten de, böyle bir çatışmanın olmayışı, bizimle Gobetti arasında, (insanların geçmişte söylediği gibi) Makyavelist tarzda, organik bir ilişki olduğunu kanıtlamaktaydı sanki. Gobetti'ye karşı mücadele edemezdik; çünkü o, karşısına geçip mücadele edilmesinin gereken bir hareketi (en azından bu hareketin ana ilkeleri söz konusu olduğu sürece) temsil ediyordu.

Bunu anlamamak, aydınlar sorununu ve onların sınıf mücadelesinde yerine getirdikleri işlevi anlamamak demektir. Gobetti, pratikte, şu gruplarla aramızda bir bağlantı kurdu: kapitalist teknikler mekânında doğmuş, 1919-1920'de sol bir pozisyon alan ve proletarya diktatörlüğüne sıcak bakan aydınlarla; 2. Güney sorununu, daha karmaşık ilişkiler aracılığıyla, bu soruna Kuzeyin proletaryasını sokarak, geleneksel alandan farklı bir alana taşıyan Güneyli aydınlarla (bu aydınlar arasında Guido Dorso en önemli ve ilginç şahsiyettir).¹⁶ *Rivoluzione Liberale* hareketine karşı niçin mücadele etmeliydik? Bu hareket bizim programımızı ve düşüncelerimizi A'dan Z'ye kabul eden saf komünistlerden oluşmadığı için mi? Bu onlardan istenemezdi, çünkü bu hem politik hem de tarihsel yönden bir paradoks olurdu.

Aydınlar, doğaları ve tarihsel işlevleri gereği, diğer toplumsal gruplardan yavaş, hem de çok daha yavaş gelişir. Onlar, kendi tarihine kaldıkları yerden devam etmeyi ve onu bütünüyle sentezlemeyi amaçlayan bir halkın tüm kültürel geleneğini temsil ederler. Bu özellikle eski tip aydın için, kırdan doğmuş aydın için söylenebilir. Böylesi aydınların, *en masse*, bütün geçmişle bağlarını koparabileceklerinin ve kendilerini tümüyle yeni bir ideolojinin alanı üzerinde konumlandırabileceklerinin mümkün olduğunu düşünmek saçmadır. Aydın kitlesi açısından saçmadır, belki de bireysel olarak alınan birçok aydın açısından da saçmadır –

---

¹⁶ Guido Dorso; güney sorunu üzerine radikal bir tutum alan yazar. Kitabı *La rivoluzione meridionale* (Gobetti tarafından 1925'te yayınlandı) merkezî İtalyan devletinin ve güneyli egemen sınıfın devrilmesi yönünde çağrıda bulunur.

harcadıkları ve harcamak istedikleri bütün onurlu çabalara rağmen.

Biz şimdi bireylerle değil, aydın kitlesiyle ilgiliyiz. Proletarya açısından, bir ya da daha fazla aydının –bireysel olarak– bu sınıfın programını ve düşüncelerini benimsemesi, proletaryayla kaynaşması, onun ayrılmaz bir parçası olması ve kendini öyle hissetmesi elbette önemli ve faydalıdır. Proletarya, bir sınıf olarak, örgütleyici unsurlar bakımından zayıftır. Kendi aydın tabakasına sahip değildir ve bu tabakayı devlet erkini ele geçirdikten sonra çok yavaş ve çok ıstıraplı bir biçimde yaratabilir ancak. Fakat aydın kitlesinde bir kırılmanın gerçekleşmesi de önemli ve faydalıdır: tarihsel nitelikli, organik bir kırılma. Zira kitlesel bir formasyon olarak, keli-merinin modern anlamıyla, yani devrimci proletaryaya yönelimli, bir sol eğilim oluşacaktır.

Proletarya ile köylü kitleleri arasındaki ittifak bu formasyonu gerekli kılar. Güneydeki proletarya ile köylü kitleleri arasındaki ittifaksa bunu daha bir gerekli kılar. Proletarya, partisi aracılığıyla, büyük orandaki yoksul köylü kitlelerini giderek özerk ve bağımsız formasyonlar halinde örgütlemekte başarılı olduğu ölçüde Güneyin kır bloğunu tahrip edecektir. Fakat bu zorunlu görevde sağlanan az ya da çok başarı, aynı zamanda, onun kır bloğunun esnek ama aşırı derecede dirençli aydın bloğunu parçalama yeteneğine de bağlı olacaktır. Piero Gobetti, proletaryaya, bu görevini başarıyla tamamlaması doğrultusunda yardım etti; ve biz, müteveffanın dostlarının, onun liderliği artık söz konusu olmasa da, onun yürüttüğü işe devam edeceklerini düşünüyoruz. Bu devasa ve zor bir iştir, fakat esas olarak sadece iki toplumsal gücün (proletarya ve köylü sınıfı) ulusal olduğunu ve geleceğin onların elinde biçimleneceğini anlamış olan Kuzeyli ve Güneyli aydınlar (bunların sayısı çok fazladır, tahmin edilen de fazla) payına her türlü fedakârlığa (Gobetti örneğinde olduğu gibi bir ömür vermeye) değer bir iştir.

Eylül-Kasım 1926

İKİNCİ KISIM:
HAPİSHANE DEFTERLERİ 1929-1935

VI

HEGEMONYA, GÜÇ İLİŞKİLERİ, TARİHSEL BLOK

Giriş

Gramsci'nin 1926'dan sonra kendisini içerisinde bulduğu gerçeklik, kapitalizmin savaş sonrası ekonomik krizden çıkmayı ve kendisini stabilize etmeyi başardığı, parlamenter rejimlerin sağlam durduğu ya da yerini otoriter rejimlere bıraktığı Batı'da, sosyalist devrimlerin ya yenilgiye uğradığı ya da hayata geçemediği bir gerçeklikti. Bu koşullar 1917-1921 yılları arasındaki devrimci atılım evresinin koşullarından çok farklıydı ve kapitalist toplumların politik ve ideolojik kaynaklarının (o olağanüstü esneklikleriyle) yeni bir analizini gerektiriyordu. Aynı zamanda, Rusya'da 1917'de işlemiş olan stratejiden farklı, yeni bir stratejiyi de.

Gramsci hapishane defterlerinde böylesi bir analiz ve stratejinin temelini geliştirmeye soyundu. Bu eserin önemli bir kısmı kuramsal niteliklidir. Gramsci'nin politik bir militan olarak içerisinde olgunlaştığı Marksist gelenek, kapitalist gelişmenin doğrultusu konusunda ve ekonomik krizler ile siyasal dönüşüm arasındaki bağlantılar konusunda genel tahminler yürütmede güçlüydü. Fakat siyasal iktidar biçimlerinin, toplumsal sınıflar ve siyasal temsil ile kültürel ve ideolojik biçimler arasındaki somut ilişkilerin (toplumsal antagonizmalar bu ilişkiler içerisinde birbiriyle sonuna kadar mücadele eder ya da bir düzene kavuşur ve yatıştır) ayrıntılı analizi konusunda zayıftı. Devlete ya da Gramsci'nin deyişiyle 'o karmaşık –siyasal, hukuksal ve kültürel– üstyapılar' alanına ilişkin yeterli bir Marksist kuram yoktu. Dolayısıyla Gramsci kendi analizini gerçekleştirmek için, tarihsel materyalizmin mekanist biçimlerini (en başta

'ekonomizm' olmak üzere) kuramsal bir eleştirisini yapma, daha sonra da Marksist gelenekte siyasetin işgal ettiği alanı genişletme gereği duydu.

Bunu yapmak için Marx'ın *Kapital*'ine ya da Engels'in *Anti-Duhring*'ine değil, *Feuerbach Üzerine Tezler*'e ve Marx ile Engels'in tarihle ilgili metinlerine (*Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i*, *Fransa'da İç Savaş*, *Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim*) yöneldi. Aynı zaman da, Marksist olmayan bir kaynaktan da (İtalyan idealist filozof Benedetto Croce), onun 'etik-politik' alana, yani toplumu bir arada tutan ideolojik, ahlaki ve kültürel çimentoya ilişkin içgörülerinden de yararlandı. Marx'ın 1859 tarihli *Ekonomi Politigi'nin Eleştirisine Katkı*'da yapı (temel) ile üstyapı üzerine yazdıklarına geri döndü ve bu eseri anti-ekonomist bir gözle okudu. Gramsci'ye göre bu eserde söylenen şey şudur: değişen sosyo-ekonomik koşullar, kendi başlarına, siyasal değişimler 'üretmezler'. Böylesi değişimlerin mümkün olacağı koşulları oluştururlar sadece. Bu değişimlerin yaratılmasında can alıcı önem taşıyan şey siyasal düzlemde elde edilen 'güç ilişkileridir', muhalif güçlerin siyasal örgütlenme ve savaşkanlık derecesidir, bir araya gelme başarısı gösteren siyasal ittifakların gücüdür ve onların ideolojik alanda mücadeleye hazırlıklı olma hususundaki siyasal bilinç düzeyleridir. İşte bu tartışma bağlamında iki asal kavram gelişir: 'hegemonya' ve 'tarihsel blok'.

* * *

1 Yapı ve Üstyapı [i]

Ekonomi ve ideoloji. Politika ve ideolojideki her değişimin yapının dolaylımsız bir dışavurumu olarak sunulabileceği ve açıklanabileceği yollu sava (tarihsel materyalizmin temel bir koyutu olarak sunulmaktadır bu) karşı, kuramda bunu ilkel bir gelişmemişlik diye mahkûm ederek, pratikte ise somut siyasal ve tarihsel eserlerin yazarı olan Marx'ın otantik tanıklığına başvurarak, mücadele edilmelidir. Bu bakımdan özellikle önemli eserler *On Sekizinci Brumaire* ile Doğu Sorunu üzerine yazılardır, fakat *Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim*, *Fransa'da İç Savaş* gibi eserler de önemlidir. Bu eserlerin analizi, kişiyi, Marx'ın çalışmalarında dağınık halde

bulunan kuramsal olumlamaları bütünleştirmek, aydınlığa kavuşturmak ve yorumlamak suretiyle, Marksist tarihsel metodolojiyi daha iyi kurmasına imkân verir.

Kişi bu analiz sonucu, Marx'ın kendi somut araştırmalarına ilişkin olarak koyduğu rezervleri görebilecektir; onun genel eserlerinde rastlanmayan rezervlerdir bunlar. [...] Bunlar arasında şu örnekler sıralanabilir:

1. Yapıyı, verili herhangi bir zamanda, statik olarak (enstantane bir fotoğraf görüntüsü gibi) tespit etmenin güçlüğü. Politika, herhangi bir zamanda, gerçekten de yapıdaki gelişme eğilimlerinin bir yansımasıdır; fakat bu eğilimlerin hayata geçirilmesi gibi bir zorunluluk yoktur. Yapısal bir evre, kişinin hipotezlerle uğraştığı yolunda açık bir koşul olması durumu dışarıda tutulacak olursa, ancak kendi gelişme sürecini bütünüyle yaşadıktan sonra somut biçimde incelenebilir ve analiz edilebilir, bizatihi süreç esnasında değil.

2. Bundan şöyle bir çıkarsamada bulunulabilir: tikel bir siyasal edim, egemen sınıfların liderleri payına, belki de bir hesaplama hatasıydı; sonrasında tarihsel gelişmenin –egemen sınıfların parlamenter ve yönetsel ‘krizleri’ sayesinde– düzelttiği ve ötesine geçtiği bir hata. Mekanik tarihsel materyalizm hata olasılığına izin vermez, fakat her siyasal edimin doğrudan doğruya yapı tarafından ve dolayısıyla yapıdaki gerçek ve kalıcı bir değişim (erişilen anlamda) olarak belirlendiğini varsayar. ‘Hata’ ilkesi karmaşık bir ilkedir: yanlış hesaplamalara dayanan bireysel bir itkiyle ilgili de olabilir, yönetici grup içerisinde spesifik grupların ya da hiziplerin hegemonya kurma girişimlerinin (pekâlâ başarısız olabilen girişimlerin) bir tezahürü de olabilir.

3. Pek çok siyasal edimin örgütsel bir karakterin iç zorunluluklarından kaynaklandığını, yani bir partiye, bir gruba, bir topluma tutarlılık kazandırma gereğiyle bağlantılı olduğunu akılda tutmak yeterli değildir. Bunun açık örneğini Katolik Kilisesi tarihi ortaya koymaktadır. Kişi, Kilise içerisindeki her ideolojik mü-

cadele için yapıda doğrudan/başat bir açıklama bulmak isterse gerçekten de gafil avlanır: bu, her türden politik-ekonomik romansın yazılma nedeni olagelmıştır. Oysa tam tersine, bu tartışmaların büyük bölümünün mezhepsel ve örgütsel zorunluluklarla ilintili olduğu apaçık ortadadır. Kutsal Ruhun nasıl oluştuğu üzerine Roma ile Bizans arasında baş gösteren tartışmada,¹ onun sadece Baba'dan kaynaklandığı yolundaki iddia için Doğu Avrupa'nın yapısına, Baba'dan ve Oğul'dan kaynaklandığı yolundaki iddia içinse Batı Avrupa'nın yapısına bakmak gülünç olacaktır. Varlıkları ve çatışmaları yapıya ve tüm bir tarihe bağlı olan bu iki Kilise, her iki tarafın farklılığına ve iç birlikteliğine ilişkin ilkeler ortaya koydu; fakat belki de gerçekleşen şeydu: bu Kiliselerden biri, gerçekte, diğeri tarafından ileri sürülen şeyi ileri sürmüş olabilir. Yine de farklılık ve çatışma ilkesi savunulmaktan geri kalınmazdı, ve tarihsel sorunu oluşturan şey de bu farklılık ve çatışma sorunudur, bir tarafın ya da diğerrinin yükselttiği bayrak değil. [...]

SPN, 407-409 (Q7§24)

2 [Yapı ve Üstyapı ii]

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın Önsöz'ünde yer alan ve insanların yapısal çatışmaların bilincine ideolojiler düzleminde varlığını belirten önerme, basitçe psikolojik ve ahlaki değerin değil, epistemolojik değerin bir olumlanması olarak düşünülmelidir.²

¹ On beşinci yüzyıla dek süren bu tartışma Hristiyan öğretisindeki *filioque* maddesi, bir başka deyişle Kutsal Ruhun Batı Kilisesinin ileri sürdüğü gibi Baba'dan ve Oğul'dan mı (*pater filioque*), yoksa Bizanslıların savunduğu gibi sadece Baba'dan mı kaynaklandığı sorusu etrafında yoğunlaşmıştır.

² 'İktisadi temeldeki değişimler, er ya da geç, o devasa üstyapıda dönüşümlere yol açar. Bu tür dönüşümleri incelerken, her zaman, iktisadi üretim koşullarının maddi dönüşümü (bu dönüşüm doğa biliminin kesinliğiyle belirlenebilir) ile hukuksal, siyasal, dinsel, artistik ya da felsefi biçimleri -kısaca insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar gütdükleri

Bundan şu çıkar: kuramsal-pratik hegemonya ilkesi de epistemolojik anlama sahiptir, İlyiç'in [Lenin] praksis felsefesine yaptığı en büyük kuramsal katkı da burada aranmalıdır. Bu itibarla İlyiç'in siyasal öğreti ile pratiği ilerlettiği ölçüde felsefeyi de felsefe olarak ilerlettiği söylenebilir. Hegemonik bir aygıtın hayata geçirilmesi, yeni bir ideolojik alan yarattığı ölçüde, bilince ve bilgi metotlarına ilişkin reformu belirler: bu, bilgiye ilişkin bir olgudur, felsefi bir olgudur. Croce'nin deyişiyle: kişi yeni bir dünya anlayışıyla bağdaşık yeni bir ahlak anlayışı getirmeyi başardığında, bu kavram-sallığı da getirerek son noktayı koyar; bir başka deyişle, tüm felsefedeki reformu belirler.

SPN, 365-366 (Q10,II§12)

3 Yapı ve Üstyapı [iii]

Yapılar ve üstyapılar 'tarihsel bir blok' oluşturur. Yani karmaşık, çelişkili ve uyumsuz üstyapılar topluluğu, toplumsal üretim ilişkileri topluluğunun yansımasıdır. Bundan şu sonuç çıkarılabilir: ancak totaliter bir ideolojiler sistemi yapıdaki çelişkinin ussal bir yansımasını verir ve dönüştürücü praksisin³ nesnel koşullarının varlığını temsil eder. İdeoloji düzleminde yüzde yüz homojen bir toplumsal grup oluşursa, dönüşüm için öncüllerin yüzde yüz varolduğu anlamına gelir bu; yani, 'ussal olanın' etkin bir biçimde ve sahiden gerçek olduğu anlamına gelir. Bu uslamlama yapı ile alt-yapılar arasındaki zorunlu karşılıklılığa dayanır, bu karşılıklılık gerçek diyalektik süreçten başka bir şey değildir.

SPN, 366 (Q8§182)

---

ideolojik biçimler- birbirinden ayırt etmek gerekir.' Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*'ya Önsöz, *Collected Works* içinde, Cilt 29, s. 263.

³ Özgün ifade '*rovesciamento della prassi*'dir: 'Praksis tarafından dönüştürülme (ya da "altüst edilme")'. Buradaki ibare muhtemelen Marx'ın Feuerbach üzerine üçüncü tezindeki '*revolutionäre Praxis*' ifadesinin çevirisidir: 'Koşulların değişimi ile beşeri faaliyetin değişimi ya da öz-değişimin çakışması, ancak dönüştürücü pratik şeklinde tasavvur edilebilir ve ussal olarak anlaşılabilir' (*Collected Works*, Cilt 5, s. 7).

4 ['Tarihsel Blok' Kavramı]

[...]

Croce'nin praksis felsefesinin yapıyı üstyapılardan 'kopardığı' ve böylelikle teolojik düalizmi canlandırdığı ve 'yapıyı gizli bir tanrı olarak' konumlandığı yolundaki savı doğru değildir, hatta öyle aman aman bir buluş da değildir. Teolojik düalizme ve gerçeklik sürecinin parçalara ayrılmasına dair suçlama anlamsız ve sık bir suçlamadır. Böylesi bir suçlamanın Croce'den, ayrımların diyalektiği kavramını getirmiş olan ve bu yüzden Gentile'nin takipçileri tarafından daima gerçeklik sürecini parçalara ayırmakla suçlanan bir kişiden gelmesi tuhaftır.⁴ Fakat, bu bir yana, praksis felsefesinin yapıyı üstyapılardan 'kopardığı' doğru değildir; doğrusu bu felsefe, yapı ile üstyapıların gelişmesini birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılı, zorunlu olarak birbiriyle karşılıklı ilişki içerisinde olan bir gelişme olarak alır. Yapı, 'gizli bir tanrı'ya benzetilemez, mecazi anlamda bile. O, ultra-gerçekçi bir şekilde algılanmaktadır, öyle ki onu doğa bilimlerinin metotlarıyla incelemek mümkündür. Gerçekte, tam da yapının bu nesnel açıdan doğrulanabilir 'tutarlılığından' ötürü tarih kavramsallığı 'bilimsel' diye mütalaa edilegelmiştir. Bu acaba yapının hareket halindeki gerçeklikten çok, hareketsiz ve mutlak bir şey olarak düşünülmesinden dolayı mı böyledir? *Feuerbach*

---

⁴ Croce'nin Marksizm görüşüne ilişkin uzun bir tartışmadan alınan kısa bir parçadır bu; Croce, özellikle 1925 ve 1930 tarihli eserlerinde indirgemeci bir yaklaşımla, temel-üstyapı modelini bir öz-görünüş ya da numen-fenomen düalizmi olarak betimler; ekonominin de 'sahne gerisinde', gizli bir tanrı (*deus absconditus*) olarak işlev gördüğünü ileri sürer. Gramsci, bu görüşün Croce'nin gençlik yıllarında geliştirdiği Marksizm anlayışından çok daha kaba olduğu, aynı zamanda onun 'ayrımların diyalektiği'yle de (iki ya da daha fazla kavramın ya da kategorinin, eşit ölçüde 'gerçek' kalmalarına ve yüksek bir birliğin altında birlikte dolaşıma girmelerine rağmen, birbirlerinden ayırt edilebileceği ilkesi) tersleştirdiği düşüncesindedir. Faşist bir felsefeci olan Giovanni Gentile (1875-1944), değişikliğe uğratılmış bir Hegelcilikle ('saf edimin' felsefesi) bu ayrımlar sistemine karşı çıktı; bu Hegelcilikte aile ve sivil toplum devlete bağımlıyken, kültür ve ahlaki yaşam eyleme bağımlıydı.

Üzerine Tezler’deki ‘eğitilmesi gereken eğitimci’ hakkındaki ifade, gerçeklik sürecinin birliğini olumlayarak, insanın yapı üzerinde zorunlu bir aktif tepki ilişkisini yerli yerine oturtmuyor mu? Sorel tarafından inşa edilen ‘tarihsel blok’ kavramı, praksis felsefesinin sağladığı bu birliği bütünüyle kavramıştır.⁵ [...]

* (Q10,II§41.i)

5 [Etik-Politik Tarih]

Etik-politik tarih kavramının tanımı. Etik-politik tarih, devlet ile sivil toplumun yaşamı ve etkinliklerindeki hegemonya, politik önderlik ve rıza uğrağının rastlantısal ve mekanik bir hipostazıdır. [...]

Bu paragrafta ele alınan en önemli problem şudur: praksis felsefesinin etik-politik tarihi dışlayıp dışlamadığı, bir hegemonya uğrağı gerçekliğini tanıyıp tanıyamadığı, ahlaki ve kültürel önder-

---

5 Sorel ‘tarihsel blok’ ifadesini gerçekte kullanmadığı halde, Gramsci hapishane defterlerinde birden fazla vesileyle bu deyiimi Sorel’e atfeder. Gramsci’nin muhtemelen aklındaki şey, *Şiddet Üzerine Düşünceler*’in (1909) önsözünde yer alan iki parçadır. İlk parçada Sorel, toplumsal ilerlemenin giderek daha bir hız kazanacağına inanan kolaycı iyimserler ile mevcut toplumsal düzenin yerine kurtuluşçu bir kopuşun (scission) ve yeni bir terkinin geçmesi gerektiğini düşünen aktif pesimistler arasında bir ayrım koyar: ‘Pesimistler toplumsal koşulları, yaşanması gerekli olan demirden bir yasayla bir arada tutulan bir sistemi oluşturan koşullar olarak görür: bir bütün olarak (en bloc) verili bir sistemdir bu ve onu tümüyle yok eden bir felaket olmadıkça ortadan kaybolamaz. ... Kötümserliğin en derin yanı onun kurtuluşa doğru olan yürüyüşü algılama biçimidir. İnsan, bir grup yoldaşıyla birlikte ortak mücadele vererek bu zorbalıklara son verme umidini içinde taşımazsa, kendi yoksulluğunun yasalarını ve kendi yazgısını incelemede fazla yol alamaz.’ (Réflexions sur la violence, 6. baskı, Paris 1936, s. 18-19). İkinci parça ‘mitler’ kavramını, gerçek eylemler (genel grev, felaket niteliğindeki devrim vs.) üreten ideal yapılar olarak açıklar: ‘Kişinin böylesi bir imgeler sistemini bir nesneyi kendi öğelerine ayırarcasına analiz etmeye girişmemesi, bu öğeleri tarihsel güçler olarak bir bütün halinde alması gerektiğini göstermek istedim (il faut les prendre en bloc comme des forces historiques).’ (s. 32-33). Marksist açıdan yapı ile üstyapının birliği olarak tarihsel blok kavramı Gramsci’nin kendi özgün düşüncesidir ve Sorel’le doğrudan herhangi bir analoga sahip değildir.

liği önemsiz görüp görmediği ve üstyapısal olguları gerçekten de 'görünüşler' olarak alıp almadığı... Şu söylenebilir: praxis felsefesi etik-politik tarihi dışlamaz. Fakat bir yandan da, kendisinin en son gelişme evresinde, hegemonya uğraşının, salt ekonomik ve siyasal olgu ve etkinlikler açısından değil, kendi devlet anlayışı ve kültürel olguya, kültürel etkinliğe, kültürel bir cepheye 'onay verilmesi' açısından da başat öneme sahip olduğunu ileri sürmeyi içerir tam tamına. Croce, çok daha önemsiz ve anlamsız felsefi akımları incelerken uyguladığı metodolojik ölçütleri praxis felsefesi hakkındaki eleştirisine uygulamamakla vahim bir hata yapar. Bu ölçütleri kullansaydı, 'görünüş' terimini üstyapılara atfetmekle verdiği hükmün, üstyapıların 'tarihselliğine' ilişkin olarak popüler dogmatik kavramsallıklara aykırı bir biçimde ve dolayısıyla yazgılı olduğu kamuya uyarlı bir 'mecazi' dille ifade edilen bir hükümden başka bir şey olmadığını keşfedebilirdi. Bu nedenledir ki praxis felsefesi, tarihin salt etik-politik tarihe indirgenmesini uygunsuz ve keyfi bir tutum olarak değerlendirir, fakat etik-politik tarihi de dışlamaz. Crocizm ile praxis felsefesi arasındaki zıtlık Crocizmin spekülâtif karakterinde aranmalıdır.

SCW, 104-107 (Q10,IŞ7)

6 [Etik-Politik Tarih ve Hegemonya]

Daha önce söylenen her şeyden ortaya şu çıkmaktadır: Croce'nin tarihi tarihyazımı açısından etik-politik tarih olarak kavramsallaştırmasını elimizin tersiyle itmemiz gereken, beyhude bir şey olarak değerlendirmemeliyiz. Tersine, şurası zihinlere kazınmalıdır ki, Croce'nin tarihsel düşüncesini, onun en son evresinde bile, alabildiğine dikkatli bir biçimde incelemek ve üzerinde düşünmek şarttır. Onun tarihsel düşüncesi, her ne kadar praxis felsefesini yıkarak onun yerine geçen bir düşünce olarak ortaya konulsa da, esas olarak 'ekonomizme' ve kaderci mekanizme karşı bir tepkiyi temsil eder. Felsefi bir akımın, onun kendisi hakkında ne söylediğine değil, gerçekte ne olduğuna ve kendisini somut tarihsel işlerde na-

sıl gösterdiğine bakarak eleştirilmesi ve değerlendirilmesi gerektiği yolundaki ölçüt, Croce'nin düşüncesi için de geçerlidir. Praksis felsefesi açısından spekülatif metot beyhude bir şey değildir, fakat kültürün gelişmesinde düşünceye ilişkin 'araçsal' değerler doğurmuştur, bunlar praksis felsefesine eklemlenen araçsal değerlerdir (örnekse, diyalektik). Dolayısıyla Croce'nin düşüncesine, en azından araçsal bir değer olarak, itibar edilmelidir; bu bakımdan şu söylenebilir ki Croce'nin düşüncesi, dikkatleri, tarihsel gelişme içerisinde kültür ve düşünce olgularının önemine, sivil toplumun ve devletin organik yaşamında büyük aydınların sahip olduğu işleve, somut tarihsel bloğun zorunlu biçimi olarak hegemonya ve rıza uğrağına çekmiştir. Bunun beyhude olmadığını, praksis felsefesinin en büyük modern kuramcısının [Lenin], Croce'yle aynı dönemde, politik mücadele ve örgütlenme alanında, ve politik terminolojiyle, 'ekonomizmin' çeşitli eğilimlerine karşı çıkarken, kültürel mücadele cephesine yeniden değer biçmesi ve güç olarak devlet kuramının bir tamamlayıcısı olarak ve 1848 tarihli 'sürekli devrim' öğretisinin çağdaş bir biçimi olarak hegemonya öğretisini inşa etmesi tanıtlamaktadır.⁶ Praksis felsefesi açısından etik-politik

---

⁶ Hegemonya kavramının Lenin'e bu şekilde atfedilmesini, *Ordine Nuovo*'da Mart 1924'te yayınlanan ve Lenin'in *Sosyal Demokrasinin İki Taktiği* (1905) adlı eserinden söz eden makaleyle karşılaştırın: 'Bolşevizm, sınıf mücadelesi tarihinde proletarya hegemonyası fikrini geliştirmiş olan ilk harekettir.' *İki Taktik*, Menşeviklerin sosyalist devrim yolundaki aşama olarak burjuva-demokratik devrime burjuvazinin önderlik etmesi gerektiği yolundaki ekonomist tezlerini eleştirmiştir. Lenin, bunun aksine, proletaryanın 'hegemonya' kurması, yani burjuva devriminin ve köylülük ile diğer sömürülen gruplarla olan ittifakın liderliğini yürütmesi gerektiğini savunuyordu. Hegemonya proletarya diktatörlüğünden farklıdır: proletarya diktatörlüğü hâsımlara karşı icra edilen bir devlet erki biçimidir, oysa hegemonya 'demokratik güçlerin ideolojik lideri' olarak proletaryayı içerir. (Bkz. Buci-Glucksmann 1980: 174-184.) '1848 sürekli devrim öğretisi' Marx ve Engels'in 1850'de formüle ettiği şeyi anlatır (VII. Kesim'deki 10. dipnota bakınız). Bu slogan Trotskiy tarafından, 1905 devrimine atfen, kullanılmaya başlandı; fakat Lenin Trotskiy'in formülasyonuna karşı çıktı (bkz. 18. dipnot) ve -Gramsci'ye

tarih kavramsallığı, herhangi bir gerçekçi kavramsallıktan bağımsız olduğu ölçüde, tarih araştırmasının bir 'empirik gerci' olarak benimsenebilir, eğer amaç kısmi ve arızı tarih (ekonomik güçlerin tarihi vs.) değil de bütünsel tarih yaratmaya ilişkin bir amaçsa. Tarihsel gelişmeyi incelemeye ve anlamaya çalışan birinin bunu hiç aklından çıkarmaması gerekir.

* (Q10, IŞ12)

7 [Siyasal İdeolojiler]

Ayrıntılarıyla incelenmesi ve analiz edilmesi gereken en ilginç hususlardan biri Croce'nin siyasal ideolojiler öğretisidir. [...] Croce'ye göre de bugün üstyapılar salt görünüş ve illüzyondan ibarettir; fakat Croce kendi görüşündeki bu değişikliği enine boyuna düşündü mü, ve özellikle de, bu değişiklik bir felsefeci olarak onun etkinliğine tekabül ediyor mu? Croce'nin siyasal ideolojiler üzerine öğretisi besbelli ki praksis felsefesinden türemektedir: siyasal ideolojiler pratik yapılardır, siyasal önderliğin enstrümanlarıdır. Bir başka deyişle, yönetilenler açısından ideolojilerin sadece birer illüzyon olduğu, onları aldatmaya yaradığı, yönetenler açısındansa bilerek ve isteyerek gerçekleştirilen bir aldatmayı oluşturduğu söylenebilir. Praksis felsefesine göreyse ideolojiler keyfi olmaktan bütünüyle uzaktır; ahlaki vs. nedenlerden ötürü değil, fakat siyasal mücadeleye ilişkin nedenlerden ötürü, savaşılmaması ve tahakküm enstrümanları olarak gerçek doğalarının açığa vurulması gereken gerçek tarihsel olgulardır: yönetilenleri yönetenlerden düşünsel açıdan bağımsız kılmak için, dönüştürücü praksiste zorunlu bir uğrak olarak bir hegemonyayı yıkmak ve bir başkasını yaratmak için. Croce, praksis felsefesine kıyasla, kaba materyalist yoruma daha yakın görünmektedir.

---

göre- onu farklı bir formülasyonla, hegemonyaya ilişkin bir formülasyonla 'genişletti ve aştı'. Defterlerdeki kimi yazılarda Gramsci 'sürekli devrim' terimini bu olumlu anlamıyla kullanır, başka yazılarında ise -Trotskiy'in anlayışına atfen- olumsuz anlamda kullanır.

Praksis felsefesine göre üstyapılar nesnel ve işlemsel bir gerçekliktir (ya da bireysel zihnin saf ürünleri olmadıklarında böyle bir gerçeklik haline gelirler). Praksis felsefesi, insanların ideolojiler alanında kendi toplumsal konumlarının ve dolayısıyla kendi görevlerinin bilincine vardıklarını savlar açıkça. Praksis felsefesinin kendisi de bir üstyapıdır, belirli toplumsal grupların kendi toplumsal varlıklarının, kendi güçlerinin, kendi görevlerinin, kendi oluşlarının bilincine vardıkları alandır. Bu bakımdan Croce de, praksis felsefesinin ‘zaten yapılan ya da oluş sürecinde olan tarih’ olduğunu ileri sürerken haklıdır.⁷

Ne var ki praksis felsefesi ile diğer felsefeler arasında temel bir farklılık vardır: diğer ideolojiler çelişkili oldukları için, birbirine zıt ve çelişmeli çıkarları uzlaştırmayı amaçladıkları için organik olmayan yaratılardır; onların ‘tarihselliği’, enstrümanı oldukları her bir olaydan sonra ortaya çıkan çelişki yüzünden kısa sürecektir. Buna karşılık praksis felsefesi, tarihteki mevcut çelişkilerin barışçıl çözümüne eğilim göstermez. O, bizatihi, bu çelişkilere dair bir kuramdır. Egemen grupların madun sınıflar üzerinde hegemonya kurmak ve onların rızasını kazanmak için başvurdukları bir yönetim enstrümanıdır; yönetim sanatında kendilerini eğitmek isteyen ve bütün hakikatleri, nahoş olanları bile, bilmeye ve yönetici sınıfın aldatmalarından ve hatta kendi kendilerini bile aldatmaktan sakınmaya eğilimli bu madun sınıfların dışavurumudur. Praksis felsefesinde, ideolojilerin eleştirisi, üstyapılar kompleksine hücum eder ve onların gerçekliği –mücadele ve çelişkiyi– saklama yönündeki eğilimlerinin –üstyapılar, Crocizm gibi, ‘biçimsel açıdan’ diyalektik olduklarında bile– çok kısa sürdüğünü doğrular; yani üstyapılar spekülative ve kavramsal bir diyalektik sunarlar ve diyalektiği bizatihi tarihsel oluş içerisinde görmezler. [...]

Praksis felsefesindeki üstyapıların somut (tarihsel) değeri kavramı, Sorel’in ‘tarihsel blok’ kavramıyla yan yana getirilerek

⁷ Croce, *Materialismo storico ed economia marxistica* (1900), 6. baskı, Bari 1978, s. 108.

zenginleştirilmelidir. İnsanlar kendi toplumsal konumlarının ve görevlerinin bilincine üstyapılar alanında varıyorsa bu, yapı ile üstyapı arasında zorunlu ve yaşamsal bir bağlantının varolduğu anlamına gelir. Praksis felsefesinin kendi kuruluş zamanında hangi tarihyazımı akımlarına tepki gösterdiğini ve diğer bilimler karşısında zamanın en yaygın görüşlerinin neler olduğunu da ortaya çıkarmak gerekmektedir. Praksis felsefesinin kurucularının sıkça kullandıkları imgeler ve metaforlar bu yönde bazı ipuçları vermektedir: Anatomi biyolojik bilimler için neyse ekonomi de toplum için odur, yolundaki argüman (doğa bilimlerinde dışsal ve geçici ögelere dayanan sınıflandırma ilkelerini bilimsel alandan ihraç etme yönünde süregiden mücadele unutulmamalıdır). Hayvanlar derilerinin rengine, tüyelerine göre sınıflandırılacak olsa bugün herkes buna karşı çıkar. İnsan bedeninde tenin (ve aynı zamanda fiziksel güzelliğe dair tarihsel süreçteki baskın tipin) basitçe birer illüzyon olduğu ve iskeletle anatominin biricik gerçeklik olduğu elbette söylenemez. Ne var ki, uzunca bir süre buna benzer bir şey söylendi. Kimse, anatomiye ve iskeletin işlevini ön plana çıkarmak suretiyle insanın deri olmaksızın yaşayabileceğini iddia etmeye kalkışmıyordu. Aynı metaforu kullanarak şu söylenebilir: (doğrusunu söylemek gerekirse) erkeği kadına âşık eden şey iskelet değildir, ama yine de herkes iskeletin kadının hareketlerinin vs. zarafetine ne derecede katkı yaptığının farkındadır.

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın önsözündeki bir diğer ögenin, hiç kuşkusuz, yargılama ve cezalandırma hakkındaki ya-sama reformuyla bağlantılı olması gerektir. Önsöz, nasıl ki bir birey hakkında onun kendisi hakkında ne düşündüğüne bakılarak hüküm verilemezse, bir toplum hakkında da onun ideolojilerine bakılarak hüküm verilemez, der.⁸ Bu sav, belki de, sanığın ifade-

---

⁸ Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya Önsöz, *Collected Works*, Cilt 24, s. 263. 'Nasıl ki bir birey hakkında onun kendisi hakkında ne düşündüğüne bakılarak bir hüküm verilemezse, böyle bir dönüşüm dönemi hakkında

lerinin ve işkence uygulamasının vs. yerini maddi kanıtların ve tanıkların sözlü ifadesinin aldığı cezai hükümler alanındaki reformla bağlantılıdır.

‘On yedinci yüzyıl felsefesinde ortaya çıkan ve on sekizinci yüzyılda egemen hale gelen’ ve doğa yasaları denilen yasalarla doğa kavramına (doğal hukuk, doğal durum, vs.) atıfta bulunan Croce şunları belirtir: ‘Bu kavramsallığa gerçekte ancak dolambaçlı yoldan hücum eden Marx’ın eleştirisi, *doğa* kavramını analiz ederek, onun burjuvazinin tarihsel gelişiminin ideolojik tamamlayıcısı, burjuvazinin yok etmeyi amaçladığı ayrıcalıklara ve baskılara karşı kullandığı hayli güçlü bir silah olduğunu gösterdi.’ Croce bu gözlemi, şu metodolojik önermede bulunmak için kullanır: ‘Bu kavram, pratik ve rastgele amaçlar açısından bir enstrüman olarak ortaya çıkmış olabilir, yine de yapısal olarak hâlâ doğru da olabilir. “Doğa yasaları” bu durumda “ussal yasalarla” eşdeğerdir; ve bu yasaların ussallığını ve yetkinliğini yadsımak gerekmektedir. İmdi, bu kavram, tam da metafizik bir kökene sahip olduğu için, hepten reddedilebilir, fakat tikelselliği içerisinde çürütülemez. Ait olduğu metafizikle birlikte söner; ve artık onun bütün bütün söndüğü görülmektedir. Huzur, doğa yasalarının o “muhteşem iyiliği” üzerine olsun.’⁹

Bu parça bir bütün olarak açık ya da berrak değildir. Genel olarak (yani kimileyin) bir kavramın pratik ve rastgele bir amaç doğrultusunda bir enstrüman olarak ortaya çıkabileceği, bununla beraber yapısal olarak doğru olabileceği olgusu üzerinde düşünmek gerekir. Fakat ben, bir yapı değişime uğradıktan sonra ona tekabül eden üstyapıdaki bütün öğelerin de zorunlu olarak çökeceğini ileri sürebilecek insanların bulunduğuna inanmıyorum. Olan biten, daha çok, şudur: halk kitlelerine önderlik etmek üzere ortaya çıkan ve dolayısıyla zorunlu olarak bu kitlelerin çı-

---

da bu dönemin bilincine bakılarak hüküm verilemez; tam tersine, bu bilinç maddi yaşamın çelişkilerinden hareketle açıklanmalıdır.’

⁹ Croce, *Materialismo storico*, s. 86-87.

karlarını kesinkes hesaba alan bir ideolojiden birkaç öge ayakta kalır: eğitilmiş sınıflar için belki de etkisi azalmış olan doğa yasası Katolik dini tarafından korunmaktadır ve insanlar arasında kişinin düşünebileceğinden daha canlıdır. Üstelik praksis felsefesinin kurucusu, kavrama ilişkin eleştirisinde onun tarihselliğini, geçiciliğini olumlamış; onun içsel değerini bu tarihsellikle sınırlı tutmuş, fakat onu yadsımamıştır.

Not 1. Parlamentarizmin modern çağdaki çöküşü, ideolojilerin işlevine ve somut değerine ilişkin birçok örnek sunabilmektedir. Bu çöküşün belli toplumsal grupların reaksiyoner eğilimlerini gözlerden saklayacak şekilde sunulması çok ilgi çekici bir konudur. [...]

* (Q10, II§41.xii)

8 İdeolojiler

Bana öyle geliyor ki, ideolojilerin değerini değerlendirmedeki bir yanlış öğesi, hem belli bir yapının zorunlu üstyapısına, hem de tikel bireylerin keyfi lafazanlıklarına, arızı olmaktan uzak bir şekilde, ideoloji adının verilmesinden kaynaklanmaktadır. Kelime, bu kötü anlamıyla yaygınlaşmış, sonuçta da ideoloji kavramının kuramsal analizi değişikliğe uğramış ve gerçek doğası bozulmuştur. Bu yanlışlığa yol açan süreç kolaylıkla yeniden inşa edilebilir:

1. ideoloji yapıdan farklı bir şey olarak tanınır; yapıları değiştiren şeyin ideoloji olmadığı, ideolojiyi değiştiren şeyin yapılar olduğu savlanır;

2. verili bir politik çözümün 'ideolojik' olduğu savlanır, yani bu çözüm yapıyı değiştirmeye yeterli olmasa da bunu yapabileceğini düşünür; bu çözümün yararsız, ahmakça vs. olduğu ileri sürülür;

3. ardından her ideolojinin 'salt' görünüş, yararsız, ahmakça vs. olduğu savına geçilir.

Dolayısıyla, tarihsel açıdan organik ideolojilerle, yani verili bir yapı için zorunlu olan ideolojilerle keyfi, ussalcı, 'istenilen biçimde kurulan' ideolojileri birbirinden ayırt etmek gerekir. İdeolojiler tarihsel açıdan zorunlu oldukları ölçüde 'psikolojik' bir geçerliğe sahip olurlar; insan kitlelerini 'örgütlerler', insanların hareket ettiği, kendi konumlarına, mücadelelerine vs. ilişkin bir bilinç kazandıkları alanı oluştururlar. İdeolojiler 'keyfi' oldukları ölçüde bireysel 'hareketler', polemikler vs. (bunlar bile bütünüyle yetersiz değildir, çünkü hakikatle karşılaştırıldığında onu tanımlayan bir yanılma gibi işlev görürler) yaratır ancak.

SPN, 376-377 (Q7§19)

9 İdeolojilerin Geçerliliği

Marx'ın 'halkın inançlarının sağlamlığını' spesifik bir durumun zorunlu bir ögesi olarak sıkça olumlamasını hatırlayın. Marx, mealen, 'şeyleri bu tarz tasavvur etmenin halkın inançlarının gücünü taşıdığından' vs. söz eder. (Bu önermeleri bulun ve onları ifade edildikleri bağlam içerisinde analiz edin.)¹⁰ Marx'ın bir diğer savı da şudur: halkın bir kanaati, çoğunlukla, maddi bir kuvvetle ya da bu türden bir şeyle aynı güce sahiptir; bu da çok önemli bir şeydir.¹¹ Bu önermelerin analizi, bence, içerisinde maddi güçlerin içerik, ideolojilerinse biçim olduğu 'tarihsel blok' anlayışını perçinleme eğilimindedir (gerçi biçim ile içerik arasındaki bu ayırım salt göstermeci bir değer taşımaktadır, çünkü

¹⁰ Bkz. *Capital*, Cilt 1, Lawrence & Wishart 1983, s. 65: 'Değerin ifadesinin gizi (adını koyarak söylersek her türlü emek genel olarak insan emeği olduğu için ve insan emeği olduğu müddetçe birbirine eşit ve eşdeğerdir) deşifre edilemez, ta ki beşeri eşitlik nosyonu halkın bir önyargısının sağlamlığını kazanana dek.'

¹¹ Bkz. *Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Law. Introduction, Collected Works*, Cilt 3, s. 182: 'Eleştiri silahı elbette ki silahlar aracılığıyla yapılan eleştirinin yerini alamaz, maddi bir kuvvetin gene maddi bir kuvvet tarafından alaşağı edilmesi gerekir; fakat kuram da kitleleri kavrar kavramaz maddi bir güç haline gelir.'

maddi güçler biçim olmaksızın tarihsel bakımdan tasavvur edilemez; ideolojilerse maddi güçler olmaksızın bireysel hayaller olmaktan öteye geçemez.

SPN, 377 (Q7§21)

10 Durumların Analizi: Güç İlişkileri

Belli bir dönemin tarihindeki aktif güçleri doğru bir şekilde analiz etmek ve bu güçler arasındaki ilişkiyi belirttik kılmak için tam tamına ortaya konulması ve çözülmesi gereken sorun, yapı ile üstyapılar arasındaki ilişkiler sorunudur. Bu tartışmaya şu iki ilke yön vermelidir: 1. hiçbir toplum, kendisine, üstesinden gelmek için gerekli ve yeterli koşulların mevcut olmadığı ya da bu koşulların en azından ortaya çıkmaya ve gelişmeye başlamadığı görevler koymaz; 2. hiçbir toplum, kendi iç ilişkilerinde örtük olarak bulunan yaşam biçimlerini geliştirmeyene dek parçalanmaz ve yerini başka bir topluma bırakmaz. [...]

‘Bir toplumsal formasyon, içerisinde barındırdığı bütün üretici güçler gelişmeden önce asla yok olmaz; yeni ve daha üstün üretim ilişkileri, bunların maddi varoluş koşulları eski toplumun çerçevesi içerisinde olgunlaşmadan önce asla eski üretim ilişkilerinin yerini almaz. Bundan dolayıdır ki insanoğlu kendi önüne, çözebileceği sorunlar koyar; çünkü yakından bakıldığında sorunun, ancak onun çözümüne yönelik maddi koşullarının varolduğu ya da hiç değilse oluşum sürecinde olduğu zaman ortaya çıktığı görülür hep.’ (*Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı’nın Önsöz’ü*)

Bu iki ilke üzerinde düşünmekten hareketle, tarihsel metodolojinin diğer bir dizi ilkesinin tamamını geliştirmeye geçilebilir. Bu arada, bir yapıyı irdelerken, (görece sürekli) organik hareketleri ‘konjonktürel’ diye adlandırılabilir (ve rastgele, dolaylımsız, neredeyse ilineksel olarak gözüken) hareketlerden ayırt etmek şarttır. Elbette ki konjonktürel görüngüler de organik hareketlere bağlıdır, fakat bunların çok kapsamlı bir tarihsel anlamı yoktur; bunlar küçük, gündelik nitelikli politik eleştiriye sebep olurlar, bu eleş-

tirinin konusu doğrudan yönetsel sorumluluklara sahip olan küçük yönetici gruplarla şahsiyetlerdir. Buna karşılık organik görüngüler sosyo-tarihsel eleştiriye sebep olur, bunun hedefinde ise daha geniş toplumsal gruplar vardır –doğrudan doğruya sorumlulukları olan insanların ve yönetici personelin ötesindeki gruplar. Tarihsel bir dönem incelenmeye başlandığında bu ayrımın taşıdığı büyük önem açık seçik hale gelir. Bir kriz gerçekleşir, bu kriz kimi zaman on yıllar sürer. Bu olağanüstü süre, iflah olmaz yapısal çelişkilerin kendilerini açığa vurdukları (olgunluğa ulaştıkları), ama buna rağmen, mevcut yapıyı koruma ve savunma yolunda mücadele veren siyasal güçlerin bu çelişkileri, belli sınırlar içerisinde, gidermek ve onlarla başa çıkmak için her çabayı harcamakta oldukları anlamına gelir. Bu ardı arkası kesilmeyen inatçı çabalar (çünkü hiçbir toplumsal formasyon vadesini doldurduğunu kabul etmeye yanaşmaz) ‘konjonktürel’ olanın alanını oluşturur, bu alan üzerinde de muhalif güçler örgütlenirler. Bu güçler, belli tarihsel görevlerin başarıyla yerine getirilmesini mümkün ve dolayısıyla zorunlu kılan gerekli ve yeterli koşulların zaten mevcut olduğunu tanıtlama peşine düşerler (zorunlu, çünkü tarihsel bir ödevin yerine getirilmemesi zorunlu kargaşayı artırır ve daha vahim felaketlere kapı açar). (Son çözümlemede bu tanıtlama yeni bir gerçeklik haline gelirse, muhalif güçler zafer kazanırsa başarı kaydeder ve ‘hakiki’ olur; bir dizi ideolojik, dinsel, felsefi, siyasal ve hukuksal polemik içerisinde gelişir –bu polemiklerin somutluğu hakkında bunların ne derecede ikna edici olduğuna bakılarak tahmin yürütülebilir– ve toplumsal güçlerin daha önceki yatkinliklerini değiştirir.)

Tarihsel-politik analizde sıkça düşülen yanılgılardan biri organik olanla konjonktürel olan arasındaki doğru ilişkiyi bulamamaktan kaynaklanmaktadır. Bu da gerçekte dolaylı olarak etkileyen nedenleri doğrudan doğruya etkileyen nedenler olarak sunmaya ya da dolaysız nedenlerin biricik etkili nedenler olduğunu ileri sürmeye yol açar. Birinci durumda bir ‘ekonomizm’

aşırılığı ya da öğretisel çokbilmişlik, ikinci durumda ise ‘ideolojizm’ aşırılığı vardır. Birinci durumda mekanik nedenlerin çokça önemsenmesi, ikinci durumda ise iradeci (volontarist) ve bireysel ögenin abartılması söz konusudur. (Organik ‘hareketler’ ve olgular ile ‘konjonktürel’ ya da rastgele hareketler ve olgular arasındaki ayrım her durum tipine uygulanmalıdır: sadece regresif bir gelişmenin ya da akut bir krizin gerçekleştiği durumlara değil, ilerlemeci bir gelişmenin ya da refaha doğru bir ilerlemenin yaşandığı ya da üretici güçlerin durgunlaştığı durumlara da.) Hareketin ve dolayısıyla araştırmanın iki kategorisi arasındaki diyalektik bağı tam olarak kurmak güçtür. Dahası, eğer bu yanlış tarihyazımında vahim bir yanlışlıysa, söz konusu olan şey geçmiş tarihin yeniden inşası değil de şimdinin ve geleceğin tarihinin inşası olduğunda, politika sanatında daha bir vahim yanlış haline gelir. Kişinin arzuları ile bayağı ve dolaysız tutkuları yanlışın nedenidir, zira bunlar nesnel ve tarafsız bir analizin yerine geçerler –ve bu, eyleme geçmeyi tahrik etme yolunda bilinçli bir ‘araç’ değil, kendi kendini aldatma biçiminde gerçekleşir. Bu durumda da yılan şarlatanı sokar –bir başka deyişle demagog kendi demagojisinin ilk kurbanı olur.

‘Güç ilişkilerinin’ dolaylımsız uğrağını göz önüne alamamak kaba liberal anlayışın kalıntılarıyla bağlantılıdır –sendikalizm, gerçeklikte bir adım geri atarken ileriye doğru ilerlediğini düşünen bu anlayışın bir tezahürüdür. Aslında partinin değişik biçimleri (gazete okurları, parlamenter ve yerel seçimler, partilerin ve sendikaların kitlesel örgütleri) içerisinde örgütlenmiş siyasal güçler arasındaki ilişkileri vurgulayan kaba liberal anlayış, temel sosyo-ekonomik ilişkiye, sadece buna ilksel bir önem veren sendikalizmden daha ileriye. Kaba liberal anlayış da (pek çok işaretin açıkça gösterdiği üzere) bu sosyo-ekonomik ilişkiyi örtülü biçimde hesaba almış, fakat sosyo-ekonomik ilişkinin bir dışavurumu olan ve gerçeklikte onu kapsayan politik güçler ilişkisine daha fazla vurgu yapmıştır. Kaba liberal anlayışın bu kalıntıları-

nın izi, praksis felsefesiyle ilintili gibi gözükür ve iyimserlik ile budalalığın gelişmemiş biçimlerinin doğmasına yol açan bir dizi esere dek sürülebilir.

Bu metodolojik ölçütler, somut tarihsel olguların incelenmesine uygulandıkları takdirde, gözle görülür ve didaktik bir biçimde kendi eksiksiz anlamlarına kavuşurlar. Bu ölçütlerin Fransa'da 1789'dan 1870'e dek gerçekleşen olaylara uygulanması yararlı olabilir. Serimlemenin açık seçik olması için bu dönemi bir bütün olarak almak bana zorunlu gibi gözüküyor. Aslında, 1870-71'de, yani Komün girişimiyle birlikte ancak, 1789'da filizlenmiş olan yapının tümü nihayet tarihsel bakımdan tükenme noktasına gelir. Ancak bu tarihten sonra, iktidar mücadelesi veren yeni burjuva sınıfı, kesenkes geride bırakılmış olduğunu kabul etmeye yanaşmayan eski toplumun temsilcilerini değil sadece, aynı zamanda 1789 devriminin yarattığı yeni yapının eskidiğini savunan yeni grupları da yenilgiye uğratmıştır; burjuvazi, kazandığı bu zaferle, eski ve yeni güçler karşısındaki diriliğini tanıtlamıştır.

Üstelik, siyasal strateji ve taktiklere ilişkin olarak 1789'un pratiğinde doğan ve 1848 civarında ideolojik olarak gelişen ilkeler bütünü, 1870-71 yıllarında etkisini kaybetti. ('Sürekli devrim' formülünde özetlenen ilkeler bütününden söz ediyorum; bu formülün ne kadarının Mazzini'nin stratejisine –sözgelimi, 1853 Milan kalkışması için– geçtiğini ve bunun bilinçli mi yoksa bilinçsiz mi gerçekleştiğini incelemek ilginç olurdu.) Bu bakış açısının doğruluğunu gösteren bir kanıt da şudur: tarihçiler, Fransız Devrimini oluşturan olaylar grubunun sınırlarını belirlerken asla görüş birliği içerisinde olmamışlardır (böyle olmaları mümkün de değildir). Kimilerine göre (örnekse, Salvemini) Devrim Valmy'de tamamlanmıştı: Fransa kendi yeni devletini yaratmış ve kendi egemenlik sahasını ortaya koymak ve savunmak için gerekli olan politik-askeri bir gücü örgütleyebildiğini kendisine göstermişti. Kimilerine göreyse Devrim Thermidor'a dek devam eder –gerçekte bu kişiler değişik devrimlerden söz ederler (10 Ağustos vs. ayrı bir devrimdir; A.

Mathiez'in yazdığı, A. Colin dizisinden çıkan *La Révolution française*'ye bakınız.) Thermidor'a ve Napoleon'un yaptığı işlere ilişkin yorumlar keskin görüş ayrılıklarını kışkırtır. Bu bir devrim miydi, yoksa karşı-devrim miydi? Bazılarına göre de Devrimin tarihi 1830'a, 1848'e, 1870'e dek ve hatta 1914 Dünya Savaşı'na dek devam eder.

Bütün bu görüşler kısmen doğrudur. Gerçeklikte, 1789'dan sonra Fransız toplumunun yapısında ortaya çıkan iç çelişkiler, Üçüncü Cumhuriyet'le birlikte ancak nispi bir çözüme kavuşur; ve Fransa uzun aralıklı altüst oluşlara (1789, 1794, 1799, 1804, 1815, 1830, 1848, 1870 yıllarında yaşanan büyük değişimler) sahne olan seksen yıllık bir sürenin ardından altmış yıldır istikrarlı bir siyasal yaşam sürmektedir. Bir yandan yapı ile üstyapılar arasındaki ilişkileri, öte yandan yapıdaki organik hareketin gelişmesi ile konjonktürel hareketin gelişmesi arasındaki ilişkileri yeniden inşa etmeyi, işte bu değişik aralıklarla gerçekleşen altüst oluşların incelenmesi sağlayacaktır. Bu notun başında formüle edilen iki metodolojik ilke arasındaki diyalektik dolayımın, sürekli devrimin tarihsel-politik formülünde bulunacağı söylenebilir.

Güç ilişkileri denilen ilişkilere değgin sorun da aynı sorunun bir başka veçhesidir. Tarihsel anlatılarda çoğunlukla şu jenerik ifadeyle karşılaşılır: 'şu ya da bu eğilim için elverişli olan ya da olmayan güç ilişkileri'. Böylesi soyut terimlerle konan bu formülasyon hiçbir şey açıklamaz, ya da hemen hemen hiçbir şey açıklamaz –çünkü bir defasında bir olgu olarak, bir defasındaysa soyut bir yasa ve bir açıklama olarak açıklanması gereken olguyu salt iki kez tekrarlamış olmaktadır. Dolayısıyla buradaki kuramsal yanılğı bir araştırma ve yorumlama ilkesi olan şeyi 'tarihsel bir nedene' dönüştürmekte düğümlenmektedir.

Bu arada, 'güç ilişkileri' içerisinde çeşitli uğrakların ya da düzeylerin birbirinden ayırt edilmesi gerekir ve bunlar esas itibariyle aşağıdaki gibidir:

1. Yapıyla yakından bağlantılı, nesnel, insan iradesinden bağımsız ve fiziksel bilimlere değgin sistemlerle ölçülebilen bir toplumsal güçler ilişkisi. Maddi üretim güçlerinin gelişme düzeyi değişik toplumsal gruplaşmaların doğuşuna bir temel hazırlar, bir işlevi temsil eder ve bizatihi üretim içerisinde spesifik bir pozisyona sahip olur. Bu ilişki neyse odur, eğilip bükülmez bir gerçekliktir: kimse şirketlerin ya da bu şirketlerde çalışan işçilerin sayısını, kentlerin ya da kentli nüfusun vs. sayısını değiştiremez. Bu temel konfigürasyon belli bir toplumda onun dönüşümü için gerekli ve yeterli koşulların mevcut olup olmadığını incelemeye, bir başka deyişle toplumun kendi alanında, kendi gelişim süreci boyunca ortaya çıkan çelişkiler alanında doğan değişik ideolojilerin gerçeklik ve uygulanabilirlik derecesini kontrol etmeye imkân verir.

2. Bir sonraki uğrak siyasal güçler ilişkisidir; bir başka deyişle çeşitli toplumsal gruplarca ulaşılan türdeşlik, öz-farkındalık ve örgütlülük düzeyinin değerlendirilmesi. Bu uğrak da kolektif siyasal bilincin, tarihte bugüne dek kendilerini açıkça gösterdikleri halleriyle, değişik uğraklarına tekabül eden değişik düzlemler biçiminde analiz edilebilir ve birbirinden farklılaştırılabilir. Bunların ilk ve en yalın olanı ekonomik-korporatif düzlemdir: bir tacir başka bir tacirin, bir imalatçı başka bir imalatçının vs. desteğini almaya kendini *zorunlu* hisseder; fakat tacir, imalatçıyla dayanışma düşüncesi taşımaz henüz; bir başka deyişle, meslek grubunun üyeleri kendi birliklerinin ve türdeşliklerinin ve bunu örgütleme gereğinin bilincindedir, fakat geniş toplumsal grup örneğinde durum henüz bu değildir. İkinci bir uğrak, toplumsal grubun bütün üyelerinin çıkar dayanışması bilincine eriştikleri uğraktır –fakat bu dayanışma salt iktisadi alanda gerçekleşir. Daha bu uğrakta devlet sorunu ortaya çıkar –fakat egemen gruplarla aynı siyasal-hukuksal eşitliğe kavuşma açısından: yasama ve yürütme sürecine katılma, hatta bunları reforme etme hakkı talep edilir, fakat mevcut temel yapılar içerisinde kalınarak. Üçüncü bir uğrak, kişinin kendi korporatif çıkarlarının, şimdiki ve gelecekteki gelişimleriyle, salt ekonomik gru-

bun sınırlarını aştığının ve diğer bağımlı grupların çıkarları haline gelebileceğinin ve gelmesi gerektiğinin farkına vardığı uğraktır. En katışıksız siyasal evre budur, ve bu evre yapıdan karmaşık üst-yapılar alanına kesin bir biçimde geçişe işaret eder; daha önceden filizlenmiş ideolojiler bu evrede ‘parti’ haline gelir, birbiriyle hesaplaşmaya ve çatışmaya girer, ta ki onlardan biri ya da en azından onların tekil bir kombinasyonu üstün gelene, hükmünü icra edene, bütün bir toplumsal alanın her yerinde kendisini yayana dek –bu, sadece ekonomik ve siyasal erekların birliğini değil, aynı zamanda düşünsel ve moral bir birlik de meydana getirir; etrafında büyük bir mücadelenin koptuğu bütün sorunları korporatif değil, ‘evrensel’ bir düzleme yerleştirir ve böylelikle temel bir toplumsal grubun bir dizi bağımlı grup üzerinde hegemonya kurmasına sebep olur. Devletin belli bir grubun organı olarak, o grubun maksimum ölçüde genişlemesi için elverişli koşulların yaratılmasına yazgılı olan bir organ olarak görüldüğü doğrudur. Fakat o tikel grubun gelişimi ve yayılması evrensel bir yayılmanın, bütün ‘ulusal’ güçlerin gelişiminin motor gücü olarak tasavvur edilir ve öyle sunulur. Bir başka anlatımla, egemen grup bağımlı grupların genel çıkarlarıyla somut biçimde koordineli olur; devletin yaşamı da (hukuksal düzlemde) temel grubun çıkarları ile bağımlı grubun çıkarları arasındaki istikrarsız dengelerin –bu dengelerde egemen grubun çıkarları hüküm sürer, fakat ancak belli bir noktaya kadar, yani dar anlamda ekonomik-korporatif çıkar gözden çıkarılarak– oluşumuna ve bunların aşılmasına değgin sürekli bir süreç olarak düşünülür.

Gerçek tarihte bu uğraklar birbirini karşılıklı olarak –deyim yerindeyse yatay ve dikey olarak– yani çeşitli biçimlerde birleşen ve birbirinden uzaklaşan sosyo-ekonomik etkinliğe (yatay olarak) ve bölgelere (dikey olarak) göre, imlerler. Bu kombinasyonlardan her biri kendi örgütlü ekonomik ve siyasal dışavurumu tarafından temsil edilebilir. Uluslararası ilişkilerin ulus-devletlerin bu iç ilişkileriyle iç içe geçerek yeni, özgün ve tarihsel bakımdan somut kom-

binasyonlar yaratması olgusunu da göz önüne almak zorunludur. Sözelimi, oldukça gelişmiş bir ülkede doğan belli bir ideoloji, kombinasyonların yerel işleyişi üzerinde zararlı bir etkide bulunarak, az gelişmiş ülkelerde yayılır. (Örneğe din, bu tür ulusal ve uluslararası ideolojik-politik kombinasyonların bir kaynağı olagelmıştır hep; aynı şey diğer uluslararası örgütler –Farmasonluk, Rotary Club, Yahudiler ve kariyer diplomasisi– için de geçerlidir. Bunlar farklı tarihsel kökenli siyasal çözümler önerirler ve her ülkede eksiksiz bir biçimde yoğunlaştırılmış uluslararası güçleriyle faaliyette bulunan uluslararası siyasal parti gibi işlev görerek, belli ülkelerde bu önerilerin galebe çalmasına yardımcı olurlar. Fakat din, Farmasonluk, Rotary Club, Yahudiler vs., işlevi, uluslararası bir ölçekte, uçlar arasında arabuluculuk etmekle, bütün önderlik etkinliklerine itki sağlayan teknik buluşları ‘sosyalleştirmekle’, uç çözümler arasında uzlaşılar yaratmakla ve bu uç çözümlerden başka yollar bulmakla ilgili olan ‘aydınlar’ toplumsal kategorisi altında toplanabilir.) Uluslararası güçler ile ulusal güçler arasındaki bu ilişkiyi daha da karmaşıklaştıran şey, her devlet içerisinde, bütün düzeylerde farklı güç ilişkilerine sahip olan (yapısal olarak farklı) birkaç teritoryal kesimin varoluşudur (örneğe, Vendée uluslararası reaksiyon güçleriyle ittifak kurmuştu ve Fransız toprak bütünlüğünün kalbinde onları temsil ediyordu; benzer şekilde, Fransız Devrimi’nde Lyon da belli bir ilişkiler boğumunu temsil ediyordu vs.).

3. Üçüncü uğrak, zaman zaman doğrudan kararlayıcı olan askeri güçler ilişkisine dairdir. (Tarihsel gelişme birinci ile üçüncü uğrak arasında, ikinci uğrak dolayısıyla, sürekli olarak salınır.) Fakat bu uğrak da farklılaşmıştır ve doğrudan doğruya şematik bir tanıma sokulmaya dirençlidir. Burada da iki düzey birbirinden ayırt edilebilir: dar ya da teknik/askeri anlamda askeri düzey ve askeri-politik diye adlandırılabilir düzey. Tarih boyunca bu iki düzey çok çeşitli kombinasyonlar halinde gözükmüşlerdir. Hipotetik bir tanımlama olarak işlev görebilecek tipik bir örnek, ulusal

bağımsızlığını kazanmayı amaçlayan bir ulus üzerinde bir devletin askeri baskı kurmasıyla kendini gösteren ilişkidir. Bu, salt askeri değil, aynı zamanda askeri-politik bir ilişkidir; gerçekten ezilen halkın toplumsal çözülme durumu ve halkın çoğunluğunun edilginliği söz konusu olmasa, bu tür bir baskı açıklığa kavuşturulamaz. Sonuç olarak bağımsızlık salt askeri güçlerle kazanılamaz; bağımsızlık hem askeri hem de askeri-politik güçlere gerek duyar. Ezilen ulus gerçekten de bağımsızlık mücadelesine başlamak için hegemonik devletten, kelimenin katı ve teknik anlamıyla, kendi ordusunu örgütlemesine izin vermesini beklemek zorunda olsaydı, epey bir süte beklemesi gerekirdi. (Ezilen ulusun kendi ordusunu kurma yönündeki talebi hegemonik ulus tarafından uygun görülebilir belki, ama mücadelenin büyük bölümünün askeri-politik alanda yürütüldüğü ve kazanıldığı anlamına gelir bu.) Dolayısıyla ezilen ulus başlangıçta, egemen askeri güce, sadece 'askeri-politik' olan bir güçle, yani askeri bir karakter taşıyan refleksleri kıskırtma maharetine sahip siyasal bir eylem biçimiyle karşı koyar; bu eylem 1. egemen ulusun savaş potansiyelini içeriden yok etme kapasitesine sahip olan; 2. egemen askeri gücü sayıca azalmaya ve kendisini geniş bir bölgeye yaymaya zorlayan ve böylelikle onun savaş potansiyelinin büyük bölümünü hükümsüz kılan bir eylem biçimidir. İtalyan Risorgimentosu esnasında özellikle Eylem Partisi'nde (doğuştan gelen yeteneksizlik yüzünden), fakat 1848'den önce ve sonra Ilımlı Piedmontese Partisi'nde de¹² (yeteneksizlik yüzünden değil, fakat 'siyasal-ekonomik Malthusçuluk' yüzünden) askeri-politik önderliğin feci sonuçlar doğuran yokluğunu not etmek mümkündür; bir başka deyişle, bunlar tarım reformu olasılığına ima yollu bile değinmeye yanaşmadıkları için, ulusal bir kurucu meclisin toplantıya çağırarak istemedikleri için, halktan kaynaklanan koşullardan ve sınırlamalardan uzak olan Piedmont

---

¹² Eylem Partisi ile Ilımlılar için VIII.1'e ve VIII. Kesim'in Giriş yazısına bakınız.

monarşisinden, sadece bölgesel halk oylamalarının onayıyla, kendi egemenliğini İtalya'nın tümüne yaymasını bekliyorlardı.

Yukarıda anılan durumla ilgili bir başka soru da temel tarihsel krizlerin doğrudan ekonomik krizler tarafından belirlenip belirlenmediği sorusudur. Bu sorunun cevabı yukarıdaki paragraflarda örtük olarak yer almaktadır; bu paragraflarda sorunlar şimdi ele alınan sorunu ortaya koymanın bir başka yolu olagelmıştır ancak. Yine de, didaktik nedenlerden ötürü, hedeflenen o tikel kamuoyu göz önüne alındığında, tekil bir sorunun kendisini yeni ve bağımsız bir sorunmuş gibi sunabildiği her bir yolu incelemek zorunludur. Ekonomik krizlerin doğrudan doğruya temel tarihsel olayları doğurmadığı yolunda bir hükme varılabilir; bu krizler basitçe belli düşünce tarzlarının yayılması ve ulusal yaşamın sonraki tüm gelişimini ilgilendiren sorunların belli tarzda ortaya koyulması ve çözülmesi için daha elverişli bir alan yaratabilir. Dahası, kriz ya da refah dönemleriyle ilgili bütün savlar tek taraflı yargılara yol açabilir. Mathiez, Fransız Devrimi'ni tarihsel bakımdan özetlerken, toplumsal dengenin her büyük kırılma noktasıyla çakışan bir krizi önsel olarak 'keşfeden' kaba geleneksel tarih anlayışına aykırı olarak, 1789'a doğru ekonomik durumun dolaylımsız anlamda iyi sayılabileceğini, dolayısıyla mutlak devletin çöküşünün bir yoksullaşma krizinden kaynaklandığının söylenemeyeceğini ileri sürer. Ama devletin, ölümcül bir mali krizden dolayı can çektiği ve ayrıcalıklı toplumsal kesimlerden hangisinin, devletin ve krallık maliyesinin yeniden bir çeki düzene sokulması için zorunlu olan fedakarlıklara ve yüklere katlanmak zorunda kalacağı üzerinde düşündüğü de gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca, burjuvazinin ekonomik konumu gelişme gösteriyor olsa da, kentlerdeki ve özellikle kırlardaki halk sınıflarının durumu elbette ki iyi değildi –toprakla uğraşan halk yerel ve daimi yoksulluktan mustarıptı. Her durumda, güçler dengesinin bozulması doğrudan mekanik nedenlerin bir sonucu olarak –yani, dengeyi bozmakta çıkarı olan ve

gerçekten de dengeyi bozan toplumsal grubun yoksullaşması sonucu- gerçekleşmedi. Bu bozulma ekonominin dolayimsız dünyasından daha yüksek bir düzlemde yaşanan çatışmalar bağlamında gerçekleşti; bu çatışmalar sınıfsal 'prestijle' (gelecekteki ekonomik çıkarlarla) ve bağımsızlık, özerklik ve iktidar düşüncesinin zihinlerde tutuşmasıyla ilintiliydi. Yeni tarihsel gerçekliklerin nedenleri olarak ekonomik sıkıntıya ya da ekonomik refaha ilişkin o spesifik sorun, çeşitli düzeylerdeki güç ilişkileri sorununun kısmi bir veçhesidir. Değişimler ya bir refah durumunun muhalif bir grubun dar çıkarlarınınca tehdit edilmesi yüzünden, ya da ekonomik sıkıntının tahammül edilmez hale gelmesi ve eski toplumda bu sıkıntıyı gidermeye ve durumu yasal yollardan normalleştirmeye yetenekli bir gücün kendini göstermemesi yüzünden meydana gelirler. Dolayısıyla, tüm bu öğelerin toplumsal güç ilişkilerinin bütünündeki konjonktürel dalgalanmaların somut tezahürü olduğu söylenebilir: toplumsal güç ilişkileri alanında siyasal güç ilişkilerine, en sonunda da kararlayıcı olan askeri ilişkiye doğru bir geçiş yaşanır.

Bir uğraktan diğerine geçilen bu gelişme süreci –esas itibariyle aktörleri insanlar, onların iradesi ve yeteneği olan bir süreçtir bu- yaşanmazsa, avantajlı bir durum hasil olmaz, çelişkili sonuçlar mümkün hale gelir: ya eski toplum direnir ve rakip sınıfın elit kesimini fiziksel olarak ortadan kaldırarak ve onun yedek kitlesini terörize ederek kendisine nefes alacak bir alan açar; ya da çatışan güçlerin karşılıklı yıkımı gerçekleşir ve geriye belki de yabancı bir muhafızın nezareti altındaki bir mezar yeri sessizliği tesis olunur.

Ancak güç ilişkilerinin somut analizi hakkında yapılması gereken en önemli saptama şudur: bu tür analizler (niyet, salt geçmiş tarihin bir bölümünü yazmak olmadıkça) kendinde amaç olamaz ve olmamalıdır; bunlar ancak belli bir pratik etkinliği, bir irade inisiyatifini haklılaştırmaya hizmet ederse anlam kazanır. Bu analizler en az dirençli noktaları açığa vurur (irade gücünün en verimli bir biçimde uygulanabileceği noktalardır bunlar), dolaysız taktik

operasyonlar önerir, siyasal bir ajitasyon kampanyasının en iyi şekilde nasıl yürütüleceğini, kitlelerin hangi dili daha iyi anlayacaklarını vs. gösterir. Her durumda can alıcı öğe, durumun elverişli olduğu hükmüne varıldığında (durum, böylesi bir güç mevcut olduğu ve mücadele ruhuyla dolu olduğu ölçüde ancak, elverişli olabilir) alana sürülebilecek bir gücün, sürekli olarak örgütlü ve uzun süreden beri hazırlıklı olan bir örgütün varlığıdır. Bundan dolayı başlıca görev, bu gücün oluşmasını, gelişmesini ve giderek daha bir türdeş, sıkı ve öz-bilinçli hale gelmesini sistematik bir çalışmayla ve sabırla temin etmektir. Bu hususu askeri tarih de, yani her dönemde orduların her an savaşa girmeye peşinen hazırlıklı olmaya gösterdikleri özen de açıkça sergilemektedir. Büyük devletler, elverişli uluslararası konjonktürlerde –kendilerine etkin biçimde müdahale etme yönünde somut bir olasılık belirlediği için elverişli konjonktürlerdi bunlar– etkin biçimde müdahale etmeye her zaman hazırlıklı oldukları için büyük devlet olmuşlardır.

SPN, 177-185 (Q13§17)

11 ‘Ekonomizmin’ Kimi Kuramsal ve Pratik Yönleri

Ekonomizm –serbest ticaretin kuramsal hareketi– kuramsal sendikalizm. Kuramsal sendikalizmin kökeni olarak ne derecede praksis felsefesinden, ne derecede serbest ticarete değgin iktisadi öğretilerden –yani, son çözümlemede liberalizmden– türediği üzerinde düşünmek gerekir. Dolayısıyla, praksis felsefesiyle köken olarak bile çok az bağlantısı olan ekonomizmin, en gelişmiş biçimiyle, doğrudan liberalizmden türeyip türemediği ve onun sadece dışsal ve salt sözel ne gibi bir bağlantısının olduğu üzerinde düşünmek gerekir.

Serbest ticaret ideolojisiyle kuramsal sendikalizm arasındaki bağ İtalya’da özellikle belirgindir (Lanzillo ve diğer sendikalistlerin Pareto’ya duydukları hayranlık ünlüdür). Ne ki bu iki eğilimin anlamı birbirinden oldukça farklıdır. Serbest ticaret ideolojisi ege-men ve yönlendirici bir toplumsal gruba aitken; kuramsal sendika-

lizm henüz kendi gücünün, kendi imkânlarının, nasıl gelişeceğini bilincine varmamış ve dolayısıyla bu ilkelik evresinden nasıl kurtulacağını bilmeyen (hâlâ) madun bir gruba aittir.

Serbest ticaret hareketinin yaklaşımı, pratik kökenini teşhis etmenin zor olmadığı kuramsal bir yanılgıya dayanır: politik toplum ile sivil toplum arasındaki ayırım; bu, organik bir ayırım olarak konur ve sunulur, oysa gerçekte salt metodolojiktir. Böylelikle iktisadi etkinliğin sivil topluma ait olduğu ve devletin bu etkinliği düzenlemek üzere müdahale etmemesi gerektiği ileri sürülür. Fakat fiili gerçeklikte sivil toplum ile devlet bir ve aynı şey oldukları için, *laissez-faire*'nin de yasa ve zor araçlarıyla uygulamaya konulan ve sürdürülen devlet 'düzenlemesinin' bir biçimi olduğu açıkça belirtilmelidir. O, kendi amaçlarının bilincinde olan, önceden tasarlanmış bir politikadır; iktisadi olguların spontane/otomatik ifadesi değildir. Sonuç olarak *laissez-faire* liberalizmi, devletin yönetici personelini ve bizzatı devlet iktisadi programını, bir başka deyişle ulusal gelirin paylaşımını –muzaffer olduğu ölçüde– değiştirmeyi amaçlayan siyasal bir programdır.

Kuramsal sendikalizm vakası ise farklıdır. Burada bir madun grubu ele alıyoruz; egemen hale gelmesi ya da ekonomik-korporatif aşamanın ötesine geçip sivil toplumda etik-politik hegemonya, devletteyse egemenlik evresine yükselmesi bu kuram tarafından engellenen bir grup... *Laissez-faire* liberalizmindeyse, devletin yapısını değil, sadece hükümet politikasını değiştirmek isteyen egemen sınıfın bir fraksiyonuyla uğraşmaktayız; bu liberalizm, ticareti denetleyen yasaları reforma tabi tutmak ister, fakat sanayi yasaları söz konusu oldukça bunu ancak dolaylı olarak yapar (çünkü korumacılığın, özellikle zayıf ve kısıtlı bir pazara sahip olan ülkelerde, sanayi girişimlerinin özgürlüğünü sınırlandırdığı ve tekellerin yaratılmasını sağlıksız bir biçimde kolaylaştırdığı yadsınamaz). Söz konusu olan şey yeni bir politik toplumun ve hatta yeni bir sivil toplum tipinin kuruluşu ve örgütlenişi değil, egemen sınıf partilerinin dönüşümlü olarak yönetime geçmeleri-

dir. Kuramsal sendikalist hareket örneğinde sorun daha karmaşıktır. Bu harekette, hareketin temsil etme iddiasında olduğu madun grubun bağımsızlığı ve özerkliği, gerçekte, egemen sınıfın düşünsel hegemonyasına feda edilir, çünkü kuramsal sendikalizm, praksis felsefesindeki birkaç kötürüm bırakılmış (ve dolayısıyla bayağılaştırılmış) tezlerle gerekçelendirilen *laissez-faire* liberalizminin bir yönüdür salt. Bu 'feda etme eylemi' neden ve nasıl gerçekleşir? Madun grubun egemen bir gruba dönüşmesi konu dışında tutulur, ya sorun üzerinde hiç düşünülmediğinden (Fabianizm, De Man,¹³ İşçi Partisi'nin önemli bir bölümü) ya sorun uygunsuz ve etkisiz bir biçimde (genelde sosyal-demokrat eğilimler) ortaya konulduğundan ya da sınıflı toplumdan mükemmel bir eşitlik toplumuna sendikal ekonomi vasıtasıyla doğrudan sıçrama olasılığına inanıldığından.

Ekonomizmin siyasal ve düşünsel iradeye, eyleme ya da inisiyatife ilişkin ifadelere yönelik tutumu –sanki bunlar organik olarak iktisadi gereklilikten çıkıp yayılmamış ve gerçekte ekonominin biricik etkili ifadesi değilmiş gibi– en hafif tabirle, tuhaftır. Dolayısıyla, hegemonya sorununun somut biçimde ortaya konulmasının hegemonik gruba tabi olan bir olgu olarak yorumlanması gerektiği yolundaki düşünce yersizdir. Kuşku yok ki hegemonya olgusu, üzerinde hegemonya kurulacak olan grupların çıkarlarını ve eğilimlerini hesaba katmak gerektiğini ve belli bir uzlaşi dengesinin oluşturulması gerektiğini –bir başka deyişle, yönetici grubun ekonomik-korporatif türden fedakarlıklar yapması gerektiğini– önvarysayar. Fakat gene kuşku yok ki, bu tür fedakarlıklar ve böylesi bir uzlaşi işin esasına dokunamaz; zira hegemonya etik-politik olsa da, aynı zamanda iktisadi de olmalıdır, ister istemez iktisadi et-

---

¹³ Henri De Man; Belçikalı sosyalist, 1929 yılında yayınlanan *Au delà du marxisme* (Marksizmin Ötesi)'nin yazarı. Hapishanede bu eserin İtalyanca çevirisine sahip olan Gramsci, kitapla ilgili bazı tespitlerde bulunur (örnekse bkz. SPN s. 376, 418 ve 430).

kinliğin asıl çekirdeğinde yer alan yönetici grubun icra ettiği can alıcı işleve dayanmalıdır.

Ekonomizm, *laissez-faire* liberalizmi ve kuramsal sendikalizm dışında başka kılıklarda da görünür. Seçimlerden uzak durmaya (*abstentionism*), çekimserliğe ilişkin bütün biçimler ekonomizme aittir (bunun tipik bir örneği İtalyan din adamlarının 1870'ten sonraki çekimserlikleridir, ki bu tavır 1900'den sonra (1919'a ve Halk Partisi'nin oluşumuna kadar) giderek zayıflamıştır;¹⁴ din adamlarının gerçek İtalya ile legal İtalya arasında yaptığı organik ayırım, ekonomi dünyası ile siyasal-hukuksal dünya arasındaki ayırımın yeniden üretimi idi); böyle pek çok biçim vardır, yarı-çekimserlik, yüzde 25'lik çekimserlik vs. söz konusu olabilmektedir. Çekimserlikle ilintili formül 'gidişat ne kadar kötüyse, o kadar iyidir' formülüdür, ve ayrıca belli milletvekili gruplarının o sözde parlamenter 'uzlaşmazlıklarına' dair formüldür. Ekonomizm daima siyasal eyleme ve siyasal partiye karşı değildir, fakat siyasal parti sendika türünden eğitimsel bir organizma olarak görülmektedir salt. Ekonomizm incelemesinde ve yapı ile üstyapı arasındaki ilişkileri anlamada referans noktalarından biri, *Felsefenin Sefaleti*'nde, toplumsal bir grubun gelişmesindeki önemli bir evrenin, bir sendikanın birey bileşenlerinin artık salt kendi ekonomik çıkarları için değil, fakat bizatihi örgütün savunusu ve gelişimi için mücadele ettiği evre olduğunu söyleyen parçadır;¹⁵ *Felsefenin Sefaleti* praksis felsefesinin formasyonunda çok önemli bir uğraktır; bu eser *Feuerbach Üzerine Tezler*'in geliştirilmiş hali olarak düşünülebilir, öte yandan

---

¹⁴ 1870'ten sonra (Roma, İtalya krallığına dahil olduğunda) Kilise, Katoliklerden genel seçimlerde oy vermemelerini isteyerek, yeni liberal devlete olan karşıtlığını ifade etti. Bu boykot 1900'dan sonra bir dizi anlaşma sonucu kırıldı, bu anlaşmalar sonucunda liberal adaylar –Kilisenin onay verdiği politikaları destekleme sözü vermelerinin ardından– Katolik seçmenler tarafından seçildi. En sonunda Katolikler 1919'da kendi partilerini, Halk Partisi, oluşturdular.

¹⁵ Marx, *The Poverty of Philosophy (Felsefenin Sefaleti)*, *Collected Works*, Cilt 6, s. 210-211.

Kutsal Aile, Proudhon'a ve özellikle de Fransız materyalizmine ayrılan parçalardan belli olduğu üzere, müphem bir ara evredir. Fransız materyalizmi üzerine olan parça kültür tarihiyle ilgili bir bölüm olmanın ötesindedir –genel kanunun aksine kuramsal bir parça değildir– ve kültür tarihi olarak da hayranlık duyulası bir eserdir. *Felsefenin Sefaleti*'nde yer alan, Proudhon'un ve onun Hegelci diyalektiği yorumlama biçiminin eleştirisinin Gioberti'ye ve genel olarak ılımlı İtalyan liberallerinin Hegelciliğine değin genişletilebileceği yolundaki tespiti hatırlayın. Proudhon-Gioberti benzerliği, onların homojen olmayan politik-tarihsel evreleri temsil etmelerine rağmen, ve tam da bu nedenle, ilginç ve verimli olabilir. Bu bağlamda Engels'in ekonominin 'son çözümlemede' sadece ana kaynağı olduğu yolundaki sözünü de hatırlamak gerekir (bu söz praksis felsefesi üzerine yazdığı iki mektupta –mektuplar İtalyanca da yayınlanmıştır– bulunmaktadır),¹⁶ *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*'nın Önsöz'ündeki parçayla da (insanlar ekonomi dünyasındaki çatışmaların bilincine ideolojiler düzleminde varır) doğrudan ilintilidir.

Bu notların çeşitli yerlerinde praksis felsefesinin, genel olarak kabul edilenden çok daha geniş bir alana nüfuz ettiği belirtilir. Tarihsel ekonomizmin –Profesör Loria¹⁷ o şu ya da bu ölçüde tutarsız

---

¹⁶ Josef Bloch'a ve Heinz Starkenburg'a 21 Eylül 1890 ve 25 Ocak 1894 tarihlerinde yazılan mektuplar. Bloch'a yazdığı mektupta Engels şöyle demektedir: 'Materyalist tarih anlayışına göre tarihte belirleyici uğrak *son kertede* gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Ne Marx ne de ben bundan ötesini iddia etmedik. Dolayısıyla eğer biri çıkar da bunu, ekonomik uğrağın biricik belirleyici uğrak olduğu şeklinde eğip bükerse, onu anlamsız, soyut ve saçma bir ibareye dönüştürmüş olur.' (*Selected Correspondence*, Londra 1936, s. 475)

¹⁷ Achille Loria (1857-1943); kendisini özgün bir düşünür olarak takdim eden ve 1880'lerle 1890'larda belli ölçüde rağbet gören (sadece İtalya'da da değil) iktisatçı. Loria'nın kuramı (o buna 'tarihsel ekonomizm' adını verir), Gramsci'nin gözünde, kaba ekonominin ve kaba Marksizmin karmakarışık bir haliydi: özgün olmayan ama ilginç bir eserd, 'bir grup İtalyan aydınının

kuramlarını bugün böyle adlandırmaktadır– geniş bir alana nüfuz ettiği ve sonuçta praksis felsefesinin kendi mücadelesini başlattığı zamandan itibaren kültürel çevrenin bütünüyle değiştiği kastediliyorsa, bu sav doğrudur. Croce’nin terminolojiyle söylersek, ‘özgürlük dininin’ rahminde büyüyen en büyük aykırı inanç da, ortodoks din gibi, yozlaşmıştır ve insanlar arasında ‘safсата’ olarak yayılmıştır –bir başka deyişle, *laissez-faire* liberalizmi ve üretilen ekonomizmle birleşmiştir. Ne var ki, şimdi artık iyice kabuğuna çekilmiş olan ortodoks dine aykırı olarak, bu heretik safсатаnın gerçekte kendisinin yüksek bir din biçimi olarak yeniden doğmasına sebep olacak bir mayayı her zaman muhafaza edip etmediğini, bir başka deyişle safсата yığınının gerçekten kolayca baştan savılıp savılmadığını görmek bize kalan bir iştir.

Tarihsel ekonomizmin birkaç karakteristik özelliği: 1. tarihsel bağlantıları araştırırken ‘görece sürekli’ olanla geçici bir dalgalanma (değişim) arasında hiçbir ayırım yapmaz; iktisadi bir olgu ibaresiyle bir bireyin ya da küçük bir grubun, doğrudan doğruya ve ‘pis Yahudi’ anlamında, öz-çıkarcı kasteder. Bir başka deyişle, iktisadi sınıf formasyonlarını, kendi doğasındaki bütün ilişkilerle birlikte, hesaba almaz, fakat –özellikle yasanın suç diye tanımladığı biçimlere büründüğünde– bayağı güdüler ve fahiş öz-çıkarcı biçimini alır; 2. iktisadi gelişmeyi iş araçlarındaki teknik değişim sürecine indirgeyen öğretti. Profesör Loria, uçakların toplumsal etkisi üzerine 1912’de *Rassegna Contemporanea*’da yayınladığı makalesinde, bu öğretinin uygulamada muhteşem bir tanıtılmasını gerçekleştirmiştir; 3. iktisadi ve tarihsel gelişmeyi, doğrudan, üretimin önemli bir ögesindeki değişmelere –yeni bir hammaddenin ya da yakıtın keşfi vs.– bağlayan öğretti; bu da makine yapımında ve tasarımında yeni metotların uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Son zamanlarda petrol konusu üzerinde koca bir literatür oluşmuştur: Antonio Laviosa’nın 16 Mayıs 1929 tarihli *Nuova Antologia*’da ya-

---

zihniyet dünyasının ve dolayısıyla ulusal kültürün bazı yoz ve garip yönlerinin’ bir örneği idi, ki Gramsci buna ‘lorianismo’ adını vermiştir.

yınlanan makalesi bunun tipik bir örneği olarak okunabilir. Yeni yakıtların ve yeni enerji biçimlerinin keşfi, tıpkı [başka şeylere] dönüştürülecek yeni hammaddelerin keşfi gibi, elbette ki büyük önem taşımaktadır, çünkü bu keşif tek tek devletlerin pozisyonunu değiştirebilir; fakat tarihsel hareketi belirleyemez vs.

Çoğunlukla gerçekleşen şey şudur: insanlar tarihsel materyalizme hücumda bulundukları inancıyla tarihsel ekonomizmle mücadele etmektedirler. Paris'te çıkan *Avenir*'in 10 Ekim 1930 tarihli sayısında yayımlanan bir makaleden (yazı, 21 Ekim 1930 tarihli *Rassegna Settimanale della Stampa Estera* [Haftalık Yabancı Basın Dergisi]'da yeniden yayımlanmıştır) şu tipik örnek alıntılanabilir: 'Bir süredir, özellikle de savaştan bu yana, ulusları yöneten ve dünyayı ileriye doğru iten şeyin öz-çıkar olduğunu işitiyoruz. Bu tezi ortaya atanlar Marksistlerdi, onlar buna bir bakıma öğretisel nitelik taşıyan "tarihsel materyalizm" başlığı verirler. Saf Marksizmde insanlar kendi tutkularına değil, ekonomik zorunluluğa itaat eden bir kitle olarak addedilir. Politika tutkudur; yurtseverlik tutkudur; bu iki çetrefilli fikir tarihte bir dış görünüş olarak hareket eder. Gerçeklikte, halkların tarihinin, değişen/maddi nedenlerin sürekli olarak yenilenen karşılıklı etkisiyle açıklanması gerekir. Her şey ekonomidir. Birçok "burjuva" filozof ve iktisatçı bunu dillerine pelesenk etmiştir. Onlar uluslararası yüksek politikayı halihazırdaki tahıl, yağ ya da kauçuk fiyatlarıyla açıklayabileceklermiş gibi davranırlar. Diplomasinin bütünüyle gümrük tarifeleri ve maliyet fiyatlarıyla ilgili sorunlar tarafından yönetildiğini kanıtlamak için bütün maharetlerini kullanırlar. Bu açıklamalara rağbet büyüktür. Bunlar bir parça bilimsel görünüşe sahip açıklamalardır ve üst düzey kuşkuculuktan büyük bir incelikle son sözü söylemeye doğru ilerlerler. Dış politikada duygular! İçişlerinde duygular! Yeter artık! Bu yaveyi avam yutabilir. Büyük beyinler/alimlerse her şeyin alacak-verecek ilişkisi tarafından yönetildiğini bilirler.

'Bu bugün mutlak bir sözde-hakikattir. İnsanların sadece öz-çıkar düşüncesiyle hareket ettikleri yolundaki anlayış bütünüyle

yanlış, onların her şeyden önce saygınlık kazanma arzusuyla ve buna duydukları coşkun bir inançla güdülendikleri yolundaki anlayış ise bütünüyle doğrudur. Bunu anlamayan bir kimse hiçbir şeyi anlayamaz.' 'Saygınlık Kazanma Arzusu' başlıklı bu makale Alman ve İtalyan politikalarından örnekler zikrederek devam eder; makaleye göre bu politikalara hükmeden şey saygınlıkla ilgili mülahazalardır, maddi çıkarlar değil. Özetle, makale praksis felsefesine yöneltilen en banal polemiksel sözlerin büyük bölümünü içermektedir; fakat bu polemğin asıl hedefinde Loria'nın kaba ekonomizmi vardır. Ne ki yazar diğer konularda da güçlü argümanlara sahip değildir. 'Tutkuların' ekonomik çıkarlarla eşanlamlı olabileceğini, siyasal etkinliği kaba duygunun ve ani kasılmanın sürekli hali diye iddia etmenin zor olduğunu anlamamaktadır. Gerçekte o, Fransız politikasını sistematik ve tutarlı 'ussallık', yani bütün tutku öğelerinden vs. arınmış bir olgu olarak sunmaktadır.

Praksis felsefesi, ekonomist safsata olarak en yaygın biçimiyle, halk kitleleri ile beyinlerini fazla yormak istemeyen, fakat yine de her şeyi biliyormuş görüntüsü vermek isteyen ikinci sınıf aydınlar arasında ne denli revaçta olsa da, üst düzey aydınlar arasında kültürel yayılma kapasitesinin büyük kısmını yitirir. Engels'in de yazdığı gibi, pek çok insan, çok az bir bedel ödeyerek ve hiç zahmet çekmeden, bütün bir tarihi ve bütün siyasal ve felsefi bilgeliği kendi ceplerine sığdıracabileceklerini düşünmeyi çok uygun bulmaktadır. İnsanların temel çelişkilerin bilincine ideolojiler alanında vardığını ileri süren tezin psikolojik ya da ahlaki değil, yapısal ve epistemolojik nitelikte olduğunu unutmakta ve politikayı, ve dolayısıyla tarihi, sürekli bir *marché de dupes*¹⁸ olarak, hokkabazlık ya da elçabukluğu yarışması olarak düşünme alışkanlığına kapılmaktadır. 'Eleştirel' etkinlik dalaverelerin teşhirine, skandal yaratmaya ve kamusal şahsiyetlerin özel hayatlarına burnunu sokmaya indirgenir.

¹⁸ *marché de dupes* (Fr.): alık pazarı (ç.n.).

Böylelikle 'ekonomizm'in de nesnel bir yorumlama ilkesi (nesnel-bilimsel) olduğu ya da öyle addedildiği için doğrudan öz-çıkartışının tarihin bütün veçheleri için ('antitezi' temsil edenlerin yanında 'tezi' temsil edenler için de) geçerli olması gerektiği unutulmaktadır. Dahası, praksis felsefesinin bir diğer önermesi daha unutulmaktadır: 'halkın inançları' ile benzeri fikirlerin bizatihi maddi birer güç olduğu yolundaki önermedir bu. 'Pis-Yahudi' çıkarlarının ne olduğunun ortaya çıkarılması yönündeki araştırma, kimi zaman, korkunç ve komik yorum hatalarına yol açmıştır, bu da sonuç olarak o özgün fikirler bütünüünün saygınlığını olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla ekonomizmle sadece tarihyazımı kuramında değil, aynı zamanda ve özellikle siyaset kuramı ve pratiğinde de mücadele etmek zorunludur. Bu alanda mücadele, hegemonya kavramını geliştirmek suretiyle verilebilir ve verilmelidir de –pratikte siyasal parti kuramının gelişmesinde ve belli siyasal partilerin fiili tarihi içerisinde (sürekli devrim denilen devrim kuramına –bu kuramın karşısında devrimci-demokratik diktatörlük kavramı, kurucu ideolojilere verilen desteğin derecesi vs. konumlandırılmıştır– karşı verilen mücadele) yapıldığı üzere.¹⁹ Belli siyasal hareketler hakkında onların kendi gelişimleri süresince nasıl

---

¹⁹ Gramsci'nin hegemonyaya ilişkin tartışması, kavramın Rus solu bağlamındaki kullanımına atıfta bulunur. 'Siyasal parti kuramının gelişmesi' ibaresi Lenin'in *Ne Yapmalı?*'da (1903) ve sonrasında kullandığı bir ibaredir. 'Sürekli devrim kuramı' ise Trotskiy'e aittir; Trotskiy 1905'te, devrimci Rus geçici hükümetinin 'sosyal demokrat çoğunluğa sahip ... bir işçi demokrasisi hükümeti' olacağını yazmıştır. Lenin ve Bolşevikler hem bu görüşe, hem de devrimi zorunlu olarak burjuva devrimi olarak gören ve dolayısıyla sosyal demokratların bundan uzak durması gerektiğini söyleyen Menşeviklere karşı, Rusya'da sürekli devrimci hükümetin ancak, proleter azınlığın temsilcilerinin yanında köylülerin ve kentli küçük burjuvazinin temsilcilerinin de yer aldığı bir hükümet olacağını ileri sürerek, 'proletarya ve köylü sınıfının devrimci-demokratik diktatörlüğü' sloganını ortaya atmıştır. Bu 'hegemonik' yaklaşım, Sosyal Demokratların bu grupların 'kurucu' taleplerine –yani kurucu meclis ve anayasal reformlar yönündeki taleplerine– ödün vermesi anlamına gelmekteydi.

bir hükme varıldığına ilişkin olarak bir araştırma yapılabilir. Boulangist hareketi (1886'dan yaklaşık 1890'a dek) ya da Dreyfus davası ya da 2 Aralık hükümet darbesi model olarak alınabilir (bu son konu hakkında o klasik eser analiz edilebilir²⁰ ve bir yanda dolayimsız ekonomik faktörlere, öte yanda 'ideolojilere' ilişkin somut araştırmalara ne denli nispi bir önem verildiği üzerinde düşünülebilir). Bu olaylarla karşı karşıya gelen ekonomizm şu soruyu sorar: 'söz konusu inisiyatiften kim doğrudan kazançlı çıkar?' ve yanıtı: olduğu kadar basit olan bir akıl yürütmeye şu cevabı verir: doğrudan kazançlı çıkanlar egemen sınıfın belli bir fraksiyonudur. Üstelik, yanlışlık yapılmaması kaydıyla tercih, ekonomik güçlerin bütününe kontrol eden ve alenen ilerici bir işleve sahip olan fraksiyondan yana kullanılır. Kişi muhakkak surette yanlış yapmadığından emin olabildiği için, söz konusu hareket iktidara geldiği takdirde, egemen grubun ilerici fraksiyonu er ya da geç yeni hükümeti kontrol edecek ve devlet aygıtını kendi yararına dönüştürme yolunda kendi enstrümanı yapacaktır. Dolayısıyla bu tür bir yanılmazlık çok ucuza gelir. Kuramsal bir anlama sahip değildir –siyasal içermeleri ya da pratik etkisi ise ancak minimal düzeydedir. Genelde ahlaki vaazlardan ve kişiliğe ilişkin bitmez tükenmez sorulardan başka bir şey üretmez.

Boulangist türde bir hareket vuku bulduğunda, gerçekçi bir analizin aşağıdaki çizgiler boyunca geliştirilmesi gerekmektedir: 1. hareketin taraftarı olan kitlenin toplumsal özü; 2. yeni hareketin

---

²⁰ Boulangizm, 1887-1889 yılları arasında görev yapmış rövanşist savaş bakanı General Boulanger'ın önderlik ettiği bir sağ kanat hareketti. Boulangizm yeni bir kurucu meclis, parlamento reformu ve ulusun 'askeri açıdan yeniden doğuşunu' talep ediyordu. Büyük bir çoğunlukça seçilen Boulanger 1889'da darbe yapmaya yeltendi, fakat tereddütlü davrandı ve ülkeden kaçtı. Fransa'da politik yaşamda ve kamuoyunda kutuplaşmaya yol açan Dreyfus vakası, Alfred Dreyfus'un 1894'te ilk kez mahkum edilişinden 1904'teki nihai aklanmasına dek sürdü. III. Napoleon'un 2 Aralık 1852 tarihinde gerçekleştirdiği hükümet darbesini konu alan 'klasik eser', Marx'ın *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i* adlı çalışmasıdır.

bizatihi kendisinin vücuda gelmesinin de gösterdiği gibi, dönüşüm süreci içerisinde olan güçler dengesinde bu kitle ne gibi bir işleve sahipti? 3. hareketin liderlerince ortaya atılan ve genel kabul gören bu taleplerin siyasal ve toplumsal anlamı nedir? Bunlar hangi efektif ihtiyaçlara tekabül etmektedir? 4. araçların öngörülen amaca uygunluğunun incelenmesi; 5. böyle bir hareketin muhtemel surette yoldan çıkacağı ve taraftar kitlesinin umduğundan oldukça farklı amaçlara hizmet edeceği yolundaki *hipotez* ancak son çözümlemede hesaba alınır ve ahlaki bazda değil politik bazda formüle edilir. Gelgelelim ekonomizm, bu tezi, onu destekleyen hiçbir somut olgu (yani, ezoterik bir 'bilimsel' analizin bir sonucu olarak değil de, ortak aklın kanıtı olarak gözüken olgular) yokken, peşinen ortaya atar. Böylelikle bu hipotez ikiyüzlülüğe ve kötü niyete ya da (hareketin taraftarları söz konusu olduğunda) naifliğe ve ahlaklığa dair ahlaki bir itham olarak gözüktür. Böylece siyasal mücadele, bir yanda lambadaki cine sahip olan ve dolayısıyla her şeyi bilenler ile, öte yanda kendi liderlerince aldatılan fakat buna inanmayacak denli kalın kafalı olanlar arasındaki bir dizi kişisel meseleye indirgenir.

Dahası, bu tür hareketler güç kazanana değin, bunların başarısız olacağını düşünmek her zaman mümkündür –ve bazıları gerçekten de başarısız olmuştur (bu türden bir başarısızlığa uğrayan ve sonrasında Dreyfusçu hareketin yükselişiyle birlikte kesenkes ezilen Boulangizm; Georges Valois hareketi; General Gajda hareketi).²¹ Dolayısıyla onların güçlü ve zayıf yönlerini teşhis etmeye yönelik araştırmalar yapılmalıdır. 'Ekonomist' hipotez, dolayimsız bir güç ögesinin –yani, doğrudan ya da dolaylı belli bir finansal desteğin (hareketi destekleyen büyük bir gazete de dolaylı bir fi-

---

²¹ Georges Valois, eski askerlere dayanan ve Mussolini'nin esinlediği bir 'ulusal devrim'i amaçlayan bir hareket örgütlemiştir. 1920'lerde askeri bir darbe tezgâhladığı gerekçesiyle Çek ordusundan atılan General Rudolf Gajda ise, Çekoslovakya'daki 1929 seçimlerinde üç sandalye kazanan faşist Seçim Reformu Ligası'nı oluşturmuştur.

nansal destek biçimidir) varolduğunu ileri sürer ve bununla yetinir. Fakat bu yeterli değildir.

Bu durumda da, güçler dengesinin bütün düzeylerde gerçekleştirilen bir analizi ancak, hegemonya ile etik-politik ilişkiler alanında nihayetlenebilir.

SPN, 158-167 (Q13§18)

12 Organik Kriz Dönemlerinde Siyasal Partilerin Yapısının Kimi Yönleri Üzerine Gözlemler

(Güç durumlarına ve güç ilişkilerine dair notlarla ilintili olarak.) Toplumsal gruplar kendi tarihsel yaşamlarının belli bir noktasında kendi geleneksel partilerinden ayrı düşerler. Bir başka deyişle, o tikel örgütsel biçimdeki geleneksel partiler, onları oluşturan, temsil eden ve yönlendiren belli insanlarla birlikte, artık kendi sınıfları (ya da sınıfın bir fraksiyonu) tarafından (kendilerinin ifadesi olarak) tanınmaz. Böylesi krizler vuku bulduğu zaman mevcut durum hassas ve tehlikeli hale gelir; çünkü meydan, şiddet içeren çözümlere, karizmatik/ 'kadere yön veren' adamlar tarafından temsil edilen bilinmeyen güçlerin etkinliklerine açıktır.

'Temsil edilenler ile temsilciler' arasındaki bu çatışma durumları; partiler alanından (tam adıyla söylersek parti örgütleri, parlamento-seçim alanı, gazete örgütü), devlet organizmasının her yerinde, sivil ve askeri bürokrasinin, yüksek finansın, Kilisenin ve genel olarak da kamuoyundaki değişikliklerden görece bağımsız bütün yapıların görece gücünü tahkim ederek, çıkıp yankılanır. Bunlar her şeyden önce nasıl yaratılır? Her ülkede öz aynı olsa da süreç farklıdır. Ve öz, egemen sınıfın hegemonya krizidir; bu kriz ya egemen sınıfın önemli bir siyasal girişimde (örnekse, savaş) geniş kitlelerin rızasını talep etmede ya da zorla almada sergilediği başarısızlıktan ötürü, ya da büyük kitlelerin (özellikle köylüler ve küçük burjuva aydınların) aniden siyasal edilgenlik durumundan belli bir etkinliğe geçmelerinden ve organik olarak formüle edilmese de bir arada alındığında devrime giden yolun taşlarını döşe-

yen talepleri ortaya atmalarından ötürü gerçekleşir. Bir 'otorite krizinden' söz edilmektedir: bu, tam tamına hegemonya krizidir ya da bir bütün olarak devletin krizidir.

Kriz, kısa vadede tehlikeli olan durumlar yaratır, çünkü nüfusun değişik katmanlarının hepsi kendilerine aynı hızla çekidüzen verme ya da aynı ritimle yeniden örgütlenme yeteneğine sahip değildir. Çok sayıda eğitilmiş kadroya sahip olan geleneksel egemen sınıf; insanları ve programları, tabi sınıfların başardığından çok daha büyük bir hızla değiştirir, elinden kaçırdığı kontrolü yeniden masseder. Belki de fedakârlıklar yapar ve kendisini demagogjik vaatlerde bulunarak belirsiz bir geleceğe maruz bırakır; fakat iktidarı elinde tutar, onu geçici bir süre takviye eder ve onu düşmanını ezmek ve onun öncü kadrolarını (bu kadroların çok sayıda ya da çok eğitilmiş olması beklenemez) dağıtmak için kullanır. Birçok farklı partiye mensup neferlerin tek bir partinin bayrağı altında geçit resmi yapması, ki bu durum tüm sınıfın ihtiyaçlarını daha iyi temsil eder ve özetler, organik ve olağan bir görüngüdür, ritmi oldukça hızlı olsa bile –sükunet dönemlerine kıyasla neredeyse bir şimşek gibi hızlıdır bu ritim. Tüm bir toplumsal sınıfın tek bir liderlik altında toplanmasını temsil eden bu durumun, bir başına, kendi varoluşuna ilişkin o her şeyden daha önemli problemi çözme ve ölümcül bir tehlikeyi savuşturma yetisine sahip olduğu düşünülür. Kriz, bu organik çözüme değil de karizmatik liderin çözümüne kavuştuğunda bu, durağan bir dengenin mevcut olduğu (bunun faktörleri birbirinden çok farklı olabilir, fakat burada kesin olan şey ilerici güçlerin olgunlaşmamış halidir) anlamına gelir, hiçbir grubun –ne muhafazakârların ne de ilericilerin– zafere ulaşacak güçte olmadığı ve muhafazakâr grubun bile bir efendiye ihtiyaç duyduğu (bkz. *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i*) anlamına gelir.

Bu görüngüler sırası siyasal partiyle ilgili en önemli sorunlardan biriyle bağlantılıdır –partinin alışkanlığın gücüne karşı, mummalaşma ve anakronik olma eğilimine karşı tepkide bulunma ka-

pasitesiyle bağlantılıdır. Partiler, kendi sınıfları açısından büyük tarihsel öneme sahip anlarda durumu etkilemek için varlık kazanır ve kendilerini birer örgüt olarak oluştururlar; fakat kendilerini her zaman yeni görevlere ve yeni dönemlere adapte etme yeterliğinde, söz konusu ülkedeki ya da uluslararası alandaki güç ilişkilerinin (ve dolayısıyla kendi sınıflarının görece pozisyonunun) bütünüyle bir arada *pari passu*²² evrilme yeterliğinde değildirler. Partilerin gelişimini irdelerken onların toplumsal grubunu, üyelik yapısını, bürokrasisini ve genelkurmayını birbirinden ayırt etmek şarttır. Bürokrasi en çok tehlike arz eden dar görüşlü ve muhafazakâr güçtür; kendi başına ayakta duran ve kendisini üye kitleden bağımsız hisseden sıkı bir yapı oluşturmaya sürüklendiği takdirde, parti de anakronik olmaya sürüklenir ve akut kriz anlarında toplumsal özünden mahrum kalır ve boşlukta asılı gibi durur. Alman partilerine Hitlerizmin yayılmasının bir sonucu olarak neler olduğuna bakılabilir. Fransız partileri böylesi araştırmalar için zengin bir alandır: bu partilerin hepsi mumyalaşmıştır ve anakroniktir –geçmiş Fransız tarihinin çeşitli evrelerine ilişkin tarihsel-siyasal belgeler vardır, bunların eskimiş terminolojisini Fransız partileri tekrarlamaya devam etmektedirler; Fransız partilerinin krizi Alman partilerinininkinden çok daha vahim hale gelebilir.

[...]

Uzlaşmazlık kuramları diye adlandırılan kuramlara bir örnek olarak ekonomizm konusuna eklenmesi gereken bir husus da, uzlaşma diye adlandırılan şeye ilke olarak büyük bir nefret duyulmasıdır –bunun da türevi ‘tehlikelerden duyulan korku’ diye adlandırılabilen şeydir. Uzlaşmaya ilke olarak duyulan bu nefret ekonomizmle yakından bağlantılıdır. Zira bu nefretin dayandığı anlayış, tarihsel gelişmenin doğa yasalarına benzer nesnel yasalara sahip olduğu yönünde şaşmaz bir kanaat ve bir dinin teleolojisi gibi önceden belirlenmiş bir teleolojiye duyulan inanış olabilir an-

²² *pari passu* (Lat.): eşit hızda ilerleyerek (ç.n.).

cak: elverişli koşullar kaçınılmazcasına ortaya çıkacağı için ve bunlar, oldukça gizemli bir biçimde, palingenetik (dirilişsel) olaylara sebep olacağı için, bu koşulları uygun hale getirme ve planlama eğilimindeki herhangi bir inisiyatifin yararsız olmakla kalmadığı, aynı zamanda zararlı olduğu açıkça ortadadır. Ne ki, bu kaderci inanışların yanı başında, silahlı çatışmanın düzenleyici özelliklerine körü körüne ve ayırım gözetmeksizin bel bağlama eğilimi bulunmaktadır. Gelgelelim, bu da mantık ve tutarlılıktan bütünüyle yoksun bir şey değildir, çünkü şu inanca sahiptir: iradenin müdahalesi yıkım için yararlıdır, yeniden inşa için değil (yeniden inşa tam da yıkım anında işe koyulur). Yıkım mekanik anlamda tasavvur edilir, yıkım/yeniden inşa olarak değil. Bu tür düşünüş tarzlarında ne 'zaman' faktörü, ne de -son çözümlemede- 'ekonomi' hesaba alınmaz. Çünkü ideolojik faktörlerin daima ekonomik görüngülerin gerisinde kaldığı ve dolayısıyla, belli anlarda, ekonomik faktörden kaynaklanan otomatik hamlenin geleneksel ideolojik öğelerce yavaşlatıldığı, engellendiği ve hatta geçici olarak parçalandığı olgusu anlaşılmamaktadır. Dolayısıyla, kitlelerin ekonomik pozisyonlarına ilişkin zorunlulukların (bu zorunluluklar geleneksel liderliğin politikalarıyla çatışabilir) anlaşılmasını temin edecek bilinçli, planlı bir mücadele olmalıdır. Ekonomik hamleyi geleneksel politikaların ölü ağırlığından kurtarmak için (yani iç çelişkileri olmayan yeni bir homojen, politik-ekonomik tarihsel blok başarıyla oluşturulacaksa, massedilmesi gereken belli güçlerin siyasal doğrultusunu değiştirmek için) uygun bir politik inisiyatif her zaman şarttır. İki 'benzer' güç yeni bir organizmaya ya bir dizi uzlaşma ya da silah gücü sayesinde, ya da onları birbirleriyle müttefik olacak şekilde birleştirerek ya da zorla birini diğerine tabi kılarak kaynaştırılabildiği için ancak, sorun, gerekli güce sahip olup olmamakta ve bu gücü kullanmanın 'verimli' olup olmamasında düğümlenmektedir. İki gücün birleşmesi bir üçüncü gücü yenmek için şartsa, silaha ve zor'a başvurmak (bu ikisinin mevcut olduğu varsayılsa bile) metodolojik bir hipotezden öte bir şey olamaz; bi-

ricik somut olasılık uzlaşmadır. Düşmanlara karşı güç kullanılabilir, fakat aynı tarafta yer alan ve hızla asimile edilmek istenen/’iyi niyetine’ ve coşkusuna ihtiyaç duyulan birilerine karşı değil.

[...]

SPN, 210-211; 167-168 (Q13§23)

VII

POLİTİKA SANATI VE BİLİMİ

Giriş

Devlet ve sivil toplum ile siyasal parti hakkındaki bu notlar bir önceki kesimde yer alan yazıların bir devamı olarak düşünülebilir. Gramsci'nin orada ekonomizme yönelik kuramsal düzeydeki eleştirisi burada onun pratik sonuçlarının eleştirisiyle tamamlanmış olmaktadır. Gramsci'ye göre, Rosa Luxemburg'un kitlesel grev anlayışı ile Trotskiy'in sürekli devrim kuramı ekonomist siyasal düşünüşün biçimleridir. Trotskiy'in kuramı ulusal koşullara yeterli özeni göstermeyen, soyut bir enternasyonalizm biçimi olmakla da eleştirilir. Gramsci, askerliğe ait analogiler kullanarak, bu yaklaşımların, politik taktikler düzleminde iktisadi krizin düşman saflarında bir yarık açtığını, bu yarıktan siyasal bir hücumun başarıyla gerçekleştirilebileceğini varsaydığını söyler. Gramsci'ye göre hem Luxemburg'un hem de Trotskiy'in yeterince önemsemediği şey, ileri sanayi devletlerinde bu 'cepheden hücumlar' karşısındaki direnişin kapasitesi ve 'askerler' arasında bir hazırlık çalışması yapılmasına duyulan ihtiyaçtır; bir başka deyişle, insanlar arasında kolektif bir iradenin oluşmasıdır. Rusya'da 1917'de devlete cepheden saldırı başarılı olabildiği, çünkü Rusya'da 'devlet her şeydi, sivil toplum emekleme aşamasındaydı ve peltemsiydi'. Batı'da ise devlet 'sadece bir dış hendek'tir, onun gerisinde gürbüz bir sivil toplum vardır.

Dolayısıyla Batı'da manevra savaşıdan 'mevzi savaşına' doğru bir geçiş olmalıdır.

Bu sözler Gramsci'nin, tutuklanmadan önce benimsemiş olduğu görüşleri geliştirir. Gramsci, Ağustos 1926'daki bir Merkez Komite toplantısında şöyle demiştir: 'İleri kapitalist ülkelerde egemen sınıf, sözgelimi Rusya'da sahip olmadığı örgütsel rezervlere sahiptir. ... Devlet aygıtı genelde inanılandan çok daha dirençlidir ve kriz anlarında, krizin derinliğine bakıp da düşünülebilecek şeyin aksine, rejime bağlı büyük güçleri örgütlemeye başarılıdır.' (SPW II, s. 408-409). Ayrıca Gramsci'nin hapisane defterlerinde yazdığı şeyler tam da çağdaş bir referansa sahipti. Bu yazılar ilk kez 1930'un sonlarında, Komintern'in Üçüncü Dönemi (1929-1934) en şaşılaştıran zamanlarını yaşarken kaleme alınmıştı; Komintern bu dönemde kapitalizmin dünya ölçeğinde ölümcül bir krize girdiği yönünde bir analiz yapmış ve cepheden saldırı taktiğini ('sınıfa karşı sınıf') ortaya atmıştı. 1930'da PCdI liderliği, uzun bir müzakereden sonra bu analizi kabul etti ve buna karşı çıkan üç Siyasi Büro üyesini partiden ihraç etti. Hapishanedeki Gramsci bu gelişmelerden haberdar olduğunda oldukça eleştirel bir tavır aldı. İtalya'da Faşizm fazlasıyla tahkim edilmiş haldeydi ve Komünist Parti'nin üye sayısı yaklaşık 4.000 kadardı. Dahası, Gramsci'nin 1929 dünya krizinden sonra İtalyan kapitalizmine ilişkin teşhisi onun ölümcül bir çürümeye değil, yeniden yapılanmaya girdiği yolundaydı; yeni yönetim biçimleri ve yeni korporatist stratejiler sayesinde sömürü yoğunlaşmış, devletin ekonomi ve topluma müdahalesi artmıştı. Bu bağlamda, cepheden bir hücum ya da manevra savaşı sol açısından düpedüz intihar demekti.

Bu noktada Gramsci'nin Doğu/Batı zıtlığı oldukça önemlidir. Fakat bu, Gramsci'nin 'Doğu'nun ya da 'Batı'nın her yerinde koşulların birbiçimli (*uniform*) olduğunu düşündüğünü gösteren bir şey olarak alınmamalıdır: başka hiçbir şey onun eserinin ruhundan bu denli uzak olamaz. Gramsci, en fazla, ileri kapitalist toplumların belli/minimum ortak özelliklerini tespit eder. İçerisinde siyasal faaliyette bulunduğu İtalyan toplumu, yarı-feodal ilişkinin hüküm sürdüğü o geniş tarım alanlarıyla, olgunlaşmamış parlamenter gelenekleriyle ve güçlü rahip sınıfıyla hem 'Doğu'nun hem de 'Ba-

tı'nın karakteristiklerine sahipti; bu da İtalya'yı Britanya'dan ya da Birleşik Devletler'den, günümüzdeki durum bir yana, Gramsci'nin zamanında bile oldukça farklı yapmaktaydı. 'Amerikanizm ve Fordizm' üzerine notlar (bkz. IX. Kesim) Gramsci'nin Batı içerisindeki bu farklılıklarla nasıl yakından ilgilendiğini göstermektedir. Parmak basılması gereken bir başka nokta da şudur: kimi zaman ileri sürülenin aksine, Gramsci'nin mevzi savaşı taraftarlığı devrimden feragat etmeyi gerektirmemektedir, bu sadece devrimin stratejisi ve biçimindeki bir değişikliktir. Onun ileri kapitalist toplumların politik ve ideolojik kaynaklara sahip olduğu ve bunun da manevra savaşından uzun bir mevzi savaşına geçişi zorunlu kıldığı yolundaki argümanı, gerçekte ne ise o şekilde kavranmalıdır: 1917'de Rusya'da başarılı bir devrimi mümkün kılan özgül koşulların kendilerini Batı'da sunamayacağı ve sunmayacağını anlatan bir argümandır bu. Dolayısıyla strateji de farklı olmalıdır. İşçi sınıfı ile onun müttefikleri arasında hegemonya inşasını içermelidir bu strateji. İdeolojik mücadeleyi içermelidir. Demokratik bir kitle hareketinin inşasını içermelidir. Fakat bu, sosyalizmin devrimci hedefini terk etmekle ve onun yerine parça bölük reform stratejisini geçirmekle neticelenmez.

Manevra savaşı-mevzi savaşı zıtlığı devlet ile sivil toplum arasındaki zıtlıkla paralellikler taşır (Gramsci'nin bir bakıma değişik anlamlar yükleyerek kullandığı 'devlet' sözcüğü için Anahtar Terimler Sözlüğü'ne bakınız). Manevra savaşı devlete cepheden yöneltilen bir saldırdır, buna karşılık mevzi savaşı esas itibarıyla sivil toplum alanında yürütülür. Zor'un, diktatörlüğün ve tahakkümün mekânı olan devletle (politik toplumla) kavramsal zıtlık içerisinde olan sivil toplum rızanın, hegemonyanın, yönlendirmenin mekânıdır. Dolayısıyla Gramsci'de sivil toplum, egemen sınıfın kendi hegemonyasını örgütlediği siyasal alandır; muhalif partilerle hareketlerin örgütlendiği, müttefik kazandığı ve kendi toplumsal iktidarlarını inşa ettiği alandır.

Gramsci devlet (politik toplum) ile sivil toplum arasında koyduğu ayırımın 'organik' değil 'metodolojik' (*metodica*) olduğunu söyler. Bununla demek istediği şudur: bu iki düzlemin birbirinden analitik olarak ayırt edilmesi zorunlu olsa da, bunlar ayrıca pratikte iç içe

geçmiş düzlemler olarak da anlaşılmalıdır. Bu duruma şöyle bir örnek verilebilir: devletin eğitim sistemi bir düzeyde açıkça politik toplumun bir parçasıdır, tıpkı sendikaların işverenler ve hükümetle l planlamada yer alırken ortaya çıkan durum gibi. Fakat bu, okullarda ya da sendikalarda olup biten her şeyin devletin güdümünde olduğu ya da egemen sınıfın çıkarlarını yansıttığı anlamına gelmez. Gramsci, iki alan arasında böyle si bir ‘metodolojik’ ayırım yaparak, sivil toplumu devletten bütünüyle ayrı zgr bir bireysellik alanı olarak gören liberal indirgemecilikten de, toplumdaki her şeyi devlete ait ve onun çıkarlarına hizmet eden şeyler olarak gören devletçi ve işlevci indirgemecilikten de kaçınır. Gramsci’nin zamanında birinci tür indirgemeciliğin timsali liberal Croce, ikincisinin ise Faşist Giovanni Gentile’ydi. Ne ki, ikinci tür indirgemecilik solda da sıkça başvurulan bir indirgemecilik olagelmiftir: bu bağlamda Althusser’in ‘devletin ideolojik aygıtları’ nosyonu zikredilebilir.

Buraya dahil edilen son iki yazı siyasal süreçte anahtar öğe olan bir yapıyı ele almaktadır: parti. Gramsci partiye, Machiavelli’nin on altıncı yüzyılda yazdığı eserdeki prensle bir analogi kurarak, ‘ulusun halkın kolektif iradesini’ oluşturmaya ve ateşlemeye yardım eden bir organizma olarak yaklaşır. Parti, proletarya ile diğer toplumsal katmanlar arasında hegemonik bir ittifak kurma görevinin (‘Jakoben’ bir görevdir bu) yerine getirilmesine yardımcı olmalıdır, ‘düşünsel ve ahlaki reformasyon’ sürecinin hızlanmasına yardımcı olmalıdır (ayrıca bkz. XI. Kesim). Parti, bu şekilde bir işlevde bulunmak için, kapalı kadrolardan oluşan bir örgüt olmamalı, bürokratik bir aygıta dönüşüp yozlaşmamalıdır (bkz. ‘Fetişizm’). ‘Bütün insanlığı birleştirme’ eğilimindeki sınıfın tümüne ulaşmak durumundaysa, kendi iç yapısında ve uygulamalarında demokratik olmalıdır.

1 [Mevzi Savaşı ve Manevra Savaşı]

Askerlik bilimindeki manevra savaşı ve mevzi savaşı kavramları ile siyaset biliminde bunlara tekabül eden kavramlar arasındaki paralellikler konusunda Rosa'nın [Luxemburg] 1919'da C. Alesandri tarafından (Fransızcadan) İtalyancaya çevrilen broşürünü [*Kitlesel Grev, Parti ve Sendikalar*] hatırlamak yerinde olur.

Rosa, bu broşürde –birazcık aceleyle, daha çok da yüzeysel bir yaklaşımla– 1905'in tarihsel deneyimlerini kuramlaştırmıştır. O, gerçekte, bu olaylarda kendisinin inandığından çok daha yaygın ve önemli olan 'iradi' ve örgütsel unsurları –belli bir 'ekonomist' ve kendiliğindenci önyargı yüzünden– göz ardı etmiştir. Yine de bu broşür (yazarın diğer makaleleriyle birlikte) manevra savaşını siyaset bilimine uygulanmış haliyle kuramlaştıran en önemli belgelerden biridir. Dolaysız iktisadi unsur (krizler vs.), savaşta düşman savunmasında yarık açan sahra toprakları olarak görülür –bu yarık, askerlerin hücum etmesi ve kesin (stratejik) ya da en azından stratejik hat bağlamında önemli bir zafer elde etmesi için yeterlidir. Tarihsel bilimdeki dolaysız iktisadi faktörlerin sonuçlarının, doğal olarak, bir manevra savaşındaki ağır toprakların yarattığı sonuçlardan çok daha karmaşık olduğu düşünülür; çünkü bunların üçlü bir sonuç yarattığı tasavvur edilir: 1. dolaysız iktisadi faktörler düşmanı karışıklığa düşürdükten ve onun kendisine, kendi kuvvetlerine ve kendi geleceğine olan inancını kaybetmesine yol açtıktan sonra onun savunmasını yarar; 2. kendi askerlerini çarçabuk örgütler ve gerekli kadroları yaratır –ya da en azından mevcut kadroları (o ana dek genel tarihsel süreç tarafından oluşturulmuş kadrolar) dağılık haldeki kuvvetleri yeniden toparlamalarını sağlayacak pozisyonlara çarçabuk yerleştirir; 3. ulaşılabilecek ortak hedef üzerinde çarçabuk/zorunlu bir ideolojik yoğunlaşmaya sebep olur. Bu görüş demirden bir iktisadi determinizm biçimiydi, bunu daha da kötüleştiren faktör de onun zaman ve mekanda şimşek hızıyla işleyen bir şey olarak tasavvur edilmesiydi. Dolayısıyla tarihsel mistisizmin ta kendisiydi, bir tür mucizevi aydınlığı beklemektir.

General Krasnov (romanında)¹ İtilaf Devletlerinin Emperyal Rusya'nın zafer kazanmasını (Doğu Sorununun kesenkes Çarlık lehine çözüleceği korkusuyla) istemediklerini ve dolayısıyla Rus Genelkurmayını siper (cephe) savaşını benimsemeye mecbur bıraktığını (Cephenin Baltık'tan Karadeniz'e uzanan o muazzam uzunluğu ve yanı sıra geniş bataklıkları ve ormanlık bölgeleri kapsaması göz önüne alındığında bu görüşün saçma olduğu görülür), oysa biricik olası stratejinin manevra savaşı olduğunu ileri sürmüştür. Bu sav düpedüz ahmakçadır. Gerçekte Rus Ordusu özellikle Avusturya mıntıkasında (ayrıca Doğu Prusya'da da) bir manevra savaşına girmiş ve geçici başarıların yanı sıra parlak başarılar da kazanmıştır. Hakikat şu ki kişi, düşman karşısında daha en baştan ezici bir üstünlüğe sahip olmadıkça, savaşın biçimini kendi istediğince seçemez. Genelkurmayların bir mevzi savaşının çatışmadaki kuvvetlerin bütünsel ilişkisi tarafından 'empoze edildiğini' idrak etmeyi ısrarla reddetmeleri sonucunda ne gibi kayıpların verildiği çok iyi bilinmektedir. Mevzi savaşı, gerçeklikte, basitçe fiiliyattaki siperlerin değil, fakat savaş alanındaki ordunun gerisinde uzanan tüm örgütsel ve endüstriyel bölge sisteminin meydana getirdiği bir savaştır. Topların seri ateş gücü, makineli tüfekler ve yivli tüfekler; belli bir noktada yoğunlaştırılabilen silahlı güç; düşmanı yarma harekâtından ya da bir geri çekilmeden sonra uğranılan maddi kaybı hızla yerine koymayı mümkün kılan levazım bolluğu, bu savaşı göze çarpacak derecede empoze eder. Bir diğer faktör de silah altındaki büyük insan kitlesidir; bu adamların kalibresi birbirinden çok farklıdır ve ancak kitlesel bir kuvvet olarak faaliyette bulunabilirler. Doğu Cephesinde Avusturya mıntıkasında hücumla geçmekle Alman mıntıkasında hücumla geçmenin birbirinden nasıl adamakıllı farklı şeyler olduğu, seçme Alman askerleri tarafından takviye edilen ve Almanların komutasında olan Avusturya mıntıkasında bile hücum taktiklerinin nasıl felaketle

---

¹ P.N. Krasnov, *From Two-Headed Eagle to Red Flag* (İki Başlı Kartaldan Kızıl Bayrağa), Berlin 1921.

sonuçlandığı görülebilir. Aynı şey 1920’de Polonya’daki seferberlikte de gerçekleşti; o görünürdeki karşı konulamaz ilerleme General Weygand tarafından Varşova önlerinde, Fransız subayların komutasındaki hatta durduruldu. Bugün zihinleri mevzi savaşına sabitlenmiş askeri uzmanlar bile, tıpkı daha öncesinde manevra savaşına sabitlendikleri gibi, doğal olarak, manevra savaşının askerlik biliminden çıkarılıp atılmış bir savaş türü olarak düşünülmesi gerektiğini iddia etmemektedirler. Onlar sadece, endüstriyel ve toplumsal açıdan daha ileri devletler arasındaki savaşlarda, manevra savaşının stratejik bir işlevden çok taktiksel bir işleve sahip olmaya indirgenmiş bir savaş olarak, daha öncesinde kuşatma durumunun işgal ettiği pozisyonun aynısını işgal eden bir savaş olarak düşünülmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Aynı indirgeme, politika sanatı ve biliminde de, en azından en ileri devletler örneğinde (bu devletlerde ‘sivil toplum’ oldukça karmaşık bir yapı haline gelmiştir ve dolaysız iktisadi unsurun – krizler, bunalımlar vs.– felaket getiren ‘hücumlarına’ dirençlidir), gerçekleşmelidir. Sivil toplumun üstyapıları modern savaşların siper sistemleri gibidir. Savaşta yoğun bir topçu ateşinin düşmanın bütün savunma sistemini çökertmiş gözüktüğü durumlar yaşanır kimi zaman; oysa tahrip olan şey sadece dış çeperdir; saldıran taraf, ilerleme ve hücum anında, hâlâ etkili olan bir savunma hattıyla karşılaşacaktır. Aynı şey büyük iktisadi krizler esnasında politikada da gerçekleşir. Kriz, hücumla geçen güçlere, zaman ve mekanda şimşek hızıyla organize olma yeterliği kazandırmaz; krizin onlara mücadele ruhu bahşetmesi ise daha bir olasılık dışıdır. Benzer şekilde, savunma yapanlar demoralize olmazlar, yıkıntılar arasında bile yerlerini terk etmezler, kendi güçlerine ya da kendi geleceklerine duydukları inancı yitirmezler. Elbette her şey eskiden nasılsa öyle kalmaz; fakat şurası kesin ki kişi, siyasi Cadornizmin²

---

² ‘Cadornizm’, Eylül 1917’de Caporetto’da yenilgiye uğrayıp geri çekilene dek İtalyan silahlı kuvvetlerinin başkomutanlığını yürüten ve bu yenilgiden sorumlu tutulan Luigi Cadorna’dan mülhem bir terimdir. Cadorna, Gramsci

stratejistlerinin umduğu o hız unsurunu, hızlandırılmış zaman unsurunu, ileri doğru kati yürüyüş unsurunu bulamayacaktır.

Politika tarihinde bu türden en son olay 1917'de gerçekleşti. 1917 olayları politika sanatı ve bilimi tarihinde kati bir dönüm noktasına işaret ediyordu. Dolayısıyla sorun, sivil toplumun hangi unsurlarının bir mevzi savaşındaki savunma sistemlerine tekabül ettiğini 'derinlemesine' inceleme sorunudur. Buradaki 'derinlemesine' sözcüğü bilerek kullanılmıştır, çünkü 1917 sadece ya yüzey-sel ve banal görüş açılarından (kimi toplum tarihçilerinin kadın modasındaki beklenmedik değişiklikleri incelemeleri gibi) ya da 'ussalcı' bir bakış açısından incelenmiştir; bir başka deyişle bu incelemeler, belli olguların 'gerçekçi bir biçimde' açıklanır açıklanmaz, sanki bunlar halk arasındaki batıl inançlarmış gibi (oysa bu inançlar bile salt açıklamayla yok olmazlar), yıkılacağı kanaatiyle yapılan incelemelerdir.

Sendika hareketindeki yeni eğilimlerce elde edilen cılız başarıya ilişkin sorun, bu sorunlar dizisiyle ilintilendirilmelidir.³

Halihazırdaki taktiksel metotlara dair bir revizyona başlama girişimini belki de L. Dav. Br. [Trotskiy] tarafından, dördüncü toplantıda, ana hatlarıyla ortaya konulmuştur: Br. bu revizyonunda Doğu ve Batı cephelerini birbiriyle karşılaştırmıştır. Doğu cephesi hemen düşmüştü, fakat ardından eşi benzeri görülmedik mücadeleler sökün etmişti; Batı cephesinde ise mücadeleler 'daha önce-

---

açısından, önceden kurgulanmış bir şemaya uydurmak için gerçekliği eğip büken (bu, kendi ordusunun demoralize olması, savaşta askerlerin feda edilmesi ve askeri bir isyanın kıskırtılması anlamına gelse bile) askeri (ve, analogi yoluyla, politik) bir stratejisti kendi şahsında temsil eden biriydi. Gramsci bir başka yazısında Cadornizmi, 'lider bir şeyin doğru ve ussal olduğundan yapılması gerektiğini düşündüğü için o şeyin yapılacağına; eğer o şey yapılmazsa kaba-hatin onu "yapması gerekenlerde" olduğuna kani olmak' şeklinde tanımlar (SPN, 145).

³ Burada, tahminen, İtalya'da Komünistlerin 1921-1926 yılları arasında sendika hareketi içerisinde azınlık pozisyonundan daha öteye geçememelerine göndermede bulunmaktadır.

den' gerçekleşmektedir.⁴ Dolayısıyla sorun, sivil toplumun iktidarın ele geçirilmesi girişiminden önce ya da sonra direnip direnmeyeceğiydi, iktidarın ele geçirilmesinden sonraki direnişin nerede gerçekleşeceğiydi vs. Gelgelelim sorun, pratik nitelik taşıyan direktifler olmaksızın, sadece parlak/edebi bir biçimde betimlenmiştir.

SPN, 233-236 (Q13§24)

2 Mevzi Savaşı, Manevra Savaşı ya da Cephe Savaşı

Bronstein'ın [Trotskiy] hareketin *sürekliliği* hakkındaki ünlü kuramının⁵ manevra savaşı kuramının (Kazak general Krasnov'u hatırlayın) politika düzlemindeki yansıması olup olmadığının, yani son çözümlemede bunun, ulusal yaşama ilişkin yapıların rüşeym halinde ve gevşek olduğu ve birer 'siper ya da istihkam' haline gelmekten uzak olduğu bir ülkede genel-iktisadi-kültürel-

---

⁴ Buradaki 'dördüncü toplantı' Komintern'in Dördüncü Kongresi'dir (Ekim-Aralık 1922). Trotskiy, Yeni Ekonomi Politikası (NEP) üzerine sunduğu raporda şöyle diyordu: 'Biz Rus burjuvazisini umulmadık bir şekilde faka bastırdık, fakat Avrupa burjuvazisini de aynı şekilde faka bastırmamız neredeyse imkânsızdır. Avrupa burjuvazisi daha zeki ve daha uzak görüşlüdür; zamanı boşa harcamamaktadır. Karşımıza dikilebilen her şey şu an Avrupa burjuvazisi tarafından harekete geçirilmektedir. Dolayısıyla devrimci proletarya iktidar yolunda ilerlerken sadece karşı-devrimin muharip öncülerıyla değil, aynı zamanda onun en ağır rezervleriyle de karşılaşacaktır. Proletarya bu düşman kuvvetleri ancak ezerek, parçalayarak ve demoralize ederek devlet erkini ele geçirebilecektir. Proleter devrimden sonra yenik burjuvazi durumu düzeltmek için güçlü rezervleri (iç savaşı sürdürmek için kaynak olarak kullanabildiği rezervlerdir bunlar) devreye sokamayacaktır artık. Bir başka deyişle, iktidarın fethinden sonra Avrupa proletaryası ekonomi ve kültürde kendi yaratıcı çalışması açısından, büyük olasılıkla, bizim Rusya'da devrimin hemen ertesi günü sahip olduğumuzdan çok daha geniş bir hareket alanına sahip olacaktır. Devlet erki için verilen mücadele ne denli zor ve meşakkatli olursa, zaferden sonraki proletarya iktidarına meydan okunması o denli düşük bir olasılık olacaktır.'

⁵ Sürekli devrim kuramı.

toplumsal koşulların bir yansıması olup olmadığının görülmesi gerekmektedir. Bu durumda, görünürde 'Batılı' olan Bronstein'ın aslında bir kozmopolit olduğu, yani yüzeysel biçimde ulusal ve yüzeysel biçimde Batılı ya da Avrupalı olduğu söylenebilir. Buna karşılık İlyiç [Lenin] her yönüyle ulusal ve her yönüyle Avrupalıydı.

Bronstein, anılarında, kendisine kuramının on beş yıl sonra doğrulandığının söylendiğini ve bu iğneli söze bir başka iğneli sözle cevap verdiğini belirtir.⁶ Gerçekte onun kuramı on beş yıl önce de, on beş yıl sonra da iyi bir kuram değildi. Guicciardini'nin sözünü ettiği o inatçı kimselerin başına geldiği üzere, Trotskiy az çok doğru bir tahminde bulunmuştu; yani genel pratik tahmininde haklıydı. Durum, birinin dört yaşında küçük bir kız çocuğunun anne olacağı yönünde bir kehanette bulunmasına ve o kız yirmi yaşına gelip de anne olduğunda 'Ben böyle olacağını tahmin etmişim' demesine benzemektedir; oysa burada şu olgu göz ardı edilmektedir: kız dört yaşındayken birisi, onun o yaşta bile anne olacağı inancıyla, onu iğfal etmeye yeltenmiştir. Bana öyle geliyor ki İlyiç, 1917'de Doğu'da başarıyla uygulanan manevra savaşından Batı'da -Krasnov'un da belirttiği gibi Batı'da ordular sonsuz miktarda mühimmatı hızla biriktirebilmekteydi ve toplumsal yapıların kendisi de hâlâ yoğun biçimde silahlanmış istihkâmlar haline gelme yeteneğine sahipti- biricik olası biçim olan mevzi savaşına doğru bir değişimin şart olduğunu anlamıştır. 'Birleşik cephe' formülünün⁷ benim için taşıdığı anlam bu; ve bu formül İtilaf Dev-

---

⁶ Trotskiy *My Life* (Londra 1930)'da Lunaçarskiy'in sözlerini aktarır: 'Yoldaş Trotskiy 1905'de bu iki devrimin (burjuva devrimi ile sosyalist devrim), birbiriyle çakışmasa da, sürekli bir devrim yaratacak şekilde birbirlerine bağlı olduğunu düşünüyordu. ... Yoldaş Trotskiy'in bu görüşü formüle ederken büyük bir içgörü ve vizyon sergilediği, on beş yıllık bir yanılma payıyla birlikte, yadsınamaz.' Trotskiy buna şöyle cevap verir: 'Sorun devrimin tarihleriyle değil, fakat onun iç kuvvetlerinin analiziyle ve onun bir bütün olarak ilerlemesini önceden görmekle ilgili bir sorundu.' (s. 157-158).

⁷ Birleşik cephe formülü için IV. ve V. Kesimlerin Giriş yazılarına bakınız.

letlerinin sadece Foch'un komutası altında tek bir cephe oluşturmalarına tekabül etmektedir.

Ne var ki İlyiç kendi formülünü genişletecek zaman bulamadı gerçi şu husus akıldan çıkarılmamalıdır: İlyiç bunu ancak kuramsal olarak genişletebilirdi, oysa esas görev ulusal bir görevdi; yani sivil toplumun unsurları tarafından temsil edilen siper ve istihkâm unsurlarının tespit edilmesini ve bunların yerinin keşfedilmesini gerektirmekteydi. Doğu'da devlet her şeydi, sivil toplum emekleme aşamasındaydı ve peltemsiydi; Batı'da ise devlet ile sivil toplum arasında kendine özgü bir ilişki vardı, devlet sarsıldığında sivil toplumun o sağlam yapısı hemen ortaya çıkmaktaydı. Devlet sadece bir dış hendekti, bu hendeğin gerisinde güçlü bir istihkâm ve tabya sistemi duruyordu –bunların sayısı, söylemesi bile fazla, bir devletten diğerine değişiklik göstermekteydi–, fakat her bir ülkenin mevzilerini doğru olarak tespit etmeyi zorunlu kılan da işte bu durumdu.

Bronstein'in kuramı bazı Fransız sendikalistlerin genel grev konusunda ortaya attıkları kuramla ve yanı sıra Rosa'nın Alesandri tarafından çevrilen eserinde geliştirdiği kuramla karşılaştırılabilir. Rosa'nın broşürü ve kuramları, Rosmer'in *Vie Ouvrière*'de (broşür biçimindeki ilk dizide) Almanya üzerine yazdığı kimi makalelerden de belli olduğu üzere, Fransız sendikalistleri etkilemiştir. Bronstein'in kuramı da, kısmen, kendiliğindenlik kuramına bağlıdır.

SPN, 236-238 (Q7§16)

3 Siyasal Alanda da Manevra Savaşından (ve Cepheden Hücumdan) Mevzi Savaşına Geçiş

Bu bana savaş sonrası dönemin ortaya koyduğu en önemli ve doğru bir biçimde çözülmesi en zor siyaset kuramı sorunu olarak gözükmektedir. Bronstein'in ortaya attığı problemlerle ilintilidir bu sorun; Bronstein, şu veya bu biçimde, cepheden hücumun ancak yenilgi getirdiği bir dönemde bu tür hücumun siyasal ku-

ramcısı olarak düşünülebilir. Siyaset bilimindeki bu geçiş askeri alanda gerçekleşen şeyle ancak dolaylı (dolayımli) olarak ilintilidir, gerçi elbette bir ilişki mevcuttur ve bu çok önemli bir ilişkidir. Mevzi savaşı sonsuz sayıda insan kitlesinin feda edilmesini gerektirir. Dolayısıyla hegemonyanın eşi benzeri görülmedik biçimde yoğunlaşması ve daha 'müdahaleci' bir hükümetin olması şarttır: bu hükümet muhalif güçlere karşı daha açıktan saldıracak ve -egemen grubun hegemonik 'pozisyonlarını' her türden denetim araçlarıyla (siyasal, yönetsel vs.) perçinleyerek- ülke içinde bir çözülmenin 'imkânsızlığını' sürekli olarak organize edecektir. Tüm bunlar bizim siyasal-tarihsel durumda nihai bir evreye girmiş olduğumuzu göstermektedir; çünkü politikada 'mevzi savaşı' bir kez kazanıldıktan sonra kesin bir hal alır. Bir başka deyişle, politikada manevra savaşı, kesin/kati olmayan mevziler kazanma sorunu olarak sürgit devam etmektedir, bu nedenle devlet hegemonyasının bütün kaynakları harekete geçirilememektedir. Fakat bu mevziler şu veya bu nedenden dolayı değerlerini yitirdiğinde ve ancak can alıcı önemdeki mevziler söz konusu olduğunda, kuşatma savaşına geçilir: yoğun, zor ve olağanüstü sabır ve yaratıcılık gerektiren bir savaştır bu. Politikada kuşatma, bütün görünüşe rağmen, karşılıklı olarak gerçekleşen bir şeydir; yöneticinin bütün kaynaklarını elinin altında toplamak zorunda kalması onun düşmanını ne kadar ciddiye aldığını göstermeye yeterlidir.

SPN, 238-239 (Q6§138)

4 [Enternasyonalizm ve Ulusal Politika]

Eylül 1927 tarihli, Josef Bessarion'a [Stalin] ait, soru ve cevaplardan oluşan bir eser: politika bilimi ve sanatının kimi anahtar problemlerini ele alıyor.⁸ Bana göre daha derinlemesine ele alın-

⁸ Burada Stalin'in 'Birinci Amerikan İşçi Delegasyonu ile Görüşme'sine (9 Eylül 1927) atıfta bulunmaktadır. Gramsci hapishanede, görüşmenin 4 Ekim 1927 tarihli *Rassegna Settimanale della Stampa Estera*'da yayınlanan göz-

ması gereken problem şudur: praksis felsefesine göre (bu felsefe kendisini siyaseten açıkça gösterdiği üzere) –ister kurucusu [Marx] tarafından formüle edildiği haliyle, ister yakın geçmişin en büyük kuramcısı [Lenin] tarafından yeniden ifade edildiği biçimiyle olsun– uluslararası durum onun ulusal veçhesi bağlamında nasıl düşünülecektir? Gerçeklikte, herhangi bir ulusun iç ilişkileri ‘özgün’ ve (bir anlamda) benzersiz olan bir kombinasyonun sonucudur: bu ilişkiler, kişi onları güdümlmek ve yönlendirmek istiyorsa, kendi özgünlükleri ve benzersizlikleri bağlamında anlaşılmalı ve algılanmalıdır. Elbette ki gelişme çizgisi enternasyonalizme doğrudur, fakat çıkış noktası ‘ulusaldır’ –ve bu çıkış noktasından işe başlanmalıdır. Ne ki perspektif enternasyonaldir ve başka türlü de olamaz. Sonuç olarak, enternasyonal sınıfın [proletarya] önderlik edip geliştirmek zorunda kalacağı ulusal güçlerin, uluslararası perspektif ve direktiflerle [yani, Komintern’in perspektifi ve direktifleriyle] uyum içerisindeki kombinasyonunu doğru bir biçimde incelemek şarttır. Öncü sınıf gerçekte, bu kombinasyonu doğru biçimde yorumladığı takdirde ancak, öncü sınıftır –ki kendisi de bu kombinasyonun bir parçasıdır ve tam da böyle olduğu içindir ki belli perspektifler içerisinde harekete belli bir yön verebilir. Benim görüşüme göre, Leo Davidoviç [Trotskiy] ile çoğunluk hareketinin [Bolşevizm] yorumcusu olarak Bessarion arasındaki temel anlaşmazlık gerçekte bu noktada düğümlenmektedir. Milliyetçilik suçlamaları, eğer bu suçlamalar sorunun özüne atıfta bulunuyorsa, yersizdir. Çoğunluk grubunun 1902’den 1917’ye dek verdiği mücadele incelenecek olursa onun orijinalitesinin, her müphem ve salt (pejoratif anlamda) ideolojik unsurdan, ona gerçekçi bir politik içerik kazandırmak için, enternasyonalizmi arındırmayı içerdiği görü-

---

den geçirilmiş bir çevirisine sahipti. Onun burada tartıştığı şey, delegasyonun Marx’ın düşüncesi ile Lenin’in düşüncesi arasındaki ilişkilerle ilgili olarak sorduğu ilk sorudan yola çıkmakta ve Stalin’in verdiği cevapların içeriğiyle doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır.

lür. Ulusal nitelikteki bu zorunluluklar hegemonya kavramı içerisinde birbirine bağlanır; kişi belli eğilimlerin ya böyle bir kavramdan hiç söz etmemesini ya da basitçe üzerinden atlamasını pekâlâ anlayabilir. Uluslararası nitelikteki bir sınıf –darı darına ulusal olan (aydınlar) ve çoğu kez de ulusal olmaktan daha azını ifade eden tikelselci ve belli bir yerleşim yerine ait toplumsal katmanlara (köylüler) kılavuzluk ettiği ölçüde– kendisini belli anlamda ‘ulusallaştırmak’ zorundadır. Dahası bu, çok dar bir anlam da değildir, çünkü bir dünya planını takip eden bir ekonomi için koşulların yaratılmasından önce bölgesel kombinasyonların (uluslara ait grupların kombinasyonu) çeşitli türlerde kendisini gösterebileceği birçok evreden geçmek şarttır. Üstelik, tarihsel gelişmenin, inisiyatif barışçıl ve sağlam bir işbölümü planıyla uyum içerisindeki yapıya eğilimli olan bu güçlere kesenkes geçene dek, zorunluluk yasalarına uyduğu asla unutulmamalıdır. Ulusal olmayan kavramların (yani, her tekil ülkeye atfedilemeyen kavramlar) hatalı olduğu *ab absurdo*⁹ görülebilir: bunlar oldukça farklı iki evrede edilginliğe ve eylemsizliğe yol açmışlardır: 1. birinci evrede hiç kimse bir başlangıç yapmaları gerektiğine inanmamıştır –yani, bir başlangıç yapmakla kendilerini yalıtılmış halde bulacaklarına inanmışlardır; herkesin bir arada harekete geçmesini beklemişlerdir ve bu arada kimse harekete geçmemiş ya da hareketi örgütlememiştir; 2. ikinci evre belki daha kötüdür, çünkü beklenen şey ‘Napolyonculuğun’ anakronik ve anti-doğal bir biçimidir (çünkü bütün tarihsel evreler kendilerini aynı biçimde tekrarlamazlar).¹⁰ Eski mekanizmin bu modern

⁹ *ab absurdo* (Lat.): saçma olandan yola çıkarak (ç.n.).

¹⁰ Sözü edilen birinci evre İkinci Enternasyonal dönemidir. İkinci evre ise Trotskiy enternasyonalizmidir, tek ülkede sosyalizm nosyonuna karşı 1924’den sonra giderek kendisine destek bulmuştur. Gramsci bu enternasyonalizmin, devrimin Rusya dışına, Napoleon ordularının Fransız Devrimi’nin belli fikirlerini ve kazanımlarını Avrupa’nın her yerine taşımalarına benzer şekilde, yayılması yönünde bir beklentiyi imlediği görüşündedir.

biçiminin kuramsal zayıflıkları sürekli devrim kuramı tarafından maskelenmektedir; bu kuramsa bir dogma olarak sunulan jenerik (cinsil) bir öngörüdür başka bir şey değildir ve doğru çıkmayarak kendi kendisini tahrip etmektedir.

SPN, 240-241 (Q14Ş68)

5 'Kolektif İnsan' ya da 'Toplumsal Konformizm' Sorunu

Devletin eğitici ve oluşturunca rolünün amacı hep yeni ve daha yüksek uygarlık biçimleri yaratmakla, 'uygarlığı' ve en geniş halk kitlelerinin ahlaklılığını iktisadi üretim aygıtının sürekli gelişmesinin doğurduğu zorunluluklara adapte etmekle ve dolayısıyla yeni insanlık tiplerini (fiziksel olarak da) evrimleştirmekle ilgilidir. Fakat her tekil birey kendisini kolektif insana eklemlemeyi nasıl başaracaktır ve eğitici baskı tekil bireylere onların rızasını ve işbirliğini alacak şekilde nasıl uygulanacak ve zorunluluk ile zor uygulayımı 'özgürlüğe' nasıl dönüşecektir? 'Hukuk' sorunu: bu kavramın, günümüzde 'hukuksal yönden önemsiz' diye sınıflandırılan ve sivil toplum alanına ait olan etkinlikleri kapsayacak biçimde genişletilmesi zorunlu olacaktır; sivil toplum 'yaptırımlar' ya da zorunlu 'yükümlülükler' olmaksızın işler, fakat yine de kolektif bir basınç uygular ve göreneklerin, düşünme ve eyleme biçimlerinin, ahlakın vs. evrimleşmesi şeklinde nesnel sonuçlar elde eder.

'Sürekli devrim' kavramı: bu siyasal kavram 1848'den önce, 1789'dan Thermidor'a dek yaşanan Jakoben deneyimin bilimsel açıdan evrimleşmiş bir ifadesi olarak ortaya çıktı.¹¹ Bu formül

---

¹¹ Jakobenler 9 Thermidor (27 Temmuz 1794) reaksiyonunda yenildiler. Gramsci bir başka yerde şöyle yazmaktadır: 'Almanya'da 1848 yılı dolaylarında Marx tarafından kullanılan Jakobenvari slogan şuydu: "kesintisiz devrim" ' (Q1Ş44, s. 53). Bu slogan, gerçekte, Marx ve Engels'in Mart 1850 tarihli Komünist Birlik Söylevlerinde kullandıkları slogandır: 'Demokratik küçük burjuvazi, devrimi mümkün olduğunca çabuk bir sonuca kavuşturmak istese de, ... bi-

büyük kitle partilerinin ve büyük sendikaların henüz mevcut olmadığı, toplumun hâlâ durgun, birçok bakımdan –deyim uygunsa– bir akışkanlık halinde olduğu tarihsel bir döneme aittir: bu dönemde kırlar büyük bir gerilik içerisindedir, siyasal erk ve devlet erki neredeyse bütünüyle birkaç kentin ya da (Fransa’da Paris örneğinde görüldüğü üzere) tek bir kentin tekelindedir; devlet aygıtı görece gelişmemiş haldedir, sivil toplum devlet etkinliğinden büyük ölçüde özerktir; askeri güçlere ve ulusal silahlı hizmetlere değgin spesifik bir sistem vardır; ulusal ekonomiler dünya pazarındaki iktisadi ilişkilerden büyük ölçüde özerktir vs. 1870 sonrası dönemde, Avrupa’nın sömürgeci yayılmasıyla birlikte, tüm bu unsurlar değişir: devletin iç ve uluslararası örgütsel ilişkileri daha karmaşık ve masif hale gelir, siyaset bilimindeki 1848 tarihli ‘sürekli devrim’ formülü ‘sivil hegemonya’ formülü tarafından genişletilir ve aşılır. Askerlik sanatında olup bitenin aynısı politika sanatında da yaşanır: manevra savaşı giderek mevzi savaşına dönüşür ve şu söylenebilir: bir devlet barış zamanında savaşa teknik olarak ve inceden inceye hazırlandığı ölçüde o savaşı kazanacaktır. Modern demokrasilerin masif yapıları (hem devlet örgütleri olarak, hem de sivil toplumdaki birlikler kompleksi olarak), politika sanatı açısından, mevzi savaşında cephedeki ‘siperleri’ ve daimi istihkâmları oluşturur: bunlar, da-

---

zim ilgilendiğimiz ve görev bellediğimiz şey devrimi sürekli kılmaktır: mülk sahibi sınıfların hepsi kendi hakim pozisyonlarından sürülüp atılana, proleterya devlet erkini ele geçirene ve proleterlerin birliği sadece tek ülkede değil, dünyanın bütün egemen ülkelerinde proleterler arasındaki rekabetin sona ermesini ve en azından can alıcı güçlerin proleterlerin elinde toplanmasını sağlayacak derecede ilerleme kaydedene dek. ... Alman işçileri iktidara gelemese ve uzunca bir devrimci gelişimi bütünüyle yaşamaksızın kendi sınıf çıkarlarını elde edemeseler bile en azından şunu bilmektedirler: yaklaşan bu devrimci dramın ilk perdesi Fransa’daki kendi sınıflarının doğrudan zaferiyle çakışacak ve bu sınıfın verdiği itkiyle epey hız kazanacaktır. ... Alman işçilerinin savaş çığılığı şu olmalıdır: Kesintisiz Devrim.’ (*Collected Works*, Cilt 10, s. 281 ve 286-287).

ha öncesinde savaşın 'bütünü' teşkil eden manevra unsurunu 'kısmi' hale çevirir.

Bu sorun modern devletler için söz konusudur, geri ülkeler ya da sömürgeler için değil: başka yerlerde geride bırakılan ve anakronik hale gelen biçimler geri ülkelerde ve sömürgelerde hâlâ yürürlüktedir. [...]

SPN, 242-243 (Q13§7)

6 Devlet Kavramı

Devlet kavramının olağan kullanımının tek taraflı olduğu ve grotesk hatalara yol açtığı, Daniel Halévy'nin son kitabı *Décadence de la liberté*'ye (Özgürlüğün Çöküşü) atıfta bulunularak tanıtlanabilir (kitap üzerine bir değerlendirmeyi *Les Nouvelles Littératures*'de okumuştum). Halévy'ye göre 'devlet' temsil aygıtıdır; Fransız tarihinde 1870'den günümüze değin gerçekleşen en önemli olaylar genel oy uygulamasından türeyen siyasal organizmaların inisiyatifleri sayesinde değil, ya özel organizmaların (kapitalist şirketler, kurmay heyetler, vs.) ya da ülkede genellikle tanınmayan büyük memurların vs. inisiyatifleri sayesinde olup bitmiştir. Fakat bu, 'devletin' sadece yönetim aygıtı olarak değil, aynı zamanda 'hegemonyanın' ya da sivil toplumun 'özel' aygıtı olarak anlaşılması gerektiğini göstermiyor mu? Müdahalede bulunmayan, olayların arkasından sürüklenen vs. devletin bu eleştirisinden, diktatorial ideolojik Sağ akımın (yürütmeyi güçlendirerek) nasıl doğduğuna parmak basılmalıdır. Ne var ki Halévy'nin kitabı, onun da bu yolu takip edip etmediğini görmek için okunmalıdır; kendi öncelleri (Sorel'e, Maurras'a vs. gösterilen teveccüh) göz önüne alındığında bu, ilke olarak, hiç de imkânsız değildir.¹²

SPN, 260-261 (Q6§137)

¹² Sorel, Birinci Dünya Savaşı esnasında sağ kanada kaymıştır. Onun *Reflections on Violence* (Şiddet Üzerine Düşünceler)'de yer verdiği önsöz, Halévy'ye yazılan bir mektup biçimindedir. Charles Maurras (1868-1952) faşist 'Française Action' hareketinin liderlerinden biriydi.

7 Etik ya da Kültürel Devlet

Bana göre, etik ve kültürel devlet hakkında söylenebilecek en makul ve en somut şey şudur: devlet, onun en önemli işlevlerinden biri nüfusun büyük bölümünü belli bir kültürel ve ahlaki düzeye, gelişimi sağlayan üretici güçlerin ihtiyaçlarına ve dolayısıyla da egemen sınıfların çıkarlarına tekabül eden bir düzeye (ya da biçime) yükseltmek olduğu ölçüde, etiktir. Pozitif bir eğitsel işlev gören okullar ile baskıcı ve negatif bir eğitsel işlev gören mahkemeler, bu açıdan, en önemli devlet etkinlikleridir; fakat gerçeklikte, çok sayıdaki başka özel inisiyatiflerle etkinlikler de aynı amaca yöneliktir –bu inisiyatif ve etkinlikler egemen sınıfların siyasal ve kültürel hegemonya aygıtını oluştururlar. Hegel’in kavramsallaştırması, burjuvazinin gelişip yayılmasının sınırsız gözükebildiği, dolayısıyla onun etikliğinin ya da evrenselliğinin üst perdeden savlandığı (bütün insanlık burjuva olacak) bir döneme aittir. Fakat gerçeklikte, ancak devletin sonunu ve kendi sonunu ulaşılması gereken hedef olarak ortaya koyan toplumsal grup etik bir devlet, yönetilenler arasındaki iç bölünmelere bir son verme ve teknik ve ahlaki açıdan üniter bir toplumsal organizma yaratma eğiliminde olan bir devlet, yaratabilir.

SPN, 258-259 (Q8§179)

8 Jandarma-Gece Bekçisi Olarak Devlet

Şu argüman, üzerinde düşünmeye değer bir argümandır: *jandarma-gece bekçisi* devlet anlayışı (*jandarmanın*, gece bekçisinin vs. neyi gösterdiğiyle ilgili polemik bir kenara atılacak olursa) gerçekte salt ‘ekonomik-korporatif’ aşamaları aşan biricik devlet anlayışı mıdır?

Biz hâlâ devletin ve hükümetin ne’liğini tespit etmekle ilgiliyiz. Bu ne’lik ekonomik-korporatif biçimin, bir başka deyişle sivil toplum ile politik toplum arasındaki karışıklığın bir temsilidir tam da. Zira genel devlet nosyonunun sivil toplum nosyonuna atfedilmesi gereken unsurları içerdiğine işaret edilmelidir (bu an-

lamda şu söylenebilir: devlet = politik toplum + sivil toplum, bir başka deyişle zor zırhıyla korunan hegemonyadır). Devleti sönmeye ve düzenlenmiş topluma dahil olmaya eğilim gösterebilen bir şey olarak gören bir devlet öğretisinde, yukarıdaki argüman temel bir argümandır. Devletin zor ögesinin, düzenlenmiş toplumun (etik devletin ya da sivil toplumun) giderek daha fazla göze çarpan öğeleri ortaya çıktıkça, derece derece sönmelerini tahayyül etmek mümkündür.

Bu nedenledir ki 'etik devlet' ya da 'sivil toplum' ifadeleri, bu devlet olmaksızın devlet 'imajının' siyaset ve hukukun en büyük düşünürlerinin (bu kişiler kendilerini saf bilimin –saf ütopya: çünkü bütün insanların gerçekten eşit ve dolayısıyla aynı derecede ussal ve moral, yani hukuku bir başka sınıfın zorla empoze ettiği, bilince dışsal olan bir şey olarak değil, kendiliğinden/özgürce kabul etmeye muktedir olduğu öncülüne dayanmaktadır– alanına yerleştirdikleri müddetçe) avadanlığında olduğu anlamına gelir.

Şu nokta unutulmamalıdır ki, liberal devlet için kullanılan 'gece bekçisi' ifadesinin sahibi Lassalle'dır, yani diyalektik olmayan/dogmatik bir devletçidir (Marksizmle olan zıtlığını görmek için bu husus ve genel olarak devlet üzerine Lassalle'ın öğretilerine yakından bakınız).¹³ Devlet düzenlenmiş toplum öğretisinde 'devletin' 'hükümete' eşit olacağı ve 'devletin' 'sivil toplumla' özdeşleşeceği bir evreden, devletin gece bekçisi –yani, düzenlenmiş toplumun sürekli olarak çoğalan unsurlarının geliş-

---

¹³ Ferdinand Lasalle, *Arbeiter-Programm* (1862): 'Burjuvazi, devletin ahlaki amacının sadece ve münhasıran kişisel özgürlüğün ve bireysel mülkiyetin korunmasından ibaret olduğunu düşünür. Bu bir gece bekçisinin fikridir (*eine Nachtwächteridee*), ... çünkü o, devleti, bütün işlevi soygun ve hırsızlığı önlemek olan bir gece bekçisinin bakış açısına göre betimlemektedir' (Lassalle, *Auswahl von Reden und Schriften*, Karl Renner (haz.), Berlin 1923, s. 184). *Nachtwächterstaat* terimi, kendi üyelerine minimum miktarda görev empoze eden bir devlet anlamında konuşma diline girmiştir. Burada Lassalle'ın bu terime eleştirel yaklaştığı, Hegelci bir etik devlet biçimini savunduğu görülebilir.

mini güvence altına alacak ve dolayısıyla kendi otoriter ve cebri müdahalelerini giderek aza indirgeyecek bir zor örgütlenmesi—olduğu bir evreye geçilmek zorunda kalınacaktır. Bir organik özgülük çağının başlaması çok yakın olsa bile bu, yeni bir 'liberalizm' fikrini akla getiremez.

SPN, 262-263 (Q6§88)

9 *Veilleur de Nuit* Olarak Devlet

Devletin (devlet burada, dar anlamıyla, politik-hukuksal bir örgüt olarak alınmaktadır) işlevleri konusundaki (o bir bakıma sığ) polemikte, '*veilleur de nuit* [gece bekçisi] olarak devlet' ifadesi İtalyancada '*Stato carabinieri*'e ibaresine karşılık gelmekte ve işlevi kamu düzenini korumak ve yasalara uyulmasını sağlamakla sınırlı olan bir devlet anlamına gelmektedir. Gözlerden saklanan olgu şudur: bu rejim biçiminde (kâğıt üzerinde gerçekleşmesinin dışında hiçbir zaman mevcut olmamış bir biçimdir bu) tarihsel gelişmeye özel güçler/sivil toplum (sivil toplum da 'devlettir', gerçekte devletin ta kendisidir) öncülük eder.

Öyle gözüküyor ki *veilleur de nuit* ibaresi, ki '*Stato carabinieri*' ya da 'polis devleti' ibarelerinden daha sarkastik bir tınıya sahiptir, Lassalle'ın kaleminden çıkmıştır. Onun karşınının 'etik devlet' ya da genel olarak 'müdahaleci devlet' olması gerekir, fakat bu iki ibare arasında farklılıklar vardır. Etik devlet kavramı felsefi ve entelektüel kökenlidir (entelektüellere aittir: Hegel) ve gerçekten de *veilleur de nuit* olarak devlet kavramıyla bağdaştırılabilir; zira bu kavram, daha çok, Ortaçağın bakiyesi olan dinsel-ruhani örgütlenmenin kozmopolitliği ve müdahaleciliğine zıt bir biçimde seküler devletin özerk, eğitsel ve ahlaki etkinliğine atıfta bulunur. Müdahaleci devlet kavramı iktisadi kökenlidir ve bir yandan korumacılığı ve iktisadi milliyetçiliği destekleyen eğilimlerle, bir yandan da tikel bir devlet personelinin (toprak sahibi/feodal kökenli) kapitalizmin aşırılıklarına karşı emekçi sınıfların 'ko-

runmasını' üstlenmeye (Bismarck'ın ve Disraeli'nin politikası) zorlama girişimiyle bağlantılıdır.

Bu farklı eğilimler çeşitli biçimlerde bir araya gelebilir ve gelmiştir de. Tabii ki liberaller ('ekonomistler') '*veilleur de nuit*' olarak devlet'ten yanadırlar ve tarihsel inisiyatifin sivil topluma ve onun bağrından çıkan çeşitli güçlere bırakılmasını arzu ederler ('devlet' burada oyunun kurallara göre, 'centilmence' oynanmasına nezaret eden muhafızdır). Liberal aydınlar ile müdahaleci aydınlar arasında oldukça önemli farklılıklar vardır (aydınlar iktisadi alanda liberal, kültürel alanda ise müdahaleci olabilmektedirler).

Katolikler devletin kendi lehlerine yüzde yüz müdahaleci olmasını isterler, bunu elde edemediklerinde ya da azınlıkta kaldıkları yerlerde, devlet onların hasımlarına destek çıkmasını diye, 'nötr' bir devlet talebinde bulunurlar.

SPN, 261-262 (Q26§6)

10 Devletin Ekonomik-Korporatif Evresi

Hiçbir devlet biçiminin bir ekonomik-korporatif ilkelik evresini yaşamaktan kaçınamayacağı doğruysa eğer, bundan şu çıkarsamada bulunulabilir: yeni devlet biçimini kurmuş olan yeni toplumsal grubun siyasal hegemonyasının içeriğinde ekonomik bir düzenin hakimiyeti söz konusu olmalıdır: burada yer alan şey yapının yeniden organizasyonu ve insanlar ile ekonomi ya da üretim dünyası arasındaki gerçek ilişkilerdir. Üstyapısal öğeler sayıca (kaçınılmaz biçimde) çok az olacak ve sağgörü ve mücadeleye değgin bir karakter taşıyacak, ama yine de 'planlı' öğeler çok az olacaktır. Kültürel politika her şeyden önce geçmişin olumsuz eleştirisi olacak, geçmişi belleklerden silmeyi ve yok etmeyi amaçlayacaktır. Kurgunun hatları yine de, her zaman değiştirilebilen (ve değiştirilmesi gereken), yeni yapıyla (bu yapının oluşum süreci içerisinde) tutarlı 'kalın hatlar'/kabataslak çizimler şeklinde olacaktır. Bu, Ortaçağ komünleri döneminde hiç de ger-

çekleşmemiş bir şeydi; zira Kilisenin bir işlevi olarak kalan kültür tam anlamıyla anti-ekonomik bir karakterdeydi (yani, doğmak üzere olan kapitalist ekonomiye karşıydı); yeni sınıfa hegemonya kazandırmaya değil, daha çok bu sınıfın hegemonya kurmasını engellemeye yönelikti. Dolayısıyla Hümanizm ve Rönesans reaksiyonerdi, çünkü yeni sınıfın yenilgisine, bu sınıfa uygun düşen iktisadi dünyanın olumsuzlanmasına işaret ediyorlardı.

SPN, 263-264 (Q8§185)

11 Devlet Tapınmacılığı (*Statolatry*)

Her bir tikel toplumsal grubun kendi devletine yönelik tutumu. Devletin, spesifik dönemlerde dil ve kültürde kendisini sunduğu iki biçim (yani, kendisini sivil toplum olarak ve politik toplum olarak sunması) hesaba alınmadığı takdirde, yapılan analiz doğru olmayacaktır. 'Statolatry' ['devlete tapınma'] terimi, 'memurların hükümete' ya da politik topluma yönelik tutumları için geçerlidir; gündelik konuşma dilinde ise 'devlet' terimi devlet yaşamı biçimine (bu da genelde devletin bütünü olarak anlaşılır) denk düşer. Devletin bireylerle (bir toplumsal grubun bireyleriyle), aktif kültürün bir unsuru olarak (yani yeni bir uygarlık, yeni bir insan ve yurttaş tipi yaratan bir hareket olarak), özdeşleştirilebileceği yolundaki sav, politik toplumun kabuğu içerisinde karmaşık ve çok iyi eklemlenmiş bir sivil toplumu (bu sivil toplum içerisinde birey, politik toplumla çatışmaya girmeksizin, fakat daha çok onun normal bir devamı/organik mütemmimi haline gelerek kendini yönetebilir) inşa etme iradesini belirleme amacına hizmet etmelidir. Bazı toplumsal gruplar açısından, ki bu gruplar özerk devlet yaşamına erişmezden önce kendi başlarına uzun/bağımsız bir kültürel ve moral gelişme dönemi geçirmişlerdir (oysa böyle bir gelişme Ortaçağ toplumunda ve mutlakiyet rejimlerinde ayrıcalıklı zümreler ya da mezheplerce mümkün kılınmıştı), devlet tapınmacılığı dönemi gerekli ve muvafıktır. Bu 'devlet tapınmacılığı' 'devlet yaşamı'nın, ya da en azın-

dan, özerk bir devlet yaşamının ve bağımsız bir devlet yaşamına erişmezden önce yaratılması tarihsel açıdan mümkün olmayan bir 'sivil toplumun' başlangıcının normal biçiminden başka bir şey değildir. Ne ki, bu tür bir 'devlet tapınmacılığı' her şeyi kendisiyle başlatıp kendisiyle bitirmemeli, özellikle de kurumsal bağınazlık haline gelmemeli ya da 'daimi' bir şey olarak algılanmamalıdır. Bu *statolatry*, devlet yaşamının (bu devlet yaşamında bireylerin ya da grupların inisiyatifleri bir 'devlet' karakterine sahip olacaktır, 'memurlar hükümeti'nden kaynaklanan bir şey olmasa bile) yeni biçimlerini geliştirmek ve üretmek için eleştirilmelidir.

SPN, 268-269 (Q8§130)

12 [Modern 'Prens' Olarak Siyasal Parti]

Prens'le ilgili temel şey onun sistematik bir tretman değil, 'canlı' bir eser oluşudur; bu eserde siyasal ideoloji ve siyaset bilimi bir 'mitin' dramatik formu içerisinde birbiriyle kaynaşmıştır. Machiavelli'den önce siyaset bilimi ya ütopya ya da skolastik çalışma biçimindeydi. Machiavelli bu ikisini birleştirdi; kendi kavramsallığına, 'kolektif iradenin' sembolünü plastik ve 'insanbiçimci' açıdan temsil eden bir *condottiere*'nin şahsında öğretisel/ussal öğeyi cisimlendirerek, imgelemsel ve sanatsal bir biçim verdi. Machiavelli, verili bir siyasal hedefe doğru yönlendirilmiş verili bir kolektif iradenin oluşturulduğu süreci anlatmak için, epeydir sesi soluğu çıkmayan argümanlara ya da bir eylem metoduna ilişkin ukalaca sınıflandırma ilkelerine ve ölçütlerine başvurmadı. Onun yerine, bu süreci somut bireyin nitelikleri, karakteristikleri, ödevleri ve ihtiyaçları açısından betimledi. Böylesi bir işlem ikna edilmesi gereken kişilerin sanatsal imgelemine kamçılar ve siyasal tutkulara daha somut bir biçim kazandırır. [...]

Machiavelli'nin *Prens*'i Sorel'ci 'mitin', yani soğuk bir ütopya biçiminde ya da öğrenilmiş bir kuramsallaştırma çabası olarak

değil, fakat daha çok dağılıp parçalanmış bir halkta kolektif bir irade uyandırmak ve örgütlemek doğrultusunda somut bir fantezinin yaratılması olarak ifade edilen siyasal bir ideolojinin tarihsel bir timsali diye incelenebilir.¹⁴

Sorel'in, nasıl olup da, kendi ideoloji-mit kavramsallığından hareketle siyasal partiye ilişkin bir kavrayış asla geliştirmeyip sendika fikri üzerinde durduğuna dair bir araştırma yapılabilir. Sorel açısından 'mit'in, kendi eksiksiz ifadesini, kolektif bir iradenin örgütlenişi olarak sendikada değil, fakat onun pratik eyleminde –bu eylem, zaten işlemsel olan kolektif bir iradenin işaretidir– bulduğu doğrudur. Bu pratik eylemin en yüksek başarısı genel grev –yani deyim uygunsa, olumsuz ve ön hazırlık türünden 'pasif bir etkinlik' (buna ancak değişik iradeler arasında ortak bir uyumun gerçekleştirilmesi sayesinde olumlu bir karakter kazandırılabilir), kendine özgü bir 'aktif ve yapıcı' evreyi öngörmeyen bir etkinliktir bu– olagelmıştır. Dolayısıyla Sorel'de iki zorunluluğun birbiriyle çatışması söz konusuydu: 'mitin ve mit eleştirisinin –öyle ki 'her önceden oluşturulmuş plan ütöpiktir ve reaksiyonerdir'. Doğacak sonuç ussal olmayanın müdahalesine, şansa (Bergson'cu anlamda '*élan vital*'e) ya da 'kendiliğindenliğe' terk edilmiştir. [...] Gelgelelim, bir mit 'yıkıcı' olabilir mi? Bir enstrüman, Sorel'in şeyler vizyonunda olduğu gibi, kolektif iradeyi kendi basit oluşumunun ilkel ve başlangıç evresinde bırakırsa, farklılaştırma ('*scission*') yoluyla –bu farklılaştırma şiddet yüklü olduğunda, yani mevcut ahlaki ve hukuksal ilişkileri tahrip ettiğinde bile– nasıl etkili olabilir ki? Kolektif iradenin varlığı, böylesi ilkel bir formasyona sahipken, bireysel iradeler sonsuzluğu içerisinde dağılıp (bu bireysel iradeler olumlu evrede birbirinden ayrı ve birbiriyle çatışan yollara sapar) çabucak sona ermeyecek midir? Yıkım ve olumsuzlamanın örtük bir yapım ve

---

¹⁴ Sorel kendi mit kavramını *Reflections on Violence* adlı eserinin önsözünde açıklamıştır.

olumlama olmaksızın varolamayacağı olgusundan oldukça ayrı bir şeydir bu –‘metafizik’ anlamda değil, fakat pratikte, yani siyasal açıdan, parti programı olarak. Sorel örneğinde şurası açıktır ki, kendiliğindenliğin gerisinde salt mekanist bir sayıltı uzanırken, özgürlüğün (irade-yaşam gücü) gerisinde maksimum bir determinizm, idealizmin gerisinde ise mutlak bir materyalizm uzanmaktadır.

Modern prens, mit prensi, gerçek bir kişi/somut bir birey olamaz. Toplumun bir organizması, karmaşık bir unsuru olabilir ancak: bu toplumda daha öncesinden tanınmış ve kendisini bir ölçüde eylem içerisinde ortaya koymuş olan kolektif bir irade, somut bir biçim almaya başlar. Tarih zaten bu organizmayı tedarik etmiştir, o da siyasal partidir –içerisinde evrensel ve bütüncül olmaya eğilimli kolektif bir iradenin tohumlarının bir araya geldiği ilk hücre. Modern dünyada ancak dolaylı ve gerçekleşmesi yakın tarihsel-politik eylemler (çok büyük bir hızla duyulan zorunluluğun karakterize ettiği eylemlerdir bunlar) mitik açıdan somut bir birey tarafından ete kemiğe büründürülebilir. Bu hız ancak devasa ve yakın bir tehlike tarafından, tutkuyu ve bağnazlığı aniden akkor haline gelecek şekilde körükleyen ve Boulanger macerasında yaşandığı üzere¹⁵ *condottiere*’nin ‘karizmatik’ karakterini yok etmeye muktedir eleştirel düşünceyi ve aşındırıcı ironiyi imha eden devasa bir tehlike tarafından zorunlu kılınabilir. Fakat bu türden bir doğaçlama eylem, doğası gereği, uzun erimli ve organik bir karakter taşıyamaz. Hemen her durumda restorasyona ve yeniden örgütlemeye elverişli hale gelir, fakat yeni devletlerin ya da yeni ulusal ve toplumsal yapıların kuruluşuna değil (Machiavelli’nin *Prens*’inde tartışıldığı üzere: *Prens*’te restorasyon teması salt retorik bir öğedir, Roma’dan türeyen ve Roma’nın düzenini ve gücünü restore etmeye yazgılı bir İtalya kavramıyla bağlantılıdır). O, orijinal yaratıya muktedir olmaktan çok

---

¹⁵ VI. Kesim’deki 19. dipnota bakınız.

defansif bir nitelik taşıyacaktır. Onun temel sayıltısı şu olacaktır: önceden mevcut bir kolektif irade zayıf ve dağınık haldedir, kesin ve feci sonuçlar doğurucu nitelikte olmasa da tehlikeli ve tehdit edici bir çöküşten mustariptir, onu –yeni bir kolektif iradenin sıfırdan yaratılması, somut ve ussal olan (ama bu somutluk ve ussallık gerçek ve her yerde bilinen tarihsel deneyimce henüz eleştirel bir sınamadan geçirilmemiştir) hedeflere yönlendirilmesi zorunluluğundan çok– yeniden yoğunlaştırmak ve tahkim etmek zorunludur.

Sorel’in mit kavramsallığının soyut karakteri, Machiavelli’nin Prensini kesenkes ‘kategorik bir cisimleşmesi’ olan *Jakobenlere* yönelik derin nefretinde (bu nefret, duygusal nitelikli etik bir tersleşme biçimini alır) kendini açıkça ortaya koymaktadır. Modern *Prens*’in, en azından kimi yönleriyle orijinal/*ex novo*¹⁶ bir yaratı olan kolektif bir iradenin somut formasyonuna ve işleyimine değgin bir örnek olarak *Jakobenizme* (bu nosyonun tarihsel açıdan sahip olageldiği ve kavramsal olarak da sahip olması gerektiği bütünsel anlamda) ayrılmış bir parçasının olması gerekir. Ve modern anlamıyla, kolektif iradenin ve genel olarak da siyasal iradenin bir tanımı yapılmalıdır: tarihsel zorunluluğun işlemsel farkındalığı olarak, gerçek ve etkili bir tarihsel oyunun kahramanı olarak irade.

İlk kesimlerden biri, sorunu şu şekilde koyarak, tamamen ‘kolektif irade’ye ayrılmalıdır: Ulusal-halksal bir kolektif iradeyi uyandırmak ve geliştirmek için koşulların mevcut olduğu ne zaman söylenebilir?’ Dolayısıyla, bu iradeyi uyandırmak için yüzyıllar boyunca gerçekleştirilen girişimlerin ‘dramatik’ bir temsili ve söz konusu ülkenin toplumsal yapısının tarihsel (iktisadi) bir analizi; yanı sıra da ardı arkasınca gelen başarısızlıkların nedenleri... Machiavelli’nin zamanında İtalya’da niçin mutlak monarşi yoktu? Roma İmparatorluğu’na geri gitmek (dil sorunu,

---

¹⁶ *ex novo* (Lat.): yeniden (ç.n.).

aydınlar problemi vs.) ve Ortaçağ Komünlerinin işlevini, Katolikliğin önemini vs. anlamak zorundayız. Kısaca, tüm bir İtalyan tarihini bir sentez oluşturarak, fakat doğru bir biçimde özetlemek zorundayız

Ulusal-halksal bir kolektif irade yaratma doğrultusundaki girişimlerin ardı arkasınca başarısızlığa uğramasının nedeni, Komünal burjuvazinin çözülüşü noktasında oluşan belli-spesifik toplumsal grupların varlığında, Kilise'nin üyesi ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun emanetçisi olarak İtalya'nın uluslararası işlevini yansıtan diğer grupların tikel karakterinde vb. aranmalıdır. Bundan kaynaklanan bu işlev ve bu konum, 'ekonomik-korporatif' diye adlandırılabilen bir iç durum yarattı –bu, siyasal açıdan, bütün feodal toplum biçimlerinin en kötüsüydü: en az ilerlemeci ve en durgun olanıydı. Etkili bir *Jakoben* güç yoktu ve bu gücün oluşturulması mümkün değildi; diğer ülkelerde ulusal-halksal kolektif iradeyi uyandıran ve örgütleyen ve modern devletler kuran işte tam da bu tür bir *Jakoben* güçtü. Bu iradenin zorunlu koşulları nihayet mevcut mudur? Ya da bu koşullar ile onlara muhalif olan güçler arasında halihazırda ne gibi bir ilişki vardır? Muhalif güçler, geleneksel olarak, toprak sahibi aristokrasi ile, daha genelde, bir bütün olarak (o karakteristik İtalyan özelliğiyle) toprak mülkiyeti (buysa özel bir 'kır burjuvazisidir', Komünal burjuvazinin bir sınıf olarak çözülmesi yoluyla modern zamanlara kalan bir asalaklık mirasından başka bir şey değildir) olmuştur (yüz kent, sessizlik kentleri). Olumlu koşullar sanayi üretimi alanında yeterli bir gelişme gösteren ve belli düzeyde bir tarihsel-politik kültüre erişen kentli toplumsal gruplarda aranacaktır. Ulusal-halksal kolektif iradenin oluşumu, büyük köylü kitleleri *eşzamanlı olarak* siyasal yaşamda boy göstermedikçe, mümkün değildir. Machiavelli'nin milis güçlerin reformu yoluyla gerçekleştirmek istediği şey buydu; ve bu, Fransız Devrimi'nde *Jakobenler* tarafından başarıldı. Machiavelli'nin bunu anlaması, vaktinden evvel gelişmiş bir *Jakobenizmi* açığa vurur; bu *Jakobenizm* onun ulusal devrim anlayışının

(az çok verimli) tohumudur. 1815'ten itibaren tarih, geleneksel sınıfların bu tür bir kolektif iradenin oluşumunu engellemek ve uluslararası bir pasif denge sistemi içerisinde 'ekonomik-korporatif'in gücünü muhafaza etmek için harcadığı çabaları göstermektedir.

Modern *Prens*'in önemli bir kısmının düşünsel ve ahlaki reformasyon sorununa ayrılması gerekecektir, yani din ya da dünya görüşü sorununa. Bu alanda da mevcut gelenek içerisinde Jakobenezmin bulunmadığını ve Jakobenezmiden korkulduğunu görüyoruz. [...] Modern *Prens* düşünsel ve ahlaki bir reformasyonun duyurucusu ve örgütleyicisi olmalıdır, bu da sonrasında ulusal-halksal kolektif iradenin üstün/bütüncül bir modern uygarlık biçiminin gerçekleştirilmesi doğrultusunda gelişmesi için ortam yaratmak anlamına gelir aynı zamanda.

Bu iki temel nokta –ulusal-halksal bir kolektif iradenin oluşturulması (modern *Prens* bu iradenin hem örgütleyicisi, hem de aktif/işlemsel ifadesidir) ile düşünsel ve ahlaki reformasyon– çalışmanın bütününe yapılandırılmalıdır. Somut, programatik hususlar birinci kısımda birbirine eklemlenmelidir: yani bunlar tartışmanın seyrinden 'dramatik bir biçimde' ortaya çıkmalıdır, argümanların soğuk ve çokbilmiş bir tarzda serimlenmesi olmamalıdır.

Daha öncesinde toplumsal ve iktisadi alanlarda iktisadi bir reform olmaksızın, toplumun büyük sıkıntı içerisindeki katmanlarının konumunda bir değişim olmaksızın, kültürel reform olabilir mi? Bu katmanların konumu kültürel yönden iyileşebilir mi? Düşünsel ve ahlaki reformasyon iktisadi reform programıyla irtibatlandırılmalıdır –gerçekte iktisadi reform programı, içerisinde her düşünsel ve ahlaki reformasyonun kendisini sunduğu somut biçimdir tam da. Modern *Prens* geliştikçe, düşünsel ve ahlaki ilişkiler sisteminin tümünü dönüştürür; onun gelişimi, herhangi bir verili edimin, onun referans noktasının bizatihi modern *Prens* olduğu ölçüde ve onu güçlendirmeye ya da ona karşı çıkmaya yardım ettiği ölçüde ancak, yararlı ya da zararlı, erdemli

ya da kötücül olarak görüldüğü anlamına gelir. Prens, insanların bilincinde, tanrısallığın ya da kesin buyruğun yerine geçer ve modern laisizmin, yaşamın tüm yönlerinin ve tüm göreneksel ilişkilerin eksiksiz bir biçimde laikleşmesinin temeli haline gelir.

SPN, 125-133 (Q13§1)

13 Fetişizm

Fetişizm nasıl betimlenebilir. Kolektif bir organizma tekil bireylerden oluşur; bu bireyler bu organizmayı, kendilerine bir hiyerarşi ve aktif biçimde kabul ettikleri kararlı bir liderlik kazandırdıkları için oluştururlar. Her tekil bileşen, kolektif organizmayı kendisine dışsal bir kendilik olarak düşünürse, açıktır ki bu organizma gerçeklikte artık varolmaz, fakat anlık'ın (*intellect*) bir vehmi/bir fetiş haline gelir. Çok yaygın olan bu düşünme biçiminin Katolik aşkıncılıktan ve eski paternalist rejimlerden günümüze kalan bir şey olup olmadığının anlaşılması gerekmektedir. Bu düşünme biçimi devletten ulusa, ulustan siyasal partilere vs. bir dizi organizmada ortak olan bir şeydir. Bunun dinde de yaşanmaması için hiçbir sebep yoktur; çünkü, en azından İtalya'da, ülke içindeki demokrasi-nin bütün izlerinin kökünü kazımak için Vatikan liderliğinin öte-den beri harcadığı çaba ve inananların dinsel etkinliğe dahil (İtalyan halkının ayırt edici özelliği olan o özel Katoliklik biçimini doğurmuş olsa da) tümüyle başarılı olmuş, inananların ikinci doğası haline gelmiştir. Şaşırtıcı ve aynı zamanda karakteristik olan şey, bu tür bir fetişizmin 'gönüllü' organizmalarda da, bir başka deyişle partiler ve sendikalar gibi 'kamuya' ya da devlete ait olmayan organizmalarda da görülmesidir. Birey ile organizma arasındaki ilişkiler bir düalizm olarak görülmeye başlanır; bireyin payına, organizmaya yönelik olarak eleştirel bir dış tutum ortaya çıkar (tutum, eleştirel olmayan/coşkulu bir hayranlık şeklinde olmadığı zaman). Her halükârda fetişist bir ilişkidir bu. Birey, bizatihi kendisi edimde bulunmasa da organizmanın edimde bulunmasını

bekler ve tam da kendisinin bu tutumu başkalarınca da paylaşıldığı için organizmanın ister istemez atıl kaldığını düşünmez.

Dahası, şu noktanın kabul edilmesi şarttır: determinist ve mekanik bir tarih anlayışı çok yaygın olduğu için (büyük halk kitlelerinin edilgenliğiyle bağlantılı olan bir ortak akıl kavramsallığıdır bu) her birey, kendisi müdahale etmese de bir şeylerin olup bittiğini gördüğünde, bireylerin üzerinde, düşünmek için spesifik bir kafaya sahip olmayan fakat yine de düşünen, spesifik insanların bacaklarıyla hareket etmemesine rağmen yine de hareket eden vs. fantazmagorik bir kendiliğin, kolektif organizmaya ilişkin soyutlamanın, bir tür özerk tanrısalığın olduğunu düşünmeye yönelir.

Belki de görünen o ki, bireyle devletin birbiriyle özdeşleştirildiği çağdaş idealizme (Ugo Spirito) ait ideolojiler gibi kimi ideolojilerin, bireylerin bilincini yeniden eğitmesi gerekmektedir. Fakat pratikte, görüldüğü kadarıyla bu gerçekleşmemektedir; çünkü bu özdeşleştirme salt sözel ve sözelcidir. Aynı şey 'organik merkezîyetçilik'¹⁷ diye adlandırılan şeyin her biçimi için de söylenmelidir; bu da (ancak istisnai anlarda, insanların tutkuları dizginlenemez hale geldiği zaman geçerlidir) şu önvarsayım üzerine kurulmuştur: yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkinin çerçevesini, yönetenlerin yönetilenlerin çıkarlarını gözetmeleri ve dolayısıyla yönetilenlerin rızasına (onayına) sahip 'olması gerektiği', bir başka anlatımla birey ile liderler tarafından temsil edilen bütünlük (bu

---

¹⁷ 'Organik merkezîyetçilik' terimi Bordiga tarafından, Lyon Kongresi'ne (Lyon Kongresi için V. Kesim'e ve Giriş yazısına bakınız) belgeler hazırlandığı sırada, Gramsci'ye karşı kullanılmıştır. Bordiga, belli koşullarda, parti merkezînin partiyi üyelerin çoğunluğunun iradesine aykırı olarak idare edebileceğini savunmuştur. 'Dolayısıyla "demokratik merkezîyetçilik" formülünün yerine "organik merkezîyetçilik" formülünü koymak zorunlu olacaktır.' Gramsci'nin şu parçasıyla karşılaştırınız: ' "Organik merkezîyetçilik", siyasal bir grubun "hakikatin yanılmaz taşıyıcısı", "akılla aydınlanmış", tarihsel evrimin şaşmaz doğal yasalarını keşfetmiş, uzun vadede bile ve hatta yakın olaylar onu onaylamaz "gözüktüğünde" bile yanılmayan biri etrafındaki "menfaat çemberi" tarafından seçilmesi ilkesi üzerine kurulmuştur.' (Q13§38, s. 1650)

bütünlük nasıl bir organizma olursa olsun) arasında bir özdeşleşmenin olması gerektiği yolundaki olgu çizer. Katolik Kilisesi gibi organizmalar açısından bu tür bir kavramsallaştırma sadece faydalı değil, aynı zamanda zorunlu ve vazgeçilmez bir şey olarak görülmelidir: tabandan gelen her müdahale biçimi gerçekte Kili-se'yi parçalayacaktır (Protestan mezheplerinde görüldüğü üzere). Fakat diğer organizmalar açısından pasif ve dolaylı bir rızanın değil, fakat aktif ve doğrudan bir rızanın, birey üyelerin katılımının (bu, bir parçalanma ve kargaşa görüntüsünü provoke etse bile) söz konusu olması yaşamsal önemdedir. Kolektif bir bilinç, bir başka deyişle canlı bir organizma, çokluğun birey üyelerin birbiriyle sür-tüşmesi sonucu birleşmesinin ardından meydana gelir. 'Sessizli-ğin' çokluk olmadığı da söylenemez. Her enstrümanın kendisi için çaldığı prova esnasında orkestra korkunç bir kakafoni yaratıyor-muş izlenimi verir. Ne ki bu provalar orkestranın tek bir 'enstrü-man' gibi varolması için zorunludur.

VIII

PASİF DEVRİM, SEZARİZM, FAŞİZM

Giriş

Bu kesim Gramsci'nin, Fransız Devrimi'nden Faşizme uzanan yelpazede, burjuva hegemonyası üzerine kaleme aldığı en önemli notlardan bazılarını içermektedir. Bu yazılar Gramsci'nin içinde yaşadığı dönemdeki durum üzerine düşüncelerinin tarihsel/asli bir tamamlayıcısını oluşturur. Gramsci Fransız Devrimi'ni Marx, Lenin ve tarihçi Albert Mathiez'in gözüyle değerlendirerek onu, aristokrat yönetimin yerini aniden, radikal doruk noktasına Jakobenlerin 1792-94 arasındaki devrimci diktatörlükleri esnasında ulaşan burjuva yönetimin aldığı bir olay olarak görür. Gramsci'ye göre Jakobenlerin radikalizmi, onların dar bir burjuva devrimini burjuva hegemonyası altında ulusun ve halkın devrimine dönüştürerek genişletmelerinde yatıyordu. Gramsci devrimci momentumun bu hızlanmasını Marx'ın daha sonra (1848'den sonra) kullandığı 'sürekli devrim' sloganıyla ilişkilendirdi. 'Jakobenizmin' hegemonya ve sürekli devrimle bu şekilde ilişkilendirilmesinde, büyük olasılıkla Lenin'in, Komünistleri, sosyalizmi yaratmak üzere yoksul köylülükle ittifak kuran modern 'Jakobenler' olarak nitelemesinin etkisi olmuştur.

Gramsci'nin analizinde, 1789'un ılımlı devrimci önderlerinin başlangıçtaki talepleri sınırlı bir ekonomik-korporatif karaktere sahipti – burjuvazinin öz-çıkarı evrensel (herkesi kapsayıcı) bir retorikle mas-

kelenerek dile getiriliyordu. Jakobenlerin talepleri ise, tersine, tam anlamıyla evrenseldi; çünkü bu talepler burjuvazinin ekonomik fedakarlıklarda bulunmasını ve kentli işçiler ile köylü kitlelerinin ittifağını içeriyordu; bunun da yolu büyük malikanelerin parçalanarak küçük tarımsal işletmelere dönüştürölmesinden geçiyordu. Ne var ki Jakoben yönetim çöktü; çünkü bu hegemonya kusurluydu: Jakobenler son kertede ‘burjuva zemininde kalmışlardı’. Uyguladıkları politikalar belli bir noktada kentli işçilerin çıkarlarıyla çelişmeye başladı: işçilerin toplantı hakkı Le Chapelier Yasası’yla kısıtlandı, ücretleri de enflasyonu gemleme girişimi kapsamında sabit tutuldu. Bu da ılımlı burjuvazinin tepkisiyle halkın tepkisinin birleşmesine ve ardından Jakobenlerin öküşüne (Thermidor) yol açtı. Bununla birlikte ‘Jakobenizm’, Napoleon döneminde ve ardından on dokuzuncu yüzyılın parlamenter rejimleri tarafından seyreltilmiş/ılımlı bir biçimde konsolide edildi: her iki dönemde de ‘burjuvazinin nüfusun geri kalanı üzerinde sürekli bir hegemonya kurması’, kentlerin de kırlar üzerinde sürekli bir hegemonya kurması sağlandı.

Gramsci, Risorgimento’yu –1860-61’de ulusal birliğin sağlanmasıyla sonuçlanan İtalyan ulusal kurtuluş hareketi– esas olarak olumsuz açıdan değerlendirerek, Jakoben tarzda bir devrim yapma yolunda kaçırılmış bir fırsat olarak gördü. İki büyük ‘partiden’ –Cavour önderliğindeki İlimlilar ile Mazzini ve Garibaldi etrafından toplanan Eylem Partisi– ikincisi, köylü kitlelerinin taleplerini sahiplenmek suretiyle bu kitlelerin başına geçemedikleri için demokratik cumhuriyet hedefine ulaşmayı başaramadı. Kuzeyli burjuvazi içerisinde daha organik bir tabana sahip olan İlimlilar ise kendi liberal özümlemlerini (İtalya’nın geri kalanının Piedmontese monarşisi tarafından ilhak edilmesi, sınırlı oy hakkına dayanan merkezi bir hükümet ve yönetim kurumu) empoze etmede başarılı oldular. İlimlilar, Jakobenlerce temsil edilen ‘yayılmacı’ hegemonya yerine, büyük toprak sahipleriyle kurulan sınıfsal ittifaka ve parlamentoda ‘transformizm’ olarak bilinen bir pratik sayesinde demokratik mu-

halefetin 'soğurulmasına' dayanan sınırlayıcı bir hegemonya biçimi uyguladılar.

İlimliler, Gramsci'nin *pasif devrim* (aynı zamanda 'devrim olmaksızın devrim' ya da 'devrim-restorasyon') diye adlandırdığı, bir başka deyişle toplumsal bir grubun toplumsal dokuyu bozmaksızın (Fransa'da olduğu gibi), daha çok ona adapte olarak ve onu yavaş yavaş değiştirerek iktidara yerleştiği bir süreci örnekliyorlardı. Gramsci sonradan 'pasif devrim' teriminin anlamını önce bir bütün olarak on dokuzuncu yüzyıl liberal-anayasal hareketleri, ardından –Napoleon sonrası restorasyon (1815-1848) ile Birinci Dünya Savaşı dolaylarındaki toplumsal altüst oluşlardan sonra yaşanan 'restorasyon' arasında tarihsel bir analogi kurarak– faşizmi kapsayacak şekilde genişletti. 'Liberalizm nasıl on dokuzuncu yüzyıla uygun düştüyse, faşizm de yirminci yüzyıla "pasif devrim" biçiminde uygun düşmüyor mu?' diye sormuştur. Bir başka anlatımla Gramsci, faşizmi, ne burjuvazinin salt savunmacı bir tepkisi olarak, ne de kapitalist durgunluk ve krize tekabül eden bir olgu (faşizme dair zamanın Üçüncü Enternasyonal'inde revaçta olan yorumlardı bunlar) olarak görür; ona göre faşizm, şiddet içeren bir toplumsal kargaşalık olmaksızın, rekabetçi bir pazardan planlı bir ekonomiye kısmi bir geçişin gerçekleştirildiği bir 'devrim-restorasyon'dur. Faşizm, işçi sınıfının özgür örgütlerini tasfiye ederek ve onları 'korporatif' ekonomide ve devlette yer almaya zorlayarak ekonomiyi baskıcı yöntemlerle modernize eder (Gramsci'nin bu bakış açısıyla yaptığı faşizm analizi 'Amerikanizm ve Fordizm' başlıklı bir sonraki kesimde ayrıntılarıyla yer almaktadır). Geçerken şu noktaya dikkat çekilebilir: Gramsci burada 'mevzi savaşı' terimini on dokuzuncu yüzyıl pasif devrimlerine ve onların modern muadiline (faşizm) uygular. Bir başka deyişle mevzi savaşının anlamı –hegemonyanınki gibi– solun izleyeceği stratejiyle sınırlı değildir, egemen sınıfları da kapsamına almaktadır.

Gramsci'nin 'Sezarizm' kavramı pasif devrim kavramıyla ilintilidir. Bu kavram da benzer bir tarihsel analogi yoluyla geliştirilir –

gerçi Gramsci bunun ‘polemiksel-ideolojik bir formül’ olduğunu, ‘tarihsel yorumlamaya ilişkin bir kanon olmadığını’ savunur. Yaptığı irdeleme açıkça Marx’ın *On Sekiz Brumaire*’inden izler taşır ve onun siyasal durumları toplumsal güçlerin dinamik ve değişken dengeleri olarak gören diğer analizleriyle uyum içerisindedir. Gramsci’nin İtalyan tarihiyle ilgili analizinde Sezarizm, ılımlıların İtalyan birliğinin kurulması esnasında kazandıkları sınırlı ya da ‘pasif’ hegemonyanın mantıksal sonucudur. Burjuvazinin halkla parlamentarizm ekseninde hegemonik bir ittifak kurmayı başarmış olduğu Fransa ya da Britanya gibi ülkelerin aksine, İtalya’daki liberal-demokratik yapılar (parlamento, partiler) sınırlı, temsil gücü olmayan ve zayıf yapılar olarak kaldı. Bu da bürokrasinin  zerkleşmesine, ‘transformizme’ (burada muhalefet basitçe çoğunluğun ‘menfaat çemberine’ alınmıştır) ve ardı ardınca Sezarist ‘parlamentar diktatörlerin’ (Depretis, Crispi, Giolitti) ortaya çıkmasına yol açtı. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra temel sınıflar arasındaki çatışma öylesine keskin bir hal aldı ki bu parlamenter diktatörlükler çatışmayı artık sınırlı bir ölçüde tutamadı, böylece Sezarizmin bir diğer biçimi olan Faşizm ortaya ıktı.

Gramsci, Faşizmi Sezarizmin ve ‘devrim-restorasyonun’ bir biçimi olarak ele alırken, onun *yeni* ve dinamik niteliğine ışık tutar. Faşizm basitçe tepki (*reaction*) değildir. Solun yanı sıra eski burjuva liberal güçlerin de politik gücünü yıkarak ve orta sınıf ile madun kitleleri içine alarak ve onları sürekli örgütleyerek yeni bir denge inşa eden bir kitle hareketidir. ‘Elbette ki birer devrim olmayan, fakat bütünüyle tepkisel de olmayan modern siyasal-tarihsel hareketlerden’ biridir; ‘en azından egemen (burjuva) kamptaki boğucu ve taşlaşmış devlet yapılarını da yıkması ve ulusal yaşamla toplumsal etkinliğe farklı ve daha fazla sayıda personel sokması bakımından.’

1 İtalya'da Modern Devletin Oluşumu ve Gelişiminde Siyasal Liderlik Sorunu

Risorgimento'nun çeşitli siyasal akımları –bunların birbirleriyle olan ilişkileri ve ulusal sınırlar içerisindeki çeşitli tarihsel kesimlerde (ya da sektörlerde) mevcut olan türdeş ya da bağımlı toplumsal gruplarla olan ilişkileri– arasındaki bağlantı sorunu, bütün yönleriyle, aşağıdaki temel olgusal veriye indirgenebilir. Ilımlılar görece türdeş bir toplumsal grubu temsil etmekteydi ve dolayısıyla onların liderliği görece sınırlı salınımlar yaşadı (ve her halükârda organik olarak ilerlemeci bir gelişme çizgisine tabi oldu); buna karşılık Eylem Partisi kendisini özel olarak herhangi bir tarihsel sınıfa dayandırmadı, bu partinin yönetici organlarının yaşadığı salınımlar, son tahlilde, Ilımlıların çıkarlarına göre çözüme kavuşturuldu. Bir başka deyişle, Eylem Partisi tarihsel bakımdan Ilımlılar tarafından yönlendirildi. Victor Emmanuel II'ye atfedilen söz ('Eylem Partisi benim cebimdeydi' ya da buna benzer bir ifade) pratikte doğrudur –sadece Kralın Garibaldi'yle olan kişisel temaslarından ötürü değil, aynı zamanda Eylem Partisi'nin gerçekte Cavour ile Kral tarafından yönetilmesinden ötürü de.¹

İncelememizin dayanması gereken metodolojik ölçüt şudur: toplumsal bir grubun üstünlüğü kendisini iki yolla açığa vurur, 'tahakküm' (*domino*) biçiminde ve 'düşünsel ve moral önderlik' (*direzione*) biçiminde. Toplumsal bir grup karşıt grupları güdüm-ler; onları 'tasfiye etme', hatta belki de silah zoruyla kendisine ram ettirme eğilimi gösterir; kendi meşrebindeki gruplara ve ittifak içerisinde olduğu diğer gruplara önderlik eder. Toplumsal bir grup yönetime geçmeden önce 'önderlik' icra edebilmelidir ve gerçekte etmelidir de (bu, gerçekten de iktidara gelmenin başlıca koşullarından biridir); daha sonrasında iktidarı kullandığın-

---

¹ Victor Emmanuel II İtalyan birliğinin sağlandığı sırada Piedmont Kralıydı ve ilk İtalya Kralı oldu.

da egemen hale gelir, fakat iktidarı sınımsız elinde tutsa bile bir yandan da 'önderlik etmeye' devam etmelidir.

İlimliler, Eylem Partisi'ni 1870 ve 1876'dan sonra bile çekip çevirmeye devam ettiler; 'transformizm' denilen şey bu düşünsel, moral ve siyasal hegemonya eyleminin parlamenter düzeyde dışavurumundan başka bir şey değildi.² Gerçekten de 1848'den itibaren İtalya'nın tüm bir devlet yaşamının transformizm tarafından (bir başka deyişle, 1848'den ve neo-Guelp ve federalist ütopyaların çöküşünden sonra³ İlimliler tarafından kurulan çerçeveye içerisinde, giderek daha da büyüyen bir egemen sınıfın oluşumuyla) karakterize edildiği söylenebilir. Bu sınıfın oluşumu, müttefik gruplarca üretilen aktif unsurların ve hatta iflah olmazcasına düşman gözüken antagonist gruplardan gelen unsurların bile, değişik etkililikteki metotlarla, yavaş yavaş fakat sürekli bir biçimde soğurulmasını içeriyordu. Bu itibarla siyasal liderlik – düşman elitlerin soğurulmasının, epey bir süreden beri, çoğunlukla onların boyunlarının vurulması ya da imha edilmesi anlamına gelmesi gibi– salt tahakküm işlevinin bir görünümü haline geldi. İlimlilerin izlediği politikalardan, iktidara yükselmeden önce bile hegemonik etkinliğin olabileceği ve gerçekte olması da gerektiği ve etkili bir liderlik icra etmek için sırf iktidarın verdiği maddi güce bel bağlanmaması gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Risorgimento'yu (onun elde edilen biçimiyle ve sahip olduğu sınırlılıklarla; yani 'devrim' olmaksızın 'devrim' olarak, ya da Cuoco'nun ifadesini onun kullandığı anlamdan birazcık farklı bir

² 'Transformizm' için kitaptaki Anahtar Terimler Sözlüğü'ne bakınız.

³ Neo-Guelpizm İtalya'da on dokuzuncu yüzyılın birinci yarısında ortaya çıkan liberal bir Katolik hareketti. Amacı Papa'nın yönetimi altında bir İtalyan federasyonu kurmaktı. Önde gelen şahsiyetleri arasında Vincenzo Gioberti (1808-1852) vardı. Federalizmin diğer varyantlarının temsilcileri ise ılımlı liberal Massimo D'Azeglio, radikal liberal Carlo Cattaneo ve radikal demokrat Giuseppe Ferrari'ydi.

anlamda kullanarak söylersek, 'pasif devrim' olarak) mümkün kılan şey bu sorunlara getirilen parlak çözümdü tam tamına.⁴

İlimliler kendi düşünsel, moral ve siyasal hegemonya aygıtlarını (mekanizmalarını) hangi biçimlerde ve hangi araçlarla kurdular? 'Liberal' diye adlandırılabilen biçimlerde ve araçlarla kurdular hegemonyalarını –bir başka deyişle bireysel, 'moleküler', 'özel' inisiyatifler aracılığıyla (yani pratik ve örgütsel eylemin önünde olan bir plana göre inceden inceye düşünülüp tasarlanmış ve oluşturulmuş bir parti programı aracılığıyla değil). Ne var ki, toplumsal grupların (ki bu grupların temsilcilerini, yönetici katmanını, organik aydınlarını İlimliler oluşturuyordu) işlevi ile yapı göz önüne alındığında 'normal' bir durumdu bu.

Eylem Partisi'ne göre sorun kendisini belli bir amaç dahilinde ortaya koymaktaydı ve farklı örgütlenme sistemlerinin benimsenmesi gerekiyordu. İlimliler, dışavurumu oldukları toplumsal gruplarla olan ilişkilerinin organik doğası tarafından doğal olarak 'yoğuşturulmuş' aydınlardı. (Tüm bir İlimliler dizisine gelince, temsil edilenle temsil edenin kimliğinin idrak edilmesi söz konusuydu; bir başka deyişle İlimliler, ekonomik açıdan ait oldukları üst sınıfların gerçek, organik öncüleriydi. Bunlar aydınlar ve siyasal örgütçülerdi, ve aynı zamanda şirket patronları, zengin çiftçiler ya da malikane yöneticileri, ticari ve sınai girişimciler vs. idi.) Bu organik yoğuşma ya da yoğunlaşma ortamında İlimliler, yarımadada varolan her dereceden ('yayılmış', 'moleküler' haldeki) aydın kitlesinin tümü karşısında, eğitim ve yönetimle ilgili gereksinimleri (bunlar ne denli basit düzeyde de tatmin edilse) tedarik etme yolunda 'kendiliğinden' güçlü bir çekim

---

⁴ Vincente Cuoco (1770-1823) 1799 Napoli devrimini 'pasif bir devrim' olarak betimledi, çünkü bu devrim aydınlanmış burjuvazinin kitle katılımı olmaksızın başardığı bir işti (*Saggio storico sulla rivoluzione napoletana del 1799*, 1801). Cuoco daha sonra, ılımlı reformları devreye sokmak ve Fransız devrimini model alan bir devrimden sakınmak için bu tür pasif devrimlerin gerekli olduğunu ileri sürmüştür.

odağı oldular. Tarihsel-siyasal bir araştırma ölçütünün metodolojik tutarlılığını burada saptamak mümkündür: bağımsız bir aydın sınıfı yoktur, her toplumsal grubun kendi aydın tabakası vardır ya da her toplumsal grup kendi aydın tabakasını oluşturmaya eğilimlidir; ne ki, verili koşullarda, tarihsel bakımdan (ve somut olarak) ilerici sınıfın aydınları –son tahlilde– öylesine bir çekim gücü oluştururlar ki, sonunda diğer toplumsal grupların aydınlarını da kendilerine boyun eğdirirler; böylelikle bütün aydınlar arasında bir dayanışma sistemi yaratırlar, psikolojik nitelikli bağlara (kendini beğenmişlik vs.) ve çoklukla bir kast karakterine (teknik-hukuksal, korporatif, vs.) sahip bir sistemdir bu.

Bu görüngü, kendisini, verili toplumsal grubun gerçekten de ilerici olduğu –yani, salt kendi varoluşsal gereksinmelerini karşılamakla yetinmeyip, yeni ekonomik etkinlik ve üretici etkinlik alanlarını zaptetme yolunda kendi kadrolarını sürekli çoğaltarak tüm toplumun gerçekten de ileriye doğru yürümesine neden olduğu– tarihsel dönemlerde ‘kendiliğinden’ açığa vurur. Egemen toplumsal grup kendi işlevini tamamlar tamamlamaz ideolojik blok parçalara ayrılma eğilimi gösterir; sonrasında ‘kendiliğindenliğin’ yerini, giderek daha çıplak ve doğrudan biçimlerde, düpedüz polisiye tedbirler ve hükümet darbeleriyle sonuçlanan ‘baskıcılık’ alabilir.

Eylem Partisi –partinin niteliğine bakıldıkta– böyle bir çekim gücüne sahip değildi, üstelik kendisi başka odaklardan etkileniyor ve onların çekiciliğine kapılıyordu: bir yandan, halkın yararına olan belli talepleri (sözgelimi, tarım reformu) kendi programına dahil etmede tereddütlü davranmasına yol açan korku atmosferinin (1793’ünküne benzeyen bir terör döneminin yarattığı panik ve korkudan söz ediyoruz; bunu daha da perçinleyen şey Fransa’da 1848-49 yılları arasında yaşanan olaylar olmuştur) bir sonucu olarak, öte yandansa partinin önde gelen şahsiyetlerinden birinin (Garibaldi), plansız ve amaçsız da olsa (bu şahsiyetler ikircikli davranıyorlardı), ılımlı liderler karşısında kişisel bir ba-

ğımlılık ilişkisine sahip olmaları yüzünden. Eylem Partisi özerk bir güç haline gelmek ve, son tahlilde, Risorgimento hareketine en azından daha belirgin bir halkçı ve demokratik karakter kazandırmak için (parti, hareketin temel öncülleri ortada dururken, belki de bundan daha fazlasını başaramazdı), Ilımlıların 'empirik' etkinliğinin (bu, sözün gelişi bir empirik etkinlikti, çünkü amaca mükemmelen tekabül ediyordu) karşısına halk kitlelerinin ve en başta da köylü sınıfının başat taleplerini yansıtacak organik bir hükümet programını çıkarmak zorunda kalacaktı. Ilımlıların 'kendiliğinden' bir çekim yaratmasının karşısına, bir plana göre 'örgütlenmiş' bir direniş ve karşı-saldırı koymak zorunda kalacaktı. [...] Eylem Partisi, İtalyan edebiyatının geleneksel retoriklerinden çok şey almıştı. Parti, yarımada'daki mevcut kültürel birliği –ne ki bu, nüfusun oldukça güdük bir tabakasına hapsolmuş ve Vatikan'ın kozmopolitanizmi yüzünden kirlenmiş bir birlikti– bu kültürel geleneğe yabancı olan ve böyle bir geleneğin varlığından haberdar oldukları varsayılsa bile ona daha az özen gösteremeyecek olan geniş halk kitlelerinin siyasal ve toplumsal birliğiyle karıştırıyordu. Jakobenler ile Eylem Partisi arasında bir mukayese yapılabilir. Jakobenler kent ile kır arasında canla başla bir bağ temin etmeye çalıştılar ve bunda büyük başarı elde ettiler. Spesifik bir parti olarak yenilgiye uğramalarının sebebi, belli bir noktada Paris işçilerinin taleplerine karşı çıkmaları oldu; fakat gerçeklikte varlıkları Napoleon tarafından bir başka biçim altında devam ettirildi; bugünse Jakobenler, radikal sosyalistler Herriot ve Daladier'in şahsında, çok perişan bir vaziyette, varolmaya devam ediyorlar.

[...]

Sorun daha derinlemesine irdelenirse, Eylem Partisi'nin birçok üyesi ile Ilımlılar arasındaki farklılığın, pek çok yönden, organik bir politik karakterle ilgili olmaktan çok 'mizaçla' ilgili bir farklılık olduğu ortaya çıkar. 'Jakoben' terimi zaman içerisinde iki anlam kazandı: birinci anlam, niteliğini tarih içerisinde edinen

lafzi anlamdır: Fransız Devrimi'ndeki belli bir parti; Fransız yaşamının gelişimini belli bir programla, belli toplumsal güçler temelinde, belli bir biçimde tasavvur eden bir parti; ama ayrıca partinin ve hükümet etkinliğinin belli metotları da söz konusudur: Jakobenler bu metotları, bu programın ve bu metotların erdemine bağınazca bir inanç beslemelerine bağlı olarak, aşırı bir enerji ve kararlılıkla sergilediler. Politik dilde Jakobenizmin iki veçhesi birbirinden ayrıştı; 'Jakoben' terimi, enerjik, kararlı ve bağınaz (ne olursa olsun kendi düşüncelerinin mucizevi erdemlerine bağınazcasına inandığı için bağınaz) bir politikacı için kullanılmaya başlandı. Bu tanım, halk kitlelerinin taleplerini kendi talepleri kılmaktan türeyen yapıcı öğeden ziyade, rakiplere ve düşmanlara duyulan nefretten türeyen yıkıcı öğelere, ulusal politik öğeden ziyade kliğin, küçük grubun, sınırsız bireyciliğin sektör öğelerine vurgu yapıyordu. [...] Eylem Partisi besbelli ki, ılımlıların karşısına etkili bir biçimde çıkmak için kırsal yığınlarla, özellikle Güneydeki yığınlarla ittifak kurmak ve sadece dış görünüş itibariyle değil, mizaç itibariyle de (özellikle sosyo-ekonomik içerik itibariyle) 'Jakoben' olmak zorundaydı. Değişik kırsal sınıfların birlikteliği (bu birliktelik çeşitli lejitimist-klerikal aydın tabakaları aracılığıyla oluşturulan reaksiyoner blok içerisinde gerçekleştirilmişti), yeni bir liberal-ulusal formasyona ulaşacak şekilde dağıtılıp sona erdirilebilirdi; bunun da yolu iki türlü desteğin kazanılmasından geçiyordu: köylü kitlelerinin desteği (onların temel düzeydeki taleplerini kabul ederek ve bu talepleri yeni hükümet programının ayrılmaz bir parçası haline getirerek bu destek kazanılabilirdi) ve orta ve alt katmanlardan gelen aydınların desteği (bu da onları yoğunlaştırarak ve onların ilgisi- ni en fazla çekebilecek temalara vurgu yaparak elde edilebilirdi – yeni bir hükümet aygıtının oluşturulması ihtimaliyle birlikte istihdam imkânlarının ortaya çıkacak olması: bu ihtimal köylü sınıfının özlemlerine dayandığı için somut bir ihtimal olarak orta-

ya çıkmış olsaydı, aydınlar açısından zaten karşı konulması güç bir cazibe ögesi olacaktı).

Bu iki eylem arasındaki ilişki diyalektik ve karşılıklı bir ilişkiydi. Birçok ülkede yaşanan deneyimler, en başta da Fransa'nın büyük Devrim döneminde yaşadığı deneyim olmak üzere, köylülerin 'kendiliğinden' dürtülerle harekete geçmeleri halinde aydınların duraksamaya başladıklarını, buna karşılık, bir aydınlar grubu kendisini yeni bir somut, köylü yanlısı politika temelinde konumlandığı takdirde bu grubun giderek daha önemli kitle-sel unsurları kendisine çektiğini göstermiştir. Ne var ki, kırsal nüfusun dağınık ve izole durumu ve dolayısıyla onu sağlam örgütlere eklemlenmenin zorluğu göz önüne alındığında, en iyi çözümün, hareketi aydın gruplardan başlatmak olduğu söylenebilir; gelgelelim, genel olarak, akılda tutulması gereken şey bu iki eylem arasındaki diyalektik ilişkidir. Kelimenin dar anlamında köylü partilerinin yaratılmasının neredeyse imkânsız olduğu da söylenebilir. Köylü partisi genelde kuvvetli bir düşünce akımı olarak vücuda getirilebilir, şematik bürokratik örgüt biçimleri halinde değil. Ne ki, iskelet bir örgütün varlığı bile muazzam ölçüde faydalıdır: hem seçici bir mekanizma olarak, hem de aydın grupları kontrol etme ve kast çıkarlarının bu aydınları fark edilemez bir biçimde farklı bir zemine taşınmasını önlemek açısından.

[...]

Jakobenizm ve Eylem Partisi konusunda dikkatleri çekmesi gereken bir öge de, Jakobenlerin kendi 'önder' [*dirigente*] parti işlevlerini, ölümüne verdikleri bir mücadele sonucu kazanmış olmalarıdır; Jakobenler Fransız burjuvazisini, kökel olarak en güçlü burjuva çekirdeğin kendiliğinden girişmek isteyebileceğinden, hatta tarihsel öncülerin izin vermiş olması gerektiğinden – dolayısıyla da Napoleon I'in güçlü olumsuz tepkisinden ve gördüğü işlevden– çok daha ileri bir pozisyona doğru yönlendirerek, gerçek anlamda kendilerini bu burjuvaziye 'empoze ettiler'.

Durumu gözle görülür bir biçimde zorlayan, geri dönüşü olmayan oldubittiler yaratan, burjuvaziyi mahmuzlayarak onu ileriye doğru sevk eden, aşırı enerjik ve kararlı bir grup insanı anlatan Jakobenizmin (fakat ondan önce Cromwell ile Yuvarlak Kafalıların da⁵) ve dolayısıyla tüm bir Fransız Devriminin karakteristiği olan bu özellik şu şekilde şematize edilebilir. Üçüncü Zümre zümrelerin en az türdeş olanıydı; farklı renkten entelektüel bir elit tabakaya ve ekonomik açıdan bir hayli ileri fakat siyasal açıdan ılımlı olan bir gruba sahipti. Olaylar oldukça ilginç bir gelişim seyri izledi. Üçüncü Zümrenin temsilcileri başlangıçta bu toplumsal grubun fiili fiziksel üyelerini, doğrudan doğruya onların 'korporatif' çıkarlarını (geleneksel anlamda, tikel bir kategorinin dolaysız ve dar/bencil korporatif çıkarlarını) ilgilendiren sorular ortaya koymaktan başka bir şey yapmadılar. Devrimin öncüleri avaz avaz bağırarak, fakat gerçekte çok az şey talep eden ılımlı reformculardı. Salt 'korporatif' reformlarla ilgilenmeyen, bütün halk güçleri arasında burjuvaziyi hegemonik grup olarak görme eğiliminde olan yeni bir elit grup yavaş yavaş seçilip ortaya çıktı. Bu seçim iki etmenin eylemi sayesinde gerçekleşti: eski toplumsal güçlerin direnişi ile uluslararası tehdit. Eski güçler hiçbir şeyi itiraf etmeye yanaşmıyorlardı; bir şeyi itiraf ettiklerindeyse bunu zaman kazanmak ve bir karşı hücumla hazırlanmak amacıyla yapıyorlardı. Üçüncü Zümre, devrimci süreçteki her 'ara' durağa karşı çıkan ve sadece can çekişmekte olan eski toplumun unsurlarını değil, ayrıca dünün devrimci-bugünün gericilerini de giyotine gönderen Jakobenlerin enerjik eylemleri olmaksızın bu ardışık 'tuzaklara' düşebilirdi. Dolayısıyla Jakobenler, Fransız burjuvazisini oluşturan fiili fiziksel bireylerin ihtiyaçlarını ve özlemlerini doğrudan doğruya temsil etmekle kalmayıp, bir bütün olarak/bütünsel bir tarihsel gelişme olarak devrimci hareketi de temsil etmeleri hasebiyle, süregitmekte olan

---

⁵ 1642'den 1652'ye dek süren İngiliz iç savaşı esnasında Püriten ya da Parlamenter parti üyelerine verilen ad (ç.n.).

devrimin biricik partisiydi. Zira onlar, geleceğin ihtiyaçlarını da temsil ediyorlardı ve, bir kez daha, sadece bu tikel fiziksel bireylerin ihtiyaçlarını değil, fakat aynı zamanda mevcut temel gruba asimile edilmesi gereken bütün ulusal grupların da ihtiyaçlarını temsil ediyorlardı. Maksatlı ve esas itibariyle anti-tarihsel bir düşünce okuluna karşı, Jakobenlerin boş hayaller peşinde olan insanlar değil, Machiavelli türünden birer gerçekçi olduklarını savunmak gerekmektedir. Onlar eşitlik, kardeşlik ve özgürlük sloganlarının mutlak anlamda doğru olduğuna inanıyorlardı; bundan daha önemlisi, Jakobenlerin harekete geçirdiği ve mücadeleye kazandırdığı geniş halk kitleleri de bu sloganın doğruluğuna inanıyordu.

Jakobenlerin dili, ideolojisi, eylem metotları dönemin zorunluluklarını kusursuz bir biçimde yansıtıyordu; 'günümüzde', yani farklı bir ortamda ve bir yüzyıldan fazla süren kültürel bir evrimden sonra bile, bunlar 'soyut' ve 'çoşkun' gözükebilmektedir. Doğaldır ki bunlar bu zorunlulukları Fransız kültürel geleneğine göre yansıtıyorlardı. Bunun bir kanıtı *Kutsal Aile'*de rastlanan Jakoben dilin analizidir.⁶ Bir diğeri ise Hegel'in, Jakobenlerin hukuksal-siyasal dili ile klasik Alman felsefesinin kavramlarını –bu felsefenin bugün modern tarihsiciliğin kaynağı olduğu ve maksimum ölçüde bir somutluk barındırdığı anlaşılmıştır–birbirine benzer ve birbirine tercüme edilebilir bulmasıdır.⁷ İlk zorunluluk düşman güçlerini imha etmek ya da en azından bir karşı-devrimi imkânsız kılmak için onları aciz duruma düşürmektir. İkinci zorunluluk burjuvazinin kadrolarını genişletmek ve bu kadroları bütün ulusal güçlerin başına geçirmektir; bu da ulusal güçleri harekete geçirmek ve mücadeleye yönlendirmek için bütün bu güç-

---

⁶ Marx ve Engels, *The Holy Family, Collected Works*, Cilt 4, s. 118-124, VI. Bölüm, 3. Kesim (c).

⁷ Sözelimi, *The Phenomenology of the Spirit* (Tinin Görüngübilimi). III. Kesim, 3. kısım ile *Lectures on the History of Philosophy* (Felsefe Tarihi Üzerine Dersler), III. Kısım, 3. Kesim'e bakınız.

lerin ortak çıkarlarının ve gereksinmelerinin neler olduğunu saptamak demektir. Böylelikle (a) düşmanın darbelerinin karşısına daha geniş bir hedef çıkarmak, yani devrime elverişli askeri-siyasal bir ilişki yaratmak; (b) düşmanı Vendée-tipi ordular⁸ kaydetmenin mümkün olacağı her edilgenlik bölgesinden mahrum bırakmak yönünde iki sonuç elde edilecektir.

Doğrusunu söylemek gerekirse Vendée direnişi, Britanny halkları arasında ve genel olarak 'tek ve bölünmez cumhuriyet' sloganına ve askeri-bürokratik merkezileşme politikasına -Jakobenlerin bu slogandan ve bu politikadan vazgeçmeleri kendileri açısından intihar demektir- yabancı olan kimseler arasında yakıcı hale gelmiş olan ulusal sorunla bağlantılıdır. Girondinler Jakoben Paris'i ezmek için federalizmi istismar etmeye kalkıştı, fakat Paris'e getirilen taşradaki askerler devrimcilerin safına geçti. Ulusal (ve dilsel) farklılaşmanın oldukça büyük olduğu belli marjinal bölgeler hariç, kır meselesi yerel özerklik emellerinden daha güçlü bir biçimde kendini duyumsatıyordu. Fransa kırları Paris'in hegemonyasını kabul etti; bir başka deyişle, eski rejimi nihai olarak yok etmek için ılımlı Girondinlerle değil, Üçüncü Zümrenin en ileri unsurlarıyla bir blok oluşturması gerektiğini anladı. Jakobenlerin Fransa kırlarını 'zora getirdiği' doğruysa, bunun daima gerçek tarihsel gelişme doğrultusunda gerçekleştiği de doğrudur. Zira Jakobenler burjuva bir hükümet örgütlemekle, yani burjuvaziyi egemen sınıf haline getirmekle kalmadılar, daha fazlasını yaptılar: burjuva devletini yarattılar, burjuvaziyi ülkenin yönetici/hegemonik sınıfı yaptılar; bir başka deyişle, yeni devlete kalıcı bir temel kazandırdılar ve sıkı/modern Fransız ulusunu yarattılar.

Jakobenlerin, her şeye rağmen, hep burjuva zemin üzerinde kaldıklarını (aşırı derecede spesifik ve esnemez bir kalıba giren bir parti kastı olarak) onların sonunun göstergesi olan olaylar ile

---

⁸ Batı Fransa'nın Vendée bölgesi 1793'ten 1796'ya dek Cumhuriyete karşı kral yanlıları ve rahiplerin kıskırttığı bir köy gerillası isyanına sahne oldu.

Robespierre'in ölümü tanıtılmaktadır. Le Chapelier yasasını muhafaza eden Jakobenler, işçilere birleşme hakkı vermeye yanaşmıyorlardı; sonuçta *maksimum* yasasını⁹ geçirmek zorunda kaldılar. Böylece Paris kent bloğunu bozdular: Jakobenlerin Komünlerde toplanmış bulunan eylemci güçleri hayal kırıklığına uğrayıp dağıldılar ve üstünlük Thermidor'a geçti. Devrim en geniş sınıfsal sınırlarına kavuşmuştu. İttifaklar ve sürekli devrim politikası, o dönemde çözülmesi mümkün olmayan yeni sorunların ortaya çıkmasıyla birlikte sona ermişti; bu durum ancak askeri bir diktatörlüğün zapturapt altına alabileceği tözsel güçlerin dizginlerinden boşanmasına yol açmıştı.

Eylem Partisi'nde, Jakobenlerin 'önder' [*dirigente*] parti olma yolunda sergiledikleri bu yaklaşıma, bu esnemez iradeye benzer hiçbir şey bulunmamaktaydı. Doğaldır ki farklılıkların da göz önüne alınması gerekmektedir: İtalya'da mücadele, eski antlaşmalara ve mevcut uluslararası düzene karşı ve yarımada'nın bir parçasını işgal edip geri kalanını kontrol ederek bu antlaşmaların ve uluslararası düzenin İtalya'daki temsilcisi ve savunucusu olan yabancı bir ülkeye –Avusturya– karşı verilen bir mücadele olarak ortaya koydu kendisini. Bu sorun, en azından belli anlamda, Fransa'da da zuhur etti; çünkü ülke içerisindeki mücadele, belli bir noktada, sınır boylarında verilen ulusal bir mücadele haline geldi. Fakat bu, ülke topraklarının bütünüyle devrimden yana saf tutmasından sonra gerçekleşti ancak; Jakobenler de ülke içine büyük bir enerjiyle yönelme yolunda dış tehdidi bir teşvik unsuru olarak kullanmayı bildiler: dış düşmanı yenmek için onun ülke içindeki müttefiklerini ezmek zorunda olduklarını çok iyi an-

---

⁹ Haziran 1791'de çıkan Le Chapelier yasası loncaları dağıtmış, işçiler ve çalışanların oluşturduğu diğer birlikleri yasaklamış ve grev eylemini yasa dışı kılmıştır. *Maksimum* yasası ise yiyecek fiyatlarıyla ücretler için sabit bir üst sınır belirlemiş, böylelikle Jakobenler ile işçiler arasına bir kama sokmuştur.

lamışlardı, böylece Eylül katliamlarını¹⁰ gerçekleştirmekte tereddüt etmediler. İtalya'da, hem açıktan açığa hem de örtük olarak, Avusturya ile bir bölük aydın, soylular ve toprak sahipleri arasında benzer bir bağlantı mevcut olsa da, Eylem Partisi bu bağlantıyı kınamadı, ya da en azından büyük bir gayretle ve etkili pratik sonuçlar alacak tarzda kınamadı ve bu durum gerçek bir politik mesele haline gelmedi. 'Tuhaf bir biçimde' şu ya da bu ölçüde bir yurtseverce haysiyet sorununa dönüştü ve ardından 1898'den sonra bile devam eden sert ve steril polemiklerin önünü açtı. [...]

İtalya'da Jakoben bir parti oluşmadıysa eğer, bunun nedenleri ekonomik alanda, yani İtalyan burjuvazisinin görece zayıflığında ve Avrupa'nın 1815'ten sonraki farklı tarihsel ikliminde aranmalıdır. Jakobenlerin, zorla yeniden uyandırılan Fransız halk güçlerini, Le Chapelier yasasıyla ve *maksimum* yasasıyla, burjuvaziyle ittifak kurdurarak ulaştıkları sınır, 1848'de zaten tehdit etmekte olan bir 'heyula' olarak gözükiyordu –ve bu durum Avusturya, eski hükümetler ve hatta (Papa'dan ayrı olarak) Cavour tarafından ustalıkla istismar edildi. Burjuvazi (belki de) kendi hegemonyasını, nesnel nedenlerden çok öznel nedenlerden ötürü, geniş halk katmanlarına doğru daha fazla yayamadı –oysa Fransa'da burjuvazi bu katmanları kucaklamayı başarmıştı. Fakat köylü sınıfını kazanmaya yönelik eylemler elbette her zaman mümkündü.

Burjuvazinin süreç içerisinde iktidar olduğu ülkeler, yani Fransa, Almanya, İtalya (ve İngiltere) arasındaki farklılıklar. Gelişmeler bakımından, aktif ve pozitif siyasal unsurlar bakımından sürecin en zengin olduğu ülke Fransa'ydı. Almanya'da süreç kimi yönleriyle İtalya'da, kimi yönleriyle de İngiltere'de olup bi-

---

¹⁰ 2-6 Eylül 1792 tarihleri arasında, Danton adalet bakanı iken, pek çoğu adi suçlardan dolayı hüküm giymiş 1.100 mahkum, karşı-devrimcilerin salıverilmesiyle ilgili gizli bir tertibin düzenlendiği yolunda söylentilerin çıkmasının ardından, Paris hapishanelerinde katledildi.

tenlere benzer tarzda bir evrim geçirdi. Almanya'da 1848 hareketi, bürokratik yoğunlaşmanın yetersiz oluşunun bir sonucu olarak (demokratik uç sol tarafından Jakobenvari bir slogan bulundu: 'sürekli devrim'¹¹) ve devletin yenilenmesi sorununun ulusal sorunla iç içe geçmesi yüzünden başarısız oldu. 1864, 1866 ve 1870 savaşları hem ulusal sorunu hem de (ara bir form içerisinde) sınıfsal sorunu çözüme kavuşturdu: burjuvazi iktisadi-sınai gücü ele geçirdi, fakat ordu içerisinde, yönetim yapısında ve top-
rak üzerinde geniş korporatif ayrıcalıklara sahip olan eski feodal sınıflar politik devletin yönetici katmanı olarak kaldı. Ne ki, bu eski sınıflar Almanya'da büyük önem taşımaya devam edip birçok ayrıcalıktan yararlınsalar da ulusal bir işlev gördüler, kendi kast kökenlerinin ve geleneğin kendilerine tevdi ettiği belli bir mizaca sahip olarak burjuvazinin 'aydınları' haline geldiler.

Fransa'dan daha önce bir burjuva devrimine sahne olan İngiltere'de –her ne kadar İngiliz 'Jakobenlerinin', yani Cromwell'in Yuvarlak Kafalar'ının aşırı enerjisiyle gerçekleşmiş olsa da– eski ile yeninin birbiriyle kaynaştığı Almanya'daki duruma benzer bir olgu söz konusudur. Belli ayrıcalıklara sahip olan eski aristokrazi yönetici bir tabaka olarak kaldı ve İngiliz burjuvazisinin aydın tabakası haline geldi (şu noktayı eklemek gerekir ki İngiliz aristokrasisi açık bir yapıya sahiptir ve kendisini aydınlardan ve burjuvaziden gelen unsurlarla sürekli olarak yenilemektedir). [...]

Almanya'da, o büyük kapitalist gelişime rağmen, Junkerlerin ve Kayzerizmin iktidarının devam etmesi olgusuna ilişkin olarak Antonio Labriola'nın getirdiği açıklama, doğruluk payı taşıyan bir açıklamadır: sınai gelişme tarafından yaratılan sınıf ilişkileri, burjuva hegemonyasının ulaştığı sınırların ve ilerici sınıfların pozisyonunun tersine çevrilmesinin bir sonucu olarak, burjuvazinin eski rejime karşı var gücüyle mücadele etmemesine, fakat

---

¹¹ VII. Kesim'in 10. dipnotuna bakınız.

eski rejimin görünür bir parçasının yaşamaya devam etmesine izin vermesine yol açtı: bu görüntü arkasında burjuvazi kendi gerçek egemenliğini gizleyebilmektedir.

Süreçteki bu varyasyonların (aynı tarihsel gelişme bu süreçte kendisini farklı ülkelerde açığa vurmaktadır) salt farklı ülkelerdeki iç ilişkilerin farklılık arz eden kombinasyonlarıyla değil, fakat aynı zamanda farklılık arz eden uluslararası ilişkilerle de (uluslararası ilişkilerin değeri bu tür araştırmalarda çoğunlukla azımsanır) ilintilendirilmesi gerekmektedir. Atak, gözü kara Jakobin ruh, Paris gibi bir kentsel merkezin varlığı ile Fransa'da mutlak monarşi sayesinde elde edilen merkezileşmenin yanı sıra, Fransa'nın Avrupa'da epey süredir icra ettiği hegemonyayla ilintilidir elbette. Gelgelelim, Avrupa'nın düşünsel yenilenmesi açısından çok verimli olmuş Napoleon savaşları ise, insan gücünü – ve bunlar en cesur ve en girişken insanlar arasından seçilip alınmıştı– muazzam ölçüde yıkıma uğrattığı için, salt Fransa'nın değil, diğer ülkelerin de militan siyasal enerjisini zayıflattı.

Uluslararası ilişkiler İtalyan Risorgimento'sunun gelişim doğrultusunu belirlemede elbette ki çok önemliydi, ancak bu ilişkilerin önemi İlmîli Parti ile Cavour tarafından (partiyle ilgili nedenlerden ötürü) abartıldı. Cavour'un durumu bu noktada dikkat çekicidir. Quarto seferinden ve Boğazları geçişten önce Cavour, yaratabileceği uluslararası komplikasyonlardan dolayı Garibaldi'nin girişiminden şeytan görmüşçesine ürküyordu. Cavour, o zamanlar, Bin Adam'ın Avrupa kamuoyunda yarattığı heyecana kapılmıştı ve Avusturya'ya karşı hemen yeni bir savaşa girilmesini uygulanabilir bir seçenek olarak görüyordu.¹² Cavour'da profesyo-

---

¹² Quarto, Garibaldi'nin gönüllülerinin (Bin Adam) Mayıs 1860'da Sicilya'ya gitmek üzere gemiyle yola çıktıkları (Cenova yakınlarındaki) limandı. Cavour başlangıçta bu seferi engellemeye çalıştı, fakat Garibaldi'nin Messina Boğazı'ndan İtalya anakarasına geçmesinden sonra Cavour'un başlıca uğraşı demokratik olmaktan çok ılımlı bir sonuç elde etmeye yönelik tertiplere girmek oldu.

nel diplomatlarda görülen bir bozukluk vardı; bu da onu her işte 'aşırı sayıda' güçlük görmeye, abartılı 'komplolar' ile akla hayale gelmedik kurnazlık ve entrikalara (bunlar büyük ölçüde ip üzerinde yürümek gibiydi) bel bağlamaya yöneltiyordu. Ne olursa olsun Cavour, ziyadesiyle bir parti adamı olarak hareket etti. Onun partisinin gerçekte en derin ve zamana en dayanıklı ulusal çıkarları temsil edip etmediği, burjuvazi ile halk kitleleri arasındaki çıkarlar topluluğuna en geniş kapsamlı anlam verilse bile, bir başka sorundur.

1846-49 yılları arasında formüle edilen 'Jakoben' slogana gelince; bu sloganın o karmaşık akıbeti incelenmeye değer bir konudur.¹³ Parvus-Bronstein grubu tarafından sistematize edilen, geliştirilen, düşünsel derinlik kazandırılan bu sloganın yeniden benimsenmesinin, 1905'te ve sonrasında atıl ve etkisiz kaldığı görüldü. Slogan, bilimcilerin uhdesinde olan soyut bir şeye dönüşmüştü. Sloganın bu edebi biçimine karşı çıkan ve gerçekte onu 'bilerek' kullanmayan eğilim, onu zamana ve mekana uyarlı (dönüştürülmesi gereken o tikel toplumun bütün gözeneklerinden fışkıran bir şey olarak, o iki toplumsal grubun kentli grubun hegemonyasıyla kurduğu bir ittifak olarak) fiili, somut ve yaşayan tarihe yapışık bir biçimde uyguladı.

Birinci durumda politik içeriği yetersiz olan o Jakoben mizaç söz konusuydu; ikinci durumda ise edebi ve entelektüalist etiketten değil, yeni tarihsel ilişkilerden türeyen Jakoben bir mizaç ve içerik...

SPN, 55-85 (Q19§24)

---

¹³ Bu paragraf Rusya'da 'sürekli devrim' sloganı etrafında kopan tartışmalara atıfta bulunmaktadır. Bu slogan Parvus ve Trotskiy (Bronstein) tarafından, 1905 devrimi münasebetiyle kullanılmıştır. 'Buna karşı çıkan eğilim' ise Bolşevikleri anlatmaktadır; Bolşevikler 'sürekli devrim' kavramını, farklı bir biçimde, proletaryanın hegemonyasını ifade eden bir kavram olarak kullanmışlardır.

2 Fransız Ulusal Yaşamı Üzerine Notlar

[...]

Fransız Devriminin aktif evresinde uygulamaya konan Jakobenizmin (içeriğinin) ve sürekli devrim formülünün gelişmesi, parlamenter rejimde –hukuk ve anayasa açısından– ‘yetkin’ hale getirildi. Bu rejim –toplumun ‘özel’ güçler bakımından en zengin olduğu dönemde– örgütlü rızaya sürekli sahip Hegelci bir hükümet biçiminde (ne var ki rızanın örgütlenmesi özel inisiyatife bırakılmıştı; dolayısıyla da moral ya da etik bir karaktere sahipti, çünkü şu ya da bu şekilde ‘gönüllü olarak’ verilen bir rızaydı bu), kentli sınıfın nüfusun tümü üzerinde daimi bir hegemonya kurmasını sağladı. Jakobenlerin Le Chapelier yasası ile *maksimum* yasasında karşılaştıkları ‘sınır’ aşıldı ve bu sınır propaganda faaliyetinin pratik (ekonomik, siyasal-hukuksal) faaliyetlerle dönüşümlü olarak gerçekleştiği eksiksiz bir süreç sayesinde giderek daha da geriye itildi. Sınai ve ticari gelişme ekonomik temeli sürekli olarak büyüttü ve derinleştirdi. En büyük enerjiye ve girişimci ruha sahip olan toplumsal unsurlar, alt sınıflardan çıkıp yönetici sınıflar katına yükseldiler. Toplumun tümü sürekli bir oluşum ve çözülme süreci içerisindeydi; bu süreci olasılıklarla yüklü, daha karmaşık oluşumlar takip ediyordu. Bu durum emperyalizm çağına dek sürdü ve dünya savaşında tepe noktasına ulaştı.

Bu süreç ayaklanma girişimlerine ve bunların acımasızca bastırılmasına, oy hakkının genişletilmesine ve kısıtlanmasına, toplantı özgürlüğüne ve bu özgürlüğün sınırlandırılmasına ya da iptaline, politik olmayan sendikal özgürlüklere, seçmenlerin listeler ya da tek üyeli seçim kurulları aracılığıyla oy vermesine, nispi sistem ile bireysel sisteme (bu ikisinden türeyen değişik kombinasyonlarla birlikte) sahne oldu. Güçler dengesi değişti, böylelikle yargı bağımsız bir erk ya da bakanlık genelgeleriyle yönetilen ve kontrol edilen bir tabaka olabiliyordu. Başbakana ve devlete farklı işlevler yüklendi. Çeşitli teritoryal düzeyler (merkeziyetçilik ya da ademi merkeziyetçilik; valilere, il konseylerine, yerel konseylere vs. az ya

da çok yetki verilmesi) arasında farklı bir iç denge vardı. Zorunlu askerlik gereği silah altında olanlar ile profesyonel silahlı güçler (polis, jandarma) arasında da farklı bir denge vardı; bu profesyonel organlardan her biri devletin şu ya bu organına (yargı, içişleri bakanlığı, yüksek komuta) bağlıydı.

Parlamente rejimin klasik alanı haline gelen şey içerisinde hegemonyanın 'normal' şekilde icra edilmesini, güç ile rızanın değişen oranlarda birbirini dengeleyerek (gücün rızayı çok fazla aşmaması koşuluyla) oluşturdukları kombinasyon karakterize eder. Gerçekten de gücün çoğunluğun (kamuoyu organları denilen organlarca –gazeteler ve kuruluşlar– ifade edilen) rızası tarafından desteklendiğini, dolayısıyla bunların sayısının belli durumlarda yapay olarak artırıldığını gözler önüne sermek denenebilir. Rıza ile güç arasında yozlaşma-hilekârlık (güç kullanımının aşırı ölçüde tehlikeli olmasından dolayı hegemonik işlevin yerine getirilmesinin zor olduğu belli durumların karakteristiğidir bu), bir başka deyişle, muhalif saflarda karışıklık ve kargaşa yaratmak için, gizlice ya da –tehlikenin yakın olduğu durumlarda– açıktan açığa, muhalifin ya da muhaliflerin (onların liderlerini ele geçirerek) zayıflatılıp paralize edilmesi vardır.

Savaş sonrası dönemde hegemonik aygıt çatlar ve hegemonya uygulaması her daim zor ve belirsiz hale gelir. Hegemonya olgusu çeşitli adlar altında ve onun ikincil/türetilmiş görünümüleriyle sunulur ve tartışılır. En harcıalem etiketler 'otorite ilkesinin krizi' ile 'parlamente rejimin çözülmesi' etiketleridir. Doğaldır ki burada betimlenen şey, problemin parlamento ve siyasal yönetim alanındaki 'teatral' tezahürleridir ancak. Bunlar tam da belli 'ilkelerin' (parlamente ilke, demokratik ilke, vs.) başarısızlığıyla ve otorite ilkesinin (yalnızlık ve safsatacılıkta aşağı kalır yanı olmayan diğer ilkeler bu ilkenin başarısızlığını açıkça gösterir) 'kriziyle' açıklanır. Kriz, pratikte, hükümet oluşturma giderek güçleşmesi biçiminde ve bizzat hükümetlerin giderek istikrarsızlaşmasında kendini gösterir. Kriz, doğrudan doğruya, parlamente partilerin

sayısındaki artıştan ve bu partilerden her birinin sürekli olarak yaşadığı iç krizlerden köklenir (her bir partide bir bütün olarak parlamentoda bulunabilecek şey bulunur: yönetme işindeki zorluk ve istikrarsız liderlik). Bu olgunun biçimleri de, belli ölçüde, yolsuzluk ve ahlaki çözülmedir: tıpkı parlamenter rejimde partinin ülkeyi kurtaracak hükümeti ancak kendisinin oluşturabileceğine inanması ya da en azından hükümeti desteklemesi için hükümet içinde geniş bir şekilde temsil edilmesi gerektiğini öne sürmesi gibi, her parti fraksiyonu da partinin bir bütün olarak zayıflamasını durduracak şaşmaz bir reçeteye sahip olduğuna inanır ve liderliği ele geçirmek ya da en azından liderlikte yer kapmak için her vasıtayı kullanır. [...]

Fransız parlamentarizminin endemik krizi ülkede yaygın bir huzursuzluk olduğuna işaret etmektedir. Fakat bu huzursuzluk henüz radikal bir karakter kazanmamış, soyut sorunları devreye sokmamıştır. Endüstriyel temel genişlemiş ve dolayısıyla kentleşmede artış yaşanmıştır. Kırdaki kitleler, işsizlik ya da toprağa bağlı açlığın giderilmemesinden dolayı değil, kentlerdeki insanların durumlarının daha iyi olması, oralarda hoşnutluk veren öğelerin daha fazla bulunması vs. (arazi aşırı ölçüde ucuzdur ve iyi arazilerin büyük bölümü İtalyanlara bırakılmaktadır) nedeniyle kentlere akın etmektedirler. Parlamento krizi (bugüne dek), daha çok, kitlelerin (akut bir ekonomik krizden kaynaklanmayan) olağan bir hareketini yansıtmaktadır; yanı sıra da, temsil etmeye ve partilere ilişkin yeni dengelerin canla başla araştırılması ve ancak büyük bir siyasal kriz olasılığının önsezisi olan belirsiz bir sıkıntının hissedilmesi söz konusudur. Siyasal organizmanın duyarlılığı, hareketi, bu sıkıntının belirtilerini abartmaya zorlamaktadır. Şimdiye değin başka her şeyden çok, devlet sorumluluklarının ve çıkarlarının bölünmesi yönünde verilen bir dizi mücadele yaşanmıştır. Dolayısıyla kriz, orta büyüklükteki kentlerle küçük kentleri ve en ileri köylüleri temsil eden orta partiler içerisinde –esas olarak Radikallerde olmak üzere– baş göstermektedir. Siyasal güçler yaklaşmakta olan

büyük mücadelelere hazırlanıyor ve daha iyi bir çözüm arayışına giriyorlar. Devlet dışındaki güçler ise kendilerini daha fark edilir hale getiriyor ve adamlarını daha hoyrat bir tavırla ileri doğru itiyorlar.

[...]

* (SPN, 80, 49. dipnot) (Q13§37)

3 'Pasif Devrim' Kavramı [i]

'Pasif devrim' kavramı, İtalyan Risorgimentosu'nun ilk döneminde Vincenzo Cuoco tarafından terime yüklenilen anlamda, manevra savaşının zıttı olan 'mevzi savaşı' kavramıyla ilintilendirilebilir mi? Bir başka deyişle, bu kavramlar Fransız Devriminden sonra mı bir anlam kazandı? Proudhon ve Gioberti ikiz figürleri, Sorelizmin 1871 tarihli Paris katliamlarının ardından yaşanan panikle açıklanabilmesi gibi, 1793 Terörünün yarattığı panikle açıklanabilir mi?¹⁴ Bir başka deyişle, mevzi savaşı ile pasif devrim arasında mutlak bir özdeşlik mevcut mudur? Ya da en azından, bu iki kavramın özdeş olarak mütalaa edilmesi gereken tarihsel bir dönem –mevzi savaşı bir kez daha bir manevra savaşı haline gelene dek– var mıdır ya da böyle bir dönemin olduğu düşünülebilir mi? [...]

SPN, 108 (Q15§11)

---

¹⁴ Gramsci, Fransız sosyalist-anarşist Pierre-Joseph Proudhon'u 1848'den sonra Jakobenizmden muhafazakârlığa kayan biri olarak görürken, İtalyan liberal Gioberti'yi (yukarıdaki 3. dipnota bakınız) muhafazakârlıktan Jakobenizme kayan biri olarak görür. 1848'den önce, 1793'teki Jakoben Terör örneği –Avrupalı diğer liberaller gibi– Gioberti'yi ürkütmüş, onun ılımlı görüşlere yönelmesine yol açmıştı. Ancak 1848 devriminden sonra yaşanan bastırmanın şiddeti onu Jakobenizm hakkındaki hükmünü yeniden gözden geçirmeye ve kendi 'Jakoben' versiyonunu –'Ulusal-halksal'– geliştirmeye itti. Sorel, 1880'lerde mühendis olarak çalıştıktan ve pozitivist bir bakış açısını benimsedikten sonra, on dokuzuncu yüzyılın başında anarşist eğilimlere kapıldı ve İtalya'da bir hayli etkili olan –örnekse Mussolini üzerinde– bir sendikalizm biçimi geliştirdi. Birinci Dünya Savaşı sırasında sağ kanat milliyetçi görüşlere kaydı. Yukarıda sözü edilen bastırma, 1871'deki Paris Komünü'nü tepeleme girişimlerini anlatmaktadır.

4 [Pasif Devrim Kavramı ii]

‘Pasif devrim’ kavramı kesenkes siyaset biliminin iki temel ilkesinden türetilmelidir; 1. hiçbir toplumsal formasyon, içerisinde barındırdığı üretici güçler ileriye doğru harekete geçmek için kendilerine hâlâ alan buldukları sürece ortadan kaybolmaz; 2. bir toplum, kendi önüne, çözüm için gerekli koşulların daha önceden oluşmadığı görevler koymaz. Söylemesi bile fazla, bu ilkelelerin bütün içermeleriyle birlikte eleştirel olarak geliştirilmesi ve her türlü mekanik ve yazgıcı kalıttan arındırılması gerekir. Dolayısıyla da bunların, bir ‘durumun’ ya da bir güçler dengesi-nin ayrımına varmayı mümkün kılan üç temel uğrağın betimiyle ilişkilendirilmesi gerekmektedir; bu esnada en büyük vurgu ikinci uğrağa (politik güçler dengesi) ve özellikle de üçüncü uğrağa (askeri-siyasal denge) yapılmalıdır.¹⁵ [...]

SPN, 106-107 (Q15§17)

5 [Pasif Devrim Kavramı iii]

Risorgimento dönemine ve karmaşık tarihsel altüst oluşlara sahne olan her devre ilişkin bir yorumlama olarak ‘pasif devrim’ tezi. Bu tezin faydası ve tehlikeleri. Tarihsel yenilgicilik, yani kayıtsızlık tehlikesi; çünkü sorunu koyma biçimi bir tür yazgıcılığa vs. inanmaya yol açabilir. Yine de bu kavram diyalektik bir kavramdır –bir başka deyişle, bütün gizilgüçlerini gelişme yönünde uzlaşmaz bir biçimde sunabilen sağlam bir antitezi, gerçekten gerekli bir koyut olarak, önvarsaymaktadır. Dolayısıyla ‘pasif devrim’ kavramı, İtalyan liberalleri açısından Risorgimento ne ise o olarak, yani bir program olarak değil, başka aktif unsurların yokluğunda bir yorumlama ölçütü olarak alınmalıdır. (Dolayısıyla Croce’dan ve onun tarihsiciliğinden çıkan siyasal morfinizme karşı bir mücadele olarak.) (Öyle görünüyor ki pasif dev-

¹⁵ Bkz. Marx, Preface to *A Contribution to the Critique of Political Economy*, *Collected Works*, Cilt 29, s. 263.

rim kuramı, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın önsözünün zorunlu/eleştirel bir sonucudur.) Parti kuramı üzerine belli sektör düşüncelerin gözden geçirilmesi; tam da 'ilahi hukuk' türünden bir yazgıcılığı temsil eden kuramlar. Kitle partisi ve küçük-elit parti kavramlarının gelişmesi ve bu ikisi arasındaki dolayım. (Kuramsal ve pratik dolayım: görece ufak, fakat yine de anlamlı bir büyüklüğe, diyelim ki birkaç bin kişilik bir güce sahip, toplumsal ve ideolojik bakımdan türdeş olan bir grubun varolması – onun yaygın bir durumu tanımlayan ve ancak mekanik, dışsal ve dolayısıyla geçici nedenler yüzünden dışavurulması engellenen ruh haline tekabül eden varoluşu söz konusu olmaksızın– kuramsal açıdan mümkün müdür?)

SPN, 114 (Q15§62)

6 [Pasif Devrim Olarak Faşizm: Birinci Versiyon]

Croce'nin *On Dokuzuncu Yüzyıl Avrupa Tarihi*'nin dünya kültürü açısından etik-politik tarihin bir tür paradigması olduğu göz önüne alındığında, kitabın eleştirisi zorunlu olmaktadır. Croce'nin esas 'numarasının' şu olduğu belirtilebilir: Croce kendi tarihine Napoleon'un düşüşünden sonra başlar. Ancak 'on dokuzuncu yüzyıl', Fransız Devrimi ve Napoleon Savaşları olmaksızın varolabilir mi? Croce'nin ele aldığı olaylar, bu önceller olmaksızın, organik olarak düşünülebilir mi? Croce'nin kitabı, onun deyişiyle, pasif devrimlere ilişkin bir çalışmadır; ancak bu yapıt, sadece Fransa'yı ilgilendirmekle kalmayıp Avrupa ve dünya çapında bir olay olan Fransız Devrimi olmaksızın haklı çıkarılamayacak ve anlaşılmayacak bir çalışmadır. (Bu işleme çağdaş bir referans verilebilir mi? Modern koşullarda 'faşizm' tam tamına yeni bir 'liberalizm' değil midir? Faşizm, liberalizmin on dokuzuncu yüzyıl açısından ifade ettiği şeye benzer biçimde, yirminci yüzyıla uygun bir 'pasif devrim' biçimi değil midir tam olarak? Bu konuya başka bir yazımda değinmiştim, argümanın daha da geliştirilmesi gerekmektedir.) (Şu ileri sürülebilir: buradaki pasif devrim, ekonomik

yapının 'reformist' bir biçimde bireyci bir ekonomiden planlı bir ekonomiye (komuta ekonomisi) dönüştürülmesi olgusunu anlatmaktadır. Salt bireyci bir ekonomi ile bütünsel olarak planlanmış bir ekonomi arasında 'ara bir ekonominin' gelişi, yok edici türden radikal ve yıkıcı felaketler olmaksızın, daha gelişkin siyasal ve kültürel biçimlere geçişe imkân verir. 'Korporatizm', geliştikçe, 'pasif' karakter taşıyan bu ara ekonomi biçimi olabilir ya da bu biçime dönüşebilir.) Bu kavramlaştırma, politikada manevra savaşına karşılık 'mevzi savaşı' olarak adlandırılan şeyle karşılaştırılabilir. Buna göre, Fransız Devrimine dek süregelen tarihsel döngü bir 'manevra savaşıydı'; o liberal on dokuzuncu yüzyıl ise uzun bir mevzi savaşı...

* (Q8§236)

7 [Pasif Devrim Olarak Faşizm: İkinci Versiyon]

Etik-politik tarihin paradigmaları. *On Dokuzuncu Yüzyıl Avrupa Tarihi*, Croce'nin Avrupa kültürüne sunduğu tarihyazımının paradigması olmaya yazgılı etik-politik tarih çalışması gibi gözükmemektedir. Ancak Croce'nin diğer çalışmalarının da (*Napoli Krallığı Tarihi; 1871'den 1915'e İtalya Tarihi; 1799 Napoli Devrimi ve İtalya'da Barok Çağ Tarihi*) hesaba alınması gerekmektedir. Ne ki, en amaca yönelik ve göz açıcı yapıtları *Avrupa Tarihi* ile *İtalya Tarihi*'dir. Bu iki yapıt bağlamında hemen şu sorular ortaya çıkmaktadır: Fransız Devrimi ve Napoleon Savaşlarını organik bir yaklaşımla ele almaksızın, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa tarihini yazmak (tasarlamak) mümkün müdür? Ve de Risorgimento'ya ilişkin mücadeleleri ele almaksızın, İtalya'nın modern zamanlardaki tarihini yazmak mümkün müdür? Bir başka deyişle, Croce'nin anlatımlarına 1815'ten ve 1871'den başlaması, yani mücadele ânını (birbiriyle çatışma içerisinde olan güçlerin olduğu, bir araya gelip kendi pozisyonlarını aldığı ânı; bir etik-politik sistemin çözülüp diğerinin olduğu ânı; bir toplumsal ilişkiler sisteminin dağılıp çöktüğü ve bir diğerinin doğup kendini kabul et-

tirmeye çalıştığı ânu) dışlaması arızı bir tutum mudur, yoksa maksatlı bir güdüye mi yöneliktir? Onun, tarihi, sakın bir yaklaşımla, kültürel ya da etik-politik genişleme ânu olarak alması arızı bir davranış mıdır? Dolayısıyla *Avrupa Tarihi* üzerine olan kitap, tarihin bir fragmanından, Fransa'da 1789'da başlayan ve cumhuriyetçi ve Napoleoncu ordularla birlikte Avrupa'nın geri kalanına saçılan, eski rejimlere güçlü bir darbe indiren ve Fransa'da olduğu gibi bu rejimlerin hemen çökmesine neden olmasa da onların 1870'e dek süren 'reformist' korozyonuna yol açan o büyük devrimin 'pasif' görünümünden başka bir şey değildir.

Burada ortaya çıkan sorun, bu Croceyen inşanın, insanları belli bir doğrultuya sokmayı amaçlayan niteliğiyle, çağdaş ve dolaysız bir referansa sahip olup olmamasıyla ilgili bir sorundur. Bu inşanın, Croce'nin ele aldığı dönemin, yani restorasyon-devrim döneminin (bu dönemde Fransa'da Jakoben-Napoleoncu bir ifadeye kavuşan talepler küçük dozlarda, yasal yollardan, reformist bir tarzda karşılandı –öyle ki eski feodal sınıfların politik ve ekonomik pozisyonunu korumak, tarım reformundan ve özellikle de Fransa'da Jakobenizm yıllarında, 1831'de ve 1848'de gerçekleştiği üzere, bir siyasal deneyim dönemi yaşayan halk kitlelerinden kaçınmak mümkün hale geldi) ideolojik hareketine tekabül eden bir ideolojik hareket yaratmayı amaçlayıp amaçlamamasıyla ilgili bir sorundur. Ancak, halihazırdaki koşullarda, gerçekten de geçen yüzyıldaki ılımlı ve muhafazakâr liberalizm hareketine tekabül eden hareket Faşizm değil midir?

Faşizmin, kendi gelişim sürecinin ilk yıllarında, eski 'tarihsel' Sağ gelenekle bir süreklilik iddiasında bulunması anlamsız bir şey değildir belki de. Zihni tikel sorunlarla meşgul olan Croce, yalınkat bir romantik tipe ait olan, ama yine de onun Goethe'yi model alan klasik dinginliği açısından asap bozucu olan çeşitli ikincil karakteristikleri Faşizmden arındırmaya katkı sağladıktan sonra, gerçekte, düşünsel bir temellendirmeye onu dolaylı yoldan teçhiz ederek Faşizmin takviyesine katkıda bulunmuş olma-

lıydı: bu, tarihin çok sayıdaki paradoksal yönünden biridir (Vico'nun deyişiyle, doğanın bir hilesidir) belki de. İdeolojik hipotezler şu şekilde sunulabiliyordu: devletin yasama erkine müdahalesi sayesinde ve korporatif örgütlenme yoluyla, görece kapsamlı değişikliklerin 'üretimde plan' ögesini vurgulamak üzere ülkenin ekonomik yapısına sokuluyor olmasıyla; bir başka deyişle, üretim alanındaki sosyalizasyon ve ortak faaliyetin, bireyin ya da grubun kendine mal ettiği kâra her ne şekilde olursa olsun dokunmaksızın (ya da en azından bu kârın düzenlenmesinin ve kontrolünün ötesine geçmeksizin) artırılıyor olması olgusunda pasif bir devrim söz konusudur. İtalyan toplumsal ilişkilerinin somut çerçevesi içerisinde bu, hammaddeyi tekeline alan ve devasa ölçüde sermaye biriktirmiş olan daha ileri ülkelerin sınai formasyonlarıyla rekabet içerisindeki üretici güçlerin (sanayideki) geleneksel egemen sınıfların yönetimi altında gelişme kaydedeceği biricik çözümdür belki de.

Böylesi bir şemayı uygulamaya koymanın mümkün olup olmadığı ya da ne ölçüde mümkün olduğu sorusu ancak nispi önem taşıyan bir sorudur. Siyasal ideolojik bakış açısından önemli olan şey, bu şemanın, İtalya'nın büyük bir kentli burjuvazi ve kırsal küçük burjuva kitlesi gibi belli toplumsal gruplarında bir beklenti ve umut dönemi yaratmaya muktedir olması ve bunu gerçekten de yaratmasıdır. Bu suretle bu şema, geleneksel egemen sınıfların güdümünde olan hegemonik sistemi ve onun askeri ve sivil cebir güçlerini takviye eder.

Böylelikle bu ideoloji, tıpkı 'pasif devrimin' siyasal alandaki işlevine benzer biçimde, uluslararası ekonomik alanda (serbest rekabet ve serbest mübadele burada hareket savaşına karşılık gelir) 'mevzi savaşının' bir ögesi olarak hizmet görür. Avrupa'da 1789'dan 1870'e (Fransız Devrimi) değin (siyasal) bir hareket savaşı, 1815'ten 1870'e değinse uzun bir mevzi savaşı vardı. İçinde yaşadığımız devirdeyse hareket savaşı –siyaseten– Mart 1917'den Mart 1921'e dek gerçekleşti; bunu, temsilcisi –hem pratik (İtalya

için) hem de ideolojik (Avrupa için) bakımdan– faşizm olan bir mevzi savaşı izledi.

SPN, 118-120 (Q10,IŞ9)

8 Ajitasyon ve Propaganda

Risorgimento'dan itibaren faaliyette bulundukları dönem içerisinde İtalyan siyasal partilerinin zayıflığı (Milliyetçi parti¹⁶ bir ölçüde bunun dışında tutulabilir), ajitasyon ile propaganda arasındaki denksizlik diye adlandırılabilir –gerçi ilkesizlik, oportünizm, organik sürekliliğin olmayışı, taktikler ile strateji arasındaki denksizlik vs. olarak da adlandırılabilir bu– şeyde düğümlendi. Partilerin böyle olmasının başlıca nedeni ülkenin peltemsi ekonomik ve toplumsal yapısında, iktisadi sınıfların erimesinde aranmalıdır – fakat bu açıklama bir bakıma yazgıcı bir açıklamadır. Gerçekten de partilerin, sınıfların adlandırılmasından başka bir şey olmadığı doğruysa eğer, bu sınıfların basitçe mekanik ve pasif bir dışavurumu olmayıp onları geliştirmek, katılaştırmak ve evrenselleştirmek için enerjik tepki verdiği de doğrudur. İtalya'da tam tamına olup biten şey bu değildi; bu 'devre dışı bırakmanın' sonucu da ajitasyon ile propaganda arasındaki denksizliktir –ya da adına her ne derseniz odur.

Devlet/hükümet, bu durumda belli bir sorumluluğa sahiptir; buna sorumluluk denebilir: devletin bizatihi kendisinin güçlenmesini önlediği, yani devletin/hükümetin ulusal bir faktör olmadığını tanıtladığı ölçüde. Hükümet gerçekte bir 'parti' gibi faaliyette bulundu. Kendisini partilerin üzerine koydu: onların çıkarlarını ve faaliyetlerini ulusun ve devletin yaşamına ve çıkarlarına değgin daimi çerçeve içerisinde uyumlulaştırmak için değil, fakat onları geniş kitlelerden koparmak/uzaklaştırmak ve 'Bonapartist-Sezarist tipte paternalist bağlarla hükümete bağlı olan parti dışı insanlar-

¹⁶ İtalyan Milliyetçi Birliği 1910 yılında kurulan sağ kanat bir partiydi. İtalya'nın 1915'te savaşa müdahil olmasında büyük bir rol oynayan bu parti 1923'te Faşist Parti'yle birleşti.

dan oluşan bir güç' elde etmek için. Depretis'in, Crispi'nin ve Giolitti'nin *diktatörlükleri* denilen olgular ile transformizmin parlamenter görüngüsü işte bu şekilde analiz edilmelidir.¹⁷ Sınıflar partileri doğurur, partiler de devletin ve hükümetin personelini/sivil toplumun ve politik toplumun liderlerini oluşturur. Bu somut tezahürlerde ve işlevlerde yararlı ve verimli bir ilişki olmalıdır. Partilerin kuramsal/öğretisel etkinliği olmazsa, temsil edilen sınıfın doğasını ve onun ne şekilde geliştiğini belirleyen nedenleri keşfetme ve irdelemeye yönelik sistematik bir çaba olmazsa, liderlerin oluşumundan söz edilemez. Dolayısıyla, devlet ve hükümet personelinin azlığı, parlamenter yaşamın pespayeliği, partilerin vazgeçilmez nitelikteki çok az sayıdaki bireyi soğurarak ve yozlaşarak kolaylıkla çözülebilmeleri... Dolayısıyla, kültürel yaşamın sefilliği ve yüksek kültürün içler acısı yetersizliği... Siyasal tarih yerine duygusuz/soğuk alimlik, din yerine batıl inanç, kitaplarla büyük dergiler yerine günlük gazeteler ve büyük ilanlar, ciddi siyaset yerine gelip geçici tartışmalar ve kişisel çatışmalar. Üniversiteler ve düşünsel/teknik yetenekleri geliştiren bütün kurumlar, partilere geçit vermedikleri için, ulusal yaşamın gerçekliklerini yaşayarak, ulusal olmayan ve sırf retorik bir zihinsel formasyona sahip, apolitik ulusal kadrolar ürettirler. Bu suretle bürokrasi ülkeye yabancılaştı ve daha da kötüsü, bürokratik hiyerarşi entelektüel ve politik hiyerarşinin yerini aldığı için, kendi yönetsel pozisyonları sayesinde tam anlamıyla siyasal bir parti haline geldi. Bürokrasi tamamen devlet partisi/Bonapartist parti oldu.

---

¹⁷ 1876-1914 döneminde sırasıyla İtalya'da başbakanlık görevinde bulunan Depretis, Crispi ve Giolitti'nin her biri, muhaliflere göre, çoğunluğu ele geçirmek için seçimleri kontrol altında tutan ve parlamentodaki yandaşmalarını manipüle eden diktatörlüklerin uygulayıcısı kişilerdi büyük ölçüde. 1890'lardaki Crispi hükümeti aynı zamanda sömürgeci militarizmle, anti-sosyalizmle ve halkın protestosunun silahla bastırılmasıyla da eşanlamlı oldu. Gramsci'nin kendisi de ilk yazılarında Giolitti yönetimini tek kişi diktatörlüğü olarak betimlemiştir: sözgelimi bu kitaptaki 'Sınıf Uzlaşmazlığı ve İtalyan Tarihi' başlıklı yazıya bakınız.

1919'dan sonra Kayzer Almanya'sında ortaya çıkan 'benzer' bir durumu eleştiren kitaplara, örnekse Max Weber'in *Alman Yeni Düzeninde Parlamento ve Hükümet: Bürokrasinin ve Parti Yaşamının Politik Bir Eleştirisi* adlı kitabına bakınız. [...]

SPN, 227-228 (Q3§119)

9 Sezarizm

Sezar, Napoleon I, Napoleon III, Cromwell vs. Doruk noktasına büyük bir 'kahraman' kişilikte ulaşan tarihsel olayların bir katalogunu çıkarmak...

Sezarizmin, çatışma halindeki güçlerin feci sonuçlar doğuracak tarzda birbirini dengeledikleri bir durumu ifade ettiği söylenebilir; yani, bu güçler birbirlerini öyle bir dengelerler ki, aralarındaki çatışmanın sürgit devam etmesi onların karşılıklı yıkımından başka bir sonuç vermez. İlerlemeci güç A'nın gerilemeci güç B ile olan mücadelesinde A'nın B'yi ya da B'nin A'yı yenilgiye uğratması değil, ne A'nın ne de B'nin galip gelmesi söz konusudur: bu güçler birbirlerinin kanunu dökerken üçüncü bir güç (C) dışarıdan müdahale ederek A'dan ve B'den geriye ne kalmışsa onları kendisine boyun eğdirir. İtalya'da Lorenzo il Magnifico'nun ölümünden sonra yaşanan da tam tamına budur.

Fakat Sezarizm, her ne kadar felakete doğru sürüklenen bir güçler dengesinin karakterize ettiği tarihsel-siyasal bir durumda büyük bir kişiliğe 'hakemlik' görevinin tevdi edildiği tikel bir çözümlü ifade etse de, her durumda aynı tarihsel anlama sahip değildir. Sezarizmin ilerlemeci bir biçimi de söz konusu olabilir, gerilemeci bir biçimi de: her bir biçimin kesin anlamı, son tahlilde, herhangi bir sosyolojik şema aracılığıyla değil, ancak somut tarih aracılığıyla yeniden inşa edilebilir. Sezarizm, ilerlemeci gücün muzaffer olmasına yardımcı olacak şekilde müdahalede bulunduğunda ilerlemecidir (gerçi bu, belli ödünler ve sınırlılıklar karşılığında elde edilen bir zaferdir). Gerilemeci gücün muzaffer olması

na yardımcı olacak şekilde müdahalede bulunduğundaysa gerilemeci... (Bu durumda da belli ödümler ve sınırlılıklar söz konusudur, ne ki bunların değeri, kapsamı ve anlamı birinci durumdan farklıdır.) Sezar ile Napoleon I ilerlemeci Sezarizmin, Napoleon III ile Bismarck gerilemeci Sezarizmin örnekleridir. Buradaki sorun o diyalektik 'devrim/restorasyon' sürecine devrimin mi yoksa restorasyonun mu hükmettiğini anlamakta düğümlenmektedir; zira tarihsel hareket içerisinde asla geri dönüşlerin olmadığı ve restorasyonların *in toto*¹⁸ varolmadığı kesindir. Üstelik Sezarizm, tarihsel yorumlamaya değgin bir kanon değil, polemiksel-ideolojik bir formüldür. Bir Sezar olmadan da büyük bir 'kahraman', temsili kişilik olmadan da Sezarist bir çözüm varolabilir. Parlamenter sistem de bu tür uzlaşmaya dayalı çözümler için bir mekanizma sağlamıştır. MacDonald'ın 'İşçi' hükümetleri belli ölçüde bu türden çözümlerdi; Sezarizmin derecesi de hükümet MacDonald başkanlığında kurulduğunda ve Muhafazakâr bir çoğunluğa sahip olduğunda arttı.¹⁹ Keza İtalya'da Ekim 1922'den 'Popolari'nin çekilmesine dek, ardından aşamalı bir şekilde 3 Ocak 1925'e ve sonrasında 8 Kasım 1926'ya dek, Sezarizmin değişik derecelerde –sonunda daha saf ve kalıcı bir biçim kazanarak– birbirini takip ettiği siyasal-tarihsel bir hareket vardı (gerçi bu hareket bile statik ya da durgun değildi).²⁰ Her koalisyon hükümeti, daha

---

¹⁸ *in toto* (Lat.): bütünsel halde, bir bütün olarak (ç.n.).

¹⁹ MacDonald'ın 1931'de İşçi Partisi'nden ayrılmasından sonra oluşturulan Ulusal Hükümet kastediliyor.

²⁰ 1922'nin Ekim ayı Faşistlerin iktidara geldikleri aydır (Roma Yürüyüşü, 28 Ekim). Halk Partisi Faşistlere karşı izlenecek politika konusunda baş gösteren görüş ayrılıkları yüzünden parçalandı ve Nisan 1924 seçimlerine kendi aday listesini çıkardı. 3 Ocak 1925 Mussolini'nin 'olağanüstü yasaları' devreye soktuğu, Faşizmin 'totaliter' evresinin başlangıcına işaret eden tarihtir. 31 Ekim 1926'da Zamboni adında bir öğrencinin Bologna'da Mussolini'ye suikast düzenlemeye kalkışması, iplerin bütünüyle Faşistlerin eline geçmesi-

anlamalı aşamalara geçsin ya da geçmesin, Sezarizmin bir ilk aşamasıdır (elbette ki ortak düşünce, koalisyon hükümetlerinin, tam tersine, Sezarizme karşı en 'sağlam siper' olduğu yolundadır).

Büyük ekonomik-sendikal ve parti-politik koalisyonlarıyla modern dünyada, Sezarist görüngü mekanizması Napoleon III devrine dek görülenden oldukça farklıydı. Napoleon III dönemine dek düzenli militer güçler ya da düzenli ordu Sezarizmin gelişinde belirleyici bir öğeydi ve bu da oldukça kesin hükümet darbeleriyle, askeri eylemlerle vs. vuku buldu. Modern dünyada küçük yurtaş gruplarının kullanımında olabilen sınırsız finansal araçlara sahip olan sendikal güçlerle siyasal güçler, sorunu karmaşıktırmaktadır. Parti ve sendika görevlileri, öyle devasa tarzda –Sezar ya da 18. Brumaire tarzında– bir askeri eyleme gerek olmaksızın, satın alınabilir ya da terörize edilebilir. 'Sürekli devrim' denilen o Jakoben/1848 tarihli formül bağlamında incelenmiş bulunan durumun aynısı bu alanda da tekrarlanır. Modern siyaset tekniği 1848'den sonra, parlamentarizmin ve onunla ilişkili sendika ve parti sistemlerinin büyümesinden ve de geniş devlet bürokrasisiyle 'özel' bürokrasilerin (yani, partilere ve sendikalara ait olan özel-siyasal bürokrasiler) oluşumundaki artıştan sonra, geniş anlamda düzen güçlerinin –yani, suçu bastırmaya yönelik kamusal hizmet değil sadece, aynı zamanda egemen sınıfların siyasal ve ekonomik tahakkümünü korumak için devlet ve özel bireyler tarafından örgütlenen güçlerin tümü– örgütlenmesinde meydana gelen dönüşümlerden sonra bütünüyle dönüşüm geçirdi. Bu bakımdan 'siyasal' partilerin ve diğer –iktisadi olsun olmasın– örgütlerin hepsi, soruşturmacı ve önleyici bir nitelik taşıyan siyasal düzenin organları olarak düşünülmelidir.

---

ne ve bütün muhalefet partilerinin 8 Kasım'da feshedilmesine (aynı gün Gramsci de tutuklanmıştır) vesile oldu.

Çatışma içerisindeki A ve B güçlerine (bu çatışma bir felaketle sonuçlanma olasılığına, yani ne A'nın ne de B'nin organik bir denge kurma –ya da yeniden kurma– mücadelesinde galip gelmemesi ve bundan da Sezarizmin doğması –doğabilmesi– olasılığına sahiptir) ilişkin jenerik (cinsil) şema, tam olarak jenerik bir hipotezdir, politika sanatı için elverişli olan sosyolojik bir şemadır. Hipotezi daha somut bir hale getirmek, onu somut tarihsel gerçekliğe giderek daha fazla yaklaştırmak mümkündür; bu da belli temel öğelerin tanımlanmasıyla başaranılabilecek bir şeydir.

Böylelikle, A ve B'den söz edilirken, A'nın jenerik olarak ilerlemeci, B'ninse jenerik olarak gerilemeci bir güç olduğu ileri sürüldü. Fakat söz konusu ilerlemeci ve gerilemeci gücün tipini belirtmek ve böylece gerçeğe daha yakın kestirimler yapmak da mümkündür. Sezar ve Napoleon I örneğinde, A ile B'nin, birbirinden farklı ve çatışma içerisinde olsalar da, moleküler bir süreçten sonra birbiriyle kaynaşma ve karşılıklı olarak birbirlerini asimile etme noktasına varma yeterliliğine 'mutlak surette' uzak oldukları söylenemez. Gerçekte olup biten şey de işte buydu –en azından belli bir ölçüde; ama söz konusu tarihsel-siyasal hedefler açısından, yani temel organik mücadelenin durması ve böylelikle felaket evresinin aşılması açısından... Bu, daha büyük yaklaşıklığın bir ögesidir. Bir diğer öge de şudur: felaket evresi, zorunlu olarak başa çıkılamaz herhangi bir organik yetersizlik sonucu değil, geleneksel hâkim gücün 'anlık' bir siyasal yetersizliği sonucu meydana gelebilir. Napoleon III örneğinde de geçerliydi bu. 1815'ten 1848'e dek Fransa'daki egemen güç politik açıdan (birbiriyle ihtilafli) dört kampa bölünmüştü: lejitimistler, Orleancılar, Bonapartistler ve Jakobin-cumhuriyetçiler. Bu iç hizip mücadelesi, ilerlemeci rakip güç B'nin vaktinden evvel atılım yapmasını mümkün kılan bir mücadeleydi; ne var ki, mevcut toplumsal biçim, sonrasında yaşanan tarihsel olayların fazlasıyla tanıtladığı gibi, kendi gelişim

imkânlarını henüz bütünüyle tüketmemişti. Napoleon III (kendi tarzınca, önemsiz kişiliğine uygun düşecek şekilde) bu gizli ve içkin imkânları temsil ediyordu: bu nedenle onun Sezarizminin tikel bir rengi vardır. Sezar'ın ve Napoleon I'in Sezarizmi, deyim yerindeyse, nicel/nitel bir nitelik taşıyordu; bir başka deyişle, bir devlet tipinden başka bir devlet tipine tarihsel bir geçiş evresini temsil ediyordu –bu geçişte yeniliklerin sayısı o kadar fazla ve önem arz eden nitelikteydi ki bunlar eksiksiz bir devrimi temsil ediyordu. Napoleon III'ün Sezarizmi ise, o da sınırlı bir tarzda olmak üzere, salt niceldi: bir devlet tipinden diğerine geçiş yoktu, sadece aynı devlet tipinin kesintisiz çizgiler boyunca 'evrim geçirmesi' söz konusuydu.

Modern dünyada Sezarist görüngüler hem ilerlemeci Sezar/Napoleon I tipinin Sezarizminden, hem de Napoleon III tipinin Sezarist görüngülerinden, daha çok ikincisine eğilim göstermekle birlikte, oldukça farklıdır. Modern dünyada feci sonuçlara gebe bir denge durumu, son tahlilde (yıpratıcı ve kanlı bir sürecin ardından da olsa) birleşip kaynaşabilen güçler arasında değil, birbirlerine olan karşıtlıkları tarihsel bakımdan giderilemez olan ve Sezarist biçimlerin gelmesiyle birlikte özellikle keskinleşen güçler arasında meydana çıkar. Ne ki, modern dünyada Sezarizm, aynı zamanda, ülkeye ve o ülkenin küresel bağlamdaki göreceli ağırlığına bağlı olarak, geniş ya da dar, belli bir marja da sahiptir; zira toplumsal bir biçim daha fazla gelişme ve örgütsel iyileşme yönünde marjinal imkânlarla sahiptir ve özellikle de rakip ilerlemeci gücün (onun spesifik karakterinin ve yaşam biçiminin bir sonucu olarak) göreceli zayıflığından 'her zaman' medet umabilir. Egemen toplumsal biçimin bu zayıflığı koruması kendisi açısından şarttır: modern Sezarizmin militer bir sistem olmaktan çok bir polis sistemi olduğu işte bu nedenden dolayı ileri sürülmektedir.

10 Sezarizm ve Siyasal-Toplumsal Güçlerin ‘Feci Sonuçlara Gebe’ Dengesi

İster ilerlemeci, ister gerilemeci olsun, isterse ara/epizodik bir karakter taşıyın, Sezarizmdeki o bütünüyle yeni tarihsel görüngünün ‘temel’ gler arasındaki dengeden kaynaklandığına inanmak bir metot hatası (sosyolojik mekanikiliğın bir veçhesi) olurdu. Temel sınıfların (değışik sosyo-ekonomik ve teknik-ekonomik türden) başat grupları ile bu gruplar tarafından yönetilen ya da bu grupların hegemonik etkisine tabi tali gler arasındaki ilişki biçimlerini de anlamak şarttır. Dolayısıyla, Fransız askeri gruplarının ve köylülüğün işlevini incelemeksizin 2 Aralık [1852] *coup d’état*’sını anlamak imkânsızdır.

Bu bakış açısından oldukça önemli tarihsel bir epizot, Fransa’da Dreyfus davası diye bilinen olaydır. Bu da halihazırdaki gözlemler dizisine dahildir; ‘Sezarizme’ yol açtığı için değil, gerçekte tam da zıt bir nedenden dolayı: gelişmekte olan ve açıkça reaksiyoner bir nitelik taşıyan bir Sezarizmin gelişini engellediğı için. Yine de Dreyfus hareketi karakteristik bir olaydır; çünkü bizatihi egemen toplumsal bloğın öğelerinin aynı bloğın en reaksiyoner kısmının Sezarizmine set ektiğı bir vakaydı. Ve bu öğeler bunu yaparken köylülüğün ve kırların değil (gerçi köylü sınıfının en ileri kısmından da destek alıyorlardı gerçekte), kentlerde reformist sosyalistlerin liderliğindeki bağımlı tabakaların desteğine bel bağıladılar. Kesinlikle birer devrim olmayan, fakat en azından egemen kamptaki boğucu/kemikleşmiş devlet yapılarını da sarsması ve ulusal yaşam ile toplumsal etkinliğe farklı ve daha çok sayıda personel sokması bakımından bütünüyle tepki hareketleri de olmayan Dreyfus tipi diğerk modern tarihsel-siyasal hareketlere rastlamak mümkündür. Bu hareketler de, eski toplumun içinde eski liderlerin nasıl kullanacaklarını bilmediğı gizli etkin glerin –belki de ‘marjinal glerin’– olduğuna işaret ettikleri ölçüde, görece

‘ilerlemeci’ bir içerik taşıyabilirler. Ne var ki bu güçler ‘bir devrin sonunu getiremedikleri ya da yeni bir devir başlatamadıkları’ için, kesenkes ilerlemeci olamazlar. Onları tarihsel açıdan etkili hale getiren şey onlara özgü bir içsel güç değil, onların hasmının inşa etme konusundaki yeteneksizliğidir. Dolayısıyla bu güçler, çatışan güçler arasındaki tikel bir denge durumuna bağlıdırlar (bu güçlerin her ikisi de kendi kampları içerisinde bir yeniden inşa iradesine özerk ifade kazandırmaya muktedir değildir).

SPN, 222-223 (Q14§23)

IX

AMERİKANİZM VE FORDİZM

Giriş

'Amerikanizm ve Fordizm' üzerine notlar 1920'lerle 30'larda ekonomi ile siyasal ve kültürel alanların birbirine nüfuz etmesine ilişkin yeni biçimleri ele almaktadır. Gramsci üretim alanını mekanik bir yaklaşımla belirleyici ekonomik bir 'temel' olarak değil, karmaşık bir 'tarihsel bloğun' bir parçası olarak görür. Bir başka deyişle, verili bir üretim biçimini tikel bir siyasal çerçeveyi, tikel bir kültürü, ideolojiyi, ahlaklılığı ve davranışı koşullayan ve aynı zamanda onlar tarafından koşullanan bir olgu olarak alır. Amerikanizme ve de onun edebi ve entelektüel tezahürlerine eşlik eden 'toplumsal konformizm' biçimleriyle ilgilenir.

Yaptığı analiz Detroit'teki Ford Motor Şirketi'yle ilgili üretim örgütlenmesi ile emek sürecine, yani kitlesel üretime ya da seri üretime odaklanır. 'Fordizm' standardize edilmiş bir tasarımla büyük miktarda mal üretilmesini, tüm üretim döngüsünün tek bir fabrikada yoğunlaşmasını, montaj işleminin mekanizasyonunu (parçaların üretim bantları ya da zincirleri üzerinde hareket etmesini), yüksek derecede bir işbölümünü ve işçinin hareketlerinin ve görevlerinin basit bir rutine indirgenmesini içeriyordu. Gramsci, içerisinde Fordizmin işlediği zor ve rıza çerçevesiyle ilgilenir: özgür işçi sendikalarının dışlanması, 'yüksek ücret' teşvikleri, 'iyi bir ahlaki duruşa' sahip

işçilerin tutulması, çalışma saatleri dışında da işçilerin yaşamının gözetilmesi... Gramsci ayrıca 'bilimsel yönetim' teknikleriyle (bu tekniklerin öncüsü Frederick Taylor'a binaen 'Taylorizm' diye adlandırılmıştır) ve Taylor-Ford sistemini mümkün ve başarılı kılan 'Amerikanizmin' siyasal ve toplumsal içeriğiyle de ilgilenir. Gramsci'ye göre Kuzey Amerika, bünyesinde feodalizm artıklarını ve geniş 'asalak' orta tabakaları barındıran 'Eski Avrupa'ya (özellikle de Güney Avrupa'ya) kıyasla, daha 'ussallaştırılmış' bir toplumsal yapıya sahiptir. Kuzey Amerika, aynı zamanda, özel girişimi teşvik edip koruyan liberal bir devlete sahiptir; Roosevelt'in New Deal'inin korporatist ideolojilerine ve pratiklerine, yasaklamalarına ve resmi olarak teşvik edilen muhafazakâr bir cinsel ahlaka ve aile yaşamına sahiptir. 'Burada hegemonya,' der Gramsci çarpıcı bir cümlesinde, 'fabrikada doğar ve hükmünü icra etmek için çok cüzi miktarda profesyonel siyasal ve ideolojik araçlara gereksinme duyar.'

Gramsci'nin bu sorunlara olan ilgisi iki yönlüdür. Birincisi Gramsci, iki dünya savaşı arasındaki dönemde, hem Sovyetler Birliği'ndeki hem de diğer ülkelerdeki diğer pek çok Marksist gibi, Birleşik Devletler'de bu yeni teknikler ve yönetim metotları aracılığıyla sanayi üretiminin ve verimliliğin artırılmasına ilgi duyuyordu. Fordist ve Taylorist metotların, spesifik olarak, yoğun sömürüye ve fabrika ile işgücünün 'zapturapt altına alınmasına' ilişkin *kapitalist* zorunluluklar tarafından ne ölçüde dikte edildiğini, öte yandan da bu metotların *sosyalistlerin* öğrenip geliştirebilecekleri 'ussal' modernleştirici eğilimlere ne ölçüde tekabül ettiğini anlamak istiyordu. Burada şu noktayı belirtmek gerekir: Gramsci'nin bu alandaki kimi gözlemleri, özellikle de 'prodüktivist' bir düşünce kalıbını (yani, üretim güçlerini nötr, bu güçlerin gelişimini ise su götürmezcesine yararlı olarak gören bakış açısı), araç-amaç odaklı ve değerden bağımsız bir 'ussallık' anlayışını (yani, belli bir üretim biçiminin ussallığının sadece onun verili bir amaca ulaşmada uygun olup olmadığı açısından ölçülmesi) ve bununla ilintili olarak da cinsel ahlak, kadın ve aile üzerine kimi eskimiş yaklaşımları yansıtan görüşleri sorunlu gözlemler olarak görülmüştür.

İkincisi, Gramsci Faşizm devrinde İtalyan kapitalizmindeki Amerikanca eğilimler diye adlandırılabilir olguyu değerlendirme derdindedir. İki dünya savaşı arası dönemde İtalya'daki büyük sanayinin kilit sektörleri –otomotiv, kimya ve çelik– Faşist devlet tarafından tedarik edilen 'korporatist' çerçeve içerisinde bir yoğunlaşma ve modernleşme sürecinden geçti –yani, özgür sendikaların yerini Faşist sendikalar ve korporasyonlar aldı: grev hakkı, sözleşme planlamasına katılım, refah yardımı ile çalışanların ve onların ailelerinin faydalandığı diğer haklar (sağlık, eğitim vb.) söz konusu değildi artık. Bununla beraber, Gramsci'nin de işaret ettiği üzere, bu eğilimler Faşist İtalya'daki diğer eğilimlerle çelişmeye başladı; çünkü Faşistler, eşzamanlı olarak, kırlardaki küçük çiftlikleri tahkim ederek kendi 'kırcılık' politikalarını ilerlettiler ve ayrıca devlet çalışanları ve Faşist Parti görevlileri için çok sayıda yeni iş yaratarak o asalak üçüncül sektörü şişirdiler.

* * *

1 Avrupa'nın Demografik Bileşiminin Ussallaştırılması

Amerikanizm ile Fordizmin belli veçhelerini uygulamaya sokma yönünde Avrupa'da gerçekleştirilen çeşitli girişimlerin sebebi, birbiriyle uzlaşamaz gibi gözüken şeyleri uzlaştırmayı, yani bir yanda Avrupa'nın eski, anakronik, demografik toplumsal yapısı ile, öte yanda, en ileri Amerikan örneği tarafından, Henry Ford'un sanayisi tarafından ortaya konulduğu üzere, ultra-modern bir üretim biçimi ve çalışma metotlarını birbiriyle uzlaştırmayı isteyen eski plütokratik tabaka olagelmıştır.

Bu nedenledir ki Fordizmin uygulamaya konulması epey bir 'entelektüel' ve 'moral' direnişle karşılaşır ve Fordizm özellikle hoyrat ve sinsi biçimlerde ve en aşırı zor uygulamalarıyla gerçekleşir. Avrupa kendi pastasını almak ve onu yemek, bir yandan devasa miktarda artı-değer tüketerek ön maliyetleri ağırlaştıran ve uluslararası pazarda rekabet gücünü azaltan kendi asalak ordusu-

nu elinde tutmaya devam ederken, bir yandan da Fordizmin kendi rekabet gücüne getirdiği bütün faydaları sahiplenmek istemektedir. Dolayısıyla, Avrupa'nın Amerikanizme olan tepkisi incelemeye değer bir konudur. Bu tür bir analizden, eski dünyadaki kimi devletlerin halihazırdaki durumunun ve savaş sonrası dönemin siyasal olaylarının anlaşılması açısından gerekli olan birden fazla ge türetilir.

En gelişkin biçimiyle Amerikanizm, kendisinden kaynaklanan sorunları ele alan Amerikalı yazarların dikkatini çekmemiş olan – nk Amerika'da oldukça 'doğal bir şekilde' varolur Amerikanizm– bir ön koşulu gerektirir. Bu koşul 'ussal bir demografik bileşim' diye adlandırılabilir ve üretim dünyasında esaslı bir işlevi olmayan sınıfların, bir başka deyişle düpedüz asalak sınıfların, mevcut olmamasını anlatır. Buna karşılık Avrupa 'geleneğini', Avrupa 'uygarlığını' karakterize eden şey, geçmiş tarihin 'zenginliği' ve 'karmaşıklığı' sonucu ortaya çıkmış olan böyle si sınıfların varlığıdır tam da. Bu geçmiş tarih, devlet memurlarının ve aydınların, rahip sınıfının ve toprak sahiplerinin doygunluğu ve fosilleşmesi olgusunun, korsancasına ticaretin ve profesyonel ordunun ürettiği pasif bir okelti yığını bıraktı gerisinde. Bu noktada, bir ülke ne denli tarihselse, 'kendi geçmiş patrimonilerinden' geçinen aylak ve yararsız kitlelerin (iktisadi tarihin emeklilerinin) oluşturduğu bu okeltilerin de o denli çok ve zorlu olduğu söylenir.

Bu durum İtalya'ya özgü değildir; aynı zamanda Eski Avrupa'nın bütün ülkelerinde de (az ya da çok) mevcuttur ve daha vahim bir biçimde Hindistan'da ve Çin'de de mevcuttur, bu da bu ülkelerin tarihsel durgunluğunu ve askeri-siyasal acizliklerini açıklayan bir şeydir. (Bu sorunun incelenmesinde hemen söz konusu olan şey, ekonomik-toplumsal örgütlenmenin biçimi değil, mevcut toplumsal sistemde nüfusun değişik kesimleri arasındaki oransal ilişkilerin ussallığıdır. Her sistem kendi demografik bileşimi içerisinde kendi sabit oranlar yasasına, kendi 'optimum' dengesine ve dengesizlik biçimlerine sahiptir (bu dengesizlikler ye-

rinde yasalarla düzeltilmediği takdirde, kendinde, feci sonuçlar doğurabilir; yani, diğer herhangi bir ayrıştırıcı öğeden ayrı olarak, ekonomik yaşamın kaynaklarını kurutur).

Amerika'nın 'büyük tarihsel ve kültürel gelenekleri' yoktur; fakat Amerika bu çok ağır yükü kaldırmak durumunda da değildir. Bu, Avrupa'ya kıyasla halk sınıflarının sahip olduğu üstün yaşam standardına rağmen bu ülkede gerçekleşmekte olan o müthiş sermaye birikiminin belli başlı (ve elbette ki onun doğal zenginliği denilen şeyden daha önemli) nedenlerinden biridir. Tarihin geçmiş evrelerinin geride bıraktığı o yapışkan asalak çökeltilerin olmayışı, sanayinin ve özellikle de ticaretin sağlam bir temel üzerinde gelişmesine imkân verdi. Bu durum, aynı zamanda, ulaşım ve ticaretin ekonomik fonksiyonunun, sürekli olarak, üretimin gerçek anlamda madun sınıflara ait bir etkinlik düzeyine indirgenmesine de imkân vermektedir. Gerçekten de bu, bu etkinlikleri bizatihi üretim etkinliğinin kendisine soğurma girişimine yol açtı. Burada Ford'un gerçekleştirdiği deneyleri ve onun firmasının ürünün nakliyesi ile dağıtımını doğrudan yöneterek yaptığı tasarrufları hatırlayın. Bu tasarruflar üretim maliyetlerini etkiledi ve yüksek ücretlerle düşük satış fiyatlarına imkân verdi. Tarihsel evrimin zaten ussal kıldığı bu ön koşullar varolduğu için, güç (işçi sınıfı sendikacılığını teritoryal bir temelde yıkarak) ile iktidarın (yüksek ücretler, çeşitli sosyal kazanımlar, oldukça incelikli bir ideolojik ve siyasal propaganda) ustalıkla bir araya getirilmesi yoluyla üretimi ve emeği ussallaştırmak ve böylelikle ülkenin bütün yaşamının üretim etrafında dönmesini sağlamak görece kolaydı. Burada hegemonya, fabrikada doğar ve hükmünü icra etmek için çok cüzi miktarda profesyonel siyasal ve ideolojik araçlara gereksinime duyar. 'Kitlelerin' [Lucien] Romier'e gösterdiği teveccüh, 'yapının' üstyapılara daha çabuk tahakküm ettiği ve üstyapıların da 'ussallaştırıldığı' (basitleştirildiği ve sayısal olarak aza indirgendigi) bu 'ussallaştırılmış' toplumun büründüğü biçimden başka bir şey değildir.

[...]

Amerika'da ussallaştırma, yeni çalışma tipine ve üretim sürecine uygun düşen yeni bir insan tipini geliştirme ihtiyacını belirledi. Bu gelişim, yüksek ücretler yoluyla ulaşılmaması amaçlanan yeni endüstriyel yapıya psiko-fiziksel adaptasyon aşamasındadır hâlâ. Günümüze (1929 çöküşüne) dek, 'üstyapının' serpilip gelişmesine –belki de tek tük örnekler dışında– tanık olunmadı. Bir başka deyişle, o temel hegemonya meselesi henüz ortaya konulmadı. Mücadele, eski Avrupa'nın cephaneliğinden alınan silahlarla yürütülmektedir, iler tutar bir yanı kalmamıştır ve dolayısıyla, 'şeylerin' gelişimiyle kıyaslandığında, anakroniktir. [André] Philip'in de betimlediği gibi, Amerika'da gerçekleşen mücadele, 'endüstriyel özgürlüğe' karşı zanaat haklarının savunulması adınadır hâlâ. Bir başka anlatımla, koşullar farklı da olsa, on sekizinci yüzyılda Avrupa'da gerçekleşen mücadeleye benzemektedir. Amerikan işçi sendikaları, başka her şeyden çok, kalifiye zanaat haklarının korporatif ifadesidir ve dolayısıyla sanayicilerin bu hakları dizginleme girişimlerinin belli bir 'ilerlemeci' yönü vardır. Bu ülkenin Avrupa'nın geçirdiği tarihsel evreyi (ekonomik alanda da bu evreye gene Fransız Devrimi damgasını vurur) yaşamamış olması, Amerikan halk kitlelerini geri bir durumda bıraktı. Buna, ulusal türdeşliğin olmamasını, ırk ve kültürler karışımını, zenci sorununu da eklemek gerekir.

İtalya'da Fordist bir fanfarın başlangıç olayları yaşanmaktadır: büyük kentlerin coşkunuğu, büyüyen Milano için genel bir planlama yapılması vs.; kapitalizmin daha başlangıç aşamasında olduğu ve ona hazırlık yolunda şaşaalı gelişme örüntülerinin gerekli olduğu yolundaki sav (bu konuda [Alessandro] Schiavi'nin *La Riforma Sociale*'de yayınlanan kimi makalelerine bakınız). Fakat sonra kırcılığa bir dönüş, Aydınlanmanın özelliği olan kentlerin hedef tahtasına oturtulması, zanaatçının ve kır ataerkilliğinin yüceltilmesi, endüstriyel özgürlüğe karşı mücadele ve zanaat haklarına yapılan gönderme geldi. Yine de, gelişme yavaş ve anlaşılabilir ihtiyat-

lılıkla dolu olsa bile, muhafazakâr tarafın (bütün o asalak ordusuyla eski Avrupa kültürünü temsil eden taraf) muhalefetle karşılaşmadığı söylenemez.

[...]

SPN, 280-287 (Q22§2)

2 Cinsel Sorunun Kimi Yönleri

[...] Cinsel içgüdüler toplumun gelişme sürecinde en fazla bastırılan güdülerdir. Cinsel içgüdülerin 'bir düzene sokulması', yarattığı çelişkiler ve kendisine atfedilen sapmalardan dolayı, özellikle 'doğaya aykırı' gözükmektedir. Dolayısıyla da bu alanda sık sık 'doğa' kavramına müracaat edilir. 'Psikanaliz'e ilişkin literatür, bu literatürün cinsel temelde yeni bir 'yaban' mitini yaratmasında (ebeveynler ile çocuklar arasındaki ilişkiler de dahil olmak üzere) olduğu gibi, çoğun Aydınlanmayı hatırlatan bir biçimde, cinsel içgüdülerin çekidüzene sokulmasına yönelik bir tür eleştiridir aynı zamanda.¹

Bu alanda kent ile kır arasında bir yarılma vardır; fakat bu yarılma, en korkunç cinsel suçların en sık görüldüğü, hayvanlarla

---

¹ Gramsci'nin Freud üzerine yazdığı şu iki paragrafı karşılaştırm. Birincisi 1929 tarihli (Q1§33, s. 26): 'Freudyen psikolojinin yayılması, on sekizinci yüzyıldakine benzeyen bir literatürün doğuşuna yol açmış gözükmüyor; modern biçimiyle "yaban"ın yerini Freudyen tip almış durumda. Yasal düzene karşı verilen mücadele Freudyen psikolojik analiz aracılığıyla yürütülüyor. Freud'un kuramlarını inceleme imkânı olmadı, "Freudyen" edebiyat denilen ve Proust-Svevo-Joyce'un temsil ettiği edebiyat türüne de aşına değilim.' İkinci paragraf (Q15§74, s. 1833-1834) 1933'te yazılmıştır: 'Freudçuluğun en sağlıklı ve en çabuk kabul edilebilir çekirdeği, her bir "kolektif insan" inşasının, her bir "toplumsal konformizmin" her uygarlık düzeyinde, özellikle de erişilmesi gereken yeni insan tipinden "bağnazcasına" bir din, bir mistik yapı yaratan sınıflar içerisinde yol açtığı marazi yansımaları inceleme gereğidir. Freudçuluğun ille de liberal çağın -bu çağı karakterize eden şey otoriter olmayan, spontane, liberter vs. "dinler" inşa etmede, seçilmiş gruplara düşen büyük sorumluluktur (ve bu sorumluluk duygusudur)- sonunu işaret edip etmediğini görmek gerekmektedir. [...]'

cinsel ilişkinin ve oğlancılığın yaygın olduğu kırların lehine olan bir görünüme sahip değildir. Güney üzerinde 1911 yılında parlamentoca gerçekleştirilen bir araştırmada, dinsel bağnazlığın ve ataerkilliğin en üst düzeyde olduğu ve kent kaynaklı fikirlerin etkisinin en az hissedildiği Abruzzo ve Basilicata'da (o kadar öyle ki, Serpieri'ye göre, 1919-1920 yılları arasında bu bölgelerdeki köylüler hiçbir kalkışma hareketinde bulunmamışlardır) ailelerin yüzde 30'unda ensest vakası yaşandığı belirtilmektedir. O tarihten bugüne durum değişmiş gibi de gözükmemektedir.

Üreme işlevi olarak ve eğlence olarak cinsellik: 'estetik' bir kadının ideali 'damızlık kısarak' ile 'oyuncak bebek' anlayışları arasında salınır. Fakat cinselliğin bir 'eğlence' haline gelmesi sadece kentlere özgü bir şey değildir. Halk arasında kullanılan 'erkek avcıdır, kadınsa baştan çıkararak', 'başka seçeneği olmayan erkek yatağa karısıyla girer' gibi deyimler, eğlence olarak seks anlayışının kırlarda ve aynı sınıfın üyeleri arasındaki cinsel ilişkilerde bile ne denli yaygın olduğunu gösterir.

Üremenin iktisadi işlevi. Bu, toplumun bütününe ilgilendiren genel bir olgu değildir sadece; çünkü toplum, üretim amacıyla ve nüfusun olağan nedenlerden dolayı (yaş, hastalık vs.) pasif olan kesimini desteklemek amacıyla yaş gruplarının belli bir oranda olmasını ister. Aile gibi en küçük iktisadi birimler içerisinde de işleyen 'moleküler' bir olgudur bu. 'Yaşlı personel' ibaresi, toplumsal alanın bütününde gençlerle yaşlılar arasında sayıca belli bir oran olmasına duyulan iktisadi gereksinmeyi anlatan içgüdüsel bir bilinci tanıtlamaktadır. Köylerde ailesi olmayan yaşlı insanlara yapılan fena muameleler, evli çiftleri çocuk sahibi olmaya özendirmektedir ('Bir anne yüz oğul yetiştirebilir, ama yüz oğul bir anneye bakmaz,' deyiimi sorunun bir başka yönünü göstermektedir). Çocuğu olmayan yaşlı erkekler, halk arasında, piçlere yapılan muamelenin aynısıyla karşılaşır. Ortalama yaşam beklentisini artıran tıbbi ilerlemeler, iktisadi alanın temel ve özerk bir veçhesi olarak cinsel sorunu giderek önemli kılıyor ve bu cinsel veçhe de 'üstya-

pisal' bir düzenin karmaşık sorunlarını artırıyor. Doğum oranının düşük olduğu, sürdürülmesi gereken zengin ve karmaşık bir üretici aygıtın bulunduğu Fransa'da yaşam beklentisinin artışı, ulusal sorunla bağlantılı birçok probleme sebep oldu. Eski kuşaklar kendilerini giderek aynı ulusal kültürün genç kuşaklarıyla anormal bir ilişki içerisinde buluyorlar; çalışan kitlelerin sayısı da yurtdışından gelen göçmen unsurlar (bunlar altyapıyı değişikliğe uğratmaktadırlar) yüzünden kabarıyor. Amerika'da olduğu gibi orada da aynı görüngü gerçekleşiyor; belli bir işbölümünü, yani yerli nüfusun kalifiye işlerde çalıştığı ve elbette ki yönetim ve organizasyon işlevlerini yerine getirdiği, göçmenlerinse vasıfsız işlerde çalıştığı bir işbölümünü anlatan bir görüngüdür bu.

Pek çok devlette düşük bir doğum oranına sahip sanayi kentleri ile nüfusu doğurgan kırlar arasında, önemli olumsuz ekonomik sonuçları beraberinde getiren, benzer bir ilişki mevcuttur. Sanayideki yaşam genel bir çiraklık evresini; çalışma, beslenme, barınma ve göreneklere değgin spesifik koşullara psiko-fiziksel bir adaptasyon sürecini gerektirir. Bu 'doğal' ya da içsel olan bir şey değil, edinilmesi gereken bir şeydir; böylelikle kentte edinilen karakteristikler kalıtımla aktarılır, daha doğrusu çocukluk ve ergenliğin gelişimi içerisinde absorbe edilir. Sonuçta, kentlerdeki düşük doğum oranı, sürekli bir biçimde kentlere akan insan yığınının eğitime sürekli olarak yoğun harcama yapılması gereğini dayatmakta ve bu da kentlerin sosyo-politik bileşiminde sürekli bir değişimi ve böylelikle de hegemonya sorununun konulacağı alanın sürekli değişmesini beraberinde getirmektedir.

Yeni bir feminen kişiliğin oluşturulması, cinsel sorunla bağlantılı olarak, etik ve sivil bir düzene ilişkin en önemli sorundur. Kadınlar erkeklerle olan ilişkilerinde gerçek bir bağımsızlığa kavuşmakla kalmayıp, ayrıca kendilerini ve cinsel ilişkilerdeki rollerini yeni bir gözle görene dek, cinsel sorun bütün sağlıksız özellikleriyle kalmaya devam edecektir ve yeni yasa önerilerinde bulunulurken ihtiyatla hareket edilmelidir. Cinsel alanda tek taraflı zorlama

sonucunda ortaya çıkan her kriz, organize yasal fahişeliğın yasaklanmasıyla daha da şiddetlenebilecek bir ‘romantik’ tepkinin dizginlerini çözer. Tüm bu faktörler cinselliğın herhangi bir biçimde düzenlemesini ve yeni üretim ve çalışma metotlarına uygun yeni bir cinsel etik yaratma yönündeki girişimleri aşırı derecede karmaşık ve güç kılmaktadır. Ne ki, bu düzenlemeye gitmek ve yeni bir etik yaratmaya kalkışmak hâlâ bir gerekliliktir. Sanayicilerin (özellikle de Ford’un) kendi işçilerinin cinsel meseleleriyle ve genel olarak onların aile düzenleriyle nasıl ilgilendiğı konusu, üzerinde dikkatle durmaya değeri bir konudur. Bu ilginin büründüğü ‘pürüten’ görünüm kişiyi yanıltmamalıdır. Hakikat şı ki, üretimin ve çalışmanın ussallaştırılmasının gerektirdiğı yeni insan tipinin, cinsel içgüdü uygun bir düzene sokulana ve o da ussallaştırılana dek geliştirilmesi gerekmektedir.

SPN, 294-297 (Q22§3)

3 Finansal Otarşı ve Sanayi

Carlo Pagni tarafından yazılan dikkat çekici bir makale, ‘A proposito di un tentativo di teoria pura del corporativismo’ (*La Riforma Sociale*, Eylül/Ekim 1929), Massimo Fovel’in *Economia e corporativismo* (Ferrara, S.A.T.E., 1929) adlı kitabını incelemekte ve aynı yazarın *Rendita e salario nello Stato Sindacale* (Roma, 1928) başlıklı bir diğeri yapıtına göndermede bulunmaktadır. Ancak Pagni, Fovel’in, ‘korporatizmi’ Amerika’nın en gelişkin üretim ve emek sistemlerinin İtalya’ya getirilmesinin öncülü olarak gördüğünün farkına varmamakta ya da bunu açıkça gözleri önüne sermemektedir. Fovel’in bunları yazarken ‘aklından zoru olup olmadığını’ ya da arkasında ona destek veren ve onu bu yönde sıkıştıran özgül toplumsal güçlerin (sadece genel anlamda değil, pratik açıdan konuştuğumuzda da) olup olmadığını bilmek ilginç olurdu. Fovel hiçbir zaman ‘katışksız bir bilimci’ olmadı; çünkü bütün aydınlar, ne denli ‘katışksız’ olurlarsa olsunlar, hep belli eğilimler sergilerler. [...]

Pagni'nin de ana hatlarıyla belirttiği gibi, Fovel'in tezinde anlamlı gözüken şey, korporasyonu, İtalyan ekonomi aygıtının daha da gelişmesi problemini modern ve giderek kapitalist bir doğrultuda çözmeye mahkûm özerk bir sınai-üretici blok olarak kavramsallaştırmasıdır. Bu korporasyon anlayışı, toplumun aşırı miktarda bir artı-değere el koyan yarı-feodal ve asalak unsurlarına ve de 'tasarruf üreticileri' denilen kesime karşıdır. Tasarrufların üretimi, üretimin artı-değerdeki artışa ek olarak yüksek ücretlere de imkân veren azalan maliyetlerle gerçekleştirilmesi sayesinde, bizatihi üretici bloğun bir iç (daha tasarruflu) işlevi haline gelir. Bunun sonucu da geniş bir iç pazar, işçi sınıfının belli bir düzeyde tasarruf yapması ve yüksek kârlardır. Bu şekilde, işletme içerisinde sermaye birikimine ilişkin olarak, gerçekte artı-değere el koyan zorbalardan başka bir şey olmayan 'tasarruf üreticilerinin' aracılığına kıyasla, daha hızlı bir ritim elde edilir. Sınai-üretici blok içerisinde teknik öge ile yönetim ve işçiler, kelimenin tali anlamıyla 'kapitalist' ögeden daha önemli olur. Sanayi kodamanlarıyla küçük burjuva tasarrufçular arasındaki ittifakın yerini, üretimde doğrudan etkili olan ve bir sendikada birleşme ve böylelikle üretici korporasyonu oluşturma becerisini gösterebilen bütün unsurlardan meydana gelen bir blok alır. [...] Fovel'in en büyük handikabı, İtalya'da küçük tasarrufçuların sanayicilere karşı farklı bir tutum benimsemelerinden dolayı devletin her zaman sahip olageldiği iktisadi işlevi ihmal etmiş olmasında ve korporatif eğilimin sanayinin teknik koşullarındaki değişimlere duyulan ihtiyaçtan ve hatta yeni bir iktisadi politikaya duyulan ihtiyaçtan değil, fakat hâlâ devam etmekte olan 1929 krizinin şiddetlendirdiği bir ihtiyaçtan, iktisadi zapturapta duyulan ihtiyaçtan kaynaklandığı olgusunu göz ardı etmesinde düğümlenmektedir.

Gerçeklikte İtalya'da vasıflı işçiler, maliyetleri düşürmeye, çalışmanın ussallaştırılmasına ya da daha yetkin otomasyon biçimlerinin devreye sokulmasına ve işletme kompleksinin daha yetkin

bir teknik örgütlenmeye gitmesine yönelik yeniliklere, birey olarak ya da sendikal örgütler vasıtasıyla, aktif ya da pasif, hiçbir zaman karşı çıkmadılar. Tam tersine. Oysa bu karşı çıkış Amerika'da gerçekleşti ve özgür sendikaların yarı-tasfiyesine ve onların yerini birbirlerinden izole edilmiş fabrika temelli işçi örgütleri sisteminin almasına yol açtı. Öte yandan İtalya'da, fabrikayı sendika örgütünün merkezi yapmaya yönelik en cılız ve en ihtiyatlı girişimler bile ('sendika sözcüleri' sorununu hatırlayın) acımasızca bastırıldı ve kararlılıkla ezildi. 1922'den önceki ve hatta 1926'ya değin süren İtalyan tarihinin dikkatli bir analizi (böyle bir analiz kendisini zahiri süslemelerin cazibesine kaptırmaz, fakat işçi sınıfının verdiği mücadelenin belli başlı anlarına büyük bir hevesle eğilir), nesnel olarak, şu sonuca varmalıdır: daha yeni ve daha modern endüstriyel ihtiyaçları hayata geçirenler ve bunları kendi tarzlarınca canla başla muhafaza edenler işçilerden başkası değildi. Bazı sanayicilerin bu hareketi anladığı ve onu kendilerine mal etmeye çalıştığı da söylenebilir. Bu durum, Agnelli'nin niçin *Ordine Nuovo*'yu ve onun okulunu Fiat kompleksine soğurma ve böylece sınai değişim ve 'ussallaştırılmış' sistemlere sahip çalışma için gerekli nitelikleri taşıyan işçi ve teknisyenler okulunu kurma girişiminde bulunduğunu açıklamaktadır.

Bu düşüncelerden gayrı, bir dizi sorun daha ortaya çıkmaktadır. Korporatif hareket mevcuttur. Daha önceden vuku bulan hukuksal değişimlerin, bir şekilde, büyük teknik-ekonomik değişimin geniş ölçekte gerçekleşebileceği biçimsel koşulları yarattığı da doğrudur; çünkü işçiler buna karşı çıkacak ya da bizzat kendileri hareketin standart taşıyıcıları olmak için mücadele edecek bir pozisyonda değillerdir. Korporatif örgütlenme yeni değişimin biçimi olabilir, fakat kendimize şu soruyu soralım: Vico'nun 'ilahi desiselerinden' birini mi, yani insanların –ne isteklendikleri ne de istedikleri halde– tarihin buyruklarına itaat etmeye zorlanmasını mı yaşayacağız? Şu aralar, daha çok, şüpheli olmaya eğilimliyiz. 'İktisadi zapturaptın' olumsuz ögesi, bugüne dek, eski

sanayiciliğin çerçevesi içerisinde kalmaya devam etti, bu arada da ülkenin sosyo-ekonomik yapısını –onu modernize ederek– canlandırabilen yeni bir ekonomi politikasının getirdiği zorunlulukların temsil ettiği olumlu öğeye üstün geldi.

Olası hukuksal biçim gerek duyulan koşullardan biridir, fakat sadece biridir, hatta en önemlisi de değildir: o, dolaysız koşulların en önemlisidir sadece. Amerikanlaştırma belli bir çevreyi, belli bir toplumsal yapıyı (ya da en azından bu yapıyı yaratma kararlılığını) ve belli bir devlet tipini gerektirir. Bu devlet, serbest ticaret liberalizmi ya da etkin siyasal özgürlük anlamında değil, fakat daha temel bir anlamda, serbest girişim ve iktisadi bireycilik anlamında liberal bir devlettir: kendi araçlarıyla, ‘sivil toplum’ düzleminde, tarihsel gelişme yoluyla bir sınai yoğunlaşma ve tekel rejimine ulaşan bir devlet. İtalya’da yarı-feodal *rantiye* tipinin yok olması bir sanayi devriminin (kısmen de devrimin) belli başlı koşullarından biridir, bir sonuç değil. Devletin ekonomi ve finans politikası bu rantiyelerin ulusal borcun amortismanı, zorunlu hisse kaydı yoluyla ve hükümet bütçesinde doğrudan vergilendirmeden çok dolaylı vergilendirmeye ağırlık vermek suretiyle ortadan yok olmasının enstrümanıdır. Fakat bunun finansal politika trendi haline geldiği ya da böyle bir trend haline geleceği söylenemez. Aslında devlet yeni *rantiyeler* yaratıyor, yani asalakça tasarruf biriktirmenin eski biçimlerini teşvik ediyor ve kapalı toplumsal formasyonlar yaratma eğilimine giriyor. Gerçeklikte, korporatif trend, orta sınıfları bertaraf etme yönünde değil, onların sallantılı pozisyonlarını payandalama yönünde işledi. Eski kurumlardan zuhur eden gruplardan dolayı da, itici bir güç olmaktan çok, mevcut düzeni olduğu gibi korumayı amaçlayan bir makine haline geliyor gidecek. Peki neden? Çünkü korporatif eğilim aynı zamanda işsizliğe de bağlıdır. Çalışanların belli bir minimum standarda sahip olmasını savunur (zira serbest rekabet varsa bu standart da çöker ve bu da ciddi toplumsal huzursuzlukları provoke eder) ve orta sınıfların işsiz kesimi için üretken değil örgütsel olan yeni istihdam bi-

çimleri yaratır. Fakat hâlâ bir çıkar yol vardır: böylesine nazik bir duruma (korkunç bir felaket önleneyecekse eğer, bu durumun dayandığı esaslı denge, her ne pahasına olursa olsun, korunmalıdır) sıkı sıkıya bağımlı halde doğan korporatif trend, yine de, çok yavaş bir şekilde ilerlemeyi ve toplumsal yapıyı şiddetli şoklar yaşamaksızın –neredeyse sezilmesi imkânsız aşamalarla– değişikliğe uğratmayı başarabilir: en sıkı kundaklanmış bebek bile gelişir ve büyür. İşte bu nedendir ki Fovel’in sırf kendisi için mi konuştuğunu, yoksa her ne pahasına olursa olsun ileriye uzanan bir yol arayışında olan iktisadi güçlerin temsilcisi mi olduğunu bilmek ilginç olurdu. Her halükârda süreç çok uzundur ve öylesine çok güçlükle karşılaşır ki bu süreç içerisinde yeni gruplar yetişebilir ve bir kez daha onun gelişimine (onu bütünüyle ezecek denli azimle) karşı çıkar.

SPN, 289-294 (Q22§6)

4 ‘Hayvansılık’ ve Sanayicilik

Sanayiciliğin tarihi insandaki ‘hayvansılık’ ögesine karşı sürekli bir mücadele verilmesi şeklinde gerçekleşti hep (bugün bu mücadele çok daha belirgin ve amansız bir biçime bürünmüştür). Doğal (yani hayvansı ve ilkel) içgüdülerin, sınai gelişimin zorunlu sonucu olan kolektif yaşamın giderek karmaşık hale gelen biçimlerini mümkün kılabilen yeni, daha karmaşık ve katı normlar ve alışkanlıklar düzenine, bir kesinlik ve doğruluk düzenine tabi kılındığı; kesintisiz, çoğu kez ıstıraplı, kanlı bir süreç söz konusuydu. Bu mücadele dışarıdan dayatılmaktadır ve bugüne dek ortaya çıkan sonuçlar, büyük bir dolaysız/pratik değere sahip olsa da, büyük ölçüde salt mekanik sonuçlardır: yeni alışkanlıklar henüz daha ‘ikinci doğa’ haline gelmemiştir. Fakat her yeni yaşam biçimi, eski yaşam biçimine karşı mücadele etmeye zorlandığı dönemde, belli bir süreliğine mekanik bastırmanın bir sonucu olmamış mıdır hep? Bugün, aşırı derecede ‘hayvansı’ olduğu için baş edilmesi gereken içgüdüler bile, gerçekte, daha önceki

içgüdülerin, hatta daha ilkel içgüdülerin bir hayli ilerisindedir. Göçebelikten yerleşik bir tarımsal varoluşa geçişte insan yaşamlarındaki ve içgüdünün elem verici boyun eğdirilişindeki 'bedeli' kim tarif edebilir? Bu süreç kırsal serfliğin ve iş köleliğinin vs. ilk biçimlerini içerir. Bu zamana dek varoluş tarzlarındaki ve yaşam tarzlarındaki bütün değişimler kaba güçle, yani bir toplumsal grubun toplumun bütün üretici güçleri üzerinde tahakküm kurması sonucu gerçekleşmiştir. Yeni uygarlık biçimlerine ve yeni üretim ve çalışma biçimlerine adapte olmuş insanların seçimi ya da 'eğitimi', güçsüzleri ve uyumsuzları aşağı sınıfların ta dibine atan ya da bütünüyle bertaraf eden akıl almaz gaddarlık edimleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

Yeni uygarlık biçimlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte ya da bu uygarlık biçimlerinin gelişimi süresince hep krizler olagelmıştır. Ancak bu krizlerde kimler yer almaktadır? Orta sınıflar kadar olmasa da emekçi kitleler ve hatta toplumun her alanında zorunlu olarak uygulanan cebir sürecini yaşamış olan egemen sınıfın bir bölümü... *Libertinizm* krizleri pek çoktur ve her tarihsel dönemde böyle bir kriz yaşanmıştır.

Cebir uygulaması toplumun bütünü üzerinde uygulandığında (köleliğin çöküşünden ve Hristiyanlığından gelişinden itibaren olup biten şey de budur) püriten ideolojiler gelişir, bu da gücün içe yönelik kullanımına dışsal bir ikna ve rıza biçimi verir. Fakat bir derece bile olsa sonuç elde edildikten sonra bu basınç parçalara ayrılır. Bu parçalanma tarihsel açıdan pek çok farklı biçime bürünmüştür, bu da beklenen bir şeydir, çünkü basıncın kendisi de her zaman orijinal ve çoğun kişisel biçimler almıştır: dinsel bir hareketle özdeşleşmiştir, belli katmanlarda ya da kastlarda vücut kazanan kendine özgü bir aygıt yaratmıştır, bir Cromwell'in ya da bir XV. Louis'nin adını almıştır. Libertinizm krizi işte bu noktada sökün eder. Örneğe, XV. Louis'nin ölümünden sonra Fransa'da baş gösteren kriz, Roosevelt'in sahnede görünmesinin ardından Amerika'da yaşanan krizle mukayese edilemez; içki yasağının da,

yol açtığı gangsterlik gibi olgularla birlikte, önceki dönemlerde yaşananlarla herhangi bir benzerliği yoktur. Fakat kriz, yüzeysel olarak etkilemenin dışında emekçi kitleleri etkilemez ya da dolaylı olarak, bu kitlenin kadınlarını gayri ahlaki konumlara düşürmek suretiyle, etkileyebilir. Bu kitleler yeni yaşam ve çalışma sistemleri için gerekli olan alışkanlıkları ve âdetleri edinmişlerdir, aksi halde kendi varoluşlarının basit/temel zorunlulukları yüzünden zorbaca baskılara tabi olmaya devam ederler. İçki yasağına muhalefet, işçilerin istediği bir şey değildi; içki kaçakçılığı ve gangsterlik üst sınıflar arasında yaygındı.

Savaş sonrası dönemde benzersiz boyutta bir ahlaki kriz yaşandı; fakat bu kriz, çalışma biçimlerine uygun düşen alışkanlıklar yaratmak için dayatılmamış olan, fakat savaş dönemindeki hayatın ve siperlerdeki hayatın –geçici olduğu söylenen– zorunluluklarından kaynaklanan bir cebir biçimine karşıtlık içinde gerçekleşti. Bu basınç, genç kitleler arasındaki cinsel içgüdülerin, en normal olanların bile, belli bir şekilde bastırılmasını içeriyordu; normal hayata dönüşle birlikte patlak veren krizi daha da şiddetlendiren şey, pek çok genç erkeğin hayatını kaybetmiş olması ve dolayısıyla kadın ve erkek bireylerin oranındaki daimi denksizlik oldu. Cinsel yaşamla ilintili kurumlar adamakıllı sarsıldı ve cinsel sorun etrafında, aydınlanmış ütopyalara ilişkin yeni biçimler gelişti. Krizi daha da şiddetlendiren şey (bugün de geçerlidir bu), onun nüfusun bütün katmanlarını etkilemesi ve bu süre içerisinde kendisini dayatmaya başlayan yeni çalışma metotlarının (genel olarak Taylorizmin ve ussallaştırmanın) doğurduğu zorunluluklarla çatışması oldu. Bu yeni metotlar cinsel içgüdülerin (sinir sistemi düzeyinde) katı bir disiplin altına alınmasını ve onunla birlikte (aile sistemine ait tikel bir biçimden ziyade) geniş anlamda ‘ailenin’ güçlendirilmesini ve cinsel ilişkilerin düzene ve istikrara kavuşturulmasını talep etmektedir.

Şu olgu, üzerinde ısrarla durmaya değer bir olgudur: cinsel alanda en yoldan çıkarıcı ve en ‘gerilemeci’ ideolojik faktör, üre-

tici çalışmaya sıkı sıkıya bağlı olmayan sınıflara uygun düşen aydınlanmacı ve liberter anlayıştır ve bu anlayışı işçi sınıfı arasında yayan da onlardır. Bu öge, emekçi kitlelerin üst bir sınıftan gelen baskılara artık tabi olmadığı ve yeni üretim ve çalışma metotlarının karşılıklı ikna yoluyla ve her bir birey tarafından önerilen ve kabul edilen düşüncelerle edinilmesinin şart olduğu bir durumda özellikle ciddi hale gelir. Böylece iki yönlü bir durum kendisini yaratabilir: burada yeni zorunlulukların farkına varan 'sözel' ideoloji ile fiziksel yapıların etkili bir biçimde yeni tutumlar edinmesini engelleyen gerçek 'hayvansı' pratik arasında yapısal bir çatışma vardır. Bu durumda kişi, totaliter bir toplumsal ikiyüzlülük durumu diye adlandırılabilir şeyin formasyonunu kapar. Niçin totaliter? Başka durumlarda halk katmanları 'erdemlice' davranmaya zorlanırlar. Erdemlilik vaazında bulunanlar bunu davranışlarında sergilemezler (erdemli davranmaya verdikleri önem lafta kalır). Dolayısıyla ikiyüzlülük bir toplumsal katmanlar sorunudur, total bir sorun değildir. Bu durum sürgit böyle devam edemez, onun bir libertinizm krizine yol açması kesindir, fakat bu kesinlik ancak kitleler 'erdemî' az ya da çok kalıcı alışkanlıklar biçiminde özümstedikleri zaman, yani giderek azalan salınımlar gösterdikleri zaman söz konusu olur. Öte yandan, üst bir sınıf tarafından hiçbir baskının uygulanmadığı durumda, 'erdem' cinsil (jenerik) açıdan olumlanır, fakat ne kani olma yoluyla ne de cebirle uygulanır: sonuçta da yeni çalışma metotları için gerekli olan psiko-fiziksel tutumlar edinilmez. Kriz 'sürekli' hale, yani felaket doğurmaya gebe bir hale gelebilir – çünkü o ancak zor uygulamasıyla giderilebilir. Bu zor uygulaması yeni tip bir uygulamadır, bir sınıfın elit kesimi tarafından aynı sınıfın geri kalanına uygulanır. Kendi kendine baskı ve dolayısıyla kendi kendini disipline etme şeklinde de olabilir bu (Alfieri'nin kendisini sandalyeye bağlaması gibi).² Her halükârda,

² Vittorio Alfieri (1749-1803); İtalyan şair ve oyun yazarı. Otobiyografisinde (*Vita*, Epoca Terza, XV. Bölüm) yaşamını boşa geçirmeye bir son ver-

cinsel ilişkiler alanında elitlerin bu işlevine karşı çıkabilecek şey aydınlanmacı ve liberter mentalitedir. Dolayısıyla, liberter anlayışa karşı verilen mücadele tarihsel görev için gerekli olan elitlerin yaratılması ya da en azından onların işlevinin beşeri faaliyetin bütün alanlarını kapsayacak şekilde geliştirilmesi anlamına gelir tam da.

SPN, 298-301 (Q22§10)

5 Üretim ve Çalışmanın Ussallaştırılması

Leo Davidov [Trotskiy] tarafından temsil edilen eğilim bu bir dizi problemle, bana bütünüyle açıklığa kavuşturulmuş gibi gözükmeyen bir olguyla yakından bağlantılıydı. Bu bakış açısından onun esas içeriğini 'aşırı' kararlı (ve dolayısıyla ussallaştırılmamış) bir iradenin ulusal yaşamda sanayiye ve sınai metotlara üstünlük tanınması, dışarıdan dayatılan zor uygulamalarıyla üretimde disiplin ve düzenin artışının hızlanması ve âdetlerin işin gereklerine uyarlanması oluştuyordu. Bu eğilimle ilintili bütün problemlerin genel olarak nasıl algılandığına bakıldığında, bunun ister istemez bir Bonapartizm biçimiyle sonlanmaya yazgılı olduğu görülür. Dolayısıyla onu kaçınılmazcasına ezme zorunluluğu hasıl oldu. Zihinlerdeki düşünceler doğrudur, fakat pratik çözümler feci surette yanlış; kuram ile pratik arasındaki bu dengesizlikte içkin bir tehlike vardı –aynı tehlike, arizi olarak, kendisini daha öncesinde, 1921'de, göstermişti. İster doğrudan ister dolaylı uygulanсын, üretimi ve çalışmayı düzenlemede zor ilkesine başvurulması doğrudur; fakat onun büründüğü biçim yanlış. Militer model dokuncalı bir önyargı haline gelmişti, emeğin militarizasyonuysa hüsrarla sonuçlandı.³ Leo Davidov'un Amerikanizme olan ilgisi.

---

meye ve kendini bütün içtenliğiyle şiire adamaya karar verdikten sonra, çalışmaktan başka yapacak bir şeyi kalmaması diye, hizmetçisi Elia'ya kendisini çalışma masasının sandalyesine nasıl bağlattığını anlatır.

³ Emeğin militarizasyonu Sovyetler Birliği'nde Savaş Komünizmi döneminde kısa bir süre uygulanan bir politikaydı. SBKP'nin 9. Kongresinde

Davidov makaleler yazdı, yaşam tarzı ve edebiyata dair araştırmalar yaptı.⁴ Bu etkinlikler görüldüğünden daha fazla birbiriyle ilintiliydi, zira yeni çalışma metotları spesifik bir yaşayış, düşünüş ve duyuş tarzından ayrılamaz. Bir alanda somut sonuçlar elde edilmeksizin başka bir alanda başarıya ulaşılamaz.

Amerika'da çalışmanın ussallaştırılması ve içki yasağı su götürmez bir biçimde birbiriyle ilintilidir. Sanayicilerin işçilerin özel yaşamlarını soruşturması ve kendi işçilerinin 'ahlakını' denetlemek için kimi firmalar tarafından kurulan teftiş kurulları yeni çalışma metotlarının doğurduğu zorunluluklardır. Bu inisiyatiflere (gerçi bunlar başarısız olmuştur) gülüp geçen ve onlarda sadece 'püritanizmin' ikiyüzlü bir tezahürünü gören insanlar, bu tutumlarıyla, *aynı zamanda* yeni bir işçi ve yeni bir insan tipinin yaratılması doğrultusunda tarihte bugüne dek eşi benzeri görülmedik bir hızla ve amaç bilinciyle harcanan en büyük kolektif çaba olan Amerikan görüngüsünün önemini, anlamını ve hedefini anlama imkânından kendilerini yoksun bırakırlar. 'Amaç bilinci' ifadesi, Taylor'un 'eğitilmiş goril!' ibaresini hatırla-

---

(1920) benimsenen bu politika en fazla Trotskiy'le ilişkilendiriyordu. Özellikle İç Savaş'ın bitiminden sonra sendikaların giderek artan muhalefetiyle karşılaşan bu politika, 10. Kongrede (1921) sendikalar konusundaki Trotskiy-Buharin tezlerinin reddedilmesiyle -alenen olmasa da- yenilgiye uğradı. Trotskiy bu politikayı şöyle açıklıyordu: 'Militarizasyon, bu gibi sendikaların militarizasyonu olmaksızın, her işçinin kendisini bir emek neferi gibi hissettiği, kendisini serbestçe iskartaya çıkartamadığı bir rejim kurulmaksızın, düşünülemez; kendisine celp emri gönderilen işçi bu emre uymak zorundadır, eğer uymazsa asker kaçağı olur ve cezalandırılır. Bu işi kim çekip çevirecek? Sendika. Yeni rejimi sendika yaratacak. İşçi sınıfının militarizasyonu işte budur.'

⁴ Trotskiy 1923'te *Pravda*'da halkın âdetleri, boş zaman ve aile konularında bir dizi makale yazdı (İngilizce çeviri: *Problems of Life*, 1924) ve ayrıca Gramsci'nin de İtalyan Fütürizmi üzerine yazdığı bir yazıyla katkıda bulunduğu *Edebiyat ve Devrim* adındaki çalışmasını yayınladı. Trotskiy *Terörizm ve Komünizm* (1920) kitabında ise Taylorist metotları irdeledi.

yan herkese, en hafif deyişle, mizahi bir ifade gibi gözükebilir.⁵ Taylor burada gerçekte Amerikan toplumunun amacını kaba bir sinizmle ifade ediyor: işçide, onun zekâsı, fantezisi ve inisiyatifinin aktif katılımını gerektiren kalifiye profesyonel işin o eski psiko-fiziksel bağını kopararak ve üretim işlemlerini münhasıran mekanik/fiziksel bir veçheye indirgeyerek, en yüksek derecede otomatik ve mekanik tutumlar geliştirmek. Fakat bu şeyler, gerçeklikte, orijinal ya da yeni şeyler değildir: sanayicilikle başlayan uzun bir sürecin en son evresini temsil etmektedir basitçe. Bu evre önceki evrelerden daha yoğundur ve kendini daha acımasız biçimlerde gösterir; fakat kendisi de, öncellerinden farklı ve hiç şüphesiz *üstün* olan yeni bir psiko-fiziksel bağ tipinin yaratılması sonucu, aşılabacak olan bir evredir. Kaçınılmaz olarak bir seçim gerçekleşecektir: eski işçi sınıfının bir kısmı emek dünyasından ve belki de düpedüz dünyadan insafsızca elimine edilecektir.

Ford gibi Amerikalı sanayicilerin 'püriten' inisiyatifini işte bu bakış açısından incelemek gerekmektedir. Besbelli ki Amerikalı sanayiciler işçilerin (çarçabuk ezilen) 'insaniliği' ya da 'maneviyatı' ile ilgilenmemektedirler. Bu 'insanilik ve maneviyat' üretim ve çalışma dünyasından ve üretici 'yaratıdan' başka hiçbir yerde hayata geçirilemez. Bunlar, yaratılan nesnede işçinin kişiliğinin bütünüyle yansıdığı ve sanat ile emek arasındaki bağın hâlâ çok kuvvetli olduğu zanaatçılarda/"demiurgos'larda mevcuttur en çok. Fakat yeni sanayiciliğin savaştığı şey de tam tamına işte bu 'insancılık'tır. 'Püriten' inisiyatifler, yeni üretim metodundan dolayı bitap düşmüş işçinin fizyolojik çöküşünü engelleyen belli bir psiko-fiziksel dengeyi iş ortamı dışında muhafaza etme amacı

---

⁵ Yorumcuların hemen ilgisini çeken bu düpedüz 'patavatsız' ibare Frederick Taylor'un 1911 tarihli *Principles of Scientific Management* (Bilimsel Yönetim İlkeleri) adlı çalışmasında yer alır (s. 40): 'bu iş [pik demirin işlenmesi işi] doğası gereği öylesine kaba ve basittir ki bu satırların yazarı zeki bir gorili eğiterek onu herhangi bir adamdan daha etkili bir şekilde bu işi yapmasını sağlamanın mümkün olduğuna inanmaktadır.'

güder. Bu denge salt dışsal ve mekanik bir dengeden başka bir şey olmayabilir, fakat dışarıdan dayatmayla değil, bizatihi işçi tarafından önerildiği takdirde, yeni bir toplum biçimi tarafından (uygun ve orijinal metotlarla) önerildiği takdirde içselleştirilebilir. Amerikalı sanayiciler işçinin fiziksel verimliliğinin ve kas-sinir sistemi kaynaklı verimliliğinin sürekliliğini muhafaza etme derdindedirler. İstikrarlı, vasıflı bir emek gücüne, kalıcı/iyi ayarlanmış bir komplekse sahip olmak onların çıkarıdır; çünkü bir işletmenin beşeri kompleksi (kolektif işçi), hatırı sayılır bir kayıp olmaksızın, çok sıkça sökülebilen ve tekil yeni parçalar kullanılarak yenilenebilen bir makine değildir.

Yüksek ücretler denilen öge de bu zorunluluğa tabidir. Üretim ve çalışma sistemine uygun düşen vasıflı bir emek gücünü seçmede ve onu istikrar içerisinde muhafaza etmede kullanılan bir enstrümandır. Fakat yüksek ücretler iki tarafı da keskin bir bıçak gibidir. İşçinin, kendi kas-sinir verimliliğini korumak, yenilemek ve şayet mümkünse artırmak için (aşındırmak ya da yok etmek için değil) o ekstra parasını 'ussal bir biçimde' harcaması gerekmektedir. Böylece alkole, emek gücünü en tehlikeli biçimde tahrip eden etmene karşı verilen mücadele, devletin işlevi haline gelir. Sanayicilerin özel inisiyatifi yetersiz kaldığı ya da, uzun süreli ve yaygın bir işsizlik krizinin bir sonucu olarak gerçekleşebileceği üzere, emekçi kitleler arasında çok derin ve çok yaygın bir ahlaki kriz patlak verdiği takdirde, diğer 'püriten' mücadelelerin de devletin işlevleri arasında girmesi mümkündür.

Cinsel sorun gene alkol sorunuyla bağlantılıdır. Alkolizm sonucunda cinsel fonksiyonların kötüye kullanılması ve düzensizlik yaşaması, sinirsel gücün en tehlikeli düşmanıdır; 'saplantılı' bir şekilde çalışmanın çoğu kez alkolizmi ve cinsel yozlaşmayı provoke ettiği gözlenmiştir. Ford'un, bir teftiş heyetinin yardımıyla, çalışanlarının özel yaşamlarına müdahale etme ve ücretlerini nasıl harcadıklarını ve nasıl yaşadıklarını denetleme yönündeki girişimleri bu eğilimlerin bir göstergesidir. Bu eğilimler 'özel'

ya da 'gizli' olsa da, belli bir noktada, kendilerini geleneksel püritanizme sokarak ve 'hakiki' Amerikanizmin vs. öncü ahlakının yeniden doğuşu olarak kendilerini takdim ederek, devlet ideolojisi haline gelebilirler. Amerikan görüngüsünde bu tezahürlerle ilintili olarak en dikkate değer olgu, işçilerin ahlakı ve yaşam biçimi ile nüfusun diğer katmanlarının ahlakı ve yaşam biçimi arasında oluşagelen uçurumdur ve bu uçurum muhtemelen giderek daha da derinleşecektir.

İçki yasağı bu uçuruma örnek olarak verilmektedir. İçki kaçakçıları tarafından Birleşik Devletler'e getirilen alkolü kim içti? Alkol lüks bir ürün oldu ve en yüksek ücretler bile onun emekçi kitlelerin geniş tabakaları tarafından tüketimini sağlamaya yeterli değildi. Sabit saatler içerisinde ücret karşılığı çalışan birinin içki peşinde koşacak, eğlenceye ya da yasadışı işlere ayıracak zamanı yoktur. Aynı şey cinsellik için de geçerlidir. 'Hovardalık' için çok fazla boş zaman gerekir. Yeni işçi tipi kırlardaki köylülerin farklı biçimdeki bir tekrarı olacaktır. Köylüler arasındaki cinsel birlikteliklerin görece istikrarlı oluşu kırlardaki çalışma sistemiyle yakından bağlantılıdır. Uzun ve zorlu bir iş gününün ardından akşam eve dönen köylü Horace'ın '*venerem facilem parabilemque*'sunu [kolay erişilebilir aşk] ister.⁶ Teklifsiz kadınlarla düşüp kalkmak onun tarzı değildir. Kendi kadını sever o; yapmacıklıktan uzak olan, baştan çıkartılmak ya da iffal edilmek için küçük oyunlara başvurmayan, güvenilir ve sadakatli kadını. Bu şekilde cinsel işlevin mekanikleştiği yönünde bir izlenim oluşabilir, fakat gerçeklikte küçük burjuvaziye ve Bohem bir hayat sürenlere özgü o parlak ve göz kamaştırıcı sahte romantizmden uzak olan yeni bir cinsel birliktelik biçiminin yaygınlaşmasını ele alıyoruz. Şurası açık ki yeni sanayicilik tekeşliliği gerektirir: işçi olarak erkeğin kendi sinirsel gücünü rasgele cinsel doyum peşinde koşarak çarçur etmemesini gerektirir. Gece 'âlem yapıp gönlünü eğlendirdikten' sonra gündüz işe

⁶ Horace, *Satires* (Yergiler), I, ii, 119: '*namque parabilem amo venerem facilemque*'.

giden bir işçiden verimli çalışması beklenemez. Tutkunun yüceltilmesi en yetkin otomatizmle ilintili üretim tertibatlarının zamanlı devinimleriyle bağdaştırılamaz. Kitleler üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak uygulanan bu bastırma ve cebir kompleksinin kuşkusuz bazı sonuçları vardır: yeni bir cinsel birliktelik biçimi ortaya çıkacaktır, bunun da temel karakteristiği –görünüşe bakılırsa– tekeşlilik ve görelî istikrar olmak durumundadır.

Birleşik Devletler’de resmi olarak propagandası yapılan cinsel davranışlardan sapma oranının toplumsal gruplara göre istatistiksel dökümünü bilmek ilginç olacaktır.

Bu istatistikler, boşanmanın, genel olarak, özellikle üst sınıflar arasında sıkça gerçekleştiğini göstermektedir. Bu da Birleşik Devletler’de emekçi kitleler ile egemen sınıfların giderek daha fazla sayıdaki unsurları arasındaki ahlaki uçurumu tanıtlamaktadır. Bu ahlaki uçurum bana, yarattığı sonuçlar bakımından en zengin, en ilginç görüngü gibi gelmektedir. Son zamanlara dek Amerikan halkı emekçi bir halktı. ‘Bir işle iştigal etmek’ sadece emekçi sınıfa içkin bir özellik değildi, egemen sınıfların da özgül bir niteliğiydi. Bir milyonerin yaşlılık ya da hastalıktan dolayı emekli olmaya mecbur kalana dek pratikte aktif olmaya devam etmesi ve yaptığı etkinliklerin onun gününün oldukça önemli bir kısmını doldurması tipik bir Amerikan görüngüsüdür. Bu durum, ortalama bir Avrupalı açısından, Amerikalılara özgü en tuhaf aşırılıktır. Amerikalılarla Avrupalılar arasındaki bu farklılıkta belirleyici faktörün Birleşik Devletler’de ‘gelenegın’ olmayışı olgusu (gelenek, aynı zamanda, geçmiş tarihin kararttığı bütün toplumsal biçimlerin pasif kalıntıları anlamına geldiği ölçüde) olduğuna yukarıda değindik. Gelgelelim, Birleşik Devletler’de geçmişî kısa bir öncü ‘gelenegî’ vardır: çalışmayı kendi kişiliklerinde en büyük yoğunluk ve kudrete ulaştıran güçlü bireylerin oluşturduğu bu gelenekte insanlar, doğanın güçleriyle, onları dize getirmek ve pervasızca sömürmek üzere, hizmetkâr ve köle ordusu aracılığıyla değil, bizatihi kendileri doğrudan/enerjik bir temasa geçerler. Avrupa’da ise

Amerikanizme direnenler pasif kalıntılardır (bunlar ‘niteliği vs. temsil ederler’), çünkü yeni üretim ve çalışma biçimlerinin kendilerini silip süpüreceği yönünde içgüdüsel bir duyguya sahiptirler. Avrupa’da eski ama hâlâ gömülmemiş kalıntıların ileride kesinlikle imha edileceği doğruysa eğer, Amerika’da gerçekleşmeye başlayan şey ne peki? Yukarıda sözü edilen ahlaki uçurum, toplumsal edilgenliğin marjlarının, yaratılma süreci içerisinde, giderek genişlediğini göstermektedir. Burada kadınların özellikle önemli bir role sahip oldukları görölmektedir. Erkek sanayici, bir milyoner olsa bile, çalışmaya devam etmektedir; fakat karısı ile kızları giderek birer ‘lüks düşkünün memeli’ye dönüşmektedir. Güzellik yarışmaları, yeni aktrisler seçmek için düzenlenen yarışmalar (1926’da Fox şirketine mayolu resimlerini gönderen 30.000 İtalyan kızını hatırlayın), tiyatrolar vs... bunların tümü kadınsı güzelliği seçer, onu açık artırmaya çıkarır ve zihinlerde fahişeliğe özgü tutumları kamçılar. ‘Kadın ticareti’ üst sınıflar arasında oldukça legal bir biçimde yürütölmektedir. Yapacak hiçbir şeyi olmayan kadınlar seyahat ederler: kendi ölkelerindeki yasaklardan kaçan kadınlar sürekli olarak okyanusu aşır Avrupa’ya geliyor ve mevsimlik ‘evlilik’ sözleşmelerine imza atıyorlar. (Birleşik Devletler’de gemi kaptanlarının gemide nikah kıyma haklarının ellerinden alındığını – ünkü pek çok çift Avrupa’dan ayrılırken evlenmekte ve Amerika’ya ayak basmadan önce de boşanmaktadır– hatırlamakta fayda vardır). Fahişelik, zayıf yasal formöller altında neredeyse gizlisiz saklısız bir biçimde adamakıllı yaygınlaşıyor.

Öst sınıflara has bu göröngöler, emekçi kitleler üzerinde onları yeni sanayinin gerekliliklerine uymasını sağlamak için zor kullanmayı giderek güçleştirecektir. Her halükârda emekçi kitleler psikolojik bir çatlağı belirliyor ve çeşitli toplumsal grupların kristalize olmasını ve doygunluğa erişmesini hızlandırıyor, bu suretle bu grupların –tıpkı Avrupa’da olduğu gibi– kastlara dönüştürölme biçimini aşikâr kılıyorlar.

6 Taylorizm ve İşçinin Makinalaşması

Taylorizm kol emeği ile işin 'beşeri içeriği' arasında bir uçurum yaratır. Bu konuda geçmiş tarih temelinde ve spesifik olarak da en entelektüel meslekler arasında olduğu düşünülen meslekler, yani kitapların yayınlanmak üzere yeniden üretimiyle ya da başka biçimlerdeki basım-yayın biçimleriyle bağlantılı meslekler (matbaanın icadından önceki zamanlardaki yazıcılar, günümüzde ise dizgi operatörleri, mürettipler, stenograflar, daktilolar) temelinde kimi yararlı gözlemlerde bulunulabilir. Konu üzerinde düşünülürse, makinalaşmaya adaptasyon sürecinin bu işlerde diğer işlerdekinden daha zor olduğu açıkça görülür. Niçin? Çünkü bu, işçinin, yeniden ürettiği kitabın düşünsel içeriğini 'unutmasını' ya da bu içerik hakkında düşünmemesini gerektirdiği zaman, profesyonel yeterlik düzeyine ulaşılması çok güçtür: bunu yapabilmek için, eğer işçi bir yazıcıysa, dikkatini münhasıran tek tek harflerin kaligrafik biçimi üzerinde sabitlemesi ya da ibareleri 'soyut' sözcüklere, sözcükleri de karakterlere ayırması ve kutulardaki kurşun harfleri hızla seçmesi, ya da sözün bağlamı içerisinde tek tek sözcükleri değil sözcük gruplarını ayırabilmesi ve onları steno notasyonu ile mekanik olarak gruplandırabilmesi, ya da daktilo ederken hız kazanması vs. gerekmektedir. İşçinin, kitabın düşünsel içeriğine olan ilgisinin derecesi, yaptığı yanlışlara bakılarak ölçülebilir. Bir başka deyişle profesyonel bir kusurdur bu. Tersine onun yeterliği, entelektüel ilgisinin azlığıyla, yani onun 'makinalaşma' derecesiyle mütenasiptir. Suretini çıkardığı kitaba ilgi duyan bir Ortaçağ yazıcısı, kitabın sentaksını, morfolojisini ve sözcüklerin yazımını da değiştiriyordu: zayıf kültüründen dolayı anlayamadığı parçaları bütünüyle çıkarıp atıyordu; kitaba duyduğu ilgi sonucu kafasında oluşan düşünceleri onu, metnin kimi yerlerine kendi yorum ve gözlemlerini sokuşturmaya yöneltiyordu; eğer kullandığı dil ya da diyalekt metinde kullanılandan farklıysa, kendi konuşmasından türeyen nüansları devreye sokuyordu: özcesi, kötü bir yazıcıydı o, çünkü

gerçeklikte kitabı ‘yeniden yaratıyordu.’ Ortaçağ’da yazı sanatının yavaş hızı bu kusurların birçoğunu açıklamaktadır: düşünmek için çok fazla zaman vardı ve dolayısıyla ‘makinalaşma’ daha güçtü. Mürettip ise çok daha hızlı olmak zorundadır; elleri ve gözleri sürekli devinim içerisinde olmalıdır, bu da onun makinalaşmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak bu işçilerin bir kitabın yazılı sembollerini onun çoğun büyüleyici düşünsel içeriğinden soyutlamak için harcamak zorunda olduğu gayret üzerinde gerçekten düşünülrse, bunun belki de diğer bütün işlerde gerek duyulandan daha fazla bir gayret harcamayı gerektirdiği görülür. Ne ki, olan biten de budur ve bu da insanın manevi açıdan ölümü demek değildir. Adaptasyon süreci tamamlandıktan sonra gerçekte olup biten şey şudur: işçinin beyni, mummylaşma şöyle dursun, eksiksiz bir özgürlük durumuna ulaşır. Tam olarak makinalaşan tek şey fiziksel harekettir; son derece hızlı bir ritimde tekrarlanan basit hareketlere indirgenen işin hafızası, kas ve sinir merkezlerinde ‘yuvalanır’ ve beyni diğer meşguliyetler için özgür ve engelsiz bırakır. İnsan, vücudun bütün kısımlarının mükemmel bir senkronizasyonu, spesifik bir tarzda hareket etmek için gerekli olan bütün hareketler hakkında düşünmek zorunda kalmaksızın, yürüyebilir. Aynı şey sanayide de, yapılan işin temel hareketleriyle birlikte, gerçekleşmektedir ve gerçekleşmeye de devam edecektir. Kişi otomatik olarak yürüyebilir ve aynı zamanda da neyi seçeceği üzerinde düşünebilir. Amerikalı sanayiciler yeni sanayi metotlarındaki bu içkin diyalektiği çok iyi anlamışlardır. ‘Eğitimli goril’in sadece bir ibare olduğunun, ‘ne yazık ki’ işçinin bir insan olarak kaldığının ve buna rağmen çalışma esnasında daha fazla düşündüğünün, ya da en azından düşünme için daha fazla fırsat bulduğunun, bertaraf edilme tehlikesi yaşamaksızın adaptasyon krizinin üstesinden geldiğinin farkına varmışlardır. İşçi düşünmekle kalmamaktadır; fakat işinden dolaysız bir doyum elde edememesi ve kendisinin eğitimli bir gorile indirgenmeye çalışıldığının farkına varması onu kon-

formizmle uzaktan yakından ilgisi olmayan düşüncelere yönelen-
direbilmektedir. Sanayicilerin bu tür şeylerle ilgilendiğinin en
açık göstergesi, Ford'un kitaplarında ve Philip'in yapıtında çok
iyi biçimde ortaya konan bir dizi uyarıcı önlem ve 'eğitsel' inisi-
yatiftir.⁷

SPN, 308-310 (Q22§12)

7 [Babbitt]

Carlo Linati'nin 16 Ekim 1929 tarihli *Nuova Antologia*'da 'Babbitt
compra il mondo' [Babbitt dünyayı satın alıyor] başlığıyla yayın-
lanan makalesine bakın. Vasat, ama tam da bu nedenle, yani orta-
lama bir düşünceyi ifade ettiği için önemli bir makale. Küçük bur-
juvazinin daha zeki kesiminin Amerikanizm hakkında ne düşün-
düğünü saptamaya yarayabilir. Makale, Edgard Ansel Mowrer'in
This Amerikan World (Şu Amerikan Dünyası) kitabı üzerine bir çe-
şitlemedir; Linati bu kitabın 'ne bir gözlemci ruhtan, ne tarihsel
nüanslara ilişkin bir duyudan, ne de kültürel çeşitlilikten yoksun
olan bir yazar tarafından yazılmış, gerçekten keskin/zengin fikir-
lerle dolu, klasik ile kaba arasında/hoş bir özlü üsluba sahip' oldu-
ğu değerlendirmesinde bulunur. Mowrer, Birleşik Devletler'in
kültürel tarihini, Avrupa'yla olan göbek bağının koparılmasına ve
Amerikanizmin gelmesine dek, yeniden inşa eder.

Babbitt'in Avrupa'da niçin bu denli büyük bir başarı kazandı-
ğını irdelemek ilginç olacaktır.⁸ Muhteşem bir kitap değil bu: şe-
matik bir kurgusu ve kör kör gözüm parmağına bir işleyişi var.
Artistik olmaktan çok kültürel bir öneme sahip: tarzların eleştirisi

---

⁷ Henry Ford (Samuel Crowther'le birlikte), *My Life and Work* (Yaşamım ve İşim), Garden City ve Londra 1922 ve *Today and Tomorrow* (Bugün ve Yarın), a.g.e., 1926. André Philip, *Le Problème Ouvrier aux Etats-Unis*, Paris 1929. 'Eğitsel inisiyatifler' ibaresi, ihtimal ki, işçileri daha fazla eğitmek için 1916'da kurulan Henry Ford Trade School gibi kuruluşlara atfen kullanılmıştır.

⁸ Sinclair Lewis'in orta sınıftan bir Amerikalı emlakçiyi anlattığı yergi-romanı *Babbitt* 1922'de yayınlanmıştır.

sanata galebe çalıyor. Amerika'da kişisel tarzların eleştirisi olarak başlayan gerçekçi bir edebiyat akımının varolması çok önemli bir kültürel olgudur. Bu, öz-eleştiriye bir artış olduğu, kendi güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olan yeni bir Amerikan uygarlığının doğmakta olduğu anlamına geliyor. Aydınlar, egemen sınıfla daha içli dışlı olmak, üstyapı-korporasyonun inorganik ve belli belirsiz bir ögesi değil sadece, gerçek bir üstyapı olmak için bu sınıfla olan bağlarından kurtuluyorlar.

Avrupalı aydınlar bu işlevi kısmen yitirmişlerdir. Kültürel öz-bilinci, egemen sınıfın öz-eleştirisini artık temsil etmemektedirler. Bir kez daha ya egemen sınıfın dolaysız faileri haline gelmiş ya da, ulusal-halksal yaşamda kökleri olmaksızın, kendi kendilerine bir kast oluşturarak egemen sınıftan bütünüyle kopmuşlardır. Onlar Babbitt'e gülmekte; onun vasatlığını, naif budalalığını, otomatik bağlanmış düşünme tarzını ve standart zihniyet dünyasını eğlenceli bulmaktadırlar. Şu soruyu bile sormamaktadırlar: Avrupa'da da Babbitt'ler var mı? Buradaki önemli nokta şudur: Avrupa'da standardize edilmiş küçük burjuvazi vardır, fakat onun standardizasyonu ulusal olmak yerine (ve Birleşik Devletler gibi büyük bir ülkeye ilişkin olmak yerine) bölgesel ve yereldir. Avrupalı Babbitt'ler tarihsel bakımdan Amerikalı Babbitt'e göre aşağı bir dereceye aittir: onlar tarihsel bir zaafıdır, oysa Amerikalı Babbitt ulusal bir güçtür. Avrupalı Babbitt'ler daha pitoresk, fakat aynı zamanda daha aptal ve daha gülünçtür. Onların konformizmi çürük ve zayıflatıcı bir batıl inanca dayanmaktadır, oysa Babbitt'in konformizmi naif ve kendiliğindendir, enerjik ve ilerlemeci bir batıl inanca dayanmaktadır.

Linati'ye göre Babbitt 'modern Amerikalı sanayicinin prototipi'dir. Gerçekten, Babbitt bir küçük burjuvadır ve onun en tipik manisi (*mania*) 'modern sanayicilerle' dost olmaya, onlarla eşit olmaya ve onların ahlaki ve toplumsal 'üstünlüklerini' teşhir etmeye değgindir. Modern sanayici gıpta edilesi bir modeldir, uyum gösterilmesi gereken toplumsal bir tiptir; oysa Avrupalı Babbitt'e göre

model ve tipi sağlayan unsurlar katedral kanonu, taşradaki küçük soylular ve papazlığın baş seksiyonudur. Avrupalı aydınların bu eleştirelilikten uzak tutumu dikkate değer bir husustur: [André] Siegfried, Birleşik Devletler üzerine yazdığı kitaptaki önsözünde [*Les États-Unis d'aujourd'hui*, Paris 1928], Parizyen bir lüks ürünler sanayindeki zanaatçılar ile Taylorize olmuş Amerikalı işçileri karşılaştırır: sanki birinci tip işçi yaygın bir işçi tipiymiş gibi. Genelde Avrupalı aydınlar Babbitt'in salt Amirikalı bir tip olduğunu düşünürler ve eski Avrupa'dan hoşnutluk duyarlar. Bu anti-Amerikanizm aptalca olmaktan öte komiktir.

SCW, 278-279 (Q5§105)

8 Yine Babbitt

Avrupa küçük burjuvazisi Babbitt'e ve dolayısıyla nüfusu tahminen 120 milyona ulaşan Babbitt'lere gülmektedir. Küçük burjuvazi, tıpkı bir embesilin kendi embesilliğinin farkında olmaması gibi, kendisinin dışına çıkamamakta ve kendisini anlayamamaktadır. Gerçek embesil, embesil olduğunu bilmeyen kişidir; taş kafalı biri de gerçek küçük burjuva olduğunu bilmeyen kişi... Avrupalı küçük burjuvazi Amerikalıların taş kafalılığına güler, fakat kendi taş kafalılığının farkına varmaz. Lewis'in romanındaki Babbitt'ten daha aşağı bir Avrupalı Babbitt olduğunu bilmez (romandaki Babbitt'in Babbitt olmamaya çalışmasına bakarak söylüyoruz bunu). Avrupalı Babbitt kendi taş kafalılığıyla mücadele etmez, böyle görölmesinin tadını çıkarır, çünkü bataklıkta bir kurbağanın vıraklamasına benzeyen sesinin bülbülünki kadar güzel olduğuna inanır. Her şeye rağmen Babbitt, hareket halindeki bir ülkenin taş kafalıdır; Avrupalı küçük burjuvazi, muhteşem gelenek ve muhteşem kültür hakkındaki durgun beylik laflar bataklığında kokuşup duran muhafazakâr ülkelerin taş kafalıdır. Avrupalı taşkafa, Amerika'yı Christoph Colomb'la birlikte keşfettiğine ve Babbitt'in kendisi gibi (binlerce yıllık tarihin ağırlığını sırtında hisseden) insanları eğlendirmek

için yaratılmış bir kukla olduğuna inanır. Bu arada, hiçbir Avrupalı yazar Avrupalı Babbitt'i bizler için gözler önüne serebilmiş ve öz-eleştiri yapmaya muktedir olduğunu gösterebilmiş değildir: gerçekten de, bunun farkında olmayan kişiler ancak embesiller ve taş kafalılardır.

SCW, 279-280 (Q6§49)

9 Amerikan Kültürü Üzerine Notlar

G.A. Borgese, 'Tuhaf Ara Oyun' (*Corriera della Sera*, 15 Mart 1932) başlıklı makalesinde, Birleşik Devletler'deki nüfusu dört katmana ayırır: finans sınıfı, siyaset sınıfı, Entelijansiya, Avam. İlk ikisine kıyasla Entelijansiya epey küçüktür: özellikle Doğuda yoğunlaşmış, aralarında birkaç bin yazar olan birkaç on bin kişi. 'Sadece sayılara bakarak hüküm verilmemelidir. Dünyada düşünsel açıdan en donanımlı gruptur bu. Bu sınıfa ait olan biri kendi sınıfını on sekizinci yüzyıl Fransa'sındaki Ansiklopedistlerle karşılaştırır. Geçici bir süre, olgulara bağlı kalarak konuşmayı seven birine bu sınıf, hareket organları olmayan bir beyin, çekici-lokomotif gücü olmayan bir ruh gibi gözükür; onun kamu alanı üzerindeki etkisi neredeyse sıfırdır.' Borgese, krizden sonra, başlangıçta siyaset sınıfı tarafından kontrol edilen finans sınıfının son aylarda siyaset sınıfının yardımından ve zımni kontrolünden 'geçtiğini' belirtir. 'Kongre, bankaları ve borsayı destekliyor; Washington'daki Capitol'se Wall Street'i... Bu durum Amerikan devletinin eski dengesinin altını oyuyor, fakat yeni bir düzenin doğuşuna yol açmaksızın.' Gerçeklikte Amerika'da finans sınıfı ve siyaset sınıfı aynı şey olduğu için ya da aynı şeyin iki veçhesi olduğu için, bu ancak şu anlama gelebilir: gerçekten de bir farklılaşma vuku bulmuştur, Amerikan tarihinin ekonomik-korporatif evresi krizdedir ve Amerika yeni bir evreye girmek üzeredir. Bu durum, geleneksel partiler (Cumhuriyetçiler ve Demokratlar) krize girdiğinde ve Avamı kalıcı bir temelde örgütleyebilecek büyük ve yeni bir parti yaratıldığına ancak, aşikâr hale gelecektir. Böylesi bir gelişmenin to-

humları zaten vardır (İlerici Parti), fakat ekonomik-korporatif yapı bugüne dek hep bunlara karşı etkin bir tepki göstermiştir.

Amerikan Entelijansiyasının on sekizinci yüzyıldaki Fransız Ansiklopedistlerinin gibi tarihsel bir pozisyona sahip oldukları yolundaki tespit çok sivri ve geliştirmeye müsait bir tespittir.

SCW, 280-281 (Q8889)

X

AYDINLAR VE EĞİTİM

Giriş

'Aydınlar nosyonunun kapsamını bir hayli genişletiyorum,' diye yazıyordu Gramsci 1931'de baldızı Tatiana Schucht'a, 've haliha-zırda büyük aydınlara atfen kullanılan nosyonla kendimi sınırlandırmıyorum' (*Lettere dal carcere*, S. Caprioglio ve E. Fubini (haz.), Torino 1965, s. 481). Gramsci aydını yeniden tanımlarken, sözcük de toplumdaki işlevi esas olarak başkalarını örgütlemek, yönetmek, yönlendirmek, eğitmek ve peşine takmak olan kimseler anlamında kullanılmaya başlanır. Gramsci, hem işlevi doğrudan ya da dolaylı olarak egemen bir toplumsal grubun lehine zor ve rızayı örgütlemek olan aydınların analiziyle, hem de mevcut toplumsal düzene karşı çıkmaya ve onu dönüştürmeye muktedir olacak madun toplumsal grupların aydınlarının nasıl oluşturulacağı problemi ilgilenir.

Gramsci'nin aydınlar konusuna duyduğu ilgiyi onun eğitim konusundaki ilk yazılarından (kitaptaki II. Kesim'e bakınız) ve tarihsel bir bloğun işleviyle ilgili olarak geliştirmiş olduğu ekonomist olmayan anlayıştan kaynaklandığını görmek mümkündür. Toplumsal sınıflar, gücü doğrudan değil de siyasal ve kültürel araçlar marifetiyle icra ettikleri takdirde, bu araçların (aydınların) verili bir ekonomik ve toplumsal düzeni muhafaza etme ve yeniden üretmedeki

(hegemonyanın icra edilmesindeki) rolü can alıcı bir önem taşır. İşçi sınıfının mevcut düzene meydan okuması ve bir başka sınıfın aydınlarına bağımlı hale gelmeksizin hegemonik olması için kendi 'organik' aydınlarını yaratması şarttır.

Ne ki burada tarihsel bir engelle karşılaşmaktayız. Sınıflı toplumdaki işbölümü kol emekçilerini kafa emekçilerinden (aydınlardan) ayırmakta ve entelektüel işlevleri –ki bunlar iktidara ilişkin işlevlerdir– kendilerini eğitim sistemi aracılığıyla yeniden üreten özgül toplumsal gruplara saklamaktadır büyük ölçüde. Gramsci'-ye göre bu engel, birbirinin tamamlayıcısı olan iki yolla aşılabılır: kendisi de 'kollektif bir aydın' olan ve kadrolarını amaca yönelik ve örgütsel becerilerle donatacak şekilde eğiten kitle partisi aracılığıyla; kafa ve kol becerilerine göre öğrencileri gruplandırma sorununun üstesinden gelecek ve bu iki beceri arasında 'yeni bir dengenin' ortaya çıkmasını mümkün kılacak bir reformdan geçmesi gereken okul aracılığıyla. Bu iki gelişme, aynı zamanda, insanın özgürleşmesini ve özyönetimi hedefleyen daha geniş bir hareketin de bir parçası olacaktır; çünkü bunlar önderler ile önderlik edilenler, aydınlar ile 'aydın olmayanlar' arasındaki tarihsel ayrımı (Gramsci'ye göre 'bürokratik merkeziyetçiliğin' oluşumunun kökeninde yatan da bu ayırımdır) kıracaktır.

* * *

1 [Aydınlar]

Aydınlar özerk ve bağımsız bir toplumsal grup mudur, yoksa her toplumsal grubun kendi tikel/uzmanlaşmış aydın kategorisi mi vardır? Farklı aydın kategorilerinin gerçek tarihsel oluşum süreci içerisinde günümüze dek değişik biçimlere bürünmesi yüzünden karmaşık bir meseledir bu. Bu biçimlerden en önemlileri şunlardır:

1. Ekonomik üretim dünyasında esaslı bir işleve ilişkin o özgün alanda vücut bulan her toplumsal grup, kendisiyle birlikte, organik olarak, bir ya da birden fazla aydın tabakası yaratır; bu da o gruba kendi işlevine dair sadece ekonomik alanda değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal alanda da bir türdeşlik ve farkındalık

kazandırır. Kapitalist girişimci kendisiyle yan yana olacak şekilde sınai teknisyenini, ekonomi politik uzmanını, yeni bir kültürün/yeni bir hukuk sisteminin vs. örgütçüsünü yaratır. Girişimcinin bizatihi kendisinin de belli bir yönlendirici [*dirigente*] ve teknik (yani, düşünsel) kapasiteyle nitelenen yüksek düzeyde bir toplumsal olgunlaşmayı temsil ettiğine işaret edilmelidir: o, sadece kendi etkinliği ve inisiyatifıyla sınırlı bir alanda değil, diğer alanlarda da, en azından ekonomik üretime en yakın olan alanlarda da belli bir teknik kapasiteye sahip olmalıdır. Kitleleri örgütleyen kişi olmalıdır; kendi işkolundaki yatırımcıları, kendi ürününün müşteri kitlesinin vs. 'güvenini' örgütleyen kişi olmalıdır.

Bütün girişimciler olmasa bile en azından onların elit bir kesimi, kendi sınıflarının genişlemesine en elverişli koşulları yaratma gereğinden ötürü, genel olarak toplumun, onun bütün karmaşık hizmetler organizmasını –devlet organizmasına varıncaya değin– içerecek şekilde, örgütleyicisi olma yeterliğine sahip olmalıdır; ya da en azından işkolunun kendisine dışsal olan genel ilişkiler sistemini örgütlemeye ilişkin bu etkinliği tevdi edeceği görevlileri (uzmanlaşmış işçileri) seçme yeterliğine sahip olmalıdır. Her yeni sınıfın kendisiyle yan yana yarattığı ve kendi gelişimi süresince olgunlaştırdığı 'organik' aydınların, çoğunlukla, bu yeni sınıfın ön plana çıkardığı yeni toplumsal tipin ilkel etkinliğinin kısmı veçhelerinin 'uzmanlaştırılmasına' yönelik olduğu tespit edilebilir. Feodal lordlar bile belli bir teknik kapasitenin –askeri kapasite– sahipleri ve feodalizmin krizi de aristokrasinin askeri-teknik kapasite üzerindeki tekeli kaybettiği andan itibaren başlar tam da. Fakat feodal dünyada ve onu önceleyen klasik dünyada aydınların oluşumu, ayrı ayrı incelenmesi gereken bir meseledir: bu oluşum ve olgunlaşma, somut olarak irdelenmesi gereken yollara ve araçlara tabidir. Dolayısıyla şu nokta gözden kaçırılmamalıdır: köylü kitlesi, üretim dünyasında esaslı bir işlev yerine getirse de, ne kendi 'organik' aydınını geliştirebilir, ne de 'geleneksel' aydın tabakalarından herhangi birini özümseyebilir (diğer toplumsal

grupların kendi aydınlarının birçoğunu köylü sınıfından çıkarmalarına ve geleneksel aydınların yüksek bir oranının da köylü kökenli olmasına rağmen.)

2. Ne ki, bir önceki ekonomik yapıdan çıkıp (ve bu yapının gelişmesinin bir dışavurumu olarak) tarihte yerini alan her 'temel' toplumsal grup, en azından günümüze dek süren bütün tarihsel süreç içerisinde, zaten varolan ve gerçekte siyasal ve toplumsal biçimlerdeki en karmaşık ve radikal değişimlerin bile kesintiye uğratamadığı tarihsel bir sürekliliği temsil eder gözükten aydın kategorilerini tedarik etmiştir.

Bu aydın kategorilerinin en tipik olanı, uzun bir süre pek çok önemli işin –dinsel ideoloji, yeni çağın felsefesi ve bilimi, yanı sıra okullar, eğitim, ahlak, adalet, yardımseverlik, hayır işleri vs.– tekelini elinde tutan (tarihin bir evresinin tamamını karakterize eden şey kısmen bu tekel olmuştur) ruhban sınıfının aydınlarıdır. Ruhban sınıfı kategorisi, toprak sahibi aristokrasiye organik olarak bağlı aydınlar kategorisi olarak düşünülebilir. Bu kategori hukuksal olarak aristokrasiyle eşit statüye sahipti, aristokrasiyle ortaklaşa bir biçimde toprağın feodal mülkiyetinin icrasını ve mülkiyetle bağlantılı devlet imtiyazlarının kullanımını paylaşıyordu. Fakat ruhban sınıfının üstyapısal alanda tuttuğu tekel (bu tekelden, Latince kaynaklı birçok dilde ya da bu dillerden Latin Kilisesi aracılığıyla etkilenen dillerde görülen *cleric* sözcüğü, yanı sıra da 'dünyevi'/'uzman olmayan' anlamında *layman* sözcüğü türetilmiştir), bir mücadele verilmeksizin ya da sınırlamalar olmaksızın uygulanamazdı ve dolayısıyla monarkın merkezi iktidarının mutlakiyete varıncaya değin artan gücünün bir sonucu olarak büyümesi sağlanan ve desteklenen başka kategorilerin de (tetkik edilmek ve somut olarak incelenmek üzere) doğuşu gerçekleşti. Böylelikle kendi ayrıcalıklarıyla *noblesse de robe*, bir yöneticiler katmanı vs., alimler ve bilimciler, kuramcılar, ruhban sınıfından olmayan filozoflar vs. oluştu.

Geleneksel aydınların bu değişik kategorileri bir '*esprit de corps*' sayesinde kendi kesintisiz tarihsel sürekliliklerini ve kendi özel niteliklerini deneyimler ve böylece kendilerini egemen toplumsal gruptan özerk ve bağımsız kategoriler olarak öne çıkarırlar. Bu öz-kavrayışın ideolojik ve politik alanda sonuçları yok değildir, geniş bir yelpazeye yayılan önemli sonuçlardır bunlar. İdealist felsefenin tümü, aydınların oluşturduğu toplumsal kompleks tarafından benimsenmiş bulunan bu konuma kolayca bağlanabilir ve bu toplumsal ütopyanın (aydınlar bu sayede kendilerini 'bağımsız', özerk, kendine özgü bir karakteri haiz vs. kişiler olarak görürler) dışavurumu olarak tanımlanabilir.

Ne ki şu nokta gözden kaçırılmamalıdır. Papa ile Kilisenin yönetici hiyerarşisi kendilerinin, senatörler Agnelli ile Belli'den¹ çok İsa ile havarilerine daha fazla bağlı olduklarını düşünseler de, aynı şey, sözgelimi Gentile ve Croce için geçerli olmaz: özellikle de Croce kendisini Aristoteles ile Platon'a daha yakından bağlı hissederek, fakat öte yandan da senatörler Agnelli ile Benni'yle olan bağlantılarını saklamaz. Croce felsefesinin en önemli niteliğini de işte burada aramamız gerekir.

<(Aydınların tarihine ilişkin bu araştırma 'sosyolojik' bir karakter taşımaz, fakat 'kültürel tarih' (*Kulturgeschichte*) ve siyaset bilimi tarihi ile ilgili bir dizi makaleye yol açar. Yine de 'sosyoloji'nin biçimlerini andıran belli şematik ve soyut biçimlerden kaçınmak güç olacaktır: dolayısıyla da bu 'sosyolojik olmayanı' serimlenirken en uygun yazı biçimini bulmak şarttır. Araştırmanın ilk bölümü aydınlar üzerine mevcut çalışmaların (bunların neredeyse tümü sosyolojik tipte çalışmalardır) yöntemsel bir eleştirisi olabilir. Dolayısıyla konu üzerinde bir bibliyografya derlemek kaçınılmazdır.)>

'Aydın' teriminin kabul edililişinin 'maksimum' sınırları nelerdir? Aydınların o farklı ve değişik etkinliklerinin tümünü eşit

---

¹ Giovanni Agnelli, Fiat'ın sahibi; Stefano Benni, Montecatini kimya şirketinin başı.

şekilde karakterize eden ve bunları aynı zamanda ve esaslı bir biçimde diğer toplumsal grupların etkinliklerinden ayırt eden tekçi bir ölçüt bulunabilir mi? Bana göre en yaygın metot hatası, bu ayırım ölçütünü, bu etkinliklerin (ve dolayısıyla onları kişileştiren aydın grupların) genel toplumsal ilişkiler kompleksi içerisinde bir yere sahip olduğu o ilişkiler sistemi topluluğunda aramaktan çok, düşünsel etkinliklerin içsel doğasında aramaktan kaynaklanmaktadır. Gerçekten, örnekse işçi ya da proleter, özgül olarak kendi kafa emeği ya da araçsal emeğiyle değil, fakat bu işin özgül koşullarda ve özgül toplumsal ilişkilerde yerine getirilmesiyle karakterize olur (salt fiziksel emeğin mevcut olmaması ve hatta Taylor'un 'eğitimli goril' ibaresinin belli bir yöndeki bir sınırı gösteren bir metafor olmasından ayrı olarak, herhangi bir fiziksel işte, isterse en aşağı ve mekanik bir iş olsun bu, minimum düzeyde bir teknik nitelik, yani minimum düzeyde bir yaratıcı düşünsel etkinlik mevcuttur). Girişimcinin, tam da bu işlevi sayesinde, düşünsel bir nitelik taşıyan belli sayıda vasıflara belli ölçüde sahip olması gerektiğini (gerçi onun toplumdaki yerini bunlar değil, onun sanayi içerisindeki konumunu özgül olarak karakterize eden genel toplumsal ilişkiler belirlemektedir).

Dolayısıyla herkesin aydın olduğu söylenebilir: fakat toplumdaki herkes aydınların işlevine sahip değildir (herkes bazen sahanda yumurta yapabilir ya da ceketindeki söküğü dikebilir, ama bu herkesin bir aşçı ya da terzi olduğu anlamına gelmez). Dolayısıyla düşünsel işlevin uygulayımı açısından tarih içerisinde oluşmuş uzmanlık kategorileri vardır. Bunlar bütün toplumsal gruplarla, ama özellikle de en önemli toplumsal gruplarla ilişkili olarak oluşurlar ve egemen toplumsal grupla ilişkili olarak da daha yaygın ve daha karmaşık bir gelişme sürecinden geçerler. Tahakkümü ele geçirmeye doğru gelişme gösteren herhangi bir grubun en önemli özelliklerinden biri, onun geleneksel aydınları özümseme ve 'ideolojik' olarak fethetme yönündeki mücadelesidir; fakat bu özümseme ve fetih, söz konusu grubun

kendi organik aydınlarını kendiliğinden geliştirmede başarılı olduğu ölçüde, daha çabuk ve daha etkili kılınır.

Ortaçağ dünyasından çıkıp gelen toplumlarda geniş anlamda eğitim etkinliği ile örgütlenmesinin muazzam bir gelişme kaydetmesi, modern dünyada düşünsel işlev ve kategorilerin kazandığı önemin bir göstergesidir. Her bir bireyin 'entelektüel kapasitesini' derinleştirmeye ve genişletmeye yönelik girişimlere paralel olarak, uzmanlıkları çoğaltıp kapsamını darlaştırma yönünde de girişimler yaşanmıştır. Bu durumu her düzeydeki eğitim kurumuna, bilim ve teknolojinin bütün alanlarında 'yüksek kültür' denilen şeyi teşvik etmek üzere varolan organizmalara varıncaya dek, görmek mümkündür.

(Eğitim sistemi bir enstrümandır, bu enstrüman aracılığıyla çeşitli düzeylerdeki aydınlar olgunlaşır/gelişme kaydeder. Farklı devletlerde entelektüel işlevin karmaşıklığı, nesnel bir biçimde, uzmanlık eğitimi veren okulların sayısı ve gradosuyla ölçülebilir: eğitim ne denli geniş bir 'alanı' kapsarsa ve eğitimin 'düşey' 'düzeyleri' ne denli çok olursa, tikel bir devletin kültürel dünyası, uygarlığı da o denli karmaşık olur. Bir karşılaştırma noktasını sanayi teknolojisi alanında bulmak mümkündür: bir ülkenin sanayileşmesi, onun makine yapan makinelerin üretiminde ve hem makineleri hem de makine yapımı için ilave enstrümanları yapan daha sahih enstrümanların imalatında vs. ne denli donanımlı olduğuna bakılarak ölçülebilir. Bilimsel deney laboratuvarları için araç gereç yapımında ve ilk araç gereçleri test etmekte kullanılacak araç gereçlerin yapımında en donanımlı ülke, teknik ve sınai alanda en karmaşık ülke, en yüksek uygarlık düzeyine sahip ülke olarak vs. görülebilir. Aynı şey [bunlara] hazırlık süreci için de geçerlidir: yüksek kültürün okulları ve kurumları birbirine özümsetilebilir.) (Bu alanda da nicelik nitelikten ayrılamaz. En rafine teknik-kültürel uzmanlaşmaya, temel eğitimin mümkün olan en üst düzeyde yaygınlaşmasından ve ortaokulların sayısal olarak mümkün olduğunca çoğalmasına maksimum özen göste-

rilmesinden başka bir şey tekabül edemez. Tabii ki bu en üst düzey entelektüel vasıfların seçimi ve geliştirilmesi açısından mümkün olan en geniş temeli tedarik etme –yani, yüksek kültüre ve üst düzey teknolojiye demokratik bir yapı kazandırma– zorunluluğunun dezavantajları da vardır: orta aydın tabakasının büyük işsizlik krizleri yaşamasına neden olabilir; bütün modern toplumlarda gerçekte olan biten şey de budur.)

Aydın tabakasının somut gerçeklik içerisinde olgunlaşmasının soyut demokrasi alanında değil, fakat tam da somut geleneksel tarihsel süreçlerle uyum içerisinde gerçekleşmesi, üzerinde durmaya değer bir noktadır. Toplumsal katmanların yetişmesi geleneksel olarak aydınları ‘üretir’, bu katmanlar ‘tasarruf yapmakta’ uzmanlaşmış katmanlarla, yani küçük ve orta toprak burjuvazisi ile küçük ve orta kentli burjuvazinin belli katmanlarıyla örtüşür. Farklı okul tiplerinin (klasik okullar ve meslek okulları) ‘ekonomik’ toprak parçası üzerindeki farklı dağılımı ile bu katmanlar içerisindeki farklı kategorilerin değişik özlemleri, entelektüel uzmanlaşmanın çeşitli kollarının üretimini belirler ya da ona biçim verir. Böylelikle İtalya’da kır burjuvazisi özellikle devlet görevlilerini ve profesyonel insanları üretir, buna karşılık kent burjuvazisi sanayi için teknisyenler üretir. Dolayısıyla teknisyenleri üreten yer büyük ölçüde kuzey İtalya iken, memurlar ile profesyonel insanları üreten yer Güney İtalya’dır.

Aydınlar ile üretim dünyası arasındaki ilişki, onun temel toplumsal gruplarla olan ilişkisi kadar doğrudan değildir, fakat toplumun tüm bir dokusu tarafından ve üstyapılar kompleksi tarafından (aydınlar bu üstyapıların ‘görevlileridir’ tam da) değişik derecelerde ‘dolayımlanır’. Çeşitli aydın tabakalarının ‘organiklik’ derecesini ve onların temel bir toplumsal grupla olan bağlantısının derecesini ölçmek ve onların işlevlerinin ve üstyapıların tabandan tavana (altyapı temelinden yukarıya doğru) bir gradusunu tesis etmek mümkün olacaktır. Şu ara yapabileceğimiz şey iki büyük üstyapısal ‘düzeyi’ tespit etmektir: ‘sivil toplum’

diye adlandırılabilen, yani yaygın olarak 'özel' diye adlandırılan organizmalar topluluğuna ait düzey ile 'politik topluma' ya da 'devlete' ait düzey. Bu iki düzey bir yandan egemen grubun toplumun her yanında icra ettiği 'hegemonya' işlevine karşılık gelirken, öte yandan devlet ve 'hukuksal' hükümet aracılığıyla uygulanan 'doğrudan tahakküm' ya da komuta işlevine karşılık gelir. Söz konusu işlevler tam anlamıyla örgütsel ve birleşik işlevlerdir. Aydınlar, egemen grubun toplumsal hegemonya ile siyasal yönetimin madun işlevlerini uygulayan 'görevlileridir'. Bunlar şunları içerir:

1. Egemen temel grubun toplumsal yaşama empoze ettiği genel talimata geniş halk kitlelerinin rıza göstermesi; bu rızaya 'tarihsel bakımdan' yol açan şey, egemen sınıfın üretim dünyasındaki pozisyonundan ve işlevinden dolayı sahip olduğu prestij ve (onun zorunlu sonucu) güvendir.

2. Devlet aygıtının, ne aktif ne de pasif 'rıza' gösteren grupları 'yasal olarak' disipline eden zor uygulaması. Ne ki bu aygıt, spontane rıza başarısız olduğunda, kriz anlarına toplumun bütünü adına komuta edip yön vermesi beklentisiyle oluşturulmuştur.

Problemin bu şekilde konması, sonuçta, aydın kavramının kapsamının bir hayli genişlemesini beraberinde getirdi; fakat bu, gerçekliğin somut bir yaklaşıklığına ulaşmayı mümkün kılan biricik yoldur ve aynı zamanda kastlara değgin önkavrayışlarla da çatışmaktadır. Toplumsal hegemonyayı ve devlet tahakkümünü örgütlenme işlevi elbette belli bir işbölümüne ve dolayısıyla tüm bir vasıflar hiyerarşisine (bunların bazılarında yönlendirici ya da örgütsel işlevlere görünür bir atıf yoktur) yol açar. Örneğe, toplum ve devlet yönetimi aygıtında kol becerisine dayanan ve araçsal bir nitelik taşıyan bir dizi iş vardır (subaylık ya da memurluktan çok, idari olmayan işler/görevliler). Böyle bir ayırımın yapılmasının zorunlu olduğu apaçık ortadadır, tıpkı başka ayırımları yapma zorunluluğunun da apaçık ortada olması gibi.

Gerçekten, entelektüel etkinliğin de kendi yapısal özellikleri bakımında, aşırı muhalefet anlarında gerçek bir niteliksel farklılığı temsil eden düzeylere göre ayırt edilmesi gerekir –en üst düzeyde çeşitli bilimlerin, felsefenin, sanatın vs. yaratıcıları olacaktır; en alt düzeyde ise önceden mevcut, geleneksel, biriktirilmiş entelektüel zenginliğin en mütevazı ‘yöneticileri’ ve ifşacıları... Yine burada askeri örgütlenme, genel olarak teslim edilenden daha büyük bir öneme sahip olan astsubaylar bir yana, alt rütbeli subaylar, yüksek rütbeli subaylar ve genelkurmay arasında karmaşık bir sıralama modeli önermektedir. Bütün bu kısımların bir dayanışma duygusu taşıdıklarını ve gerçekte *esprit de corps*’u en keskin biçimde aşağı katmanların sergilediğini (bu onlar için bir ‘övünç’ vesilesidir; bu da onları espri ve nüktelere açık hale getirir) görmek önemlidir.

Modern dünyada aydınlar kategorisi (bu anlamıyla) eşi benzeri görülmemiş bir şekilde büyüdü. Demokratik-bürokratik sistem, egemen temel grubun siyasal zorunlulukları tarafından doğrulansa da üretimin toplumsal zorunlulukları tarafından tümü doğrulanmayan büyük bir işlevler yığına yol açtı. Dolayısıyla da Loria’nın üretken olmayan ‘işçi’ anlayışına² (fakat kime ve hangi üretim tarzına göre üretken olmayan?): bu kitleler ulusal gelirden kendilerine büyük bir pay almak için kendi pozisyonlarını sömürdükleri olgusu göz önüne alındığı takdirde kısmen doğrulanabilen bir anlayıştır bu. Kitlesele eğitim hem psikolojik açıdan hem de bireysel nitelik açısından bireyleri standardize etti ve diğer standartlaşmış kitlelerde olduğu gibi aynı görüngüyü doğurdu: rekabet. Rekabet de meslek birliklerine ihtiyaç duyulmasına, işsizliğe, eğitim sisteminin aşırı ölçüde vasıflı insan üretmesine, göçe vs. yol açtı.

---

² Loria hakkında VI. Kesim’in 17. dipnotuna bakınız. ‘Üretken olmayan emekçi’ nosyonunun kökleri gerçekte Marx’ın *Kapital*’indeki üretken emek ve üretken olmayan emek tanımlarına uzanır.

Kentsel tipteki aydınlar ile kırsal tipteki aydınların farklı pozisyonu. Kentsel tipteki aydınlar sanayiyle birlikte yetiştirildiler ve sanayinin akıbetine bağlıdırlar. Onların işlevi ordudaki alt rütbeli subayların işleviyle kıyaslanabilir. Planlar geliştirip kurmada inisiyatif sahibi değillerdir. Onların görevi girişimci ile araçsal kitle arasındaki ilişkiyi dillendirmek ve sanayi genelkurmayı tarafından kararlaştırılan üretim planının hemen uygulamaya konulmasını –işin temel aşamalarını kontrol ederek– sağlamaktır. Genelde ortalama kentli aydınlar oldukça standardizedir, buna karşılık kentli aydınların en üst tabakası sanayi genelkurmayı ile giderek daha fazla özdeşleşmektedir.

Kırsal tipte aydınlar çoğunlukla ‘geleneksel’ tipte aydınlardır; yani kırdaki yaşayan yığınlarla ve kentlerdeki (özellikle küçük kentlerdeki) küçük burjuvaziyle bağlantılıdırlar, kapitalist sistem tarafından henüz geliştirilmemiş ve harekete geçirilmemişlerdir. Bu tip aydın, köylü kitleleri yerel yönetimle ve devlet yönetimleriyle (hukukçular, noterler vs.) temasa geçirir. Bu etkinliklerinden dolayı önemli bir siyasal-toplumsal işleve sahiptirler, zira mesleki dolayımı siyasal dolayımından ayırmak zordur. Üstelik: kırdaki aydın (rahip, avukat, noter, öğretmen, doktor vs.) genel olarak ortalama köylüden daha yüksek ya da en azından farklı bir yaşam standardına sahiptir ve dolayısıyla köylü açısından onun kendi durumunu iyileştirme ya da ondan kurtulma yolunda gözünü diktiği toplumsal bir modeli temsil etmektedir. Köylü, oğullarından en azından birinin bir aydın (özellikle de bir rahip) olabileceğini, böylelikle bir beyefendi haline geleceğini ve ailenin ekonomik yaşamını soyluların geri kalanıyla kurmak zorunda olduğu bağlantılar aracılığıyla kolaylaştırarak onun toplumsal düzeyini yükselteceğini düşünür hep. Köylünün aydına yönelik tutumu iki yönlüdür ve çelişkili gözükmektedir. Köylü, aydınların ve genel olarak devlet çalışanlarının toplumsal konumuna saygı duyar, fakat kimileyin de aşağılayıcı gözlerle bakar; yani onun bu hayranlığı içgüdüsel haset ve öfke öğeleriyle karı-

şık haldedir. Aydınlarla olan bu etkili bağımlılık hesaba katılmaz ve somut/derinlemesine bir şekilde incelenmezse, köylülüğün kolektif yaşamına ve onun içinde varolan tohum ve mayaların gelişimine dair hiçbir şey anlaşılamaz. Köylü kitlelerinin her organik gelişimi, belli bir noktaya kadar, aydınlar arasındaki hareketlerle bağlantılıdır ve bu hareketlere bağlıdır.

Kentli aydınlar ise bir başka meseledir. Fabrika teknisyenleri araçsal kitleler üzerinde hiçbir siyasal işlev icra etmezler, ya da en azından böylesi bir evre artık geride kalmıştır. Kimi zaman tam tersi vuku bulur: araçsal kitleler, en azından kendi organik aydınlarının şahsında, teknisyenler üzerinde siyasal bir etkide bulunurlar.

Asıl sorun, her temel toplumsal grubun organik bir kategorisi olarak aydınlar ile geleneksel bir kategori olarak aydınlar arasındaki ayırımdır. Bu ayırımdan kaynaklanan pek çok problem ve tarihsel araştırma açısından olası pek çok soru vardır.

Bu açıdan incelendiğinde en ilginç problem neyin modern siyasal partiyle, onun gerçek kökeniyle, gelişmesiyle ve aldığı biçimlerle ilişkili olduğudur. Aydınlar problemi bağlamında siyasal partinin karakteri nedir? Bazı ayırımların yapılması zorunludur:

1. Kimi toplumsal gruplar açısından siyasal parti, kendi organik aydınlar kategorisini üretim tekniği alanında değil de, doğrudan doğruya siyasal ve felsefi alanda kendilerine özgü tarzda geliştirmelerinden başka bir şey değildir. Bu aydınlar bu şekilde oluşur ve gerçekte, ordudaki astsubaylara tekabül ettiğini söyleyebileceğimiz katmanların –yani kentlerde vasıflı ve uzman işçilerden, kırlarda ise (daha karmaşık bir tarzda) yarıcı ve kiracı çiftçilerden söz ediyoruz, zira genel anlamda bu çiftçi tipi Ortaçağ ekonomisinin vasıflı işçisi olan zanaatçı tipine az çok tekabül etmektedir– oluştuğu üretim tekniği içerisindeki toplumsal grubun genel karakteri ile onun formasyonuna, yaşamına ve geliş-

mine dair koşullar göz önüne alındığında, başka türlü de oluşmaz.

2. Siyasal parti, bütün gruplar açısından, devletin politik toplumda daha sentetik ve daha geniş bir ölçekte yerine getirdiği işlevin aynısını sivil toplumda yerine getiren mekanizmadır tam tamına. Bir başka deyişle, verili bir grubun –egemen grubun– organik aydınlarını ve geleneksel aydınları bir araya getirmekten sorumludur. Parti, bu işlevi kendi temel işlevine sıkı sıkıya bağlı kalarak yerine getirir; buysa partinin kendi bileşenlerini – ‘ekonomik’ bir grup olarak doğan ve gelişen toplumsal bir grubun unsurlarını– olgunlaştırmaya ve onları nitelikli siyasal aydınlarla, tümleşik bir toplumun (hem sivil hem de politik bir toplumun) organik gelişiminde içkin olan bütün etkinliklerin ve işlevlerin liderlerine ve örgütçülerine dönüştürmeye ilişkin bir işlevdir. Gerçekten siyasal partinin kendi işlevini, kendi alanı içerisinde, devletin kendi alanında –bu alanın çok daha geniş olduğu herkesçe kabul edilir– yaptığından daha eksiksiz ve daha organik bir biçimde yerine getirdiği söylenebilir. Tikel bir toplumsal grubun siyasal partisine katılan bir aydın, o grubun organik aydınlarıyla kaynaşır ve gruba sıkı sıkıya bağlanır. Devlet yaşamına bu tür bir katılım ancak sınırlı ölçüde gerçekleşir, çoğunlukla da hiç gerçekleşmez. Aslında şu da bir vakadır ki pek çok aydına göre devlet *kendileridir*; bu inanış, aydın kategorisinin büyüklüğü göz önüne alındığında, kimileyin önemli doğurgulara sahiptir ve *gerçekten* devlet olan temel ekonomik grup açısından hiç de hoş olmayan komplikasyonlara yol açar.

Siyasal bir partinin bütün üyelerinin aydın olarak görülmesi gerektiği yolundaki düşünce, kolaylıkla alay ve karikatür konusu edilebilecek bir savdır. Ancak konu üzerinde düşünülecek olursa bundan daha kesin hiçbir şeyin olamayacağı görülür. Elbette ki düzey ayırımlarının yapılması gereği vardır. Bir partinin üst ya da alt kademelerinde yer alan üyelerin oranı az ya da çok olabilir, fakat mesele bu değildir. Mesele, işlevdir: yönlendirici ve ör-

gütsel, yani eğitimsel, yani entelektüel işlev. Tacir ticaret yapmak için, sanayici daha düşük maliyetle daha fazla üretmek için, köylüye yeni tarım metotlarını öğrenmek için bir siyasal partiye katılmaz; tacirin, sanayicinin ya da köylünün bu taleplerinin kimi yönleri partide karşılanabilse bile (yaygın düşünce bunun tam tersini söylemektedir: 'politika bataklığına' giren tacir, sanayici ya da köylünün kazançtan çok kaybı olur, ve bu tip bir tacir, sanayici ya da köylü tipi en kötü tiptir): tartışmaya açık bir görüştür bu. Bu nedenledir ki, belli sınırlar içerisinde hareket eden mesleki birlikler vardır; bu birliklerde tacirin, sanayicinin ya da köylünün ekonomik-korporatif etkinliği en uygun şekilde teşvik edilir. Siyasal partide ekonomik bir toplumsal grubun unsurları kendi tarihsel gelişim momentlerinin ötesine geçer, ulusal ve uluslararası nitelikteki daha genel etkinliklerin eyleyicileri haline gelirler.

[...]

SPN, 5-16 (Q12§1)

2 Okul Üzerine Gözlemler: Eğitimsel İlke Peşinde

<Gentile reformuyla ilkökul, ortaokul ve lise arasında yaratılan uçurum. Reformdan önce bu tür bir bariz uçurum meslek okulları ile ortaokullar ve liseler arasında söz konusuydu: ilkökul ise, ona özgü belli karakteristiklerden dolayı, bir tür gayya kuyusuna atılmıştı.>

İlkokulda çocukların eğitimsel formasyonu ile ilgili iki öge vardı. Çocuklara doğa biliminin temel olguları ile yurttaşlık hakları ve ödevleri fikri öğretiliyordu. Bilimsel düşünceler, çocuğu, *societas rerum*'a (şeylerin dünyasına) sokmayı amaçlıyordu; buna karşılık haklar ve ödevler derslerinde amaç onu devlete ve sivil topluma sokmaktı. Çocukların öğrendiği bilimsel düşünceler, gırtlığına kadar folkloru batmış bir çevreden soğurdıkları o sihirli dünya ve doğa anlayışıyla çatışıyordu; öte taraftaysa yurttaşlık hakları ve ödevleri fikri, folklorun bir başka boyutu olan

bireyci ve yerelci barbarlığa yönelik eğilimlerle çatışyordu. Okul folklorla, dünyaya ilişkin geleneksel anlayışların her kalıntısıyla mücadele ediyordu. Esas olarak şu yalın ve temel olgunun farkına varılmasına dayanan (daha) modern bir bakış açısı öğretiyordu: nesnel, kolay dizginlenemez doğa yasaları vardır; insan, bu yasalara hükmetmek durumundaysa kendisini onlara adapte etmek zorundadır; beşeri faaliyetin ürünü olan, insanlar tarafından oluşturulan ve kendi kolektif gelişimlerinin çıkarları doğrultusunda gene insanlar tarafından değiştirilebilen toplum ve devlet yasaları vardır. Devletin ve toplumun bu yasaları, tarihsel yönden insanları doğa yasalarına en iyi şekilde hükmetmeye muktedir kılan, yani onların *işini* en çok kolaylaştıran bir beşeri düzen yaratır. Zira iş (çalışma), insanın doğal yaşama en etkin bir biçimde katılarak onu giderek daha derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde dönüştürdüğü özgül tarzıdır.

Dolayısıyla, ilkokulun temelindeki eğitim ilkesinin iş (çalışma) fikri olduğu söylenebilir. Beşeri çalışma, doğa yasalarının kesin ve gerçekçi bilgisi olmaksızın ve insanların ortak yaşamını organik olarak düzenleyen yasal bir düzen olmaksızın, bütün çoğalma gücü ve üretkenliğiyle hayata geçirilemez. İnsanlar bu yasal düzene, sadece dışarıdan empoze edilen bir şey olduğu için değil, kendiliğinden onaşmayla saygı duymalıdır –zor’un basit bir sonucu değil, kabul edilen bir zorunluluk, kendilerine özgürlük diye önerilen bir zorunluluk olmalıdır bu. Kuramsal ve pratik etkinlikleri anlatan çalışma olgusu ve fikri, ilkokulda gizli olarak mevcut olan eğitim ilkesiydi; çünkü çalışma yoluyla ki toplum ve devlet düzeni (haklar ve ödevler) doğal düzen içerisinde devreye sokulur ve teşhis edilir. Toplumsal düzen ile doğal düzen arasındaki ilişkilerin çalışmayla, insanın kuramsal ve pratik etkinlikleriyle dolayımlandığı yolundaki keşif, dünyaya ilişkin olarak büyü ve batıl inançtan bütünüyle azade olan bir sezginin ilk öğelerini yaratır. Hareketi ve değişimi anlayan; bugünün geçmiş, geleceğince bugün pahasına harcadığı ve harcaya-

çağı çabalar ve fedakârlıkların toplam değerini bilen ve çağdaş dünyayı geçmişin, bütün geçmiş kuşakların bir sentezi (bu sentez kendisini geleceğe de yansıtır) olarak gören tarihsel/ diyalektik bir dünya anlayışının daha sonraki gelişiminin temelini atar. İlkokulun gerçek temeli budur. Onun her yönüyle verimli olup olmadığı, öğretmenlerin kendi görevlerinin niteliğinin ve felsefi içeriğinin farkında olup olmadıkları bir başka sorundur. Buysa, tüm ulusun *civic* bilincinin hangi derecede olduğuna dair bir analizi gerektirir (eğitim kurumları bu bilincin öncüsü değil, bir dışavurumdur, hem de oldukça zayıf bir dışavurumu).

‘Öğretim’in ‘eğitim’den oldukça farklı bir şey olduğu tamamen doğru değildir.³ Bu ayrıma aşırı bir vurgu yapılması idealist eğitimcilerin ciddi bir hatasıydı; bu hatanın ne gibi sonuçlara yol açtığını bu eğitimcilerin yeniden organize ettiği eğitim sistemine bakarak rahatlıkla görebiliriz. Zira öğretim eğitimden tamamen ayrı bir şey olarak alındığında, öğrenci salt edilgen bir konumda, soyut nosyonların ‘mekanik alıcısı’ konumunda kalacaktır –bu da saçmadır ve katışıksız eğitimden yana olanlar, bunu, mekanik öğretime karşı çıkarlarken, ‘soyut bir biçimde’ yadsımaktadırlar. ‘Kesin olan’ çocuğun bilincinde ‘hakiki olan’a dönüşür. Fakat çocuğun bilinci ‘bireysel’ bir şey değildir (bireylik yolunda çok eksiklidir); bu bilinç, çocuğun katıldığı sivil toplum kesimini ve onun ailesi, çevresi, köyü vs. içerisinde oluşan toplumsal ilişkileri yansıtır. Çocukların ezici çoğunluğunun bireysel bilinci, okul müfredatında temsil edilenlerden farklı ve onlarla uzlaşmaz karşıtlık içerisinde bulunan toplumsal ve kültürel ilişkileri yansıtır: böylece ileri bir kültüre ait ‘kesinlikler’, taşlaşmış ve anakronik olmuş bir kültürün çerçevesi içerisinde ‘hakikat’ haline gelir.

---

³ Yirminci yüzyılın ilk yıllarında Gentile ile Croce, mevcut eğitim sistemini her açıdan eleştiriye tabi tutmuş, bu sistemin ‘eğitmeye’ (öğrencinin gizilgüçlerini ortaya çıkarmaya) değil, ‘öğretmeye’ (bilgi aktarmaya) dayandığını ileri sürmüşlerdi. Faşizm döneminde Ministero della Pubblica Istruzione’nin adı değiştirilerek Ministero dell’Educazione Nazionale yapıldı.

Okul ile hayat arasında birlik yoktur, dolayısıyla öğretim ile eğitim arasında da otomatik birlik yoktur. Okulda öğretim ile eğitim arasındaki bağ, öğretmen'in canlı çalışmasıyla hayata geçirilebilir ancak. Öğretmen bunun için, kendisinin temsil ettiği kültür ve toplum tipi ile öğrencilerinin temsil ettiği kültür ve toplum tipi arasındaki zıtlığın farkında olmalı ve çocuğun formasyonunu birinci tiple uyum içerisinde, ama ikinci tiple çatışma halinde hızlandırıp düzenlemekle yükümlü olduğunun bilinciyle hareket etmelidir. Öğretmenler yetersizse ve öğretim ile eğitim arasındaki bağ çözülmüşse, öte yandan da öğretmenlik problemi eğitime elverişliliği yücelten tasarıların sihirli dokunuşuyla çözülüyorsa, öğretmenin çalışması sonuçta daha da yetersiz hale gelecektir. Oldukça gayri ciddi, sadece sözde kalan okullarımız olacaktır; çünkü 'kesin' olan şeyin maddi katılığı yitip gidecek, 'hakiki' olan şey de sadece sözcüklere değgin bir hakikat, yani tam anlamıyla retorik düzeyde bir hakikat olacaktır.

Bu yozlaşma ortaokullarda, edebiyat ve felsefe dersleri müfredatında daha net bir şekilde kendini göstermektedir. Eskiden öğrenciler en azından somut olgulara ilişkin (eğilime göre) belli bir 'bagaj' ya da 'avadanlık' edinirlerdi. Bugün öğretmenin özellikle bir felsefeci ve estet olması gerektiği için, öğrenci somut olgularla kendini sıkınamakta, kendisine genellikle hiçbir şey ifade etmeyen ve hemencecik unuttuğu formüller ve sözcüklerle kafasını doldurmaktadır. Eski eğitim sistemine karşı mücadele etmek doğru bir şeydi, fakat onu reforme etmek görüldüğü kadar basit değildi. Sorun müfredat modeliyle değil, insanlarla ilgiliydi; sadece fiili olarak öğretmenlik yapan insanlarla da değil, onların ifade ettiği tüm toplumsal kompleksle ilgili olan bir sorundu bu. Gerçeklikte vasat bir öğretmen, öğrencilerini daha iyi eğitimi kılmakta başarısız olsa da, onları daha *bilgili* hale getirmeyi başarabilir; titiz ve bürokratik bir vicdani tutumla kendisini öğretmenliğin mekanik boyutuna adayabilir –öğrenci de, eğer aktif bir zekâya sahipse, biriktirdiği 'avadanlığa', kendi toplumsal art

alanının da yardımıyla, kendine özgü bir düzen verecektir. Yeni müfredatla birlikte, öğretmenlik mesleğinin düzeyinin genel olarak gerilemesiyle çakışan bir müfredattır bu, düzene koyacak herhangi bir 'avadanlık' artık olmayacaktır. Yeni müfredat, sınavları bütünüyle kaldırmış olmalıydı; zira bugün bir sınava girmek, eskiye kıyasla, çok daha belirsizliklerle dolu bir şey olmalıdır. Sınavcı kim olursa olsun, bir tarih her zaman bir tarihtir, bir tanım da her zaman bir tanım. Peki ya estetik bir yargı ya da felsefi bir analiz?

Casati Yasasıyla⁴ örgütlendiği haliyle, eski İtalyan ortaokulunun eğitimsel etkililiği, 'eğitici' bir sistem olarak onun açıkça ortaya konmuş amacı içerisinde değil, onun yapısı ile müfredatının geleneksel bir entelektüel ve moral yaşam tarzının, eski geleneğin İtalyan toplumunun bütününe nüfuz etmesiyle oluşan kültürel bir iklimin dışavurumu olduğu olgusunda aranması (ya da reddedilmesi) gereken bir şeydi. Bu iklim ve bu yaşam tarzı can çekişiyordu, okul yaşamdan kopmuştu, bu yüzden eğitim çıkmaza girmişti. Eski sistemin müfredatı ile disiplinler yapısının bir eleştirisi, bu durum akılda tutulmadığı takdirde, pek bir şey ifade etmez. Böylelikle öğrencinin okul yaşamına hakikaten aktif bir biçimde katılımı sorununa geri dönmüş oluyoruz; bu aktif katılım, okulun yaşamla bağlantısı varsa söz konusu olabilir ancak. Yeni müfredatlar öğrencinin etkinliğini ve öğretmenle işbirliği içinde çalışmasını nominal olarak olumladığı ve kuramsallaştırdığı ölçüde, öğrenci salt pasif bir unsur gibi görülerek tasarımlanırlar.

Eski eğitim sisteminde Latince ve Yunanca gramer dersleri ile onların edebiyatlarını ve siyasal tarihlerini okutmak eğitimsel bir ilkeydi –çünkü Atina ve Roma'nın sembolize ettiği hümanist ideal toplumun her yanına nüfuz ettiriliyordu ve ulusal yaşamla kültürün başat bir öğesiydi. Gramer dersinin mekanik karakteri

⁴ Bu yasa hakkında daha fazla bilgi için II. Kesim'in Giriş yazısına bakınız.

bile bu kültürel perspektif sayesinde canlı bir özellik kazanıyordu. Olgular, dolaysız bir pratik ya da mesleki amaç doğrultusunda öğretilmiyordu. Hasbi bir amaç söz konusuydu; çünkü üzerinde asıl durulan şey kişiliğin gelişmesiydi, modern Avrupa uygarlığının bütün kültürel geçmişinin soğurulması ve özüm-senmesi yoluyla bir karakter oluşturmaktı. Öğrenciler konuşmak için, garson ya da tercüman olmak için ya da ticari mektup yazmak için öğrenmiyorlardı Latince ile Yunancayı. Bu dilleri, bizim modern uygarlığımızın zorunlu önkoşulu olan bir uygarlığı, Yunan ve Roma uygarlığını ilk elden tanımak için öğreniyorlardı; bir başka deyişle, kendileri olmak ve kendilerini bilinçle tanımak için öğreniyorlardı. Latince ve Yunanca mekanik bir biçimde, gramer ağırlıklı öğreniliyordu; fakat biçimcilik ve kısırlık suçlaması çok haksız ve uygunsuz kaçmaktadır. Eğitimde çocuklarla uğraşılır: onlara gayretli çalışmaya, belginliğe, duruşa (hatta fiziksel duruşa) ilişkin belli alışkanlıkların, spesifik konular üzerinde yoğunlaşma yetisinin aşılması gerekir: bunlar disiplinli ve yöntemli edimlerin mekanik tekrarı olmaksızın edinilemez. Kırk yaşındaki bir bilgin, çocukken, mekanik zorlama yoluyla uygun psiko-fiziksel alışkanlıkları zorunlu olarak edinmemişse, çalışma masasında hiç kalkmadan on altı saat oturabilir mi? Büyük bilginler yetiştirmek isteniyorsa işe bu noktadan başlanmalı ve her uygarlığa lazım olan üstün nitelikli bu bilginlerden binlercesini, olmadı yüzlercesini, daha olmadı onlarcasını yaratmada başarılı olmak için eğitim sisteminin her evresinde basınç uygulanmalıdır. (Elbette, Cizvitlerin eğitimsel metotlarına geri dönmeksizin, yani yeterli araştırma fonları sağlayarak bu alanda bir hayli yol alınabilir.)

Latince, onu en küçük parçalarına ayırarak analiz etmek suretiyle öğretilir (daha doğrusu incelenir) –doğrudur, sanki ölü bir şey analiz ediliyormuşçasına gerçekleştirilir bu; fakat çocuklar tarafından yapılan bütün analizler ancak ölü şeylerle ilgili olabilir. Üstelik şu nokta da unutulmamalıdır: Romalıların hayatı, bir

ölçüde çocukların ilgisini çekmiş olan ve çekmeye de devam eden bir mittir; öyle ki ölü bir nesnede her zaman önemli bir canlı varlık bulunur. Nitekim, söz konusu dil ölüdür, eylemsiz bir nesne gibi, teşrih masasındaki bir ceset gibi analiz edilir, fakat örneklerde ve hikayelerde tekrar tekrar hayata döner bu dil. İtalyanca da bu biçimde okutulabilir mi? İmkânsız. Yaşayan dillerin hiçbiri Latince gibi okutulamaz: böyle bir şey saçma olur ve saçma *gözükür*. Hiçbir çocuk, bu analitik metotlarla Latince öğrenimi görmeye başladığında bu dili biliyor değildir. Fakat yaşayan bir dil bilinebilir ve tek bir çocuğun bile bunu bilmesi yeterli olur ve böylelikle büyü bozulur: herkes hemen Berlitz okuluna postalanır. Latince (Yunanca gibi), imgeleme bir mit olarak *gözükür*, öğretmen için bile. Kişi Latin dilini öğrenmek için Latince çalışmaz. Uzunca bir süre, kültürel ve skolastik bir geleneğin sonucu olarak (bu geleneğin kökeni ve gelişimi araştırılabilir) Latince, ideal bir müfredatın bir ögesi, bir dizi pedagojik ve psikolojik ihtiyacı birleştirip karşılayan bir öge olarak okutulmuştur. Çocukları özgül bir biçimde inceleme yapmaya, habire yaşama dönen bir ceset gibi muamele edilebilecek tarihsel bir bedeni analiz etmeye alıştırmak için; akıl yürütmeye, daldığı soyutlamadan geri çıkıp gerçek ve dolaysız yaşama dönme becerisi gösterirken soyut ve şematik düşünmeye, her bir olguda ya da veride neyin tümel neyin tikel olduğunu görmeye, kavramı özgül kereden ayırt etmeye alıştırmak için okutulmuştur.

Kişinin konuştuğu dil ile Latince arasında sürekli bir kıyaslama yapılmasının eğitsel anlamı ne peki? Bu kıyaslama sözcüklerle kavramların birbirinden ayırt edilmesini ve ne'liklerinin ortaya konmasını içerir; karşıtlıklar arasındaki çelişkiden ayırımların analizine varasıya biçimsel mantığın bütününe sunar; zamanla değişen, gelişen o dinamik dilin tarihsel hareketini açığa vurur. Sekiz yıllık *ginnasio* ve *liceo* süresince gerçek dilin bütün bir tarihi incelenir (öncelikle bu dilin gramerinin soyut bir momentte fotoğrafı çekildikten sonra). İncelemeye Ennius'tan (daha

doğrusu on iki tabletin fragmanlarındaki sözcüklerden) başlanır, Phaedrus'a ve Latince yazan Hristiyan yazarlara uzanılır: Latince'nin doğduğu kaynaklardan zamanla ölümüne –gerçi bu görünüşte bir ölümdür, çünkü biliyoruz ki okullarda sürekli olarak Latinceyle kıyaslanan İtalyanca modern Latince'dir– kadarki tarihsel süreç analiz edilir. Belli bir çağın grameri (ki bu bir soyutlamadır) ya da söz dağarı değil sadece, karşılaştırma amacıyla her bir yazarın grameri ve söz dağarı ile her tikel üslupçu 'dönemdeki' her bir terimin anlamı da incelenir. Böylece çocuk, Phaedrus'un grameri ile söz dağarının ne Cicero'nunkiyle, ne Plautus'ununkiyle, ne de Lactantius ya da Tertullian'inkiyle aynı olmadığını, aynı ses bağlantılarının farklı dönemlerde ve farklı yazarlarda farklı anlamlar taşıdığını görür. Latince ve İtalyanca sürekli olarak birbiriyle karşılaştırılır: fakat her sözcük, karşılaştırılan bu iki dilin her birinin dönemine ve yazarına göre farklı anlam tonları kazanan bir kavram, bir semboldür. Çocuk, bu dilde yazılan kitapların edebi tarihini, siyasal tarihi, bu dili konuşan insanların başarılarını okur. Onun eğitimi tüm bu organik kompleks tarafından, salt lafzi anlamda olsa da bu yol rehberini izlemiş olması, bu değişik aşamalardan geçmiş olması vs. tarafından belirlenir. Çocuk tarihe dalmış, dünyaya ve yaşama ilişkin tarihsici bir kavrayış edinmiştir: bu kavrayış, ikinci –neredeyse kendiliğinden– bir doğa haline gelir; çünkü apaçık bir eğitsel amaç gözetilerek ve bilgiçlik taslanarak çocuğa aşılalmaz bu. Bu çalışmalar apaçık bir amaç deklare edilmeksizin, öğretmenin minimal düzeyde 'eğitici' müdahalesiyle gerçekleştiriliyordu: bu çalışmalar eğitiyordu, çünkü onlar ders veriyordu. Mantıksal, artistik, psikolojik deneyim hazırlıksız olarak, daimi bir öz-bilinç olmaksızın kazanılıyordu. Her şeyden öte, edimsel tarihsel gelişime değgin derinlikli bir 'sentetik'/felsefi deneyim kazanılıyordu. Bu, Latince ile Yunancanın eğitim alanında yapısal olarak mucizevi nitelikler taşıdığı anlamına gelmemektedir –böyle düşünmek aptallık olur. Aynı zamanda ve özellikle okulun dışında

yaşayan tüm bir kültürel geleneğin, verili bir ambiyans içerisinde, doğurduğu sonuçlardır bunlar. Her halükârda bugün, geleneksel kültür fikrindeki değişimlerle birlikte, okulun ne gibi bir kriz içerisinde olduğu, yanı sıra Latince ve Yunanca öğreniminin de krizde olduğu rahatlıkla görülebilir.

Latince ve Yunancayı formasyon sağlayan okulun manivelası olarak tekrar yerine koymak zorunludur ve böyle de olacaktır. Fakat yeni dersi ya da dersleri, ilk çocukluktan meslek seçimi aşamasına gelinceye değin, eğitim ve genel olarak kişilik oluşumu açısından eşdeğer sonuçlar veren didaktik bir biçim içerisinde konuşturmak kolay olmayacaktır. Zira bu dönemde öğrenilen şeyin hepsi, ya da büyük bir bölümü, hasbi bir amaç taşımalıdır (ya da öğrencilere öyle gözükmelidir), yani dolaysız ya da aşırı dolaysız pratik amaçlara sahip olmamalıdır. Bir yandan 'bilgi aktarırken', bir başka deyişle somut olgularda zengin olması gerekirken, bir yandan da formatif olmalıdır. Günümüzün okullarında geleneksel kültür ile onun yaşam ve insan anlayışının derin bir krize girmesi, katlanarak artan bir yozlaşmaya neden olmuştur. Meslek okulları, yani dolaysız/pratik çıkarları karşılamaya yönelik okullar 'hasbi amaçlar' güden formatif okullara galebe çalmaya başlıyor. Bu gelişmenin en paradoksal veçhesi ise bu yeni tip okulun demokratik diye gözükmesi ve bu gerekçeyle savunulmasıdır; oysa gerçekte o sadece toplumsal farklılıkları sürdürmeye değil, aynı zamanda onları kristalize etmeye de mahkumdur.

Geleneksel okul oligarşikti, çünkü egemen sınıfın sırası geldiğinde yönetimi eline alacak olan yeni kuşağını eğitmeyi amaçlıyordu; fakat öğretim tarzı oligarşik değildi. Buradaki olgu öğrencilerin bu okulda ileride nasıl yöneteceğini öğrenmesi ya da okulun kabiliyetli insanlar yetiştirmesi (belli bir okul tipine onun toplumsal karakterini kazandıran bir özelliktir bu) değildir. Bu toplumsal karakteri belirleyen şey her bir toplumsal grubun, özgül bir geleneksel işlevi (egemen ya da bağımlı olmayı) sürdürmeyi amaçlayan kendi okul tipine sahip olması olgusudur. Bu örüntü bozul-

mak istendiği takdirde gerek duyulan şey, farklı tipteki meslek okullarını sayıca çoğaltmak ve derecelendirmek yerine, tekil bir formatif okul (ilkokul ya da ortaokul düzeyinde) tipi yaratmaktır: bu okul, çocuğu alıp meslek seçimi eşiğine dek götürecektir, bu zaman zarfında da onu düşünme, inceleme ve yönetme (ya da yönetenleri kontrol etme) yetisine sahip bir kişi olarak biçimlendirecektir.

Meslek okulu tiplerinin çoğalması geleneksel toplumsal farklılıkları sürdürme eğilimindedir; fakat bu durum, bu farklılıklar içerisinde içsel çeşitliliği de teşvik ettiği için, demokratik bir yönelim taşıdığı izlenimi verir. Emekçi, vasıflı bir işçiye dönüşebilir; sözgelimi, köylü arazi ölçme memuruna ya da tarım uzmanına dönüşebilir. Fakat demokrasi, tanımı gereği, vasıfsız bir işçinin vasıflı hale gelebilmesi demek değildir salt. Demokrasi, her 'yurttaşın' 'yönetebilmesi' ve toplumun onu, sırf soyut biçimde de olsa, buna ulaşması için genel bir durum içerisine yerleştirmesi demektir. Siyasal demokrasi yönetenlerle yönetilenlerin örtüşmesine (yönetilenlerin rızasını alan yönetim anlamında) yönelik bir eğilim taşır, bu amaç doğrultusunda yönetici olmayan her kişiye ücretsiz bir beceri eğitimi temin eder ve onu genel bir teknik hazırlıktan geçirir. Fakat bugün halk okulu olarak gelişmekte olan okul tipi bu illüzyonu sürdürme eğiliminde bile değildir. Zira bu okul, 'personel inisiyatifi'nin bu tür beceriler edinmesini ve teknik-politik hazırlıktan geçmesini giderek zorlaştıran toplumsal ve siyasal bir ortamda, teknik açıdan nitelikli yönetim katmanına adam devşirmeyi sınırlayacak tarzda organize olmaktadır giderek. Böylelikle, sınıfsal bölünmeleri aşmaya doğru hareket etmekten çok, hukuksal yönden sabitlenmiş ve kristalize olmuş zümreler halinde bölünmeye geri dönmüş oluyoruz gerçekte. Çocuğun eğitimsel kariyerinin ta başından itibaren giderek uzmanlaşan meslek okullarının sayısındaki artış, bu eğilimin en belirgin tezahürlerinden biridir. Yeni pedagojinin eleştiri oklarını öğretim ile somut olguların öğrenimi alanındaki 'dogmatizm' üzerinde yoğunlaştırdığı gözlen-

mehtedir –bu alanda belli bir dogmatizm pratik açıdan kaçınılmazdır ve bu dogmatizm ancak tüm bir eğitim süreci döngüsü içerisinde yeniden soğurulup çözünebilir (tarihsel gramer *liceo* sınıflarında öğretilemez). Öte yandan, en âlâsından bir dogmatizmin dinsel düşünce alanına sokulmasını kabul ettirmeye yönelik bir zorlama söz konusudur; bunun sonucunda da tüm felsefe tarihi artık bir sayıklama ve kuruntular silsilesi olarak görülmektedir açıkça.⁵ Felsefe dersinde yeni müfredat, oldukça rasyonel ve güzel gözükmesine, bir ütopya kadar güzel gözükmesine rağmen, dersin içeriğini kısırlaştırmakta ve pratikte onun düzeyini düşürmektedir (en azından, okul dışında kendi ailesinden ya da çevresinden entelektüel yardım almayan ve bunu sadece sınıfta aldıkları bilgiler yoluyla kendileri oluşturmak zorunda kala öğrenciler –ki bunlar da ezici bir çoğunluktadır– açısından). Felsefe tarihi dersiyle ve birtakım filozofların okunmasıyla desteklenen geleneksel betimleyici felsefe, pratikte, en iyi şey gibi gözükmektedir. Betimleyici, tanımlayıcı felsefe, tıpkı gramer ve matematik gibi, dogmatik bir soyutlama olabilir, fakat eğitimsel bir zorunluluktur. ‘Bir bire eşittir’ bir soyutlamadır, fakat bundan hareketle kimse bir sineğin bir file eşit olduğunu düşünmez. Formel mantığın kuralları aynı türden soyutlamalardır, normal düşüncenin grameri gibidirler; fakat bu kuralların gene de okutulması gerekir, çünkü bunlar doğuştan getirilen şeyler değildir, çalışma ve derin düşünme yoluyla edinilmek zorundadır. Yeni müfredat, formel mantığın düşündüğünüz anda zaten işlettiğiniz bir şey olduğunu önvarsayar, fakat bu man-

---

⁵ 1923 tarihli Gentile reformu, eskiden Gentile ve Croce gibi idealist filozofların dinin eğitimdeki etkisine muhalefet etmelerine ve dini sözde-felsefe ya da dogmatik ideoloji olarak görmelerine rağmen, ilkokullara zorunlu din eğitimi getirdi. Buradaki güdü büyük olasılıkla pragmatik bir güdüydü: ortaokula devam edemeyecek olan işçi sınıfı çocuklarına muhafazakâr bir dünya görüşü kazandırmak. Gramsci’nin de bir başka yazısında işaret ettiği üzere (Q11§1, s. 1367), Gentile’nin bu olaydaki pozisyonu ‘ “din halk için iyidir” (halk = çocuk = dinin tekabül ettiği ilkel düşünce evresi vs.) kavramından türeyen bir yaklaşımdan başka bir şey değildir; bir başka deyişle, halkın eğitiminden (maksatlı bir biçimde) vazgeçilmesidir.’

tığın nasıl edinileceğini açıklamaz, böylece pratikte onun doğuştan getirilen bir şey olduğu sanılır. Formel mantık gramere benzer: edimsel öğrenme süreci zorunlu olarak şematik ve soyut olagelmışse de, 'canlı' bir tarzda özümсенir. Zira öğrenci pasif ve mekanik bir alıcı, bir gramofon plağı değildir –dinsel ayine benzeyen sınavlar kimileyin onun bu şekilde gözükmelerini sağlasa bile. Bu eğitimsel biçimler ile çocuğun psikolojisi arasındaki ilişki her zaman aktif ve yaratıcıdır, tıpkı işçinin kendi kullandığı aletlerle olan ilişkisinin de aktif ve yaratıcı olması gibi. Bir kalibre, benzer şekilde, bir soyutlamalar kompleksidir, fakat kalibrasyon olmaksızın gerçek nesneleri –toplumsal ilişkilerdir bu nesneler ve fikirlere ör-tük olarak varlık kazandırır– üretmek mümkün değildir.

*Barbara, Baralipton*⁶ ile cebelleşen bir çocuk elbette ki yorucu bir iş yapmaktadır; onun mutlak surette zorunlu olan bir şeyi (ne eksik ne fazla) yapması da önemlidir. Fakat şurası da doğrudur ki, fiziksel öz-disiplin ve öz-denetimi öğrenmek için her zaman bir çaba olacaktır; öğrenci, gerçekte, psiko-fiziksel bir eğitimden geçmek zorundadır. Pek çok insanın öğrenim görmenin de kendi tikel çıraklık evresi olan, anlık (*intellect*) kadar kaslarla sınırları de içeren bir iş, hatta oldukça yorucu bir iş olduğuna ikna edilmesi gerekmektedir. Bir adaptasyon sürecidir bu; çaba harcayarak, sıkıntı ve hatta ıstırap çekilerek kazanılan bir alışkanlıktır. Ortaokullara geniş katılımlar olması beraberinde etütlerin disiplinini gevşetme ve 'istirahat' yönünde talepte bulunma eğilimini getirmektedir. Pek çok kişi öğrenmeyle ilgili güçlüklerin yapay olduğuna inanmaktadır, çünkü onlar sadece yorucu bedensel çalışmayı düşünmeye alışkındırlar. Sorun karmaşık bir sorundur. Kuşkusuz, geleneksel olarak aydın bir aileden gelen çocuk bu psiko-fiziksel adaptasyonu daha kolay edinir. Daha sınıfa girmeden kendi akranları karşısında birçok üstünlüğe sahiptir, kendi aile ortamından öğrendiği tutumları haizdir: konulara daha kolay yoğunlaşır, çünkü 'dingin bir

---

⁶ Klasik mantıkta tasımlar ezberlenirken belleğe yardımcı olsun diye kullanılan Yunanca sözcükler.

ekilde oturmaya' vs. alışkındır. Keza, bir kent işçisinin oğlu bir fabrikada çalışmaya gittiğinde, bir köylünün çocuğuna ya da kır yaşamında pişmiş genç bir köylüye kıyasla, daha az sıkıntı çeker. (Hangi öğünde ne yenildiği bile vs. önemlidir.) İşte bu nedenledir ki pek çok insan öğrenim görmenin zorluğunun, onları engelleyen bir 'hinliği' gözlerden sakladığını düşünür –yani, yaratılış icabı aptal olduklarına inanmazlar. Bu insanlar kendi oğullarının kanı ve gözyaşı pahasına işi (çalışmayı) 'kibar beylerin' –ve pek çok insan, özellikle kırdaki insanlar açısından 'kibar bey' aydın anlamına gelmektedir– çabucak ve belirgin bir kolaylıkla tamamladığını görürler ve bunda bir 'hinlik' olduğunu düşünürler. Gelecekte bu sorunlar aşırı derecede yakıcı sorunlar olarak kendini gösterecek ve tahrif edilmeksizin kolay hale gelemeyen şeyleri kolay kılma eğilimine karşı direnç göstermek zorunlu olacaktır. Eğer amacımız, uygun tutumları geleneksel olarak geliştirmemiş bir toplumsal gruptan, en yüksek derecede uzmanlaşma becerisi gösterebilenler de dahil olmak üzere, yeni bir aydın tabakası üretmekse, üstesinden gelmemiz gereken emsalsiz zorluklarla karşı karşıyayız demektir.

SPN 33-43 (Q12§2)

3 [Aydınlar ve Aydın Olmayanlar]

Aydınlar ile aydın olmayanlar arasında bir ayırım koyduğumuzda, gerçeklikte, profesyonel aydın kategorisinin dolaysız toplumsal işlevine atıfta bulunuyoruz demektir: yani, aklımızda onların özgöl mesleki etkinliğinin –bu ister entelektüel gelişme, ister kassal-sinirsel çabaya yönelik olsun– ağırlıklı olduğu yön vardır. Bu şu demektir: aydınlar hakkında konuşabiliriz, ama aydın olmayanlar hakkında konuşamayız, çünkü böyle bir kategori yoktur. Fakat entelektüel-beyinsel gelişime ilişkin çabalar ile kassal-sinirsel çaba arasındaki ilişki her zaman aynı değildir, dolayısıyla özgöl entelektüel etkinliğin değişik dereceleri vardır. Entelektüel katılım biçimlerinin hepsinin dışarıda tutulabileceği

hiçbir beşeri etkinlik yoktur: *homo faber*,⁷ *homo sapiens*'ten⁸ ayrılmaz. Her insan, ensonu, kendi mesleki etkinliği dışında, bazı entelektüel etkinliklerde bulunur; yani o bir 'filozof'tur, bir sanatçıdır, ince beğenili biridir, dünyaya ilişkin belli bir kavrayıştan payını alır, bilinçli bir ahlaki davranış çizgisine sahiptir, dolayısıyla bir dünya kavrayışını beslemeye katkıda bulunur ya da onu değiştirir, yani yeni düşünce tarzlarına vücut verir.

Dolayısıyla, yeni bir aydın tabakası yaratma sorunu, herkeste belli bir gelişme derecesinde varolan entelektüel etkinliğin eleştirel bir boyut kazanmasında düğümlenir; bunun da yolu entelektüel etkinliğin kassal-sinirsel çabayla olan ilişkisinin değişikliğe uğratılmasından geçer (bu etkinlik, genel bir pratik etkinliğin bir ögesi olduğu müddetçe, ki bu da fiziksel ve toplumsal dünyayı sürekli olarak yeniler, dünyaya ilişkin yeni ve bütüncül bir kavrayışın temeli haline gelir). Geleneksel ve vulgarize aydın tipini edebiyatçı, felsefeci, sanatçı verir bizlere. Dolayısıyla edebiyatçı, felsefeci, sanatçı olma iddiasındaki gazeteciler aynı zamanda kendilerini 'hakiki' aydın olarak da görürler. Modern dünyada, en ilkel ve en vasıfsız düzeyde bile sınai emekle yakından bağlantılı olan teknik eğitim, yeni aydın tipinin temelini oluşturmak durumundadır.

İşte bu temelde haftalık *Ordine Nuovo* gazetesi yeni entelektüalizme ilişkin belli biçimler geliştirmeye ve yeni kavramlar belirlemeye çalıştı; onun başarısının en önemli nedenleri arasındaydı bu, çünkü böyle bir anlayış gizli özlemlere tekabül ediyor ve hayatın gerçek biçimlerinin gelişimine uyum gösteriyordu. Yeni aydının varoluş tarzı artık belagatta değil (belagat, duyguların ve tutkuların zahiri ve geçici taşıyıcısıdır), pratik hayata aktif katılımda düğümlenmektedir: sadece basit bir hatip olarak değil, in-

⁷ *homo faber* (Lat.): çalışan, alet yapan insan (ç.n.).

⁸ *homo sapiens* (Lat.): türsel varlık olarak insan (ç.n.).

şacı olarak, örgütleyici, 'her daim ikna edici biri' olarak (fakat aynı zamanda soyut matematiksel ruha üstün biri); çalışma-olarak-teknikten bilim-olarak-teknîğe ve tarihsel hümanist anlayışa doğru ilerlenmektedir, bu olmaksızın kişi 'uzman' olarak kalır ve 'yönetici' [*dirigente*] (uzman + politikacı) haline gelmez.

SPN, 9-10 (Q12§3)

XI

FELSEFE, ORTAK DUYU, DİL VE FOLKLOR

Giriş

Bu kesimdeki yazılarda Gramsci'nin zihnini kurcalayan sorun, bir felsefe olarak Marksizm ('praksis felsefesi') ile insanların edimsel bilinci arasındaki ayrılığın nasıl üstesinden gelineceğiyle ilgilidir. Onun bu problemle yaklaşımı iki koldan ilerler: birinci kolda amaç, felsefe nosyonunu ve dolayısıyla Marksizm nosyonunu uzmanlık gerektiren/uzak bir şey olarak gören anlayışı kırarak, onu 'dünyaya ilişkin diğer kavrayışlar' (din, folklor, günlük dil) gibi değerlendirmektir; ikinci koldaki amaç ise felsefeye dünyaya ilişkin diğer kavrayışlardan daha tutarlı ve eleştirel bir özgüllük kazandırmaktır. Gramsci'ye göre, nihayetinde, praksis felsefesi –maddi değişimlerle bağlantılı olarak– 'entelektüel ve moral bir reformasyon'a, insanların dünyaya ilişkin kavrayışlarıyla davranış normlarının işlev ve ölçek bakımından on altıncı yüzyıldaki Protestan Reformasyonuna benzer şekilde toptan bir dönüşüm geçirmesine yol açarak, yeni bir ortak duyu kuracaktır.

Gramsci'nin, Marksizmi, bu süreçte dışarıdan mekanik bir biçimde kendisini empoze eden bir şey olarak değil, fakat daha çok, insanların 'ortak duyu'sunda (bu kavram için kitabın sonundaki Anahtar Terimler Sözlüğü'ne bakınız) zaten mevcut olan eleştirel farkındalık ve 'sağduyu' öğelerini ele alıp geliştiren bir şey olarak düşündüğünü görmek önemlidir. Onun 'çelişkili bilinç' konusunu tartıştığı parça bu kavrayışı netleş-

tirme açısından özellikle önemlidir (ayrıca bkz. Femia 1981: 45-6 ve *passim*). Praksis felsefesi insanların bilinci üzerinde bir manivela gücü uygulayabilir, çünkü bu bilincin bir parçası zaten praksis felsefesi hakikatinin farkındadır. Praksis felsefesi böylelikle insanların 'hissetlikleri' fakat 'bilmedikleri' şeyi, bir başka deyişle onların bilincinde rüşeym halde bulunan fakat diğer kavrayışlarla çelişen ve onlar tarafından hareketsiz kılınan şeyi ele alıp geliştirir. İnsanların bu çelişkilerin doğurduğu 'moral ve entelektüel edilgenlik' durumundan kendilerini kurtarmaları için ideolojik bir mücadele –'siyasal "hegemonyalar" mücadelesi– verilmelidir. Marksizm, insanların ortak duygusunu değiştirmek için onların aslında düşündüğü şeye angaje olmalıdır. Gramsci, Buharin'in *Tarihsel Materyalizm Kuramı. Popüler Sosyoloji Elkitabı'nın* (1921) ortak duyusunun bu tür eleştirisinden başlamamasını önemli bir eksiklik olarak görür.

Gramsci'nin dil ve folklor üzerine yazdıkları da bu tartışmayla yakından ilgilidir. Gramsci'ye göre 'her dil dünyaya ilişkin bir kavrayışın öğelerini içerir'. O, dünyaya ilişkin verili bir kavrayışın diğer kavrayışlar üzerinde etkide bulunduğu süreci, bir dil biçiminin diğer dil biçimleri üzerindeki etkisi açısından ve yanı sıra eğitimsel süreçle ilişkili olarak görür. Franco Lo Piparo'ya göre (*Lingua intellettuale egemonia in Gramsci*, Roma-Bari 1979) Gramsci'nin hegemonya anlayışı tarihsel dilbilimindeki – Gramsci'nin üniversitede yarım kalan bitirme tezinin konusudur bu– 'prestij' ve 'yeniliklerin yayılımı' kavramlarının etkisi altında biçimlenmiştir. Bu terimler, bir dilin bir biçiminin konuşucularının diğer konuşucular üzerinde, ya basit gündelik temasla ya da eğitim sistemi ve diğer kültürel iletişim kanalları dolayısıyla, onların konuşma tarzını değiştirdiği süreci anlatmaktaydı. Gramsci bu süreci dille sınırlı tutmaz; pasif, mekanik ya da salt zorlayıcı olmaktan çok 'aktif', 'genişlemeci' ve uzlaşmacı siyasal ve kültürel etki ilişkilerine dek genişletir. 'Folklor' konusunda ise bir hayli eleştireldir, geleneksel popüler kültürün içeriğinin büyük bir kısmını reddeder. Onun bakış açısı şudur: 'modern kültür ile folklorun popüler kültürü arasındaki ayrımın ortadan kalkacağı' bir durumu yaratmak için, dünyaya ilişkin popüler kavrayışları anlama gereği vardır. Bu da tümüyle, 'entelektüel ve moral reformasyon' sürecinin bir parçasıdır.

1 Felsefe Araştırması ve Kültür Tarihine Bir Giriş ve Yaklaşım İçin Notlar

i Bazı Ön Referans Noktaları

Felsefenin belli bir uzman kategorisine ya da profesyonel ve sistematik filozoflara özgü entelektüel bir etkinlik olduğu için tuhaf ve zor bir şey olduğu yolundaki o yaygın önyargıyı yok etmek büyük önem taşımaktadır. İlkın, herkese uygun olan 'spontane felsefe'nin sınırlarını ve karakteristiklerini tanımlamak suretiyle herkesin 'filozof' olduğunu göstermek gerekmektedir. Bu felsefe 1. belirlenmiş nosyon ve kavramlar totalitesi olan, salt gramer bakımından içerikten yoksun sözcüklerden oluşmayan dilin kendisine; 2. 'ortak duyu'ya ve 'sağduyu'ya; 3. halkın dinine ve dolayısıyla, 'folklor' adı altında toplanan tüm bir inançlar sistemine, batıl inançlara, kanaatlere, şeyleri görme ve eyleme biçimlerine içerilmiş durumdadır.

Kendi tarzınca ve bilinçsiz olarak herkesin bir filozof olduğu gösterildikten sonra (çünkü herhangi bir entelektüel etkinliğin 'dildeki' en zayıf tezahüründe bile dünyaya ilişkin özgül bir kavrayış içerilidir) ikinci düzeye, farkındalık ve eleştiriyle ilgili olan düzeye geçilir. Yani şu soruya varılır: eleştirel bir farkındalığa sahip olmadan, bağlantısız ve epizodik bir tarzda 'düşünmek' mi, dünyaya ilişkin olarak dış çevre tarafından, yani herkesin bilinç dünyasına girdiği andan itibaren (bu dünya kişinin köyü ya da ili olabilir; onun kökenleri mahalleye ve yöredeki rahibin 'entelektüel etkinliğine' ya da hikmetli sözleri yasa olan yaşlı erkeğe ya da cadıların ilmini kendine miras edinmiş ufacık yaşlı kadına ya da kendi aptallığı ve eyleme geçmedeki acizliği yüzünden iyice çekilmez hale gelen küçük aydın tipine uzanabilir) otomatik olarak içerildiği pek çok toplumsal gruptan biri tarafından empoze edilen bir kavrayışı paylaşmak mı daha iyidir, yoksa kişinin bilinçli ve eleştirel bir çabayla –kendi kafa emeğiyle bağlantılı olarak– dünyaya ilişkin kendi kavrayışını oluşturmaları ve böylelikle kendi ot-

kinlik alanını seçmesi, dünya tarihinin yaratılmasında etkin bir rol alması, kendi kişiliğinin [birileri tarafından] dışarıdan bir kalıba dökülmesini pasif ve umursamaz bir tavırla kabul etmeyi reddedererek kendi kendinin kılavuzu olması mı daha iyi?

Not I. Kişi, dünyaya ilişkin bir kavrayışa ulaşırken, her zaman belli bir gruba ait olur: aynı düşünüş ve eylem tarzını paylaşan bütün toplumsal ögelere ilişkin bir kavrayıştır bu. Biz hepimiz şu ya da bu konformizmin konformistleriyiz, her zaman kitle-içinde-insanız ya da kolektif insanız. Soru şudur: konformizmin hangi tarihsel tipi söz konusudur, kişi hangi beşeri kitleye aittir? Kişinin dünyaya ilişkin kavrayışı eleştirel ve tutarlı değil de bağlantısız ve epizodikse, o kişi eşzamanlı olarak pek çok beşeri gruba ait olur. Kişilik de tuhaf bir biçimde karmadır: Taş Devri'nden ögelerle ileri bir bilimin ilkelerini, yerel düzeydeki tarihin geçmiş bütün evrelerinden kalma önyargıları ve tüm dünyayı birleştiren bir insan ırkının felsefesi olacak bir gelecek felsefesinin sezgilerini içerir. Kişinin dünyaya ilişkin kendi kavrayışını eleştirmesi onu tutarlı bir birlik haline getirmesi ve dünyadaki en ileri düşünce tarafından ulaşılan düzeye çıkarması demektir. Dolayısıyla geçmiş bütün felsefenin eleştirisi demektir (bu çaba popüler felsefede katmanlaşmış tortular bıraktığı ölçüde).

Eleştirel gelişimin başlangıç noktası kişinin gerçekte ne olduğunun bilincine varmasıdır, şimdiye dek sizde –bir envanter bırakmaksızın– sonsuz sayıda iz çökelten tarihsel sürecin bir sonucu olarak 'kendini bilmek'tir.¹ Dolayısıyla böyle bir envanteri daha işin başında çıkarmak şarttır.

Not II. Felsefe felsefe tarihinden, kültürse kültür tarihinden kopartılamaz. Kişi, en dolaysız ve ilgili anlamda, dünyanın tarihsiliğine, onun temsil ettiği gelişme evresine ve diğer kavrayışlarla ya da diğer kavrayışların ögeleriyle çelişmesi olgusuna değgin bir bilinç olmaksızın filozof olamaz, demem o ki dünyaya ilişkin eleştiri-

¹ Bkz. 'Sosyalizm ve Kültür': II. Kesim, 1.

rel ve tutarlı bir kavrayışa sahip olamaz. Kişinin dünyayı kavrayışı gerçekliğin ortaya koyduğu belli özgül sorunlara bir yanıttır: bu sorunlar kendi dolaysız geçerlikleri içerisinde oldukça özgül ve 'özgün'dür. Şimdiki zamanı, üstelik oldukça özgül bir şimdiki zamandır bu, çoğun uzak ve geride kalmış bir geçmişe yönelik olarak geliştirilen bir düşünce tarzıyla düşünmek nasıl mümkün olabilir ki? Birisi bunu yaptığında bu onun yürüyen bir anakronizm, bir fosil olduğu, modern dünyada yaşamadığı ya da en azından tuhaf bir biçimde karma olduğu anlamına gelir. Aslında durum şudur: en gelişkin moderniteyi bazı bakımlardan dışavuran toplumsal gruplar, kendi toplumsal pozisyonları göz önüne alındıkta, başka bazı bakımlardan geride kalmışlardır ve dolayısıyla eksiksiz tarihsel özerkliğe muktedir değildirler.

Not III. Her dilin dünyaya ve bir kültüre ilişkin bir kavrayışın öğelerini içerdiği doğruysa eğer, bir kişinin dilinden hareketle onun dünyayı kavrayışının az mı yoksa çok mu karmaşık olduğu konusunda bir değerlendirme yapılabileceği de doğrudur. Sadece diyalekt konuşan ya da standart dili eksikli anlayan biri, ister istemez, dünyaya ilişkin az çok sınırlı ve taşraya ait bir sezgiye (bu sezgi, dünya tarihine egemen olan belli başlı düşünce akımlarına nispetle taşlaşmıştır ve anakroniktir) sahiptir. Bu kişinin ilgileri de sınırlı, az ya da çok korporatif ya da ekonomist olacaktır, evrensel değil. Diğer kültürel yaşamlarla temasa geçmek için birkaç yabancı dil öğrenmek her zaman mümkün olmasa da, en azından ulusal dili layıkıyla öğrenmek şarttır. Büyük bir kültür, yani tarihsel zenginliğe ve karmaşıklığa sahip büyük bir ulusal dil bir başka büyük kültürün diline tercüme edilebilir ve kendisi de diğer herhangi bir büyük kültürü tercüme edebilir ve dünya çapında bir ifade aracı olabilir. Bir diyalekt bunu yapamaz.

Not IV. Yeni bir kültür yaratmak, kişinin bireysel olarak 'özgün' keşiflerde bulunması anlamına gelmez sadece. O, aynı zamanda ve özellikle, daha önceden keşfedilmiş hakikatlerin (söz konusu olan şey bunların 'sosyalizasyonuymuş' gibi) eleştirel bir

biçim içerisinde yayılması ve hatta bu hakikatleri yaşamsal eylemin temeli, eşgüdümün ve entelektüel ve moral düzenin bir ögesi haline getirmek anlamına da gelir. Bir insan kitlesi açısından tutarlı düşünmeye yönlendirilmek ve aynı tutarlılıkla bugünün gerçek dünyası hakkında düşünmek, bir hakikatin keşfinden (buysa küçük aydın gruplarının mülkiyetinde kalan bir şeydir) çok daha önemli ve 'özgün'dür.

'Ortak duyu', din ve felsefe arasındaki bağlantı. Felsefe entelektüel bir düzendir; ne din ne de ortak duyu böyle bir özelliğe sahiptir. Din ile ortak duyunun birbiriyle çakışmadığını, fakat dinin parçalanmış ortak duyunun bir ögesi olduğunu tespit etmek de mümkündür. Dahası ortak duyu, din gibi, kolektif bir isimdir: sadece bir tane ortak duyu yoktur, zira o da tarihin bir ürünü ve tarihsel sürecin bir parçasıdır. Felsefe eleştiridir, dinin ve 'ortak duyu'nun yerini alan bir etkinliktir. Bu itibarla, 'ortak duyuya' karşı 'sağduyuyla' örtüşür. Bilim-din-ortak duyu arasındaki ilişkiler. Din ve ortak duyu entelektüel bir düzen oluşturamazlar, çünkü onlar bırakın kolektif bilinci, bireysel bir bilinç içerisinde bile birliğe ve tutarlılığa indirgenemezler. Daha doğrusu, öyle 'serbestçe' indirgenemezler –zira bu indirgeme 'otoriter' araçlar ve geçmişte bunun gerçekleştirildiği sınırlar içerisinde yapılabilir.

Din sorununu inanç sistemi anlamında değil de seküler anlamda, yani bir dünya kavrayışıyla ona tekabül eden bir davranış normu arasındaki inan birliği olarak almak... Peki ama bu inan birliğine niçin 'ideoloji' ve hatta 'siyaset' demiyoruz da 'din' diyoruz?

Felsefe, genelde, gerçekte mevcut değildir. Dünyaya ilişkin çeşitli felsefeler ve kavrayışlar mevcuttur; kişi de her zaman bunlar arasından bir seçim yapar. Peki bu seçim nasıl yapılır? Bu salt entelektüel bir olay mıdır, yoksa daha karmaşık bir şey midir? Kişinin entelektüel seçimi ile onun davranış tarzı arasında bir ilişkinin olması çok rastlanır bir durum değil midir? Dolayısıyla

hangisi dünyaya ilişkin gerçek bir kavrayış olacaktır? Entelektüel bir seçim olarak (mantıksal açıdan) olumlanan kavrayış mı, yoksa her bir insanın kendi eylem tarzındaki örtük gerçek etkinlikten kaynaklanan şey mi? Bütün eylem politik olduğu için, her bir insanın gerçek felsefesinin onun siyasal eyleminin bütünlüğüne içerilmiş olduğu söylenemez mi?

Düşünce ile eylem arasındaki bu karşıtlık, yani dünyaya ilişkin iki kavrayışın bir arada varolması (bu kavrayışlardan biri söze dökülüp olumlanır, diğeri ise etkili eylem biçiminde sergilenir) kendini kandırmanın [*malafede*] bir sonucu değildir basitçe. Kendini kandırma, ayrı ayrı birkaç birey için, hatta belli bir büyüklükteki gruplar için yeterli bir açıklama olabilir; fakat karşıtlık büyük kitlelerin yaşamında meydana geldiğinde yeterli olmaz. Bu gibi durumlarda düşünce ile eylem arasındaki karşıtlık, toplumsal/tarihsel bir düzenin daha derinlikli karşıtlıklarının dışavurumundan başka bir şey olamaz. Bu karşıtlık, söz konusu toplumsal grubun dünyaya ilişkin, embriyonik de olsa, kendi özgün kavrayışının olabileceğini anlatır: bu kavrayış kendisini eylemle, fakat zaman zaman ve kesik kesik bir biçimde, yani grup organik bir totalite olarak eyleme geçtiği zaman gösterir. Fakat aynı grup, boyun eğme ve entelektüel bağımlılıktan dolayı, kendisinin olmayan, fakat bir başka gruptan ödünç alınan bir kavrayışı benimsemiştir; grup bu kavrayışı sözel olarak olumlar ve ona uygun davrandığına kendisini inandırır, çünkü 'normal zamanlarda' izinden gittiği kavrayıştır bu –yani, grubun davranış tarzı bağımsız ve özerk değil de bağlı ve bağımlı olduğu zaman izinden gittiği kavrayış. Felsefenin siyasetten kopartılmasının nedeni işte budur. Fazladan şu da gösterilebilir ki, dünyaya ilişkin bir kavrayışın seçimi ve eleştirisi, aynı zamanda, siyasal bir meseledir.

Bir sonraki adımdaysa, her dönemde pek çok felsefi düşünce sistemiyle akımının nasıl olup da bir arada varolduğunu, bu akımların nasıl doğduğunu, nasıl yayıldıklarını ve yayılma süre-

cinde bunlar arasında niçin belli çizgiler boyunca ve belli yönlerde çatlaklar oluştuğunu açıklamak gerekmektedir. Bu sürece ilişkin olgu, ayrıca, kişinin yaşama ve dünyaya dair kendi sezgilerini sistematik, tutarlı ve eleştirel bir tarzda düzenlemesinin ve 'sistematik' sözcüğüyle neyin anlaşılacağını tam olarak belirlemenin (öyle ki bu sözcük bilgiç ve akademik bir anlamda anlaşılmasın) ne denli gerekli olduğunu gösterir. Fakat bu geliştirme çabasının felsefe tarihi bağlamında gerçekleştirilmesi gerekir ve o ancak bu bağlamda gerçekleşebilir; zira düşüncenin yüzyıllar boyunca nasıl geliştiğini, tüm bir geçmiş tarihi, onun bütün ahmaklıkları ve yanlışlıkları da dahil olmak üzere, kapsayan ve sorguyan günümüz düşünce metodumuzun yaratılmasına hangi kolektif çabanın giriştiğini gösteren bu tarihtir. Bu yanlışlıkların kendisi de göz ardı edilmemelidir; zira, her ne kadar bu yanlışlıklar geçmişte yapılmış ve sonrasında düzeltilmiş olsa da, bunların günümüzde yeniden ortaya çıkmayacağından ve bir kez daha düzeltilmeye gerek duyulmayacağından kimse emin olamaz.

Felsefenin halkın gözündeki imajı nedir? Bu imaj, yaygın kullanımdaki ifadelerle bakılarak yeniden inşa edilebilir. En sık rastlanan kullanımlardan biri 'bir şey hakkında felsefe yapmak'tır; bu da, eğer üzerinde düşünecek olursanız, bir ibare olarak bütünüyle reddedilecek bir şey değildir. Bunun tevekküle ve sabırlı olmaya örtük bir daveti içerdiği doğrusu da, bana öyle geliyor ki buradaki en önemli nokta insanları düşünmeye ve olup biten her ne olursa olsun onun esas itibarıyla ussal olduğunu ve onunla öyle yüzleşilmesi gerektiğinin ve kişinin kendi ussal yoğunlaşma gücünü uygulaması ve kendisini içgüdüsel ve şiddet yüklü dürtülerin akışına kaptırmaması gerektiğinin bütünüyle farkına varmaya davettir. İbarenin aldığı bu popüler anlamlar, popüler damgalı yazarlarca kullanılan benzer ifadelerle karşılaştırılabilir (örnekler büyük bir sözlükten bulunup çıkarılabilir), bu ifadeler de 'felsefe' ya da 'felsefi açıdan' terimlerini içerir. Bu örnek-

lere bakarak bu terimlerin kati bir anlama (hayvansı ve temel tutkuların kişinin etkinliğine bilinçli bir yön veren bir zorunluluk anlayışıyla alt edilmesi) sahip olduğu görülebilir. 'Ortak duyu'da varolan sağlıklı çekirdektir bu, onun bir parçası 'sağduyu' diye adlandırılabilir ve o da daha üniter ve tutarlı bir hale getirilmeyi hak etmektedir. Dolayısıyla görünen o ki burada, bir kez daha, 'bilimsel' felsefe diye bilinen şeyi düşünce ve fikirlerin parçalı koleksiyonundan ibaret olan yaygın ve popüler felsefeden ayırmak mümkün değildir.

Fakat bu noktada dünyaya ilişkin herhangi bir kavrayışla, kültürel bir hareket/bir 'din'/bir 'inanç' haline gelen herhangi bir felsefeyle, pratik bir etkinlik ya da irade biçimini doğuran herhangi bir şeyle (burada felsefe örtük bir kuramsal 'öncül' olarak içerilmiştir) karşılaşan temel bir soruna varırız. Burada 'ideoloji'den söz edilebilir, fakat bu sözcüğün, içi en dolu şekilde, dünyaya ilişkin bir kavrayış (kendisini örtük olarak sanatta, hukukta, ekonomik etkinlikte ve bireysel ve kolektif yaşamın bütün tezahürlerinde gösteren bir kavrayıştır bu) anlamında kullanılması koşuluyla. Bu sorun, tüm bir toplumsal bloğun (ideoloji bu bloğu birleştirip bir arada tutmaya hizmet eder) ideolojik birliğini muhafaza etmeyle ilgilidir. Dinlerin gücü, özellikle de Katolik Kilisesi'nin gücü, onların tüm bir mümin kitlesinin öğretisel birliğini sağlamaya duyulan ihtiyacı çok derinden hissetmeleri ve üst aydın tabakasının alt aydın tabakasından ayrılmamasını temin etme yönünde uğraş vermeleri olgusunda yatmıştır ve hâlâ da öyledir. Roma Kilisesi, biri 'aydınlar' diğeri 'basit insanlar' için olan iki 'resmi' dinin oluşumunu önlemek için en gayretli mücadeleyi veren kurum olmuştur hep. Bu mücadelenin Kilise açısından ciddi dezavantajları da oldu; fakat bu dezavantajlar sivil toplumun tümünü dönüştüren ve dinin tümünün genel olarak aşındırıcı bir eleştirisini içeren tarihsel süreçle bağlantılıdır, gene bu dezavantajlar ruhban sınıfının kültürel alandaki ve soyut biçimde ussal olandaki örgütleyici kapasitesini ve Kilisenin aydınlar ile basit insanlar arasında kendi alanında kura-

bildiği ilişkiyi vurgulamaya hizmet eder ancak. Hiç kuşkusuz Cizvitler bu dengenin önde gelen mimarları oldular; bu dengeyi korumak için de Kiliseye, bilim ve felsefenin taleplerinin bir ölçüde karşılanmasına imkân tanıyan ilerlemeci/ileriye doğru bir itki kazandırdılar. Fakat bu hareketin ritmi o denli ağır ve yöntemsel ki değişimler –bu değişimler ‘entegristlere’ ‘devrimci’ ve demagojik gözükse de– basit insanlar yığınının gözüne çarpmaksızın kabul ediliyordu.

İkinci felsefelerin genelde en büyük zaaflarından biri bu felsefelerin taban ile tavan arasında, ‘basit’ insanlar ile aydınlar arasında ideolojik bir birlik yaratamamaları olgusunda düğümlenmektedir tam da. Batı uygarlığı tarihinde bu olgu Avrupa ölçeğinde, Rönesans’ın hızlı çöküşü ve –bir ölçüde de– Reformasyon’un Roma Kilisesi ile karşı karşıya gelmesiyle somut bir görünüme kavuşur. Bu felsefelerin zaafı kendisini eğitim alanında gösterir; şu bakımdan ki ikinci felsefeler çocukların eğitiminde dinin yerini alabilecek bir kavrayışı inşa etmeye kalkışmamıştır bile. Dolayısıyla dindışı olan, bir inanç sistemiyle ilgileri olmayan ve gerçeklikte ateist olan eğitimcilerin, din öğretimine dinin mecazi olmayan her çocuklukta yenilenen insanlığın çocukluk felsefesi olduğu gerekçesiyle izin vererek onu haklılaştırdıkları sözde-tarihsici sofizm çıkmıştır ortaya.² İdealizm, aynı zamanda, ‘Halk Üniversiteleri’ denilen yerlerde³ ve benzer kurumlarda gerçekleştiği üzere, ‘halkın ayağına giden’ kültürel hareketlere karşı çıkan bir akım olarak gösterdi kendini. Yapılan itiraz, bu kurumların en kötü yönleriyle sınırlı değildi; çünkü böylesi bir durumda kültürel hareketler bu kurumları basitçe geliştirebilirdi. Yine de bunlar, üzerinde durmaya/inceleme yapmaya değer hareketlerdi. Belli ölçüde başarılı da oldular: ‘basit’ insanların dünyaya ilişkin yüksek bir kavrayışa ve yüksek bir kültürel düzeye ulaşma konusunda güçlü bir kararlılığa ve su katılmadık bir coşkuya sahip olduğunu tanıtladılar çün-

² X. Kesim’in 5. dipnotuna bakınız.

³ II. Kesim’de ‘Halk Üniversitesi’ başlıklı yazıya bakınız.

kü. Ne ki eksik olan şey şuydu: ne felsefi düşünce ne de örgütsel istikrar ile merkezi kültürel yönelim organik bir nitelik taşımıyordu. Sanki İngiliz tacirler ile Afrikalı zenciler arasındaki ilk sözleşmeler gibiydi bu: süslü püslü ama değersiz şeyler veriliyor, karşılığında altın külçeler alınıyordu. Ama her durumda, kuram ile pratik arasında olması gereken birliğin aynısı aydınlar ile basit insanlar arasında varolmuş olsaydı, yani aydınlar bu kitlelerin organik aydınları olmuş olsaydı ve kitlelerin kendi pratik etkinlikleri sonucu ortaya çıkan ilkeler ve sorunlar üzerinde çalışmış ve onları tutarlı hale getirmiş ve böylelikle kültürel ve toplumsal bir blok oluşturmuş olsalardı, kültürel istikrara ve düşüncenin organik bir niteliğine sahip olunabilirdi. Burada kendini gösteren sorun daha önce sözünü ettiğimiz bir sorundur: felsefi bir harekete, kendisini sınırlı sayıdaki aydın grupları arasında uzmanlaşmış bir kültür yaratmaya adanmış mı, yoksa 'ortak duyu'ya üstün ve bilimsel düzlemde tutarlı olan bir düşünce biçimini geliştirme sürecinde 'basit insanlarla' temas halinde olmayı asla unutmadığında ve gerçekten de incelemeye ve çözmeye giriştiği sorunların kaynağını bu temasta bulduğunda mı felsefi hareket denir? Ancak bu temas sayesinde bir felsefe 'tarihsel' hale gelir, kendisini bireysel bir karakterin entelektüalist öğelerinden arındırır ve 'yaşamın' ta kendisi olur.

(Bir uğraktan diğerine geçişe daha net bir biçimde işaret etmek için felsefe ile ortak duyu arasında 'pratik' bir ayrım yapmak belki de yaralı olur. Felsefede düşüncenin bireysel gelişimine ilişkin özellikler daha fazla göze çarpar; ortak duyuda ise belli bir dönemde ve belli bir halk çevresinde yaygın olan cinsil bir düşünce biçiminin yaygın/eşgüdüksüz özellikleri ön plandadır. Fakat her felsefe oldukça sınırlı bir çevrenin ortak duyusu (bütün aydınların ortak duyusu) olma eğilimindedir. Dolayısıyla bu, belli bir yayılıma zaten sahip olan ya da olabilen bir felsefeyle işe başlama meselesidir, çünkü pratik hayatla bağlantılıdır ve onda örtük olarak bulunur ve onu geliştirir, böylece de bireysel felsefe-

lerin tutarlılığına ve destek unsuruna sahip olan yenilenmiş bir ortak duyu haline gelir. Fakat bu, ancak ve ancak, ‘basit insanlarla’ kurulan kültürel temasın gereklilikleri sürekli olarak hissedilirse eğer, gerçekleşebilir.)

Bir praksis felsefesi kendini, daha işin başında, polemiksel ve eleştirel bir kılıkla, mevcut düşünüş tarzını ve mevcut somut düşünceyi (mevcut kültürel dünyayı) aşan bir şey gibi sunar. Dolayısıyla o, her şeyden önce, ‘ortak duyu’nun bir eleştirisi olmalıdır; ama kendisini, başlangıçta, ortak duyuya dayandırmalıdır: ‘herkesin’ bir filozof olduğunu ve meselenin sıfırdan başlayarak herkesin bireysel yaşamına bilimsel bir düşünce biçimi sokma meselesi değil, zaten mevcut bir etkinliği yenileme ve ‘eleştirel’ kılma meselesi olduğunu tanıtlamaktır buradaki amaç. O halde bir praksis felsefesi aydınların felsefesinin de bir eleştirisi olmalıdır (aydınların felsefesi, felsefe tarihinin gelişmesine zemin hazırlayan, bireylere ilişkin bir görüngü olduğu ölçüde de –gerçekte bu felsefe, esas olarak, özellikle yetenekli tekil bireylerin etkinliği içerisinde gelişir– ortak duyunun ya da en azından toplumun daha eğitimli katmanlarının ortak duyusunun ve bu katmanlar aracılığıyla aynı zamanda da halkın ortak duyusunun yarattığı ilerlemenin ‘tepe noktalarına’ işaret eden bir felsefe olarak düşünülebilir). Bu itibarla felsefe öğrenimine giriş, bir bütün olarak kültürel gelişme sürecinde büyüyen ve felsefe tarihine ancak kısmen yansıyan sorunları, sentetik biçimde açıklamalıdır. (Gelgelelim, belgesel malzeme olmadığı için yeniden inşasının mümkün olmadığı bir ortak duyu tarihinin yokluğunda, felsefe tarihi temel referans kaynağı olarak kalmalıdır.) Bu sentezin amacı sorunları eleştirmek, onların gerçek değerini ve, eğer varsa, entelektüel bir zincirin aşılmış halkaları olarak taşıdıkları anlamı tanıtlamak ve yeni/çağdaş sorunların neler olduğunu ve eski sorunların artık nasıl analiz edilmesi gerektiğini belirlemektir.

Ortak duyu ile üst düzey felsefe arasındaki ilişkiyi temin eden şey ‘siyaset’tir, tıpkı aydınların Katolikliği ile basit insanla-

rın Katolikliği arasındaki ilişkiyi temin eden şeyin siyaset olması gibi. Ne ki bu iki durum arasında temel farklılıklar vardır. Kilsenin 'basit insanlarla' ilgili bir sorunla yüzleşmek zorunda kalması mümin topluluğu içerisinde bir çatlak olduğu anlamına gelir tam da. Bu çatlak, basit insanları aydınların düzeyine çıkarak giderilemez (Kilise böyle bir görevi öngöremez bile, çünkü bu hem ideolojik hem de ekonomik açıdan onun boyunu aşan bir iştir); bu çatlağı ortadan kaldırmanın yolu ancak aydınlar üzerine demir bir disiplin empoze etmekten geçer, öyle ki farklılaşma konusunda belli sınırları aşmasınlar ve çatlağı felakete gebe ve onarılamaz bir hale getirmesinler. Geçmişte müminler topluluğundaki bu tür bölünmeler, güçlü kişilikler (Aziz Dominic, Aziz Francis) etrafında toplanan yeni dinsel tarikatların yaratılmasına yol açan ya da bu tarikatların oluşturulmasıyla soğurulan güçlü kitle hareketleri tarafından ortadan kaldırıldı. [...]

Praksis felsefesinin pozisyonu bu Katolik pozisyonun antitezidir. Praksis felsefesi 'basit insanları', onların o ilkel ortak duyu felsefelerine terk etmez, onları yaşama ilişkin daha yüksek bir kavrayışa taşır. Praksis felsefesi aydınlar ile basit insanlar arasında ilişki kurulması gereğini olumluyorsa bu, bilimsel etkinliği sınırlandırmak ve kitlelerin alt düzeydeki birliği korumak için değil, ufak aydın gruplarının yanı sıra kitlenin de entelektüel ilerlemesini siyasal açıdan mümkün kılabilen entelektüel-moral bir blok inşa etmek içindir.

Kitle içindeki aktif insanın pratik bir etkinliği vardır, fakat kendi pratik etkinliğine değgin açık seçik bir kuramsal bilinci yoktur (bu kuramsal bilinç, yine de, dünyayı dönüştürdüğü ölçüde, dünyaya ilişkin bir anlayıştır). Kitle içindeki aktif insanın kuramsal bilinci, tarihsel bakımdan, kendi etkinliğine karşıt olabilir gerçekte. Onun iki kuramsal bilince (ya da bir çelişmeli bilince) sahip olduğu söylenebilir neredeyse: biri onun etkinliğinde örtük olarak bulunur ve gerçeklikte gerçek dünyanın pratik dönüşümünde onu kendi işçi yoldaşlarıyla birleştirir; diğeri ise

onun geçmişten devraldığı ve hiç eleştirisiz benimsediği, sözel ya da belirtikliği yüzeyde kalan bir bilinçtir. Fakat bu 'sözel' kavrayışın da bazı sonuçları vardır. Kişiyi özgül bir toplumsal gruba bağlar, ahlaki davranış kurallarını ve iradenin yönünü etkiler (bunu değişik etkililik dereceleriyle yapar, ama bilincin çelişmeli durumunun herhangi bir eyleme, bir karara ya da bir seçime izin vermediği, moral ve siyasal bir pasiflik hali doğurduğu bir durumu yaratacak denli güçlü bir etkidir bu). Benliğe ilişkin eleştirel anlayış, dolayısıyla, zıt yönlerden hareketle, bir siyasal 'hegemonyalar' mücadelesi aracılığıyla gerçekleşir; önce etik alanda, sonra siyaset alanında verilir bu mücadele: amaç, kişinin kendi gerçeklik kavrayışına ilişkin daha yüksek bir düzeye ulaşma yolunda hazırlanmasıdır. Belli bir hegemonik gücün bir parçası olmanın bilinci (yani, siyasal bilinç), kuram ile pratiğin en sonunda bir olacağı ilerlemeci bir öz-bilince doğru giden ilk aşamadır. Dolayısıyla, kuram ile pratiğin birliği bile mekanik bir olgu değil, tarihsel sürecin bir parçasıdır; bu sürecin temel ve ilkel evresi 'farklı' ve 'ayrı' olma duyusunda, neredeyse içgüdüsel bir bağımsızlık duygusunda kendini gösterir ve dünyaya ilişkin tekil ve tutarlı bir kavrayışın gerçek ve eksiksiz düzeyde sahiplenilmesine doğru ilerler. Bu nedenledir ki, hegemonya kavramının siyasal gelişiminin politik-pratik bir ilerleme kadar, büyük bir felsefi ilerlemeyi de temsil ettiğinin altı çizilmelidir. Çünkü o, zorunlu olarak, ortak duyunun ötesine geçen ve dar sınırlar içerisinde olsa da eleştirel bir kavrayış haline gelen bir gerçeklik anlayışıyla uyumlu bir entelektüel birliği ve etiği içerir ve varsayar.

Ne var ki, praksis felsefesindeki en son gelişmelerde, kuram ile pratiğin birliği kavramının keşfi ve inceltilmesi işlemi hâlâ başlangıç aşamasındadır. Hâlâ mekanizm kalıntıları görülmektedir, çünkü insanlar kuramdan pratiğin bir 'tamamlayıcısı' ya da bir 'aksesuarı' ya da hizmetkârı gibi konuşmaktadır. Bu sorunun da tarihsel açıdan, aydınların siyasal sorununun bir vechesi olarak düşünülmesi doğru gözükmemektedir. Eleştirel öz-bilinç, ta-

rihsel ve siyasal yönden, bir aydınlar elitinin yaratılması demektir. Bir insan kitlesi, en geniş anlamıyla kendini örgütlemeksizin kendini 'seçkinleştirmez', bağımsız hale gelmez; aydınlar olmadan, yani örgütleyiciler ve liderler olmadan, bir başka deyişle fikirlerin kavramsal ve felsefi gelişimi konusunda 'uzmanlaşmış' bir grup insanın varlığı sayesinde somut biçimde ayırt edilen kuram-pratik bağının kuramsal veçhesi olmadan bir örgütten söz edilemez. Fakat aydınları yaratma süreci uzun ve zor bir süreçtir; çelişkilerle, ilerlemeler ve gerilemelerle, dağılmalar ve yeniden bir araya gelmelerle doludur; bu süreçte kitlelerin sadakati sınırı çoğun. (Şurası da unutulmamalıdır ki, bu erken aşamada sadakat ve disiplin, kitlelerin, bir bütün olarak kültürel hareketin gelişimine katılma ve orada işbirliği yapma yoludur.)

Gelişim süreci aydınlar ile kitleler arasındaki bir diyalektikle bağlantılıdır. Aydın tabakası hem nitel hem de nicel olarak gelişir; fakat aydın katmanının genişlemesine ve karmaşıklık kazanmasına yönelik her sıçrayış, kalburüstü bireyler ile az çok önemli gruplar üreterek kendilerini kültürün yüksek düzeylerine çıkartan ve aynı zamanda kendi nüfuzlarını uzmanlaşmış aydınlar katmanına doğru genişleten 'basit insanlar' kitlesinin benzer bir hareketiyle ilişkilidir. Ne ki bu süreçte kitle ile aydınlar arasında (daha doğrusu kitle ile bazı aydınlar ya da bir grup aydın arasında) sürekli olarak bir kopukluk, bir temassızlık oluşur ve böylelikle kuramın bir 'aksesuar', bir 'tamamlayıcı parça' ve bağımlı bir şey olduğu yolundaki izlenim güçlenir. Kuram ile pratiği birbirinden ayırt etmekle yetinmeyip onları birbirinden ayırdıktan ve ayrık tuttuktan sonra, ki bu işlem –kendinde– salt mekanik ve konvansiyonel bir işlemdir, bu iki öge arasındaki bağın kılğısal ögesi üzerinde durmak, görece ilkel bir evreden geçildiği, hâlâ ekonomik-korporatif olan bu evrede 'temel'in genel çerçevesinin niceliksel olarak dönüşüme uğradığı ve uygun nitelikteki üstyapının doğma sürecinde olduğu, fakat henüz organik olarak oluşmadığı anlamına gelir. Modern dünyada, dünyaya ilişkin

kavrayışların gelişmesinde ve yayılmasında siyasal partilerin taşıdığı anlam ve önemi vurgulamak gerekmektedir; çünkü siyasal partilerin esas olarak yaptıkları şey bu kavrayışlara tekabül eden etik ve siyaseti geliştirmek ve bu sanki kendi tarihsel ‘laboratuvarı’ imiş gibi davranmaktır. Partiler iş gören kitleden adam devşirir, bu seçim de hem pratik hem kuramsal ölçütler aynı anda göz önüne alınarak yapılır. Kuram ile pratik arasındaki ilişki, dünyaya ilişkin kavrayış yaşamsal ve radikal biçimde yenilikçi olduğu ve eski düşünüş biçimlerine karşı çıktığı ölçüde, birbiriyle yakınlaşır. Bu nedenledir ki partilerin yeni entegral ve totaliter entelijansiyaların ve kuram ile pratiğin (gerçek bir tarihsel süreç olarak anlaşılan) birliğinin gerçekleştiği potanın ince işçileri olduğu söylenebilir. Buradan partilerin İngiliz İşçi Partisi modelinde değil, fakat bireysel üyelikler tarafından oluşturulması gereği açıkça ortaya çıkmaktadır; çünkü, eğer mesele ekonomik olarak aktif bir kitlenin bütününe organik bir liderlik sağlama meselesiyse, bu liderlik eski şemalara değil, yeni şemalara göre yürütülmelidir. Fakat yenilikler kitleden gelemmez, en azından ilk başlarda (bir elit kesimin aracılık yapması dışarıda tutulacak olursa tabii: bu elit gruba göre beşeri etkinlikte örtük olarak bulunan kavrayış, belli ölçüde, her zaman mevcut olan tutarlı ve sistematik bir farkındalık, tam ve kati bir irade haline gelmiştir çoktan).

Bu evrelerden biri, praksis felsefesindeki en son gelişmelerin ortaya konulduğu ve *La Cultura* yazarlarından D.S. Mirsky’nin bir makalesinde özetlenen tartışmaya bakmak suretiyle incelenebilir.⁴ Buradan şurası görülebilir: mekanik ve salt dışsal bir kavrayıştan, aktivist olan ve, daha önce işaret edildiği gibi, kavram eksiksiz sentetik anlamına henüz kavuşmamış olsa da, kuram-

---

⁴ Mirsky’nin bu makalesi ‘Bourgeois History and Historical Materialism (Burjuva Tarihi ve Tarihsel Materyalizm)’ başlığıyla *Labour Monthly*’de yayımlanmıştır (Cilt 13, Haziran 1931, Sayı 1, s. 453-459). İngiltere’ye göç etmiş beyaz bir Rus olan Mirsky Komünist Parti’ye katılmış ve Londra’daki King’s College’da 1922’den 1932’ye dek Rus edebiyatı okutmuştur.

pratik birliğine ilişkin doğru bir anlayışa yakın duran bir kavrayışa doğru bir değişim gerçekleşmiştir. Determinist, fatalist (yazgıcı) ve mekanik öğenin nasıl praksis felsefesinden çıkıp yayılan ideolojik bir 'aroma' olduğuna, daha çok din ya da ilaç gibi (yarattıkları uyuşturucu etki bakımından) parmak basılmalıdır. Praksis felsefesi belli toplumsal katmanların 'madun' karakteri sonucu zorunlu kılınmış ve tarihsel olarak doğrulanmıştır.

Mücadelede inisiyatif sahibi değilseniz ve mücadelenin kendisi de sonunda bir dizi yenilgiyle özdeşleşmeye başladığında, mekanik determinizm muazzam bir moral direnç, iç tutunum, sabır ve inatçı direngenlik haline gelir: 'Şimdilik yenilgiye uğradım, fakat tarihin dalgası uzun vadede benden yana çalışıyor.' Gerçek irade, tarihin belli bir ussallığında ve yazgının ya da tek tanrılı dinlerin yedeği rolünde ortaya çıkan ilkel ve empirik bir tutkulu erkeklikte (*finalism*) bir inan edimi kılığına bürünür. Ne ki, burada da 'güç durumuna' doğrudan müdahale eden (ama bu müdahaleyi örtülü olarak ve yüzünü sanki utanılacak bir iş yapmış gibi gizleyerek yapar) güçlü bir irade etkinliğinin mevcut olduğuna vurgu yapılmalıdır. Dolayısıyla bilinç burada çelişmelidir ve eleştirel birlikten yoksundur vs. Fakat 'madunlar' kitlelerin ekonomik etkinliğinin yönlendiricisi ve sorumlusu haline geldiği zaman, mekanizm de belli bir noktada yakın bir tehlike haline gelir ve düşünüş tarzlarında bir revizyona gitmek şart olur, çünkü toplumsal varoluş tarzında bir değişim gerçekleşmiştir. 'Güç durumunun' sınırları ve hakimiyet alanı sınırlı hale gelir. Ama niçin? Çünkü, esasında, dün madun unsur bir şeydi, bugün artık bir şey değil, tarihsel bir kişidir, bir başkarakterdir; kendisine dışsal olan bir iradeye 'direnç gösterdiği' için dün sorumlu değildi, ama bugün kendini sorumlu hissetmektedir: çünkü artık direnen bir unsur değil, ister istemez aktif olan ve inisiyatif alan bir öznedir.

Fakat dün bile salt 'direniş', salt bir 'şey', salt 'sorumluluk' mu söz konusuydu hep? Elbette ki hayır. Gerçekten fatalizmin,

gerçek ve aktif iradenin zayıf bir pozisyondayken giydiği kıyafetten başka bir şey olmadığı vurgulanmalıdır. Mekanik determinizmin beyhudeliğini tanıtlamanın her zaman yaşamsal önem taşımasının nedeni işte budur: zira, onu kitlenin naif bir felsefesi olarak açıklamak mümkünse de ve bu niteliğinden dolayı, fakat sırf bu niteliğinden dolayı, gücün yapısal bir ögesi olabilse de, inceden inceye düşünüldüğü tasarlanmış ve tutarlı bir felsefe olarak aydınlar tarafından benimsendiğinde, bir edilgenlik/aptalca kendi kendine yeterlik sebebi haline gelir; üstelik aydınlar madunların yönetici ve sorumlu hale gelmelerini beklemedikleri zaman bile. Ne ki, gerçekte, madun bir kitlenin bile bir kesimi her zaman yönetici ve sorumludur; bu kesimin felsefesi her zaman bütün madun kitlesinin felsefesini önceler: sadece onun kuramsal öngörüsü olarak değil, fakat aynı zamanda gerçek yaşamın bir zorunluluğu olarak.

Mekanist kavrayışın madunların dini olageldiğini Hristiyanlığın gelişimini analiz ederek göstermek mümkündür. Tarihin belli bir dönemi boyunca ve belli özgün tarihsel koşullarda din bir 'zorunluluk' olmuştur ve olmaya da devam etmektedir: halk kitlelerinin iradesiyle zorunlu bir biçime bürünmüş, dünyayı/gerçek yaşamı özgül bir şekilde bir ussallaştırma yolu olmuş, böylece gerçek pratik etkinliğe genel bir çerçeve sağlamıştır. *La Civiltà Cattolica*'daki bir makaleden ('Individualismo pagano e individualismo cristiano' (Pagan Bireyselcilik ve Hristiyan Bireyselcilik): 5 Mart 1932 tarihli nüsha) alıntıladığımız şu parça, bana göre, Hristiyanlığın bu işlevini çok iyi ifade etmektedir:

Güvenli bir geleceğe, ahrette mutlu olmaya yazgılı ruhun ölümsüzlüğüne, ebedi neşeye erişmenin kesinliğine duyulan inanç, yoğun iç mükemmeliyete ve ruhsal yüceliğe ulaşmak için harcanan emeğin gerisindeki itici güçtü. Hakiki Hristiyan bireyselciliği burada kendisini zafere götüren dürtüyü buldu. Hristiyanın bütün gücü bu soylu amaç etrafında toplandı. Ruhu kuşkuyla düşürüp zayıflatan spekülasyon akışından azade olan ve ölümsüz ilkelerle aydınlanan insan, umutlarının yeniden doğduğunu hissetti: Şeytan'a karşı verdiği mü-

cadelede üstün bir gücün kendisini desteklediğinden emindi, kendisine şiddet uyguladı ve dünyayı fethetti.

Fakat burada atıfta bulunulan şey halk kitlelerinin uyuşturucusu haline gelen Cizvitleştirilmiş Hristiyanlık değil, bir kez daha naif Hristiyanlıktır.

Oysa o demirden yazgı ve inayet anlayışıyla Calvinizmin (inisiyatif ruhunun geniş bir alana yayılmasını sağlayan ya da bu hareketin biçimi haline gelen Calvinizmin) konumu çok daha açıklayıcı ve anlamlıdır. (Bu konu hakkında Max Weber'in *Nuovi Studi*'nin 1931 tarihli cildinde çıkan *L'etica protestante e lo spirito del capitalismo* (Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu) adlı çalışmasına ve Groethuysen'in Fransa'da burjuvazinin dinsel kökenleri hakkındaki kitabına [*Origines de l'esprit bourgeois en France*, Cilt I. *L'Eglise et la bourgeoisie*, Paris, 1927] bakınız.)

Yayılma sürecindeki (aynı zamanda, eski kavrayışın ve çoklukla da eski ile yeni kavrayışın bileşiminin yerine geçen bir süreçtir bu) etkili faktörler nelerdir, bunlar nasıl ve ne ölçüde edimde bulunurlar? Yeni kavrayışın açıklanıp sunulduğu ussal biçim midir bu? Yoksa serimleyen kişi ile onun destek aradığı düşünürler ve uzmanların yetkesi midir (en azından cinsil biçimde tanındığı ve değerlendirildiği ölçüde)? Ya da yeni kavrayışı savunan kişiyle aynı örgüte ait olunması (yani kişinin, yeni kavrayışı paylaşmanın dışındaki nedenlerden dolayı örgüte girdiğini varsayarak) olgusu mudur?

Gerçeklikte bu öğeler toplumsal gruplara ve bu grupların kültürel düzeyine göre değişiklik gösterir. Fakat soruşturmanın, kavrayışlarını değiştirmekte ağır kalan ya da bu kavrayışları asla 'katıksız' biçimde değil, fakat her zaman ve sadece az çok türdeş ve oldukça tuhaf bir kombinasyon biçiminde kabul eden halk kitleleri konusuna özel bir ilgisi vardır. Mantıksal olarak tutarlı ve ussal biçim, anlamlı hiçbir argümanı (bu ister olumlu ister olumsuz olsun) göz ardı etmeyen eksiksiz uslamlama, belli bir öneme sahiptir, ama kararlayıcı olmaktan uzaktır. Kararlayıcı olabilir, ama ikincil

bir tarzda: yani, söz konusu kişi eski ile yeni arasında ikircikli davranarak entelektüel bir bunalım yaşadığı zaman, eskiye olan inancını yitirdiği, ama yeniden yana da henüz tavır almadığı zaman...

Düşünürlerin ve uzmanların yetkesi hakkında şu söylenebilir: bu yetke halk arasında çok önemlidir, fakat şu gerçek de ortadadır: her kavrayışın, onu ileri sürecektir düşünürleri ve uzmanları vardır ve yetke yalnızca bir tarafa ait değildir; dahası, her düşünürle birlikte ayrımlar koymak, bu düşünürün şu şu şeyleri gerçekten de söyleyip söylemediği üzerinde kuşku duymak da mümkündür.

Yeni kavrayışların yayılma sürecinin siyasal (yani, son tahlilde, toplumsal) nedenlerden dolayı gerçekleştiği, fakat bu süreçte, ister tekil bireyler ister belli büyüklükteki gruplar için olsun, genel bir yönelime erişildikten hemen sonra, formel ögenin, mantıksal tutarlılığa ait ögenin, yetke ögesinin ve örgütsel öğelerin çok önemli bir işlev gördüğü sonucuna ulaşılabilir. Ne ki bundan da, *böylesi* kitlelerde felsefenin ancak bir inanç olarak yaşanabileceği sonucu çıkarmak durumunda kalırız.

Halk adamının entelektüel konumunu bir düşünün: kendi düşüncelerini, kanaatlerini, ayrımcılık ölçütlerini, davranış ölçülerini oluşturmuş kişidir o. Onunkine zıt bir dünya görüşüne, ama ondan daha üstün bir entelektüel formasyona sahip biri, argümanlarını ondan daha iyi bir şekilde ortaya koyabilir ve mantıksal yönden onu gerçekten de parça parça eder. Fakat halk adamı kendi görüşlerini sırf bu yüzden, sırf tartışma sırasında kendisini empoze edemediği için değiştirmeli midir? Böyle bir durumda her gün değişmek zorunda kalan biri ya da entelektüel yönden kendisinden üstün olan ideolojik bir hasımla her zaman karşılaşan biri konumunda bulabilir kendisini. O halde onun felsefesi (özellikle de onun davranış ölçüleri açısından en fazla öneme sahip felsefesi) hangi öğeler üzerine kuruludur?

En önemli öğe, hiç kuşku yok ki, niteliği us tarafından değil, inanç tarafından belirlenen öğedir. Fakat kime, neye inanç? Özellikle de halk adamının ait olduğu toplumsal gruba duyulan inanç

(bu toplumsal grup da onun yaptığı gibi yayılmacı bir tarzda düşündüğü ölçüde). Halk adamı, benzer şekilde düşünen pek çok insanın, tartışmaya girdiği adamın kendisini inandırmak istediği kadar köklü bir yanlışlık içerisinde olamayacağını düşünür; argümanlarını hasmı kadar iyi savunup geliştiremediğini kabul etse de, grubunda bunu yapabilecek birisinin olduğunu ve tartışmada kesinlikle hasmına üstün geleceğini düşünür; ve inancının gerisindeki nedenlerin ayrı ayrı, tutarlı, kendisini ikna eden bir şekilde açıklanışını işittiğini hatırlar. Nedenlerle ilgili somut hafızası yoktur ve bu nedenleri tekrarlayamaz, ama onların varolduğunu bilir, çünkü onların açıklandığını işitmiştir ve onlara kani olmuştur. Geçmişte birdenbire ışığı görmüş olmak ve ona inanmak, onun nedenlerinin sürgit devam etmesinin kalıcı nedenidir (bu nedenin lehindeki argümanlar rahatlıkla üretilemese bile).

Ne ki bu mülahazalar, yeni kavrayışların halk kitleleri arasında, özellikle bu kitleler egemen sınıfların genel çıkarlarına toplumsal olarak uyum gösteren ortodoks kanaatlerle –bu kanaatlerin kendisi de yeni olabilir– tersleştiği zaman aşırı derecede istikrarsız bir konuma sahip olduğu sonucuna yol açar. Bu durum, dinlerin ve kiliselerin akıbetlerine bakıldığında rahatlıkla görülebilir. Din ya da belli bir din, kendi topluluğunun inancını sürekli ve örgütlü bir biçimde beslediği, kendi akidelerini bıkip usanmaksızın tekrar ettiği, mücadelesini hep aynı tür argümanlarla yürüttüğü ve inanca, en azından görünüşte, düşüncenin saygınlığını kazandıran aydınlar arasındaki hiyerarşiyi muhafaza ettiği ölçüde, kendi mümin topluluğunu (genel tarihsel gelişime dair zorunlulukların dayattığı sınırlar içerisinde) elinde tutar. Kilise ile müminler arasındaki ilişkilerin sürekliliği, Fransız Devriminde olduğu gibi, siyasal nedenlerden dolayı ne zaman şiddetli bir kesintiye uğradıysa Kilisenin kaybı çok büyük oldu. Kişinin kendi dininin gereklerini yerine getirmesinin zorlaştığı koşullar uzun süre devam etmiş olsaydı, bu kayıp kesin bir hal alabilir ve Fransa’da eski Katoliklikle birleşik bir dinin ortaya çıkmasına benzer şekilde yeni bir din ortaya çıka-

bilirdi. Ortak duyuyu ve genelde de dünyaya ilişkin eski kavrayışları yerinden etmeyi amaçlayan herhangi bir kültürel hareket açısından bakıldıkta, bundan şu özgül zorunluluklar çıkarsanabilir:

1. Kendi argümanlarını (farklı anlatım biçimleriyle de olsa) hiç usanmaksızın yinelemek: yineleme, halkın düşünüş biçimi üzerindeki en etkili didaktik araçtır.

2. Giderek daha geniş bir halk katmanının entelektüel düzeyini hiç durmaksızın yükseltmeye çalışmak, bir başka deyişle o amorf yapıdaki kitleye bir kişilik kazandırmak. Bu, doğrudan kitlelerin içinden gelen, fakat kadın korsesinin dik durmasını sağlayan madde gibi olmak için onlarla temas halinde kalan yeni bir tip elit aydınlar üretmek doğrultusunda çalışmak demektir.

İkinci zorunluluk, karşılandığı takdirde, çağın 'ideolojik panoramasını' gerçekten de değiştiren şey olur. Fakat bu elitler kendi içlerinde bir yetke hiyerarşisi ve büyüyen bir entelektüel yeterlik olmaksızın oluşamaz ya da gelişemez. Bu sürecin tepe noktası büyük bir filozofun ortaya çıkması olabilir. Fakat bu filozof, o devasa ideolojik topluluğun taleplerini somut olarak yeniden yaşayabilmeli ve bunun bireysel bir kafaya uygun hareket esnekliğine sahip olamayacağını anlayabilmelidir; kolektif öğretiye, en ilgili ve kolektif bir düşünürün düşünce tarzlarına en uygun düşecek bir şekilde, biçimsel bir derinlik kazandırmayı başarmalıdır.

Bu tür kitlesel yapının 'keyfi olarak', herhangi bir ideoloji etrafında, bir şahsiyetin ya da bir grubun biçimsel olarak yapıcı iradesi bunu kendi bağınaz felsefi ya da dinsel inanışları temelinde ileri sürüyor diye gerçekleştiremeyeceği aşîkârdır. Kitlelerin bir ideolojiye bağlanması ya da bağlanmaması, düşünüş tarzlarının ussallığına ve tarihsiliğine değgin gerçek eleştirel sınamadır. Tüm keyfi yapılar tarihsel rekabet tarafından oldukça hızlı bir biçimde bertaraf edilirler; hatta kimileyin, çok elverişli koşulların bir araya gelmesi sayesinde, bir popüleriteye bile ulaşabilirler. Buna karşılık tarihin karmaşık bir organik döneminin taleplerine cevap veren yapılar,

kendilerini az çok tuhaf ve heterojen kombinasyonlarla olumlamayı başardıkları birkaç ara evreden geçebilseler de, her zaman kendilerini empoze eder ve en sonunda galebe çalarlar.

Bu gelişmeler ortaya birçok sorun çıkarır, bunlardan en önemlisi entelektüel nitelikleri farklı katmanlar arasındaki ilişkilerin biçimi ve niteliği altında toplanabilir; yani burada, üstün grupların entelektüel yönden bağımlı katmanların yeni eleştirel kavramları tartışma ve geliştirme yönündeki organik kapasitesiyle ilişkili olarak sağlamak zorunda oldukları ve sağlayabilecekleri yaratıcı katkının önemi ve işlevi söz konusudur. Bir başka deyişle, tartışma ve propaganda özgürlüğünün sınırlarını sabitleme sorunudur bu; bu özgürlük yönetsel ve inzibati anlamda değil, liderlerin kendi etkinliklerine empoze ettiği bir öz-sınırlama, daha doğrusu kültürel politikanın yönünün sabitlenmesi anlamında alınmalıdır. Bir başka deyişle, 'bilgi haklarını' ve bilgi arayışının sınırlarını kim belirleyecektir? Bu haklar ve sınırlar gerçekten de belirlenebilir mi? Yani hakikatler ile bu hakikatlere ilişkin daha iyi, daha tutarlı ve daha net formülasyonları araştırma görevini birey uzmanların özgür inisiyatifine (gerçi bunlar en temel ilkeleri sürekli olarak sorgulayabilirler de) bırakmak zorunlu gözükmektedir. Ve her halükârda, bilimsel güdülerden değil çıkar amaçlı güdülerden dolayı bu tür öneriler tartışılın diye ne zaman ortaya çıksa, bu olguyu serimlemek güç olmaz. Bireysel inisiyatiflerin disipline edilmesi ve düzenli bir prosedüre tabi tutulması gerektiği de tahayyül edilmesi güç bir şey değildir; öyle ki bu inisiyatifler akademilerin ya da değişik türdeki kültürel kurumların süzgecinden geçmek ve bir seçim işlemi geçirdikten sonra kamuya mal edilmek durumundadır.

Verili bir ülke içerisinde ideolojik dünyayı hareket halinde tutan kültürel örgütlenme biçimlerini somut olarak irdelemek ve bunların pratikte nasıl bir işlev gördüklerini incelemek ilginç olacaktır. Söz konusu ülkede nüfusun mesleki olarak aktif kültürel çalışmayla iştigal eden kesimi ile nüfusun bütünü arasındaki sayısal ilişkinin incelenmesi de, bağlantısız güçlerin yaklaşık bir hesap-

lamasıyla birlikte, ayrıca yararlı olacaktır. Bütün kademeleriyle eğitim sistemi ve Kilise her ülkede, istihdam ettikleri insanların sayısı açısından, en büyük iki kültürel örgütlenmedir. Onların ardından gazeteler, dergiler, kitapçılık ve özel eğitim kurumları gelir; bunlar ya devlet sisteminin birer tamamlayıcı parçasıdır ya da Halk Üniversiteleri gibi kültürel kurumlardır. Bazı mesleklerin kendi uzmanlaşmış etkinlikleri arasında hatırı sayılır oranda kültürel etkinlikler yer alır. Örneğe doktorlar, subaylar, hukukçular. Fakat bütün ülkelerde, farklı derecelerde de olsa, halk kitleleri ile aydın gruplar (bu aydın grupları rahipler ve okul öğretmenleri gibi en geniş ve ulusal yaşamın çeperlerine en yakın duran gruplar olsa bile) arasında büyük bir uçurum olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bunun nedeni şudur: devlet, egemen sınıf ne denli aksini olumlamaya çalışsa da, üniter, tutarlı ve türdeş bir kavramsallık değildir; bunun sonucunda da aydın gruplar şu ya da bu tabakaya dağılır, hatta bir tabaka içerisinde dağınık halde bulunurlar. Üniversiteler, birkaç ülkedeki üniversiteler hariç, birleştirici bir etki yaratmazlar: bağımsız bir düşünür genellikle üniversite kurumunun bütününden vs. daha fazla bir etkiye sahiptir.

Not 1. Praksis felsefesinin yazgıcı bir biçimde kavranışının oynadığı tarihsel role gelince; onun tarihin belli bir dönemi için yararlı oluşuna vurgu yapılarak, fakat tam da bu nedenden dolayı onu hak ettiği tüm payelerle birlikte toprağa gömme gereğinin altı çizilerek, onun cenaze nutku hazırlanabilir. Onun rolü, alınyazısı ve inayet kuramının (bu kuramın tepe noktası klasik Alman felsefesi ile bu felsefenin, özgürlüğü, zorunluluğun bilincine varmak olarak gören anlayışdır) modern dünyanın başlangıcında oynadığı rolle kıyaslanabilir gerçekte. Halkın bilincindeki 'Tanrı böyle istedi' yakanışının yerini almıştır o; gerçi bu ilkel/ilksel düzlemde bile 'Tanrı böyle istedi' ifadesinde ya da inayet kuramında bulunan daha modern ve verimli bir anlayışın başlangıçlarını barındırmaktaydı. 'Biçimsel yönden' yeni bir kavrayış, halkın kaba/derinliksiz versiyonundan başka bir kılıkta kendini sunabilir

mi? Ne ki tarihçi, gerekli bütün perspektife sahip olmanın avantajıyla, yeni bir dünyanın başlangıçlarının (gerçi bunlar hep pürüzlü ve engebelidir), göçmekte olan bir dünyadan, can çekişen bir dünyadan ve onun söylediği kuğu şarkısından daha iyi olduğunu saptamayı ve bunu anlamayı başarabilir. [...]

SPN, 323-343 (Q11Ş12)

ii ‘Popüler Sosyoloji Elkitabı’na Yönelik Bir Girişim Üzerine Gözlemler ve Eleştirel Notlar

Esas olarak profesyonel aydınlardan oluşmayan bir okur topluluğu için yazılmış *Popüler Elkitabı* [Buharin’in *Tarihsel Materyalizm Kuramı. Popüler Sosyoloji Elkitabı* adlı yapıtı] gibi bir yapıt, ‘filozof olmayanların felsefesi’ olan ya da bir başka deyişle ortalama insanın ahlaki bireyselliğinin içlerinde geliştiği çeşitli toplumsal ve kültürel çevreler tarafından hiç eleştirisiz soğurulan dünya kavrayışının eleştirel bir analiziyle işe başlamalıydı. Ortak duyu, zaman ve mekan bakımından hep aynı olan, tekil bir benzersiz kavrayış değildir. Felsefenin ‘folklorudur’ o ve, folklor gibi, sayısız biçimlere bürünür. Onun en temel özelliği şudur: tek bireyin kafasında bile parçalı, tutarsız ve bağlantısız olan bir kavrayıştır o; felsefesi olduğu kitlelerin toplumsal ve kültürel konumlarıyla uyum içerisindedir. Tarihte türdeş bir toplumsal grup vücuda geldiği zaman, ortak duyuya karşıt olarak, türdeş – bir başka deyişle tutarlı ve sistematik – bir felsefe de vücuda gelir. *Popüler Elkitabı* geleneksel felsefeye değgin büyük sistemlerin ve yüksek rahiplerin dininin –yani, aydınların dünyaya ilişkin kavrayışları ile yüksek kültürün– halk kitlelerinin özgün bir felsefesinin bu şekilde geliştirilmesine karşı olduğu varsayımından hareket etme yanlışlığına düşmektedir. Gerçeklikte bu sistemler çoğu insan tarafından bilinmemektedir ve onların düşünüş ve davranış tarzları üzerinde doğrudan bir etkiye sahip değildir. Bu elbette onların bütünüyle etkiden yoksun oldukları anlamına gelmemektedir, farklı türden bir etkidir bu. Bu sistemler dışsal

bir siyasal güç olarak, egemen sınıflar tarafından uygulanan birleştirici bir güç ögesi, dolayısıyla da dışsal bir hegemonyaya bağımlılığı anlatan bir öge olarak halk kitlelerini etkiler. Bu, halk kitlelerinin özgün düşüncesini, kitlelerin dünya ve yaşam hakkında embriyonik ve kaotik bir biçimde düşündüğü şeylerin can alıcı bir dönüşüm mayası olma gibisinden olumlu bir etki yaratmaksızın, olumsuz yönde sınırlar. Ortak duyunun belli başlı öğeleri dinler tarafından sağlanır, dolayısıyla ortak duyu ile din arasındaki ilişki ortak duyu ile aydınların felsefi sistemleri arasındaki ilişkiden çok daha sıkıdır. Fakat dinde bile bazı eleştirel ayrımların yapılması gerekmektedir. Her din, hatta Katoliklik bile (gerçekte, ulusal kiliselere dağılmaktan ve toplumsal tabakalaşmadan kaçınma ve 'yüzeysel' birliğini muhafaza etme yönündeki gayretlerinden ötürü bütün dinlerden çok Katoliklik), gerçeklikte pek çok ayrık ve çoğun birbiriyle çelişmeli dinlerden oluşur: köylüler için ayrı bir Katoliklik, küçük burjuvazi ve kentli işçiler için ayrı bir Katoliklik, kadınlar için ayrı bir Katoliklik, aydınlar içinse (alacalı ve birbiriyle bağlantısız) ayrı bir Katoliklik vardır. Fakat ortak duyuyu etkileyen şey bugün varoldukları halleriyle bu muhtelif Katolikliklerin en kaba ve en az derinlikli biçimleri değildir. Daha önceki dinler de bir etkide bulunmuş ve günümüze kadar ortak duyunun birer bileşeni olarak kalmışlardır; aynı şey mevcut Katolikliğin önceki biçimleri (sapkın halk hareketleri, geçmiş kültürle bağlantılı bilimsel batıl inançlar vs.) için de geçerlidir.

Ortak duyuda baskın olan, kaba duyunun dolaysız ürünü olan şey 'gerçekçi'/materyalist öğelerdir. Dinsel öğeyle asla çelişmeyen bir şeydir bu. Fakat burada bu öğeler 'batıl inanca dayalıdır' ve eleştirel olmaktan uzaktır. Öyleyse, ortak duyunun Batlamyusçu, insanbiçimci ve insanmerkezci kalmasına yol açan bu öğeleri bilimsel açıdan eleştirmek yerine çoğu kez pekiştiren *Popüler Elkitabı'nın* yarattığı tehlike de budur. *Popüler Elkitabı'nın* ortak duyunun bir eleştirisiyle başlamak yerine sistematik felse-

feleri eleştirme biçimi hakkında yukarıda belirtilen düşünceler, metodolojik ve belli sınırlar içerisinde kalan bir husus olarak anlaşılmalıdır. Elbette ki bunlar aydınların sistematik felsefelerinin eleştirisinin ihmal edilmesi anlamına gelmemektedir. Kitlenin içinden gelen bir birey ortak duyuyu eleştirip onun ötesine geçmeyi başardığında, tam da bu olgu sayesinde, yeni bir felsefe edinmiş olur. Böylelikle de, praksis felsefesinin serimlenmesi biçiminde, geleneksel felsefelerle polemige girme zorunluluğu doğar. Gerçekte bu, doğası gereği, bir kitle felsefesi olmaya eğilim gösterir; praksis felsefesi polemiksel bir biçimde ve daimi bir mücadele biçiminde tasavvur edilebilir ancak. Gelgelelim, başlangıç noktası, ideolojik açıdan türdeş kılınması gereken çokluğun spontane felsefesi olan ortak duyu olmalıdır hep.

‘Ortak duyu’, diğer ulusal literatürlere kıyasla, Fransız felsefe literatüründe daha fazla işlenen bir konudur: bunun sebebi de Fransız kültürünün daha katı ‘halksal-ulusal’ bir karakter taşımasıdır; bir başka deyişle, aydınların (belli özgül geleneksel koşullardan ötürü), başka her şeyden çok, halka yaklaşırken onu ideolojik olarak yönlendirmeye ve yönetici grupla bağlantılı halde tutmaya eğilim göstermesidir. Fransız literatüründe ortak duyu konusunda kullanmaya ve geliştirmeye elverişli pek çok malzeme bulmak mümkündür. Fransız felsefe kültürünün ortak duyuya yönelik tutumu gerçekten de hegemonik bir ideolojik yapı modeli sunabilmektedir. Amerikan ve İngiliz kültürü de bazı önerilerde bulunabilmektedir, fakat Fransız kültürü kadar organik ve eksiksiz bir biçimde değil. ‘Ortak duyu’ değişik biçimlerde düşünülmüş, kimi zaman da bir başka felsefenin bakış açısından eleştirilmiştir. Gerçeklikte, her iki durumda da sonuç, belli bir ortak duyu biçiminin aşılması ve yönetici grubun dünya kavrayışına yakın bir başka ortak duyunun yaratılması olmuştur.

Croce’nin ‘ortak duyu’ya yönelik tutumu muğlak gözükmektedir. Croce’de bütün insanların filozof olduğu yolundaki önerme, onun ortak duyu hakkındaki yargısı üzerinde aşırı bir etki

yaratmaktadır. Görünen o ki Croce, belli felsefi önermelerin ortak duyu tarafından paylaşıldığına inanmaktan yanadır çoğun. Fakat bu somut olarak ne anlama gelebilir? Ortak duyu birbirine hiç benzemeyen anlayışların kaotik bir toplamıdır; orada istenen her şey bulunabilir. Üstelik Croce'nin ortak duyuya yönelik bu yaklaşımı, ulusal-halksal bakış açısından hareketle üretken bir kültür anlayışına varmaya, yani felsefeye ilişkin daha somut bir tarihsici kavrayış geliştirmeye (bu, her halükârda, ancak praksis felsefesiyle gerçekleştirilebilen bir şeydir) yol açmamıştır.

[...]

Buraya dek söylenenler ortak duyuda hakikatlerin olmadığı anlamına gelmemektedir. Anlatılmak istenen, daha çok, şudur: ortak duyu muğlak, çelişkili ve çokbiçimli bir kavramdır; ortak duyuya hakikatin teyidi diye atıfta bulunmak saçmadır. Ortak duyunun aydın grupların dar çerçevesinin ötesine yayıldığına işaret etmek amacıyla, belli bir hakikatin ortak duyunun bir parçası haline geldiğini doğru olarak belirtmek mümkündür; fakat bu durumda yapılan şey tarihsel bir gözlemde bulunmaktan ve tarihin ussallığına dair bir sav ileri sürmekten ibarettir. Bu açıdan bakıldıkta ve sınırlı ölçüde kullanıldığında bu argümanın belli bir geçerliği vardır; çünkü ortak duyu ham haliyle muhafazakârdır ve yeniliğe karşıdır; öyle ki yeni bir hakikatin takdimini zorlamakta başarılı olmak, söz konusu hakikatin olağanüstü derecede belirttik olduğunun ve geniş bir alana yayılma yeteneği taşıdığının bir kanıtıdır.

Giusti'nin şu taşlamasını hatırlayalım:

Sağduyuydu bir zamanlar her yere hükmeden,

Şimdiyse okullarımız mezarı oldu onun.

Bir zamanlar sevgili çocuğu olan bilim,

Öldürdü sağduyuyu, onun nasıl yapıldığını görmek için.⁵

⁵ Giuseppe Giusti. *Epigrammi*: 'Il buon senso ch un di fu caposcuola / or nelle nostre scuole é morto affatto./ La scienza, sua figliola, / l'uccise per veder com'era fatto.'

Bu parça sağduyu ile ortak duyu terimlerinin nasıl muğlak bir biçimde kullanıldığını göstermeye hizmet edebilir: 'felsefe' olarak, belli bir inanç ve düşünce içeriğine sahip özgül bir düşünce tarzı olarak ve de çapraşık/çetrefilli olan her şeye gösterilen hoşgörölü ama aynı zamanda küçümseyici bir tutum olarak. Dolayısıyla bilimin 'yeni' bir sağduyu yaratmak için geleneksel sağduyunun tekil bir biçimini öldürmesi şarttı.

Marx, ortak duyuya ve onun inançlarının sağlamlığına sıkça atıfta bulunur.⁶ Fakat Marx bu inançların içeriğinin geçerliğine değil, daha çok onların biçimsel katılığına ve davranış normları ürettikleri zaman taşıdıkları dayatmacı karaktere atıfta bulunmaktadır. Bu atıflarda, üstü kapalı bir biçimde, yeni popüler inançlara duyulan ihtiyacın öne sürölmesi vardır: yani yeni bir ortak duyunun, yeni bir kültürün ve halkın geleneksel inançlarla aynı sağlamlığı ve dayatmacı niteliğe sahip bilincine kök salacak yeni bir felsefenin.

[...]

Öğrenciye geçmiş felsefenin gelişimi hakkında tarihsel bilgi vermeyi değil, fakat ona kültürel bir formasyon kazandırmayı amaçlayan ve ideolojik ve kültürel bir topluluğa katılmasını sağlayacak şekilde kendi düşüncesini eleştirel olarak geliştirmesine yardım edecek felsefe öğretiminde, başlangıç noktası olarak öğrencinin daha önceden ne bildiğini ve onun felsefi deneyimini almak (ilkın onun böylesi bir deneyime sahip olduğunu, bundan haberi olmasa da bir 'filozof' olduğunu ona tanıtladıktan sonra) şarttır. Öğrenciler arasında belli bir ortalama kültürel ve entelektüel düzeyin varolduğu düşünölldüğü için (bu öğrenciler şimdiye dek sadece dağınık ve parça bölük bilgiler edinmişlerdir ve eleştirel/metodolojik bir hazırlıkları yoktur), ilkın ortak duyardan, ikinci olarak dinden başlamakdan ve ancak üçüncü aşamada ge-

⁶ Krş. 'İdeolojilerin Geçerliğı', VI. Kesim ve bu kesimdeki 10. ve 11. dipnotlar.

leneksel aydın grupları tarafından geliştirilen felsefi sistemlere geçmekten başka çıkar yol yoktur.

SPN, 419-425 (Q11§13)

2 Dil, Diller, Ortak Duyu

Felsefenin dünyaya ilişkin bir kavrayış olduğunu ve felsefi etkinliğin de salt sistematik olarak birbiriyle tutarlı kavramların 'tek tek' geliştirilmesi olarak değil, fakat aynı zamanda ve her şeyden önce halkın 'zihniyet dünyasını' dönüştürme ve somut biçimde –yani tarihsel ve toplumsal açıdan– evrensel hale gelme derecesinde kendilerinin 'tarihsel olarak doğru' olduklarını tanıtlayacak felsefi yenilikleri yayma yönünde bir kültürel kavga olarak tasavvur edilmesi gerektiğini saptamıştık. Tüm bunlar göz önüne alındığında genel olarak diller ve teknik anlamda diller sorunu soruşturmamızın en başına konulmalıdır. [...] Öyle gözüküyor ki 'dil'in, esas itibarıyla, zaman ve mekânda varolan tekil bir şeyi önvarsaymayan kolektif bir terim olduğunu söylemek mümkündür. Dil aynı zamanda kültür ve felsefe (ortak duyu düzeyinde de olsa) anlamına da gelir ve dolayısıyla 'dil' olgusu gerçeklikte organik olarak az çok tutarlı ve eşgüdümlü olgular çoğulluğudur. Konuşan her varlığın kendine özgü kişisel bir dili, kendi tikel düşüncü ve duyuş tarzı olduğu söylenebilir. Kültürün çeşitli düzeylerinde bir dizi katman, birbirlerinin ifade tarzını değişik derecelerde anlayan az ya da çok sayıdaki bireyin birbiriyle temasa geçmesi ölçüsünde, bir araya gelir. Ortak dilde yansımaları bulan ve pragmatistlerin sözünü ettiği o 'engelleri' ve 'yanılgı kaynaklarını' doğuran işte bu tarihsel-toplumsal ayrımlar ve farklılıklardır.

Buradan pratik (kolektif) etkinlikte de 'kültürel veçhe'nin önemli olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Tarihsel bir edim ancak 'kolektif insan' tarafından gerçekleştirilebilir ve bu da 'kültürel-toplumsal' bir birliğin elde edilmesini önvarsayar; bu birlik sayesinde heterojen amaçlara sahip dağınık bir iradeler çokluğu, dünyaya ilişkin ortak ve denk bir kavrayış (hem genel hem de

tikel bir kavrayış) temelinde, geçici patlamalarla (duygusal biçimlerde) ya da kalıcı olarak işleyen tek bir amaç etrafında toplanır (burada entelektüel temel, tutku haline gelecek ölçüde kökleşmiş, özümsemiş ve yaşanmıştır). Durum böyle olduğu içindir ki dil sorunu, yani tek bir kültürel 'iklime' kolektif olarak erişme sorunu genel olarak büyük önem arz etmektedir.

Bu sorun eğitimsel öğreti ve pratiği modern bir biçimde ele almakla ilintili olabilir ve olmalıdır da; bu öğreti ve pratiğe göre öğretmen ile öğrenci arasındaki ilişki aktif ve karşılıklı bir ilişkidir, dolayısıyla da her öğretmen her zaman bir öğrenci, her öğrenci de bir öğretmendir. Fakat eğitim ilişkisi, yeni kuşağın eski kuşakla temasa geçtiği ve onun deneyimleriyle tarihsel yönden zorunlu değerlerini soğurduğu ve 'olgunlaştığı' ve de tarihsel ve kültürel açıdan üstün, kendine özgü bir kişilik geliştirdiği 'derslik içindeki ilişkilerle' sınırlanmamalıdır kesinkes. Bu ilişki biçimi bir bütün olarak toplumun her kesiminde ve diğer bireylere göre her birey için mevcuttur. Nüfusun aydın kesimi ile aydın olmayan kesimi arasında, yönetenler ile yönetilenler arasında, elitler ile onların taraftarları arasında, önderler [*dirigenti*] ile yönlendirilenler arasında, öncü kol ile ordunun ana gövdesi arasında mevcut olan bir ilişkidir. Her 'hegemonya' ilişkisi zorunlu olarak bir eğitim ilişkisidir ve sadece bir ulus içerisinde, ulusu oluşturan çeşitli güçler arasında değil, aynı zamanda uluslararası alanda ve dünya çapında, yani ulusal ve kıtasal uygarlıklar kompleksleri arasında da kendini gösterir.

Dolayısıyla birey filozofun tarihsel kişiliğinin, bu filozofla onun değiştirmeyi önerdiği kültürel çevre arasında varolan aktif ilişki tarafından da şekillendirildiği söylenebilir. Çevre filozof üzerinde etkide bulunur ve onu sürekli olarak özeleştirme yapmaya zorlar Çevre onun 'öğretmenidir.' Modern entelijansiyaların siyasal alandaki en önemli taleplerinden birinin 'düşünce özgürlüğü ve düşünceyi ifade etme özgürlüğü' ('basın özgürlüğü', 'örgütlenme özgürlüğü') diye adlandırılan özgürlükler olmasının nedeni işte

budur. Çünkü usta ile çömez arasındaki ilişki, yukarıda belirtilen genel anlamıyla, bu siyasal koşulun varolduğu yerde gerçekleşir ancak, ve ancak ondan sonra biz yeni bir filozof tipinin 'tarihsel' realizasyonuna ulaşırız: kişiliğinin fiziksel bir birey olarak kendisiyle sınırlı olmadığına, fakat kültürel çevrenin değişikliğe uğratılmasına değgin aktif bir toplumsal ilişki olduğuna inanan bir filozoftur bu. 'Düşünür' kendi düşüncesinden hoşnut olduğunda, 'öznel açıdan' özgür, yani soyut olarak özgür olduğunda, bugün bir alay konusu haline gelir. Bilim-yaşam birliği tam tamına aktif bir birliktir; tek başına bu birlikte düşünce özgürlüğü gerçekleştirilebilir; usta-çırak ilişkisidir bu, filozof ile kültürel çevre arasındaki ilişkidir (filozof bu ilişki içerisinde çalışmak zorundadır; formüle edilmesi ve çözüme kavuşturulması gereken sorunları bu ilişkiye bakarak çıkarabilir). Bir başka deyişle, felsefe ile tarih arasındaki ilişkidir bu.

SPN, 348-351 (Q10, II§44)

3 ['Bilgi' ve 'Duygu']

Bilmekten anlamaya ve duymaya ya da duymadan anlamaya ve bilmeye geçiş. Halk ögesi 'duyumsar' ama her zaman bilmez ya da anlamaz; aydın ögesi ise 'bilir' ama her zaman anlamaz ve özellikle de her zaman duyumsamaz. Dolayısıyla bir tarafta bilgiçlik ve hamkafalık, öte tarafta kör tutku ve sektercilik vardır. Bilgiç kişinin tutkulu biri olamayacağı anlamına gelmez bu. Tutkulu bilgiçlik her açıdan azgın sektercilik ve demagoji kadar gülünç ve tehlikelidir. Aydınların hatası, kişinin anlamaksızın ve hatta heyecana kapılmaksızın da bilebileceğine (sadece kendinde bilgi için değil, fakat aynı zamanda bilgi nesnesi için de) inanmalarında düğümlenmektedir; bir başka deyişle aydının halktan-ulustan ayrışık ve kopuk olduğu takdirde, yani halkın en yalın tutkularını duyum-samaksızın, onları anlamaksızın ve dolayısıyla belli bir tarihsel durum içerisinde doğrulamaksızın ve tarihin yasaları ile dünyaya

ilişkin olarak bilimsel ve tutarlı bir biçimde geliştirilmiş üstün bir kavrayışa (yani bilgiye) diyalektik olarak bağlamaksızın aydın (katihsiz bir bilgiç değil) olunabileceğine inanmalarında düğüm- lenmektedir. Politika-tarih bu tutku olmaksızın, aydınlar ile halk- ulus arasındaki bu duygu bağı olmaksızın yapılamaz. Böyle bir bağı yokluğunda aydınlar ile halk-ulus arasındaki ilişkiler salt bürokratik ve biçimsel mertebeden ilişkiler olur ya da bu tür ilişki- lere indirgenir; aydınlar (adına organik merkeziyetçilik⁷ denilen) bir kasta ya da bir ruhban sınıfına dönüşür.

Aydınlar ile halk-ulus arasındaki, liderler ile yönlendirilenler arasındaki, yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişki, içerisinde duygu-tutkunun anlayış ve dolayısıyla bilgi haline geldiği organik bir birleşme tarafından sağlanırsa, işte ancak o zaman bu ilişki bir temsil ilişkisi olur. Ancak o zaman yönetenler ile yönetilenler ara- sında, liderler ile yönlendirilenler arasında bireysel öğelerin değış tokuş edilmesi gerçekleşir ve biricik toplumsal güç olan bütünsel yaşama erişilir, 'tarihsel blok' oluşturulur. [...]

SPN, 418 (Q11§67)

4 [Praksis Felsefesi ve 'Entelektüel ve Moral Reformasyon']

[...]

Praksis felsefesinin modern bir popüler reformasyon olarak kav- ranışı (çünkü İtalya'da [Mario] Missiroli ve arkadaşları gibi yeni bir dinsel reformasyon, Kalvinizmin yeni bir İtalyan edisyonu beklentisinde olan kişiler hayal aleminde yaşıyorlar) yönündeki imaları Georges Sorel'de bulmak mümkündür belki; fakat onun bakış açısı, parlamentarizmin ve siyasal partilerin içinde bulun- duğu sefil duruma Jansenist bir öfke duyduğu için, parçalıdır ve entelektüalizmle maluldür. Sorel, entelektüel ve moral bir refor- masyonun zorunluluğu kavramını Renan'dan almıştır; Missiro-

⁷ Bkz. VII. Kesim, 15. dipnot.

li'ye yazdığı bir mektupta büyük tarihsel hareketlerin, çoğun, modern bir kültür tarafından vs. temsil edilmediğini doğrulamıştır. Ancak bana öyle geliyor ki, bu tür bir kavrayış Sorel'de örtük olarak vardır: Sorel ilkel Hristiyanlığı, doğrudur, daha çok edebi bir biçimde, bir mihenk taşı olarak kullanır, ama bunda hakikatin bir kırıntısından daha fazlası vardır; doğrudur, mekanik ve çoğun uydurma referanslar kullanır, ama yine de bunlarda arada sırada derin bir sezginin ısıltılarına rastlanır.

Praksis felsefesi bütün şu kültürel geçmişi önvarsayar: Rönesans ve Reformasyon, Alman felsefesi ve Fransız Devrimi, Kalvinizm ve İngiliz klasik iktisadı, seküler liberalizm ve tüm modern yaşam anlayışının kökeninde yer alan bu tarihsicilik. Praksis felsefesi, popüler kültür ile yüksek kültür arasındaki karşıtlıkta diyalektik kılınan tüm bu entelektüel ve moral reformasyon hareketinin tepe noktasıdır. Protestan Reformasyonu + Fransız Devrimi bağına tekabül eder: aynı zamanda politika olan bir felsefe, aynı zamanda felsefe olan bir politikadır. Hâlâ kendi popülist evresini yaşamaktadır: bağımsız bir aydın grubu yaratmak kolay bir şey değildir; eylemlere ve reaksiyonlara, bir araya geliş ve birbirinden kopuşlara ve de çok sayıda ve karmaşık/yeni formasyonların artışına sahne olan uzun bir süreci gerektirir. Tarihsel inisiyatiften yoksun, sürekli ama organik olmayan bir yayılma içerisinde olan, belli bir nitel düzeyin ötesine geçemeyen, hâlâ devletin iyeliği ve aydın grubunun gelişiminde belli bir organik dengeye tek başına imkân veren toplumun tümü üzerinde gerçek bir hegemonya kurma düzeyinin altında olan madun bir toplumsal gruba ilişkin bir kavramsallıktır. Praksis felsefesinin kendisi de 'önyargı' ve 'batıl inanç' haline gelmiştir. Modern tarihsiciliğin popüler veçhesidir, fakat bu tarihsiciliğin aşılmasına yardımcı olabilecek ilkeyi barındırır içinde. Felsefe tarihinden çok daha geniş olan kültür tarihinde devrimci bir evre yaşanıyor olduğu için ve halk madeninden yeni bir sınıfın metali işleniyor olduğu için popüler kültür ne zaman filizlense 'materyalizm' de filizlenmiştir: buna karşılık, aynı

anda da geleneksel sınıflar tin felsefelerine bağılılıklarından vazgeçmemişlerdir. Fransız Devrimi ile Restorasyon arasındaki yarı yolda Hegel, düşünce yaşamının iki uğrağına, materyalizme ve spiritüalizme diyalektik biçim vermiştir; fakat onun sentezi 'kafası üzerinde duran bir adam'dı.⁸ Hegel'in ardılları bu birliğı yok ettirler; böylece bir yanda materyalist sistemlere, öte yandaysa spiritüalist sistemlere bir dönüş yaşandı. Praksis felsefesi, kurucusu sayesinde, diyalektik birliğın sentezini yeniden kurmak, 'adamı ayakları üzerine oturtmak' için tüm bu Hegelcilik, Feurbachçılık ve Fransız materyalizmi deneyimini yeniden yaşadı. Hegelciliğın aldığı yaradan praksis felsefesi de nasibini aldı. Yani, diyalektik birlik açısından bir yanda felsefi materyalizme doğru bir geri çekilme yaşanırken, öte yanda modern idealist yüksek kültür, kendisine yeni bir mucizevi çözüm bulmak için, praksis felsefesinin bu kısmına eklemelenmeye çalıştı.

'Siyasal açıdan' materyalist anlayış halka, 'ortak duyu'ya yakındır. Pek çok inanç ve önyargıyla, halk arasındaki hemen her batıl inançla (büyücülük, ruhlara inanma vs.) yakından ilişkilidir. Bu durumu halk arasındaki Katoliklikte, ve daha fazlasıyla da, Bizans ortodoksisinde görmek mümkündür. Halkın dini kaba materyalisttir, ne ki aydınların resmi dini, gerçeklikte olduğu kadar resmi olarak da dar grupların bir ideolojisi olmamak amacıyla, iki belirtik dinin, iki ayrı katmanın oluşumuna engel olma girişiminde bulunur. Fakat bu görüş açısından bakıldıkta, praksis felsefesinin tutumuyla Katolikliğın tutumunu birbirine karıştırmamak önem taşımaktadır. Praksis felsefesi dinamik bir temas halini muhafaza eder ve sürekli olarak nüfusun yeni katmanlarını yüksek bir kültürel yaşama yükseltme eğilimi gösterirken, Ka-

---

⁸ Hegelci diyalektiğın 'tepesi üzerinde duran' adam olarak resmedilmesine Marx ve Engels'te sıkça rastlanır (Marx, *Kapital*'in 1. cildinin Almanca ikinci baskısına sonsöz; *Kutsal Aile*, VIII, 4; Engels, *Ludwig Feuerbach*, 4). Bu ibare, gerçekte, Hegel'in kendisinin *Tinin Felsefesi*'ne yazdığı önsözde kullandığı bir ibaredir.

toliklik salt mekanik bir temas halini, özellikle dinsel ayine ve kalabalığı görsel olarak etkileyen bir külte dayanan dışsal bir birliğe muhafaza etme eğilimindedir. Birçok sapkın hareket Kiliseyi reforme etmeyi ve halkı yücelterek Kiliseyi halkla yakınlaştırmayı amaçlayan halk güçlerinin somut tezahürüydü. Kilisenin buna tepkisi genellikle çok şiddetli oldu: İsa Cemiyeti'ni oluşturdu; Trent Konsili'nin koruyucu zırhını kuşandı. Kilise, kendi aydınlarına ilişkin olağanüstü bir 'demokratik' seçim mekanizması organize etse de bu aydınlar, halk gruplarının temsili ifadesi olarak değil, tekil bireyler olarak seçildiler.

Kültürel gelişim tarihinde kültürün örgütlenmesine ve bu örgütlenmenin somut biçime büründüğü personele özel bir özen göstermek önem taşımaktadır. G. De Ruggiero'nun Rönesans ve Reformasyon hakkındaki kitabı [*Rinascimento, Riforma, Controriforma*, Bari 1930], Erasmus başta olmak üzere pek çok aydının tutumunu ortaya koymaktadır: aydınlar zulme uğrama ve kazığa bağlanarak yakılma tehlikesi karşısında geri adım atmışlardır. Bu nedenledir ki Reformasyonun hamili, aydınlar değil, bir bütün olarak/farklılaşmamış bir kitle olarak Alman halkının kendisi olmuştur. Aydınların düşman önünden kaçması, Reformasyonun yüksek kültür alanındaki 'sterilliliğinin' sebebi olmuştur; bu durum, davasına bağlı kalan halkın, bir seçim süreci sayesinde, klasik felsefede tepe noktasına ulaşan yeni bir aydın grubunu kendi içrisinden çıkarmasına dek böyle devam etmiştir.

Praksis felsefesinde de şimdiye dek buna benzer şeyler yaşanmıştır. Bu felsefe sahasında yetişen büyük aydınlar, sayıca çok az olsalar da, halkla bağlantılı değildi, halkın içinden çıkmamışlardı, fakat tarihin büyük 'dönüm noktalarında' geri döndükleri geleneksel ara sınıfların ifadesiydi. Bazıları, kendi özerk gelişimlerini daha da ilerletme yerine, yeni bir sistematik revizyon anlayışına bağlı kaldı. Felsefenin aynı zamanda dünya-tarihsel bir gelişme uğrağı olsa da, yeni, bağımsız ve özgün bir kavrayış olduğu yolundaki sav, emekleme aşamasındaki bir kül-

türün, toplumsal ilişkilerin gelişmesiyle birlikte gelişecek olan yeni bir kültürün bağımsızlığı ve özgünlüğüne ilişkin bir savdır. Herhangi bir zamanda varolan şey eski ile yeninin değişkenlik gösteren kombinasyonudur, toplumsal ilişkiler dengesine teka-bül eden anlık bir kültürel ilişkiler dengesidir. Yeni devletin oluşturulmasından sonra ancak, kültür sorunu bütün karmaşıklığıyla kendini dayatır ve tutarlı bir çözüme doğru gider. Her halükârda, yeni devletin oluşumundan önce alınacak tutum dogmatik değil, ancak ve ancak, eleştirel-polemiksel bir tutum olabilir; romantik bir tutum olmalıdır bu, romantizmin o klasik dینگinliğine bilinçli bir şekilde özlem duyan bir tutum.

[...]

SPN, 395-398 (Q16§9)

5 Gramerin Kaç Biçimi Olabilir?

Elbette ki birkaç. Dilde 'içkin' bir gramer vardır; kişi farkında olmaksızın, tıpkı Molière'in karakterinin farkında olmaksızın düzyazı üretmesi gibi,⁹ 'gramere göre' konuşur. Bu hususu belirtmek yararsız da değildir, çünkü Panzini (*Guida alla Grammatica italiana* [...]) bu 'gramer' ile yazılı grameri, yani hakkında Panzini'nin bir şeyler söylemeye niyetlendiği ve ona göre olası biricik gramer olan 'normatif gramer'i birbirinden ayırt etmemektedir. İlk basıma yazılan önsöz, gramer konusunda kalem oynatan (uzman kabul edilen) biri için ne denli anlamlı olursa olsun, 'gramer olmaksızın da yazıp konuşabiliriz' gibisinden ahmakça ifadelerle doludur.

Her dilde 'içkin gramer'den başka, bir de gerçeklikte (yani, yazılı olmasa bile) 'normatif' bir (ya da birkaç) gramer vardır. Bu gramer, 'Ne demek istedin?', 'Neyi kastediyorsun?', 'Daha açık ifade et' gibi sorularla ve de taklit etme ve alaya almalarla ifade

⁹ Sözü edilen karakter *Le Bourgeois Gentilhomme* oyunundaki (ikinci Perde, Dördüncü Sahne) Monsenyör Jourdain karakteridir.

edilen karşılıklı uyarılardan, karşılıklı ders vermelerden ve karşılıklı 'sansür'den oluşur. Tüm bu eylemler ve tepkiler kompleksi gramere değgin bir uyumculuk yaratmak, 'normlar' (ya da doğru luğa ya da yanlışlığa ilişkin) yargılar tesis etmek üzere bir araya gelir. Fakat gramere uygunluğun bu 'kendiliğinden' ifadesi zorunlu olarak birbiriyle bağlantısızdır, kesiklidir ve yerel toplumsal katmanla ya da yerel merkezlerle sınırlıdır. (Kente göç eden bir köylü, kentsel çevrenin baskısı sonucu, kent diline uyum göstermeye başlar. Kırdan ise insanlar kır dilini taklit etmeye çalışırlar; madun sınıflar egemen sınıflar ve aydınlar gibi konuşmaya çalışırlar.)

Her bir toplumda kendiliğinden işleyen 'normatif gramer'in bir tablosunu çizmek mümkündür; şöyle ki, bu toplum hem teritoryal hem de kültürel anlamda birleşik hale gelme eğilimindedir; bir başka deyişle, işlevi tanınan ve kabul edilen yönetici bir sınıfa sahiptir. 'İçkin ya da kendiliğinden gramerlerin' sayısı hesaba gelmeyecek çokluktadır; kuramsal olarak da her kişinin kendine özgü bir gramerinin olduğu söylenebilir. Ne ki, bu fiili 'parçalanmanın' yanı sıra, hem teritoryal açıdan hem de 'dilbilimsel hacim' açısından değişik genlik derecelerine sahip olan birlik hareketlerine de işaret edilmelidir. Yazılı 'normatif gramerler' bir ulusun bütün topraksal alanını ve onun total 'dilbilimsel hacmini kucaklama, üniter bir ulusal dil uyumculuğu yaratma eğilimindedir. Dahası, bu durum, dışavurumcu 'bireyciliği' yüksek bir düzeye yerleştirir; çünkü her bireyde yansımasını ve çevirmenini bulan ulusal dilin yapısına daha sağlam ve türdeş bir iskelet sağlar. (Taylor sistemi ve kendi kendine eğitim.)

Normatif olduğu kadar tarihsel gramerler. Fakat şu da açıkça ortadadır: normatif bir gramer yazan biri dile ilişkin olarak 'örnek bir evreyi', 'organik' ve 'totaliter' bir tarzda, bir ulusun daha önceden mevcut olan diğer 'evreler', tipler ya da şemalarla (bunlar geleneksel gelişmelerle ya da, daha önce görmüş olduğumuz gibi, dile içkin o spontane 'gramerler' üzerinde sürekli olarak etkide bu-

lunan inorganik ve tutarsız güç girişimleriyle bağlantılıdır) rekabet ve çatışma içerisinde olan 'ortak' dili haline gelmeye değer 'biricik' evre olarak sunmak istiyorsa, o dilin tarihini göz ardı edemez. Tarihsel gramer 'karşılaştırmalı' olmaktan başka bir şey olamaz: bu ifade, her yönüyle analiz edildiğinde, şu kökleşmiş farkındalığa işaret eder: dil olgusu, diğer tarihsel olgular gibi, katı bir şekilde tanımlanmış ulusal sınırlara sahip olamaz; tarih her zaman 'dünya tarihi'dir ve tikel tarihler de ancak dünya tarihi çerçevesi içerisinde varolurlar. Normatif gramerin başka amaçları da vardır; her ne kadar ulusal dil, kendisi üzerinde çoğunlukla kontrol edilmesi güç olan sayısız kanallarla etkide bulunan diğer dillerin çerçevesi dışında tahayyül edilemese bile. (Geri dönen göçmenlerin, gezginlerin, yabancı gazete ve yabancı dil okurlarının, çevirmenlerin vs. getirdiği dilsel yenilikleri kim kontrol edebilir ki?)

O halde, yazılı normatif gramer her zaman bir 'seçimi', kültürel bir eğilimi önvarsayar ve böylelikle her zaman ulusal-kültürel politikaya değgin bir edim olur. Bu 'seçimi' ve 'eğilimi' bile isteye kabul ettirmek için onları sunacak en iyi yolun ne olduğu, yani hedefe erişmek için en elverişli aracın ne olduğu tartışılabilir; fakat ulaşılması gereken bir hedef olduğu, bunun için yeterli ve elverişli araçlara ihtiyaç duyulduğu konusunda şüpheye yer yoktur, bir başka deyişle siyasal bir edimle uğraşmaktayızdır.

Sorular: bu siyasal edimin doğası nedir ve 'ilkeli' muhalefetler, *de facto* bir işbirliği, ayrıntılara karşı muhalefet mi vs. yükseltecektir? Daha öncesinde yaygın, dağınık ama inorganik ve tutarsız bir halde varolan şeyi merkezileştirme sayılıştısından yola çıkıldığı takdirde, ilkesel bir muhalefetin ussal olmadığı açıkça görülür. Tam tersine, ortak bir ulusal dilin yaratılmasına hizmet edebilecek her şeyle işbirliği yapmak ve onları bile isteye hoş karşılamak ussal bir tutumdur; zira ortak bir ulusal dilin yokluğu, özellikle aralarında yerel tikelcilikler ile dar ve taşraya ait bir zihniyet dünyasına ilişkin olguların düşünüldüğünden daha inatçı olduğu halk kitlelerinde bir sürtüşme yaratır. Bir başka deyişle, okumamışlığı,

karşı verilen mücadeleyi yükseltme meselesidir bu. Kitlelerin direnişinde kendi tikelci alışkanlıklarını ve düşünüş tarzlarını etrafa yaymaya karşı *de facto* bir muhalefet vardır; uluslararası dillerin bağınaz savunucularının sebep olduğu aptalca bir direniştir bu. Bu sorunlar yumağı karşısında, diğer milliyetlere ya da milliyet kalıntılarına karşı ulusal bir hegemonik kültür mücadelesi verilmesi sorununun tartışılamayacağı açıkça ortadadır.

Panzini bu sorunların kıyısından bile geçmez, sonuç olarak da onun gramer üzerine yayımladığı kitaplar muğlak, çelişkili ve ikircikli bir nitelik taşır. Örneğe, dilsel yeniliklerin şu aralar tabandan çıkıp yayıldığı merkezin neresi olduğunu sormaz Panzini. Floransa mı? Roma mı? Milano mu? Pratik önemi hiç de yabana atılamayacak bir sorundur bu. Öte yandan tavandan yayılmaya kaynaklık eden spontane bir merkezin, yani görece organik, sürekli ve etkili bir biçime sahip bir merkezin olup olmadığını (ve varsa nerede olduğunu) ve bu merkezin düzenlenmeye ve yoğunlaştırılmaya elverişli olup olmadığını bile sormaz.

SCW, 180-182 (Q29§2)

6 Gelenek İçerisinde Dilsel Yeniliklerin ve Geniş Ulusal Kitleler İçerisinde Ulusal Bir Dilsel Uyumculuğun Çıkıp Yayıldığı Kaynaklar

1) Eğitim sistemi; 2) gazeteler; 3) artistik yazarlar ve popüler yazarlar; 4) tiyatro ve sesli filmler; 5) radyo; 6) dinsel toplantılar da dahil olmak üzere her çeşit kamusal toplantı; 7) nüfusun eğitilmiş katmanları ile az eğitilmiş katmanları arasındaki 'muhavere' ilişkileri (hak ettiği ilgiyi belki de görmeyen bir konu da şarkılardaki, opera parçalarındaki vs. 'sözcüklerin' ezberlenmesi konusudur. İnsanların çoğunun tuhaf, eskimiş ve barok nitelikteki bu sözcükleri gerçekten de ezberleme zahmetine girmediklerine, fakat onları yalnızca ezgiyi hatırlamaya yardımcı olacak şekilde çocukça uyaklara indirgediklerine işaret edilmelidir); 8) değişik anlamlarda anlaşılan yerel diyalektler (daha lokalize diyalektlerden az çok geniş bölge-

sel kompleksleri kucaklayan diyalektlere uzanan bir yelpaze: nitekim güney İtalya için Napoli diyalekti, Sicilya içinse Palermo ve Catania diyalektleri söz konusudur).

Tekleştirilmiş bir ulusal dilin oluşum, yayılma ve gelişim süreci moleküler bir süreçler kompleksi sayesinde gerçekleştiğinden, bir bütün olarak tüm sürecin farkında olmak, mümkün olan en iyi sonuçları alacak şekilde sürece aktif biçimde müdahale etmeye yardımcı olacaktır. Bu müdahaleyi 'kati' bir müdahale olarak düşünmeye ve ortaya konan amaçların hepsine ayrıntılı olarak ulaşılacağını, yani *özgül* bir tekleştirilmiş dilin elde edileceğini tahayyül etmeye gerek yoktur. Eğer zorunluluk hasıl olmuşsa *tekleştirilmiş bir dile* erişilebilir; örgütlü müdahale de mevcut süreci hızlandırır. Bu dilin neye benzeyeceğini kimse önceden göremez ya da saptayamaz: müdahale 'ussal' ise, organik olarak geleneğe bağlı olacaktır; bu da kültürün ekonomisinde hiç de azımsanır bir şey değildir.

Manzoni'ciler ve 'klasistler'. Bunlar egemen kılmak istedikleri bir dil tipine sahiptiler. Bu tartışmaların yararsız olduğunu ve modern kültürde iz bırakmadığını (bunlar mütevazı izler olsa bile) söylemek doğru değildir. Geçen yüzyıl boyunca gerçekten de tekleşmiş bir kültür ve dolayısıyla ortak bir tekleşmiş dil geniş bir alana yayıldı. Fakat İtalyan ulusunun tüm tarihsel formasyonu çok ağır bir tempoda ilerledi. Dil sorunu şu ya da bu şekilde ne zaman su yüzüne çıksa, bu, bir dizi başka sorunun da temayüz ettiği anlamına gelir: yönetici sınıfın oluşumu ve genişlemesi, yönetici gruplar ile ulus-halk kitlesi arasında daha yakın ve güvenli ilişkilerin kurulması gereği, bir başka deyişle kültürel hegemonyanın yeniden örgütlenmesi. Bugün, şu sorunların yeniden doğuşuna işaret eden çeşitli görüngülere tanık olmaktayız: Panzini'nin yayınları, Trabalza-Allodoli, Monelli, gazetelerdeki köşeler, sendika liderliklerinin müdahalesi vs.

7 Tarihsel ve Normatif Gramerler

Normatif grameri siyasal bir edim olarak, bunu da onun varlığını ‘bilimsel olarak’ doğrulayabilecek biricik başlangıç noktası olarak almak ve onu öğrenmek için gerek duyulan muazzam sabır (farklı kökenlerden gelen ve farklı zihinsel hazırlıklardan geçmiş yüz binlerce acemi neferi, disiplinli ve birleşik bir tarzda hareket etmeye ve edimde bulunmaya muktedir olan türdeş bir ordu haline getirmek için gerek duyulan bütün çaba; yönetmelikler vs. üzerine verilen bütün ‘pratik ve kuramsal dersler’)... bu noktada gerek duyulan şey normatif gramerin tarihsel gramerle olan ilişkisini belirlemektir. Bu ilişkiyi tanımlamaktaki başarısızlık, Tralbalza-Allodoli’ninki de dahil olmak üzere, normatif gramerlerin pek çok tutarsızlığını açıklığa kavuşturmuştur. Biz, tarih ve politika gibi, iki ayrı ve birbirinden kısmen farklı şeyle uğraşıyoruz; fakat bunlar, politika ve tarih için söz konusu olandan daha fazla, birbirinden bağımsız şeyler olarak düşünülemez. Üstelik, kültürel bir görüngü olarak dil araştırmaları siyasal ihtiyaçlardan (az çok bilinçlidir bu ihtiyaçlar ve bilinçli olarak ifade edilir) kaynaklandığı için, normatif gramere ilişkin ihtiyaçlar tarihsel gramer üzerinde ve onun ‘yasamayla ilgili kavrayışları’ üzerinde bir etki yaratmıştır (ya da en azından, bu geleneksel öge, geçen yüzyıl esnasında, pozitivist-natüralist metodun ‘dil bilimi’ olarak görülen diller tarihi araştırmalarına uygulanmasını pekiştirmiştir). Tralbalza’nın gramerinden ve Schiaffini’nin bu grameri yerin dibine geçiren eleştirisinden (*Nuova Antologia*, 16 Eylül 1934) gözükene o ki, ‘idealist’ denilen kişiler bile Bartoli’nin öğretilerinin dil bilimine getirmiş olduğu yeniliği anlamamışlardı.¹⁰ ‘İdealist’ akım en eksiksiz ifadesi-

¹⁰ Matteo Giulio Bartoli (1873-1946) Torino Üniversitesi’nde dilbilimi okutmuş ve Gramsci’nin tarihsel dilbilimi üzerine yarım kalmış tezine danışmanlık yapmıştır. ‘Yeni-dilbilim’ (daha sonra ‘uzamsal dilbilim’) diye bilinen bir akımın kurucusudur; bu akımda dildeki değişim, egemen dil topluluğunun kendi etkisini yakınındaki bağımlı topluluklar üzerinde yaydığı (kentin komşu kırlar üzerinde, ‘standart’ dilin diyalekt üzerinde, egemen sosyo-kültürel gru-

ni Bertoni'de bulmuştur: bu akım eski retoriksel kavramsallıklara, kendinde ve kendi başına 'güzel' ve 'çirkin' olan sözcüklere (üzeri yeni bir sözde-bilim diliyle cilalanan kavramsallıklardır bunlar) geri dönüşü içerir. Bu insanların gerçekte aradığı şey, normatif gramerin kuramsal ve aynı zamanda pratik 'yararsızlığını' aynı şekilde dışa yönelik bir tarzda 'tanıtladıktan' sonra, bu gramere ilişkin dışa yönelik bir doğrulamadır.

Trabalza'nın 'Gramerin Tarihi' başlıklı makalesi, tarihsel gramer (daha doğrusu, dilin tarihi) ile normatif gramer arasındaki alışverişler üzerine, sorunun tarihçesi üzerine vs. yararlı bir kaynak olabilir.

SCW, 184-185 (Q29\$5)

8 Gramer ve Teknik

Gramer genelde 'teknik'le aynı soruyu mu içerir? Gramer dilin biricik teknik yönü müdür? Her halükârda, idealistlerin (özellikle Gentile'cilerin) gramerin yararsızlığı ve onun okullardan dışlanması konusundaki argümanlarının sağlam bir gerekçesi var mıdır?¹¹ Kişi, tarihsel olarak uluslar ve dilsel alanlar tarafından belirlenen bir tarzda konuşursa (kendini sözcüklerle ifade ederse), bu 'tarihsel olarak belirlenmiş tarzın' öğretilmesini bir yana

---

bun bağımlı grup üzerinde etkide bulunması) bir süreç olarak görülür. Bartoli bir dizi 'alsal norm' geliştirir; buna göre iki verili dil biçiminden eski olanı daha izole alanlarda, merkezden çok çevrede bulunur. Dilbilimci bu normları kullanarak, yeniliklerin (yeni dilsel biçimlerin) yayılmış olduğu yönü yeniden inşa edebilecektir. Gramsci'nin hegemonya kavramının, toplumsal gruplar arasındaki kültürel ve ideolojik etki ilişkilerini ele aldığı ölçüde, bu ve bununla ilintili kavramsallıkların etkisi altında biçimlendiği ileri sürülmüştür (bu Kesi-min 'Giriş' yazısına bakınız).

¹¹ Gentile'nin 1923 tarihli Eğitim Yasası, taşıdığı elitist ve *laissez-faire* ilke-lerle uyumlu bir biçimde, İtalyan dilinin gramerinin özgül öğretimine ilişkin herhangi bir önlem getirmemişti. Bu da, Gramsci'nin ileri sürdüğü gibi, 'ulus-halk kitlesinin, eğitim dilini öğrenmekten dışlandığı' ve kendi diyalekt-lerinin gettolarına hapsolmuş kaldıkları anlamına geliyordu.

birakabilir mi? Geleneksel normatif gramerin yetersiz kaldığını kabul edelim; grameri asla öğretmemenin, belli bir dilsel alanın o tikel konuşma tarzını öğrenme sürecini hızlandırmaya en ufak bir ilgi duymamanın ve dili 'yaşayarak öğrenilecek bir şey olma-ya' terk etmenin (ya da Gentile ve taraftarlarının kullandığı buna benzer ifadelerin) sağlam bir gerekçesi olabilir mi bu? Bu, her bakımdan, en tuhaf ve eksantrik türden bir 'liberalizm'dir. Croce ile Gentile arasındaki farklılıklar. Gentile, her zamanki gibi, kendisini Croce'ye dayandırır, onun bazı kuramsal çıkışlarını saçmalık rad-desine vardırıncaya dek abartır. Croce gramerin, insanın kendisi-nin geliştirdiği kuramsal etkinliklerle doğrudan hiçbir ilişkisinin olmadığını, fakat kuramsal düzeyde yadsınan pek çok etkinliği 'pratik' alanda doğruladığını savunur. Gentile, ayrıca, kuramsal olarak yadsıdığı şeyi pratikten dışlar; bundaki biricik amaç da en eski ve teknik olarak doğrulanmamış pratik tezahürler için ku-ramsal bir gerekçe bulmaktır.

Bir tekniğin 'sistematik bir biçimde' öğrenilmesi şart mıdır? Pratikte, köy zanaatçısının tekniği Ford'un tekniğinin karşısına çı-kanılmıştır. 'Endüstriyel tekniğin' öğrenildiği çeşitli yolları bir dü-şünün: usta-çırak ilişkisi içerisinde, fabrikada çalışma esnasında, diğerlerinin nasıl çalıştığına bakarak (ve böylelikle zaman ve ener-jiyi boşa harcayarak ve sadece işin bir kısmını öğrenerek); meslek okullarında (buralarda zanaat her yönüyle ve sistematik olarak öğrenilir, öğrenilen kimi nosyonlar hayatta hemen hiç uygulan-masa bile); belli fabrikalarla ve hatta spesifik makineler ve üretim süreci aşamalarıyla sınırlı yeni bir vasıf ve beceri yaratan Taylor-Ford sistemiyle birlikte değişik metotları bir araya getirerek.

Normatif gramer (onu, yaşayan dilden kopuk bir şey olarak düşünmek, ancak soyutlama yoluyla mümkündür), kişinin, söz konusu dilin bütün organizmasını öğrenmesini sağlar ve onu dil çevresi etrafında kendi yolunu bulmaya her zaman muktedir kılan spiritüel bir tutum yaratır (Klasik müfredatta Latince dersinin yeri

konusundaki yazıya bakınız).¹² Grameri eğitimden dışlamakla ve 'yazılı hale' getirmemekle, başka bir yerde belirttiğim gibi, 'gerçek yaşamdan' dışlamış olamayız. Burada dışlanan tek şey dil öğrenimi sürecinde birleşik bir şekilde gerçekleştirilen örgütlü müdahaledir. Pratikte ulus-halk kitlesi eğitim dilini öğrenmekten dışlanır, zira geleneksel olarak standart İtalyanca konuşan egemen sınıfın en üst kademesi bu dili, çocuğun ağzından anne babasının kılavuzluğunda kırık dökük birtakım sözcükler çıktığı andan itibaren başlayan ve onun yaşamının geri kalan bölümünde konuşma aracılığıyla ('bu böyle söylenir', 'bu böyle söylenmelidir' gibi ibarelerle) devam eden ağır bir süreç boyunca kuşaktan kuşağa aktarır. Gerçeklikte kişi 'her zaman' gramer dersi alıyordur (hayranlık duyulan modeli taklit ederek vs.). Gentile'nin tutumunda düşünülen çok daha fazla politika ve, başka zamanlarda ve başka vesilelerle belirtildiği gibi, büyük oranda da bilinçsiz reaksiyoner düşünce vardır. O eski liberal görüşün, doğrulanmamış fakat soyut/'tarih dışı' bir ideoloji haline gelmiş '*laissez faire, laissez passer*' görüşünün reaksiyoner düşüncesi vardır (Cizvit eğitimine karşı çıkan Rousseau'da¹³ görüldüğü üzere –ve Gentile düşündüğünden daha fazla Rousseau'ya benzemektedir).

SCW, 185-187 (Q29§6)

9 Folklor Üzerine Gözlemler

[...] Günümüze dek folklorun esasen 'pitoresk' bir öge olarak incelendiği söylenebilir. (Gerçekte bugüne dek sadece bilimsel materyaller toplanmıştır. Folklor bilimi çoğunlukla bu materyallerin nasıl toplanacağı, seçileceği ve sınıflandırılacağı üzerine metodolojik araştırmalardan, yani bilim uğraşısının belli bir veçhesini verimli bir şekilde yerine getirmek için gerekli olan pratik önlemler ile

¹² Bkz. 'Okul Üzerine Gözlemler', X. Kesim.

¹³ Rousseau'nun *Emile ya da Eğitim Üzerine*'sinde (1762) çocuk yapay olarak sosyalleşme yerine doğal ortamda (doğrudan gözlem, deneyim vs.) eğitilir ve on beş yaşına dek dinsel dogmalardan uzak tutulur.

empirik ilkelere dayanır. Bunu söylemek, belli başlı folklor bilgilerin kimilerinin tarihsel önemini ve anlamını göz ardı etmek demek değildir.) Folklor, büyük ölçüde, toplumun belirli katmanlarında (zamanda ve mekanda) ve dünyaya ilişkin olarak tarihsel süreçte birbirinin yerini alan 'resmi' kavrayışlara (ya da daha geniş anlamda, tarihsel açıdan belirli toplumların kültürlü kesimlerinin kavrayışlarına) karşı çıkışlarda örtük olarak bulunan bir 'dünya ve yaşam kavrayışı' olarak incelenmelidir. (Böylelikle folklor ile felsefi folklor olan 'ortak duyu' arasındaki kopmaz ilişkiye geliriz.) Dünyaya ilişkin bu kavrayış derinlikli ve sistematik bir kavrayış değildir; çünkü, tanım gereği, insanlar (bugüne dek varolmuş her toplum biçiminin araçsal ve madun sınıflarının toplamı) derinlikli, sistematik ve politik yönden örgütlü ve merkezileşmiş kavrayışlara –bunlar çelişkili bir gelişim çizgisi sergilese desahip olamazlar. Bu kavrayış, gerçekten de, dünyaya ve yaşama ilişkin olarak tarihte birbirinin yerini alan kavrayışların tümüne ait parçalardan oluşan karışık bir yığılımdan söz edilmeyecekse eğer, çok yönlü bir kavrayıştır –farklı ve yan yana konulmuş öğeleri içerdiği için değil salt, aynı zamanda daha ham olandan daha işlenmiş olana doğru tabakalaştığı için de. Gerçekte, bu kavrayışların çoğunluğuna ait canlı kanıtlar (karıştırılmış ve kötürüm bırakılmış halde) ancak folklorlarda bulunabilir.

Felsefe ve modern bilim de 'modern folklor'a sürekli olarak yeni öğelerle katkıda bulunmaktadır: kendi bağlamlarından koparılan ve az çok tahrif edilen belli düşünceler ve bilimsel nosyonlar sürekli olarak halkın kullanımına girmekte ve gelenek mozaïği içirisine 'sokulmaktadır'. (C. Pascarella tarafından yazılan *La scoperta de l'America*, Christopher Columbus hakkındaki ve bir dizi bilimsel düşüncenin tümü hakkındaki nosyonların –okul kitapları ve 'Halk Üniversiteleri' tarafından yayılan nosyonlardır bunlar– nasıl tuhaf bir şekilde özümsebildiğini göstermektedir.¹⁴) Folklor, halkın

¹⁴ Cesare Pascarella'nın eseri *La scoperta de l'America* (1894), Columbus'un yolculuğuyla ilgili olarak Roma diyalektiyle yazılmış, mizahi bir hikâyedir.

kültürel yaşamına ilişkin koşulların bir yansıması olarak anlaşılabilir ancak; gerçi bu koşullar değişikliğe uğrasa (ya da öyle gözükses) ya da tuhaf kombinasyonlara kapı açsa bile, folklorla özgü belli kavramsallıklar baki kalır.

Elbette ki halkın, aydınların (dindar olanların) dininden, özellikle de kilise hiyerarşisi tarafından organik olarak kurulan dinden oldukça farklı bir dini vardır, özellikle Katolik ve Ortodoks ülkelerde. Bununla beraber, bütün dinlerin, en rafine ve sofistike dinlerin bile, modern düşünce indinde 'folklor' olduğu iddia edilebilir. Fakat burada şöylesine bir esaslı farklılık vardır: dinler, en başta da Katoliklik olmak üzere, aydınlar ve dinsel hiyerarşi tarafından 'kurulmuş ve geliştirilmiştir'. Dolayısıyla dinler özellikli sorunlar ortaya koyarlar. (Böylesi bir kuruluş ve geliştirmenin, folkloru dağınık ve çok yönlü halde tutmak için gerekli olup olmadığına bakılmalıdır: Reformasyon'dan ve Trent Konsili'nden önce ve sonra Kilisenin durumu, Reformasyon ve Trent'den sonra Reformasyon'u benimseyen ülkeler ile Ortodoks ülkelerin birbirinden farklı tarihsel-kültürel gelişimleri bir hayli anlamlı öğelerdir.) Doğrudur, 'halkın bir moralitesi' vardır; pratik davranışlar için zaman ve mekana göre belirlenmiş bir dizi ilkeyle bu ilkelere türeyen ya da bu ilkeleri üreten görenekler olarak anlaşılan bir moralite. Batıl inanç gibi bu moralite de gerçek dinsel inançlarla sıkı sıkıya bağlıdır. Resmi 'moralitenin' buyruklarından daha güçlü, daha direngen ve daha etkili buyruklar vardır. Bu alanda da çeşitli katmanları birbirinden ayırt etmek gerekmektedir: geçmiş yaşamın koşullarını yansıtan ve dolayısıyla muhafazakâr ve reaksiyoner bir nitelik taşıyan taşlaşmış katmanlar ile çoğun yaratıcı ve ilerlemeci olan, gelişme sürecinde olan ve yönetici katmanın moralitesinden basitçe farklı ya da onunla çelişki içerisinde olan yaşam biçimleri ve koşulları tarafından kendiliğinden belirlenen bir dizi yenilikten oluşan katmanlar.

Eser, büyük İtalyanlara ve onların keşiflere olan özel istidadına övgüyle sona erer.

[...]

İstenilen hedefe ulaşmak için folklor araştırmalarının ana damarının değiştirilmesi, yanı sıra da derinleştirilip genişletilmesi gerektiği açıkça ortadadır. Folklor eksantrik bir şey olarak, bir tuhaflık ögesi ya da pitoresk bir öge olarak değil, çok ciddi bir şey olarak, ciddiye alınması gereken bir şey olarak düşünülmelidir. Ancak bu şekilde folklor öğretimi daha etkili olacak ve gerçekten de geniş halk kitleleri arasında yeni bir kültürün doğuşunun yolu açılacaktır; böylece modern kültür ile popüler kültür arasındaki ayırım ortadan kalkacaktır. Bu türden bir etkinlik, eksiksiz bir biçimde yerine getirildiği takdirde, entelektüel düzlemde Reformatyon'un Protestan ülkelerde gerçekleştirdiği şeye tekabül edecektir.

SCW, 188-191 (Q27§1)

XII

POPÜLER KÜLTÜR

Giriş

Gramsci'nin popüler kültüre olan ilgisi, onun devrimci değişimi popüler zihniyet kalıplarıyla davranışlarının dönüşüm geçirdiği bir süreç olarak gören anlayışıyla sıkı sıkıya bağlantılıydı (bkz. XI. Kesim). İtalya'da tarihsel bakımdan 'ulusal-popüler' kültür, yani içerisinde İtalyan aydınları ile geniş ulusal kitleler arasında organik bir ilişkinin bulunduğu hiçbir kültür biçimi söz konusu olmamıştı (kısmen opera hariç). Gramsci'ye göre bunun sebebi İtalyan aydınlarının çok uzun yıllar halktan kopuk yaşamaması, halkın yaşamından uzak bir 'kast' oluşturma eğilimi taşımasıdır. Aydınların bir ulus-halk ittifakı oluşturmayı başaramamaları İtalya'da elit kültür ile popüler kültür arasındaki uçurumun sürgit devam etmesine katkıda bulunmuştur; bu uçurumun en belirgin işaretleri tek bir ulusal dilin olmaması ve yerel bölgeden ya da köyden daha yüksek düzeyde olan popüler/kültürel geleneklerin yokluğu idi. Gramsci'nin İtalyan kültürünün ulusal olmayan karakteri üzerine gözlemleri, İtalya'daki burjuva devriminin Jakoben olmayan/pasif karakterine, burjuvazinin giderek genişleyen hegemonik bir sınıf haline gelememesine ilişkin saptamalarıyla paralellik taşır (bkz. VIII. Kesim). İtalya'da 'ruhban sınıfından olmayan [yani, Katolik olmayan] güçler ... en basit ve en eğitimsiz sınıflara damardan ulaşabilen modern bir 'hümanizmi' nasıl geliştireceğini bilmemekteydi'. Onun yerine popüler kültür, yabancı ürünlere (Fransız cinayet öyküleri gibi) kapılarını açtı ve içi boş/içtenliksiz/operaya özgü bir stile sahip oldu.

Gramsci'nin yazdığı dönemde kültürel ortam moderniteye geçiş sancıları yaşıyordu; Gramsci'nin yazılarını okurken bu noktanın dikkate alınması gerekmektedir. Gramsci'nin mahpusluğu sırasında İtalya'da geniş bir kitap pazarı gelişmemişti, bunun da başlıca nedeni –resimli dergiler ve çizgi romanların sayısında bir patlama olsa da– hâlâ yüksek olan okumamışlık oranıydı. Sinema ve ses kaydı yüzyılın başından itibaren dolaşımdaydı, fakat radyo yayını hâlâ emekleme aşamasındaydı (televizyonsa ancak 1950'lerden sonra günlük yaşama girecektir).

Böyle bir durumda Gramsci, üzerinde kültürel dönüşümün gerçekleşebileceği 'alanı' kurmak için, popüler beğenin bir 'haritasını' çıkarmaya soyundu. Amacı statik, betimleyici bir tablo çizmek değil, egemen ve madun kültürel biçimler arasındaki ilişkileri dinamik bir açıdan, tarihsel olarak birbirinin üzerine etkide bulunan ilişkiler olarak alıp araştırmaktı. Gramsci popüler kültüre değgin bir 'sızıntı kuramı'na sahiptir. Popüler kültürü ve folkloru geçmişten kalan ve diğer biçimlerle kombinasyona giren önceki egemen kültürel biçimlerin 'çökeltilerini' ya da kalıntılarını içeren bir olgu olarak görür. Örnekse, kırsal alanların popüler literatürünü, Ortaçağ ve Rönesans şövalye romanslarının kalıntılarını ve daha öncesinden bilimsel kavrayışların yerini alan kalıntıları içeren bir literatür olarak görür. Popüler kültürel biçimleriniyse, tersine bir işlemle, egemen artistik literatüre 'yükseltilmiş' biçimler olarak görür. Sözgelimi Dostoyevskiy, artistik romanlar yazma yolunda malzeme toplamak için popüler tefrika romanlar yazma evresinden 'geçer' (bkz. XIV. Kesim). Bu son işlem, egemen bir sınıfın, sıra kendine geldiğinde, nasıl hegemonik olabildiği konusuyla olan ilintisinden dolayı Gramsci'yi özellikle ilgilendirir.

Gramsci, popüler kültür hakkındaki yazılarında, yazılı kültürü sözlü kültürden ya da radyo ve film gibi görsel kültür biçimlerinden (bunlar 1930'larda giderek önem kazansa da) açıkça üstün tutar. Bu durum, kısmen, İtalya'da o dönemde kültürün genelde yazılı ürünlerle özdeşleştirilmesi eğilimine bağlanabilir. Fakat bu, daha çok, Gramsci'nin hegemonyayı ve entelektüel/moral reformasyonu eleştirel bir bakış açısının, mantıksal yeterliklerin, 'tutarlı ve sistematik düşünce'nin (Gramsci bunların tümünü yazılı ürünlerle ve basınla özdeşleştirme eğilimindedir) edinim süreci olarak kavramsallaştırmasıyla bağlantılı gibi gözük-mektedir.

1 'Ulusal-Halksal' Kavramı

1 Ağustos 1930 tarihli *Critica Fascista*'da yer alan bir yazı biri Roma'da, diğeri Napoli'de yayınlanan iki büyük günlük gazetesinin şu romanları tefrika etmeye başlamasından yakınmaktadır: Alexandre Dumas'ın *Monte Cristo Kontu* ve *Joseph Balsamo*'su ile Paul Fontenay'ın *Bir Annenin İstırabı*. *Critica* şöyle yazmaktadır:

Fransa'da on dokuzuncu yüzyıl kuşkusuz tefrika romanlar açısından altın bir dönemdi; fakat bir yüzyıl öncesinin romanlarını o günden bugüne edebi beğeni, ilgi ve deneyimlerde hiçbir değişiklik olmamış gibi yeniden basan bu gazeteler, okurlarını pek tanımıyor olsa gerek. Üstelik, tersini savunan görüşlere rağmen, modern bir İtalyan romanının varolduğu gerçeği niçin hesaba alınmıyor? Bu insanların kendi ulusal edebiyatlarının kötü kaderine gözyaşı dökmeye hazır oldukları niçin düşünülüyor?

Critica sorunların farklı kategorilerini, artistik edebiyat denilen şeyin halk arasında dolaşımda olmaması ile İtalya'da 'popüler' bir edebiyatın olmayışını (bu da gazeteleri ülke dışından malzeme tedarik etmeye 'itmek' anlamına gelmektedir) birbirine karıştırıyor. Elbette kuramda artistik bir popüler edebiyatın olası varoluşunu hiçbir şey önleyemez. Bunun en belirgin örneği, bugün bile, büyük Rus romancılarının 'popüler' başarısıdır. Gelgelelim gerçekte ne popüler bir artistik edebiyat, ne de 'popüler' edebiyatın yerel düzeyde üretimi mevcuttur; çünkü 'yazarlar' ile 'halk', dünyaya ilişkin aynı kavrayışa sahip değildir. Bir başka deyişle, yazarlar halkın duygularını kendi duygularıymışçasına yaşamazlar, ayrıca 'ulusal bir eğitici' işleve de sahip değildirler: halkın duygularını, onları serbest bıraktıktan ve kendi duyguları kıldıktan sonra, inceltme/derinleştirme sorununa sahip değildirler ve kendilerine böyle bir sorun belirlemezler. *Critica* da bunları kendi önüne bir sorun olarak koymamakta, insanlar eğer yüz yıl öncesinin romanlarından hoşlanıyorsa bunun onların beğeni ve ideolojilerinin yüz yıl öncesinkiyle aynı olduğu anlamına geldiği olgusundan 'gerçekçi' sonuçlar çıkaramamaktadır. Gazeteler politik-finansal or-

ganlardır; *belles-lettres*,¹ satılmayan nüshalarının iadesini artırıyor-
sa eğer, *belles-lettres*'i kendi köşelerinden kaldırmayı önermezler.
Roman tefrikası, gazetelerin halk sınıfları arasında satışını artır-
manın bir yoludur (Cenova'da çıkan *Il Lavoro*'nun Giovanni An-
saldo'nun editörlüğünde Fransız edebiyat tefrikalarının hepsini
yeniden basmasını, bu arada da gazetenin diğer sayfalarına rafine
bir kültürel ton kazandırmaya çalışmasını hatırlayın), bu da politik
ve finansal başarı demektir. Bu nedenledir ki gazeteler bu tür ro-
manların, insanların 'kesin olarak' hoşlanacağı ve kalıcı/'sürekli'
bir okur kitlesini garanti eden romanların arayışı içerisinde olurlar.
Halk adamı gazete alacağı zaman tek gazete alır. Bu seçim de kişi-
ni kendisinin değil, çoğun bir grup olarak ailenin seçimidir. Kadın-
lar bu seçimde büyük söz sahibidir ve 'hoş/ilginç bir roman' üye-
rinde ısrarcı olurlar. (Erkeklerin roman okumadığı anlamına gel-
mez bu, fakat romanla ve yerel haberlerle özel olarak ilgilenen ke-
sim kadınlardır.) Bu her zaman, siyasi gazetelerin ya da fikir gaze-
telerinin büyük bir tiraja sahip olmadığı (siyasal mücadelenin şid-
detlendiği dönemler hariç) anlamına gelmekteydi. Bu gazeteler, ai-
levi kaygıları pek olmayan, kendi politik düşüncelerinin akıbetiyle
yakından ilgili genç kadınlar ve erkekler ile fikirlerine sıkı sıkıya
bağlı az sayıdaki aile tarafından satın alınıyordu. Genelde, gazete
okurları satın aldıkları gazetenin fikrini paylaşmaz ya da gazete-
nin fikrinden çok az etkilenir. O halde, gazetecilik tekniği açısın-
dan, büyük ve sabit bir tiraj elde etmek için üç tefrika roman ya-
yınlayan *Il Secolo* ve *Il Lavoro* vakasını incelemek gerekli olmakta-
dır. ('Tefrika roman'ın, pek çok okur açısından, nitelikli 'edebiya-
tın' eğitilmiş insanlar için taşıdığı önemin aynısına sahip olduğu
düşünülmemektedir. Kapıdaki görevliler, avlu ve üst kattaki in-
sanlar açısından *La Stampa*'nın yayınladığı 'romanı' bilmek bir tür
'toplumsal yükümlülük' idi. Yayımlanan her bölüm, 'en seçkin'
tarzların mantıksal ve psikolojik sezgileriyle parlayan 'konuşmala-

¹ *belles-lettres* (Fr.): edebiyat, edebi ve eleştirel yapıtlar (ç.n.).

ra' yol açmaktaydı. Tefrika roman okurlarının, kendi yazarlarına, salonlardaki kültürlü okurların geçmişte D'Annunzio'nun romanlarına, bugünlerde ise Pirandello'nun yapıtlarına gösterdiği ilgi-den çok daha içtenlikli ve coşkulu bir ilgi gösterdiği rahatlıkla iddia edilebilir.)

Ancak en ilginç sorun şudur: 1930 yılının İtalyan gazeteleri tirajlarını artırmak (ya da korumak) istiyorlarsa, yüz yıl öncesinin romanlarını (ya da aynı türden modern romanlar) tefrika etmeyi niçin düşünmesin? Kârlı olmasına rağmen bu tür bir 'ulusal' edebiyatın İtalya'daki yokluğunun sebebi nedir? Burada şu noktaya işaret edilmelidir: 'ulusal' ve 'halksal' sözcükleri ya eşanlamlıdır ya da yakın anlamlı (Rusçada, *völkisch* sözcüğünün ırk sözcüğüne daha yakın durduğu Almandada ve genel olarak Slav dillerinde olduğu gibi; Fransa'da ise 'ulusal' sözcüğünün anlamı politik yönden daha derinlikli olan 'halksal' nosyonunu içerir, çünkü 'hükümrancılık' kavramıyla ilişkilidir o: ulusal hükümrancılık ya da halkın hükümrancılığı ayrı değere sahiptir ya da sahiptir).² İtalya'da 'ulusal' terimi ideolojik yönden oldukça sınırlı bir anlama sahiptir ve hiçbir durumda 'halksal' terimiyle örtüşmez, çünkü İtalya'da aydınlar halktan, yani 'ulustan' kopuktur. Onlar, tabandan gelen güçlü bir halk hareketi ya da siyasal hareket tarafından hiçbir zaman kırılmayan bir kast geleneğine bağlıdırlar. Bu gelenek soyut ve 'kitabî' bir gelenektir; modern tipik aydın kendisini bir Apulyalı ya da Sicilyalı köylüden çok Annibal Caro'ya ya da Ippolito Pindemonte'ye yakın hissetmektedir.³ İtalya'da kullanımdaki 'ulusal'

² Bu iki kavramın Fransız siyaset düşüncesinde birbiriyle olan irtibatının izi, Rousseau'nun genel iradenin elden çıkarılamaz ve dolayısıyla temsilcilerle devrolunamaz hükümrancılığı kavramından başlayıp (*Toplumsal Sözleşme*, 1762), 1789 tarihli İnsan Hakları Bildirgesine ('hükümrancılık esas olarak ulusa aittir') ve 1793 tarihli (uygulanmayan) Jakoben anayasaya ('hükümrancılık halka aittir'), oradan da 1848'in cumhuriyetçi sloganlarına dek sürülebilir.

³ Caro (1507-1566) ve Pindemonte (1753-1828) sırasıyla *Aeneid*'i ve *Odysseia*'yı İtalyancaya çeviren kişilerdi. Modern konuşma dilinden çok uzak bir

terimi bu geleneksel ve kitabi gelenekle bağlantılıdır. Nitekim, ülkenin çıkarlarını anlatan bu arkeolojik ve köhnemiş kavramsallığı kullanmayan herkes, aptalca ve tehlikeli bir kolaycılıkla 'anti-ulusal' diye adlandırılma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Umberto Fracchia'nın *L'Italia Letteraria*'nın Haziran 1930 tarihli sayılarındaki makaleleri ile Ugo Ojetti'nin *Pégaso*'nun Ağustos 1930 tarihli sayısında yer alan 'Eleştiri Konusunda Umberto Fracchia'ya Mektup' başlıklı yazısına da bakmak gerekmektedir. Fracchia'nın yakınmaları *Critica Fascista*'nın yakınmalarına çok benzemektedir. 'Artistik' 'ulusal' edebiyat denilen edebiyat İtalya'da popüler değildir. Bunun kabahatlisi kimdir? Okumayan halk mı? Edebi 'değerleri' halka götüremeyip yüceltemeyen eleştirmenler mi? 'Modern İtalyan romanları' tefrika etmek yerine o eski *Monte-Cristo Kontu*'nu yayınlayan gazeteler mi? Peki ama halk başka ülkelerde okurken İtalya'da niçin okumuyor? Hem, İtalya'da hiç kimsenin okumadığı acaba doğru mu? Sorunu şu şekilde koymak daha doğru bir yaklaşım olmaz mı: İtalyan halkı kendi edebiyatını okumak yerine, ister popüler edebiyat olsun ister olmasın, niçin yabancı edebiyatı okuyor? Fracchia'nın kendisi de yabancı eserleri yayınlayan (ve böylelikle satış rakamlarını nispeten yükselten) editörlere ultimatolar verip, onları hükümet tedbirleriyle tehdit etmedi mi? Hükümet de, en azından kısmen, İçişleri Müsteşarı Michele Bianchi'nin şahsında, duruma müdahale etmeye kalkışmadı mı?

İtalyan halkının yabancı yazarları okumayı tercih etmesinin anlamı nedir? Bu, İtalyan halkının yabancı aydınların moral ve düşünsel hegemonyası altına girdiği, kendisini 'yerli' aydınlardan çok yabancı aydınlarla ilişkili hissettiği, hiyerarşik ya da eşitlikçi hiçbir ulusal entelektüel ve moral bloğun olmadığı anlamına gelmektedir. Aydınlar, bunların bir bölümü şans eseri halkın içinden çıksa bile, halkın arasından gelmemektedir. Aydınlar kendilerini

---

klasik anlayışla gerçekleştirilen bu çeviriler son zamanlara kadar okullarda okutulmuştur.

halka bağlı hissetmemekte; onların ihtiyaçlarını, özlemlerini ve duygularını bilmemektedir. Halkla ilişkileri kopuk, temelden yoksun bir kast oluşturmuşlardır; halkın organik işlevlerini dillendirmezler.

Sorun, salt anlatı türleriyle sınırlı olmayan, ulusal-popüler kültürün bütününe kapsayacak şekilde genişletilmesi gereken bir sorundur. Aynı şey tiyatro için de, genel olarak bilimsel literatür (doğa bilimleri, tarih vs.) için de söylenmelidir. İtalya'da niçin Flammarion gibi yazarlar çıkmıyor?⁴ Popülerleştirilmiş bilimsel literatür Fransa ve diğer ülkelerdeki gibi niçin kendini göstermiyor? Bu yabancı kitaplar çevrildikten sonra okunup peşinden koşulan kitaplardır ve çoğun oldukça başarılıdır. Tüm bunlar 'eğitilmiş sınıfın', sergilediği entelektüel etkinliklerle birlikte, ulustan-halktan kopuk olduğu anlamına gelir: ulus-halk, en alt düzeyden (o ürkünç tefrika romanlardan) en üst düzeye varasıya bütün düzeylerde bu etkinliklerle ilgilenmediği için değil (gerçekte o, bu amaç doğrultusunda yabancı kitapları bulup çıkarır), fakat ulus-halkla olan ilişkisinde yerli aydın unsur yabancılardan daha yabancı olduğu için. Bu sorun bugün ortaya çıkmış olan bir sorun değildir. İtalyan devletin kuruluşundan bu yana kendini gösteren bir sorundur ve onun daha önceden de varolması yarımada'nın ulusal bir siyasal birim haline gelmesindeki gecikmeyi açıklayan bir belgedir: İtalyan edebiyatının rağbet görmemesi konusunda Ruggero Bonghi'nin kitabına bakınız. Manzoni'nin ortaya attığı dil sorunu da bu problemin, ulus ve devletin moral ve entelektüel birliğinin dil birliğinde aranmasına ilişkin yaklaşımın bir yansımasıdır.⁵ Gerçi dil

⁴ Camille Flammarion (1842-1925); popüler bilim kitapları yazarı.

⁵ Risorgimento'da ve izleyen birleşme sürecinde, Alessandro Manzoni (1785-1873) eğitilmiş Floransalıların konuştuğu dilin birleşik İtalya'nın ulusal dilinin temeli olması gerektiğini ileri sürmüştür. 1874-76 yılları arasında Eğitim Bakanı olarak görev yapan ve dil konusunda Manzoni'ci bir politika benimseyen Ruggero Bonghi, *Perché la letteratura italiana non sia popolare in Italia*

birliği ulusal birliğin dışsal vasıtalarından biridir, münhasıran tek zorunlu vasıtası değil. Bir sonuçtur o, bir neden değil. F. Martini'nin tiyatro üzerine yazdıklarına bakın: tiyatro üzerine, hâlâ gelişmekte olan, koca bir literatür vardır.

İster anlatı ister diğer türlerde olsun İtalya'da ulusal-popüler bir edebiyat hiçbir zaman varolmamıştır ve hâlâ da öyledir. (Şiirde Béranger gibi şahsiyetlere ya da genel olarak Fransız *chansonnier*'ine rastlanmaz.) Yine de başarılı olan bireysel popüler yazarlar vardır. Sözgelimi, Guerrazzi başarılıydı; onun kitapları hâlâ yayınlanmakta ve dolaşıma sokulmaktadır. Halk bir zamanlar, Ponson'ların ve Montépin'lerin altında bir yazar olsa da, Carolina Invernizio'yu okuyordu, belki de hâlâ okuyordur. Halk ayrıca Francesco Mastriani'yi okuyordu. (G. Papini, Invernizio üzerine *Il Resto del Carlino*'da, savaş esnasında, 1916'da ya da o dolaylarda, bir makale yazmıştır: makalenin bir derlemeye alınıp alınmadığına bakınız. Papini, Invernizio'nun kendisini sıradan insanlara okutmayı başardığını tespitle, popüler edebiyatın bu eski neferi üzerine ilginç sayılabilecek şeyler söylemiştir. [...])

Kendi 'modern' edebiyatlarının yokluğunda *menu peuple*'nin belli katmanları kendi entelektüel ve artistik ihtiyaçlarını (bu ihtiyaçlar, yalınkat ve ilksel bir biçimde de olsa, mevcuttur) çeşitli biçimlerde karşıladılar: özellikle güney İtalya'da ve dağlık bölgelerde Ortaçağ şövalye romansları –*Reali di Francia*, *Guerino detto il Meschino* vs.–, Toskana'da *Maggi* (*Maggi*'de temsil edilen konular kitaplardan, hikayelerden ve özellikle de Pia dei Tolomei gibi popüler efsanelerden alınmadır; *Maggi* ve onların repertuarı üzerine çeşitli yayınlar vardır) revaçtaydı.⁶

(1856) adlı eserinde, İtalyan edebiyatının popüler olmadığını, çünkü çoğu İtalyan yazarının yapay ve anlaşılması zor bir tarzda yazdığını savunmuştur.

⁶ *Maggi* (kelime anlamıyla 'Mayıs ayları') orta İtalya'da gerçekleştirilen geleneksel Mayıs festivalleridir; bu festivallerde insanlar keman eşliğinde söylenen ve aralara nakaratlar serpiştirilmiş bir dizi şarkıyla kutsal kitapta anlatılan hikayeleri, şövalye hikayelerini ya da tarihsel figürleri canlandırır.

Ruhban olmayan güçler birer eğitimci olarak ve anlığı (*intellect*) ve ulus-devletin moral farkındalığını geliştiren kişiler olarak kendi tarihsel görevlerini yapmakta başarısız oldular. Halkın entelektüel ihtiyaçlarını karşılayamadılar, çünkü laik bir kültürü temsil etmekte başarısız oldular, çünkü modern bir 'hümanizmi' en basit ve en eğitimsiz sınıflara dosdoğru erişirme yolunda nasıl işleyeceklerini bilmiyorlardı (ulusal bakış açısından gerekli olması hasebiyle), çünkü eskimiş bir dünyaya, dar, soyut, aşırı ölçüde bireyselci ya da kastvari bir dünyaya bağlıydılar. Buna karşılık Fransız popüler edebiyatı, ki İtalya'daki en yaygın edebiyattır, bu modern hümanizmayı, bu modern sekülerizmi (az ya da çok ölçüde, az ya da çok çekici bir biçimde) kendi tarzınca temsil etmektedir. Guerrazzi, Mastriani ve diğer popüler yazarlarımız da bunun temsilcileriydiler. Laik güçler başarısızdı başarısız olmasına ama, Katolikler de daha fazla başarı kaydedemedi. Bazı Katolik kitapların hatırı sayılır bir tiraja erişmesine bakıp da aldanmamak gerekir. Bunun sebebi içsel bir yayılma gücü değil, Kilisenin geniş/güçlü örgüt yapısıdır. Sayısız törende bu kitaplar dağıtılmakta ve çeşitli vesilelerle (ceza olarak, emir üzerine ya da ümitsizlik sonucu) okunması sağlanmaktadır.

Macera edebiyatı alanında Katoliklerin ancak vasat ürünler ortaya koyabilmesi şaşırtıcı bir olgudur; buna karşın misyonerlerin seyahatleri ve onların olaylarla ve çoğun risklerle dolu yaşamları konusunda mükemmel bir kaynağa sahiptirler. Ne ki, coğrafi macera romanı en şaşıaalı zamanını yaşarken, bu edebiyatın Katolik versiyonu vasattı: Fransız, İngiliz ve Alman seküler muadilleriyle hiçbir biçimde boy ölçüşemiyordu. En olağanüstü kitap Kardinal Massaja'nın Habeşistan'daki yaşamına ilişkin hikayedir. Bundan başka, eski bir Cizvit rahibi olan Ugo Mioni'nin kitapları sökün etti; bu kitaplar tamamen standardın altındadır. Popüler bilimsel literatürde de Katolikler, içlerinden büyük astronomlar (bir Cizvit

---

Kocası tarafından öldürülen Pia dei Tolomei'nin hikayesi Dante'nin *Purgatorio*'sundan (V, 130-136) kalma ünlü bir hikayeydi.

olan Peder Secchi gibi) çıkarmalarına ve astronominin halkı en çok ilgilendiren bilim dalı olmasına rağmen, çok az şey ortaya koydular. Bu Katolik edebiyat, misk kokulu bir keçi gibi, Cizvit inançlarını barındırmakta ve o bayağı dar kafalılığıyla tiksinti uyandırmaktadır. Katolik aydınların yetersizliği ve onların edebiyatının sınırlı başarısı, din ile halk arasında varolan o derin yarılmanın en beliş göstergelerinden biridir. Halk, aşırı bir kayıtsızlık durumuna ve canlı bir manevi hayatın yokluğuna indirgenmektedir. Din, batıl inanç düzeyinde kalmakta, fakat ruhban sınıfından olmayan aydınların acizliğinden dolayı, yerini yeni bir hümanist ve seküler moraliteye bırakmamaktadır. (Din, diğer ülkelerde olduğu üzere – Amerika’daki Cizvitçilik gibi- ne yerini başka bir olguya bırakmakta, ne de ülke içinde dönüşüme uğrayıp ulusallaşmaktadır. Halkın İtalya’sı hâlâ Karşı-Reformasyon’dan hemen sonra yaratılan koşullar içerisinde. Din, olsa olsa, pagan folkloruyla birleşmiştir ve bu aşamada kalmıştır.)

SCW, 206-212 (Q21\$5)

2 Popüler Romanın Değişik Türleri

Popüler romanın değişik türleri mevcuttur; bunların hepsinin eşzamanlı olarak belli bir başarıyı yakalamış olmalarına rağmen, içlerinden birinin diğerlerinden çok daha üstün oluşuna parmak basılmalıdır. Bu üstünlüğe bakarak temel beğenilerdeki bir değişimi tanılamak mümkündür, tıpkı çeşitli türlerden hareketle halk arasında çeşitli kültürel düzeylerin, şu ya da bu düzeyde hükümünü sürdüren farklı ‘duygu yığınları’nın, çeşitli popüler ‘model-kahramanlar’ın varolduğunu kanıtlamanın mümkün olması gibi. Nitekim bu makale açısından bu türlerin bir katalogunu çıkarmak ve tarihsel olarak onların başarı derecelerini saptamak önemlidir: 1) Victor Hugo - Eugène Sue (*Sefiller*, *Paris’in Gizemleri*) türü: açıkça ideolojik-politik bir nitelik taşıyan ve 1848’in ideolojileriyle bağlantılı demokratik eğilimlere sahip olan tür; 2) santimental tür; katı bir biçimde politik olmayan, fakat ‘santimental

demokrasi' diye tanımlanabilecek bir demokrasiyi (Richebourg - Decourcelle, vb.) ifade eden tür; 3) katışıksız entrika diye sunulan, fakat muhafazakâr-reaksiyoner bir ideolojik içerik taşıyan tür (Montépin), 4) A. Dumas ile Ponson du Terrail'in tarihsel romanları; bunlar tarihsel bir yön taşımalarının yanı sıra politik-ideolojik bir niteliğe de sahiptir, fakat bu nitelik daha az belirgindir: Ponson du Terrail bir muhafazakâr ve reaksiyonerdir, onun aristokratları ve onların sadık hizmetkârlarını ululaması Alexandre Dumas'nın tarihsel temsillerinden oldukça farklıdır (gerçi Dumas açıkça demokratik-politik bir eğilim sergilemez, kendini 'pasif' ve cinsil demokratik duyguların akışına bırakır ve çoğunlukla da 'santimantal' türe yakın düşer); 5) ikili bir veçhe taşıyan detektif romanları (Lecoq, Rocambole, Sherlock Holmes, Arsène Lupin); 6) gotik roman (hayaletler, gizemli şatolar vs: Ann Radcliffe vb.); 7) coğrafi, bilimsel macera romanları: bunlar belli bir amaca yönelik olarak yazılan ya da basitçe entrikadan oluşan romanlardır (Jules Verne - Boussenard).

Bu türlerden her biri aynı zamanda farklı ulusal karakteristiklere de sahiptir (Amerika'da macera romanı kıtaya dışarıdan gelip yerleşen öncülerin epik romanıdır). Her bir ülkenin genel [edebi] üretimi içerisinde sözel olarak ifade edilmeyen, fakat ustalıkla bir şekilde hikayeye yedirilen örtük bir ulusçuluğun olduğu rahatlıkla gözlemlenebilir. Verne'de ve Fransızlarda, sömürgelemin yitilmesiyle ve donanma savaşlarında uğranılan küçük düşürücü bozgunlarla ilintili olarak, derin bir İngiliz karşıtı duygu vardır. Coğrafi macera romanlarında Fransızlar Almanlarla değil İngilizlerle çatışırlar. Ancak tarihsel romanda ve hatta santimantal romanda (sözgelimi, George Sand) bile İngiliz karşıtı bir duygu vardır. (Buysa Yüz Yıl Savaşları'na, Arc'lı Joan'ın öldürülmesine ve Napoleon'un yenilmesine duyulan tepkinin bir sonucudur.)

İtalya'da bu türleri temsilen önemli sayılabilecek çok az yazar temayüz etmiştir (buradaki önem edebi açıdan değil, 'ticari' de-

ğer açısından, karmaşık da olsa belli bir ussallıktan şaşmayan, yaratıcı ve samimi biçimde inşa edilmiş kurgular anlamındadır). Uluslararası planda çok başarılı olan, finansal açıdan yazarlar ve yayıncıları da ihya eden detektif romanları bile İtalya'da yazarını bulamamıştır. Buna rağmen birçok romanda, özellikle tarihsel romanlarda olaylar İtalya'da, onun kentlerinde, bölgelerinde; kurumlarında geçmekte ve İtalyanları konu edinmektedir. Nitekim Venedik'in tarihi, onun politik, adliye ve güvenlik örgütü İtalya dışında her ülkenin popüler romancılarına konu malzemesi sağlamıştır ve sağlamaya da devam etmektedir. Haydutların yaşamına ilişkin popüler edebiyat İtalya'da belli bir başarıya ulaşmıştır, fakat bu edebiyat nitelik olarak aşırı derecede zayıftır.

Popüler kitapların en yeni türü roman-biyografi türüdür; buy- sa kültürel açıdan daha incelikli olan ve Dumas türü hikayelerle tatmin olmayan bazı halk katmanlarının kültürel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan bilinçsiz bir girişimi temsil etmektedir. Bu edebiyatın da İtalya'da çok az temsilcisi vardır (Mazzucchelli, Cesare Giardini vb.). İtalyan yazarların sayısı Fransız, Alman ve İngiliz yazarların sayısından çok çok azdır; ayrıca İtalyan yazarlar tarihsel romanlarla, özellikle de Fransız tarihsel romanlarıyla biçimlenmiş İtalyan popüler beğenisine adapte olmak için kendi konularını İtalya dışında seçmektedirler (Mazzucchelli ve Giardini Fransa'yı, Eucardio Momigliano İngiltere'yi seçmiştir). İtalyan edebiyatçılar Masaniello'nun, Michele di Lando'nun ya da Cola di Rienzo'nun bir roman-biyografisini, insanlar şöyle düşünür, şöyle bir kuşkuyla kapılır... vs. endişesiyle, bıktırıcı/retorik bir 'dolgu maddesiyle' tıka basa doldurmaya kendilerini zorunlu hissetmek- sizin, yazmazlardı. Doğrudur, roman-biyografilerin başarısı pek çok yayıncıyı biyografi dizisi başlatmaya sevk etmiştir, fakat *Monte-Cristo Kontu* karşısında *Monza Rahibesi* neyse, roman-biyografi türü karşısında bu kitaplar da odur.⁷ En fazla birkaç bin kişilik bir

⁷ Giovanni Rosini'nin 1829'da yayınlanan ve sık sık yeni baskıları yapılan *La monaca di Monza*'sı, kendi arzusu dışında bir manastıra girmeye zorlanan

okur kitlesine ulaşabilen bu kitaplar bildik, filolojik açıdan da çoğunlukla doğru biyografik şemalardan oluşmaktadır, fakat popüler olmaları mümkün değildir.

Yukarıda sıralanan popüler roman türlerinden bazılarının tiyatroyla ve şimdilerde de sinemayla paralellikler taşıdığına işaret edilmelidir. Tiyatroda Dario Niccodemi'nin hatırı sayılır ölçüde başarı kazanması, hiç kuşkusuz, onun popüler ideolojiyle ziyadesiyle ilintili olan fikir ve motifleri dramatize etme yetisinden dolayıdır. *Scampolo*, *L'Aigrette* ve *La Volata* vs. için de geçerlidir bu. G. Forzano'nun eserinde de benzer şeyler vardır, fakat onun eseri Ponson du Terrail'i model almıştır ve muhafazakâr eğilimler taşımaktadır. İtalya'da [bugüne dek] en büyük popüler başarıyı yakalayan tiyatro eseri Giacometti'nin *La morte civile*'sidir, fakat sözü edilmeye değer taklitçileri (hâlâ edebi olmayan bir açıdan konuşulduktaki) yoktur. Tiyatro konusundaki bu kesimde, büyük edebi değer taşıyan oyun yazarlarının tümünün halk tarafından da çok sevildiğine işaret edebiliriz. Kentlerdeki insanlar İbsen'in *Bir Bebek Evi* adlı oyununu çok beğenirler, çünkü oyunda sergilenen duygular ve yazarın ahlaki duruşu popüler psişe'de adamakıllı bir rezonans bulur kendisine. Toplumsal davranışla ilintili tutkuların, 'ilerlemeci' bir katarsisi⁸ sergileyebilen, toplumun entelektüel ve moral açıdan en ileri kesiminin tiyatrosunu sergileyebilen dramatik çözümlere sahip, mevcut toplumsal davranışta içkin tarihsel büyü-

---

genç bir kadının başından geçenleri (kadın kendisine bir sevgili tutar ve sonrasında bir cinayet işler) anlatan popüler bir tarihsel romandır. Gramsci, Dumas'un *Monte-Cristo Kontu*'nu (1844-1845) SCW'de ayrıntılı olarak ele alır (s. 348-349, 353, 355-358).

⁸ Buradaki 'katarsis', Gramsci'nin terime atfettiği özgül anlamda, yani 'salt ekonomik (ya da egoist-tutkusal) uğraktan etik-politik uğrağa, yani yapının üstün gelişiminden insanların zihnindeki üstyapıya geçiş' (SPN, s. 366) olarak alınmalıdır. Aristoteles'in trajediye atfen kullandığı katarsis (yani, acıma ve korku duygularının yarattığı arınma), Gramsci burada tiyatrodan söz etse bile, muhtemelen konuyla ilgili değildir.

meyi ifade eden şeyin temsili değilse bu, *düşünce tiyatrosu* denilen şey ne olabilir ki? Ne ki, bu tiyatro ve bu tutkular bir tez ya da bir propaganda konuşması gibi açıklanmamalı, fakat temsil edilmelidir. Bir başka deyişle, yazar gerçek dünyada, bu dünyanın bütün çelişkili zorunluluklarını yaşamalı ve sadece kitaplardan edinilen duyguları ifade etmemelidir.

SCW, 185-187 (Q21Ş6)

3 Opera Kaynaklı Yaşam Anlayışı

Doğuştan olmayan, kitabi bir yaşam anlayışının sadece entelijansiyanın kimi aşağı tabakalarında bulunduğu doğru değildir. Halk sınıfları arasında da yaşam konusunda yalnızca kitaplardan değil, aynı zamanda kültür ve fikirlerin yayılmasına değgin diğer enstrümanlardan da kaynaklanan 'kitabi' bir yozlaşma söz konusudur. Verdi'nin müziği, daha doğrusu Verdi'nin müziklediği librettolar ve oyunlar, halkın yaşamındaki o her türlü 'yapay' pozun, düşünüş tarzının, stilin sorumlusudur. Burada 'yapay' sözcüğü belki de uygun kaçmamaktadır, çünkü halk sınıfları arasında bu yapaylık naif ve etkileyici biçimler kazanmaktadır. Barok eserler ve opera, avamdan pek çok insana, duyma ve eylemenin olağanüstü büyüleyici bir biçimi olarak, kendi yaşamlarında ve eğitimlerinde aşağı, bayağı ve zelil diye mütalaa ettikleri şeylerden kaçmanın ve büyük duygularla soylu tutkuların o seçkin dünyasına girmenin bir vasıtası olarak gözükmektedir. Tefrika romanlar ile alt tabakaya hitap eden kitaplar (yavan, akıcı ve ağlak nitelikteki bütün edebi ürünler) kadın ve erkek kahramanlar temin ederler. Fakat opera en muzır türdür, çünkü müziğe göre yazılan sözcükler daha kolay hatırlanmaktadır ve bunlar düşüncenin biçimlendiği matrisler haline gelmektedir. Avamdan pek çok insanın nasıl yazdığına bir bakın: bir dolu klişeyi kendisine model alan bir yazış tarzıdır bu.

Gelgelelim, ince alay çok yıpratıcı bir şeydir. Unutmayın ki biz içi boş snoblarla değil, derinden hissedilen ve yaşanan bir şeyle uğraşıyoruz.

SCW, 377-378 (Q8846)

4 Popüler Edebiyat. Operanın Biçimlendirdiği Beğeni

İtalya'da halk adamı edebiyatla, özellikle de şiirle temasa geçtiğinde, onun opera kaynaklı beğenisiyle nasıl mücadele edilebilir? Halk adamı, şiirin belli dışsal özelliklerle karakterize olduğunu, büyük ölçüde uyak ve vurucu vezin ölçülerinden oluştuğunu; bütün o tumturaklı ağırbaşlılıktan, hitabet ve operanın damgasını vurduğu bir santimentalizmden öte, barok bir söz dağarcığına sahip bir tiyatro temsili olduğunu düşünür. Bu beğenin nelerinden biri, onun şiir ve sanat üzerine özel ve bireysel meditasyonlar aracılığıyla değil, fakat hitabet ve tiyatronun kolektif dışavurumları aracılığıyla oluşturulmuş olmasında aranmalıdır. 'Hitabet', geçmişin o kötü şöhretli popüler dizilimlerini değil sadece, fakat aynı zamanda kentsel ve kırsal örneklerin tümünü de anlatmaktadır. Örnekse kırsal bölgelerde, cenaze töreni vesilesiyle yapılan konuşmalar ve mahkemelerde yapılan konuşmalar yakından takip edilir. Halk arasında bütün bu tezahürlerin 'meraklıları' vardır; mahkemelerdeki izleyici kitlesi kendi sırasını bekleyenlerden, tanıklardan vb. oluşmaktadır. Belli bölge mahkemelerinde, mahkeme salonu parlak nutukları ve oturaklı sözleri ezberleyen, onlardan beslenen ve onları hatırlayan bu insanlarla doludur. Aynı şey önemli kişilerin cenaze töreni için de geçerlidir, büyük kalabalıklar bu törenlere genellikle sırf yapılacak konuşmaları dinlemek için giderler. Kentlerdeki konferanslar da benzer işleve sahiptir, keza mahkemeler de. Popüler tiyatrolar, yanı sıra arena performansları denilen etkinlikler (bugün bunlara belki de sesli filmler, fakat aynı zamanda altyazılı eski sessiz filmler de eklenebilir: bunların hepsi opera tarzında gerçekleştirilmektedir) bu beğenin ve ona tekabül eden dilin yaratılmasında son derece önemlidir.

Bu beğeniyle iki şekilde mücadele edilebilir: onu insafsızca eleştirerek ve 'ağdalı' bir dille yazılmamış ya da tercüme edilmiş şiir kitaplarını (bu şiirlerde ifade edilen duygularda retoriğe ve operaya özgü özellikler yoktur) dolaşıma sokmak.

Schiavi'nın derlediği antolojiye, Gori'nin şiirlerine bakınız. Öncesine kıyasla sayıca daha fazla olan Marcel Martinet çevirilerine ve diğer yazarlara bakınız: oturaklı çevirilerdir bunlar, Togliatti'nin Whitman ve Martinet çevirileri gibi.⁹

SCW, 379-380 (Q14§19)

5 Hitabet, Konuşma, Kültür

'Atina'lı hatipler üzerine' başlıklı makalesinde (kaynağı kontrol et) Macaulay, en eğitimli Yunanlıların bile çocukça tasımlardan kendilerini alamamalarını, Yunan yaşamı ve eğitimine canlı bir konuşma dilinin hakim olmasına bağlar.¹⁰ Belagatla konuşma alışkanlığı, görünürde parlak olan ve hasmı geçici olarak susturup dinleyiciyi şaşkına çeviren argümanları çabucak bulma yetisi yaratır. Bu saptama, modern yaşamın belli görüngüleri ve kentli işçiler gibi kimi toplumsal grupların kısa ömürlü kültürel hazırlıkları için de geçerlidir. Bu durum, köylülerin, siyasi toplantılarda konuşan aydınlara niçin güven duymadıklarını kısmen açıklamaktadır. Köylüler, duydukları cümleleri ve parlak hatipliğinden etkilendikleri kişilerin sözlerini uzunca bir süre dillerine pelesenk ederler. Fakat sözcüklerin uyandırdığı duygu yatıştığında ve sağduyu yeniden galebe çaldığında, köylüler yetersizlikleri ve yüzeyselliği görür ve tabii olarak şüpheyle bakmaya başlarlar.

Macaulay'ın burada anmaya değer bir başka önemli saptaması daha vardır. Macaulay, Savoy'lu Eugene'in bir sözünü aktarır:

⁹ Alessandro Schiavi, *Labor. Fiorita di canti sociali*, Milano 1924. Schiavi sosyalist, Pietro Gori ise anarşistti. Togliatti'nin çevirileri *L'Ordine Nuovo*'da 1919-1920 arasında yayınlandı.

¹⁰ Thomas Babington Macaulay, 'On the Athenian Orators', *Miscellaneous Writings* içinde, Londra 1870, s. 56-63.

Eugine, en büyük generallerin, aniden ordunun başına getirilen ve böylelikle geniş ölçekli operasyon ve manevralarla ilgilenmek zorunda kalan askerler arasından çıktığını belirtir. Bir başka deyişle, mesleği icabı önemsiz ayrıntıların kölesi haline gelen biri, bürokrasi kurbanıdır. Ağaca bakmaktan ormanı göremez; stratejik planı değil, nizamnameyi görür. Oysa büyük komutanlar her ikisini de, hem büyük ölçekli manevraları hem de askerın tayınını, hesaba katar.

Gazetelerin hitabet ve konuşmaya oldukça yakın durduğunu da ekleyebiliriz. Gazete yazıları genellikle alelacele/doğaçlama yazılır; algılanma ve inşa edilme hızlarından dolayı kalabalık toplantılarda yapılan konuşmalara benzer. Çok az gazetenin uzman editörü vardır; gazeteler uzman editörlere sahip olduğunda, işler büyük ölçüde doğaçlama bir şekilde yapılır. Uzmanlaşma daha iyi ve daha hızlı bir şekilde doğaçlama yapmaya yardımcı olur. Özellikle İtalyan gazetelerinde tiyatro ve ekonomi gibi sektörlerle ilişkin olarak iyice ölçölüp biçilmiş, ayrıntılı ve periyodik değerlendirme yazıları yoktur. Katkı sağlayan kişiler bunun ancak bir bölümünü telafi ederler, fakat bunlar bütünlüklü bir yaklaşımdan yoksundurlar ve fazla bir iz bırakmazlar. Dolayısıyla bir kültürün sağlamlığı üç ana öğeye bakılarak ölçülebilir: a) sadece gazete okuyanların kültürü, b) gazetenin yanı sıra dergi de (aykırı dergiler değil ama) okuyanların kültürü, c) kitap okuyanların kültürü –gazete bile okumayan, bir iki atımlık görüşlerini seçim dönemindeki toplantılar gibi ara sıra katıldıkları kamusal toplantılarda edinen (bu toplantılarda oldukça farklı düzeylere sahip konuşmacıları dinleme imkânı vardır) insanları, ki bunlar çoğunluğu oluşturmaktadır, saymıyoruz bile. *Il Sole*'u edinmenin mümkün olduğu Milano hapishanesinde şu gözlemlerde bulunulmuştur: siyasi mahkumlar da dahil olmak üzere mahkumların çoğu *La Gazzetta dello Sport*'u okumaktadır. Yaklaşık 2.500 mahkum arasında *Il Sole*'u satın alanların sayısı 8'dir. *Gazzetta dello Sport*'tan sonra en çok okunan yayınlar *Domenica del Corriere* ve *Il Corriere dei Piccoli*'dir.

Entelektüel uygarlaşma sürecinin çok uzun zamandan beri hitabet ve belagatla ilgili bir biçim içerisinde olduğu, bir başka deyişle yazılı araçlara hiç sahip olmadığı ya da çok az sahip olduğu açıktır. Herhangi bir eğitimin temelini konuşma diliyle açıklanan nosyonların hatırlanması oluşturmaktaydı (Habeşistan gibi kimi ülkelerde hâlâ öyledir). Hümanist dönemde 'yazılı alıştırma'nın okullara ve öğretime girmesiyle birlikte yeni bir gelenek başladı. Fakat skolastik anlayışın damgasını vurduğu Ortaçağ'da da hitabete dayanan öğretim geleneğinin örtük bir eleştirisi ve belleğe daha sağlam ve daha kalıcı bir çatı tedarik etme gayreti söz konusuydu. Üzerinde düşünüldüğünde görülecektir ki, okulların formal mantığın okutulmasına verdikleri önem, gerçekte, öğretimdeki o eski/gevşek serimleme stiline gösterilen bir tepkidir. Formal mantığın hataları özellikle sözle ifade edilen argümanlarda yaygındır.

Daha sonrasında matbaa, belleğe değeri ölçülmez bir yardımcı kazandırarak ve eğitim etkinliğini daha öncesiyle kıyaslanamayacak şekilde genişleterek, kültürel dünyayı bütünüyle değiştirdi. Nitekim bu genişlemenin bir başka türü üstü kapalı olarak bu araştırmanın içindedir: kültürel örgütlenmenin teknik ve mekanik gelişiminin, düşünüş tarzlarında meydana getirdiği nitel ve nicel değişiklikler (kitlesele yayılım).

Bugün bile sözlü iletişim yazılı iletişimden çok büyük bir hıza, eylem alanına ve duygusal eşzamanlılığa sahip olan bir ideolojik nüfuz aracıdır (tiyatro, sinema ve radyo, meydanlardaki hoparlörler her türlü yazılı iletişim aracı –kitaplar, dergiler, gazeteler ve duvar gazeteleri– karşısında üstün durumdadır: fakat yüzeysel olarak, derinlemesine değil).

Kültür örgütleri ve kültürün yayılmasının vasıtaları olarak akademiler ve üniversiteler. Üniversitelerde sözlü derslerin, seminerlerin ve atölye çalışmalarının ve de profesörlerle asistanlarının oynadığı büyük rol. Profesyonel asistanların ve De Sanctis'in sözünü ettiği Basilio Puoti okulundaki 'Santa Zita'lı kıdemli öğrenci-

lerin,¹¹ yani sınıf içerisinde öğrencilerin kendi aralarında kendiliğinden seçtikleri, öğretmene yardımcı olan ve takviye dersler veren, başkalarına nasıl çalışılacağını pratik örnekler yoluyla öğreten 'gönüllü' asistanların oluşmasının oynadığı rol.

Konuşmaya ilişkin yetersizliklerle, hitabetin yüzeysel argümantasyonuyla ve formel mantığın zayıf yapısıyla dolu olan *Popüler Sosyoloji Elkitabı*'nın okunması yoluyla bazı önsel gözlemler ortaya atılmıştır. Bu kitabı, eğitimcilerin işaret ettiği bütün mantıksal hataların bir örneği olarak kullanmak (düşünüş biçimlerinin bile doğuştan gelmeyip sonradan edinildiği ve bir kez edinildikten sonra bunların doğru kullanımının mesleki bir niteliğe tekabül ettiği yolundaki oldukça doğru tespiti hatırlayarak) ilginç olurdu. Bunlara sahip olmamak, bunlara sahip olunmadığının farkında olmamak, bunları 'çıraklık' yoluyla edinme problemini ortaya atmamak, köydeki bir demirci ustasının atölyesine ve kullandığı aletlere güvenilmesi gerektiğini bilerek bir otomobil yapılabileceğini iddia etmeye benzer. 'Eski formel mantık' dersi bugün artık kötü bir şöhrete sahiptir ve bunun da bir ölçüde sağlam nedenleri vardır. Fakat insanları formel mantıkla yetiştirerek onları hitabetin o gevşek serimleyici tarzı üzerinde bir kontrol ögesi olarak davranmasını sağlama problemi, yeni bir toplumsal temel üzerinde yeni bir kültür (bu kültürün eski aydınlar sınıfının sahip olduğu tarzda gelenekleri yoktur) yaratma problemi ortaya atılır atılmaz yeniden gözükür. 'Geleneksel aydın bloğu', karmaşık ve kılcal artikülasyonlarıyla birlikte, 'mantıktaki çıraklık' ögesini, belirgin ve uzmanlaşmış bir çıraklık dönemine ihtiyaç bile duymaksızın, onun bireysel bileşenlerinden her birinin organik gelişimine özümsetebilir (tıpkı eğitilmiş anne babaların çocuklarının 'gramere

---

¹¹ Francesco De Sanctis, 'L'ultimo del puristi' başlıklı makalesinde (1868), eski öğretmeni Basilio Puoti'nin etrafının bir grup eski öğrenci (beş-altı yıl birlikte olduğu bu öğrencileri Sanctis, esprili bir dille, '*gli anziani di Santa Zita*' -bu ifade Dante'nin *Cehennem*'inden alınmıştır (XXI, 38)- diye anar) tarafından nasıl sarıldığını anlatır.

uygun' konuşmayı öğrenmeleri –bir başka deyişle diyalekt ya da diyalektle karışık bir İtalyanca konuşan anne babaların çocuklarının tersine, spesifik ve yorucu gramer alıştırmaları yapmak zorunda kalmaksızın öğrenmeleri– gibi). Fakat bu bile zorluklar, sürüşmeler ve enerji kaybı yaşanmaksızın gerçekleşmez.

İlköğretim sonrası bütün kademelerde teknik-mesleki okulların gelişme kaydetmesi, bu probleme yeni biçimler kazandırdı. Profesör G. Peano'ya göre, Politeknik'te ve yüksek matematik enstitülerinde bile ilk ve ortaokullardan gelen öğrenciler teknik enstitülerden gelen öğrencilere kıyasla daha iyi eğitilmektedir. Bu iyi eğitim, diğer yazılarımızda (aydınları ve eğitim sorununu ele aldığımız yazılar) daha etraflıca tanıtladığımız üzere, genelde 'hümanist' öğretimin bir sonucudur. Matematik (matematik öğretimi), formel mantığa onunla karıştırılacak denli yakın ise eğer, niçin aynı sonuçları veremiyor? Öğretimle ilgili konularda gerçekleştiği üzere, eğer ortada bir benzerlik varsa, aynı zamanda muazzam bir farklılık da vardır. Matematik esasen sonsuz şekilde birleştirilebilen sayı dizilerine, sonsuz bir eşitlikler dizisine ($1 = 1$) dayanır. Formel mantık da aynısını yapma eğilimi taşır, fakat ancak bir noktaya kadar: onun soyutluğu öğrenme sürecinin başlangıcında, onun ilkelerinin dolaysız ve temel bir biçimde formüle edildiği o ilk evrede ileri sürülebilir ancak; fakat soyut formülasyonun ifade edildiği söylem içerisinde somut bir biçimde işlemsel hale gelir. İlköğretimde yapılan dil alıştırmaları, bir süre sonra, Latince ve Yunancadan İtalyancaya yapılan çevirilerde, terimleri yan yana koyduğumuzda bunların aralarında hiçbir özdeşliğin olmadığını ya da en azından, alıştırmanın başlangıcında özdeşlik adına gözüken şeyin (İtalyanca 'rosa' = Latince 'rosa') 'çıraklık eğitimi' ilerledikçe giderek karmaşıklaştığını, matematiksel şemalardan giderek uzaklaşıp ince ayrımların, 'benzersiz ve bireyselleşmiş' ifade biçimlerinin hüküm sürdüğü tarihsel bir yargıya ya da bir beğeni yargısına ulaştığını açıkça ortaya koymaktadır. Ve bu durumla sadece iki dili karşılaştırırken değil, tekil bir 'dilin' tarihini araştırırken de karşı-

laşırız: böylece tek bir sesin/sözcüğün anlambilimsel yönden zamanla nasıl değiştiğini ve onun cümledeki işlevinin de bu değişimden payını aldığını (sesbilgisel değişimlerin yanı sıra biçimbilimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel değişimler) görürüz.

Not. 'Sözel' öğretim metodunun etkisinin çabucak kaybolduğunu tanıtlayan şöyle bir deney yapılabilir: iyi eğitimli on iki kişi karmaşık bir olguyu birbirlerine tekrarlar ve sonrasında her biri duyduğu şeyleri kağıda yazar. Çoğunlukla ortaya çıkan sonuç şudur: bu on iki kişi de özgün anlatımdan şaşırtıcı derecede farklı olan şeyler yazarlar kağıtlara. Bu deney, uygun metotlarla eğitilmiş belleğe güvenilmemesi gerektiğini gösteren bir örnek olarak kullanılabilir.

SCW, 380-385 (Q16§21)

XIII

GAZETECİLİK

Giriş

Gazetecilikle ilgili olarak burada yer verdiğimiz yazılar temelde sıkı kurallar koyan, 'ideal' bir gazeteciliği öngören yazılardır. Yani bunlar, Gramsci'nin yazdığı dönemde Faşist baskı ve sansür koşulları söz konusu olmasaydı, onun Komünist Parti'nin örgütlediğini görmek isteyeceği türden bir basın hakkındadır. Gramsci'nin konuyu ele alışı, sonuçta, büyük ölçüde onun Faşizm öncesi gazetecilik deneyiminden kaynaklanır ve farklı işlevlere ve farklı okur kitlesine uygun değişik tür ve düzeylerdeki yayınlar halinde bölümlenmiş ideal bir parti basını modeli olarak geleceğe 'projeksiyonda' bulunur. Bu projeksiyon, gazetecilikle ilgili bu yazılara daha çok cinsil ve soyut bir karakter verir, ne ki bu yazıların çok katmanlı bir anlam taşımasının nedenlerinden biri de işte bu karakterdir.

Parti basınıyla ilgili bu yazılar gerçekten de gazeteciliğin sorunlarına doğrudan parmak basmasının ötesinde, Gramsci'nin parti, sınıf ve sınıfsal müttefikler arasındaki ilişkileri algılama biçimine ilişkin değerli göstergeler sunar. Bir parti basını ile onun okurları arasındaki ilişkilerin, aynı zamanda parti merkezi ve sıradan üyeler ile müttefik gruplar arasındaki ilişkiler olmasından dolayıdır bu: basın, malumatın taraftarlara aktarılmasını ve yeni üyelerin kazanılmasını sağlayan

çok önemli bir araçtır. Bu yazılardan açıkça anlaşılıyor ki Gramsci bu ilişkileri dinamik/yayılmacı bir tarzda algılamaktadır. 'Bütüncül gazetecilik' diye adlandırdığı şeyi, okurlarında ihtiyaçlar 'yaratmaya ve geliştirmeye' ve okur kitlesini 'misliyle büyütmeye' muktedir olan bir basın olarak tanımlar. Bu genişlemeci süreç, basın/parti bürokratikleştiği takdirde paralize olur. Basının kendi okurlarının ihtiyaçlarını kamçılama ve onların potansiyelini geliştirmesi yaşamsal önem taşır. Bu şekilde 'örgüt [parti] kendisini sabit ve kesin bir şey olarak değil, fakat bütün toplumsal gruplara doğru genişleyip yayılma eğiliminde olan (bu da tüm bir insanlıkla bütünleşme eğilimi olarak algılanır) bir yapı olarak kurar.'

Benzer şekilde, Gramsci'nin sol tarafından taklit ya da adapte edilebilecek dergi türlerine ilişkin tartışması da, onun pek çok farklı kültürel katmanın olduğu bir durumda toplumsal dönüşüm anlayışı hakkında işaret ettiği şeyler açısından çok ilgi çekicidir. Burada bu anlayışta örtük olarak bulunan 'öncüye özgü' risklere değinir Gramsci; buna göre tek bir siyasal merkezden birbiciimli bir şekilde bir kitle hareketi yaratılabilir: Gramsci bunu 'türdeş bir merkezden türdeş bir düşünüş ve eyleyiş tarzının organik biçimde yayılması' diye adlandırır. Ona göre farklı insanlar farklı kültürel ve eğitimsel düzeylerdedir. Eğer hepsine ulaşmak isteniyorsa bu düzeylere göre ayarlama yapmak gerekir: Gramsci burada, bir dizi prizmadan geçerken kırılan tek bir ışık ışınıyla benzeşim kurar. Gramsci'nin buradaki kültürel etki modeli, kimi yönleriyle, hâlâ 'bütünleştirici' bir modeldir; her yere uzanan parti, hegemonya ve entelektüel/moral reformasyon anlayışını (eserinin başka kısımlarında da yer alır bu) yansıtır. Bununla beraber, niyet olarak açıktır ki anti-bürokratik/demokratik bir anlayıştır bu; çünkü kültürel değişimi, insanlara dışarıdan dayatılan bir şey olarak görmekten çok, insanların edimsel kültürel deneyimlerine, yeteneklerine ve ortak duyusuna dayandırır.

1 İdeolojik Materyal

Egemen bir sınıfın ideolojik yapısının gerçekte nasıl örgütlendiğini araştırmak: yani kuramsal ya da ideolojik ‘cephe’yi muhafaza etmeyi, savunmayı ve geliştirmeyi amaçlayan maddi örgütlenmeyi araştırmak. Onun en göze çarpan ve en dinamik parçası genel olarak basındır: yayınevleri (bunlar örtük ya da açık bir programa sahiptir ve belli bir eğilime bağlıdır), siyasi gazeteler, her türlü (özgöl, edebi, dilbilimsel, popüler, dinsel vs.) dergi... Bu tür bir araştırma ulusal ölçekte düzenlenirse devasa bir araştırma olur: dolayısıyla bir ya da birkaç kent için bir dizi araştırma yapılabilir. Günlük bir gazetenin haber editörü kendi işinin genel bir dökümü olarak bu araştırmaya sahip olmalıdır: aslında bu çalışmayı bizatihi kendisi yapmalıdır. Konu üzerine yazılabilecek o harika makaleleri bir düşünün!

Basın, ideolojik yapının en dinamik parçasıdır, biricik parçası değil. Kamuoyunu etkileyen ya da etkileyebilen her şey, doğrudan ya da dolaylı olarak, ona aittir: kütüphaneler, okullar, çeşitli birlikler ve kulüpler, hatta mimarlık ve cadde planlarıyla isimleri bile. Modern toplumda Kilisenin tuttuğu pozisyonu açıklamak, onun bu maddi üstyapının kendi tikel kesimini sürekli olarak geliştirmek için harcadığı daimi ve sabırlı gayretler bilinmezse eğer, imkânsız hale gelir. Böylesi bir araştırma, ciddi bir biçimde yürütüldüğü takdirde, çok önemli olur. Böyle bir yapının canlı bir tarihsel modelini sunmasının yanında, toplumda edimde bulunan güçlere ilişkin daha ihtiyatlı ve kesin bir kestirimde bulunma alışkanlığı yaratır. Yenilikçi bir sınıf, egemen sınıfın bu aman vermez istihkam ve tabya kompleksinin karşısına hangi kaynakları çıkarabilir? Yarılma/kopuş ruhu,¹ bir başka deyişle bu sınıfın kendi ta-

---

¹ ‘Yarılma/kopuş’ terimi Sorel’den alınmadır. Sorel *Şiddet Üzerine Düşünceler*’de (6. Bölüm, 1. Kesim) ‘her türlü sosyalizmin temeli [olarak] sınıflar arasındaki yarılma’dan söz eder. Onun sosyalizm ile ilkel Hıristiyanlık arasında kurduğu analojiden türeyen bir terimdir bu. Sorel’e göre Hıristiyanlık Musevilikten belirgin bir biçimde ‘koparken’, aynı zamanda onun telifi kabil

rihsel kişiliğinin bilincine giderek daha fazla varması, kendisini başkahraman sınıftan koparıp potansiyel müttefiklerine doğru açılmayı amaçlayan bir kopuş ruhu... tüm bunlar karmaşık bir ideolojik çalışma gerektirir; bunun da ilk koşulu, kendi beşeri 'kit-le' ögesine kapatılması gereken alanın eksiksiz bilgisidir.

SCW, 339-340 (Q3§49)

2 Gelgeç Heves ve Disiplin

Basmakalıpçılığa ya da yarım yamalak çözümlere yüz vermeyen sert ve şiddetli bir iç eleştirinin gerekliliği. Tarihsel materyalizmde orta-düzey İtalyan kültürünün en kötü geleneklerini tahrik eden (ve destekleyen) ve İtalyan karakterinin belli özelliklerine (doğaç-lama, 'gösteriş', kaderci tembellik, gelgeç hevesler, entelektüel di-siplin yokluğu, ahlaki ve entelektüel sorumsuzluk ve sadakatsizlik) tekabül eder gibi gözüken bir eğilim vardır. Tarihsel materya-lizm bütün önyargıları ve basmakalıp hükümleri, yanlış görev an-layışlarını, ikiyüzlü yükümlülükleri yok eder; fakat bu nedenden dolayı şüpheciliğe ve snobça bir sinizme kapılmayı da mazur kar-şılamaz. Makyavelizm de siyasal 'ahlak' ile özel 'ahlak' arasındaki, politika ile etik arasındaki keyfi bir kaplamadan ya da karışıklıktan dolayı (gerçi bu karışıklık elbette Machiavelli'nin kendisinde va-rolmayan bir şeydir; çünkü onun büyüklüğü politikayı etikten ayırmasında yatar tam da) benzer bir durumla karşılaştı. Belli etik ilkelerle beslenmezse eğer, hiçbir örgüt kalıcı bir biçimde var-

---

öğelerini kendine miras olarak almıştır. Aynı şekilde sosyalizm de, kapita-lizmden koparken, hem kapitalist bilim ve teknolojiyi hem de 'üreticilerin ahlakını' (yani, sendikal dayanışma ve mücadeleler yoluyla oluşturulmuş proleter ahlakı) miras olarak alacaktır (bkz. *Le Système historique de Renan*, Pa-ris 1905, s. 71). Bunu Gramsci'nin 1920'de yazdığı şu cümleyle karşılaştı-
'Ancak ve ancak en geniş ve en derin halk kitleleri içerisindeki bir dalgalan-ma sonucu meydana gelebilen her devrimin, Hristiyan ve Komünist dev-rimleri gibi, mevcut toplumsal örgütlenme sistemini ezip yerle bir etmekten başka çaresi yoktur.' (SPW I, s. 331)

olamaz ve bir gelişme kapasitesini elinde tutamaz (örgüt, bu ilkeri, kendi tekil bileşenleri için, kendi amaçlarına ulaşması açısından gerekli olan içsel ayrışmazlık ve türdeşliğin lehine belirler). Bu ilkelerin evrensel bir karakterden yoksun olduğu anlamına gelmez bu. Eğer örgüt, amaç olarak kendini görüyorsa, bir sekt ya da kriminal bir komplo örgütüyse, böyle bir durum söz konusu olur (bu durumda da benim açımdan politika ile etiğin, tam da 'tikel olanın' 'tümel olana' yükselmesinden ötürü, birbirinden ayırt edilemez hale geldiğini söylemek mümkün olur). Fakat normal bir örgüt kendisini bir aristokrasi, bir elit, bir öncü gibi düşünür ve bu suretle verili toplumsal kümelenmeye ve onun aracılığıyla tüm bir insanlığa sımsıkı bağlanır. Dolayısıyla örgüt kendisini sabit ve kesin bir şey olarak değil, fakat bütün toplumsal gruplara doğru genişleyip yayılma eğiliminde olan (bu da tüm bir insanlıkla bütünleşme eğilimi olarak algılanır) bir yapı olarak kurar. Bütün bu ilişkiler, insanlığın tümü için bir davranış normu haline gelebilecek bir şey olarak algılanması gereken grup etiğine evrensel bir karakter kazandırır. Politika, içerisinden ahlakın çıkıp boy gösterdiği bir süreç olarak, yani (toplumsal) bir arada varoluş biçimine doğru evrilen bir süreç olarak alınır: bu süreçte politika ve onunla birlikte ahlak aynı şekilde aşılır. (Bu tarihsici bakış açısından hareketle ancak, özel ahlak ile kamusal/politik ahlak arasındaki karşıtlığın yarattığı o yaygın ıstırapı açıklamak mümkün olur: bu ıstırap çağdaş toplumun çelişkilerinin ve ahlaki öznelere değgin bir eşitliğin olmayışının bilinçsiz ve duygusal açıdan eleştirellikten uzak bir yansımasıdır.)

Fakat elitten/aristokrasiden/öncüden, belirgin olmayan, kaotik bir kolektiviteymiş gibi söz edilebilir; bu kolektiviteye, gizemli bir kutsal ruhtan ya da metafizik/bilinmeyen bir ilahtan iltimas dilererek, zeka, yetenek, eğitim, teknik hazırlık vs. boca edilir; üstelik yaygın bir düşünüş biçimidir bu. Devletin yurttaşlar kolektivitesinden soyutlanmış bir şey olarak, her şeyi düşünen, her şeyi ayarlayan vs. ebedi bir baba olarak algılanması durumunda ulusal öl-

çekte olup biten şeylerin burada küçük bir ölçekte yansıdığını görüyoruz; dolayısıyla gerçek bir demokrasinin, gerçek bir ulusal kolektif iradenin yokluğu, dolayısıyla da –bireylerin bu edilgenliğinin bir sonucu olarak– az çok perdelenmiş bir bürokratik despotizme duyulan zorunluluk söz konusudur burada. Kolektivite, birey insanlara dışsal olan bir yazgı süreci aracılığıyla değil, somut bireysel çabalar aracılığıyla ulaşılan bir irade ve kolektif düşüncenin gösterdiği gelişmenin bir ürünü olarak anlaşılmalıdır (dolayısıyla gerek duyulan şey dışsal ve mekanik değil, içsel bir disiplindir). Polemiklerden ve bölünmelerden kaçınılamayacaksa eğer, onlarla yüzleşmekten ve onların ötesine geçmekten korkmanın gereği yoktur; bunlar bu gelişim süreçlerinde kaçınılmaz olarak karşımıza çıkarlar; bundan sakınmak, onlar gerçekten de tehlikeli ve hatta felaketlere yol açar hale gelene kadar, onları ertelemek anlamına gelir ancak.

SCW, 399-401 (Q6§79)

3 [Bütüncül Gazetecilik]

Bu yazılarda göz önünde tutulan gazetecilik tipi ‘bütüncül’ diye adlandırılabilir bir gazeteciliktir (bu terimin anlamı yazılar okundukça giderek açık hale gelecektir); bir başka deyişle kendi kamuoyunun (verili bir kategorinin) bütün ihtiyaçlarını karşılamayı değil sadece, fakat aynı zamanda bu ihtiyaçları yaratıp geliştirmeyi, kendi kamuoyunu uyandırmayı ve onu giderek büyütmeyi amaçlayan bir gazeteciliktir. Gazeteciliğin mevcut bütün biçimleri ve gazete yazıcılığıyla ilgili etkinlikler ve genel olarak yayıncılık incelenirse eğer, bunlardan her birinin diğer güçlerin entegre edilmesini ya da ‘mekanik bir şekilde’ koordine edilmesini önvarsaydığı görülür. Konuyu eleştirel ve kapsamlı bir biçimde ele almak için bir başka durumu önvarsaymak daha yerinde görülmektedir (metodolojik ve didaktik amaçlar açısından): başlangıç noktası olarak, (geniş anlamda) verili bir tipin, verili bir düzeyin (özellikle de verili bir genel yönelimle birlikte) az çok türdeş

bir kültürel kümelenmesi söz konusudur; doğrudan dilden başlayarak, ifade ve karşılıklı temas aracından başlayarak, kendi kendine yeterli, eksiksiz bir kültürel yapı inşa etmek için böylesi bir kümelenmenin kullanılmak istendiği bir durumu önvarsaymak söz konusudur. Tüm yapı 'ussal', işlevsel ilkelere göre inşa edilmelidir; öyle ki kişi kesin öncüllere sahip olsun ve kesin sonuçlara ulaşmak istesin. Elbette bu öncüller 'plan'ın geliştirilmesi esnasında zorunlu olarak değişir, çünkü verili bir amacın verili öncüller önvarsaydığı nasıl doğruysa, verili etkinliğin edimsel gelişimi esnasında öncüllerin zorunlu olarak değiştiği ve dönüşüme uğradığı da aynı şekilde doğrudur. Amaca ilişkin bilgi, bu bilgi genişledikçe ve giderek daha somut hale geldikçe, öncüller üzerinde tepkide bulunur, onları giderek 'biçimlendirir'. Öncüllerin nesnel varoluşu verili amaçları düşünmeye imkân verir; yani somut olarak algılabilecek belli amaçlarla ilintili türden öncüllerdir bunlar. Fakat amaçlar giderek gerçekleştirilmeye başlandığında başlangıçtaki öncüller de ister istemez değişir: bu öncüller artık başlangıç öncülleri değildir ve dolayısıyla tasavvur edilen amaçlar da değişir. Bu bağlantı, apaçık ortada olmasına rağmen, pek göz önüne alınmamaktadır. Onu 'planlı' yönetime sahip sanayi kollarında tezahür ederken görmekteyiz; bunlar salt birer makine olarak işlemeyen, fakat özgürlük ve girişim ruhunun ('iş yapmanın') soyut (ya da belki de aşırı derecede 'somut') 'özgürlük' ve 'girişim'in resmi sözcülerinin itiraf etmeye yanaşacaklarından (halihazırdaki rollerine saplanıp kalmışlardır bu kişiler) çok daha büyük bir rol oynadığı bir düşünüş tarzına bağımlıdır. Dolayısıyla bu bağlantı gerçek bir bağlantıdır; ne ki başlangıçtaki 'öncüllerin' sürekli olarak yeniden ortaya çıktıkları da (başka koşullar altında olsa da) doğrudur. Yeni okula başlayanlar abeceyi öğrendi diye okumamışlık hepten ortadan kaybolmaz. Her yıl yeni bir grup okula başlar ve onlara abecenin öğretilmesi gerekir. Gelgelelim, şurası da açık bir gerçek ki, okumamışlık oranı yetişkinler arasında ne denli azalırsa ilköğretim okullarında yüzde yüzlük bir devam oranı tutturmak o denli

kolay olacaktır. 'Okuma yazma bilmeyenler' hep olacaktır, fakat beş-altı yaş üzerindeki okuma yazma bilmeyenlerin sayısı giderek sifıra yaklaşacaktır.

SCW, 408-409 (Q24Ş1)

4 Dergi Türleri

Derlenme biçimlerine göre, hitap ettikleri okur kitlesine göre ve ulaşmak istedikleri eğitimsel hedeflere göre kabaca birbirinden ayırt edilebilen üç temel dergi türü vardır. Birinci tür, uzmanlaşmış bir biçimde B. Croce'nin *La Critica*'sında, F. Coppola'nın *Politica*'sında ve C. Barbagallo'nun *Nuova Rivista Storica*'sında bulunabilen editöryal öğeleri bir araya getirmek suretiyle kurulabilir.² 'Eleştirel-tarihsel-bibliyografik' olan ikinci tür, L. Russo'nun *Leonardo*'sunun, *Rerum Scriptor*'un *L'Unità*'sının ve Prezzolini'nin *La Voce*'sinin en iyi sayılarının karakterize ettiği öğelerin bir araya gelmesiyle kendini gösterir.³ Üçüncü tür, ikinci türün kimi öğeleriyle *Manchester Guardian Weekly* ya da *The Times Weekly* gibi İngiliz haftalık dergilerinin özelliklerini bir araya getiren türdür.⁴

Bu türlerin her biri oldukça üniter ve antolojik olmayan bir entelektüel çizgiyle karakterize edilmelidir; bir başka deyişle bunların her biri, türdeş ve disiplinli bir editörler kuruluna sahip olmalıdır. Dolayısıyla, sadece birkaç 'belli başlı' yazar her bir sayının

---

² Croce'nin 1903'te kurduğu *La Critica* oldukça etkili bir felsefe, edebiyat ve tarih dergisiydi. *Politica* 1918 yılında milliyetçi Francesco Coppola ve ulusal-sendikalist Alfredo Rocco'nun girişimiyle yayın hayatına başladı. Corrado Barbagallo *Nuova Rivista Storica*'yı 1917 yılında kurdu.

³ Demokratik Croce'ci olan Luigi Russo 1925'ten 1929'a kadar *Leonardo*'nun editörlüğünü yaptı. *L'Unità* (Komünist Parti'nin gazetesiyle karıştırılmamalıdır) sosyalist 'güneyci' Gaetano Salvemini (müstear adı: *Rerum Scriptor*) tarafından, *La Voce*'den (Giuseppe Prezzolini tarafından 1908'den 1914'e dek yönetilen yenilikçi bir politika-kültür dergisiydi bu) ayrıldıktan sonra, kuruldu.

⁴ *Manchester Guardian Weekly* ve *The Times Weekly* Gramsci'ye hapisaneyeyken gelen dergiler arasındaydı.

esas gövdesini yazılarıyla oluşturmak durumundadır. Editöryal çizgi entelektüel açıdan türdeş bir ürün yaratacak şekilde organize edilmeli, bu arada da farklı tarzlara ve edebi kişiliklere saygı gösterilmelidir. Editörler kurulunun yazılı bir tüzüğü olmalıdır, böylelikle dışarıdan gelen ani sızmaların, çatışmaların ve çelişkilerin önüne geçmek mümkün olur (sözelimi, her sayının içeriği yayından önce kurulun çoğunluğunun onayını almalıdır).

Kamuoyunun değişik katmanlarına yukarıda sözü edilen üç dergi türünü sunan, ayrıca kitap yayıncılığı ile de desteklenen üniter bir kültürel organizma belli bir okur kitlesinin ihtiyaçlarını karşılayacaktır (ve bu üç türde her halükârda ortak bir ruh bulunmalıdır): entelektüel açıdan en aktif kesim olan bu kitlenin bu niteliği sadece potansiyel bir duruma işaret etmektedir ve sorun, basit ortak duyudan tutarlı ve sistematik düşünceye yönlendirebilecek organik bir gelişme süreci aracılığıyla onun somut biçimde düşünmesini sağlamak, onu geliştirmek, dönüştürmek ve türdeşleştirmektir.

Eleştirel-tarihsel-bibliyografik tür: materyalin analitik bir biçimde, genelde eserleri kendisi okuyamayan dergi okurlarının görüş açısından hareketle incelenmesi. Genel bir fikir inşa etmek için belli bir tarihsel görüngüyü inceleyen bir bilgin, ancak küçük bir kısmı kullanılan bir dizi ön soruşturma ve entelektüel işlem gerçekleştirmek zorundadır. Ne ki böylesi bir emek, entelektüel yünden gelişmek için o tikel sonuca yol açan genel fikrin ve tüm bir analiz çalışmasının ikisine birden ulaşma gereği duyan bir okurun eline bırakılan bu ortalama dergi türü için kullanılacaktır. Sıradan okur 'bilimsel' düşünme alışkanlığına sahip değildir, olamaz da (bu yeti ancak uzmanlaşmış çalışmayla elde edilir). Dolayısıyla uygun bir eleştirel etkinlik aracılığıyla bu okurun en azından buna ilişkin bir 'seziş' edinmesi konusunda ona yardımcı olmak gerekmektedir. Kavramları, kendi 'sonul' biçimleriyle, önceden geliştirilmiş ve sabitlenmiş olarak okura vermek yeterli değildir. Kavramların somutluğu (bu sonul biçime yol açan süreçte yatmaktadır

bu) okurun aklında yer edinmez. Dolayısıyla uslamlama sürecinin tümünü ve ara bağlantıları okura çok iyi tanımlanmış bir şekilde sunmak, onlara atıfta bulunmakla yetinmemek gerekmektedir. Örnekte, karmaşık bir tarihsel hareket zaman ve mekan bakımından ve ayrıca çeşitli düzeylerde parçalara ayrılabilir. Nitekim, Katolik Eylem her zaman tek ve merkezi bir önderliğe sahip olduysa da, farklı dönemlerdeki bölgesel tutum açısından ve karşılaşılan özgül soruna göre (örnekte, tarım sorunu, sendika çizgisi vs.) büyük farklılıklar (ve aynı zamanda zıtlıklar) sergilemektedir.

Bu tür dergilerde bazı kesimler vazgeçilmezdir ya da yararlıdır: 1) siyasal-bilimsel-felsefi ansiklopedik sözlük; şu bakımdan: her bir sayıda, gazetelerde ve dergilerde arada sırada görülen ve ortalama okurun anlamakta güçlük çektiği ya da yanlış yorumladığı siyasal, felsefi ve bilimsel kavramlar üzerine bir ya daha fazla ansiklopedik monografiler yayınlanmalıdır. Gerçeklikte, her kültürel akım kendi dilini yaratır; yani yeni terimler getirerek, kullanımında olan terimlere yeni bir içerik kazandırarak, metaforlar yaratarak, özgül/çağdaş durumları anlamayı, onlar hakkında yargıda bulunmayı kolaylaştırmak için tarihsel isimler kullanarak vs. belirli bir ulusal dilin gelişmesinde pay sahibi olur. Bu monografiler 'pratik', yani gerçekten de hissedilen ihtiyaçlarla ilişkili olmalıdır; ortalama okur göz önünde tutularak yazılmalıdır. Mümkünse, derleyiciler sıkça yapılan hataların farkında olmalı ve onların kaynağını ortaya çıkarmalıdır: 'Biblioteca Popolare Sonzogno' gibi niteliksiz bilimsel yayınlar, ansiklopedik sözlükler (Melzi, Premoli, Bonacci vs.) ya da çok fazla tiraja sahip popüler ansiklopedilerdir (Sonzogno vs.) bu hata kaynakları. Monografiler ne organik biçimde (yani, alfabetik sırayla ya da konulara göre bir gruplama yapılarak) sunulmalı, ne de sanki kapsamlı bir eser zaten görünürdeymiş gibi, önceden saptanmış bir mekana tahsis edilmelidir; bunun yerine, dergide ya da daha gelişkin ya da daha basit düzeydeki kardeş yayınlarda ele alınan konularla dolaylı bir biçimde ilintilendirilmelidir. Yazıların uzunluğunu her bir durumda

belirleyen şey konunun içsel önemi değil, onun gazetecilikle olan dolayımıdır (tüm bunlar genel bir kural olarak belirtilir ve bir ihtiyat payı konur). Özetle ansiklopedik kesim, fasiküller halinde yayınlanan bir kitap olarak değil, fakat her bir durumda, kendi içinde ilginç olan konuların ele alınıp işlendiği bir tretman olarak (öyle ki bundan –zorunlu olmasa da– bir kitap türetilbilir) sunulmalıdır.

2) Bir öncekiyle bağlantılı kesim, biyografilerle ilgili olan kesimdir; bu da iki şekilde anlaşılmalıdır: birincisi, bir kişinin tüm yaşamı verili bir toplumsal tabakanın genel kültürü açısından ilginç olabilir; ikincisi, tarihsel bir isim, belli bir kavram ya da olayla olan bağlantısından ötürü ansiklopedik bir sözlüğün parçası haline gelebilir. Nitekim, örnekse, dünya savaşından önce İngiltere'deki (parlamenter rejimin en etkili ve köklü gözüktüğü bir ülkede) mevcut parlamenter rejimin krizine atıfta bulunmak için Lord Carson'a değinme ihtiyacı duyulabilir. Bu, Lord Carson'un eksiksiz bir biyografisinin sunulması gerektiği anlamına gelmez. Ortalama kültüre sahip bir kişi yalnızca iki biyografik olguyla ilgilenir: a) 1914'de, savaş arifesinde, Lord Carson Ulster'deydi ve orada bir isyan hareketi başlatma kapsamında, Parlamento'dan geçen İrlanda İç Yönetim Yasası'na karşı koymak için (o Parlamento ki, İngilizlerin deyiimiyle, 'kadını erkek yapmanın dışında her şeye kadirdir') geniş silahlı birlikler oluşturmaktaydı; b) Lord Carson 'vatana ihanet'ten herhangi bir cezaya çarptırılmadı, üstelik kısa bir süre sonra, savaşın patlak vermesiyle birlikte, bakan oldu. (Eksiksiz biyografileri ayrı bir kesimde sunmak daha yararlı olabilir.)

3) Bir başka kesim siyasal-entelektüel otobiyografileri içerebilir. Bunlar samimiyetle ve basitçe bir araya getirilebilirse, gazetecilik açısından maksimum fayda, yanı sıra da büyük bir formatif etkililik sağlanmış olur. Kişinin, tarihsel açıdan üstün bir kişiliğe ulaşmak için, dışsal dürtülerin ve içsel çatışmaların bir sonucu olarak, kendisini verili bir taşra çevresinden ya da korporatif çevreden

kurtarmada ne şekilde başarılı olduğu, canlı bir biçimde, entelektüel ve moral bir doğrultuyu, yanı sıra da çağ dönümlerindeki kültürel gelişimin bir belgesini sunabilir.

4) Temel bir kesim de bölgesel durumların (bölge demekle farklılaşmış bir jeo-ekonomik organizmayı kastediyoruz) eleştirel-tarihsel-bibliyografik incelemesi olabilir. Pek çok insan, her zaman ilginç olan yerel durumları bilmek ve araştırmak ister, fakat işe nasıl ya da nereden başlayacağını bilmez. Bibliyografik materyali tanımaz ya da kütüphanelerde nasıl araştırma yapılacağını bilmez. Dolayısıyla somut bir problemin (ya da bilimsel bir temanın) genel çerçevesini kurma gereği hasil olur; bunun için de problemle ilgili kitapların, uzmanlık dergilerindeki makalelerin, ayrıca ham halde bulunan malzemenin (istatistikler vs.) bibliyografik özetler halinde bir dökümü çıkarılır.

5) Temel kesimlerle ilgili bütün verileri gazete ve dergilerden sistematik bir şekilde derlemek: basitçe yazarları ve eserlerini, onların genel eğilimi üzerine bir iki cümle sarf ederek, zikretmek. Bu bibliyografik kesimin her bir sayı için derlenmesi iyi olur, ancak kimi konular için geriye dönük bir nitelik taşıması şarttır.

6) Kitap eleştirisi. İki tür vardır. Eleştirel-bilgi sağlayıcı tür: burada ortalama okurun söz konusu kitabı okuyamayacağı, fakat onun kitabın içeriği ve vardığı sonuçları bilmesinin faydalı olacağı sayılısından hareket edilir. Kuramsal-eleştirel tür: burada okurun söz konusu kitabı okumasının şart olduğu, dolayısıyla da kitabı basitçe özetlemekle yetinilmemesi gerektiği sayılısından hareket edilir. Kitaba yönelik eleştirel itirazlar dillendirilir, onun en ilginç kısımları vurgulanır, arka planda kalmış hususlar geliştirilir vs. Bu ikinci tür üst düzey dergiler için daha uygundur.

7) Yazarlarla ve yayınlanan dergiye egemen olan dünya görüşünün temel sorunuyla ilgili literatür üzerine, konulara ya da konu gruplarına göre düzenlenmiş bibliyografik verilerin eleştirel bir biçimde sunulması: İtalyan yazarlar ve yabancı yazarların İtalyan-caya çevrilen eserleri için. Bu eleştirel bibliyografya oldukça ayrıntı-

tılı ve özenle hazırlanmış olmalıdır, çünkü şurası akıldan çıkarılmamalıdır ki bu çalışma ve bu sistematik eleştirel yaklaşım sayesinde ancak, kontrolden ya da sansürden geçirilmeksizin verilen bir dizi yanlış kavramın gerçek kaynağına varılabilir. Gene akıldan çıkarılmamalıdır ki İtalya'nın yerel gelenekler açısından oldukça zengin bir çeşitlilik arz eden her bölgesinde, belli ideolojik ve psikolojik öğelerle karakterize olmuş farklı büyüklükte gruplar vardır: 'her kentin kendi yerel azizi, dolayısıyla da kendi kültü ve kendi kilisesi vardır.'

Türdeş bir kolektif bilincin üniter ulusal gelişimi geniş bir koşullar ve inisiyatifler yelpazesini gerektirir. Türdeş bir düşünüş ve eyleyiş biçiminin türdeş bir merkezden yayılması asal koşuldur, fakat biricik koşul değildir ve olamaz da. Oldukça yaygın bir hata da, her toplumsal tabakanın kendi bilincini ve kendi kültürünü aynı şekilde, aynı metotlarla (yani profesyonel aydınların metotlarıyla) geliştirdiğini düşünmektir. Aydın, kendi uzmanlık 'makine-lerinin' nasıl işlediğini bilen vasıflı bir işçi, bir 'profesyonel'dir. Kendine özgü bir 'çıraklık devresine' ve bir 'Taylor sistemi'ne sahiptir. Doğuştan getirilmeyen, sonradan edinilen bu yetiyi herkese atfetmek çocukça ve aldatıcı bir şeydir, tıpkı herhangi bir vasıfsız işçinin bir treni sürebileceğine inanmanın çocukça bir şey olması gibi. Uygun bir biçimde dolaşıma girmiş 'net bir kavram'ın, çeşitli bilinçlere, aynı 'örgütleyici' yaygın açıklık etkileriyle sokulduğunu düşünmek çocukça bir davranıştır: bu bir 'aydınlanma' hatasıdır. Profesyonel aydının ustalıklı bir biçimde tündengelimle tümevarımı birleştirme, içi boş biçimciliğe düşmeksizin genelleme yapma, bir yargı alanından başka bazı ayrımcılık ölçütlerine (bu ölçütleri yeni koşullara uyarlayarak) geçiş yapma yetisi bir 'uzmanlık'tır, bir 'nitelik'tir. Sıradan ortak duyuya verili bir şey değildir. Bu nedenle ki 'türdeş bir düşünüş ve eyleyiş biçiminin türdeş bir merkezden organik yayılımı' öncülü yeterli değildir. Bir ışık ışını farklı prizmalardan geçtiğinde farklı biçimde kırılır: aynı kırılmayı

elde etmek istiyorsanız her bir prizmayı rektifiyeden geçirmek zorundasınız.

Sabır ve sistematik 'tekrar' temel bir metodolojik ilkedir. Fakat bu, mekanik, 'saplantılı', maddi bir tekrar değil, her bir kavramın farklı özgül niteliklere ve kültürel geleneklere bir uyarlaması şeklinde olmalıdır. Kavram bütün olumlu yönleriyle ve geleneksel olumsuzlamalarıyla sunulmalı, her kısmi yön bütünsellik çerçevesinde düzenlenmelidir. Görünürdeki çelişki ve farklılaşmanın altında yatan gerçek ne'liği bulmak, görünürdeki ne'liğin altında yatan tözsel çeşitliliği bulmak çok nazik ve yanlış anlaşılan bir husus olmakla beraber, bu tür bir keşif, fikir eleştirmeni ile tarihsel gelişmeler tarihçisinin başat/doğal yetisidir. Türdeş bir kültürel merkezin gerçekleştirdiği eğitimsel-formatif çalışma, onun özgül bir tarihsel temelde (bu temel böylesi bir gelişim için somut öncüller içerir) teşvik ettiği ve kayırdığı eleştirel bir bilincin gelişimi, 'vazih' metodolojik ilkelerin basit kuramsal telaffuzuyla sınırlanamaz: bu, on sekizinci yüzyıl *feylesoflarının* tarzıyla hareket etmek olur. Gerek duyulan çalışma karmaşıktır; boğumlanmalı ve derecelendirilmelidir. Bu çalışma tümdengelimle tümevarımın, formel mantıkla diyalektiğin, özdeşlikle farklılığın, olumlu tanıtılamayla eskinin yıkımının bir kombinasyonunu gerektirir. Soyut değil, somut bir biçimde; gerçek ve edimsel deneyim temelinde. Fakat en yaygın ve tahkimatlı hataların neler olduğu nasıl bilinebilir? Besbelli ki düşünüş tarzları ve tek tek bireysel düşünceler (bütün kombinasyonlarıyla, küçüklü büyüklü gruplarda rastlanan düşüncelerdir bunlar) üzerine 'istatistiklere' sahip olmak imkânsızdır: bu istatistikler gerçek kültürel duruma ve 'ortak duyu'nun gerçekten de tezahür ettiği biçimlere dair organik ve sistematik bir tablo sunar. Biricik alternatif, en çok dolaşımda olan ve halk nazarında en çok kabul gören literatüre ilişkin sistematik değerlendirmeler ile geçmişin ideolojik akımlarına ilişkin (bunların her biri belki de bir tortu bırakmıştır, önceki ve sonraki çökelti tabakalarıyla değişik şekillerde bir araya gelmiştir) incelemeler ve eleştirilerdir.

Bu mertebeden bir gözlemler dizisine daha genel bir ölçüt girer: düşünüş tarzlarındaki, inançlardaki, kanaatlerdeki değişimler hızlı, eşzamanlı ve genelleşmiş ‘patlamalar’ yoluyla gerçekleşmez. Bu değişimler, hemen her zaman, en farklı ve en kontrol edilemez ‘otorite formülleri’ tarafından belirlenen ‘ardışık kombinasyonların’ bir sonucudur. ‘Patlamalar’ olduğu yolundaki yanılsama eleştirel bakış yokluğundan kaynaklanır. Yük çekme metotları doğrudan doğruya hayvanların çektiği arabalardan modern elektrikli ekspres trene geçiş şeklinde bir gelişme göstermemiş, fakat bazıları hâlâ kullanımda olan bir dizi ara kombinasyonlardan geçmiştir. Birleşik Devletler’de modası geçen demiryolu sistemi Çin’de epey bir süreden beri kullanılmaktadır ve bu ülkede teknolojik bir ilerlemeyi temsil etmektedir. Keza, kültür alanında, farklı ideolojik katmanlar değişik şekilde bir araya gelir ve kentte ‘ıskartaya çıkarılan’ şey taşrada hâlâ ‘yararlı bir alet’ özelliği taşır. Gerçekten de kültür alanındaki ‘patlamalar’, bir yeniliğin görece hızlı ve eşzamanlı bir biçimde yayıldığı teknoloji alanındaki, en azından en yüksek düzeydeki teknoloji alanındaki patlamalardan daha seyrek ve daha hafiftir. Yeterli bir hukuksal örgütlenmenin yeni biçimlerinden yoksun olan, onun yerine kendisine (doğrudan ya da dolaylı) belli bir zor uygulamasının hemencecik eşlik ettiği bir teknolojik dönüşümler döneminde biriken siyasal tutkuların ‘patlaması’, ağır ve tedrici olan kültürel dönüşümlerle karıştırılmaktadır. Tutku dürtüseldir, buna karşılık kültür karmaşık bir gelişim sürecinin ürünüdür. (Kentte ‘ıskartaya çıkarılan’ şeyin kimileyin taşrada hâlâ ‘yararlı bir alet’ özelliği taşıması hususu üzerinde daha fazla durulabilir.)

XIV

SANAT VE YENİ BİR UYGARLIK İÇİN MÜCADELE

Giriş

Hapishane defterlerindeki (1929-1935) kültür ve edebiyat tartışmaları, zaman itibariyle, Avrupa solunda realizm ve modernizm, proleter edebiyatı, halk cephesi ve sosyalist realizm konularında kopan büyük tartışmalarla çakışır. Defterlerdeki bu tartışmalar ilk bakışta Avrupa solundaki tartışmalara teğet geçer gibi gözüktür, fakat daha yakından incelendiğinde bunların, oldukça ayırık bir perspektif geliştirse de, bazı kilit konularda –en başta sanatsal özgürlük ile siyasal doğrultu arasındaki ilişki olmak üzere– Avrupa solundaki tartışmalarla örtüştüğü görülür.

Bu durum, en ilginç yazılardan birinde, Fransız Komünist Paul Nizan’la ‘dolaylı’ olarak girilen ‘diyalog’da açıkça görülebilir. 1933 yılında yazılmış olan bu yazıda (‘Edebi Eleştiri’) Gramsci, Nizan’ın ‘Littérature révolutionnaire en France’ (1932) başlıklı makalesini tartışır: Gramsci, makalenin aslına sahip değildi, onun hakkında *Critica Fascista*’daki (Gramsci’nin hapishanede okumasına izin verilen dergilerden biriydi bu) hasım bir eleştirmenin aktardıklarını okuyarak bir fikir edinmişti. Nizan, üyeleri arasında John Dos Passos, Anna Seghers, Louis Aragon ve Luis Buñuel’in de olduğu uluslararası bir örgüt olan Association des Ecrivains et des Artistes Révolutionnaires (AEAR)’in bir üyesi olarak yazıyordu. AEAR’ın izlediği çizgi, Nizan’a

göre, proletaryanın amaçlarıyla öylesine yakından bağlantılıdır ki örgüt, sınıf mücadelesi ve dünya krizi şiddetlendikçe ve savaş gide-rek daha yakın bir ihtimal haline geldikçe, diğere edebi akımlara mensup 'pre-devrimci' yazarların en namuslularını kendisine çekecek, buna karşılık bu grupların yeniden yapılandırılmamış küçük burjuva üyeleri ise gerçek yüzlerini gösterip faşist kampa katılacaktır.

Gramsci'nin Nizan'a yönelttiğı başlıca itiraz bu görüşün aşırı derecede 'kozmpolit' olduğı yolundadır. Nizan, kültürel çizgilerden sadece birini, AEAR'inkini, diğere aleyhine 'desteklemek suretiyle', aşağıdan/halkın gerçekten de kültürel koşullar içerisinde bulunduğı yerden başlayıp (gerçek anlamda enternasyonalist olmadan önce) 'ulusal' bir aşamadan geçmek için bir kültürel değışimin şart olduğunu göz ardı etmektedir. Gramsci'ye göre Nizan, özellikle, popüler edebiyatı burjuva sınıfı tarafından işçi sınıfına yutturulan bir afyon olarak gördüğü için bütünüyle dışlamaktadır. Bu görüşlere karşı Gramsci, yeni bir kültürün yaratılmasını sağlayacak stratejilerin çoklu olması gerektiğini, birkaç akımın aynı anda desteklenmesi gerektiğini ve yeni edebiyatın 'kendi köklerini popüler kültürün verimli toprağına, onun beğeni ve eğilimlerine, onun moral ve entelektüel dünyasına (bu kültür geri ve konvansiyonel olsa bile) salması' gerektiğini savunur.

Bu savlar Gramsci'nin hem defterlerdeki başka yazılarda kozmpolit ya da sahte-enternasyonalist görüşlere yönelik muhalefetiyle (sözelimi, onun Trotskiy'le ilgili eleştirileri), hem de kültür ve eleştiriyeye dar bir açıdan bakan sanatsal yaklaşıma olan muhalefetiyle ilintilidir. Gramsci, edebiyat eleştirisinin toplum eleştirisiyle, yeni bir kültür oluşturmak için verilen ideolojik mücadeleyle iç içe geçmesi ve kaynaşması gerektiğı kanısındadır. Edebiyat eleştirisi konusunda kendisine on dokuzuncu yüzyıl aydını Francesco De Sanctis'i (Sanctis, sanat eleştirisini siyaset ve toplum eleştirisiyle birleştirmeye çalışan bir sol demokrattı) olumlu bir model olarak alırken, Benedetto

Croce'yi (estetik tarihten ve pratik etkinlikten koparma peşinde olan liberal-muhafazakâr) olumsuz bir model olarak alır.

Gramsci'nin sanatsal özgürlük ve siyasal doğrultu konusundaki görüşleri çok açıktır. Gramsci, Nizan'ın sanatta sadece en 'doğru' siyasal çizginin desteklenmesi gerektiği yolundaki görüşüne karşı çıkarken, sanatçılarla yazarların zorunlu olarak politikacılardan 'daha az katı ve kesin bir bakış açısına sahip olmaları' gerektiğini ileri sürer. Şöyle yazar ('Edebi Eleştiri Ölçütleri'): 'Politikacı, kendi zamanının sanatına, belli bir kültürel dünyayı ifade etmesi yolunda baskı uyguladığında, onun yaptığı iş politika olur, sanatsal eleştiri değil.' Bu savlar, ilk bakışta öyle görünmesine rağmen, birey sanatçının bütün siyasal doğrultu biçimleri karşısında özerk olduğunu savunma noktasına varmaz. Aslında Gramsci 'özgöl kültürel akımların oluşumu'yla ilgilenir tam da; bunu konformizmin, bir başka deyişle, sanatçıların ilerlemeci bir kültürel eğilime gönüllü olarak kucak açmaları ve katılmalarının 'ussal' biçimlerini zaruri kılan bir olgu olarak görür. Onun reddettiği şeyler, siyasal irade marifetiyle yeni bir sanatsal üslup yaratmak üzere gerçekleştirilen 'yapay', 'dışsal' ve zorlayıcı girişimlerdir. Gramsci, buna karşı, sanatçıların yeni bir kültürün tarihsel zorunluluğunu hissettiklerinde bu kültürün ussallığını gönüllü olarak kabul ettiklerini ve tarihsel eğilim eğrisini izleyen yapıtlar ürettiklerini ileri sürer. Bu yapıtların tam tamına hangi biçimlerde üretileceği önceden tahmin edilemez. Bu konuda sadece şu söylenebilir: ekonomik ve toplumsal güçlerin gelişmesiyle birlikte, işçi sınıfının ('tarih sahnesine hegemonik bir tutumla giren yeni toplumsal grup') yükselişiyle birlikte, kendi sanatçılarını ve kendi sanat yapıtlarını üretecek olan yeni bir kültür doğacaktır.

* * *

1 Sanat ve Yeni Bir Uygarlık İçin Verilen Mücadele

Sanatsal ilişki, özellikle de praksis felsefesi söz konusu olduğta, birkaç kısa ve basmakalıp formül sayesinde bütün kapıları açacak anahtara (bu tür anahtarlara 'maymuncuk' denmektedir) sahip olduklarını düşünen papağanların akılsız safdillliğini ortaya çıkarmaktadır.

İki yazar aynı sosyo-tarihsel uğrağı temsil (ya da ifade) edebilir; fakat biri bir sanatçıyken, diğeri basitçe bir şeyler çiziktiren biridir. Bu iki yazarın toplumsal açıdan neyi temsil ya da ifade ettiğı sorusunu ele almaya çalışmak, yani özgül bir sosyo-tarihsel uğrağın karakteristiklerini az çok eksiksiz bir biçimde özetleyerek bu soruya cevap bulmaya çalışmak, sanat sorununa hemen hemen hiç değmemek olur. Yararlı ve gerekli bir çalışma olabilir bu, gerçekten de öyledir; fakat bir başka alanda: yani yaşama ve dünyaya yönelik belli duyguları/inançları, belli tutumları ortadan kaldırma ve alt etme mücadelesini içeren siyasal eleştiri/toplumsal yaşamın eleştirisi alanında. Sanat tarihi eleştirisi değildir bu, öyle de sunulamaz –karışıklık yaratmak ve bilimsel kavramların gelişimini geciktirmek ya da durgunluğa sokmak, bir başka deyişle kültürel mücadelenin içsel amaçlarını gözetmekte başarısız olunmak istenmiyorsa tabii.

Verili bir sosyo-tarihsel uğrak asla türdeş değildir; tam tersine, çelişkilerle doludur. Bir 'kişilik' edinir ve yaşama dair belli bir temel etkinliğin diğeri etkinlikler üzerinde hakimiyet kurduğı ve tarihsel bir 'zirveyi' temsil ettiğı bir gelişme 'ânı'dır: fakat bu da bir hiyerarşiyi, bir zıtlığı, bir mücadeleyi önvarsayar. Bu egemen etkinliği, bu tarihsel 'zirveyi' temsil eden kişi, verili uğrağı temsil eden kişi olmalıdır; fakat diğeri etkinlikleri ve öğeleri temsil eden kişi hakkında nasıl bir yargıda bulunmak gerekir? Bunlar da aynı zamanda birer 'temsilci' değil mi? 'Reaksiyoner' ve anakronik öğeleri ifade eden kişi de o 'uğrağın' temsilcisi değil mi? Ya da bu kişi, kendi aralarında çatışma halinde bulunan bütün o karşıt güçleri ve

öğeleri ifade eden bir temsilci olarak, yani sosyo-tarihsel bütünün gelişmesini temsil eden biri olarak düşünülemez mi?

Bir edebi uygarlık eleştirisinin, yeni bir kültür yaratma mücadelesinin, yeni bir sanatın bu yeni kültürden doğacak olması açısından sanatsal olduğu söylenebilir ayrıca; fakat bu bir mugalata olarak görünür. Belki de böylesi önvarsayımlar temelinde De Sanctis ile Croce arasındaki ilişki ve biçim ile içerik üzerindeki ihtilaf en iyi şekilde anlaşılabilir. De Sanctis'in eleştirisi militan bir eleştiridir, 'soğuk' bir estetik anlayışına yaslanmaz; birbirine düşman yaşam kavrayışları arasındaki kültürel mücadeleler ve karşıtlıklara sahne olan bir döneme aittir. İçerik analizleri, eserlerin 'yapısının' eleştirisi, yani artistik biçimde temsil edilen duygular külesinin mantıksal, tarihsel ve tematik tutarlılığı bu kültürel mücadeleyle bağlantılıdır. De Sanctis'in pek derin insanlığı ve insancılığı, ki bunlar bugün bile bu eleştiriye çok candan kılmaktadır, tam da bu noktada düğümleniyor gözükmektedir. Onda kendini bir davaya adanmış olan, güçlü moral ve siyasal kanaatlere sahip olan ve bunları saklamayan, hatta saklama girişiminde bile bulunmayan kişinin tutkulu coşkunu görmek güzel bir şeydir. Croce ise, eleştirmenin De Sanctis'te organik biçimde birleşip kaynaşmış olan bu değişik yönlerini birbirinden ayırt etmeyi başarır. Croce De Sanctis'le aynı kültürel güdülere sahiptir, fakat bunlar yayılma ve zafer kazanma döneminde oldukları zaman. Mücadele devam etmektedir, fakat kültürün (belli bir kültür tipinin) rafine hale gelmesi için verilen bir mücadeledir bu, onun yaşam hakkı için verilen bir mücadele değil: romantik coşkunluk ve tutku üstün bir dinginliğe ve *bonhomie*'yle¹ dolu bir iptilaya dönüşmüştür. Gerçi Croce'de bile bu görüş kalıcı değildir. Dinginlik ve iptilada çatlakların gözüktüğü yeni bir evre sükun eder; hırçnılık ve zar zor bastırılan bir öfke ortaya çıkar: saldırgan ve tutkulu değil, savunmacı

¹ *bonhomie* (Fr.): yüce gönüllülük, iyi huyluluk (ç.n.).

bir evredir bu, dolayısıyla da De Sanctis'inkiyle kıyaslanacak gibi değildir.

Özetle, praksis felsefesine uygun olan bir edebi eleştiri türünü Croce ya da başka biri değil (hele Carducci² hiç değil), De Sanctis önerir. Bu eleştiri türü yeni bir kültür (yani, yeni bir hümanizma) için verilen mücadeleyi ve toplumsal yaşamın eleştirisini, duyguları ve dünyaya ilişkin kavrayışları estetik eleştirisiyle ya da salt artistik eleştirisiyle kaynaştırmalıdır ve bunu, ince alay biçimini alsa bile, tutku ve heyecanla yapmalıdır.

SCW, 93-95 (Q23§3)

2 Sanat ve Kültür

'Yeni bir sanat' için değil, 'yeni bir kültür' için bir mücadeleden söz edilmesi gerektiği apaçık ortadadır. Belki de mücadelenin biçimden ayrı olarak yeni bir sanatsal içerik için olduğu bile söylenemez, çünkü içerik soyut olarak, biçimden ayrı olarak düşünülemez. Yeni bir sanat için mücadele etmek yeni birey sanatçılar yaratmak için mücadele etmek demektir, bu da saçma bir şeydir, çünkü sanatçılar yapay bir şekilde yaratılamazlar. Yeni bir kültür için, yani gerçekliği ve dolayısıyla 'olası sanatçılarda' ve 'olası sanat eserlerinde' teklifsizce yerleşmiş bir dünyayı yeni bir tarzda duyuş ve görüş haline gelinceye dek yeni bir yaşam sezgisine teklifsizce bağlı olmaktan başka umarı bulunmayan yeni bir ahlaki yaşam için verilen bir mücadeleden söz edilmelidir.

Birey sanatçılar yapay olarak yaratılamazlar; ama bu, kişinin uğruna savaştığı yeni kültürel dünyanın, tutkuların ve insani sıcaklığın teşvik edilmesi yoluyla, zorunlu olarak 'yeni sanatçıları' teşvik ettiği anlamına gelmez. Bir başka deyişle, şu şu kişilerin sanatçı olacağı söylenemez, ama hareketten yeni sanatçıların doğacağı söylenebilir. Başlangıçta sahip olmadığı bir özgüvenle, hege-

² Giosue Carducci (1835-1907); şair ve eleştirmen. Bir eleştirmen olarak Carducci metin analizleri üzerinde yoğunlaşmış, De Sanctis tarafından temsil edilen tarihsel-politik eleştiri anlayışına karşı çıkmıştır.

monik bir tutumla tarih sahnesine giren yeni bir toplumsal grup, kendi derununda yer alan ve daha önce kendilerini belli bir doğrultuda eksiksiz bir biçimde ifade etmek için yeterli gücü bulamayan şahsiyetleri teşvik etmekten başka bir şey yapamaz.

Dolayısıyla, birkaç yıl öncesine dek popüler olan bir ibareyi kullanarak söylersek, oluşmakta olan yeni bir 'poetik aura'dan söz edilemez. 'Poetik aura' daha öncesinden oluşan ve ortaya çıkan sanatçılar topluluğunu, ya da en azından başlamış ve pekişmiş olan bu oluşum ve ortaya çıkış sürecini, ifade etmeye yarayan bir metafordur sadece.

SCW, 98 (Q23§6)

3 Edebi Eleştiri

Educazione Fascista'nın Mart 1933 tarihli sayısında Argo'nun Paul Nizan'a karşı çıkmak amacıyla kaleme aldığı, bütüncül bir moral ve entelektüel yeniden canlanıştan doğacak olan yeni bir edebiyat anlayışıyla ilgili polemiksel makalesine ('Idée d'oltre confine' [Sınır ötesinden Fikirler]) bakınız.

Nizan, sorunu, kültürel öncüllerin bütüncül bir yeniden canlanışının tanımıyla başlayarak ve böylelikle soruşturulacak alanı sınırlandırarak ortaya koyuyor gözükmektedir. Argo'nun buna biricik geçerli itirazı şudur: yeni edebiyata ilişkin olarak ulusal ve yerli bir aşamanın ötesine geçmenin imkânsızlığı ve Nizan'ın kavramsalıklarının barındırdığı 'kozmopolit' tehlikeler. Bu açıdan bakıldıkta Nizan'ın Fransız aydın gruplarına dair eleştirilerinin pek çoğunun yeniden ele alınması gerektiği görülür: *Nouvelle Revue Française*, 'popülizm' ve benzerleri (*Monde* grubu da dahil olmak üzere); bunun nedeni Nizan'ın eleştirisinin siyasal açıdan hedefi tutturmaması değildir, bunun nedeni yeni edebiyatın zorunlu olarak kendisini 'ulusal bir biçimde', görece melez, farklı kombinasyonlar ve alışımlar halinde göstermesi gereğidir. Tüm bir akımı nesnel olarak incelemek ve araştırmak gerekmektedir.

Üstelik edebiyat ile politika arasındaki ilişki ele alınırken şu ölçüt akıldan çıkarılmamalıdır: edebiyatçı politikacıdan zorunlu olarak daha az katı ve kesin bir bakış açısına sahip olmalıdır. Deyim uygunsa daha az 'sekte' olmalıdır, fakat 'çelişmeli' bir biçimde. Politikacıya göre her 'sabit' imaj *a priori* reaksiyonerdir: politikacı tüm hareketi kendi gelişimi içerisinde düşünür. Oysa sanatçı, kendi kesin biçimlerine kavuşturulan 'sabit' imajlara sahip olmalıdır. Politikacı, insanı olduğu gibi ve aynı zamanda özgül bir hedefe ulaşması için olması gerektiği haliyle tahayyül eder. Onun görevi insanları teşvik etmek, halihazırdaki yaşamlarını geride bırakmalarını sağlamaktır: burada amaç öngörülen hedefe kolektif bir biçimde ulaşabilmektir, yani insanları hedefle 'uyumlu' hale getirmektir. Sanatçıysa, zorunlu ve gerçekçi bir yaklaşımla, belli bir uğrakta (konformist olmayan, kişisel vs.) 'olanı' sergiler. Dolayısıyla politik bakış açısından, politikacı sanatçıdan asla hoşnut olmaz ve olamaz: politikacı sanatçıyı her zaman çağın gerisinde, her zaman anakronik ve olayların akışının gerisinde kalan biri olarak görür. Tarih sürekli bir özgürleşme ve öz-farkındalık süreciye eğer, besbelli ki her aşama (tarihsel, ve bu örnekte, kültürel) aşılabilecek ve artık herhangi bir ilgi uyandırmayacaktır. Bana öyle geliyor ki Nizan'ın çeşitli gruplar hakkındaki düşüncelerini değerlendirirken akıldan çıkarılmaması gereken husus budur.

Gerçi nesnel açıdan bakıldıkta, tıpkı Voltaire'in nüfusun belli katmanları için hâlâ 'revaçta' olması gibi, bu edebi gruplar ile onların temsil ettiği kombinasyonlar da revaçta olabilir ve gerçekten de revaçtadır. Bu durumda 'nesnel' sözcüğü, moral ve entelektüel yeniden canlanışın bütün toplumsal katmanlarda eşzamanlı olarak gelişmediği anlamına gelir. Tam tersine, bugün bile pek çok insanın Kopernik'çi değil, Batlamyus'çu olması tekrarlamaya değer bir noktadır. Pek çok 'konformizm' vardır, yeni 'konformizmler' ve değişik kombinasyonlar için verilen pek çok mücadele vardır: bu kombinasyonlar önceden mevcut olan (değişik biçimde ifade edilen) ya da yaratılmaya çalışılan kombinasyonlardır (bu

yönde çalışan pek çok insan vardır). Her yeni kazanımın biriktirdiği şeye göre ve ek kazanımların öncülü haline gelmesine göre 'tekil' bir ilerlemeci strateji benimsemek ciddi bir hatadır. Stratejilerin çoklu olması bir yana, 'en ilerlemeci' stratejilerde bile geriye dönük anlar vardır. Dahası, Nizan 'popüler edebiyat' denilen edebiyat türünü, yani tefrika edebiyatın (macera hikayeleri, detektif hikayeleri, gerilim hikayeleri) kitleler arasındaki başarısını (bu başarıya sinema ve gazeteler yardımcı olmaktadır) nasıl ele alacağını bilmemektedir. Ne ki, moral ve entelektüel yeniden canlanışın bir ifadesi olarak yeni bir edebiyat sorununun temel parçasını temsil eden de işte bu sorudur; zira ancak tefrika edebiyatın okurları arasından o yeni edebiyatın kültürel temelini yaratmak için gerekli ve yeterli bir kitle seçilebilir. Bana mesele şuymuş gibi geliyor: Dostoyevskiy, Sue ve Soulié açısından ne ise, ya da detektif hikayeleri konusunda Conan Doyle ile Wallace'a karşı Chesterton ne ise, tefrika edebiyat karşısında o olan bir yazar grubu –sanatsal açıdan– nasıl yaratılacaktır. Bu amacı akıldan çıkarmayarak pek çok önyargıdan kurtulmak gerekmektedir; fakat her şeyden önce kişinin bir tekele sahip olamayacağı, fakat aynı zamanda yayıncılıkla ilgili olarak, amansız bir örgütlenmeyle karşılaştığı da unutulmamalıdır.

En yaygın önyargı şudur: yeni edebiyat, kendisini, Fütürizmde olduğu gibi, entelektüel kökenlere ilişkin olarak bir sanat okuluyla özdeşleştirmek zorundadır. Yeni edebiyatın öncülü tarihsel, politik ve popüler olabilir ancak. Yeni edebiyat önceden varolan şeyi, polemiksel ya da başka bir yaklaşımla, geliştirmeyi amaçlamalıdır. Burada mesele, yeni edebiyatın kendi köklerini popüler kültürün verimli toprağına, onun beğeni ve eğilimlerine, onun moral ve entelektüel dünyasına (bu kültür geri ve konvansiyonel olsa bile) salması meselesidir.

4 Edebi Eleştiri Ölçütleri

Sanatın sanat olduğu, kendi içinde 'iradi' ve yönlendirilmiş siyasal propaganda olmadığı yolundaki anlayış, kendi çağını yansıtan ve özgül siyasal akımların güçlenmesine katkıda bulunan özgül kültürel akımların oluşumu önünde bir engel midir? Değil gibi gözükmektedir; gerçekten böylesi bir anlayış, sorunu daha radikal bir çerçevede, daha etkili ve sonuç alıcı bir eleştirinin çerçevesi içerisinde ortaya koyuyor gözükmektedir. Sanat eserinin yalnızca artistik karakterine bakılması gerektiği yolundaki ilke göz önüne alındıkta bu, kişiyi, duygular kütlesini ve yaşama yönelik olarak bizatihi sanat yapıtında mevcut olan tutumu soruşturmaktan hiçbir şekilde alıkoymaz. Gerçekten de gerek duyulan tek şey, bunun estetikteki modern akımlar tarafından kabul edildiğini görmek üzere, De Sanctis ile Croce'ye başvurmaktır. Dışlanan şeyse bir eserin, biçiminden dolayı değil (soyut içerik biçimle kaynaşır ve bir olur), moral ve siyasal içeriğinden dolayı güzel olduğu yolundaki fikirdir. Dahası, bir sanat eserinin yaratıcısı dışsal/pratik (yani, yapay ve içtenliksiz) meşguliyetlere kapıldığı için onun başarısız olup olmadığını incelemek gerekmektedir. Polemiğin can alıcı noktası şudur: X, belli bir içeriği sanatsal bir tarzda ifade etmek 'istememesine' rağmen bir sanat eseri meydana getirememektedir. Bu eserin sanatsal başarısızlığı, o tikel içeriğin X'in elinde eğilip bükülmeye gelmediğini (çünkü o, gerçekten de hissettiği ve deneyimlediği diğer eserlerde bir sanatçı olduğunu kanıtlamıştır) göstermektedir. Bu başarısızlık gene göstermektedir ki X'in coşkusu kurmacadır ve dışarıdan yönlendirilmiştir, bu özgül durumda o gerçekte bir sanatçı değil, efendilerini hoşnut etmek isteyen bir hizmetçidir. Öyleyse biri estetik (saf sanatla ilgili), diğeri siyasal-kültürel (yani, açıkçası siyasal) olmak üzere iki olgu kümesi vardır. Bir eserin artistik karakterini yadsıma noktasına gelme olasılığı, siyasal eleştirmene, X'in, bir sanatçı olarak, o tikel siyasal dünyaya ait olmadığını tanıtlamasında yardımcı olabilir. O, büyük ölçüde sanatsal bir kişilik taşıdığı için, bu dünya onun üzerinde de-

rinlemesine ve yakın bir etkide bulunmaz, bu dünya onun için varolmaz. Dolayısıyla, politika söz konusu olduğu sürece, X bir oyun oynar, gerçekte olduğundan farklı görülmek ister. Şu durumda siyasal eleştirmen, onu, bir sanatçı olmakla değil, 'siyasal bir oportünist' olmakla itham eder.

Politikacı, tikel bir kültürel dünyayı ifade etmek üzere kendi zamanının sanatına baskı uyguladığında, onun bu etkinliği sanatsal eleştiriye değil, politikaya değgin bir etkinlik olur. Uğrunda savaşılan kültürel dünya canlı ve gerekli bir olgu ise, bu dünya karşı konulamaz bir biçimde yayılma gösterecek ve kendi sanatçı-larını bulacaktır. Ne ki, uygulanan basınca rağmen, bu karşı konulamazlık ortaya çıkmaz ve etkili olmazsa bu, söz konusu dünyanın yapay ve kurmaca bir dünya olduğu, önemli insanların kendileriyle aynı fikirde olmamalarından yakının vasat insanların yarattığı karton bir eser olduğu anlamına gelir. Sorunu ortaya koyuş biçimi böylesi bir moral ve kültürel dünyanın katılığının bir göstergesi olabilir. Gerçekte 'kaligrafizm'³ denilen şey, oportünist bir biçimde belli ilkeler ileri süren ve fakat onları sanatsal bir biçimde (yani, onların kendi uygun etkinlik alanında) ifade edemeyen ve saf biçim hakkında abuk sabuk laflar eden küçük sanatçılar tarafından çabucak kotarılmış bir savunmadan başka bir şey değildir. Spirüel kategorilerin dolaşımındaki ayırım ve birliğe ilişkin biçimsel ilke, asıl hakikati yakalamaya ve kartlarını masanın üzerine koymaya hazır olmayanların ya da ancak şansları yardımıyla yetkili makamlara gelen ikinci sınıf bireylerin keyfiliğini ve sahteyaşamını eleştirmeye imkân verir.

SCW, 108-110 (Q15§38)

---

³ Burada kullanılan İtalyanca sözcük *calligrafismo*'dur: Yazıda üslup ve biçime gene üslup ve biçim hatırına önem vermeyi anlatan bu terim, 1930'larda sinemada bir bakıma estetiği ön plana çıkaran bir üslubun yanı sıra, bir edebi akımın da etiketi oldu.

5 İçtenlik (ya da Kendiliğindenlik) ve Disiplin

İçtenlik (ya da kendiliğindenlik) her zaman bir meziyet ve bir değer midir? Disipline edildiği takdirde. İçtenlik (ve kendiliğindenlik), kişiye özgülük bakımından bile (bu durumda özgünlük belli bir gruba özgülikle eşdeğerdir) maksimum ölçüde bireysellik anlamına gelir. Bir birey, toplumsal varlığa maksimum derecede önem verdiğinde tarihsel açıdan özgündür; toplumsal varlık olmaksızın o bir 'idiot' olur (etimolojik anlamda; ancak bu, sözcüğün o yaygın ve kaba anlamından fazla uzak değildir).⁴ Özgünlük, kişilik ve içtenlik gibi sözcüklere romantik bir anlam yüklenir ve bu anlam, esas olarak 'Cizvitlere özgü' bir konformizme (öncü bir grubun değil, küçük bir grubun ya da kliğin çıkarları doğrultusunda yaratılmış yapay ve kurmaca bir konformizmdir bu) karşı harekete geçme girişiminden kaynaklandığı gerekçesiyle, tarihsel olarak doğrulanır.

Zorunluluğa tekabül eden, yararlı bir sonuç elde etmek için gerekli olan minimum miktarda güce tekabül eden 'ussal' bir konformizm biçimi de vardır. Burada disiplin yüceltilmeli, teşvik edilmeli ve onun 'kendiliğinden' ya da 'içten' olması sağlanmalıdır. Şu halde konformizm 'sosyallik'ten başka bir anlama gelmemektedir, fakat 'konformizm' sözcüğünü kullanmak hoş bir şeydir, çünkü embesilleri kızdırmaktadır. Bu, bir kişilik oluşturulamayacağı ya da özgün olunamayacağı anlamına gelmez, fakat işi daha da zorlaştırır. Herkesin yaptığının tersini yaparak özgün olmak çok kolaydır; mekanik bir şeydir bu. Başkalarından farklı bir biçimde konuşmak, sözcüklerin anlamlarıyla oynamak çok kolaydır; buna karşılık akrobatik hareketler yapmaksızın kişinin kendisini diğerlerinden ayırması zordur. İnsanlar günümüzde kolay

---

⁴ 'Idiot' ve 'idiom' sözcükleri Yunanca 'özel', 'kişiye özgü' anlamına gelen *idios* sözcüğünden türetilmiştir.

yoldan özgün olmaya ve bir kişilik sahibi olmaya çalışmaktadır. Hapishaneler ve akıl hastaneleri güçlü kişiliklere sahip özgün insanlarla doludur. Gerçekte zor olan şey disiplin ve sosyallığe vurgu yapmak ve bu arada içtenliği, kendiliğindenliği, özgünlüğü ve kişiliği açıkça ortaya koymaktır. Konformizmin çok kolay olduğu, dünyayı bir manastıra indirgediği de söylenemez. 'Gerçek konformizm' nedir? 'Zorunluluğa' uyduğu için 'ussal' olan en yararlı ve en özgür davranış biçimi nedir? Bir başka deyişle, 'zorunluluk' nedir? Herkes kendisini 'model' olarak sunmaya, 'moda' ve 'sosyallığın' arketipi haline getirmeye yöneltilmektedir. Dolayısıyla sosyallik ya da konformizm kültürel bir mücadelenin (fakat sadece kültürel değil) sonucudur; 'nesnel' ya da evrensel bir olgudur, tıpkı 'zorunluluk' gibi: üzerinde özgürlük fikrinin inşa edildiği 'zorunluluk' nesnel ve evrensel olmak durumundadır. Özgürlük ve özgür irade vs.

Literatürde (sanatta) içtenlik ve kendiliğindenlik, hesaplamalara ya da mekanik işlemlere karşıdır. Bu da yanlış bir konformizm ya da sosyallik, yani göreneksel ve verili fikirlere kapılma eğilimi olabilir. Geçmiş 'kataloglayan' ve dosyalarda olmayan şeyi yaparak özgün olmaya çalışan Nino Berrini örneği vardır. Berrini'nin tiyatroyla ilgili ilkeleri şunlardır: 1) eserin uzunluğu: başarılı olmuş eserleri baz alarak ortalama bir uzunluk belirleyin; 2) eserlerin nasıl sonlandığını araştırmak; hangi eserler bu konuda başarılı olmuş ve alkış almış; 3) kombinasyonları araştırmak: örnekse, karıkoca-sevgili üçgenini içeren burjuva cinsel dramında hangi kombinasyonların en fazla istismar edildiğini görün ve, eliminasyon işlemiyle, bu mekanik yolla keşfedilen yeni kombinasyonlar 'icat edin'. Berrini bu şekilde, bir oyunun 50.000 sözcükten fazla olmaması gerektiğini, yani belli bir zaman dilimini aşmaması gerektiğini buldu. Her perde ya da sahne belli bir noktaya varacak şekilde ilerlemelidir; bu yol, geleneksel anlamda başarılı olan duygu ve

uyaranların bir ortalaması göz önünde tutularak, deneysel olarak incelenir. Hiç kuşku yok ki bu ölçütler uygulandığında gişede hüsrana yaşamak imkânsızdır.⁵ Fakat yukarıda açıklanan anlamda 'konformizm' ya da 'sosyallik' midir bu? Elbette değil. Önceden mevcut olan şeye basit bir uyumdur.

Disiplin, aynı zamanda, geçmişin incelenmesi anlamına da gelir; çünkü geçmiş hem bugünün hem de yarının bir ögesidir. 'Boş' bir öge değildir; bir dil olması, zorunlu bir 'birbiçimliliğin' ögesi olması ('boş' ve tembel bir birbiçimliliğin değil) hasebiyle, zorunlu bir ögedir.

SCW, 124-125 (Q14§61)

6 ['İşlevsel' Edebiyat]

Mimarlıktaki 'ussallığa' edebiyatta karşılık gelen şey nedir? Açıkçası, bir plana ya da önceden saptanmış bir toplumsal doğrultuya dayanan, bir başka deyişle 'işlevsel' olan bir edebiyatta. Ussallığın başka sanat dallarında değil de mimarlıkta rağbet görmesi ve doğrulanması tuhaftır. Bir yanlış anlaşılma olmalı. Acaba bu durum sadece mimarlığın pratik amaçlar taşımasından dolayı mı böyle? Evet, gözüken durum kesinkes bu: çünkü mimarlık ev inşa etmek üzere kullanılmaktadır; fakat mesele bu değildir, mesele bir 'gereklilik' meselesidir. Evlerin diğer sanat ürünlerinden daha gerekli olduğu söylenebilir; yani ev herkes için bir ihtiyaçtır, fakat diğer sanat ürünleri ancak aydınlar/kültürlü insanlar için gereklidir. O halde şöyle bir sonuca varılabilir: bütün sanatları herkes için gerekli kılmayı, herkesi 'sanatçı' yapmayı öneren insanlar 'pratik' insanlardır.

⁵ Gramsci, *Avanti!*'nin Torino edisyonunda tiyatro eleştirmeni olarak yazarken Nino Berrini'nin (1880-1962) kimi oyunlarını da eleştirmiştir.

Gene karşımıza toplumsal baskı çıktı! İnsanlar bu baskı uygulamasına karşı nasıl da boş konuşuyor! Bunun sadece bir sözcük olduğunu kimse görmüyor! Baskı, yönlendirme ve planlama sanatçı seçmeye elveren bir alandan başka bir şey değildir. Bunlar, irade ve baskının adanıklılı doğrulandığı bir alanda, pratik amaçlar göz önüne alınarak seçilecektir. Sanki her zaman bir baskı uygulaması yaşanmamış gibi! Merkezi bir iktidar ya da merkezileşmiş bir güç tarafından değil de, çevre ve tekil bireyler tarafından bilinçsiz olarak uygulanıyor diye baskı sona erer mi? Nihayetinde bu, bireysel iradeye karşı bir 'ussallık' sorunudur. Dolayısıyla konu baskı değil, bizim otantik bir ussallıkla, gerçek bir işlevcilikle ya da bir iradi edimle uğraşıp uğraşmadığımızdır. Hepsi bu. Baskı, onu reddedenlerin meselesidir, kabul edenlerin değil. Toplumsal güçlerin gelişmesiyle el ele gittiği takdirde söz konusu olan şey baskı değil, fakat hızlandırılmış bir metotla elde edilen kültürel hakikatin 'ifşasıdır'. Dindar birinin yazgı hakkında söylediklerini baskı hakkında da söyleyebiliriz: baskı, onu 'kabullenmeye hazır' olanlar açısından yazgı değil, özgür iradedir. Gerçekte baskı kavramına muhalefet vardır, çünkü bu kavram aydınlara, özellikle de yeniliklerin küçük parçalar halinde/yavaş yavaş getirilebileceğini teslim etme noktasından ötesine geçmeyen geleneksel aydınlara gelenekçi aydınlara karşı bir mücadeleyi içerir.

Mimarlıkta ussallığın 'endüstriyel sanat' diye adlandırılan 'bezeme sanatı' ile mukayese edilmesi tuhaftır. Tuhaf ama doğru bir yaklaşımdır bu. Gerçekte, zengin alıcıların beğenisini tatmin etmeyi, bu insanların kullandığı deyimle onların yaşamlarını 'albenili kılmayı' amaçlayan her sanatsal ürün her zaman endüstriyel bir ürün diye adlandırılacaktır. Sanat, özellikle onun kolektif biçimleri söz konusu olduğunda, kitlesel bir beğeni yaratmayı, bu beğeniyi inceltmeyi amaçlar; 'endüstriyel' değildir, fakat hasbidir: yani sanattır.

Mimarlıktaki ussalık ya da 'işlevcilik' kavramı, bana göre, yarattığı sonuçlar ve kültür politikası ilkeleri bakımından zengindir. Kavramın 'sosyalizasyona' (geniş anlamda) ve yanı sıra merkezi güçlerin geniş kitleleri bireyciliğin kalıntılarına ve kültür politikasındaki bireycilik estetiğine karşı örgütlemek üzere gerçekleştirdiği girişimlere sahne olan bir dönemde (mevcut dönem) ortaya çıkması tesadüf değildir.

SCW, 129-131 (Q14§65)

ANAHTAR TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Aydınlar

Gramsci, hapishane defterlerinde aydınları, temel bir toplumsal gruba 'türdeşlik ve kendi öz işlevine dair farkındalık' kazandıran insanlar olarak tanımlar. Aydınlar birer eğitimcidir, örgütçüdür, liderdir. 'Organik' aydınlar grubun bizatihi kendisinden çıkan kişilerdir: siyasal aktivist olan bir işçi, sözgelimi. 'Geleneksel' aydınlar ise eski toplumsal formasyonlardan kalan ve kendilerini temel sınıflardan birine ya da diğerine bağlayabilen kişilerdir: kendilerini hangi sınıfla özdeşleştirdiklerine bağlı olarak devrimci ya da muhafazakâr bir işleve sahip olan rahipler, sözgelimi. Organik ve geleneksel aydınlar siyasal partide bir araya gelirler. İtalyancada 'entelektüel çalışma' (*lavoro intellettuale*) terimi aynı zamanda basitçe 'zihinsel çalışma/iş' ya da 'beyinle yapılan iş' anlamını taşır. Her iki durumda da 'aydın', bir işlevi, yanı sıra da bu işlevi yerine getiren somut bireyi tanımlar. Böylece Gramsci, toplumun devrimci dönüşümünün bir parçası olarak, entelektüel işlevin muazam ölçüde çoğaldığı bir durumu öngörür: bir başka deyişle, giderek daha fazla sayıda insan hem politik açıdan hem de ekonomik üretim alanında zihinsel etkinliğe, örgütlemeye, tasarlamaya ve öncülük etmeye değerli görevleri paylaşır. Gramsci'ye göre bu, aynı zamanda, bir demokratikleşme süreci olacaktır ve karar verme yetkisinin uzman bir aydın elitin tekelinde olduğu yerde ortaya çıkan bürokrasilerin oluşumunu ketleyecektir.

Aydınlar ve moral reformasyon

Gramsci bu terimi, Georges Sorel vasıtasıyla, Ernest Renan'dan (kitaplarından birinin adı *La Réforme intellectuelle et morale*'ydi) alıp benimser ve, Protestan Reformasyonu ve Fransız Devrimi'yle benzeşim kurarak, dünyaya ilişkin kavrayışların toptan dönüşümüne ve praksis felsefesinin hasıl ettiği davranış normlarına uygular.

Devlet

Gramsci hapishane defterlerinde 'devlet' terimini en azından iki farklı anlamda kullanır. Birinci (dar) anlamıyla devlet bir 'tahakküm' alanıdır, bir sınıfın diğer bir sınıfı ezme organı ya da aracıdır (örnekse bkz. X.1, s. 306). Terim, bu anlamıyla, Marx'ın kullanımlarından birine ve Lenin'in *Devlet ve Devrim*'indeki kullanıma tekabül etmektedir. İkinci ve Üçüncü Enternasyonallerde de devlet terimi, esas itibarıyla, bu anlamda kullanılmıştır. İkinci (daha geniş) anlamıyla (defterlerin yazımında geç ele alınan bir konudur bu) devlet 'tümleşik' bir devlettir. *Hem zor hem de rıza işlevine sahiptir. Hem hükümet ve yargı aygıtlarını, hem de sivil toplumu oluşturan çeşitli gönüllü ve özel kuruluşlarla para-politik kurumları içerir.* Bu geniş anlamıyla devlet, 'eğitimsel' ve 'etik' işlevlere sahiptir; bu işlevler, dar anlamıyla devlet (zor'un ve sınıfsal egemenliğin bir enstrümanı olarak devlet) sosyalizm aşamasında sönerken kalmaya devam edecek, hatta çoğalacaktır: 'Düzenlenmiş toplumun (ya da etik devletin ya da sivil toplumun) göze çarpan unsurları giderek daha fazla ortaya çıktıkça, devletin zor unsurunun da derece derece söneceğini tahayyül etmek mümkündür.' (VII.8) Tümleşik devlet içerisinde, sivil toplum terimi, 'bir toplumsal grubun toplumun bütünü üzerindeki siyasal ve kültürel hegemonyasını, *devletin etik içeriğini*' anlatır (Q6Ş24, s. 703, vurgulama benim).

O halde devlet, birinci anlamıyla, sivil toplumdan ayrılmıştır: rızaya karşı zor, yönlendirmeye karşı tahakküm, hegemonyaya karşı diktatörlükte olduğu gibi. İkinci anlamıyla devlet hem sivil toplumu, hem de birinci ya da dar anlamıyla devleti (buna artık

‘politik toplum’ denir) içerir. Her iki durumda da iki ‘alan’ (politik toplum/sivil toplum) arasındaki ayırım aynıdır ve her iki alan da Gramsci tarafından üçüncü bir alandan (‘ekonomik toplum’ ya da ekonomik yapı) metodolojik olarak ayrı tutulur.

Ekonomik-korporatif

Bu terim her zaman, açıkça ya da örtük olarak, ‘hegemonik’ terimine karşıt anlamda kullanılmıştır. ‘Ekonomik-korporatif’ çıkar, belli bir ekonomik kategorinin (sözgelimi tacirlerin ya da teknik işçilerin) kolektif çıkarı anlamına gelir. Toplumsal bir grubun hegemonik olması için sadece ekonomik-korporatif bilinçten sınıf bilincine geçmekle yetinmemesi, daha da ileri gitmesi gerekir; çünkü sınıf bilinci hâlâ kolektif ekonomik çıkar üzerine kuruludur. Hegemonik olmak, ‘genişlemeci’ ittifaklar inşa etmek üzere, sınıfın ekonomik çıkarını feda etme anlamına da gelebilir pekâlâ. Kolektif siyasal bilincin oluşumundaki ardışık ‘uğrakların’ betimini ‘Güney Sorununun Kimi Yönleri’ başlıklı makale ile ‘Durumların Analizi: Güç İlişkileri’ başlıklı makalede bulabilirsiniz.

Ekonomizm

Gramsci’ye göre ekonomizm, ekonomik boyutun toplumsal ve siyasal bir topluluktan kuramsal ayrılığı, daha spesifik olarak da bu topluluğun kendi ekonomik davalarına indirgenmesi demektir. Ekonomizm, Gramsci’nin görüşünde, sadece İkinci Enternasyonal’in (1889-1914) ‘mekanik tarihsel materyalizmi’ olarak değil, fakat aynı zamanda devrimci sendikalizm ve burjuva liberalizmi (ya da *laissez-faire*) olarak (Gramsci bu bağlamda devrimci sendikalizm ile burjuva liberalizmini birbirine özümsetir) özet ifadesine kavuşur. Devrimci sendikalizm ekonomik üretimin devrimci dönüşümüne, siyasal iktidarı ele geçirme ve devletin dönüşümü karşısında ayrıcalık tanır. Burjuva liberalizmi ise ekonomiyi, kendi kendini düzenleyen bireysel girişim alanı olarak görür: bu alan devletin müdahalesinden uzak olmalıdır. Ne ki gerçeklikte devlet, kapitalist bir ekonominin ve burjuva devletin idamesi için gerek-

lidir; devlet tarihsel süreç içerisinde giderek daha fazla bu alanlara müdahale etmektedir. Gramsci, ekonomizme karşıt olarak, hegemonya ile tarihsel blok kavramlarını geliştirir.

Hegemonya

Gramsci, bu terimi, Rus Sosyal Demokrasisi ile Üçüncü Enternasyonal'in siyasal söz dağarından esinlenerek kullanmıştır (daha ayrıntılı bilgi için bkz. Anderson 1976-77; 15-21 ve Buci-Glucksmann 1980: 174-185). Hegemonya sözcüğü, bu bağlamda, bir sınıf ittifakına önderlik etmek anlamını taşıyordu: proletaryanın ilk kerte (1905 devriminde) burjuva-demokratik devrime, daha sonraysa (1917'den sonra) köylülük ve diğer sömürülen gruplarla kurulan ittifaka önderlik etmesi. Bu önderlik, yönetici sınıfın ekonomik açıdan sahip olduğu merkezi role dayanır, fakat aynı sınıfın kendi müttefiklerine ekonomik ödünler vermesi ve fedakârlıklar yapmasıyla da politik bir güvenceye kavuşur. Gramsci 1926'da yazdığı 'Güney Sorununun Kimi Yönleri' başlıklı makalesinde, proletaryanın, ancak kendi ekonomik öz-çıkârını yendiği ve yoksul köylülük ile güneyli aydınların desteğini kazandığı takdirde, hegemonik/yönetici bir sınıf haline gelebileceğini ileri sürer. Sovyetler Birliği'yle ilgili tartışmalardan (1923-1926) kaynaklanıp gelişen bu nosyon, hapishane defterlerinde tekrar karşımıza çıkar (sözgelimi bkz. VI.10, 'Durumların Analizi: Güç İlişkileri'). Hegemonya, iki kavramla ('Jakobenizm' ve 'ulusal-halksal') yakından ilintili hale gelirken, iki kavramla da ('ekonomizm' ve 'ekonomik-korporatizm') tersleşir. Bu anlamda hegemonya, zorunlu olarak, üretimin ekonomik yönden egemen ya da potansiyel yönden egemen bir tarzından ve 'temel' toplumsal sınıfların (burjuvazi ya da proletarya) birinden köklenir; fakat kesinkes, sınıfın ekonomik çıkarının ötesine geçip bir sınıf ittifakları sistemi aracılığıyla siyasal yönetim alanına yayılmak şeklinde tanımlanır.

Hapishane defterlerinde 'hegemonya' bu anlamını korur, fakat terimin kapsamı iki şekilde genişletilir. Birincileyin, proletaryanın önderlik ettiği durumları değil sadece, tarihin diğer dönemlerinde

başka sınıfların egemenliğini anlatmak için de kullanılır. İkincileyin, terim niteliksel bir değişime uğrar: hegemonya, ittifaka girilen gruplar ile bağımlı gruplar üzerindeki 'kültürel, moral ve ideolojik' önderlik anlamına gelmeye başlar. Bu anlamıyla hegemonya (Gramsci bu hegemonya anlayışını Croce'nin 'etik-politik' kavramı dolayımıyla geliştirir) yeni bir ideolojik 'alanın' oluşturulmasıyla; siyasal, kültürel ve moral liderlikle ve rıza ile özdeşleşir (VI.5). Hegemonya böylece Gramsci tarafından, bir bağlantılar ve zıtlıklar zincirine, 'politik topluma' karşı 'sivil toplum', zor'a karşı rıza, 'tahakküme' karşı 'yönlendirme' şeklinde bağlanır (X.1). Bu ikilikler Machiavelli ile diğer bazı siyaset düşünürlerinde görülen zor-rıza zıtlığına dayanır. Gramsci'nin hegemonya kavramı, aynı zamanda, tarihsel dilbiliminin etkisi altında kalmış gibi bir görüntü vermektedir (bir dilin başka bir dil üzerindeki etkisi ya da 'saygınlığı'na ilişkin anlatımlarda görüldüğü üzere).

Gramsci'de hegemonya, kimileyin salt kültürel ya da ideolojik etkiye dair bir ilişki ya da salt rızaya dair bir alan olarak yorumlanır; bazen de 'egemen ideoloji' nosyonuna özümsetilir (örnekse bkz. Hunt 1986: 215 ve Boggs 1976). Ne ki bu yorumlar, öyle görünüyor ki, yanlıştır. Gramsci şu noktanın altını çizer: 'Hegemonya etik-politiktir, ama aynı zamanda ekonomik bir nitelik taşımalıdır, zorunlu olarak ekonomik etkinliğin can alıcı çekirdeğindeki öncü grup tarafından icra edilen can alıcı işleve dayanmalıdır.' Fransız parlamenter rejimi gibi vakalarda 'hegemonyanın "normal" icrasını ... karakterize eden şey, birbirini çeşitli şekillerde dengeleyen güç ve rıza kombinasyonudur.' (VIII.2, vurgulama benim). Gramsci ayrıca hegemonyanın dinamik ('sürekli bir oluşum süreci ve istikrarsız dengelerin aşılması') olduğunu ve 'hegemonya olgusunun, üzerlerinde hegemonya kurulacak grupların çıkarlarını ve eğilimlerini hesaba almak gerektiğini önvarsaydığını' öne sürer. Bir başka deyişle hegemonya, egemen ideoloji kavramının imlediği statik, total ve pasif bağımlılığın aksine, hegemonya altına alınan grupların aktif ve pratik bir biçimde işin içine katılmasını önvarsa-

yar. Gramsci hegemonya kavramını Rus geleneğinde olduğu gibi sadece proletaryanın devrimci liderliğine değil, aynı zamanda burjuva egemenliğine de uyguladığı için, bundan Gramsci'nin burjuva egemenliği ile proleter egemenliğini yapısal olarak birbirine asimile olabilir ya da birbiriyle değiştirilebilir bir tür nüve içeren egemenlikler olarak gördüğü yolunda bir anlam çıkarmak da yanlıştır. Gramsci gerçekte, farklı tarihsel durumlara ve sınıfsal aktörlere göre farklı hegemonya biçimlerini birbirinden ayırt etme konusunda dikkatlidir. Burjuva hegemonyasının tipik biçimleri 'pasif devrim' ve 'transformizm' ya da parlamenter rejim biçimidir. Buna karşılık Gramsci, proleter hegemonyayı, praksis felsefesi hakkında yazarken dolaylı olarak tanımlar: '[Proleter hegemonya] egemen gruplardan oluşan hükümetin madun sınıfların rızasını kazanmak ve onlar üzerinde hegemonya kurmak için kullandığı bir araç değildir; kendilerini yönetim sanatında eğitmek isteyen bu madun sınıfların dışavurumudur o...' (VI.7)

Jakobenizm

Gramsci'nin ilk yazılarında 'Jakobenizm' sekter, mistik, soyut, elitist gibi olumsuz sıfatlarla anılır (örnekse bkz. III.2; ayrıca SPW I, s. 32, 170, 309). Gelgelelim, hapishane defterlerinde terim 'yeniden değerlendirir' ve köylü kitlelerin organik olarak öncü sınıfa, kırım kente bağlandığı ulusal-halksal bir ittifakın önderliği anlamını kazanır. Bu yeniden değerlendirme büyük olasılıkla Lenin'in etkisiyle gerçekleşmiştir. Lenin *Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*'nde (1905) Bolşevikleri, sloganları 'proletarya ile köylülüğün devrimci-demokratik diktatörlüğü' olan 'çağdaş Sosyal Demokrasinin Jakobenleri' olarak adlandırır. Temmuz 1917'de şöyle yazmıştır: 'Yirminci yüzyılda "Jakobenizm", Avrupa'da ya da Avrupa ile Asya arasındaki sınır hattında, yoksul köylülük tarafından desteklenen ve sosyalizme doğru ilerlemeye elverişli mevcut maddi temelden faydalanan devrimci sınıfın, proletaryanın, egemenliği şeklinde olacaktır; bu sadece on sekizinci yüzyılda Jakobenler tarafından sağlanan bütün büyük/unutulmaz şeyleri sağlamakla

kalmayıp, emekçi halkın dünya çapındaki zaferini sürekli hale getirebilir.’

Manevra Savaşı/Mevzi Savaşı

Birinci Dünya Savaşı’yla ilintili olarak kullanılan bu askeri terimler, sırasıyla, cepheden yapılan bir dizi hücumla hızlı bir hareket savaşı ve cephe hattının gerisindeki levazım, mühimmat ve asker rezervleriyle desteklenen siper savaşı anlamına gelir. Gramsci, bu iki kavramı, devlet/sivil toplum ayırımına benzer bir şekilde, siyasete uygular. ‘Bana öyle geliyor ki İlyiç [Lenin] 1917’de Doğu’da başarıyla uygulanan manevra savaşından [devlete cephe-den hücum etmek], Batı’da biricik olası biçim olan mevzi savaşına geçmenin gerekli olduğunu anlamıştı.’ (VII.2) Mevzi savaşı Gramsci’nin hegemonya nosyonuulla bazı bakımlardan bağlantılıdır: sınıfsal ittifaklar, sivil toplumda ‘moleküler’ ideolojik ve politik çalışma, rıza. Ne ki şu nokta gözden kaçırılmamalıdır: Gramsci ‘mevzi savaşı’ terimini sadece solun izleyeceği bir devrimci stratejiyi anlatmak için değil, aynı zamanda devrimci bir hücumun ardından gelen bir ‘devrim-reaksiyon’ ya da pasif devrim evresini betimlemek için de kullanır: bu bakımdan faşizm, aynı zamanda, bir mevzi savaşı biçimidir.

‘Organik’ ve ‘konjonktürel’

Gramsci’ye göre Marksist analiz organik olanı, yani sistemin bütününe dair ve görece kalıcı olanı, konjonktürel olandan, yani verili bir momente özgü olandan ayırt etmelidir. Böyle bir analiz, siyasal sistem ve ideoloji düzlemindeki konjonktürel çatışmaların altını, yani ekonominin yapısal çelişkilerini nasıl okumak gerektiğini bilmelidir. Gramsci’nin buradaki pozisyonu ilk bakışta ekonomizmle karıştırılabilir, ama ondan farklıdır. Ekonomizm her zaman, ‘görünürdeki’ üstyapıların altına, yani ekonomik temel ‘gerçekliğine’ bakılması gerektiğini savunur. Buna karşılık Gramsci, organik momentlerle konjonktürel momentlerin sürekli olarak birbiriyle *ilişkilendirilmesi* gerektiğini öne sürer. Bu, konjonktürel

alanın da aynı şekilde gerçek diye anlaşılması ve görülmesi demektir, çünkü muhalif güçler tam da bu alan üzerinde örgütlenirler. Bu momentlerden sadece birine aşırı bir dikkat gösterildiğinde hata yapılır. Konjonktürel olanın aleyhine organik olana yapılan aşırı vurgu ekonomizme yol açar, tıpkı konjonktürel olana yapılan aşırı vurgunun 'ideolojizme' yol açması gibi. (Bkz. VI.10)

Organik kriz

'Organik bir kriz' sistemin bütünüdür; bu krizde ekonomik yapıdaki çelişkiler üstyapılarda yansılır. Krizin işaretlerinden biri, siyasal temsile ilişkin geleneksel biçimlerin (partilerin ya da parti liderlerinin), bu biçimlerin daha önce temsil ettiği ekonomik sınıf ya da sınıf fraksiyonu tarafından artık yeterli kabul edilmemesidir. Dolayısıyla bu bir hegemonya krizidir, çünkü daha öncesinde hegemonik olan bir sınıf tabandan gelen bir meydan okumayla karşılaşmıştır ve artık bir toplumsal ittifaklar bloğunu bir arada tutmaya muktedir değildir. Gramsci'nin analizinde, böylesi bir organik kriz İtalya'da, Birinci Dünya Savaşı öncesinde, burjuvazi ile toprak sahipleri, gücü giderek artan işçi sınıfı örgütleriyle karşı karşıya geldiği zaman, bu ittifakı temsil etme durumunda olan Liberal yönetici elite duyulan güvenin yitilmesiyle baş göstermiştir. Organik krizler siyasal saflaşmaların hızlanmasına yol açar. İtalya'da savaştan sonraki hızlı saflaşmalar Faşizmin iktidara gelmesine neden olmuştur. (Bkz. VI.12 ve VIII.9 ve 10)

Ortak duyu

Gramsci'ye göre herkes dünyaya ilişkin bir dizi kavrayışa sahiptir, bu kavrayışlar çoğun birbiriyle çelişme eğilimindedirler ve dolayısıyla tutarlı bir bütün oluşturmazlar. Bunların pek çoğu dışarıdan ya da geçmişten empoze edilir ve edilgin bir tutumla soğurulur; eleştirelilikten uzak bir şekilde kabul edilir ve yaşanır. Bu durumda bunlar Gramsci'nin 'ortak duyu' (ya da, bir başka bağlamda, 'folklor') diye adlandırdığı şeyi oluştururlar. Popüler ortak duydaki birçok öge, eşitsizlik ve baskının insanlara doğal ve değiştirilemez

şeyler olarak gözükmelerini sağlayarak, onların madunluğuna katkıda bulunurlar. Bununla birlikte, ortak duyu ‘yanlış bir bilinç’ ya da salt olumsuz anlamda bir ideoloji olarak düşünülmemelidir. O çelişmeli bir kavramdır –hakikate ilişkin öğelerin yanı sıra yanlış temsile ilişkin öğeleri de içerir– ve bir ‘siyasal “hegemonyalar” mücadelesinde’ işe yarayacak kaldıraç işte bu çelişmeler temelinde elde edilebilir. Gramsci’ye göre, Marksizmin kendisini soyut bir felsefe olarak sunmaması, fakat insanların ortak duyusuna girmesi, onlara kendi durumlarına ilişkin daha eleştirel bir anlayış kazandırması önemliydi. Özellikle XI. Kesim’e ve bu sözlükteki ‘praksis felsefesi’ maddesine bakınız.

Pasif Devrim

Gramsci ‘pasif devrim’ terimini Vincenzo Cuoco’nun 1799 Napoli devrimi tarihinden alır, fakat onu ‘tamamen değiştirerek’ kullanır (Q 15§17, s. 1775). Yeni bir siyasal oluşumun toplumsal ilişkileri temel düzeyde yeniden düzenlemeksizin iktidara geldiği tarihsel bir durumu betimlemek için kullanılır bu terim. Gramsci bunu ilkin, Cavour’un Ilımlıları tarafından temsil edilen burjuvazinin Fransız Devrimi tipinde bir devrim gerçekleştirmeden iktidarı kazandığı süreci betimlemek üzere, Risorgimento’ya uygular. Daha sonra terimin kapsamına 1815 sonrası restorasyonunun diğer liberal hareketlerini ve en sonunda da, hem laissez-faire burjuvazisinin hem de örgütlü işçi sınıfının siyasal gücünü kırarak ekonomiyi ‘yukarıdan’ modernize eden faşizmi sokar. Gramsci, bu pasif devrim biçimlerini, tabanda yaşanan manevra savaşı evresinden (Fransız Devrimi; 1917-21 dönemi) sonra egemen sınıfların verdiği ‘mevzi savaşının’ birer tezahürü olarak betimler. Gramsci’nin sol adına da bir ‘pasif devrim’ biçimini desteklediği –belki de pasif devrim ile mevzi savaşı arasındaki bu asimilasyondan ötürü– kimi zaman ileri sürülse de, gerçekte o bunun sadece bir analitik gereç, bir ‘yorumlama ölçütü’ olduğunu, ‘Risorgimento döneminin İtalyan liberalleri için olduğunun’ aksine bir program olmadığını açıkça belirtir (VIII.5). Ayrıca, pasif devrimi oluşturan ‘muhafaza

ve yenilik diyalektiği'nin modern terminolojide 'reformizm diye adlandırıldığını' da söyler. (Q10 11§41. xiv, s. 1325). Özellikle VIII. Kesim'e bakınız.

Praksis Felsefesi

Bu terim hapisane defterlerinin birçok pasajında Marksizmin yerine kullanılır (Gramsci Marx'ı 'praksis felsefesinin kurucusu', Lenin'i ise 'praksis felsefesinin en büyük modern kuramcısı' diye anar: VI.6). Ancak bu ifade, sansürcüleri baypas etmek için başvuru olan bir önlemden daha fazlasını anlatır; o, aynı zamanda (Gramsci'nin bu ifadeyi ödünç aldığı Sosyalist felsefeci Antonio Labriola için söz konusu olduğu üzere), kuram ile pratiğin birliği olarak özgül bir Marksizm *kavrayışını* bizlere taşır. Gramsci'ye göre, praksis felsefesi toplumdaki çelişkilerin kuramıdır, aynı zamanda da insanların bu çelişkilerle ilgili pratik farkındalığıdır. Praksis felsefesi tarihsel 'zorunluluğun' 'öz-bilincidir'. Bu zorunlulukla uyumlu hareket edebilen devrimci bir kolektif iradenin oluşumunu içerir. Bir başka deyişle Gramsci, praksis felsefesini sadece bir felsefi fikirler sistemi olarak değil, aynı zamanda kitlenin 'dünyayı kavrayışının' temelini oluşturan bir sistem olarak görür: 'praksis felsefesinin karakteri özellikle kitlesel bir kavrayış, kitlesel bir kültür olmaya ilişkin bir karakterdir; bir birim olarak faaliyette bulunan, bir başka deyişle fikirler düzeyinde evrensel olmakla kalmayıp toplumsal gerçeklik içinde "genelleşen" davranış normlarına sahip bir kitlenin karakteridir.' (Q10, II§31) 'Praksis felsefesi mutlak "tarihsicilik"tir, düşüncenin mutlak anlamda dünyevileştirilmesidir, tarihe değgin mutlak bir hümanizmdir. İşte bu çizgi boyunca dünyaya ilişkin yeni bir kavrayış damarının izini sürmek zorundayız.' (Q 11§27, SPN 465).

Sezarizm

Gramsci'ye göre, iki ya da daha fazla toplumsal güç arasındaki siyasal karşıtlık, 'Sezarist' bir yolla, yani üçüncü bir gücün ortaya çıkıp dengeyi geçici olarak kendi lehine çevirmesiyle çözülür. Se-

zarizm gerçekte, birbirine karşıt her iki gücün de çıkarının üzerinde değildir; pratikte birinin ya da diğerrinin lehine işler: ya 'ilerlemeci' ya da 'gerilemeci' bir nitelik taşır. Sezarist bir çözüm, kişisel bir diktatörlük (Sezar, Napoleon, Bismarck) biçimini de alabilir, ama bu zorunlu değildir. Gramsci, modern toplumlarda Sezarist çözümün 'bir Sezar olmadan da varolabileceği'ni söyler. Böylesi toplumlarda siyasal bir krizin Bonapartist tarzda askeri bir diktatörlükle sonuçlanması olasılığı zayıf, parlamenter bir koalisyonun doğuşuyla/siyasal hasımların inzibati tedbirlerle yıldırılmasıyla sonuçlanması olasılığıysa güçlüdür. Bkz. VIII. Kesim.

Sivil Toplum

Gramsci bu terimi 'genelde "özel" diye adlandırılan organizmalar topluluğu'nu, yani hükümetin, hukuksal ya da baskıcı organların (polis, silahlı kuvvetler) doğrudan birer parçası olmayan kurumlar ile toplumsal etkinliklerin toplamını anlatmak için kullanır. Sendikalar ve diğer gönüllü kuruluşlar, dinsel kuruluşlar ve hükümetin bir parçasını oluşturmadıklarında siyasal partiler... bunların hepsi sivil toplumun bir parçasıdır. Sivil toplum, egemen toplumsal grubun rıza ve hegemonyayı örgütlediği alandır; oysa politik toplumda zorun ve doğrudan tahakkümün egemenliği söz konusudur. Sivil toplum, aynı zamanda, tahakküm altındaki toplumsal grupların kendi muhalefetlerini örgütleyebilecekleri ve alternatif bir hegemonyanın inşa edilebileceği alandır.

Tarihsel Blok

Gramsci'nin yapı ile üstyapının, kuram ile pratiğin, aydınlar ile kitlelerin diyalektik birliğini (kimileyin yanlış bir şekilde ileri sürüldüğü gibi, basitçe bir toplumsal güçler ittifakını değil) göstermek üzere kullandığı bir kavramdır bu. Ekonomizmle araya kuramsal bir mesafe koymada ve karşılıklılığı somut tarihsel durumların incelenmesine yeniden sokmada asal bir kavramdır. Gerçekten de, bu kavramın yapı-üstyapı metaforunu çokça revize ettiği, o kadar öyle ki bu metaforun yerine geçip onu gereksiz kıldığı

(Gramsci'nin kendisi bu kuramsal adımı atmasa da) ileri sürülmüştür. Gramsci VI.3'te şöyle yazmaktadır: 'Yapılar ve üstyapılar "tarihsel bir blok" oluşturur. Demem o ki, o karmaşık, çelişkili ve uyumsuz üstyapılar topluluğu, toplumsal üretim ilişkileri topluluğunun yansımasıdır.' Ayrıca VI.4 ile XI.3'teki önemli pasajlara bakınız.

Transformizm

İtalyan siyasal jargonunda 1870'lerin sonunda Sol ile Sağ hizipler arasındaki gevşek ittifakları betimlemek için kullanılan bu terimi Gramsci, İtalyan birliği ile Faşizm arasındaki dönemdeki burjuva hegemonyasının karakteristik biçimini betimlemek üzere kullanır. Bir transformizm sisteminde gerçek bir muhalefet ya da iktidarın el değiştirmesi söz konusu değildir. Bunun yerine, muhalefetin egemen elitler tarafından parça parça soğurulması vardır. Gramsci iki ana evreyi birbirinden ayırır: 1860-1900 arasında yaşanan 'moleküler' transformizm döneminde demokratik muhalefetin önde gelen kişileri ılımlı-muhafazakâr merkeze kaymışlardır. 1900-1918 arasındaysa yaşanan şey, merkeze ya da sağa kayan tüm sol grupların transformizmidir: sözgelimi, Milliyetçi Parti'yi eski anarşistler ve sendikalistler kurmuşlardır (Q8§36, s. 962-963).

Ulusal-Halksal

Bu terim, Gramsci'nin kültürel analizlerinde sık sık karşımıza çıkan bir terim olmanın yanı sıra, hegemonya ve Jakobenizm kavramlarıyla da bağlantılıdır. Siyasal açıdan, ulusal-halksal bir hareket, temel bir sınıfın madun toplumsal grupları bir ittifak içerisine sokarak ulusal düzeyde hegemonik hale geldiği bir harekettir. 'Herhangi bir ulusal-halksal kolektif iradenin oluşumu, büyük köylü kitlesi siyasal yaşama *kendiliğinden* dahil olmadıkça, imkânsızdır.' (SPN 132) 'Ulusal-halksal' terimi, Gramsci'nin İtalyan devrimini, burjuvazinin Risorgimento'dan sonra elini eteğini çektiği tarihsel görevleri bu kez sosyalizm altında yerine getiren *ulusal* bir hareket olarak kavramlaştırdığını göstermektedir.

1919'da yazmış olduğu gibi: 'Tarihsel açıdan burjuva sınıfı çoktan ölüdür. ... Bugün "ulusal" sınıf proletaryadır.' (*L'Ordine Nuovo*, 1919-1920, Torino 1975, s. 278). Kültürel bakımdan terim (belki de on dokuzuncu yüzyılda Rusya'da gerçekleşen tartışmaların etkisiyle), ne 'entelektüalist' ne de 'kozmpolitan' bir nitelik taşıyan, fakat popüler gerçekliğe angaje olan ve halkı kendisine çeken bu tür hegemonik ittifakın bir araya gelmesine yardımcı olan sanat ve edebiyat biçimlerini anlatır. İtalyan aydınları tarihsel açıdan ulusal-halksal bir özellik taşımazlar (bkz. XII.1, ' "Ulusal-Halksal" Kavramı').

'Gramsci'nin en önemli yazılarını tek ciltte bir araya getiren Gramsci Kitabı, okurların, onun eserine ilişkin kapsamlı bir fikir edinmesine imkân veriyor. Gramsci'nin yazılarının birbiriyle olan bağlantılarını bulup çıkarması ve kilit önemdeki Gramsciyen kavramların kökeni ve gelişimi hakkında içgörüler sağlaması da kitabın değerini özellikle artırıyor.'

Stuart Hall

Sınıf, kültür ve devlet üzerine yazdıklarıyla yirminci yüzyılın en önemli Marksist kuramcılarından biri olarak kabul edilen Gramsci'nin eseri, günümüz dünyasının olgularını tarihsel ve bütünsel bir perspektifle irdelemede vazgeçilmez bir kaynak niteliğindedir. Onun kendi özgün söz dağarı ve analiz birimleriyle kurduğu derinlikli kuramsal yapı geçerliğini hâlâ korumaktadır. Çağdaş toplum ve siyaset kuramı içerisinde Gramsci'nin eserine atıfta bulunmayan hiçbir çalışmaya rastlanmamaktadır neredeyse.

Yaşamının önemli bir kısmını Mussolini faşizminin elinde tutsak olarak geçiren Gramsci folklordan felsefeye, popüler kültürden siyasal stratejiye uzanan çok çeşitli konularda parlak düşünsel içerikli metinler bıraktı arkasında. Çoğunluğu Türkçede ilk kez yayınlanan yazılardan oluşan bu derleme, her bölümün başında yer alan 'Giriş' yazılarının da yardımıyla, Gramsci'yi 'ilk elden' tanıma ve anlama fırsatı sunmaktadır. Onun solun da ötesine taşan etkisinin ve öneminin temelsiz olmadığını *Gramsci Kitabı*'nı okuyan herkes rahatlıkla görecektir.
